

ספר

זרע אמת

על התורה

ספר

זרע אמת

דרושים עמוקים ונפלאים על התורה

מאת

הרב הגדול והמפורסם המקובל האלהי והמלומד בנסים

רבי מסעוד זג'ביב אל חסיד זיע"א

מעיר "קונסטנטיין" שבאלג'יר

הובא למנוחות ארצה קודש יום ח' אייר התש"ל

ספר קדוש זה הודפס לראשונה בשנת עת"ה בליוורנו, איטליה,

ועת"ה יוצא לאור בס"ד מחדש באותיות בהירות ונוחות לעינים.

פ"ה עה"ק ירו"שלם תובב"א

יהי רצון שנזכה לראות בישועת ה' ובכבוד מלכותו עם משיח בן דוד, אמן.

שנת תשע"ה

דבר מהמוציא לאור

בשבח והודאה להי"ת אני מברך על המוגמר על שזכני האל להוציא לאור הספר הקדוש "זרע אמת" להרב הגדול המקובל האלהי רבי מסעוד אל חסיד, זיע"א, כי אני דור עשירי ישר מצאצאי המחבר, זכותו יעמוד לי ולכל משפחת זג"בי, ויהיה הרב המחבר זצ"ל מליץ יושר בעדנו לפני שוכן מעונה. אמן.

הספר, שהיה במקור מלא טעויות וטעויות סופרים לרב, הוגה מחדש בגופנים מיוחדים, בלי ראשי תיבות. העימוד והפיסוק חודשו גם המה להקל על המעיין הקריאה בו. כוונתנו הינה לשם שמים להגדיל תורה ולהאדירה, לפתוח שערי הבנה לכל מאן דבעי ללמוד בו.

עוצו עצה ועיינו בספר קדוש זה מתחלתו ועד סופו כי למחבר זיע"א שיטה יחודית ויסודית בגשתו אל תורתנו הקדושה, היא היא שיטת הפרדס דהיינו להטעים דברי חז"ל בכל חלקי הפשט, דרש, רמז עם תורת ה"סוד" של הרמ"ק והאר"י ז"ל. לזאת הכוונה הוא מבסס את חידושו על יסודות חזקות שחוזרין ונשנין בכל פרשה ועל הלומד לאסף יסודות אלו כדי להבין שיטתו הכללית. ונלרוב, כל היסודות של תורת המחבר נמצאים תחת הכותרת "דבר ידוע הוא"

יהי רצון מלפניך שתרחם על בניך במתנת חינוך ונזכה כולנו כאחד לביאת הגואל במהרה בימינו וכך נזכה כולנו לחלקנו בתורה לשמה שקבלנו על הר סיני דהיינו פשט וסוד. אכ"ר

פרשת לך לך

אשר אראך" שהיא "ארץ קדושה" ומכוונת כנגד כסא הכבוד מקור "נשמתך" שהיא העיקר.

והטעם שאמר "לך לך" רוצה לומר שתלך אתה לבדך ולא עם אביך. ומה שאמר "וממולדתך" לרמוז לו שיתרחק מהנאות עולם הזה שהם מצד הגוף, שבא לך "ממולדתך" שהם אביך ואמך "אל הארץ אשר אראך" לרמוז על גופו שנולד מארץ הקדושה. ויביט מה למעלה ממנו שם שהוא כסא הכבוד שבאה ממנו רוחו ונשמתו. שנאמר "ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם וגו'" [בראשית א כז] קשה הכפל "בצלמו בצלם"?

אלא הכוונה היא שיש חמש חושים באדם שהם חוש הראות, חוש השמע, חוש הריח, חוש הטעם, וחוש המשוש, וכנגד זה אמרו חז"ל למה עושים ארבע בתים בתפלין של ראש ואחד בשל יד? אלא שיצר לב האדם רע מנעוריו, וכדי להתיש כח התאוות הגופניות עושים ארבעה בתים בראש כנגד "ארבעה חושים שבראש" שהם חוש הראות בעינים, חוש השמע באזנים, חוש הריח בחוטם, וחוש הטעם בפה. וכנגד חוש המשוש שהוא ב"יד" עושים בית אחד בתפלין של "יד" כדי שישעבד האדם כל החושים האלו לעבודתו יתברך.

וידוע ששלש חושים הם "רוחניים" שהם הראות השמע והריח מצד "הנשמה" ושנים שהם הטעם והמשוש שהם מצד "הגוף" לזה כפל "בצלמו" רוצה לומר "של האדם שהוא גופני" "בצלם אלהים" שהם החושים "הרוחניים".

ומה שאמרו חז"ל "ואעשך לגוי גדול" זה שאומרים "אלהי אברהם" [פסחים ק"ז ב], יצא להם זה מאומרו "לגוי גדול" רוצה לומר, כמו שאני כניתי שמי על ישראל שהם "גוי גדול" דכתיב "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים" וגו' [דברים יז ז] אני מחשיבך כמו "גוי גדול" ומכנה שמי עליך, וזהו מה שאומרים "אלהי אברהם". "ואברכך" זה שאומרים "אלהי יצחק" שהוא "עולה תמימה". "ואגדלה שמך" זה שאומרים "אלהי יעקב". אי נמי, מה שאמר "ואגדלה שמך" רמז לו שידגיל את שמו ויוסיף לו אות ה"א על שמו ויקרא שמו אברהם.

הוא היה אומר, חביב אדם שנברא בצלם, חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם, שנאמר [בראשית א. ח] **"כי בצלם אלהים עשה את האדם"** [אבות פ"ג מ"ז]

ידוע הוא שישראל הם "חלק" אלוה ממעל ונקראו "בנים" למקום שנאמר "בנים אתם" [דברים י"א], ומפני זה השם יתברך נקרא "אלהי ישראל", מה שלא כן אפילו למלאכי השרת, וזהו כוונת הכתוב "בנים אתם לה' אלהיכם", רוצה לומר על ידי שאתם נקראים "בנים לה'" על ידי זה זכיתם שיקרא "אלהיכם" ולא אלהי עם אחר, ואפילו מלאכי השרת לא נקרא "אלהיהם".

ובזה נבין מה שכתוב "ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך" [בראשית י"ב. א]. דקשה, א' הכפל היינו "מולדתך", ב' "ואעשך לגוי גדול", [שם ב] פירש רש"י ז"ל, זה שאומרים "אלהי אברהם" וכו', היכן רמוז זה? ג' למה בברכה לשון רבים ובקללה בלשון יחיד דכתיב "ואברכה מברכך ומקללך אאר" [שם ג]?

אלא הכוונה היא שידוע שהאדם נברא גופו מן האדמה ונשמתו מן השמים, ועוד אמרו חז"ל [נדה לא. א], שלשה שותפים באדם אביו ואמו, מהם נולד הגוף, וה' יתברך בורא בו הנשמה שהיא כלולה נפש רוח נשמה, וגוף אדם הראשון נברא מעפר ארץ ישראל ממקום המזבח שהוא מכוון כנגד כסא הכבוד ששם נשמות הצדיקים, וכיון שחטא גירש אותו ה' מגן עדן, ואברהם, שהיה ירא את ה', רצה ה' להביאו אל הארץ אשר לוקח ממנה כדי שיזכה לכל המעלות הישירות.

כי ידוע מה שאמרו חז"ל [כתובות ק"י. ב] כי "כל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה" לזה אמר לו ה' יתברך לאברהם, "לך מארצך" ואפילו שכבר יצא מארצו ובא לחרן אמר לו "לך לך" וכו' והוא על דרך מה שאמרו חז"ל על פסוק "עד לא עשה ארץ וחוצות" [משלי ח כז] דסדנא דארעא חד הוא [קידושין כז. ב], ומאחר שלא נכנס עדיין ל"ארץ כנען" נקרא עדיין ב"ארצו" דסדנא דארעא ד"חוץ לארץ" חד הוא, לזה אמר לו "לך לך מארצך" שהיא "חוץ לארץ" שהיא טמאה, ולך לך "אל הארץ

שקרא ה' את שמו אברהם נקרא שמה שרה, כמו שאמרו חז"ל שיו"ד של שרה חלקה הקב"ה לשני ההי"ן ונתן ממנה אות ה"א לאברהם ואת ה"א לשרה, אם כן "שרה" שמה כבר משעה שנקרא אברהם.

אי נמי מה שהבטיחו הקב"ה במה שאמר "ואעשך לגוי גדול" זה שאומר "אלהי אברהם" ואם תאמר שגם "ישמעאל" בכלל? לזה אמר "ואברכך" זהו שאומר אלהי יצחק. ואם תאמר "עשו" בכלל? אמר "ואגדלה שמך זהו שאומר אלהי יעקב" ואין "עשו" בכלל.

ומה שאמרו "והיה ברכה" כך חותמין

[דהיינו מגן אברהם ולא יצחק או יעקב], מנין

ליה? ואפשר שמילת "והיה" היא אותיות הוי"ה ברוך הוא, לרמזו שהחתימה שהיא בשם הוי"ה ברוך הוא "בך" דווקא ולא "בהם" וזהו אומרו "והיה ברכה" לפי שהוא העיקר שהכיר את בוראו מעצמו, לא כן יצחק ויעקב על ידי קבלת אברהם שנאמר, "למען אשר יצוה את בניו" וגו' [בראשית יח טו].

וטעם שאמר הברכה בלשון רבים דכתיב,

"ואברכה מברכך" כי הברכה

היא מצד נפש רוח ונשמה "הרוחניים" והקללה היא מצד הגוף שהוא יחיד לזה אמר "ומקללך אאור". וטעם שבברכה הקדים הברכה שלו יתברך דכתיב "ואברכה מברכך" וגו' מפני שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, לזה בברכה הקדים הברכה שלו יתברך, רוצה לומר משעה שיחשבו לברכך הם מבורכים, ובקללה הקדים מעשה הקללה דכתיב "ומקללך", רוצה לומר שאין מחשבה רעה מצרפה למעשה, אלא עד שיקלל ואז אאור אותו.

ונברכו בך כל משפחות האדמה" מפני

שהאדמה נתקללה בעבור עוון

אדם הראשון, ועל ידי אברהם אבינו ע"ה עכשיו נתברכה האדמה, שבאמצעותו ירד השפע לעולם כולו, אפילו על הבלתי מוכן.

ומה שאמר "וילך אברם כאשר דבר אליו

ה'" רוצה לומר שלא הלך

לאכול מפריה ולשבוע מטובה אלא דווקא כאשר דבר אליו ה', רוצה לומר מאהבת ה' לקיים דברו הלך לו מארצו.

אי נמי מה שאמר "לך לך" על דרך מה

שאמרו [יבמות טג, א]

ויש לדקדק א' למה שינה הכתוב בשנוי

שמות אברהם ושרה ויעקב?

דהיינו באברהם כתיב, "ולא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם" [בראשית יז ה], ובשרה אמר, לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה [שם טז טז], וביעקב אמר, "לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך" [שם לה יז]. ב' למה באברהם אמר "והיה" מה שלא אמר בשרה ויעקב. ג' מה שאמר בשרה "כי שרה שמה" משמע "מקודם" והאמת שמקודם היה שמה "שרי" ולא נקרא שמה שרה כי אם "עכשיו".

אלא הכוונה היא דשם אברהם יש בו

חילוק משרה ויעקב, כמו

שאמרו במסכת ברכות [יג, א] "לא יקרא שמך עוד יעקב" לא שיעקר שם יעקב, אלא ישראל עיקר, ויעקב טפל לו וכו'. תני בר קפרא, הקורא לאברהם אברם עובר בעשה וכו' עיין שם. אם כן, שם אברם "נעקר לגמרי" אבל שם שרי ושם יעקב "לא נעקרו לגמרי" אלא שם ישראל ושרה "עיקר".

לזה שינה הכתוב וכתב באברהם "לא

יקרא שמך אברם"

לגמרי, אבל בשרה אמר "לא תקרא את שמה", רוצה לומר שלא צוה כי אם לאברהם, ואף על פי שגם ביעקב אמר "לא יקרא שמך יעקב" הרי כתיב בתחילה "שמך יעקב לא יקרא שמך", רוצה לומר "שמך" ישאר "יעקב" אבל "לא יקרא שמך" עוד "יעקב" בקביעות "אלא" שם העיקרי הוא "ישראל יהיה שמך" לזה לא אמר ביעקב "והיה שמך יעקב" כמו שאמר באברהם, שמילת "היה" צווי, כמו "והיה לאות על ירך" [שמות יג טז] וכדומה, ובאברהם צוה אותו להיות שמו "אברהם" דווקא, וגם בשרה הקדים מילת "שרי אשתו" רוצה לומר שאפילו תקרא אותה בשם "שרי" אין אתה עובר עליה, אבל עיקר שמה הוא "שרה".

ואם תאמר ולמה לא נעקר שם יעקב לגמרי

כמו אברהם? ויש לומר מאחר

ששם ישראל מורה על "השררה" ישראל נקראו על שם ישראל אבינו והם, יש זמן שהם צדיקים נקראים בשם "ישראל" ויש זמן שאינם צדיקים נקראים בשם "יעקב" שהוא לשון "עוקבה ומרמה", לזה לא נעקר שמו לגמרי.

ומה שאמר כי שרה שמה, שמשמע "שכבר

שמה שרה" יש לומר משעה

לעתיד לבוא. אם כן אותיות שלפני יהו"ה כ"ב, ושחריו ט"ל, הרי ס"א, ועוד יהו"ה כ"ו, הרי פ"ז, כחשבון אלהים עם הכולל, וזהו מה שאמרו שיתף מדת הדין עם מדת הרחמים וברא את העולם שנאמר, "ביום עשות ה' אלהים" וגו'. והאדם נברא בצלם אלהים והו"ה ברוך הוא, כי שם אלהים כלול בשם הו"ה ברוך הוא כמו שאמרנו.

ומה שכתוב "שופך דם האדם באדם"

[בראשית ט ז] דתיבת "באדם"

יתירה, ובגמרא דרשו מינה דבן נח נהרג אף על העוברין שנאמר "שופך דם האדם באדם" וגו' ואיזהו האדם שהוא בתוך האדם, הוי אומר אלו העוברין, אבל לפי דרכנו אפשר לומר על פי מה שאמרו חכמי האמת על פסוק, "דודי צח ואדום" [שיר השירים ה י] כביכול צח שהוא לבן שהוא בעל הרחמים, ואדום מפאת שהוא בעל דין, שרוצה לומר שלזה נקרא בשם הו"ה ברוך הוא שהוא רחמים, ונקרא אלהים שהוא מדת הדין וברא את האדם בצלמו כמו שאמרנו שהוא כלול לבן ואדום, ולזה אמרו חז"ל [בבא מציעא נח ב נט, א], המלבין פני חבירו ברכים אין לו חלק לעולם הבא, דאזיל חוורא, רוצה לומר הלך לו צלם שהוא מורה על הרחמים שהוא הלבון, ואתי סומקא המורה על הדין. [עין דברי התוספות טס] וזהו שאמר שופך דם האדם והדם עדיין באדם, כמו שאמרנו, הלך סומקא שהוא הדם, לזה "דמו ישפך", רוצה לומר כאלו הרגו לזה, שהלכין אותו ברכים ועונשו מרובה שהוא גם כן "דמו ישפך" רוצה לומר שאין לו חלק לעולם הבא ונקרא רשע, והרשע נקרא "מת" בחייו.

והוא מה שנאמר "ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם"

האדם בצלמו בצלם

אלהים" [בראשית א כט], דקשה הכפלי אלא רוצה לומר שברא אותו בצלם הו"ה ברוך הוא, וגם בצלם "אלהים" כמו שכתבנו לעיל. ומה שכתוב "זכר ונקבה ברא" [שם טס] מה שייכות לו עם בצלם אלהים? אלא על פי מה שאמר בזוהר פרשת אמור על פסוק, "ולקחתם לכם ביום הראשון" [ויקרא כג ט], בספרא דשלמה מלכא אשכחא דבשעתא דזווגא אשתכח לתתא שדר קב"ה חד דיוקנא בפרצופא דבר נש רשימא חקיקא בצלמא וקיימא על ההוא זווגא וכו' ובהוא צלמא אתברי בר נש ואתרבי וכו' עיין שם.

כפי זה נברא באותו צלם ואתרבי באותו צלם, ולזה כפל קרא, "את האדם

אמר רבי אלעזר, כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם, שנאמר, "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" [נתהלים קטו טז] ע"כ. ובהכרח שאברהם היה לו קרקע שאביו היה מגדולי המלכות כידוע, לזה אמר לו ה', "לך לך מארצך" רוצה לומר שתניח קרקע שלך שהוא בחוץ לארץ, ואם תרצה לקנות קרקע יהיה לך "בארץ אשר אראך".

ובזה נבין המשנה שהתחלנו בה, חביב אדם שנברא בצלם

וכו' ע"כ. דקשה, א' הכפל, חביב אדם, חבה יתירה. ב' למה הניח פסוק "ויברא אלהים את האדם בצלמו" שהוא בפרשת בראשית והביא ראיה מפסוק "כי בצלם" וגו' שהוא בפרשת נח ?

ולהבין זה נקדים

מה שאמרו חז"ל על פסוק "בראשית ברא

אלהים" שבתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים ושיתף מדת הרחמים עם מדת הדין שנאמר, "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים" [בראשית ב ז] ע"כ. וזהו רמזו במילת "בראשית" בראשי תיבות ב"מחשבת ר"אשית א"להים ש"תף י"הוה ת"חלה, רוצה לומר כיון שראה שאין העולם מתקיים במדת הדין שתף מדת הרחמים תחלה למדת הדין שנאמר, "ביום עשות ה' אלהים", וזהו יום ראשון שנבראו בו שמים וארץ, וזה גם כן רמזו בחמשת הפסוקים שבתחלת התורה שראשי תיבות אלו חמשת הפסוקים, בי"ת של בראשית וארבעה ווי"ן "ויאמר אלהים", "והארץ היתה", "וירא אלהים את האור", "ויקרא אלהים", עולים כ"ז כחשבון הו"ה ברוך הוא שהוא מורה על הרחמים.

אי נמי על דרך מה שאמרו חז"ל

[שמות רבה, כס ו. שבת פח ע"ב]

כששמעו ישראל "אנכי" ו"לא יהיה לך אלהים אחרים" [שמות כ, כ] על הר סיני פרחו נשמתם וה' יתברך החזיר להם נשמתם על ידי הטל. וקשה, וכי ה"טל" ממית או מחיה? אלא הכוונה היא ש"יהו"ה אחד" עולה ט"ל, רוצה לומר שאין בידו יכולת להחיות, כי אם יהו"ה אחד. גם האותיות הקודמות אותיות יהו"ה [טדה"ד] עולים כ"ב, לרמז מה שאמרו חז"ל, כשפרחה נשמתם של ישראל עלתה התורה ובקשה עליהם רחמים, ואותיות התורה הם כ"ב. גם האותיות שאחר אותיות יהו"ה [כוז"ו] עולים ט"ל, שהוא הטל שבו החיה את ישראל ועתיד להחיות בו את ישראל

פרשת וירא

במדרש "כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו" [קהלת ב, יב]. פסוק זה נאמר על שלמה. כיצד כתוב בפרשת המלך? לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו [דברים יז, טו-יז]. אמר שלמה, אני ארבה ולא אסור וכו', באותה שעה עלתה יו"ד של "ירבה" ונשתתחה לפניו יתברך, אמרה, רבונו של עולם, אתה אמרת אין אות אחת בטלה מן התורה, ושלמה מבטל אותי, ושמה היום יבטל אותי, ולמחר אות אחרת, עד שתבטל כל התורה, אמר לו הקב"ה, שלמה ואלף כיוצא בו יהיו בטלין ואיני מבטל אפילו קוץ ממך, ומנין שבטל אותה וחזרה שנאמר "שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי" וגו' [בראשית יז, טח], והיכי חזרה "ויקרא משה להושע בן נון יהושע" [במדבר יג, טז], ושלמה שהרהר לבטל, "ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו" [מלכים א, יא, ד]. ואמר רשב"י, נח לו לשלמה שהיה גורף ביבין ולא נכתב עליו מקרא זה [מדרש שמות רבה פרשה ו, א].

ידוע הוא שאין להרהר אחר מדותיו יתברך אפילו בדבר שאין השכל מחייב אותו, דכתיב [דברים לב, ד] "הצור תמים פעלו" וגו'. ואם תאמר למה לו יתברך להימלך במלאכי השרת על בריאת האדם? אלא ידוע הוא [שבת פח, ב] כשעלה משה למרום לקבל את התורה אמרו עליו מלאכי השרת, מה לילוד אשה וכו', והם רוצים לקבלה שהם "מצרנים" שהיא אצלם, וה' יתברך חפץ ליתנה למשה, לפי שאין קיום העולם כולו כי אם על ידי נתינת התורה ל"ישראל" לזה נמלך עמהם כדי שיסכימו בבריאתו, וכיון שנברא, הוא הראוי לקבלת התורה, והוא מה שאמר ה' יתברך למלאכי השרת, "לקבל תורה בא" רוצה לומר בא לעולם כדי שיקבל את התורה, ואתם כבר הסכמתם בביאתו, לזה אמר "הצור תמים פעלו" וגו' ולא יהרהר אדם אחר מדותיו.

ולכן כשבאו המלאכים לבשר את שרה, וצחקה שרה, אמר ה' לאברהם [בראשית יח, ג-ד] "למה זה צחקה שרה וגו' היפלא מה דבר" וגו'. קשה, א' מה שכתוב "והוא יושב פתח האהל" [שם א] מה בא להודיענו בזה. ב' מאחר שהיו נצבים עליו, למה רץ לקראתם [שם ב]. ג' "וירץ להם" היה לו

בצלמו" קאי על הבריאה, "בצלם אלהים ברא" קאי דאתרבי בההוא צלמא, והוא גם כן מה שאמר התנא [אבות פ"ג משנה יז], "חביב אדם וכו' חבה יתירה", דהיינו על הבריאה, וגם כן על דאתרבי שהוא תיקון האדם וקיומו בעולם שהוא גם כן "בצלם אלהים", והוא מה שאמר "עשה את האדם" [בראשית טו ו] ולא אמר, "ברא את האדם", לרמוז על תקונו בעולם שהוא בצלם אלהים, רוצה לומר שיכוין אדם בכל עת שהוא צלם אלהים ויעשה מה שצוה עליו ה' יתברך לעשות רצונו, ולכוונה זו אמר הכתוב, "בצלם אלהים ברא אותו" בשתוף הוי"ה ברוך הוא ואלהים.

וזה לא זכו לו כי אם ישראל בעמדם על הר סיני, אבל אדם הראשון נמשל כבהמות נדמו, ולא נשאר בו אחר החטא כי אם נפש הבהמית, ולעובדי אלילים יש להם צלם מזינין בישין כמו שאמר הרשב"י ז"ל בפרשת אמור עיין שם. ולזה כפל התנא, "חביב אדם", ושם "אדם" נדרש ל"מעליותא" כמו 'ה' מה אדם" [תהלים קמד ג] שחשבון "אדם" מ"ה, שהוא שם קדוש, ונדרש ל"גריעותא" שהוא עפר מן האדמה.

ומה שאמר חביב אדם וכו' ושמה תאמר שהוא ל"גריעותא" והאדם הוא "מן האדמה"? לזה אמר, חבה יתירה נודעת לו שנברא ב"צלם אלהים" והוא ל"מעליותא" ששמו רמוז בשם מ"ה. וה' יתברך יעזרנו להיות מכת צלם אלהים, אמן כן יהי רצון.

ואם נאמר שמילת "אדוני" הוא חול, כמו שכתב רש"י, לגדול שבהם אמר, רוצה לומר אם באמת עשיתם עמי חסד שעמדתם במקומכם שלא תטריחו אותי, השלימו חסדיכם עמדי "ואל נא תעבור" וגו'.

יוקה נא מעט מים" אמר רש"י, על ידי שליח, והטעם מפני שראה אותם נחפזים ללכת, ושלא לעכבם אמר להם יוקח על ידי שליח, רוצה לומר שאני חולה ואיני יכול לילך במהרה להביא לכם מים לכאן, והטעם שלא הניחם עד שיכנסו לביתו ויביא להם הוא מים, משום שהעריבים משתחווים לאבק רגליהם, כמו שכתב רש"י. "והשענו תחת העץ" שהיא התורה שנקראת "עץ חיים", כי סעודת אברהם ודאי שיהיה בה דברי תורה, כמו שאמר התנא [אבות ג,ג] שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה וכו'.

ואקחה פת לחם" רוצה לומר מעט פת שלא יצטרכו לברכת המזון ונטלת ידיים, כי פחות מכביצה כפי הדין אינו צריך נטילת ידיים [ארו"ת, קנה, ב], לכך אמר פת לחם ולא אמר "ואקחה לחם" וכן מה שכתוב "ורחצו רגליכם" רוצה לומר ולא ידכם, וכל זה כדי שלא תתעכבו, וזה אומרו "כי על כן עברתם" דרך העברה. "ויאמרו כן תעשה" וגו' רוצה לומר אל תפל דבר מכל אשר דברת אם רצונך כדי ללכת מהרה, דהיינו שיבא המים לכאן ומעט פת.

אי נמי על דרך מה שאמרו חז"ל, המלאך שלישו של עולם, והשלשה מלאכים שירדו לאברהם נתגשמו, לכך אמר להם "כי על כן עברתם" רוצה לומר מאחר שעברתם בארץ ונתגשמתם, ואם כן צריכים לאכול ולשתות כבני אדם, והם השיבו אותו "כן תעשה", כלומר כאשר תעלה גם אתה למרום כן תעשה, רוצה לומר כמלאכי השרת שאינם אוכלים, והוא על דרך מה שאמרו חז"ל [שמות רבה כח, א] על פי [תהלים סח, יט] "לקחת מתנות באדם" צר הקב"ה קלסתר פניו של משה דומה לאברהם, ואמר להם הקב"ה, אין אתם מתביישים ממנו, לא זה הוא שאכלתם אצלו? ע"כ.

לזה אמרו "כן תעשה" כמו שעשינו אנחנו שנתגשמו ואכלנו אצלך, כן תעשה גם אתה כשתעלה לשמים ולא תאכל, כמלאכי השרת, וכן היה כשעלה משה למרום

לומר? ד' "מפתח האהל" כבר אמר "והוא יושב פתח האהל". ה' מה שכתוב "יוקח נא" [שם ט] מילת "נא" יתירה. ו' "כי על כן עברתם" [שם ט], גם מה שהשיבו אותו "כן תעשה כאשר דברת" וכי דרך ארץ לבעל הבית לומר "כי על כן עברתם" וגו', וכן האורח יאמר, כן תעשה. ז' "איה שרה" וגו' [שם ט] למה להם לשאול, ובפרט אחר שאמר להם אברהם "הנה באהל" לא אמרו לה כלום. ח' "חדל להיות לשרה אורח" וגו' [שם יא] והלא אמרו ולחם לא הביא, שפירסה נדה [בבא מציעא פג, א]. ט' "ותצחק שרה בקרבה" ופירש"י שהיתה מסתכלת במעייה ואומרת, הקרבים הללו טעונין ולד, ושדיים אלו וכו' בשלמא "קרבים" דרשו ממילת "בקרבה", אלא "שדיים" מנין להו, ופירוש רש"י ז"ל ידוע.

אלא הכוונה שאברהם אפילו שהיה יום השלישי למילתו והיה לו צער גדול, יצא לפתח האהל לראות עוברים ושבים כדי להכניסם לביתו [בבא מציעא פג, ב], וכיון שראה אותו ה' מצטער נגלה אליו, אי נמי מה שנגלה ה', היה אליו, רוצה לומר מצד צערו, שהוא בן צ"ט שנה וביום שלישי למילתו, ו"עסוק במצווה פטור מן המצווה" [סוכה כה, א], והוא לא רצה בזה, אלא יצא לפתח האהל "וירא והנה שלשה אנשים".

ומה שכתוב "נצבים עליו" רוצה לומר כשראו אותו, עמדו, שלא להטריחו ועמדו כנגדו, "וירא וירץ" רוצה לומר שהבין שהם ידעו שרצונו להביא אותם או לדבר אתם ועמדו, בשביל זה "וירץ לקראתם", ולא אמר, וירץ להם, מאחר שהם כבר עמדו במקומם, וכיון שראה אותם שעמדו "לכבודו" שלא להטריחו, גם הוא "וישתחו להם מפתח האהל" קודם שרץ אליהם. "ויאמר אדוני אם נא" "אדוני" הוא קודש [ראה רש"י], רוצה לומר כיון שראה שזכה לאותה מעלה שנגלה אליו ה' במראה ולא בחידות, ודעתו מיושבת עליו, מה שלא זכה לזה קודם המילה, אמר "אם נא" רוצה לומר עתה שזכיתי לכל הכבוד הזה של המילה הזאת ואני צריך להביא את האורחים, אם כן אני מחלה פניך "אל נא תעבור מעל עבדך", ומה שכתוב "עבדך" רוצה לומר ידוע שמה שאמרו חז"ל שישראל נקראו "בנים" [שבת לא, א] הוא על "הנשמה" שהיא חלק אלוה ממעל, וכמאמרם ז"ל [קידושין ל, ב] שלשה שותפים באדם וכו', והגוף נקרא עבד, שהוא עבד לנשמה, ועתה שעשה המילה ונצטער הגוף, לזה אמר "אל נא תעבור מעל עבדך" שהוא הגוף.

ותצחק שרה בקרבה לאמר" אפשר שקרבים אלו טוענים ולד, זה יצא לו מדאמרה "לאמר" דאילו פירוש "בקרבה" "בלבה" איך אמר הכתוב "לאמר"? אלא מוכרח לומר משום הכי "בקרבה" אין הכוונה "בלבה" אלא כוונתה לומר בקרבה לשון "קרביים" ומה שכתב רש"י ז"ל שאמרה "השדיים הללו שצמקו מושכין חלב?" ממה שכתוב "עדנה" שהוא מקום עדון הנשים, ומה שאמרה היא "ואדני זקן" וה' יתברך אמר [פסוק יג] "ואני זקנתי", רש"י ז"ל אמר שינה מפני השלום, אבל כפי דרכנו ששרה תלתה עיקר הסיבה שלא תלד "ממנה" אפשר קרביים אלו טוענים ולד? וכו'.

ומה שאמרה "ואדני זקן", כלאחר יד, רוצה לומר לא מלבד שעיקר העקרות הוא ממני, אלא גם "ואדני זקן". כשראה ה' יתברך שתלתה כל העקרות בה, אמר לאברהם משמה, אפילו שאמרה "ואדני זקן" מאחר שתלתה הכל בה, כאילו אמרה ואני זקנתי, וה' יתברך לא קפח שכרה, אמר לאברהם "כעת חיה ולשרה בן" ולא אמר "אשתך" כמו שאמר לה המלאך, "והנה בן לשרה אשתך" בזכותך, וה' יתברך לא קפח שכרה שתלתה עיקר העקרות בה, אמר לו "והנה בן לשרה" רוצה לומר "בזכותה".

ומה שאמר "כעת חיה" שהוא י"ב חדש, היא שגרמה לעצמה, שאמר [הכתוב] "חדל להיות לשרה ארח כנשים" וארח הנשים שלש וסתות שהם שלש חדשים, ולזה לא נעשה לה נס, במה שהכחישה נחשב לה הצחוק עוון, והוצרכה לילד לי"ב חדש, ולזאת הכוונה אמר הכתוב [א, ר] "וה' פקד את שרה" וגו', קשה הכפל, אלא המלאך אמר הפקידה "והנה בן לשרה אשתך" דהיינו והנה בן לשרה בשביל שהיא אשתך, וה' יתברך כשראה שתלתה עיקר העקרות בה כאמור אמר "והנה בן לשרה" רוצה לומר בזכותה, וגם אברהם הודה שהוא בזכותה, דכתיב "ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה" [א, ג] רוצה לומר בזכותה.

ושרה לא הבינה דברי אברהם שבא יצחק בזכותה, מפני ששמעה מהמלאך "והנה בן לשרה אשתך" שפירושו שזכתה לבן בשביל שהיא "אשתך" לזה אמרה [פסוק ט] "צחוק עשה לי אלהים" דהיינו "המלאך" שאמר שהבן בא בזכות אברהם "כל השמע יצחק לי" שאין לי זכות! מה עשה ה' יתברך

"לחם לא אכל ומים לא שתה" [פסוק לז, כח] דמאן דאזיל לקרתא עביד נימוסא [בראשית רבה מו, טז].

מהרי שלש סאים" למה שלש סאים? ואפשר מאחר שהיה פסח, כמו שכתב רש"י ז"ל, לזה עשה שלש סאים, כדי לעשות מהם שלש מצות, וגם לעשות להם צידה לדרך. "ויקח חמאה וחלב ובן הבקר" [פסוק ח] צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה [בבא מציעה פג, א], ולחם לא הביא אמרו חז"ל שפירסה נדה, והם הבינו זה מאחר שהביא בן הבקר מה שלא אמר, כל שכן שיביא הלחם, שאמר בפירוש "ואקחה פת לחם".

אלא ודאי שפירסה נדה, והמלאכים שאלו ברמז "איה שרה אשתך" רוצה לומר למה לא הביאה הלחם, ואברהם השיבם "הנה באהל" רוצה לומר דרך נשים לה, לזה לא אמרו לו דבר עליה, עוד שהבינו שפירסה נדה, ומה שכתוב "ובן הבקר אשר עשה" רוצה לומר מאחר ששרה פירסה נדה לא יכלה לבשל הבשר, והוצרך אברהם לבשלו, לזה אמר "אשר עשה".

ומה שכתוב "והוא עומד עליהם" מאחר שהיה לפנייהם בשר וחלב, חשש אם יניחם לברם יאכלו הבשר תחלה והוא אסור, לפיכך הוכרח לעמוד עליהם כדי להקדים להם חמאה וחלב בתחלה, ואחר זמן הביא בן הבקר אשר עשה. ומה שכתוב [פסוק ט] "שוב אשוב" שני פעמים אחד בשעת ההריון, ואחד בשעת הלידה, ולזאת הכוונה אמר "כעת חיה" על שעת ההריון, דמאחר שפסקה מלראות היא כמו "מתה" ואם יהיה לה וסת קבוע ויהיה לה הריון, אותו העת הוא חיותא הנעתקת מהמיתה לחיים, וזה אומרו "שוב" כעת חיותה, דהיינו בעת שתזכה להריון, "אשוב" בעת הלידה. "והנה בן לשרה אשתך" [פסוק ט] לומר כל זה זכתה לו מפני שהיא אשתך, ו"חדל להיות לשרה ארח כנשים".

ואם תאמר והלא פירסה נדה שלא הביא לחם? לזה אומר "חדל להיות לשרה ארח כנשים" רוצה לומר כוונת הנשים, ואפילו שראתה אקראי בעלמא, ולזה אמרה "אחרי בלותי היתה לי עדנה" [פסוק יב] הוה ליה למימר "אחרי בלותי תהיה לי עדנה" ומדאמרה "היתה" לשון עבר, לא היה לה כי אם דרך נשים בלבד, אקראי בעלמא שלא הביא לחם.

[בבא מצ'אה 99, א]. ב' איך יצדק זה עם מה שכתוב "איה שרה אשתך" ולמה הוצרכו לשאול עליה?

אלא רש"י ז"ל הוה קשה ליה אמרם "איה שרה אשתך" כאלו

ידועה אצלם, והיכן מצינו שידעו אותה, אלא ששאלו "איו אברהם?" ואימתי שאלו? הוא אמר להם "יוקח נא מעט מים" "ואקחה פת לחם" מעט פת כדפרשית, כדי שלא לעכבם, והוא הלך ולקח שלש שוורים [בבא מצ'אה 99, ב], ומוכרם נתעכב הרבה בשחיטה, ובדיקה, ומליחה, והדחה, ובישול, ומוכרם ששאלו עליו, ולמי שאלו? ודאי לשרה! ומזה ידעו אותה, וידעו שמה, ולזה עכשיו בשעת הכשורה אמרו "איה שרה אשתך".

אי נמי שזאת הקשיא אינה קשיא, שהמלאכים רגילים לבוא לביתו ויודעים שמה, קל

וחומר מהגר שאמרה [בבא מצ'אה 101, יג] "הגם הלום ראיתי אחרי ראי", ופירש רש"י ז"ל "אחרי ראי" בביתו של אברהם, ששם הייתי רגילה לראות מלאכים, והדרא קשיא לדוכתא מי הכריחם לדרוש זה?

אלא ידוע הוא ששינוי שם שרה "שרי

לא תלד שרה תלד" לזה אמרו לאברהם "איה שרה אשתך?", רוצה לומר איה שינוי שם שרה, שעיקר שינוי שרה "שתלד" ואם תאמר ולמה לא תמהו כי אם על שרה, וגם כן שינוי שם אברהם "אברם אינו מוליד, ואברהם מוליד" לזה אומר, כל מקום שהכתב רבה על הנקודה, ששאלו "איו אברהם?" שתמהו גם כן על שינוי שם אברהם, וכשאמרו לאברהם "איה שרה אשתך", דהיינו איו שינוי שם שרה כאמור, לראות אם ירהרו אחר מדותיו יתברך והם שתקו ולא ענו אותם דבר, והצדיקו עליהם את הדין, דשמא עוונותיהם גרמו.

והוא שאמר אברהם "הנה באהל", רוצה לומר כל עוד שהשמש

במרומים אל יתייאש האדם מן הרחמים, וכיון שראה "המלאך המבשר" כמה גדלה אמונתם בה' אלהיו, ויאמר "כעת חיה ולשרה בן", רוצה לומר כשהיה שמה "שרי" לא היה לה בן, אבל עתה ששינה ה' את שמה "שרה" יש לה בן, וגם כן מפאת שהיא אשתך ונתנה לך חצי האות משמה, שהוא ה"א, ונשתנה גם כן שמך "אברהם", על ידי זה תהיו זוכים לבנים, וה"א מורה על "הריון" כידוע ליודעי חן שאות ה"א היא ה"מלכות" שהיא משפעת לנקבה ההריון, וכל ה"חסד" יושפע ממנה,

לקיים דברו שבא בזכותה? הרבה חלב בדדיה והיו שופעות והביאו השרות בניהם והניקה אותם [בבא מצ'אה 99, א], באותה שעה איגלאי מילתא למפרע שב"זכותה" בא לעולם, דאילו בא בזכות אברהם אין צריך להיות לה חלב כי אם ליצחק, ולא להניק בנים אחרים, ואם יחשבו אותו לאסופי, להסיר החשד היתה מניקה ליצחק לפנייהם, ובזה ידעו שאינו אסופי ולומר שזכתה לילד ב"זכות אברהם", וכשראו אותה שהניקה בנים אחרים חזרו לומר ב"זכותה" נולד לה הבן.

ויעש ה' לשרה דהיינו שעשה לה חלב בדדיה, וידעו הכל

שבזכותה נולד, "כאשר דבר" ה' לאברהם שבא בזכותה כאמור, ולזאת הכוונה אמר "ויעש" דהיינו עשיה ממש, שהרבה חלב בדדיה.

אבל צריך להבין איך כחשה ואמרה "לא צחקתי" [בראשית יח, טז] שזה

הצחוק אינו בקרבה כדפרשית, שפירוש "בקרבה" הקרביים הללו איך טוענין ולד? אלא הכוונה היא שהכחישה באמירה שאמרה, רצתה לומר לא אמרתי דברי בתמיהא אלא בניחותא, וכוונת דברי כך הם, "ותצחק שרה" לשון שמחה, ששמחה "לאמר" ה' יתברך בעל היכולת, ו"אחרי בלתי היתה לי עדנה" והראיה שאמרתי ו"היתה לי" דאמירה לגבוה כמסירה להדיוט [קידושין כח, ב].

ואפילו שעדיין לא היתה לי כאילו היתה, וזהו כוונת דבריה

"ותכחש שרה לאמר" רוצה לומר בפירוש אמריה, שהיא אמרה "ותצחק שרה בקרבה" ופירוש "בקרבה" קרביים ו"עדנה" שדיים, אתם סוברים מה שאמרתי היה בתמיה ובזה נראה שעשיתי עוון שצחקתי על דברי ה' חס ושלום! אני לא אמרתי כי אם בניחותא! וכוונתי לומר אפילו שהקרבים והשדים אינם ראויים לזה, ה' יתברך הוא בעל היכולת ויכול על כל, ודברי הם בניחותא. "ויאמר לא כי צחקתי" [יח, טז] "כי" רוצה לומר, את אומרת ומכחשת שאמרת בניחותא ואינו צחוק, ואני אומר לא אמרת אלא בלשון תמיהה, והוא לשון צחוק!

אבל מאחר שבא לדינו זה הענין, צריך להבין א' מהו כוונת רש"י

ז"ל באומרם [בראשית יח, טז], "ויאמרו אליו" נקוד על וי, ותניא רבי שמעון בן אלעזר אומר, כל מקום שהכתב רבה על הנקודה וכו' וכאן הנקודה רבה על הכתב, ששאלו איו אברהם, מי הכריחם לזה?

אלא רש"י ז"ל הוה קשה ליה דכפי מה שאמר במציעא שהשכינה

רצתה להסתלק ממה שראתה אותו "אסר ושרי" ואמר לה' יתברך "אל נא תעבור", היה לכתוב להקדים "אל נא תעבור" קודם "וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים", דכפי דבריהם אל נא תעבור אין לו שום שייכות עם המלאכים כלל ועיקר, ולזה הוכרח רש"י ז"ל לתפוס מה שכתוב בשבת "דבר אחר קדש הוא" כשראה המלאכים פייס להקב"ה להמתין עד שירוץ ויכניס את האורחים, ולזה הקדים הכתוב פסוק "וישא עיניו וירא" לפסוק "אל נא תעבור", אבל בריש הפרשה שראה רש"י ז"ל שנגלה על אברהם ולא דבר כלום, לזה הוכרח לומר ל"בקר"ו כאשר אמר במציעא.

אבל צריך להבין א' מה היא כוונת התוספות ז"ל שכתבו,

הכא משמע שהשכינה רצתה להסתלק, וב"מפנין" משמע שרצה אברהם לילך לקראת האורחים וכו' ב' למה להם לומר השתי דעות של שני החכמים, רבי יהודה אמר, גדולה הכנסת אורחים מקבלת פני שכינה, ורבי אלעזר אמר, בא וראה שלא כמדת בשר ודם!

אלא לשכלי הקל כך היא כוונתם, כשראו הגמרות

חלוקות, לזה כתבו לא קשה מידי, האי כדאיתיה, והאי כדאיתיה, וכוונתם כך היא, הכא ב"מציעא" משמע שהשכינה רוצה להסתלק ממה שכתוב "וירא אליו ה' באלני ממרא", ביום שלש למילתו, שלא נגלה לו לדבר לו שום דבר, כי אם ל"בקר"ו ולזה דרשו "אל נא תעבור", כשראה אותו "שרי ואסר" רצה להסתלק, אמר לו "אל נא תעבור", ו"בשבת" שלא דרשו ריש הפרשה שבא ל"בקר"ו דרשו דרשה אחרת ש"גדולה הכנסת אורחים מקבלת פני שכינה" והביא הראיה ממה שכתוב "ויראמר אדני אל נא תעבור" לפייס לה' יתברך שלא ילך, ולא קשה מידי.

ומה שהוכרחו התוספות ז"ל להביא השתי דעות "גדולה הכנסת

אורחים" וקאמר נמי "בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם" מפני שעיקר הדרשה הנדרשת בפסוק "אל נא תעבור" שאברהם אמר לה' יתברך "אל נא תעבור" היא ממה שאמרו רז"ל "בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם" וזה מילתא בלא טעמא, דיש להקשות וכי זו היא דרך ארץ לאברהם לומר לה' יתברך מה שלא היה

ועל כן מי שאינה יולדת נקראת "עקרה" רוצה לומר "נעקר אות ה"א ממנה" ולזה אמרה שרה "אחרי בלותי היתה לי עדנה" רוצה לומר "עדן ה"א" שהיא המשפעת ההריון.

ולזאת הכוונה אמרה רחל ליעקב [בראשית ל. א]

"הבה לי בנים", רצה לומר "הבה", "הב לי ה"א" המורה על ההריון, כלומר שנה את שמי כמו ששינתה שרה את שמה, "ויראמר לה התחת אלהים אנכי" [שם ב] רוצה לומר "שרה" ה' יתברך הוא ששינה את שמה, ואני איני במקום אלהים כדי לשנות לך שם ותלד.

ובגמרא דמציעא [שם] אמרו "כחום היום"

א"ר חמא בר חנינא, אותו היום, יום שלישי למילתו היה, ובא הקב"ה לשאול באברהם, הוציא הקב"ה חמה מנרתקה כדי לא להטריח אותו צדיק באורחים, שדריה לאליעזר למיפק אבראי, נפק ולא אשכח, אמר ליה לא מהימנא לך, היינו דאמרי תמן "לית מהימנותא בעבדי" נפק איהו חזייה לקב"ה דקאי אבבא היינו דכתיב "אל נא תעבר מעל עבדך", כיון דחזא דקא אסר ושרי, אמר לאו ארח ארעא למיקם הכא וכו'.

וכתבו התוספות חזייה לקב"ה דקאי

אבבא, הכא משמע שהשכינה היתה רוצה להסתלק מעל אברהם, ובשבת במפנין [קמ. א] משמע שלפי שרצה אברהם לילך לקראת אורחים ולהכניסם אמר לה' יתברך להמתין עד שיכניס אותם, דדרשינן מיניה, גדולה הכנסת אורחים מקבלת פני השכינה, וקאמר נמי התם, בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם אין קטן יכול לומר לגדול המתן עד שאבוא אצלך, ואילו בהקב"ה כתיב "אל נא תעבר" ע"כ.

קשה למה רש"י ז"ל תפש קצת מה שכתוב

במציעא והשמיט קצת? אמר ברישא, יום שלישי למילתו של אברהם, ובא הקב"ה לשאול בו, וכך גם כן בריש הפרשה, ובפסוק "ויראמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך" פירש לגדול שבהם, אמר "דבר אחר קדש הוא", והיה אומר להקב"ה להמתין עד שירוץ ויכניס את האורחים, תפש מה שאמר רבי אלעזר במסכת שבת והשמיט מה שכתוב במסכת מציעא, דיש הפרש ביניהם כמו שכתבו התוספות!

"והם בעלי ברית אברם" [שם]. ג' היה לו לומר "ויגד לאברם העברי וירק את חניכיו" ופשיטא שהוא על ש"שמע שנשבה אחיו!"

אלא הכוונה היא מה שכתוב "והוא שכן באלני" רוצה לומר

ב"הסכמת הבורא" היה שוכן באלני ממרא מפני שהם "בעלי עצה של ברית מילה" של אברם, ולזה הסכים הבורא שיהא שוכן שם, ומה שכתוב "וישמע אברם כי נשבה אחיו" [שם יד] אין פירוש "וישמע" לשון "שמיעה" אלא לשון "קבלה" וכוונת הכתוב לומר, מהראוי לא היה אברם מקבל דברי הפליט שה"פליט" הוא "עוג" והיה מבקש להרגו כדי שישא את שרה כמו שכתב רש"י ז"ל, ואפילו שעוג בדה הדברים מלבו כדי שימות ויקח את שרה, כפי זה לא היה לאברם לשמוע, לזה אמר "ויבא הפליט ויגד לאברם" ולא קבל ממנו עד "וישמע אברם כי נשבה אחיו" מאנשים אחרים, באותה שעה כששמע מאחרים "וירק את חניכיו".

ואחר שכתבתי שפירוש "והם בעלי ברית אברם" הם בעלי ברית

"של" אברם, ראיתי להרא"ם ז"ל שכתב אדרבא מזה נשמר רש"י ז"ל ואמר והם בעלי ברית אברם, שכרתו עמו ברית, ומה שהוכרח רש"י ז"ל לומר זה מפני שענר ואשכל מן המונעים ואינם מן המשתדלים, ומזה הוכרח לפרש "והם בעלי ברית אברם" שכרתו עמו ברית ע"כ.

וימחול לי כבודו ואני מתאבק בעפר רגליו, אין כוונת

הכתוב לומר "והם בעלי ברית אברם" שכולם היו משתדלים בעצה אלא כוונת הכתוב לומר "ויבא הפליט ויגד לאברם העברי" והסכים הבורא שיהא שוכן ב"אלני ממרא אחי אשכל ואחי ענר" ושלתם היו אוהביו, והיה מתיעץ עמהם שלשתם על המילה ולא נתן לו עצה למול כי אם "ממרא" ולזה הסכים הבורא שיהא שוכן שם ב"אלני ממרא". וכפי זה לא קשה מידי לומר שענר ואשכל היו מונעים ולא משתדלים. כפי כל האמור ה' יתברך בעל היכולת ואין להרהר אחר מידותיו.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, "כי מה האדם שיבוא אחרי

המלך את אשר כבר עשוהו", הפסוק הזה נאמר על "שלמה". קשה, א' אמרה [האמת] "לא כך אמרת אין אות בטלה לעולם". ב' אמר לה הקב"ה "שלמה

ראוי לומר לבשר ודם! לזה הקדים "גדולה הכנסת אורחים מקבלת פני שכניה" רוצה לומר מכח ש"גדולה הכנסת אורחים" אמר אברהם "אל נא תעבור", מה שאין כן במדת בשר ודם וכו'.

אבל צריך להבין בשלמא שמה שנגלה לו כדי "לבקר" ממה

שראינו שלא דבר לו כלום, וכפי זה מוכרח לומר רצה להסתלק, ואמר לו אברהם "אל נא תעבור", ואם תאמר היה צריך להקדים "אל נא תעבור" קודם "וישא עיניו וירא", אין מוקדם ומאוחר בתורה, אבל מה שכתוב שלא רצה להסתלק, הרי ראינו שלא דבר לו כלום, ומוכרח לומר לא בא אלא "לבקר" ומאחר ש"בקר" למה לא רצה להסתלק?

ולחוסר ידיעתי הסיבה שלא רצה להסתלק אפילו שנאמר

שבא לבקר ויגב הביקור כוונת ה' יתברך לומר לאברהם [בראשית יח, יז] "המכסה אני מאברהם" ו"זעקת סדום ועמרה כי רבה" [שם כ, וזו] "הדיבור" "אחר" שיכניס אברהם את המלאכים ביתה ו"אחר" הבשורה והאכילה, ולזה לא רצה להסתלק, וזה יצא להם ממה שאמרה התורה "וה' אמר המכסה אני מאברהם", ומוכרח לומר שזה אינו תחלת נבואה, דאילו תחלת נבואה היה לו לומר "ויאמר ה' המכסה אני מאברהם" ומדאמר "ו"ו מוסיף על הענין הראשון שהיא ה"נבואה הראשונה" שנגלה אליו "לבקר" ולא רצה להסתלק מהמראה הנאמר בה "וירא אליו ה'".

אבל צריך להבין רש"י על פסוק "באלני ממרא" [שם פסוק א] הוא

שנתן לו עצה על המילה, לפיכך נגלה אליו בחלקו. ופירש הרא"ם ז"ל אף על פי דאילו היה שם מעיקרא, כדכתיב [שם יג, יח] "ויאהל אברם ויבא וישב באלני ממרא אשר בחברון" וכתוב "ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא שכן באלני ממרא" [יד יג], ואם כן כשבא "לבקר" אי אפשר להיות אלא במקום שהיה שם אהלו נטוע, מכל מקום ה' יודע העתידות, אם היה רואה שלא יתן לו ממרא עצה על המילה היה מסבב סיבות שילך אצל מי יתן לו עצה וכו' עיין שם.

וזה רמוז במה שכתוב "ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא שכן

באלני ממרא" וגו'. קשה, א' מה בא להודיענו שהוא שכן באלני ממרא? ב' מהו כוונתו באומרו

ושמעתי מחכם אחד, מה שכתוב "שלמה נתחכם על

גזרתו של ה' יתברך" הכתוב אמר "לא ירבה" והטעם ש"לא יסור לבבו" ושלמה אמר "לי ארבה ולא אסור" החליף יו"ד שהיתה בתחלת מילת "ירבה", עשה אותה במילת "לא" וחזרה "לי" ואל"ף שהיתה במילת "לא" עשה אותה במילת "ארבה" אות אל"ף שהיתה בסוף תיבה היה לה מעלה לראש תיבה, ולזה לא קטרגה, אבל אות יו"ד שהיתה בראש תיבת "ירבה" ועשה אותה במילת לי, יש לה חסרון שנשתנית מראש לסוף, לכך קטרגה עליו.

ולחוסר ידיעתי הטעם שעלתה היו"ד לפי

טעם הפסוק ש"לא יסור לבבו" וזה הטעם שייך לעולם הבא, דהיינו אם יסור לבבו יהיה פגם לנשמתו ולא יזכה לעולם הבא הנברא באות יו"ד, על דרך מה שאמר הכתוב [ישעיה כו, ד] "כי ביה ה' צור עולמים". אמר לה הקב"ה "שלמה ואלף כיוצא בו יתבטלו ואל יתבטל קוץ ממך".

אומרו ואלף כיוצא בו" על דרך מה שאמר הכתוב [שיר השירים ת, יב] "כרמי

שלי לפני האלף לך שלמה", ואמרו במדרש [שיר השירים רבה עה"ט] "כרמי שלי לפני" אמר הקב"ה "כרמי שלי לפני" ופירש בעל מתנות כהונה אלף היו הצדיקים כדכתיב "החרש והמסגר אלף" [מלכים ב' כד, טז], אמר לפניו אותו רשע אלף היו ונתמעטו כאן ונעשו מאתים, אמר לו הקב"ה אוי לו לאותו רשע לחה סרוחה, אלף היו ונתרבו כאן ונעשו מאתים אלף "האלף לך שלמה" ע"כ.

אם כן מה שאמר שלמה "אלף" רוצה

לומר "החרש והמסגר" שהם אלף אינם יכולים לבטל אפילו קוץ של יו"ד. אמר עוד שם "רבי הלל בריה דרב שמואל אמר, הרב נוטל אלף ותלמיד נוטל שכר מאתים, מה טעם? "האלף לך שלמה". כפי זה תיבת "שלמה" נדרשת על הרב, לזה אמר ה' יתברך לאות יו"ד "שלמה ואלף כיוצא בו" דהיינו הרבנים שנוטלים אלף כאמור יהיו בטלים "ואל יבטל קוץ ממך".

ומה שאמר "קוץ" לחוסר ידיעתי, למה לא

עלתה כי אם יו"ד ולא עלתה תיבת "לא" אלא תיבת "ירבה"? בתחילת כתיבת כל אות עושים ממנה יו"ד, כשכותבין רי"ש יעשה "נקודה מתחלה" ומושכין אותה ועושין אותה

ואלף כיוצא בו" מהו כוונתו באומרו "אלף כיוצא בו". ג' איך אפשר ששלמה יתחכם על הקב"ה?

אלא הכוונה היא שרבי יהודה ורבי שמעון

חולקין במסכת סנהדרין [כא] ר' יהודה דריש טעמא "מרבה הוא לו ובלבד שלא יסור" ור' שמעון לא דריש טעמא "אפילו אחת ומסירה את ליבו" יעויין שם.

לזאת הכוונה אמר בעל המאמר, עמד שלמה

ונתחכם על גזרתו של הקב"ה, שהקב"ה סבירא ליה כרבי שמעון דלא דריש טעמא, ואינו יכול להרבות, ושלמה סבירא ליה כרבי יהודה דדריש טעמא דלא ירבה שלא יסור, ואם לא יסור מרבה הוא לו.

וזה רמוז במילת "נשים" נוטריקון נ'תחכם

שלמה ירבה מ'אד ולא יסור לבבו, עלתה יו"ד שב"ירבה" ואמרה לפני הקב"ה "לא כך אמרת שאין אות בטלה לעולם?" ואם תאמר אם בטל אותך שלמה יקיימו אותך מלכים אחרים ותתקיים, לזה אמרה "לעולם" רוצה לומר שהעולם ילמדו ממנו, מרכתיב בו "ויחכם מכל האדם" [מלכים א' ה"א] אם תשתוק על שלמה, והשיב לה ה' יתברך "שלמה ואלף כיוצא בו" וכו'.

והראיה ראה מה כתיב ביה [מלכים א' יא, ד] "ויהי

לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו" ואמר רבי שמעון "נוח לו שיהא גורף ביבין" כוונת המאמר שאמר לה הקב"ה "אלף כשלמה יבטלו" ואם תאמר "כבר ביטל" ולמדו מקלקלתא, ראה מה כתיב ביה "ויהי לעת זקנת שלמה" ואמר רבי שמעון נוח לו" וכו' כשיראו זה לא ילמדו ממנו.

ומה שאמר "היום מבטל אותי ולמחר

אחרת" כוונתה בזה, למה לא עלתה כי אם אות יו"ד? שמעתי מחכם אחד כבוד מורנו הרב חוני אשכנזי, שידוע הוא שלא הכניס שלמה לכלל ישראל כי אם אות יו"ד, דאילו אמר הכתוב "לא יבא עמו ומואב בקהל ה'" משמע לא יבא בקהל ה' "לא איש ולא אשה" ושלמה [שאמ] שבא ממואבית לא יבא בקהל ה', ומדאמר הכתוב "לא יבא עמוני ומואבי" [דברים כג, ד] באות יו"ד, דרשו "עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית" כפי זה מי הכניס שלמה בקהל ה'? אות יו"ד! ולזה לא עלתה כי אם אות יו"ד, כוונתה לומר "על ידי נכנס לכלל ישראל והוא יוציא אותי ויבטל אותי?"

פרשת חיי שרה

"ויהיו חיי שרה" [בראשית כג, א], "יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה" [תהלים לג, יח]. כשם ש"הם" תמימים כך "שנותם" תמימים. בת עשרים כבת שבע "לנוי" בת מאה כבת עשרים "לחטא". דבר אחר, "יודע ה' ימי תמימים" זו "שרה" שהיתה תמימה במעשיה. א"ר יוחנן כ"הדא עגלתה תמימה". "ונחלתם לעולם תהיה", "ויהיו חיי שרה", מה צורך לומר "שני חיי שרה" באחרונה, לומר לך שחביב חייהם של צדיקים לפני המקום בעולם הזה ובעולם הבא [בראשית רבא חיי שרה א], ע"כ.

ידוע הוא מה שאמר שלמה המלך "יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה" [משלי י, כז], שידוע הוא מה שאמרו רז"ל [ר"ה ב] ארבע ראשי שנים הם וכו', ואם האדם קצוב עליו לחיות דרך משל שמונים, אם הוא צדיק ויש לו יראת ה' יחשוב לו ה' יתברך שנותיו ארוכות מתשרי לתשרי, ולרשע יחשוב לו ה' יתברך שנותיו קצרות ארבע שנים בכל שנה, ויום אחד בחדש נחשב חדש, יום אחד בשנה נחשב שנה, כפי זה הצדיקים מלבד שימותיהם "תמימות", שנותיהם "תמימות" אבל הרשעים מלבד ששנותיהם "קצרות", ימיהם "קצרות".

לזאת הכוונה אמר שלמה המלך "יראת ה' תוסיף ימים", לא מבעיא ששנותיהם "תמימים" אפילו ימיהם "תמימים". זהו פירוש "תוסיף ימים" לומר, יש להם תוספת אפילו ב"ימים" אבל "שנות רשעים" לא מבעיא ה"ימים" שהם חסרים שיום אחד בחדש יקרא חדש ויום אחד בשנה יקרא שנה, אלא ה"שנים" בעצמם קצרות "ארבעה ראשי שנים" כאמור.

ולחוסר ידיעתי כוונת הכתוב כך היא, ידוע הוא שהאשה יולדת למקוטעין [באבן העזר סימן ד' ס"ד בהגהה] אשה שנתעברה סוף סיון וילדה תחלת כסלו, אף על פי שאין ביניהם רק חמשה חדשים, לא חיישינן לומר שהיתה מעוברת קודם לכן, דהחדשים גורמים, והוה ליה בן שבעה הרי "יום אחד בחדש" קרא "חדש" אבל הצדיקים "שנותיהם תמימים וימיהם תמימים" כמו שכתוב בפרק קמא דקדושין [גז, א] שבבעה באדר מת משה, ומנין שבשבעה באדר

רי"ש, וגם ב"ת, וגם בן אות ה"א כפי זה התיבה כולה של "ירבה" כותבים "נקודה" דהיינו "קוץ" ומושכים אותו הקוץ ועושים ה"אות" מה שאין בן בתיבת "לא" הלמ"ד בתחלת כתיבתו הנקודה לא תוכר שהיא יו"ד, שאותה ה"נקודה" של הלמ"ד היא למעלה מהשורה ונראית כמו "רפה" או "רביע" או "חולם" ולא תוכר שהיא יו"ד, ולזה באה כי אם אות יו"ד שהיא שייכא לכל תיבת "ירבה" כאמור, ואינה שייכא לתיבת "לא", ולזה אמר לה ה' יתברך "שלמה ואלף ממנו יבטלו ואל יבטל קוץ ממך" דהיינו ה"נקודה" האחת כאמור.

ומנין שביטל אותה וחזרה למקומה? פירוש ומנין לומר שאם נתבטלה ממקום אחד אפילו נתקיימה בכמה מקומות מנין לנו שתקרא ביטול? שנאמר [בראשית יז, טז] "שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי", ומי אמר זה? ה' יתברך! וקראה "ביטול" מדהוצרך להחזירה שנאמר "ויקרא משה להושע בן בון יהושע" [במדבר יג, טז].

יצא לנו מכל האמור שה' יתברך בעל היכולת, כי מה האדם שיבא אחרי המלך. בבקשה ממנו יתברך בעל היכולת, יכרית שם אויבינו ויחיש ביאת משיחנו אמן כן יהי רצון.

בסוף שנותיה, כל מה שחיייתה כולם נחשבים "חיים" לזה אומר באחרונה "שני חיי שרה".

ואחר שכתבתי זה שמעתי שכך פירשו חז"ל, ותורה לאל שנתכוונתי לדעת קדושים.

אי נמי מה שאמר הכתוב "שני חיי שרה" לתרץ הקושיא שהקשינו למעלה "ממאה מנין שאין לה חטא" ו"למעלה מעשרים מנין שיש לה יופי" לזה כפל אחר השני דימויים "שני חיי שרה", ופירש רש"י ז"ל, כולן שוין לטובה, סובלת טובת הנפש וטובת הגוף, טובת הנפש, שאין לה שום חטא, וטובת הגוף שהיא בת יופי.

ומה שהקשינו והלא ראינו שקודם מתן תורה אין נענשים כי אם אחר "מאה שנה" ולמה לו לדמות "בת מאה כבת עשרים"? אינה קושיא, דאברהם ושרה אינם כשאר עלמא, שהם נחשבים בערך אחר מתן תורה, שקיימו כל התורה כולה, כדאמרו רז"ל אברהם ושרה קיימו אפילו עירוני תבשילין [וינא כה, ב], ולזה הם משונים משאר עלמא, ששאר עלמא קודם מתן תורה אין נענשים בבית דין של מעלה אלא אחר מאה שנה, ואברהם ושרה מאחר שקיימו כל התורה, אפילו שהם קודם מתן תורה נחשבו בערך שניתנה להם התורה, ולזה ראויים הם אם היה להם חטא אחר עשרים שנה ליענש בבית דין של מעלה, בא הכתוב לשבחה ולומר, בת מאה כבת עשרים, שאין לה חטא כלל, וגם כן באברהם כתב שנה בכל "כלל וכלל" לשבחו "בן שבעים כבן חמש לומר שאין לו חטא". אבל מה שדימה בן מאה כבן שבעים לאיזה ענין?

אלא הכוונה היא ידוע הוא שכל העולם אינו מושפע אלא על

ידי שבעה ספירות [שבעה ספירות תחתונות], שכל אחד כלולה מעשר שהם שבעים, אבל לעתיד לבוא נזכה להשפע מכל העשר, שכל אחת כלולה מעשר שהם מאה, לזאת הכוונה אמר באברהם, בן מאה כבן שבעים, כוונתו לומר שזכה אברהם להיות מושפע מכל העשרה שהם מאה, כאשר זכו כל העולם להשפע מכל השבע שהם שבעים, וזה הזכייה והשפע שזכה להשפע מכל העשר על ידי כשהיה "בן שבעים כבן חמש" לחטא.

אבל קשה בשלמא "אברהם" התורה שבחהו, ופטררו אפילו מדינא דארעא,

נולד? שנאמר [דברים לא, ב] "ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום" שאין תלמוד לומר "היום"? מה תלמוד לומר "היום"? היום מלאו ימי ושנותי מלמד שיושב הקב"ה וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום, ומחדש לחדש, שנאמר [שמות כג, כז] "את מספר ימיך אמלא".

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "ויהיו חיי שרה" וגו' קשה, א' היה לו לומר "ויהיו חיי שרה". ב' כפל "ויהיו חיי שרה" "שני חיי שרה". ג' רש"י ז"ל כתב "לכך כתיב שנה בכל כלל, לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו". מהו כוונת רש"י ז"ל באומרו "לכך" בתחילת דבריו, ובאברהם לא אמר כי אם "ואלה ימי שני" וגו' [בראשית כה, ז] בן מאה כבן שבעים וכו' עיין שם, ולא אמר בתחלת דבריו "לכך כתיב" ובישמעאל כתיב [בראשית כה, ח] "ואלה שני חיי ישמעאל" ולא פירש בו כלל? ד' אומרו "בת מאה כבת עשרים לחטא" מה לו לשבחה בזה, והלא ראינו שאין עונשין בבית דין של מעלה קודם מתן תורה אלא למאה שנה, כדפירש רש"י ז"ל בפסוק "ויהי נח בן חמש מאות שנה" [שם ה, לב] א"ר יודן [בראשית רבה כז, ב] מאי טעמא כל הדורות הולידו למאה שנה, ונח לחמש מאות שנה, כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול, דכתיב [ישעיה סה, כ] "כי הנער בן מאה שנה ימות" דהיינו ראוי לעונשין. ה' אומרו "בת מאה כבת עשרים לחטא" ולמעלה ממאה מנין גם כן שאינה בת עונשין, וגם כן מעשרים לשבע להם ראייה ליופי, בת עשרים כבת שבע, למעלה מעשרים מנין להם ראייה ליופי? ו' "ויבא אברהם לספור לשרה" [בראשית כג, ט] תיבת "לשרה" מיותרת. ז' מהו כוונת התורה להודיענו שמתה בקרית ארבע? ועוד מהו כוונתה באמרה "היא חברון"? ח' אומרו "לספור לשרה ולבכתה" היה לו לומר "לבכות ולספור לשרה"?

אלא הכוונה היא ששרה היתה עקרה תשעים שנה, וכל התשעים שנה של העקרות נחשבת בערך "מתה" ואין נקרא לה שם "חיים" כלל, ואין נקרא לה שם "חיים" כי אם "משעה שנולד" לה יצחק, שהם שלשים ושבע שנה, אבל מאחר שהם בסוף שנותיה נחשבו כל שנותיה "חיים" כמו שכתוב [שם מ, כח] "ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה" ועל ידי שהם בסוף שנותיו "ויהי ימי" [שם, נעשה להם "הוויה" ונקראו "חיים" כל שנותיו, לזאת הכוונה אמר הכתוב "ויהיו חיי שרה" השנים שהיתה אחר שילדה יצחק, הם "חיי שרה" דווקא, ומאחר שהם

"ותאמר שרי אל אברהם חמסי עליך" וכתוב "ויבא אברהם לספר לשרה". והני מילי דאית "דינא בארעא" וכתבו התוספות דבימי שרה היה בית דין של שם, כפי זה שרה היא שגרמה לעצמה המיתה שמסרה דין על אברהם, לזאת הכוונה אמר הכתוב "ויבא אברהם לספור לשרה" רוצה לומר ל"שרה שגרמה לעצמה המיתה וההספד" שמסרה דין עליו.

אי נמי על דרך מה שכתוב במסכת סנהדרין [דף טו, ב] איבעיא להו הספידא יקרא דחיי או יקרא דשכבי, וכו' תא שמע "ויבא אברהם לספר לשרה", ואי משום יקרא דחיי משהו לה לשרה וכו' וכתבו התוספות, הספידא יקרא דחיי, תימה הא דאמר בפרק הערל [יבמות עח.] על שאול שלא נספר כהלכה, ואי משום יקרא דחיי, ישראל מחלו על כבודן שלא הספידוהו, ויש לומר דיריאים היו לסופדו להראות שמצטערין עליו מפני דוד, ועוד אפילו יקרא דחיי, שאני מלך דאיכא בזיון טפי גביה שלא נספר כהלכה ע"כ.

אם כן הספידא יקרא דשכבי, לזאת אומר הכתוב "ותמת שרה בקרית ארבע" ושהו אותה בלא קבורה עד שיבא אברהם לספר לשרה, רוצה לומר לכבוד שרה, שההספד יקרא דשכבי, דאלו יקרא דחיי לא היה להם להשהותה עד שיבא אברהם. אי נמי לתרץ זאת הקשיא של יתור "לשרה" נקשה קשיא אחרת, למה הוצרך לומר כל אלו הסימנים, "ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען". בשלמא מה שאמר "בארץ כנען" כדי לאמר לבני חת כשבקש לקברה גר ותושב, אם תרצו הריני גר, ואם לאו אני תושב, אבל הסימנים האלו מהו כוונתם באמירתם?

אלא הכוונה היא ידוע הוא מה שכתב רש"י ז"ל [כג, ב], נקרא קרית ארבע על שם ארבעה ענקים, דבר אחר על שם ארבעה זוגות שנתחברו ונקברו שם, לזאת הכוונה הוצרך כל אלו הסימנים "ותמת שרה בקרית ארבע" והטעם שנקראת קרית ארבע "היא חברון", על ידי שנתחברו ונקברו בה ארבעה זוגות, אין הטעם על שם ארבעה ענקים שהיו שם, ולזה נתן האל בלבם להשהותה מזה הטעם עד שיבא אברהם, שהדבר נוגע אליו ליקבר עמה במקום שנתחברו ונקברו אדם וחווה, לזה אומר הכתוב "ויבא אברהם", מה ששהו אותה עד ויבא אברהם, "לשרה", שהוא צריך להתחבר עמה ונתן ה' בלבם שישוה אותה עד שיבא אברהם לבקש מקום לקברה, כדי שיקבר עמה.

דאמר" בן שבעים כבן חמש" אבל שרה לא שבחה אותה ופטרה אותה כי אם מ"דינא דשמיא" שאמר "בת מאה כבת עשרים" דהיינו "דינא דשמיא". ומנין לנו לומר שאין לה חטא אפילו כפי "דינא דארעא"?

ולחוסר ידיעתי מדראינו ששבחה התורה אותה ב"יופי" "בת עשרים כבת שבע" מוכרח לומר "שבח היופי" קאי גם כן על "שבח החטא" דאילו מעשרים ולמטה היתה בת עונשין על ידי חטא ב"דינא דארעא" אין היופי שבח לה ומדשבחה, כוונת התורה כך היא "בת עשרים כבת שבע ליופי" אפילו שהיופי סיבה לחטא. אם כן מדכפל הוא "שני חיי שרה", ואמר רש"י ז"ל, כולן שוין לטובה, רוצה לומר אפילו מ"בית דין של מעלה". ואחר שכתבתי זה ראיתי שהרא"ם ז"ל דבר בזה, עיין בספרו הקדוש.

ומה שהקשינו למה רש"י ז"ל אמר בתחלת דבריו "לכך" מפני שהוה קשה ליה למה בשרה כתיב "ויהיו" ובאברהם כתיב "ואלה ימי" וגו' [בראשית כה, ז], וגם כן למה בשרה אמרה בסוף "שני חיי שרה", אבל באברהם לא אמר שני חיי אברהם, לזה אומר רש"י ז"ל, אינו דומה שרה לאברהם, דימיו אברהם דווקא לחטא, אבל דימיו שרה לחטא וליופי, לזה אמר בשרה "ויהיו" שתי "הויות" אחת לחטא ואחת ליופי. ולזאת הכוונה אמר רש"י ז"ל "לכך נכתב" שנה בכל כלל, אחת לחטא ואחת ליופי.

ומה שכתוב "שני חיי שרה" באחרונה, כוונתה לומר שוין לטובה לענין החטא, דמאחר שלא אמר כי אם ממאה עד עשרים, ולמעלה ממאה ולמטה מעשרים אין ראיה לחטא, לזה הוכרח לומר בשרה "שני חיי שרה", אבל אברהם לא היה צריך לשבחו ביופי, אלא דווקא בחטא שהוא תיקון הנפש לא אמר רש"י "לכך" כמו שכתב בשרה, אבל בישמעאל שהיה רע מנעריו, ומה שאמר התורה בו שנה שנה הם לרעה, שכל ימיו בעבירה, אבל לעת פטירתו עשה תשובה כמו שאמרו חז"ל על פסוק [בראשית כה, יז] "ויגוע וימת" שלא נאמרה גויעה אלא בצדיקים [בבא בתרא סז, ובילקוט על הפסוק] לא פירש בו שום דבר.

ומה שכתוב ויבא אברהם לספור לשרה" שתיבת "לשרה" מיותרת, יתורץ על דרך מה שאמרו [בבא קמא צג.] המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה, שנאמר [בראשית סז, ה]

כן אני מפיס אתכם "תנו לי אחזת קבר עמכם", דווקא עמכם, אבל אחר מתן תורה אפילו שהיא שלכם כפי סברתכם שאתם מוחזקים בה, כתיב בתורה "ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו" ומה שקנה עבד קנה רבו, אבל עכשיו עדיין לא ניתנה התורה ולא הוכר האמת, ולזה אני מפיס אתכם תנו לי ב"תורת מתנה" דווקא, השיבוהו כפי סברתו, "נשיא אלהים אתה" [שם ו] על ידי שאתה נשיא אלהים "במבחר קברינו קבר את מתך" דווקא "אתה" ולא אחר. ואחר שכתבתי כל זה זכני האל ברחמי ופירשתי בפסוקים אלו פירוש אחר בפרשת תצוה [עיי' שם כי שם הארכתיו]

כפי כל האמור זכתה שרה שפקד וזכר אותה ה' יתברך על ידי שהיתה תמימה במעשיה, כאמור בת עשרים כבת שבע לחטא. ולזה ימיה תמימה.

ובזה נחזור למאמר שהתחלתי בו "ויהי חיי שרה", "יודע ה' ימי תמימים" כשם שהם תמימים כך שנותם תמימים וכו' וכדי להבין צריך להקשות, א' מה הוה קשה ליה בשני הפסוקים. ב' מה חולשה יש בפירוש הראשון עד שאמר דבר אחר. ג' מנין להם לשני הפירושים ששנותיה תמימים כי לא הוזכר כי אם תמימות המעשה. ד' מהו פירוש כהדין עגלתא תמימה.

שמעתי מהחכם הכולל כמה"ר אהרן הסבעוני, ידוע הוא ששור תם משלם חצי נזק מגופו [בבא קמא טז], ושרה תמימה במעשיה, כי אם מה שהכחישה בדברי המלאך, כדכתיב [י"ח, י"ב] "ותצחק שרה" וגו', ונקראת שור תם שמשלם חצי נזק מגופו, כך היא היתה ראויה לחיות מאה וחמש שנים וששים שנה, ותמות עם אברהם בשנה אחת, שאברהם חי בן קע"ה שנה, ובאותה שנה יהיו שנות שרה קס"ה שנה.

ועל ידי אותו החטא חסרו משנותיה שבעה ושלושים, שהיתה ראויה לחיות [ע"ה] חמשה ושבעים שנה, זה שאמר ר' יוחנן, שרה כהדין עגלתא תמימה. רוצה לומר יש לה דין "עגלה תמימה" ואם תאמר הרי חסר עוד חצי שנה, שחצי שנותיה שהיתה ראויה לחיות חמשה ושבעים, דמשעת החטא היתה תשעים, ואם תמות עם אברהם צריכה לחיות לכד מתשעים שנה, חמשה ושבעים, ועל

אי נמי ממה שכתוב "לשרה" על דרך מה שאמר הכתוב שינוי שמה משרי לשרה כדי שתלד יצחק, וגעתה בבכיה ומתה בשבילו [ראה רש"י], וזהו אומרו "ויבא אברהם לספור לשרה" על שינוי שמה משרי לשרה, שגרם לה המיתה בלא עתה, וגם כן "ולבכתה" רוצה לומר "על בכיתה" שבכתה עד שפרחה נשמתה ומתה, לזה "ולבכתה" חסרה, לרמוז דקאי על בכיית שרה, ולזה הקדים לספור, רוצה לומר שאברהם הספיד על "שנוי שמה" ועל "בכיתה".

אי נמי מה שכתב "לבכתה" כ"ף זעירא, לרמוז למה שדרשו רז"ל, בת מאה כבת עשרים, ובת עשרים כבת שבע, והטעם שלא חטאה מפני שמקטנת את עצמה, ואפילו שהיא בת יופי, והיופי סיבה לחטא, היא היתה ענוותנית ומקטנת את עצמה, ולזה בכה עליה אברהם לפי צדקותה.

ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר" [כג, ג] "לאמר" מיותרת, וגם כן למה מילת "עמכם" [שם ז] שתי פעמים?

ידוע הוא מה שאמר הכתוב [במדבר לד, כ] "ארץ כנען לגבולותיה" וכפי זה היא של כנען, וגם כן ה' יתברך אמר לאברהם "לזרעך אתן את הארץ הזאת" [בראשית יב, ז; כד, ז], וגם כן ידוע הוא מה שאמרו במסכת סנהדרין [דף צ"א] באו בני אפריקה לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו ארץ כנען שלנו היא, דכתיב "ארץ כנען לגבולותיה" וגו', אמר להם גביהה בן פסיסא, מהיכן אתם מביאים ראייה, מהתורה? כתיב "ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו" [בראשית ט, כה], מה שקנה עבד קנה רבו וכו'.

כפי כל האמור ארץ כנען קודם מתן תורה אפילו שאמירה לגבוהה כמסירה להדיוט [קידושין כה, ב], מאחר שבני חת מוחזקין בה כפי סברתם, שלהם היא, זה שאמר הכתוב "וידבר אל בני חת לאמר", רצה לומר מה שהם אומרים שהארץ היא שלהם, אמר להם [שם ז] "גר ותושב", אם תרצו הריני גר, מאחר שאתם מוחזקים בה כפי סברתכם, ואם לאו הריני תושב, שה' יתברך אמר לי "לזרעך אתן את הארץ הזאת", ואמירה לגבוהה כמסירה להדיוט. והפיוס הזה דווקא "עמכם" דהיינו קודם מתן תורה, אבל אחר מתן תורה "שלנו היא" וגם

בעל היכולת ואפשר להיות אחרי בלתי תהיה לי עדנה. ר' יוחנן אמר, כהדין עגלתא תמימה. אומרו "כהדין עגלתא תמימה" סובל כמו שעגלה תמימה מפני שהיא תמימה ולא עובר בה ולא משכה בעול, כל מעשיה בתמימות, דהיינו אינה יודעת בטיב ההליכה שאינה יודעת הדרך, כך גם כן שרה כל מעשיה בתמימות.

וסובל גם כן עגלה תמימה כמו שאמרו במסכת ראש השנה [י. א.] עגל סתם, בן שנה, עגל בן בקר, בן שתי שנים, ופירש"י ז"ל, תניא בתורת כהנים השוה בן בקר ואיל לעלה תמימים אף בשנים, כפי זה מה שאמר הכתוב "יודע ה' ימי תמימים" על שרה שיש לה תמימות המעשה ותמימות השנים.

ולזה אמר הכתוב "ויהיו" שיש לה שתי "היות" דהיינו "תמימות המעשה" ו"תמימות השנים" ומה שאמר "ונחלתם לעולם תהיה" יתורץ עם מה שכתוב "שני חיי שרה" באחרונה, לומר שחביב חייהם של צדיקים לפני המקום בעולם הזה מאומרו "ויהיו חיי שרה" דהיינו בעולם הזה, ומה שכפל "שני חיי שרה" באחרונה להורות לחיי העולם הבא שהיא באחרונה, וזה כוונת הכתוב באומרו "ונחלתם" שהם חייהם לעולם, בין בעולם הזה בין בעולם הבא. והי"ת יזכנו לתמימות המעשה ולתמימות הימים, אמן כן יהי רצון.

ירי החטא חלף הלך לו חצי השנים שהיתה ראויה, וחצי השנים הם שבעה ושלשים שנה וחצי, אפשר שהכחישה בדברי המלאך שנחשב לה לחטא בחצי השנה של תשעים שנה.

ולחוסר ידיעתי לזה אמר הכתוב "ויהיו" דהיה לו לומר "אלה ימי שני חיי שרה" כמו שכתוב באברהם ומה שאמר "ויהיו" רוצה לומר חשבון "ויהיו" חיי שרה, רוצה לומר היתה ראויה לחיות עוד שבעה ושלשים שנה, ולמה לא חייתה כי אם ק"ז שנים? ותיירצה תורתנו הקדושה "ותמת שרה בקרית ארבע" רוצה לומר כ"קריאת הארבעה תיבות" שחטאה בהם שהן "ותכחש שרה בקרבה לאמר" [יח. יב], ואילו לא חטאה, "היא חברון", היתה מתחברת עם אברהם במותו ביום אחד, שנפשותיהם קשורות זה בזה.

נחזור לפירוש המאמר כולו שבעל המשנה הוקשה לו מהו כוונת התורה באמרה "ויהיו חיי שרה", ועוד למה אמר שנה בכל כלל וכלל, ובפסוק "יודע ה' ימי תמימים" הוקשה לו, וכי אינו יודע כי אם "ימי התמימים" ומהו כוונתו באומרו "ימי"?

לזה אמר בעל המשנה מה שאמר "תמימים" ואמר "ימי" כוונתו לומר כשם שהם תמימים כך שנותם תמימים, ומנין לנו לומר שהם תמימים, משכתב שנה בכל כלל וכלל, בת עשרים כבת שבע, ובת מאה כבת עשרים, לזה אמר "ימי" דהיינו הימים שהם השנים דומים לתמימות המעשה.

ומה שאמר "דבר אחר" הוקשה לו שהמאמר לא הביא כי אם "תמימות המעשה" "בת מאה כבת עשרים לחטא" ומהיכן נלמוד "תמימות השנים"? לזה אמר ר' אלעזר "יודע ה' ימי תמימים" זו שרה שהיתה "תמימה במעשיה" ואומרו "במעשיה" בכל מה שהיא עושה בין טוב בין אם תראה שיצא מתחת ידה איזה דבר רע, אינה עושה אותו המעשה כי אם ב"תמימות".

והראיה שכחשה ואמרה "לא צחקתי" [יח. טו], אפילו שכחשה, אמרה בתמימות "אחרי בלתי היתה לי עדנה" דהיינו אמרה בניחותא, ומאחר שאמרה בניחותא אפילו אותו הדיבור הנראה חטא אינו חטא, שכוונתה "אחרי בלתי היתה לי עדנה", רוצה לומר הי"ת

פרשת תולדות

"המכסה אני מאברהם" וגו' [שם יז] למה כל האריכות כלו, ולא היה לו לומר אלא "ויאמר ה' אל אברהם צעקת סדום ועמורה" וגו'.

אלא הכוונה היא מה שאמר הכתוב "ויקמו משם" רוצה

לומר לא הלכו כלום כי אם "ויקמו" ובאותו רגע משם "וישקפו על פני סדום" ולזאת הכוונה "ואברהם הולך" שלא הלך כלום כי אם קם עמם כדי להלוך, ובאותו רגע וישקפו הוא והמלאכים, ורש"י ז"ל פירש "לשלחם", ללוותם, כסבור אורחים. קשה, איך סבר שהם אורחים, והלא כבר נראו לו שהם מלאכים מבשורת שרה?

ולפום ריהטא אפשר שחשב בדעתו שאינם מלאכים,

ומה שאמר "והנה בן לשרה אשתך" [יח, י] בתורת "ברכה" כמו שבירך הנביא לשונמית, ועלה זה בדעתו שנראו לו שאכלו, כמו שפירש רש"י ז"ל, ולזה קראם הכתוב כאן "אנשים", אבל כשנכנסו לסדום אחר שנגזרה הגזרה על סדום קראם הכתוב "מלאכים" כמו שנאמר "ויבאו שני המלאכים" [יט, א]. "וה' אמר המכסה אני מאברהם" מהו זה התימה, וכי על כל ענין צריך הי"ת לגלות לו עד שהוצרך לגלות לו עכשיו?

אלא כוונת הי"ת בזה התימה, כל זה הענין הבשורה של

שרה, וההשתקפות של מלאכי השרת עם אברהם באותו יום של הבשורה, שהוא יום שלישי למילתו, שהוא קשה לנימול, ואברהם ציער עצמו כל הצער הזה לעשות כל זה החסד באהלו עם המלאכים וללוותם, לקיים מצוות בוראו לעשות החסד לקיום העולם, שבזמן אברהם לא היה מהשלשה עמודים שהעולם קיים עליהם כי אם "החסד" וכשראה הי"ת אברהם אבינו עוסק בקיום העולם, שהוא החסד, והי"ת שלח מלאך להפוך סדום בהפך ממחשבת אברהם אבינו, אמר הי"ת "המכסה אני מאברהם" שעל ידו מתקיים העולם, שאפילו ביום שלישי למילתו לקיום העולם סבל והעמיס אותו הצער והלך ללוות למלאכים לגמול חסד, ואני עושה הפך משיטתו להפוך סדום, אלא מוכרח לגלות לו כדי שיסכים עמי בהפיכת סדום.

ואברהם היו יהיה מילת "היו" מיותרת [יח, יח], כוונתו לומר

המלאך בישרו "כעת חיה" והי"ת כשראה אותו חפץ במצוות בוראו בישרו בשורה טובה, כוונתו

"בת בתואל הארמי" [בראשית כה, כ] אם ללמד שהיא מפרן ארם, מה תלמוד לומר "אחות לבן הארמי" [שם], אלא בא ללמדך אביה רמאי, ואחיה רמאי, ואנשי מקומה רמאים, והצדקת הזו שהיא יוצאת מביניהם למה היא דומה, "ל"שושנה בין החוחים". [ב"ד סג, ז] ע"כ.

ידוע הוא מה שאמרו במסכת סנהדרין [א"א, א] פעם אחת באו בני ישמעאל

ובני קטורה לדין עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, ואמרו להם "ארץ כנען שלנו ושלכם" דכתיב [כה, יב] "ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם" וכתיב [שם יט] "ואלה תולדות יצחק בן אברהם" אמר להם גביהא בן פסיסא, תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם וכו', ואמר להם מהיכן אתם מביאין ראייה? מהתורה? אף אני איני מביא ראייה אלא מהתורה "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות" וגו' [כה ה-ו] יעויין שם.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "ואלה תולדות יצחק בן אברהם". קשה הכפלו!

אלא הכוונה, היא ידוע מה שאמרו רז"ל [קידושין סח, ב], בנך הבא מן השפחה אינו קרוי "בנך" אלא "בנה", ולבטל טענת בני ישמעאל שטוענים שהם בני אברהם, אמר הכתוב "ואלה תולדות יצחק בן אברהם", ואל תאמר שגם ישמעאל נקרא "בן אברהם" אלא דווקא "אברהם הוליד את יצחק", רוצה לומר שלא הוליד בן שנקרא על שמו, כי אם יצחק, ואין ישמעאל נקרא "בנו". ואם תאמר הרי נאמר "ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם" דמשמע דישמעאל גם כן נקרא "בן אברהם" לא קשיא מידי, דשם נאמר "ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה", לא אמר "אשר ילדה הגר", אלא מוכרח לומר שכוונת התורה, שישמעאל אמו "שפחה" ובנך הבא מן השפחה אינו קרוי "בנך" אלא "בנה" אם כן מכאן מוכח מה שכפל "אברהם הוליד את יצחק" לכוונה הנזכרת.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב בפרשת וירא [יח, יח] "ויקמו משם האנשים" קשה,

א' "משם" מיותרת. ב' "ואברהם הלך עמם לשלחם" היה לו לומר הלך בה"א קמץ. ג' אומר

זכה לכל זה קודם מתן תורה, ואחר מתן תורה זכו ישראל לכל האמור, וזה מה שאמר "אשר יצוה את בניו לעשות צדקה", דמאחר שבירכו באגדה המושכת את הלב, יעשה "צדקה", וגם כן בירכו במשנה ובתלמוד, לעשות "משפט".

ולזה אמר "לעשות" בלא תוספת וא"ו, דהיינו כשישמרו דרך ה' שהם מקרא ומשנה, וכל זה היא סיבה "לעשות צדקה ומשפט" כאמור, ואפילו שזאת הברכה של "ויתן לך" וכו' היא ל"יעקב", ברכת האב שייכא גם כן לבנים, ומה שאמר "למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו" [יח. יט.] דתיבת "עליו" מיותרת, כוונתו לומר כל מה שהבטיח ודבר הי"ת לעשות לבניו של אברהם, בזכות אברהם, כמו ירושת הארץ, וגם כן "הבט נא השמימה" [סו. ה.] וכאלה רבות כולם "עליו" רוצה לומר על זה ה"בן של הבשורה" שהוא "יצחק", לא קאי על ישמעאל כמו שפירשתי לעיל.

אי נמי ידוע הוא שישמעאל נולד כשהיה שמו אברם, ושם אברם נעקר לגמרי, כך ישמעאל כשנולד לו כשהיה שמו אברם נעקר מליקרא "בן אברהם" לזאת הכוונה כפל הכתוב "אברהם הוליד את יצחק", לא יקרא "בנו" כי אם "יצחק" שנולד לו אחר שנקרא אברהם.

ויש לדקדק בפסוקים אלו [תחלת פרשת תולדות], א' מה בא ללמדנו שיצחק היה בן ארבעים שנה. ב' גם כן מה בא ללמדנו שרביקה היתה בת בתואל, ואחות לבן, ומפדן ארם. ג' מאחר שאמר על בתואל שהוא ארמי, למה הוצרך לומר עוד "לבן הארמי" ובמאמר שהתחלנו אמרו, ללמדנו שאביה רמאי, ואחיה רמאי, ואנשי מקומה רמאים, ולא למדה, ויש לשאול מהיכן למדו זה? ואם מאומרו "מפדן ארם" הוא שם עירם! ואם מאומרו "ארמי" הוא כנוי שלהם! ד' מה שאמרו "הצדקת הזו שיוצאת" וכו', למה אמרו לשון "יציא" ולא היה להם לומר אלא "והצדקת הזו לא למדה ממעשיהם הרעים"?

אלא הכוונה היא שאם בא הכתוב ליחסה, לא היה צריך לומר בלבן "ארמי" מאחר שאמר על בתואל שהוא "ארמי" ודאי גם בנו "ארמי"! אלא ודאי לדרשא אתא, ומדי "ארמי" זו לדרשא, גם "ארמי" של בתואל לדרשא, גם בפדן ארם, וכמו שאמרו על פסוק "רך וטוב"

לומר "אברהם היו" כמו שאמר לו המלאך [שם טו.] "כעת חיה ולשרה בך", ועוד הבן "יהיה לגוי גדול" אותה הברכה שברכתי אותך "ואעשך לגוי גדול" [יב. ג.] על יצחק ברכתך, ולא על ישמעאל.

"ועצום" על דרך מה שאמר הכתוב, "רב מאד מחנהו" [ויאל. ב. יא.] ודרשו רז"ל אלו ישראל [ילקוט שמעוני על הפסוק]. "כי עצום עושה דברו" [שם], שהקב"ה מעצים כחן של ישראל שיעשו רצונו, כפי זה מי שמעצים כחו ועושה רצון הי"ת נקרא "עצום" ויצחק העצים כחו ונעקד על גבי המזבח ברצונו הטוב, ולזה "ונברכו בו", רוצה לומר ביצחק, "כל גויי הארץ". "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו" [יח. יט.] לשון חיבה, כמו "ואדערך בשם" [שמות לג. יז.] "כי" נתינת טעם, רוצה לומר בשביל מה זכה לכל זה? כי אהבתיו, "למען אשר יצוה את בניו" בשביל שאני מביט ביצחק אשר יצוה את בניו וכו' "לעשות צדקה ומשפט" דהיינו כשבירך יצחק ליעקב "ויתן לך האלהים מטל השמים" וגו', [כז. כח.] ואמרו רז"ל [ב"ד סו. ד.] "מטל השמים", זו מקרא, "ומשמני הארץ", זו משנה, ו"רב דגן", זו תלמוד, "ותירוש", זו אגדה.

וקשה מנין להם לרז"ל שכוונת יצחק אומרו "מטל השמים" קאי ל"מקרא" וכו'? אלא הכוונה היא דהוקשה להם א' אומרו "ויתן" בוא"ו. ב' כפל "משמני הארץ" ורב דגן ותירוש". ג' היצירה גם כן הוא משמני הארץ?

לזה אמר "מטל השמים" זו מקרא, דידוע הוא דהתורה היא "חיי האדם" ולזאת הכוונה התורה נקראת "טל" שהטל מחיה המתים, וידוע הוא שהתורה שקבל משה בשמים היא תורה שבכתב, שהיא מקרא, "ומשמני הארץ" היא תורה שבעל פה, שהיא המשנה, שנתנה בארץ, כדאמרו רז"ל [שבת פח. א.] "ויתיצבו בתחתית ההר", מלמד שכפה עליהם ההר כנגיית, ואמרו חז"ל [מדרש תנחומא פרשת נח. ג.] שזאת הכפיה היתה על תורה שבעל פה, אבל תורה שבכתב כבר אמרו עליה "נעשה ונשמע". גם כן "רוב דגן" זה תלמוד, שהתלמוד דומה לדגן שכלול מסולת וקמח, כך התלמוד כלול בו מקרא ומשנה, "תירוש" זו אגדה, דחמרא גריר, כך דברי אגדה מושכין את הלב לעבודתו יתברך.

ומה שאמר "ויתן" באות וי"ו, רוצה לומר יתן לו האל אלו הברכות קודם מתן תורה, ויחזור ויתן אותם על ידי משה, שיעקב

אלא הכוונה היא על דרך מה שפירש רש"י בפסוק "ויזכר אלהים את רחל" [שם כב] שהיתה יראה רחל שמא יגרשנה יעקב וישא אותה עשו. עוד כתב רש"י ז"ל על פסוק "ועיני לאה רכות" [כט, יז], בשביל שהיו אומרים רבקה יש לו שתי בנים, עשו ויעקב, ובתואל יש לו שתי בנות, גדולה לגדול, וקטנה לקטן, והיתה בוכה עד שנפלו ריסי עיניה [דאה ב"ב קכג, א], ועתה שראתה רחל שלא זכתה להוליד בנים עם יעקב, אמרה עתה יגרשנה יעקב וישאנה עשו, ושמה תלד בנים עם עשו, ויהיו רשעים כמו אביהם.

ועל זאת היטב חרה לה, והיינו מה שאמר "כי לא ילדה ליעקב" דייקא, רוצה לומר שלא זכתה לילד בנים ליעקב, דוק מינה שהיתה חוששת שמא תלד בנים לעשו, ותוסיף צערה ומסגה לה מלבד שתנשא לו, אלא שמא יהיו לה ממנו בנים משחיתים, ועל זה נתקנאה מאחותה, שרוצה לומר שלא מלבד שהיתה לאה ראויה לעשו כמו שאמרנו, גדולה לגדול, אלא זכתה היא ליעקב, והולידה לו בנים, והיא במקום שהיתה ראויה ליעקב, וכן היה שהיתה עקרת הבית, אלא עד שיגרשנה יעקב ותנשא לעשו, על זה אמרה לו, "הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי", רוצה לומר אם תנשא לעשו, טוב מותה מחייה.

אי נמי מה שאמרה "הבה לי בנים" ולא אמרה "תנה לי בנים" הוא על דרך מה שאמרו חז"ל על פסוק "הבה את אשתי" [כט, בא], והלא קל שבקלים אל יאמר כן וכו'? אלא בן פ"ד שנה היה ועדיין לא קיים פריה ורביה, לכך אמר לו "הבה את אשתי" כדי לקיים מצוות פרו ורבו, כמו שפירש רש"י עיין שם זה תוכן דבריו, אם כן כשאמר יעקב "הבה את אשתי" רננו אחריו העולם שהוא דרך זנות חס ושלוש, אבל כוונתו היתה לשם שמים כמו שכתבנו [דאה ב"ר ע, יז].

וזהו אמירת רבקה עתה "הבה לי בנים", רוצה לומר כשאמרת לאבי לשון זה של "הבה את אשתי" כל העולם רננו אחריך, ותשובתך אליהם היתה שכוונתך היא לקיים מצוות פרו ורבו, אם כן "הבה לי בנים" כלומר בקש עלי רחמים כדי שידעו העולם שכוונתך לשם שמים, ולא לשם זנות.

[יח, ז] שדרשו ממנו שלש פרים [ב"מ פג, ב], כמו שפירש רש"י והרא"ם ז"ל עיין שם, כל שכן שזה הוא ידוע שהוא בן אחי אברהם, ולא היה צריך ליתן בו כל אותם הסימנים, אלא ודאי ללמד שאביה רמאי ואחיה רמאי וכו'.

ומה שאמר הצדקת הזאת "יוצאת", בלשון יציאה, לרמוז מה שאמרו חז"ל על פסוק "יוצא יעקב", כל זמן שהצדיק בעיר, הוא הודיה, הוא זיווה, הוא הדרה [דאה רש"י בתחלת פרשת ויצא, וכן ב"ר סח, ז].

וזהו אומרו הצדקת שהיא יוצאת מביניהם, למה היא דומה? לשושנה בין החוחים, רוצה לומר כמו שכל זמן שהשושנה בין החוחים, שומרים את האילן עם החוחים שיש בו, וכשנוטלים את השושנה משליכים את החוחים לאבור, כך כל זמן שהצדיק או צדקת בעיר, זכותה מגין על כל העיר כולה ונשמרת העיר מכל מיני גזרות רעות, ובזמן שהצדקת יוצאת פנה זיווה וכו', כך רבקה כל זמן שהיתה בפרך ארם היתה מגינה על העיר ועל כל בית אביה, וביציאתה היתה כשושנה שיצאה מהאילן, ונשאר האילן לכל פגע, והוציאו זה ממה שכתוב "לו לאשה" [כח, ט] שתיבת "לו" יתירה, ולא היה לו לומר אלא "בקחתו את רבקה בת בתואל וגו' בת לבן הארמי לאשה". אלא לומר לך אשר לקחה "לו" להנאתו, שהזכות שהיתה מגינה בה על עירה לקחה יצחק "לו" אותה הזכות, אבל "פרך ארם" פנה זיווה וכו'.

ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו" [שם כא] קשה, מה שאמר "לנוכח אשתו" והרי אסור להתפלל לנוכח אדם אחר [תארי"ח סימן ק"ב], כל שכן נוכח אשה! ועוד מה שאמר "ויעתר לו ה'" למה לא קבל ה' גם תפלת רבקה? ופירוש רש"י ז"ל ידוע.

אלא הכוונה היא מי שאין לו בנים, חשוב כמת [נדרים סד, ב], שנאמר "ותאמר רחל הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי" [ז, א], והואיל שבאו לידי פסוקים אלו יש להקשות בהם, א' מה שאמר "ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב" [שם] מילת יעקב יתירה. ב' מה שאמר "ותקנא רחל באחותה" למה נתקנאה? ואם גזרת המלך מולכו של עולם? ומה שאמר רש"י ידוע. ג' מה שאמר "ויחר אף יעקב" [שם ב] למה? ואין אדם נתפס על צעריו!

ויאמר ה' לה שני גוים" וגו' שהם אנטונינוס ורבי [ראה ע"ז יא, א], רוצה לומר שאף על פי שיצא עשו ממך, עדיין יוצא ממנו צדיק אחד בזכותך, שהוא "אנטונינוס" ומה שאמרו ז"ל שלא פסקו מעל שלחנם לא צנון ולא חזרת וכו' [שם], יש אומרים שהיו יודעים סודות התורה, ש"הסוד" רומז ל"צנון" שהוא "חד וקר" ו"החזרת" רומז ל"פשט" ורומז ל"דרש". שצריך לחזור מ"פשט לדרש" ומ"דרש לרמז" כדי למצוא דברי חפץ לפרש דברי התורה על בוריין.

אי נמי חזרת כשהיו רואין את כל כבודם היו זוכרים ש"גלגל הוא שחוזר בעולם" [שבת קנא, ב], והעיקר הוא מצוות ומעשים טובים. הי"ת יעזרנו על דרך כבוד שמו ללמוד וללמד, אמן כן יהי רצון.

"ואם אין" רוצה לומר שלא תבקש עלי רחמים, אם כן אתה נותן יד לפושעים לומר שלא לקחתי לשם שמים כי אם דרך זנות, וטוב מותי מחיי שיחשדו אותי בכך, ועל זה היטב חרה לו יעקב שחשדה אותו שלקחה לשם זנות חס ושלום, ואמר לה "התחת אלהים" וגו' כלומר הן אמת שלקחתיך לשם שמים לפריה ורביה, אבל חלילה "מנע ממך" "ממך" דייקא ולא ממני, שנתן לי זרע מאחותך וקיימתי מצוות פריה ורביה.

ובזה נבין מה שאמר "ואלה תולדות יצחק" [כה, יט] רוצה לומר, אלה המקרים שאירעו ליצחק בן אברהם, דהיינו "אברהם הוליד את יצחק", רוצה לומר, שלא תאמר שהיו לו בנים אדירים, כי בני קטורה וישמעאל אינם נקראים "בניו" כי הם בני השפחות, וולד שפחה כמותה, ולא הוליד אברהם כי אם יצחק משרה אשתו, ולא נשא אשה עד שהיה בן ארבעים שנה, ומה שאמר הוליד ולא אמר "ילד", רוצה לומר, ש"זכות אברהם" גרמה ליצחק להוליד בנים, כמו שפירש רש"י ז"ל "ויעתר לו ה'", לו ולא לה, אינו דומה תפלת צדיק בן צדיק וכו', לכך אמר הוליד שהוא פועל יוצא.

וזהו כוונת הכתוב "ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה" [כה, ט], ואם תאמר איך יצחק שהוא "עולה תמימה" יקח את רבקה שאביה ואחיה ועירה כולם "אנשי רשע" והשיב הכתוב "לו לאשה", רוצה לומר אף על פי שעירה ובית אביה רשעים, היא היתה הוגנת לו לאשה מצד מעשיה הטובים ומה שאמר "לנוכח אשתו" שידוע שרוב הבנים דומים לאחי אמם [ב"ב ק, א], ועל זה התפלל, שהבנים יהיו לנוכח אשתו, רוצה לומר שהבנים יהיו "נגדיים לאשתו", שלא יהיו דומים לאחי אמם. אי נמי "לנוכח אשתו" שיהיו "דומים" לאמם.

ותאמר אם כן למה זה אנכי" [כה, כב] רוצה לומר מאחר שראתה כשעוברת על עבודה זרה, עשו מפרכס לצאת, וכשעוברת על בתי מדרשות יעקב מפרכס לצאת, כמו שאמר רש"י ז"ל, אמרה אם כן ה"צדיק" מצד יצחק, וה"רשע" הוא מצדה, כמו שאמרנו רוב הבנים דומים לאחי אמם, ועל זה תמהה רוצה לומר, מה הועילה צדקותה, "ותלך לדרוש את ה'" על מה זה.

פרשת ויצא

במדרש רבה [ספ. ז], "ויצא יעקב", בזמן שהצדיק בעיר, הוא זיווה, הוא הודה, הוא הדרה. יצא משם, פנה זיווה, פנה הודה, פנה הדרה. ע"כ.

ידוע הוא מה שאמר בעל הפרדס ז"ל, "באר" היא ה"מלכות", והטעם שהוא באר נובע, יעויין שם. וכפי זה נקראת גם כן "באר שבע", שמשפיעין בה שבע ספירות, וירושלים גם כן היא ה"מלכות" לומר, הדר בירושלים על ידי יזכה להשפע מ"באר שבע". ולזה כשיצא יעקב מבאר שבע, שהיא "ירושלים" היה לו צער וחרון אף גדול.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "ויצא יעקב מבאר שבע" וגו' [בראשית כח. י] דקשה, א' למה אמר "וילך חרנה" ולא אמר "וילך פדנה ארם" כמו שנבאר להלן, ב' ולמה אמר "חרנה" ולא אמר "לחרן", ג' ועוד מהו כוונתו באומרו "ויצא" "וילך"?

ובמאמר שהתחלתי בו אומרו "ויצא יעקב" בזמן שהצדיק בעיר, הוא זיווה, הוא הודה, הוא הדרה וכו', וקשה, א' מהיכן יצא להם זה והיכן רמוז? ב' מהו כוונתם באמרם שלשת הלשונות "זיווה, הודה, הדרה" אלא הכוונה היא בעל המאמר הוקשה לו למה אמר "ויצא" "וילך" וגם כן אומרו "חרנה", היה לו לומר "לחרן"?

לזה אמר בעל המאמר "וילך" צריכה לגופיה, ומה

שאמר "ויצא" כוונתו לומר שיציאת יעקב מבאר שבע פנה זיווה, פנה הודה, פנה הדרה, ולזאת הכוונה אמר "חרנה", לומר על ידי ש"ויצא יעקב" מן העיר "חרנה", רוצה לומר "חרון אף" לעיר שפנה זיווה וכו'.

ומה שאמר שלשה לשונות כוונתו לומר

"זיווה" מגן וצנה לרעה, "הוא הודה" שהיה מדריכם בדרך ישרה. "הדרה" שעל ידו היה השפעה לעולם מכל מיני טובות, משבע ספירות השייכי לעולם, אבל כשיצא הלכו כולם.

ולזאת הכוונה אמר "חרנה", ולא אמר "לחרן" דאם תחשוב זיו"ה הוד"ה הדר"ה עם הכולל יעלה בהם רס"ג, ותיבת "חרנה" יעלה בה גם כן רס"ג, לומר כל זמן שהצדיק בעיר, הוא זיווה, הודה, הדרה. וכשיצא משם, "חרנה", רוצה לומר שלא מלבד שפנה זיווה הודה והדרה, "חרנה" שבא להם "חרון אף" מפני שאין מי שיגין עליהם.

וחשבון זיו"ה הוד"ה הדר"ה, יעלה בהם סב"ר, לרמוז שהי"ת מסביר לנו פנים על יד הצדיק, שהוא מגן וצנה ומדריך את העם בדרך ישרה, ויהיה על ידו השפע משבע ספירות כדפרשית, אבל כשיצא מן העיר "חרנה" שחשבון חרנה סג"ר, דהיינו ביציאת הצדיק מן העיר "סגר" עליהם כל השערים המשפיעים טובה עליהם.

אי נמי שבוה העולם אין אנו מושפעים כי אם על ידי שבע ספירות, שאנו יונקים מה"מלכות", והמלכות נקראת "באר שבע" שמשפיעין בה השבע, והיא משפעת עלינו מה שמשפיעין בה השבע, אבל לעתיד לבא נהיה מושפעים גם כן מ"שלש ראשונות" וכשיהיה הצדיק בעיר נזכה להשפע מ"כל העשר" על ידו.

ולזאת הכוונה אמרו, הוא הודה, הוא זיווה, הוא הדרה. שלש תושבחות כנגד "שלש ראשונות" מעין עולם הבא, ראשי תיבות של ז"ויה ה"ודה ה"דרה עולים חשבון טו"ב, וסופי תיבות שלשה ההי"ן, י"ה, לרמוז שנזכה להשפע על ידי הצדיק מה"שבע" שאנו מושפעים בעולם הזה, וגם כן ה"שלש" שאנו מושפעים מהם בעולם הבא, רוצה לומר השתי עולמות שנבראו באותיות י"ה, כל זה לדעת רז"ל במאמר הנזכר.

אבל לפי דרכנו נאמר בעזרת ה' מה שחנני האל, א' מה רמז לנו במראה של הסולם. ב' אומרו "והיה זרעך כעפר הארץ" [כח. יז] למה אברהם בירכו "ככוכבים", ובכאן אמר "כעפר הארץ". ג' מהו כוונתו באומרו "כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך" [שם סח. ד] מהו אומרו [שם סח] "אכן יש הוי"ה במקום הזה" איך יצדק שם הוי"ה ב"מקום"?

אלא הכוונה היא מה שאמר "חרנה" ולא אמר "לחרן", יעקב

התחילו מריבות זאת עם זאת, זאת אומרת עלי יניח צדיק ראשו, וכו', עשאו הי"ת אבן אחת, לרמוז לו שלא יפחד מעשו, שעתידי לצאת ממנו יוסף הנקרא "אבן" שנאמר [שם מס, בד] "משם רועה אבן ישראל" ויהיה "שטנו של עשו" על דרך שאמר הכתוב [עבדיה א, יח] "ובית יוסף להבה ובית עשו לקש" להבה תלהט רשעים" [תהלים קו, יח].

ומה שאמר "וישכב במקום ההוא, ויחלם והנה סולם" [כח, יא-יב] קשה, מהו כוונתו באומרו "במקום ההוא" פשיטא דשכב במקום ההוא?

אלא הכוונה היא כ"מתמיה" איך שכב במקום ההוא? ולא נדרה שינה מעיניו מפני יראתו מעשו שירדוף אחריו, ותרץ הכתוב בעצמו "ויחלם", שהי"ת רצה לגלות לו ענין נסתר על ידי חלום, וכוונתו בזה החלום של הסלם ראה שיש לו פחד מעשו, והפחד מאותה הברכה שבירך יצחק את עשו "הקול קול יעקב" [ס, כב], כשהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו [על פי ב"ד ס"ח], והיה ירא שמא יפלו בניו ביד בני עשו. גם היה ירא לעצמו שמא יתבטל גם מן התורה אצל לבן, על דרך "בהתחברך לרשע פרש ה' מעשיך", ולזה הבטיחו שלא יפחד.

וזהו כוונתו במראה הסלם, כי "סלם" חשבון "סיני", לומר שעתידיים בניו לקבל תורה בסיני ויתעסקו בה, כשתהיה אצל לבן עדיין לא ניתנה התורה ואינך חייב, דאותה הברכה אינה מתקיימת כי אם אחר קבלת התורה ואל תפחד מעשו.

אי נמי מה שאמר "והנה סלם" רמז לו על יוסף שיהיה מרכבה לשכינה, כי יוסף בגימטריא קנ"ו, ו"סלם" עם הוי"ה ב"ה עולה קנ"ו, כי חשבון סלם ק"ל, וחשבון הוי"ה כ"ו הם קנ"ו, והיה "מוצב ארצה" שהיא ארצה "מצרים" וראשו מגיע השמימה, שיוסף נקרא "ראש" דכתיב "תבואתה לראש יוסף" [דברים לג, טז], ומגיע "השמימה" לקבל שפע האלהי, "והנה מלאכי אלהים עולים" וגו' כמו שאמרנו שהוא מרכבה לשכינה, והוא שטנו של עשו, ואל תירא ממנו, וכמו שאמרנו רז"ל על פסוק [שמות א, ח] "ויוסף היה במצרים" רוצה לומר היה במצרים, היתה לו "הויה" גדולה, שאפילו היה במצרים ה"מלאה גלולים" היה עומד בצדקו.

היה בבאר שבע שהיה בירושלים, הנקראת "באר שבע" "ויצא משם" לחוץ לארץ, ואמר רז"ל "הדר בחוץ לארץ דומה כמו שאין לו אלוה" [כתובות קי, ב], ואין לך חרון אף גדול מזה.

אי נמי יעקב יודע שעשו אחיו שונאו ומבקש להורגו, וכשרצה ללכת לבית לבן לישא בנותיו, הוסיף שנאה על שנאתו, ולזה אמר "ויצא יעקב מבאר שבע" רוצה לומר מעם אביו ואמו שהיו שומרים אותו מעשו, "וילך חרנה" היה לו פחד מעשו ומלבן, ואין צער וחרון אף יותר מזה, וזהו אומרו "וילך חרנה", וכשראה הי"ת שיש לו פחד מעשו ומלבן, בישרו שלא יפחד מהם, ורמז לו במה ש"פגע" במקום ש"קפצה לו הדרך".

ולזה אמר "ויפגע במקום" ולא אמר "ויפגע בהר המוריה" לרמוז שהי"ת נקרא "מקום" שתיבת מקום עולה קפ"ו, ושם מ"ה ושם ב"ן ושם ס"ג ושם הוי"ה ב"ה עולים קפ"ו, לרמוז שהי"ת משפיע ומשגיח על ארבע רוחות העולם על ידי הארבע שמות הנזכרים, וזה כשיהיו ישראל "לב אחד" ואין בהם שום שנאה, יהיו השמות האלה בלי שום פירוד ויהיו משפיעים על אומה ישראלית, ואל ישלוט בהם שום צר ומשטין.

ולזאת הכוונה הארבע שמות הנזכרים נכללים בתיבת "מקום" לרמוז על ה"אחדות" וזה על ידי הקרבנות שהם בהר המוריה, שעל ידם, לא לן אדם בירושלים ובירדו עוון [תנחומא פנחס יג].

כי בא השמש רוצה לומר [כח, יא] היה לו "פחד וחשך" מעשו, דכשהיה עם אביו היתה לו "שמחה ואורה" שהיה עשו מסביר ליעקב פנים בשביל אביו, ועכשיו שיצא מעם אביו, אותה השמחה נהפכה ל"פחד ולחשך" ולזה אמר "כי בא השמש" ששקעה אותה ה"שמחה" וכבתה להיותה "חשך".

ולזה רמז לו הי"ת כל הרמוז בתיבת "מקום" להסיר הדאגה מלבן, ולא יפחד מעשו. מה עשה יעקב, מאחר שנתגלה לו ה' בזה המקום הקדוש, וייקח מאבני המקום וישם מראשותיו [שם] שזכות אלו האבנים הקדושים יהיו מראשותיו להשען מעשו הרשע ומלבן, וזה רמזו כמו שפירש רש"י, עשאו כמין מרזב סביב לראשו, מפני חיות רעות, שהם "עשו ולבן" שהיה מתירא מהם.

מיותרים דמאחר שאמר לו "והנה אנכי עמך ושמרתיו" היינו "והשיבותיך אל האדמה הזאת"?

אלא כדאמרן שהבטיחו אפילו אחר פטירתו במצרים הי"ת מביאו אל האדמה הזאת לשכב עם אבותיו, ולזה אמר לו "כי לא אעזבך" אפילו אחר פטירתך, "עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך" דהיינו להשיב אותך אחר פטירתך אל האדמה הזאת.

וכל זה רמז לו בתיבת "מקום", שלא אמר בהר המוריה, שמילת מקום עולה כחשבון הארבע שמות, והם כנגד ארבע רוחות העולם, ימה, וקדמה, וצפנה, ונגבה.

ולזה "וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש הוי"ה במקום הזה ואנכי לא ידעתי" [שם טו] ועכשיו שזכיתי לידע זה, אני מובטח שלא אפחד מעשו ומלבן, לכן "וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם" [כס,א] ואמר רש"י ז"ל מאחר שנתבשר בשורה טובה כדאמרן, נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת.

ומה שאמר "והנה אנכי עמך" ראשי תיבות של "אנכי עמך" עם הכולל הוא שם ע"ב, כחשבון אכ"ן עם הכולל, רוצה לומר מתחלה לא הודעתני בתיבת "מקום" כי אם שם מ"ה ושם ס"ג ושם ב"ן וההוי"ה כמו שאמרנו לעיל, כנגד ארבע רוחות ימה וקדמה וצפנה ונגבה, ועכשיו שאמרת לי "והנה אנכי עמך" שראשי תיבות רומז לשם ע"ב, אמרתי "אכן" שהוא שם ע"ב גם כן עם הארבע שמות הרמוזים במילת "במקום הזה", וכל זה רמז בתיבת "מקום" להבטיחו שלא יפחד מעשו, כשראה אותו שפחד ממנו כדפרשית בתיבת חרנה.

אבל צריך להבין מה שאמר "ויפגע במקום" רש"י ז"ל פירש כמו "פגע ביריחו" ופגע בדבשת, ורבותינו פירשו לשון "תפלה" כמו "ואל תפגע בי" [ירמיה ז, טו; ירושלמי פ"ד ה"א] ושינה הכתוב ולא כתב "ויתפלל" ללמד שקפצה לו הארץ, כמו שמפורש ב"גיד הנשה" [חולין צא, ב].

קשה למה רש"י ז"ל לא אמר בשם רבותינו כי אם מה שדרשו בתיבת "ויפגע" שהוא לשון תפלה, וגם כן מה ששינה הכתוב שכתב "ויפגע" ולא כתב "ויתפלל" מלמד שקפצה לו הדרך, ולא אמר מה שדרשו גם כן ב"וילך חרנה" שאמרו כתיב "וילך חרנה" וכתוב "ויפגע" ופירש"י

והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך" [כח, יג].

מהו כוונתו באומרו "אביך"? אלא יעקב היה שוכב וראה הי"ת נצב עליו, נתבייש מפני שהוא "שוכב" והי"ת "עומד" אמר לו אל תתבייש "אני ה' אלהי אברהם אביך", שאברהם אביך על ירך נפדה מכבשן האש, שנאמר [ישעיה כט, ב] "אל בית יעקב אשר פדה את אברהם", כך נגליתי עליו הוא "יושב" ואני "עומד" שנאמר "והוא יושב פתח האהל" [יח, א] בקש לעמוד ואמרתי לו "שב" אתה סימן לבניך וכו' ואל תתבייש מזה.

אי נמי שהבטיחו שארץ כנען נתנה ל"זרעו" ולא ל"זרעו"

עשו" וזהו אומרו "הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך" דווקא, ולזה הקדים לו קודם זאת ההבטחה "אני ה' אלהי אברהם אביך", אומרו "אביך" לומר אינו נקרא כי אם אביך, ומה שאמר לאברהם [טו, יח] "לזרעך נתתי את הארץ הזאת" לא קאי כי אם "עליך" ואין ישמעאל ועשו נקראים "זרעו של אברהם" שנאמר [שם] "ביום ההוא כרת ה' את אברם לזרעך נתתי את הארץ הזאת אלהי אברהם אביך".

אי נמי רמז לו במילת "אבן" שירד למצרים, על ידי יוסף הנקרא "אבן" דכתיב "משם רעה אבן ישראל" כאמור, אמר הי"ת עכשיו יאמר יעקב "דיה לצרה בשעתה" לא די לי "צערו של עשו" עד שירמוז לי צער "גלות מצרים", לזה אמר לו הי"ת "הארץ אשר אתה שכב עליה" כוונתו לומר לו, אני ראיתי אותך מצטער ובחרון אף גדול על שיצאת מארץ הקודש, כמו שכתבנו לעיל על פסוק "וילך חרנה", הרי אני מבשר אותך לא מלבד שתחזור בחיים חיותך, אלא אני מבטיחך עוד שעדיין אתה חוזר למצרים ותמות שם, ואני מבטיחך שתקבר ותשכב עם אבותיך בארץ הקדושה.

ולזה אמר לו "הארץ אשר אתה שוכב" שמילת "שוכב" "הוזה" והוא משמש "עבר והוזה ועתיד" וזהו אומרו "אשר אתה שוכב עליה לך אתננה" שתקבר בה אחר מותך, "ולזרעך אחריך" תהיה ירושת עולם.

ומה שאמר "והיה זרעך כעפר הארץ וגו'" [כח, יד-טז] והנה אנכי עמך ושמרתיו בכל אשר תלך" לרמוז ההליכה למצרים כנזכר, ומה שאמר "והשיבותיך אל האדמה הזאת"

פרשת וישלח

"וישלח יעקב" [בראשית לב, ג], רבי פינחס בשם רבי ראובן פתח **"קומה ה' קדמה פניו"** [תהלים י, ג], **קדמיה לרשיעא עד לא יקדמינך, "הכריעהו" הכריעהו לכף חובה שברהו, כמה דאתמר "המה כרעו ונפלו"** [שם כ, ט], **"פלטה נפשי מרשע חרבך" מאותו רשע שבא מכחה של אותה חרב "על חרבך תחיה"** [בראשית כו, ט] [ב"ר עה, א] ע"כ.

ידוע הוא מה שאמר הכתוב [דברים כ, י] **"כי תקרב אל עיר [להלחם עליה] וקראת אליה לשלום"**, ולזה אבינו יעקב הקדים שלום לעשו אחיו, ושלח לו מלאכים לפייסו קודם שיראה אותו, אולי יהיה השלום ביניהם.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב **"וישלח יעקב מלאכים לפניו וגו' וקשה, א' מה שאמר "ארצה שעיר שדה אדום"** [ג, ג] **למה לו השתי שמות. ב' מה שאמר "ויהי לי שור וחמור"** [שם ה] **אתא לנחמו, צערא קא מצער ליה! ג' מה שאמר "באנו אל אחיך"** [שם ז], **"הלכנו" היה לו לומר! ד' מה שאמר "וגם הולך לקראתך"**, **"בא לקראתך" היה לו לומר! ה' למה אמר "קטנתי מכל החסדים"** [שם י] **בלשון רבים, "ומכל האמת" בלשון יחיד, ומלבד הקושיות שהקשו רש"י באלו הפסוקים שהם ידועים והוא פירש אותם.**

אבל כפי דרכנו הכוונה היא **"וישלח יעקב מלאכים" ממנו!** ואם תאמר איך ישתמש במלאכי עליון, הפסוק בעצמו תרץ באומרו **"לפניו"**, כוונתו לומר הי"ת הניחם לפניו כדי לשמשו, ולזה שלחם, ועוד למי ישלחם? לעשו שהרי ראינו כשיצא מבאר שבע היה מתירא מעשו, וכשראה אותו הי"ת שהיה לו פחד אמר לו **"ושמרתיו בכל אשר תלך"** [כח, ט] **להבטיחו שלא יפחד מעשו.**

ומה שאמר "אל עשו אחיו" מפני שיודע יעקב שעשו שונאו, **"שנאה ראשונה" שנתן עורות גדיי העזים על ידיו ועל חלקת צואריו, כדי שיקח הברכות. וה"שנאה השניה" מפאת האחוה, שכל העולם אומרים רבקה יש לה שני בנים, עשו ויעקב, ולכן יש לו שתי בנות רחל ולא,**

"ל כתיב וילך חרנה דמשמע דמטא לחרן, והדר כתיב "ויפגע במקום" דהיינו בית אל, דאכתי לא מטא לחרן.

ותרצו כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ואני לא התפללתי, כדריב ברעתיה למהדר, קפצה ליה ארעא, מיד **"ויפגע במקום"**. כפי זה דרשו ב"וילך חרנה" דמטא לחרן הליכה אמיתית, ורש"י ז"ל פירש לתרץ זאת הקושיא וילך חרנה, יצא ללכת לחרן, ולא מטא לחרן, ופירש **"ויפגע" לשון פגיעה, כפי דרכו.**

אבל קשה דמאחר שפירש בשם רבותינו מה שדרשו בויפגע לשון **"תפלה"** ולשון **"שקפצה לו הארץ"** למה לא אמר בשם רבותינו גם כן מה שדרשו ב"וילך חרנה" דמטא לחרן, בהפך מה שפירש הוא?

אלא הכוונה היא למה רש"י ז"ל לא אמר בשם רבותינו כי אם מה שאמרו בתיבת **"ויפגע"** ולא אמר מה שדרשו בתיבת **"וילך חרנה"** שאמרו **"מטא לחרן"** בהפך דבריו שהוא אומר **"יצא ללכת לחרן" דמשמע "לא מטא לחרן"**.

זאת אינה קושיא דמאחר דאמר בשם רבותינו שפירוש **"ויפגע"** קפצה לו הדרך, מוכרח לומר שפירוש **"וילך חרנה"** ב"מטא לחרן" דאילו עדיין לא מטא לחרן למה לה לארץ לקפוץ בעוד היום גדול, כדפירש"י ז"ל **"כי בא השמש"**, מלמד ששקעה לו השמש, ומאחר ששקעה לו השמש מוכרח דמטא לחרן, דהא בהא תליא.

יצא לנו מכל זה שקפצה לו הארץ כדי להתפלל במקום שהתפללו אבותיו. בבקשה ממנו יתברך שיזכנו במהרה למקום שהתפללו אבותינו לראות בבנין בית תפארתנו, אמן כן יהי רצון.

שנאמר [שסו] "וירא עשו כי ברח יצחק יעקב ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען" ולקחת אשה מבנות ישמעאל, אם כן גילית דעתך שאין רצונך ליקח אשה מבנות לבן, ומחלת לי, ובשביל כך הלכתי אני ולקחתי שניהם, ואף על פי כן "ואחר עד עתה" ומהראוי בשעה שהלכתי אצל לבן הייתי לוקח שתיהן כדי להעמיד י"ב שבטים, ואף על פי כן נתעכבתי עד שתבא אתה ותקח אחת מהם, וכשראיתי שלא באת אמרתי אין רצוני ליקח מהם, ולזה לקחתי אותם, והסר שנאה מלבך ואל תכעס על זה.

ויהי לי שור וחמור כדאמרו רז"ל בילקוט [ע"ה] שאינו יכול לו, שהרי

נולד לו יוסף שנקרא "שור" שהוא שטנו של עשו, ואם יש בלבך על מה שברכך אבינו יצחק [כז, כח] "הקול קול יעקב" כשהקול קול יעקב וכו', הרי נולד לי "יששכר" הדומה ל"חמור" שעוסק בתורה, ולזאת הכוונה אמר לו "להגיד לאדני" שרמז לו דברים קשים כגידים. ומה שאמר "למצוא חן בעיניך" [לג, טו] ש"מה שקנה עבד קנה רבו", כל זה שלח אותו עם המלאכים. ומה שאמר "באנו אל אחיך אל עשו" ולא אמר "הלכנו אל אחיך" לומר שלא הלכו כלל, מפני שהם מלאכים ממש.

אי נמי יעקב אמר לו לעשו אחיו, שרוצה לומר אף על פי שהוא עשו הידוע ברשעו, סוף סוף הוא אחיו, וירחם עליו מצד האחוה, והם השיבוהו "באנו אל אחיך אל עשו", רוצה לומר אתה אמרת העיקר הוא "אחיך" ואנחנו אומרים "אינו אחיך" כמו שאמרת אלא "עשו" איש רע ואויב.

וגם הלך לקראתך מרוב השנאה שבלבו, כשיבא לעשות עמך מלחמה מרוב השנאה אינו רוצה לראות פניך, אלא ילך מלקראתך, דהיינו יעשה עמך מלחמה מול ערפך, כדי שלא יראה פניך, ולזה "וירא יעקב מאד ויצר לו" [לג, ח], "וירא יעקב מאד" על השנאה של זיווג השתי אחיות, שההבטחה שהבטיחו הי"ת קודם זיווג השתי אחיות היתה. לכך אמר "מאד".

ויצרך לו על הברכות, אבל לא היה לו פחד כל כך, לכך אמר לו "ויצר לו מאד", ולזה "ויחץ את העם אשר אתו לשני מחנות" ואמר "אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו" בודאי שישכך חמתו באותה המחנה, מפני האחוה, רוצה לומר אחת משני האחיות שהיה ראוי ליקח

הגדולה לגדול, והקטנה לקטון [כ"ב קכג, א], ויעקב לקח שניהם!

לזאת הכוונה שלח מלאכים לעשו אחיו לפייסו על הברכות שלקחם, וגם כן "אחיו" על שלקח שתי האחיות, ואחת מהם היתה ראויה לו, וזה הענין אינם מבחינים מה שבקירות לבו כי אם מלאכי עליון, ואפילו שהבטיחו האל ואמר לו "והנה אנכי עמך" [כח, טו] פחד שההבטחה לא היתה כי אם על השנאה של הברכות, קודם שלקח השתי אחיות, ולזה שלח לו לפייסו שאין ראוי לשנאתו לא על הברכות, ולא על השנאה השניה של האחיות.

ולזאת הכוונה גם כן אמר "ארצה שעיר שדה אדום" לומר אל ירע

לך על שלקחתי שתי אחיות, והאחת ראויה לך, חשבתי בדעתי שאין רצונך ליקח אותה, שאתה הלכת ליקח אשה מבנות ישמעאל, ואילו רצונך שתקח אחת מהאחיות, היה לך ללכת גם כן פדנה ארם אחר שלקחת בת ישמעאל, ותוסיף ליקח עוד אחת מהאחיות, ואילו לא הלכת לעיר אחרת אחר שלקחת בת ישמעאל, לא הייתי יכול ליקח השניה, דשמא אחר זמן תלך לפדנה ארם ליקח אחת מהאחיות, ומאחר שראיתי שהלכת ארצה שעיר, חשבתי שאין רצונך לילך לפדנה ארם ליקח אחת מאחיות.

ואי נמי "ארצה שעיר" היא ארץ ישמעאל, ומעולם לא נקראת שדה אדום, ולזה לקחתי שניהם, ולזה כפל "ארצה שעיר שדה אדום", ומה שאתה מתכעס ויש בלבך עלי על הברכות שברכני אבא, אמרו לו "כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי" [לג, טו], אבא ברכני "הוה גביר לאחיך" [כז, כט] ולא נתקיימה בי, האחרונים פירשו לא נתקיימה "בי" הכתובה בתיבת "גביר", נשאר מתיבת "גביר" "גר", וזהו שאמר הכתוב "עם לבן גרתי", וכפי זה אל תתכעס עלי על שלקחתי שתי האחיות, ולא על הברכות שברכני אבא.

אי נמי "ויצו אותם לאמר" [לג, ז] כוונתו לומר אני יודע שיש בלבו עלי על שלקחתי השתי אחיות, אני חשבתי בלבי שאין רצונך ליקח אחת מהם, שהרי ראית כאשר צוה אותי אבי ליקח אשה מבנות לבן שנאמר "וירא עשו כי ברח יצחק את יעקב ושלח אותו פדנה ארם לקחת לו משם אשה" [כח, טו], ולא תפשת מן הצוואה שצוני אבי כי אם "לא תקח אשה מבנות כנען" [כח, א]

לקראתך וארבע מאות איש עמו" ולמה ארבע מאות בדקדוק, בכח הברכה שברכו אביו "ועל חרבך תחיה" [כ. ט.], תי"ו של "תחיה" אימתי עשו יחיה? כשאין הקול קול יעקב, כמו שאמר רש"י ז"ל על פסוק "ואת אחיך תעבוד ופרקת עולו מעל צווארך" ואמרו רז"ל ואם בר מינן בהפך "את אחיך תאבר" בחלוף אהח"ע, ויעקב עשרים שנה שהיה בבית לבן לא היה עוסק בתורה, ולא בא עשו כנגדו בארבע מאות אלא על ביטול תורה, ולזה "וילן שם בלילה ההוא" שלן בעומקה של הלכה, כמו שפירשו רז"ל ביהושע "וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק" [יהושע ת. יג.] מלמד שלן בעומקה של הלכה [שירובין טג. ב.], כך גם כן מה שאמר כאן "וילן שם" שלן בעומקה של הלכה, ונתקיים בו "הקול קול יעקב" ולזאת הכוונה כשראה עשו יעקב לן בלילה ההוא, שפירושו לן בעומקה של הלכה כאמור, קדם ורץ לקראת יעקב לזכור לו העשרים שנה שבטל בהם התורה.

ובזה נביין מה שאמר [לב. לא] "ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים" וגו' קשה, א' מהו כוונתו באמרו "פנים אל פנים." ב' אמרו "ויזרח לו השמש" [סס לב] אין לו שחר, ורש"י ז"ל פירש כמה דתימא [מלאכי ג. ט.] "שמש צדקה ומרפא." ג' אמרו "על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה" [גב. לג] ומה איכפת לן אם נגע בכף ירך יעקב? ד' למה לא נגע כי אם בכף ירך יעקב. ה' מה באה "את" לרבות?

אלא הכוונה היא יעקב כשהיה בבית לבן נתקיים בו "כי

פנו אלי עורף ולא פנים" [יחמיה ב. ט.] שהיה עוסק בעבודת לבן, אבל אחר שלן בעומקה של הלכה זכה לראות אלהים פנים אל פנים, ולזאת הכוונה קרא שם המקום "פניאל" חזר לשרשו הקדוש, וזה דומה למי שהיה בחשך וזרח לו השמש שהוא אור תורה והטעם שנזדרז בתורה ולן בעומקה של הלכה כאשר עבר בבית לבן על הלמוד נתקיים בו "פנו אל", על דרך "כי פנו אלי עורף ולא פנים" בשביל אותם העשרים שנה שלא עסק בלימוד.

ולזה נגע בכף ירכו לרמוז לו "כף" בגימטריא עשרים שהיה

בבית לבן, שביטל התורה נענש ב"כף" הירך, "על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה", לרמוז שלא יתבטלו מהתורה, שהרי יעקב אבינו נענש על ביטול התורה, ואם תאמר למה לא יאכלו גם כן הגיד, הרי העונש אינו כי אם ב"כף" כנגד

אותה, ואני לקחתי אותה, וההבטחה היתה קודם שלקחתי, אבל המחנה הנשאר הוא כנגד השנאה של הברכות שהיתה קודם ההבטחה, ומאחר שהבטיחני ה"ת בוראי" לפליטה.

ולזאת הכוונה "המחנה האחת" שהיא כנגד "אחת" מהאחיות שנתכעס

עליו בשבילה, אמר "המחנה האחת" בלשון נקבה, והמחנה השני שהוא כנגד כעס ה"ברכות" שעשה עצמו עשו, אמר "המחנה הנשאר" לשון זכר.

ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק [בראשית לב. י] הוא שהבטיח

אותי שנאמר [שם כח. יג] "והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק" אותה ההבטחה לא היתה כי אם עמי דווקא, כדכתיב "והנה אנכי עמך" [שם טו] שלא תפחד, ועכשיו ויצר לי על העם אשר אתי ואיני חס ושלוס מהרהר אחר ההבטחה. "קטנתי מכל החסדים ומכל האמת" [גב. י] להעמיד י"ב שבטים, וזה מפאת ה"אמת" שכך גזר עליו ה"ת, ולזה אמר "אשר עשית" ותיקנת בי "את עבדך" שזכיתי להעמיד י"ב שבטים. ולזאת הכוונה אמר "את עבדך" ולא אמר "עם עבדך" שהעשיה והתיקון "לו" בעצמו.

ומה שאמר "מכל החסדים" לשון רבים אמר "כי במקלי עברתי את

הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות" לזאת הכוונה אמר "חסדים" לשון רבים.

ולזה אמר "הצילני נא" [יא] אחר השנאה השניה, וזה אומרו "מיד אחי"

השנאה של האחוזה שהם שתי אחיות שלקח שתיהם, והיה הוא ראוי ליקח אחד מהם, ו"מיד עשו" על השנאה של הברכות, שההבטחה לא היתה דווקא כי אם עלי לבדי, ואני מפחד, "נא" רוצה לומר עכשיו "פן יבוא והכני אם על בנים" רוצה לומר איני מפחד על עצמי ועל יוסף ועל אמו שהוא שטנו של עשו ועוד "לא היתה ראויה לו", אני מפחד על האם שהיא לאה, שיש לה בנים, ו"היתה ראויה לו" ולזה אמר "הצילני נא" אחר זאת השנאה והקנאה. ואתה אמרת "היטב איטיב עמך" [יב] שני פעמים, אחד כנגד לאה, ואחד כנגד רחל.

וילן שם בלילה ההוא" [יז] היה לו לומר "וישכב במקום ההוא" כאשר אמר למעלה, אלא המלאכים אמרו לו "וגם הלך

והגדולה לגדול, והקטנה לקטן, לפייסו על זאת השנאה, אבל השנאה של הברכות כבר הבטיחו הי"ת אחריה, ואינו צריך לפייסו עליה, ולזאת הכוונה לא אמר "עד גשתו אל עשו אחיו".

וירץ עשו לקראתו ויחבקו^[ג] [ז] מה שאמר עשו לבר

ולא אמר "עשו אחיו" כוונתו לומר האמת מפאת השנאה של הברכות שבאה על ידי שקראת עצמך "עשו" מחלתי לך, לזה "ויחבקו", אבל השנאה של האחיות שלקחת לאה, אותה השנאה עדיין היא תקועה בלבי, ולזאת הכוונה אמר לו "מי אלה לך" ^[ח] רש"י ז"ל פירש מי אלה להיות שלך, כוונתו לומר "אלה" אותיות "לאה", וכי לאה לך? והלא כל העולם אומרים הגדולה לגדול, ולמה לקחת אותה? אמר לו "הילדים אשר חנן אלהים את עבדך" כוונתו לומר שהי"ת הבטיחני שיהיו לי י"ב שבטים, והבנים שחנני השם שהוא שם "אלהים" רובם מלאה, וזאת החנינה מאת השם ליבנות ממנה, כפי זה השיבו גם על לאה, ולא קשה מידי.

כפי כל האמור יעקב הקדים ושלח

מלאכים לפייסו קודם שיקדמו עשו, על דרך "כי תקרב אל עיר וקראת אליה לשלום" כמו שאמר במאמר שהתחלתי בו, "וישלח יעקב" רבי פינחס בשם רבי ראובן פתח "קומה ה' קדמה פניו" קדמיה לרשיעא וכו' ע"כ. קשה, א' מה הוקשה לו בשני פסוקים אלו? ב' אומרו "קדמיה לרשיעא עד לא יקדמינך" מי יכול לעמוד לפני המלך שצריך הי"ת לקדמו!

אלא הכוונה היא שלשה שותפין באדם,

הי"ת, ואביו ואמו ^[קידושין ל, ב]. ולזאת הכוונה אמר דוד ^[תהלים קטו, טו] "ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ" קשה, א' מה שייכות יש למאמר "ברוכים אתם לה'" עם המאמר "עושה שמים וארץ"? ב' אומרו ^[שם טו] "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" והכתיב ^[תהלים כד, א] "לה' הארץ ומלואה"? ג' כפל "לא המתים יהללו יה" ולא כל יורדי דומה" במילות שונות.

ולהבין זה נקדים מה שדרשו רז"ל בפסוק

"בראשית ברא" ^[ברשית א, א ודאה שסברש"י] בשביל "התורה" שנקראת "ראשית" ברא אלהים את השמים ואת הארץ. ודרשו גם כן, בשביל "ישראל" שנקראו "ראשית" ברא אלהים את השמים ואת הארץ. קשה, כפי זה השמים והארץ נבראו בשביל התורה, וראינו שדרשו רז"ל "ונוות

"העשרים"? לזה אמר הכתוב ונתן טעם "כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה", הא בהא תליא, כשנגע בכף נגע בגיד, ולזה לא יאכלו גם כן הגיד.

וישא יעקב עיניו וגו' ^[ג] [א] קשה,

א' "וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה" למה הקדים השפחות וכי יש הפרש ביניהם? ב' אומרו "וישתחו ארצה שבע פעמים" למה שבע בדקדוק? ג' אומרו "עד גשתו עד אחיו" למה לא אמר "עד גשתו לעשו אחיו"? ד' "ויאמר מי אלה לך" ^[שם ה] מהו כוונתו בזה? ה' עשו שאל על הכל הנשים והילדים, ולמה לא השיבו כי אם על הילדים?

אלא הכוונה היא יעקב יודע בעשו

ששונא אותו בשביל הברכות, ולא פחד ממנו בשביל שהבטיחו האל אחר הברכות ^[כח, טו] "ושמרתך בכל אשר תלך", אבל יש לו פחד גדול ממנו שלקח השתי אחיות, ולזה כשראה עשו "וישם את השפחות", שהשפחות אין לו שנאה כלל בשבילם, ולזה יקיים השפחות, ואחר כך לאה וילדיה, דאפילו שלא היה ראוי לה, במה שאמרו רז"ל שהגדולה לגדול, מאחר שזכתה ליבנות מיעקב בששה שבטים, אבד לעשו שברו ותוחלתו ממנה, שמוכרח לומר שהיא בת זוגו, ולית חשש שיגרשנה יעקב, אבל רחל שלא ילדה ליעקב כי אם אחד יש חשש בדבר שאפשר שיגרשנה, ואם יגרשנה יקח אותה עשו, וזה החשש עלה בדעת עשו קודם שילדה "יוסף" כמו שאמר רש"י ז"ל "ויזכר אלהים את רחל" ^[ג] [כ] זכר לה שמסרה סימנים לאחותה וכו', שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים, ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים, ועכשיו שלא ילדה כי אם אחד, ועדיין לא השלים י"ב שבטים, עלה בדעת יעקב אפשר שאותה הסברא הרעועה הראשונה של הגירושין שעלה בדעתו של עשו בראשונה תעלה בדעתו גם עתה, ואם כן יש ליעקב פחד על רחל, לזה שם אותה באחרונה.

והוא עבר לפניו שאין לו פחד כי אם

על ביטול התורה ^[ג]. עכשיו שלן בעומקה של הלכה אין לו פחד מזה, ומה שהשתחוה שבע פעמים לרמוז לו ש"עבדתי בה שבעה שנים, ואני ייחלתי לך שמא תבוא לקחת את לאה, ומאחר שלא באת, גלית דעתך שאינך רוצה בה" והטעם שהשתחוה שבע פעמים "עד גשתו עד אחיו" על השנאה שיש לו על האחווה, דהיינו הם אחים והן שתי אחיות,

יצא לנו מכל זה שישראל הם חלק אלוה ממעל, לזאת הכוונה אמר בעל המאמר "וישלח יעקב מלאכים" וגו' "קומה ה' קדמה פניו" וגו', הוקשה לו מילת "לפניו" יתירה, וכפל "קדמה פניו" גם כן הוקשה לו וכי חס ושלום יש מי שיקדים להי"ת שצריך שיאמר "קדמה פניו"?

אלא הכוונה היא דהוקשה לו מה היא כוונתו באומרו "הכריעהו", גם מה שאמר "פלטה נפשי מרשע חרבך" אין לו הבנה, וכי חרב ה' היא ביד הרשע?

אלא הכוונה היא כמו שאמרנו שישראל הם חלק אלוה ממעל, ועובדי כוכבים ומזלות רצונם לפגוע בישראל, ולא יזכר שם ישראל בר מינן, לזה אמר דוד המלך ע"ה "קדמה פניו" קדמיה לרשיעא עד לא יקדימך, דהיינו לנגוע "בנו" כי כל הנוגע בישראל כנוגע בו יתברך כביכול, כי הם חלק ממנו יתברך.

ובזה יתורץ למה יעקב הלך לאחוז באזני כלב, ולשלוח מלאכים לעשו, אלא קדמיה לרשיעא וכו', וזהו אומר "לפניו", רוצה לומר כדי להקדימו לרשיעא וכו', וכל זה כדי שיראה ה' שהוא דורש בשלומו תחלה, וזה מה שאמר "קדמה פניו הכריעהו" רוצה לומר על ידי שאתה מקדים לו שלום, תכריעהו לחובה. ואם תאמר מאחר שהוא רשע ודאי שיכריעהו ה' לכף חובה, לזה פירש עוד "הכריעהו" שברהו, כלומר שבר את לבו ולא יתגאה עוד עלי והפר עצתו, וגם כן "פלטה נפשי מרשע חרבך" רוצה לומר מאותה חרב שברכו יצחק אבי "ועל חרבך תחיה".

כפי כל האמור אין העולם מתקיים אלא על השלום, שהוא אחד משלשה עמודי העולם [אבות א, יח]. הי"ת יתן שלום בינינו ויסלק חרון אפו מעלינו ומעל עמו ישראל, אמן כן יהי רצון.

בית תחלק שלל" [תהלים סח, יג] שמלאכי השרת לקחו הסוד! ומשה רבינו ניתן לו הפשט, כפי זה קיום השמים על ידי מלאכי השרת שלקחו הסוד, והארץ על ידי ישראל שלקחו הפשט, ואיך דרשו שהשמים והארץ נבראו בשביל "ישראל"? בשלמא הארץ מאחר שניתן להם הפשט שייך לומר בשבילם נברא הארץ, אבל השמים קיומו על ידי מלאכי השרת שקבלו הסוד!

אלא הכוונה היא על דרך מה שאמר הכתוב [בראשית יד, יט]

"ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ" מהו כוונתו באומרו "קונה שמים וארץ", ורש"י ז"ל פירש "קונה שמים וארץ" כמו "עושה שמים וארץ" על ידי עשייתן קנאן להיות "שלו".

ולחוסר ידיעתי כוונתו שישראל מהשמים ומהארץ,

הנפש מהשמים, והגוף מהארץ, והעושה עיקר מהנפש יש לו קניין בשמים ובארץ, ומי שאינו עושה עיקר מהנפש, דהיינו אינו עוסק בתורה ובמצוותיה, אין לו שום קניין בשמים. ואברהם עשה עיקר מהנפש, שאמר רז"ל קיים אפילו עירובי תבשילין [יומא כח, ב], ואמרו גם כן רז"ל, בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו, ולזה בירכו מלכיצדק ואמר לו "ברוך אברם לאל עליון", והטעם שיהיה ברוך לאל עליון מפני שהוא "קונה שמים וארץ", שקיים התורה ומצוותיה.

אי נמי על דרך מה שאמר רז"ל, אברהם כליותיו נובעות חכמה,

דהיינו זכה לסוד, ולזה אמר "קונה שמים וארץ" דשייך בו קיום השמים, שקיומו על ידי הסוד, והארץ שקיומו על ידי הפשט, ולזה אמר דוד "ברוכים אתם לה" כוונתו לומר ברוכים "אתם" והטעם שאתם ברוכים ש"אתם" חלק ממנו יתברך ונשמותיכם מהשמים.

ומפני זה יוצדק בכם "עושה שמים" שנפשותיכם מהשמים,

ועל ידי שגופותיכם מהארץ יוצדק בכם מהארץ, אבל עובדי כוכבים ומזלות שאין להם נפש קדושה כי אם נפש הבהמית, נקראו "מתים" ולזאת הכוונה כפל "לא המתים יהללו יה" עובדי כוכבים ומזלות שנקראו "מתים" כאמור, ולא כל יורדי דומה" קאי לרשעים.

פרשת וישב

הדורות מכעיסין ובאין, עמד ונתנה לכ"ו דורות, ואותה זוהמא של נחש התיכו אותה אבות העולם על ידי מעשיהם הטובים, והוצרך אברהם אבינו עליו השלום להתנסות עשר פעמים, גם יצא ממנו ישמעאל מן השפחה להטיל בו הזוהמא, ויצחק נולד לו בן מאה שנה אחר שאפסו כוחותיו הגופניים, גם יצחק שהיה "עולה תמימה" ולא היה יכול לישא שפחה, הוצרך לצאת ממנו עשו ויעקב, ויהיו תואמים בבטן אחר, כדי לשתות עשו כל דמי נדות, ויצא יעקב נקי מבטן ומהריון, לכך היתה מטתו שלמה, ואלו השלשה דורות שהם אברהם, יצחק, ויעקב ובניו לרוב קדושתם על ידי הגרות שלהם הטיבו חלקם בזוהמת הנחש, אבל בניהם אשר קמו תחתיהם הוצרכו לצרף אותם בכור הברזל של עבדות מצרים, ואחר כך הוכנו בימי משה רבינו ע"ה לקבלת התורה, וזהו מה שאמר "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" היא התורה הקדושה שזכו לה על ידי שעבוד, שעל ידו הוכנו למעמד הקדוש של הר סיני, כמו שפירש הרב בפרשת לך לך עיין שם.

וגם אנכי אענה חלקי במה שחנני ה', והוא על דרך מה שאמרנו לעיל, שמה שאמר יצחק לעשו "על חרבך תחיה ואת אחיך תעבוד" [שם כז, טו] תיבת "את" יתירה, ולא היה צריך לומר כי אם "ואחיך תעבוד".

אלא הכוונה היא שכך אמר לו יצחק לעשו מה שאמרתי לך "על חרבך תחיה ואת אחיך" רוצה לומר ראשי תיבות "את", א"ז ת"ו, של "תחיה" שאמרתי לך תחיה כדי שתעבוד לאחיך, שבשביל כך אתה חי, אם כן השני תו"ן הם לתועלת יעקב ובניו אם יהיו עושים רצונו שמע מינה, ואם בר מינן להפך יהיו אלו התו"ן לתועלת עשו, וכמו שאמר חז"ל על פסוק [שם כב] "הקול קול יעקב" וגו', אם הקול קול יעקב בתורה, אין הידים ידי עשו [בראשית רבה טו, סז], שלא יזיקו לישראל, ואם בר מינן אין הקול קול יעקב בתורה, אז הידים ידי עשו בר מינן להזיק וכו', ומה שאמר "ואת אחיך תעבוד" העי"ן מתחלפת באל"ף באהח"ע, ובמקום "את אחיך תעבוד" תהיה "תאבד" בר מינן, אם כן שני קופי"ן של "הקול קול יעקב" בזמן שהם צדיקים הם לתועלת ישראל, ואם בר מינן להפך, הם לתועלת עשו, ואם תקח שני קופי"ן משני תו"ן של "תחיה" ו"תעבוד" ישאר "שש", אם כן יש זמן שיעקב "שש ושמו" בזמן שישראל צדיקים, ויש זמן שעשו "שש" בזמן שישראל בר מינן אינם טובים, וזהו רמוז כמו

במדרש, "למסת נקיים ילעג" [איוב ט, כג], אמר רבי אחא, בשעה שהצדיקים מבקשים לישב בשלווה בעולם, השטן בא לקטרג, אומר, לא דיין מה שהוא מתוקן להם לעולם הבא, אלא שהם מבקשים לישב בשלווה בעולם הזה, תדע לך שהוא כן, יעקב אבינו, על ידי שביקש לישב בשלווה נזדווג לו שטנו של יוסף, ועליו נאמר "לא שלותי ולא שקטתי" וגו' [שם ג, כה] לא שלותי מלבן, ולא שקטתי מעשו, ולא נחתי מדינה, "ויבא רוגז", בא עליו רוגזו של יוסף [בראשית רבה פז, א] עכ"ל.

דבר ידוע הוא שגזרת בין הבתרים היתה ארבע מאות שנה, שנאמר "ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה" [בראשית טו, יג], וקשה, למה התחיל בלשון יחיד, דכתיב "כי גר יהיה זרעך" וסיים בלשון רבים "ועבדום ועינו אותם", וחז"ל אמרו [דאה רש"י שם], מכאן שמלידת יצחק באו הארבע מאות שנה, וזהו פירוש הכתוב "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך", רוצה לומר מזמן שיהיה לך זרע יהיו בניך גרים, ואחר כך בזמן שיהיו רבים בני ישראל "ועבדום" וגו', ובין הגרות והעבדות יהיה ארבע מאות שנה, ולזה כשביקש יעקב לישב בשלווה קפץ עליו רוגזו של יוסף, שאם היה יעקב יושב בשלווה, אם כן אותם השנים שלו לא יעלו לחשבון הארבע מאות שנה ויתעכב זמן קבלת התורה.

ובזה נבין פסוקים אלו מה שאמר "וישב יעקב בארץ מגורי" וגו' [בראשית לו, א], ואין להאריך בדקדוקים שיש בפסוקים אלו, כי רבים הם, והכוונה היא שגזירת בין הבתרים היא ארבע מאות שנה, והם לא היו במצרים כי אם רד"ו שנה, והשיב מהר"ם אלשיך ז"ל שמלידת יצחק באו חשבון, כמו שאמרנו לעיל, ועוד פירש הרב הנזכר שמה שאמר [שם יז] "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לא קאי על הממון, וכי הממון הוא נחמת השעבוד הגדול ההוא?

אלא הכוונה היא שישראל היו מלוכלכים בזוהמת הנחש שהטיל בחווה, וגזרה חכמתו יתברך שאתה זוהמא אינה פוסקת כי אם לאלף דור, ואחר כך יהיו מוכנים בני העולם לקבלת התורה, וכיון שראה יתברך שכל

כפי כל האמור שארבע מאות שנה הם בין הגרות והשעבוד, ומתחילין מלידת יצחק, לזה אמר "וישב יעקב בארץ מגורי אביו" לשון "גרות" רוצה לומר שיצחק נהג גרות בעצמו, ואם תאמר הרי ארץ ישראל שלהם היא, לכן אמר "בארץ כנען", רוצה לומר שעדיין לא זכו בה, ואינה נקראת כי אם "ארץ כנען" ולזה נקרא "גר" ולא "תושב". זהו מה שאמר יעקב בקש לישב בשלווה, קפץ עליו רוגזו של יוסף, כדי להיות תמיד "גר" לקיים גזרת בין הבתרים של "גר יהיה זרעך".

ומה שאמר "אלה תולדות יעקב יוסף" [בראשית לו, ב, דווקא, רוצה לומר שאפילו שהיו לו בנים אחרים, לא נקרא לו בן העקרי כי אם יוסף, שהרי לא יצא מבית לבן אלא עד שנולד לו יוסף, שהוא שיטנו של עשו, ועוד שהיה יעקב ירא מפני שבטל תלמוד תורה, כל זמן שהיה בבית לבן עד שנולד לו יוסף שהיה חכם בתורה, שכל מה שלמד בבית "שם ועבר" מסר אותו ליוסף [דאח בראשית רבה פד, ח, כ] כמו שאמרו ז"ל על פסוק [שם לו ג] "כי בן זקונים הוא לו", בי בר חכים הוא ליה, ותיקן מה שביטל יעקב אביו מתלמוד תורה בזמן שהיה בבית לבן.

ומה שאמר "וישראל אהב את יוסף מכל בניו" רוצה לומר, הוה אמינא שלא אהב אותו אלא לגבי בני לאה, משום שהיה מביא דבתם רעה אל אביהם, אבל בני בלהה וזלפה היו אהובים לו כמוהו, לזה אמר "מכל בניו", אפילו מבני זלפה ובלהה, והטעם "כי בן זקונים הוא לו" וזקונים לשון רבים, שסובל שני פירושים, שנולד לו לעת זקנתו, ועוד "בר חכים הוא ליה" כתרנומו.

ומה שאמר "ולא יכלו דברו לשלום" רוצה לומר מאחר שמילת זקונים סובלת שני פירושים כמו שאמרנו, הם מרוב שנאתם לא יכלו לפרש מילת "זקונים" לשבח, שהוא "בר חכים" ולכך אהבו אביו, ועל ידי זה הפירוש יהיה שלום ביניהם, אבל אם היו מפרשים מילת "זקונים" כפשוטה, שנולד לו לעת זקנתו, היה קשה להם דאם כן היה לו לאהוב את בנימין יותר מיוסף? אלא ודאי מה שאומר לנו שהוא בן זקונים, כי אם דחיה בעלמא, אבל אינו אוהב אותו אלא מפני שמביא אליו דבתנו הרעה, ולכך "וישנאו אותו".

שאמר [תהלים קיט, קטב] "שש אנכי על אמרתך" רוצה לומר כשאני מקיים אמרתך אין עשו יכול לשלוט בנו, ובאותה שעה "שש" אנכי ושמח על אמרתך שאני מקיים אותה.

ובזה נבין מה שאמרו חז"ל [במדבר רבה יח, שבזמן דוד המלך ע"ה היו יוצאים למלחמה והיו מתים הרבה מישראל, מה עשה דוד? תקן להם מאה ברכות בכל יום, וסלק ה' חרונו מעליהם, שהכוונה היא שישראל באותו זמן לא היו עוסקים בתורה, ועל ידי זה "והידיים ידי עשו", כיון שראה דוד שאין הקול קול יעקב, בא לתקן להם אות קו"ף של הקול קול יעקב, ותקן להם ק' ברכות בכל יום, ונתקן הקול קול יעקב, וגם כן האל"ף של "תאבד" חזרה עי"ן, לקיים מה שנאמר "ואת אחיך תעבד", וזהו רמוז במה שאמר [תהלים קלח, ב] "כי הגדלת על כל שמך אמרתך", "על" חשבון ק' רוצה לומר על ידי שהגדיל להם מאה ברכות תקן להם במה שפגמו בשם הוי"ה ב"ה, שהיו בטלים מדברי תורה.

אי נמי על פי מה שאמרו "אין השם שלם עד שימחה שמו של עמלק" [דאח רש"י לשמות יז, טז, זה שנאמר "כי הגדלת על", למה גדלתי להם מאה ברכות, כדי שיזכו למחות את זכר עמלק, ועל ידי זה יהיה "כל שמך" רוצה לומר יהיה השם כולו שלם, ולזה נשתעבדו ארבע מאות שנה כנגד תי"ו של "על חרבך תחיה", כדי שיזכו שברכת יצחק לעשו שיחיה כדי שיהיה עבד ליעקב, על דרך [ישעיה סא, ה] "ועמדו זרים ורעו צאנכם", ולא עשו לבד אלא ע' אומות, ולזה גלו למצרים שהיו בה מכל אומה ולשון.

אי נמי טעם ולא נשתעבדו ת' שנה כולם כי אם רד"ו, מפני שהי"ת גזר השעבוד כי אם ביום, והמצרים עינו אותם ביום ובלילה, והעינוי הוא שבטלו אותם מפריה ורביה, על דרך מה שאמר לבן ליעקב, "אם תענה את בנותי" [בראשית לא, ט] ופירש"י ז"ל מתשמיש, אם כן רד"ו שנה נחשבת להם בכפלים, ועל ידי זה נשלם השעבוד כאלו עבדו ת' שנה והותר, ולזה לא אמר וגם את הגוי "אשר יעבודו ועינו אותם" דן אנכי, אלא רק "אשר יעבודו", רוצה לומר שאותו העיניו שהיה להם שמנעו מהם התשמיש נחשב להם גם כן עבודה לתשלום ת' שנה, ומה שאמר "וגם את הגוי אשר יעבודו" [שם טו, יז] רוצה לומר לאו דווקא זרע עשו, כמו שאמרו על פסוק "הקול קול יעקב" אלא גם את הגוי וגו', שהם שאר האומות, שאם ישעבדו בישראל "דן אנכי".

ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר" [שם יד], קשה, מילת "דבר" היא יתירה, ועוד שתי שאלות היו, שלום אחיו ושלום הצאן, ודבר הוא לשון יחיד. אלא הכוונה היא שמה שאמר "את שלום אחיך" רוצה לומר אם הם הולכים בדרך ישר, ומשם אני יודע שלום הצאן, וזהו אומרו "והשיבני דבר" רוצה לומר כי אם דבר שלום אחיך, אם הם טובים יתקיים בהם "ועמדו זרים ורעו צאנכם".

וישלחהו מעמק חברון" מה בא ללמדנו, אלא רוצה לומר על דרך מה שאמרו ביהושע [יהושע ח, יג] "וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק" מלמד שלן בעומקה של הלכה [דאח עירובין סג, ב], גם יוסף לא נפרד מיעקב אלא מעומקה של הלכה.

ויאמרו איש אל אחיו [בראשית לז, יט] אמרו חז"ל שהם שמעון ולוי, שנקראו "אחים" שנאמר "שמעון ולוי אחים" [שם מט, ה], ולמה לא אמרו זה כי אם שמעון ולוי, מפני שהם יודעים שיעקב אביהם יודע שאחי יוסף שונאים אותו, אם כן למה שלח אותו אליהם לשכם, אלא לרמוז להם ששכם עתידה להיות של יוסף, דכתיב [שם מה, כב] "ואני נתתי לך שכם אחד" וגו', ואי אפשר תאונה אליו רעה שם, ולזה נתקנאו עוד והוסיפו שנאה על שנאתם באמרם, שכם אנחנו הרגנו ואנשיה ולקחנוה, דכתיב "ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי" וגו' [שם לז, כה] והוא נותנה ליוסף, ולזה אמרו "הנה בעל החלומות" וגו' [לז, יט], רוצה לומר לא די לו מה שחלם לנו, אלא שרוצה ליקח גם שכם אשר לקחנו מיד האמורי בחרבנו.

וישמע ראובן וגו' ויאמר לא נכנו נפש" [שם לז, כא], קשה למה לא אמר "לא נהרוג אותו" כמו שאמר יהודה? אלא כוונתו לומר שצריך לירד למצרים בשבעים נפש, והטעם להיות ע' נפש, כנגד ע' שרים, לבטל ממשלתם על ישראל, והעיקר של ע' נפש הוא יוסף, שהוא מרכבה לשכינה, ואם נכנו "נפש" של יוסף ימשלו ע' שרים על ישראל במצרים, ולא תהיה להם תקומה בר מינן, לכך הצילו מידם.

יצא לנו מכל זה שגזרת בין הבתרים מלידת יצחק מונים חשבון הארבע מאות שנה.

אי נמי מה שאמר "אלה תולדות יעקב יוסף" על דרך מה שאמרנו לעיל, שגזירת בין הבתרים היתה מזמן לידת יצחק, ויצחק ויעקב לא היו כי אם גרים, כמו שכתוב "וישב יעקב בארץ מגורי אביו", ואחר כך הוצרכו לירד למצרים לגור שם, והוצרך יוסף לירד שם תחלה להיות מרכבה לשכינה.

וזהו אומרו "אלא תולדות" שהם המאורעות שאירעו ליעקב עד שירד למצרים, הוא יוסף שהיה סיבה שקדם הוא למצרים, ועל ידיו הוצרך לירד יעקב ובניו.

ומה שאמר "היה רועה את אחיו" [בראשית לז ב] דהיינו יעקב היה רועה את צאן לבן, וביטל מתלמוד תורה ויוסף היה רועה את אחיו ומדריכם בדרך טובה, ומה שאמר "את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו" [שם], שמילת "נשי אביו" יתירה, אלא הכוונה היא על דרך מה שאמרנו ד"בן שפחה כמותה" ושמה תאמר שבני זלפה ובלהה אינם נקראים "בני יעקב" לזה אמר "נשי יעקב" שאינם שפחות אלא "נשי יעקב" והבנים "בניו" הם.

ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו" [שם ה] ולא אמר "ויספר אותו" לומר לך שהיה ירא לספר להם החלום, מאחר שהחלום הולך אחר הפה, והוא יודע באחיו שהם שונאים אותו, לזה אמר "ויגד לאחיו", רוצה לומר שאמר להם החלום עם הפתרון שלו, שהם דברים קשים כגידיים, שיתראה להם שהוא יודע בהם שהם שונאים אותו, ולא רצה לומר להם החלום לבדו, שלא לפתור אותו לרעה, וקדם הוא ופתר אותו לעצמו, ועל זה "ויסיפו עוד שנא אותו על חלומותיו ועל דבריו" [שם ח] שהוא הפתרון של החלום.

ויחלום עוד חלום אחר וגו' ויאמר לו הבוא נבוא אני ואמך וגו' ואביו שמר את הדבר" [בראשית לז ט-יא], קשה אם אביו בטל את החלום כמו שאמר "הבוא נבוא" וגו' איך שמר את הדבר? אלא מה שאמר "הבוא נבוא" רוצה לומר, מי יתן הבוא נבוא אני ואמך [המטפלת כך מאז שמתה אמך רחל] שהיא "בלהה" "ואחיק" להשתחוות לך ארצה", ומה שאמר "ארצה" רוצה לומר שדבר זה יהיה בארץ מצרים להזדכך שם, ויזכו לקבל את התורה, וזהו מה ששמר אביו.

פרשת מקץ

במדרש, "קץ שם לחשך" [איוב כח, ג], זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה בבית האסורים, כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום. "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו" [תהלים מ, ה] זה יוסף, "ולא פנה אל רהבים" על ידי שאמר לשר המשקים "כי אם זכרתני והזכרתני" [בראשית מ, יח] נתוסף לו שני שנים [בראשית רבה פט, א] עכ"ל.

דבר ידוע הוא מה שאמרו חז"ל, "אלה תולדות יעקב יוסף" [שם לו, ב] לא היה צריך לומר אלא "אלה תולדות יעקב ראובן" אלא כל מה שאירע לזה, אירע לזה וכו' זה נתגדל על ידי חלום, וזה נתגדל על ידי חלום [בראשית רבה פד, ו].

וצריך לדעת למה נתעכב חלום יוסף כל כך, ולהבין את זה צריך לדקדק במה שאמרו [שם מא, א] "זיהי מקץ שנתים" ופירוש מקץ, מסוף, אם כן למה לא אמר ויהי מסוף וגו' עוד למה הי' הוצרך להראות לפרעה שבע פרות ושבעה שבלים, גם כן למה בפרות הטובות כתיב "עלת" חסרה, ובפרות הרעות "עלות" מלאה, ולמה היו עולות מן היאור?

אלא הכוונה היא כפי מה שאמרנו לעיל בפרשה הקודמת שגזרת בין הבתרים של ארבע מאות שנה, מלידת יצחק באו חשבון, ובעל הטורים כתב סופי תיבות "כי גר" עולה רד"ו, לרמוז להם שלא ישבו במצרים כי אם רד"ו שנה, גם צריך לדקדק במה שאמר לאברהם "קחה לי עגלה משולשת" וגו' [שם סו, ט] למה היו שלשה שלשה כולם, ולמה אחר כך קרא לתור וגוזל "צפור" דכתיב "ואת הצפור לא בתר" [שם י"ז] ולמה הי' בתר אותם לשני חלקים? ומה שאמר רש"י ז"ל ידוע.

אלא הכוונה היא באותה גזרה נאמר ויאמר אדני אלהים לומר שזאת הגזרה אינו דין גמור להיות הארבע מאות שנה כולה בשעבוד, אלא יש בה "גרות" ויש בה "שעבוד" לכן מלידת יצחק היתה כי אם "גרות", מצד מדת הדין שהיה ק"ץ שנה, ואחר כך כשירדו למצרים, אחר מיתת השבטים התחילו לשעבדם, שזה היה מצד מדת הדין, אבל לענין ירידת מצרים היו רד"ו שנה, כמו שאמר רש"י ז"ל

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו "למסת נקיים ילעג" אמר רבי אחא, בשעה שהצדיקים וכו' ויש לומר מה הוקשה לו בפסוק "וישב יעקב" עד שהביא פסוק "למסת נקיים", וגו' אלא הכוונה היא שבעל המאמר הוקשה לו מה בא ללמדנו שיעקב ישב בארץ אביו, גם הוקשה לו מה שאמר "מגורי אביו" ולא אמר "בארץ אביו" לזה אמר בשעה שהצדיקים מבקשים וכו' רוצה לומר יעקב לא ראה והביט ביצחק אביו שמעולם לא נתיישב בשום מקום, כי אם כמו "גר" היה בארץ, כל ימי חייו, ויעקב רצה להתיישב בעולם הפך יצחק, לזה אמר "וישב יעקב" רוצה לומר שרצה להתיישב בארץ שהיה אביו "גר" שם, ולא תושב, לכך קפץ עליו רוגזו של יוסף, וטעם יצחק שהיה כל ימיו ב"גרות" ולא רצה להיות אורח כדי לשלם השטר חוב של ארבע מאות שנה של גזרת בין הבתרים, לקיים מה שנאמר "כי גר יהיה זרעך" וגו' ויעקב שבקש לישב בשלווה ואותם הימים שישב בשלווה יפלו מחשבון הארבע מאות שנה, לזה קפץ עליו רוגזו של יוסף, כדי להיות נחשבים אותם הימים לתשלום הארבע מאות שנה, וגם כן על ידם תהיה ירידתם למצרים.

ובזה יובן מה שאמר "למסת נקיים ילעג" [שם כה, ט] "אם שוט ימית פתאום" [איוב ט, כ], כמו שפירש רש"י ז"ל לשון של שטן ימית פתאום את הצדיק, רוצה לומר כשיבקש הצדיק לישוב בשלווה, ואפילו שאין לו עוון, השטן מקטרג עליו ואומר, לא דיין מה שמתוקן להם לעולם הבא, אלא שהם מבקשים לישוב בשלווה בעולם הזה, וימית "פתאום" הצדיק, רוצה לומר יביא עליו ייסורין, כמו שהביא על יעקב, "את אשר יאהב ה' יוכיח" [שם ג, יב] "ועליהם תבוא ברכת טוב" [שם כה, כה] כמו יעקב, שעל ידי רוגזו של יוסף עלה יוסף לגדולה, וכלכל את אביו ואחיו ואחריתם היתה לטוב. והי' יצילנו מיצר הרע, ואל תביאנו לא לידי חטא ולא לידי נסיון, אמן כן יהי רצון.

נחשבים "גרים" ולא יעלו אותם הימים מחשבון הארבע מאות שנה, והוא מה שאמרו "לגור בארץ באנו" [שם מו, ד], שלא רצו להיות שם "אזרחים" אלא "גרים" וכל זה כדי לחשב גם ימיהם מן הארבע מאות שנה, ולזה לא לקח איתו כי אם מן החלשים שבהם, אם כן ק"ץ שנה משנולד יצחק עלתה לכלל חשבון הארבע מאות שנה.

וזה מה שרמזו "ויהי מקץ שנתים" רוצה לומר ויהיה מסוף ק"ץ מארבע מאות שנים, כי שנתים היא אותיות "ת" שנים" והי"ת רצה להוריד יעקב ובניו למצרים כדי להשלים ה"רד"ו" שנה של גזרת בין הבתרים הביא לפרעה שיחלום, ומה שאמרו "ופרעה חלם" חסרה, לרמזו שיוסף שבאה לו זאת הגדולה על ידי החלום, שישב בגדולתו אחד ושמונים שנה, כי יוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה, והוא חי מאה ועשר שנים, חסר משם שלושים, ישארו שמונים, ושנת השלשים היא שמונים ואחד, ו"חלם" עם שלשה אותיות היא שמונים ואחד.

ומה שאמרו "והנה עמד על היאר" חסרה לרמזו שפרעה תהיה לו עמידה ומלכות על ישראל רד"ו שנה עם הכולל, כמנין "יאר". ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, שהיא ה"תורה" ולזה נקרא חג ה"פסח" ד"פסח" במספר קטן כ"ב, לרמזו שבזכות כ"ב אותיות התורה נגאלו, דכתיב "בהוציאך את העם תעבדון את האלהים" וגו' [שמות ג, יב].

וצריך לדעת למה עושים שלשה מצות דווקא, שהרי מה שנתנו חז"ל [ראה בראשית רבה פח, ה] טעם לארבעה כוסות כנגד ארבעה גאולות שהם "והוצאתי" "וגאלתי" "והצלתי" "ולקחתי" [שמות ג, יח], ומה שאמרו "ולקחתי" כנגד "גאולה העתידה שאין אחריה גלות" שיקח אותנו ה' לעבודתו, לכך תמצא שאין אומרים "כוס ישועות אשא" וגו' [תהלים קסט, יג] כי אם בכוס של הבדלה, לא כן בשבתות וימים טובים, והטעם שכוס של הבדלה הוא כנגד "גאולה העתידה" שהיא על ידי אליהו ז"ל, רוצה לומר זה אחת מכוסות של "ישועה" של פסח, שנתקנו בשביל הגאולות וישועות, וידוע בגלות אין ה' שלם ואין הכסא שלם [ראה תנחומא דברים סוף כי תצא], אבל לעתיד לבא בעולם הבא יהיה השם שלם.

וזה שאומר "ובשם ה' אקרא", רוצה לומר שהיום אין אומרים השם

על פסוק "רדו שמה ושברו לנו משם" [שם מב, ב], ולא אמר לנו שמה, רמז להם שישבו שם רד"ו שנה.

והטעם שעלו להם הק"ץ שנה מחשבון הארבע מאות שנה, "בזכות אברהם" שהיה בצער כל ימיו עד שנולד לו יצחק, שהיה בן מאה שנה, ו"זכות שרה" גם היא שהיתה בצער כל ימי חייה, והכניסה שפחתה להיות צרתה, ולא זכתה להוליד יצחק עד שהיתה בת תשעים שנה, גם ה' חשב לבניה אותם הק"ץ שנה מן השעבוד, והטעם שלא נולד כי אם עד שהיה אברהם בן מאה שנה, מפני שאפסו כוחותיהם הגופניות של אברהם ושרה, כדי שיהיה יצחק "קדוש מבטן ומהריון" והוא מה שאמרו בעל הטורים על פסוק "ואת בריתי אקים את יצחק" [שם יז, כא] "אקים" ראשי תיבות א"ש ק"דש י"דיד מ"בטן, שהוא יצחק, שהוא קדוש מבטן.

אי נמי מה שאמרו "ואת בריתי אקים את יצחק" לפי שבמעמד "בין הבתרים" נאמר שם [שם טו, יח] "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית" ועל זה אמר לו "ואת בריתי אקים את יצחק", רוצה לומר אותו הברית אשר כרתי עמך בגזרת בין הבתרים "אקים את יצחק" כלומר מזמן שנולד לך יצחק, משם באו חשבון של ארבע מאות שנה, ואף על פי שלא יהיה עליו שעבוד אני חושב את הק"ץ.

וזה גם כן רמז בשם יצחק "קץ חי" רוצה לומר, כי מי שהוא בשעבוד חשוב כמת, כי בו נכללים הארבע שהם חשובים כמת [ראה נדרים סד, ב], בעל השעבוד הוא למעלה מהם, אבל יצחק אף על פי שהוא חי בכבוד גדול בעושר ונכסים, אפילו הכי אני חושב הק"ץ שנה שלו לכלל הארבע מאות שנה של גזרת בין הבתרים, ומה שאמרו "עגלה משולשת ועז משולשת ואיל משולש" [שם טו, ט] רמז לו האבות, אברהם יצחק ויעקב, שזכותם עומדת לבניהם אחריהם עד סוף העולם, כי החוט המשולש לא במהרה ינתק [קהלת ז, יב].

והטעם שלקח יוסף מאחיו "חמישה אנשים ויצגם לפני פרעה" [בראשית מז, ב], וכתב רש"י שלקח מן החלשים שבהם, משום שחשש יוסף שמא יעשה אותם שרים על העם ויתבטלו מתלמוד תורה, וממילא בר מינן "וגבר עשו" כמו שברכו אביו "והיה כאשר תריד" וגו' [שם כז, ט], ועוד חשש כשיהיו שרים בארץ אינם

אומרים בה "רחם ה' אלהינו" וחותרים "בונה ירושלים".

ולזה אנחנו עושים שלשה מצות, מצה אחת זכר למזון

שהיה לנו בארץ תבנה ותכונן במהרה, שהוא מן הארץ על ידי זריעה וקצירה, לכך מברך עליה ברכת המוציא לחם מן הארץ, ומצה שניה זכר למן שהיה מונח טל מלמטה וטל מלמעלה והוא באמצע, ואף על פי שהיה צריך להיות ענין זה במצה ראשונה משום שהראשונה היא לה"מוציא" וה"מוציא" צריך להיות על מצה שלימה.

לכך חולקים השניה ועוד החצי מצניע אותו לאפיקומן

זכר לצנצנת המן, שהיתה צפונה במקדש, להראות לדורות הבאים את הלחם אשר אכלו ישראל במדבר.

ומצה שלישית זכר ללחם אשר עתידין לאכול לעתיד לבא,

ומאחר שאין זוכין לו כי אם על ידי ייסורין, לכך עושין בה "כורך" במרור, שנאמר [במדבר ט. יא] "על מצות ומרורים יאכלוהו", ולכך אין מברכין עליה, כי עדיין לא ידענו מה נאכל שם, אם מן השמים כמו במדבר, או מן הארץ כמו בארץ ישראל, לכן עושים ג' מצוות, כנגד ג' זמנים אלו.

ולחוסר ידיעתי זו היא כוונת דוד המלך ע"ה שאמרו חז"ל לעתיד

לבא אומר הי"ת לאברהם, טול כוס של ברכה לברך, אומר לו, איני מברך וכו' אמר דוד אני אברך ולי נאה לברך [פסחים קיט. ב]. קשה, למה כפל "אני אברך ולי נאה לברך"?

ושמעתי מתפארתי ואורי החכם הכולל כמוה"ר בנימין דוראן ז"ל שכפי

הדין האורח מברך ואם בעל הבית "מלך" הוא מברך, וזהו כוונת דוד "אני אברך" מפאת שאני מלך, וגם כן "לי נאה לברך" מאחר שאני אורח.

ומטעם זה יראה לי טעם שקוראין ההלל על כוס רביעי, מאחר

שהוא כנגד "גאולה העתידה" וכוס של לעתיד לבא יקח אותו דוד המלך ע"ה, לכך קוראין עליו הלל של דוד המלך ע"ה. וצריך לדעת למה ימי הפסח שבעת ימים, ויום ראשון קודש, ויום שביעי קודש, וחג הסוכות למה שמונת ימים?

ככתיבתו, אבל לעתיד "בשם הוי"ה אקרא", כלומר ככתיבתו.

ולזה אומרים "אנא ה' הושיעה נא" [תהלים קיח. כה], על דרך מה

שמעתי מהחכם ה"ר אברהם שוואט, שארבע פעמים שוחים בתפלת שמנה עשרה, בשלשה ראשונות תחלה וסוף, ובשלשה אחרונות תחלה וסוף. והשחיה של "שים שלום" היא כנגד השכינה, ועל זה מפרשים "ה' יקים את סוכת דוד הנופלת" [דאה עמוס ט. יא] שהיא השכינה, הנקראת "סוכה" ונקראת "ארמון" לפיכך צריך לכוון בכל שחיה אות מאדני" ואות מהוי"ה ב"ה, שאות הוי"ה יעלה לאות אדנות שהיא ה"שכינה" כמו שאמר בספר הכוונות, ולזה אומרים "אנא ה' הושיעה נא", רוצה לומר הושיעה "נא" לשכינה שנקראת "אדני" שהיא נפרדת "נא" מי"ד, דכתיב "כי יד על כס יה" [שמות יג. טז], ומבקשים הושיעה נ"א, להיזהר מחוברת עם י"ד, ויהיה השם שלם.

וטעם של שלשה מצות צריך להבין מה היא כוונת המסדר

ברכת המזון בברכה ראשונה חותם "הזן את הכל", ובשניה "על הארץ ועל המזון", ובשלישית "בונה ברחמי ירושלים"?

אלא הכוונה היא שהי"ת ברוב רחמיו זן את ישראל במדבר

לחם מן השמים שהוא המן, ואחר שנכנסו לארץ ישראל תבנה ותכונן במהרה בימינו, זן אותנו מן הארץ על ידי זריעה וקצירה, אבל לעתיד לבא עדיין לא ידענו מה יהיה באותו זמן, ולזה בברכה ראשונה אומר "הזן אותנו ולא ממעשינו" רוצה לומר במדבר היה זן אותנו לחם מן השמים ולא היינו צריכים לחרוש ולקצור, זה שאמר "ולא ממעשינו" רוצה לומר, לא היה אותו הלחם ממעשה ידינו, אלא מן השמים, ולזה חותם הזן את הכל, רוצה לומר בלי שום צער ולא עשיה.

ובברכה שניה שהיה כנגד שזן אותנו בארץ ישראל על ידי מעשה

ידינו, שחורשים וקוצרים בארץ, חותרים בה "על הארץ ועל המזון".

וברכה שלישית שהיא כנגד גאולה העתידה, שעדיין

לא טעמנו ממנה כלום, ולא ידענו מה יהיה באותו זמן לחמנו, אם מן השמים או מן הארץ,

כנגד השבוע הראשונה של חג הפסח, וששה ימים של חול המועד כנגד ששה שבועות שאחר הפסח. ויום אחרון כנגד "מקרא קודש" כנגד "שבועות".

ואחר כתבי את כל זאת מצאתי להרב בעל הלבוש שכתב קרוב

לזה, וזה לשונו בסימן תרס"ג, גם לפי הסוד שיש בחג זה כל יום הוא חג בפני עצמו, ורומז כל יום בסודו למה שרמזו כל שבעת ימי הפסח, דהיינו שבעת ימי הפסח רומזים לשמיטה אחת, שמונה ימי הסוכות כל אחד רומז לשמיטה, שהם שבע, ואחריה יבא שמיני עצרת שרומז לסוד "יובל הגדול" והבן, עד כאן לשונו. ותודה לאל זכיתי אני היתוש לדעת קדושים.

יצא לנו מכל זה שמלידת יצחק באו חשבון, והי"ת חשב את

הק"ץ שנים עם רד"ז שישבו במצרים הם ארבע מאות שנת.

ובזה נבין מה שאמרו במאמר הקודם "קץ שם לחשך"

זמן נתן ליוסף וכו', יש לשאול מה הוקשה לו באלו הפסוקים "ויהי מקץ" עם "קץ שם לחשך", ועוד מה שאמרו "אשרי הגבר" וגו' זה יוסף, "ולא פנה אל רהבים" על ידי שאמר לשר וכו', הוא דבר בהפכו, משמע שלא שם ה' מבטחו.

אלא בעל המאמר הוקשה לו מאחר שפירוש מקץ הוא

"סוף" כמו שאמר רש"י ז"ל, למה לא אמר ויהי מסוף שנתים, גם בפסוק "קץ שם לחשך" הוקשה לו "וכי אין קץ כי אם לחשך?" והרי כתיב "לכל תכלה ראיתי קץ" ותהלים קיט. צח, שכל דבר יש לו קץ.

לזה פירשו מה שאמרו "קץ שם לחשך" הוא "יוסף" ובית האסורים

נקרא "חשך" והי"ת שם לו "קץ" כמה ישב בבית האסורים, רוצה לומר שהי"ת גזר בבין הבתרים ארבע מאות שנה, ובכלל הגזרה היה שיהיו ק"ץ ימים בארץ כנען, ורד"ו במצרים, ולזה אמר בעל המאמר כיון שהגיע הק"ץ שנה, רוצה לומר מארבע מאות שנה, חלם פרעה וכו'.

ומטעם זה גם כן אמר "ויהי מקץ" ולא אמר ויהי "מסוף" רוצה

לומר מאחר שעברו "קץ" שנים "ויחלום פרעה" וגו' ומה שאמרו "ולא פנה אל רהבים זה יוסף"

אלא ידוע הוא שפסח מורה על חידוש העולם, ובמצרים היו

ישראל "מה אלו עובדי עבודה זרה, אף אלו עובדי עבודה זרה" שהוא מזל "טלה" ולא יצאו ממצרים עד שלקחו ה"שה" בעשור לחדש, וטעם שהיתה לקיחתו מעשור, לפי שישראל פגמו בשם הוי"ה ב"ה, כמו שאמר מהר"ם אלשיך ז"ל, והיו חייבים מיתה עד שכפתו את השה ארבע ימים כנגד ארבעה אותיות הוי"ה, ועל ידי זה תקנו את אשר עוותו ושחטו אותו ביום י"ד, וקבל ה' שוועתם, דכתיב [שמות ב. כג], "ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה", רוצה לומר שנאנחו על עבדם עבודה זרה, והוציאם משם וזכו לקבל אה התורה, אם כן על ידי קרבן פסח זכו לתורה.

וזה רמזו אותו חז"ל, אם אין קמח אין תורה

[אבות ג. יח], כי פסח בגימטריא קמ"ח, רוצה לומר אם אין "פסח" אין "תורה" לא היו זוכים לתורה, וכשהיו במצרים היו נכנסים במ"ט שערי טומאה, ולכן עושים מ"ט מונים של עומר לטהר נפשנו מזוהמת מצרים, ויום שבועות נקרא עצרת, שנטהרו, ומאחר שהזמן של קיץ בפסח, צריכים שבעה שבועות "תמימות" אבל בזמן סוכות, שהוא זמן החורף, די בשבעה ימים לטהר אותם, ויום השמיני גם כן נקרא עצרת, להיות טהורים, ולזה בסוכות עושים שמונה ימים, שבעה כנגד שבע שבועות, ויום שמיני קודש, כנגד חג השבועות.

אבל פסח שהוא מורה על חידוש העולם, יום ראשון קודש כנגד

יום ראשון שנברא בו האור, והתורה נקראת "אור", דכתיב "כי נר מצווה ותורה אור" [משלי י. כג], ויום שביעי קודש כנגד "יום השבת" וחמישה ימים של חול המועד לא התירו בו כי אם מלאכת "דבר האבד" שהוא דבר הכרחי כנגד חמישה ימים של בריאת העולם, שלא נברא כי אם דבר ההכרחי לעולם, ובחולו של מועד של סכות לא רצו לחלק בו מפסח, ויש בו גם כן קדושה, שעל ידיו נכנסים במ"ט שערי קדושה כמו שאמרו.

אי נמי יום שמיני של סכות שהוא "עצרת" כנגד "שבועות" ולזה יום ראשון

מלמטה למעלה כנגד ה"מלכות" ויום שמיני שהוא כנגד "שבועות" כנגד ספירה שמינית, שהיא ה"בינה" שהיא "יובל" שה"מלכות" מורה על החירות, וה"בינה" שהיא רומזת ל"יובל" מורה על החירות. ולזה יום ראשון של סכות "מקרא קודש"

פרשת ויגש

במדרש, אמר רבי חנינא ברח משלשה והדבק בשלשה ברח מן המאונין, ומן הפקדונות, ומן הערבות בין אדם לחבירו, והדבק בחליצה ובהפרת נדרים, ובהבאת שלום בין אדם לחבירו. אמר רבי שלום בר אבא, לית שמיה "פקדון" אלא "פוק דון". דבר אחר "בני אם ערבת לרעך" [משלי ג, א] זה יהודה, שנאמר [בראשית מג, ט] "אנכי אערבנו". "נוקשת באמרי פיך" [משלי ג, ב], "אם לא הביאותיו אליך" וגו' "עשה זאת אפוא בני וגו' לך התרפס ורהב רעך" [משלי ג, ג] וכו' [בראשית רבה צג, א] עכ"ל.

דבר ידוע הוא מה שאמרו בחושן משפט [סימן קכ"ט] הערב משתעבד מן התורה אפילו בלא קנין דכתיב "אנכי אערבנו" וגו', ואי לאו דקבל יהודה מאביו דערב משתעבד, לא היה אומר כך, וכיון שכתבה התורה כך, שמע מינה דדינא הוא, במה דברים אמורים? כשערב בשעת מתן מעות, שכך אמר יהודה בשעה שבקש שיתן לו בנימין, אבל אם אחר מתן מעות אמר אני ערב, או שתבע הלואה ואומר לו אחר הנח לו ואני ערב לך, אין הערב חייב כלום, אלא אם כן קנו מידו.

ובזה נבין מה שאמר שלמה המלך ע"ה, "בני אם ערבת לרעך, תקעת לזר כפך", יש לומר דבתחלה כתב "תקעת לזר כפך", משמע דאינו חייב אלא בקנין שהוא דומה לתקעת כף, אחר כך אמר "נוקשת באמרי פיך" דמשמע שהוא חייב בדבור בעלמא בלא קנין!

אלא הכוונה היא ידוע הוא שישראל לא קבלו את התורה אלא עד שנתנו בניהם ערבים, שנאמר "מפי עוללים ויונקים יסדת עז" [תהלים ח, ג], והקטנים חושבים שאין הערבות ערבות מפני שלא קנו מידם, לזאת הכוונה אמר שלמה המלך ע"ה "בני" רוצה לומר שהוא מדבר עם הקטנים שנכנסו ערבים בעד אביהם, ורוצים לפטור עצמם מחמת שלא קנו מידם, ואמר להם, אל תחשבו זאת המחשבה, דעו לכם ש"אמירה לגבוה כמסירה וכקנין להדיוט" [קידושין כח, ב].

רוצה לומר שכל ימיו היה יוסף בוטח בה' ועליו נאמר "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו" מלבד פעם אחד אשר "פנה אל רהבים" וזה כוונת הכתוב "ולא פנה אל רהבים" שלא בטח במצריים שנקראו "רהבים" שנאמר "רהב ובבל" [תהלים פז, ז] שהיא מצרים, אלא פעם אחת שאמר "והזכרתני אל פרעה".

ועל זה נענש עונש גדול ונתוסף לו שנתים ימים, כי הי"ת מדקדק עם חסידיו כחוט השערה [יבמות קכא, ב], והי"ת יגזור עלינו ועל עמו ישראל גזרות טובות, אמן כן יהי רצון.

אמר "העוד לכם" אם כן כוונתו לשאול מהם שתי שאלות, כי טעם שנקראו היהודים בשם "ישראל" על דרך מה שאמרו חז"ל, כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא וכו' [סנהדרין ז, א], רוצה לומר שהוא י"ש עולמות שהם ראשי תיבות ש"ם י"ש, וסופו "אל" שהוא שם רחמים, לרמוז שהי"ת מנחיל ל"ישראל" י"ש עולמות על ידי הרי"ש, שהיא רומזת לשתי קופי"ן של ו"הקול קול יעקב" [בראשית כו, כב], רוצה לומר שיהיו עוסקים בתורה.

גם כן אומר במדרש "כרמי שלי לפני" [שיר השירים ת, יב] ליום הדין מביא הי"ת לעובדי כוכבים ומזלות "משפט" ויאמר להם "כרמי שלי לפני" אף על פי שמסרתיו בידכם, שלי הוא, ולפני הוא בא, כל מה שחטפתם וכו' אומרים לו "האלף לך שלמה", רוצה לומר האלף שגבינו כולם נחזיר לך, ועוד נוסף לך "מאתים לנוטרים את פרי", שהם התלמידי חכמים כמו שפירש רש"י ז"ל עיין שם.

והטעם שמוסיפים מאתים, כתב רש"י משום שהנהנה מן ההקדש משלם קרן וחומש, וישראל קודש הם, שנאמר "קודש ישראל לה" [ויחיה ב, ג], ולפי דרכנו שזכו תלמידי חכמים ב"מאתים" בשביל שמקיימים שני קופי"ן של "הקול קול יעקב", לזה אמר לו יוסף, "היש לכם" ולא אמר "העוד לכם" רוצה לומר להם, אם אתם עדיין עומדים בצדקתכם לזכות לי"ש עולמות, ותקראו ב"שם ישראל" והם השיבוהו "יש לנו", רוצה לומר שתהילה לאל יתברך, שאנחנו צדיקים ובשם ישראל יכונה כל זרענו, כי יש לנו י"ש עולמות, והראיה ש"יש לנו אב זקן" שקנה חכמה, "וילד זקונים" גם כן שהוא חכם ולומר עמו.

ואף על פי שהוא לא שאל להם פעם אחת אם יש להם אב וגו', הרי היא בכלל שאלתו שאמר לו מאין באתם, כדי לחקור עליהם אם יש להם אב, או אח, והוצרכו לומר לו "בני איש אחד" וגו' ומה שאמר "ונאמר אל אדוני יש לנו אב זקן" וגו' [בראשית מד, כ] דקשה, מה בא לספר לו בדברים אלו?

אלא הכוונה היא שהם נסתפקו בו שמא הוא יוסף אחיהם, ואחר שבאו לפניו והשתחוו לו על ידי זה נתקיים החלום הראשון שחלם, "והנה תסובינה אלומותיכם ותשתחוין לאלומתי" [בראשית לג, ז],

זהו אומר "תקעת לזר כפר", רוצה לומר שאין צריך "תקעת כף" כי אם ל"זר" אבל לגבי יתברך שמו "נוקשת באמרי פיך" ואין צריך קנין.

ומה שאמר "בני אם ערבת לרעך" רוצה לומר שתי מיני ערבות, יש לזר תקיעת כף, ולגבי הי"ת "נוקשת באמרי פיך" לבר, דאמירה לגבוה וכו', כל שכן שהערבות היתה בשעת מתן תורה, כמו הערב שהוא בשעת מתן מעות, שאינך צריך קנין, ומאי תקנתך? "עשה זאת אפוא בני והנצל", ואין "זאת" אלא תורה שנאמר [זברים ד, טז] "וזאת התורה" התעסק בתלמוד תורה והנצל, והטעם מפני ש"באת בכף רעך", זה הי"ת, שנאמר "רעך וריע אביך" [משלי כו, י] ואין מידו מציל, כי אם תשובה ומעשים טובים, וזהו אומר "לך התרפס ורהב רעיק", הרבה עליו ריעים שיתפללו עליך, וילמדו אותך דרכי התשובה.

יצא לנו כל שהוא ערב בשעת מתן מעות חייב. והנה יהודה היה ערב בבנימין בשעה שלקחו מיד אביו, וחייב עצמו בעולם הזה ובעולם הבא אם לא יביאהו לאביו, ולזה כשלקח יוסף את בנימין הכניס עצמו יהודה עמו יותר מכל אחיו.

ובזה נבין הויכוח שהיה עם יהודה ויוסף, וצריך לדקדק באלו הפסוקים, א' מה שאמר "ואל יחר אפך" [בראשית מד, יח] מה דבר קשה דיבר לו שהוצרך לומר כך? ב' למה הוצרך לדבר באזנו? ג' מילת "דבר" לכאורה יתירה. ד' מה שאמר "היש לכם אב או אח?" לא מצינו ששאל להם זאת השאלה, ומלבד כמה דקדוקים אחרים, ומתוך התשובה יתבארו כולם.

והנה ידוע שיוסף אחר שהסכימו אחיו כולם לאבדו מן העולם, אמר להם יהודה "מה בצע כי נהרוג את אחינו" [בראשית לג, כו] ונתן להם עצה למוכרו, ועל ידי אותה עצה נתגלגל הדבר ועלה לאותה גדולה, אם כן יהודה הוא דגרם לו אותה גדולה, לזה אמר לו "בי אדוני", ולא אמר "נא אדוני" רוצה לומר "בי היתה תלויה זאת הגדולה שאתה בא על ידה שאני קורא לך אדוני" ומה שאמר "ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני", רוצה לומר שדבר זה איני רוצה לומר אותו ב"פרהסיא" אלא ב"אזני אדוני" ומפני שאין דרך העבד לדבר באזן אדונו, לזה אמר לו "ואל יחר אפך" וגו', ומה שאמר "היש לכם" ולא

במצרים, אם כן לא תוסיפון לראות את פני, ואם יהיה לכם השעבוד במקום אחר צריך להיות כל רד"ו שנה כולה של שעבוד, ואין נחסר מעבודתכם דבר, אבל כשתהיו עמי לא יהיה לכם כי אם "גרות" כל ימי חיי, ואין מיתה יותר מהשעבוד.

וזהו אומר בתחלה "ואת אחיכם הקטון תביאו אלי ולא תמותו", רוצה לומר על ידי השעבוד שיהיה לכם במקום אחר, לזה שאל פרעה ליעקב "כמה ימי שני חיך?" [מ.ח.], ויעקב השיב "ימי שני מגורי" וגו' דקשה, היה לו להשיב "ימי שני חיי" כמו ששאל פרעה?

אלא הכוונה היא שפרעה סבר שיעקב היה מיושב בשלווה כל ימי חייו, וממילא לא יבוא לכלל חשבון הארבע מאות שנה, וצריכים ישראל לישוב אצלו כל הארבע מאות שנה, והוא השיב בטוב טעם "ימי שני מגורי", כלומר אל יעלה על דעתך שהיינו מיושבים בשלווה, וממילא לא יעלו חשבון השטר חוב של ארבע מאות שנה, אלא שני "מגורי" רוצה לומר שלא היינו כי אם "גרים" ולא אני בלבד, אלא גם אבותי נהגו "גרות" בעצמם.

וזהו אומר ולא הגיעו לימי חיי אבותי בימי מגוריהם" וכל זה כדי להקל העבודה על בניהם.

אי נמי מה שאמר יהודה "בי אדוני" [בראשית מ. יח.] על דרך מה שאמרו במסכת סנהדרין [נ. ב.] רבי מאיר אומר לא נאמר "בוצע ברך נאץ ה'" [תהלים י. ג.] אלא כנגד יהודה, שנאמר "ויאמר יהודה מה בצע כי נהרוג" וגו' וכל המכרך יהודה הרי זה מנאץ.

וכתבו התוספות והא דכתיב "מטרף בני עלית" על מעשה דתמר שכחו הכתוב, כדמתרגם "את אודיתא ולא בהיתתא" וכו'. כוונתם על מאמר שאמרו רז"ל "מטרף בני עלית" על מעשה יוסף ומעשה תמר, כתבו התוספות דר' מאיר חולק על זה, והטעם משום שיהודה מלך באחיו, והיה יכול לומר להם שיחזירונו לאביו, והוא אמר לו שימכרו אותו!

עליו נאמר "ובוצע ברך" וגו' לזה אמר יהודה אם אתרשל בהצלת בנימין אני מוסיף על חטאתי פשע, וזהו אומר "בי אדוני" "בי" בגימטריא י"ב, רוצה לומר שאני

ואחר שראה יוסף שנתקיים חלום ראשון אמר ודאי שיתקיים גם חלום השני לזה היה עושה עלילות כדי להוריד אביו ואחיו לקיים "השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחווים לי" [שם ט.], וזה מה שרמזו לו יהודה "ונאמר אל אדוני יש לנו אב זקן" רוצה לומר אתה היתה כוונתך להוריד לך אבי ואחי לקיים חלומך השני, שזאת היתה כוונתך שאמרת "היש לכם אב או אח" וזהו דבר דלא אפשר, מאחר שיש לנו אב זקן וגו' שאינו יכול לירד, וגם אחינו הקטון אינו יכול לירד לפי שאחיו מת, וישאר הוא לבדו, ואביו אהבו, ואינו יכול להפרד ממנו, כי נפשו קשורה בנפשו, וכל אלו הסבות הם מונעים חלום שני שאינו יכול להתקיים, "ותאמר הורידוהו אלי" רוצה לומר שהירידה הזאת היא "בשבילי" רוצה לומר שאם תאמרו לו כל מה שעבר עליכם עמי, הוא יבין שיש לו הנאה באותה "ירידה" וירד, "ונאמר אל אדוני וגו' ונפשו" "קשורה" גימטריא "תורה" כמו שאמר בעל הטורים, רוצה לומר, שנפשם קשורה מלמעלה על ידי התורה שלמד עם אביו.

ותאמר אל עבדך אם לא ירד וגו' לא תוסיפון לראות" וגו', קשה, והרי הוא אמר לו "ואת אחיכם הקטון תביאו אלי ולא תמותו" [מ.ב. ב.] משמע אם לא יביאו אותו ימותו, ואיך אמר לו יהודה שהוא אמר לו "לא תוסיפון לראות פני?"

אלא הכוונה היא שחט ושלום שכוונתו להתעולל עליהם כדי להרגם, אלא כוונתו היא להוריד אותם לקיים גזרת בין הבתרים, שעברו מהם ק"ץ שנה, ועדיין רר"ו שנה, והיה מתעולל עליהם לראות אם ירד בנימין בהכרח שיוודע להם, וכשיוודע להם ויהיה בנימין עמו ודאי שירד גם יעקב, ומשם רצה לדעת אם האלהים מסכים על הדבר הזה, גם הוא יוודע להם, ואם לאו גם הוא לא יוודע להם, וכיון שראה שהביאו את בנימין, ידע כי מה' יצא הדבר, כדי להוריד כולם למצרים, לזה שלח אל אביו לאמר "רדה אלי אל תעמוד" [מ.ח. ט.], רוצה לומר כמנין רד"ה עם הכולל, רד"ו, יש לכם במצרים.

ומה שאמר "רדה אלי" רוצה לומר כל זמן שאני קיים אין לכם כי אם ירידה שהיא ה"גרות" כל זמן שאני חי ולא יהיה לכם שעבוד כי אם אחר כך, לזה אמר לו "אם לא ירד אחיכם וגו' לא תוסיפון" וגו' רוצה לומר אם לא ירד בנימין ודאי שלא יהיה לכם השעבוד

ואם תאמר ומי יחייב אותי על זה כדי שאצטרך להנצל? והשיב "נלכדת באמרי פיך" בשעת מתן תורה, שקבלת עליך להקים זרע וגו', ומה שאמר "ברח מן המיאונים והדבק בהפרת נדרים" רוצה לומר שהסיבה שיתרחק האדם מן ה"מיאון" משום שהוא מכניס עצמו בספק ממזרות, דשמא אחר זמן תחזור בה, ולא עשתה ה"מיאון" מדעתה, גם אמרו חז"ל, כל מי שאינו יודע בטיב גטין וקדושין, לא יהא לו עסק עמהם ^[קידושין ג, א], אם כן האדם אין לו תועלת במיאון וקרוב להפסד ורחוק מן השכר!

ואם כן היה יכול לומר גם כן שיהיה רחוק מהפרת נדרי אשתו, שלכאורה נראה שגם בזה הוא קרוב להפסד, ורחוק מן השכר? לזה אמר רבי חנינא אף על פי שאמרו התרחק מן המיאון, התקרב ל"הפרת נדרי אשתך", שהיא "חצי גופך" ומה שיזיק לה הרי גם "לך" יזיק, על כן צריך אתה להפר את נדרה, אבל המיאון אפשר ש"נלכדת באמרי פיך" ואין לך היזק אם לא עשית המיאון, אבל אשתך אם לא תפר לה נדרה, ועברה היא עליו, תלכד גם אתה בעונה.

אלא "עשה זאת אפוא בני" לרמוז על הפרת נדרים, שכך כתוב בפרשת נדרים ^[במדבר ל, ב-ג] "זה הדבר אשר צוה ה' איש כי ידור נדר" וגו', רוצה לומר עשה זאת מה שנאמר בפרשת נדרים והפר לה והנצל שלא תלכד בעונה.

וזהו אומרו "כי באת בכף רעך" שהיא אשתך, כמו שאמרו חז"ל על פסוק ^[משלי ג, כס] "אל תחרוש על רעך רעה" שדרשו אותו על אשתו של אדם ^[יבמות לז, ב], אם כן אם לא יפר, הוא נלכד בעונה, לזה הדבק בהפרת נדרים ובלשון שבועה, ברח מן הערבות והדבק בהבאת שלום בין אדם לחבירו, והוא על פי פירוש לעיל, דערב בשעת מתן מעות אפילו בלא קנין חייב.

אבל מי שמצא אחד חונק את חברו בשוק, ואמר לו "הנח לו ואני ערב" אינו חייב לשלם אלא אם כן קנו מידו, לזה אמר ברח מן הערבות והדבק בהבאת שלום, רוצה לומר אפילו שאמרת לך ברח מן הערבות, הדבק בהבאת שלום, ואפילו שתהיה ערב, משום שאין לך הפסד באותה ערבות, כמו שפרשנו לעיל, ולא אמרתי לך לברוח מן הערבות אלא בשעת מתן מעות.

הוא המושל על י"ב שבטים, שהם אחי, ואני הוא העיקר, ואם אני מתרשל בהצלתו אני נענש עליו יותר מהם, ועוד שאני ערב בשעת לקיחה, שהוא כמו הערב בשעת מתן מעות, שהוא חייב אפילו בלא קנין.

ובזה נביין כוונת המאמר שהתחלתי בו וזה לשונו "התרחק משלשה והדבק בשלשה" וכו', יש לומר שהפסוק שהביא אין בו כי אם ענין הערבות, שנאמר "בני אם ערבת" וגו' ומנין לו לומר התרחק משלשה והדבק בשלשה וכו', ועוד, מה הוקשה לו בפרשת "ויגש" גם בפסוק "בני אם ערבת" שדרש ממנו אלו הדרשות, אלא כוונת בעל המאמר היא על פי מה שאמרו בהלכות פקדון ^[סי' רצ"א ס"ה] זה לשונם "יש אומרים השומר הזה מיד כשקבל עליו לשמור וכו' חייב, ויש אומרים שאינו חייב עד שימשוך" עד כאן.

אם כן לשתי הדעות ה"יבום" קודם ל"חליצה". שה"יבמה" דומה ל"פקדון" שבעלה הפקידה ביד אחיו כדי להקים לו זרע ממנה, והיבם דומה לשומר הפקדון, מפני שהוא מושבע ועומד מהר סיני להקים זרע לאחיו, וזה דומה לשומר שקבל עליו לשמור, אף על פי שעדיין לא משך, ואפילו למאן דאמר עד שימשוך חיישינן שמא אחר שיבם וימשוך אותה, שמא כשיבוא אצלה ושחת ארצה, כמו מעשה דער ואונן שמתו בשביל זה.

לזה א"ר חנינא התרחק מן הפקדונות, והטעם משום שאתה חייב לשלם, ואם כן מינה תדון לענין היבום, מאחר שכבר אתה קבלת עליך לשמור ממתן תורה. אם כן חייב אתה ליבם, והן אמת שכך הוא הדין שמצוות יבום קודמת, אבל מאחר דהאידינא אין אחד מני אלף שמתכוין לשם יבום, אלא או משום יופי, או משום ממון, וקרוב להיות הולד ממזר בר מינן, לכן הדבק בחליצה.

וזהו רמוז במה שאמר "עשה זאת אפוא בני והנצל" וגו', שכוונתו לומר "בני אם ערבת לרעך" רוצה לומר שהיבום הוא כערבן שחייב עצמו בשעת מתן מעות, שגם היבם קבל עליו בשעת מתן תורה להקים זרע לאחיו, ואם לא יהיה לשם שמים אם כן בא לתקן ונמצא מקלקל, על כן אני נותן לך עצה "עשה זאת אפוא בני", שהיא החליצה, כמו שאמרו בהו "וזאת לפנים בישראל" ^[דברים י, ז] שהיא החליצה, והנצל מן העון.

פרשת ויחי

במדרש, "ויקרבו ימי ישראל למות" [בראשית מז, כט] **כתיב** [תהלים לט, יג] "כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי", "כי גרים אנחנו", לפיכך "כצל ימינו על ארץ ואין מקוה" [דברי הימים א, כט, טו] והלואי כצלו של כותל או כצלו של אילן, אלא כצלו של עוף בשעה שהוא עף. "אין מקוה" אין מי שיקוה שלא ימות, הכל יודעים ואומרים בפיהם שהם מתים, אברהם אמר [בראשית טו, ב] "אנכי הולך ערירי", יצחק אמר "ואברככה לפני ה' לפני מותי" [שם ב, ז], ואף יעקב אמר "ושכבתי עם אבותי" [מז, ל] **אימתי בשעה שנטה למות.** [בראשית רבה צו, ב] **עכ"ל.**

זוה כוונת הפסוק "בני אם ערבת לרעך תקעת" וגו' רוצה לומר שאין אתה מתחייב אלא אם תקעת לכף, שהוא הקנין, אבל בשעת משא ומתן אפילו בלא קנין "נוקשת באמרי פיך" אפילו באמירה לבד נלכדת.

פה נמצא חסר. וחבל על דאברין.

דבר ידוע מה שאמרו בזה הקדוש בפרשת אמור [ח"ג קד, א] על פסוק "ולקחתם לכם ביום הראשון" וזה לשונו "בספרא דשלמה מלכא אשכחנא רבשעתה דזווגא אשתכח לתתא, שדר קב"ה חד דיוקנא כפרצופא דבר נש רשימא חקיקא בצולמא וקיימא על ההוא זווגא וכו', [ח"א דכ, א] בשעתא דקריבו יומי מתעברן מניה ודא סלוק לדא ואשתאר בר נש בלא נטירו, מה כתיב [שיר השירים ב, ז] "עד שיפוח היום ונסו הצללים" עיין שם.

כפי זה ימי האדם תלויים כצל. לזה אמר הכתוב "כי כצל ימינו על ארץ", ובוזה נבין מה שאמר "ויקרבו ימי ישראל" וגו', קשה, א' למה הוצרך להודיענו כמה שנים חי בארץ מצרים שהם טו"ב שנה. ב' כפל "ויהי ימי יעקב שני חייו"?

אלא הכוונה היא שיוסף כשנפרד מאביו היה בן י"ז שנה, שנאמר "יוסף בן שבעה עשרה שנה היה רועה" וגו' [בראשית לז, ב], וכנגד הי"ז שנה שזן יעקב את יוסף מנכסיו, גם יוסף שלם לאביו י"ז שנה שהיה יעקב מתפרנס מן יוסף במצרים.

זהו אומר "ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה" רוצה לומר כנגד שבע עשרה שנה שזן את יוסף, ואלו הם השנים הטובות שהיו ליעקב שבע עשרה שנה, משנולד יוסף עד שנפרד ממנו, ושבע עשרה שנה שהיה אצל יוסף במצרים שהם ל"ד שנה, וזה מה שרמז

ואם תאמר ודבר שנכשל בו אותו צדיק שהוא על ידי כתונת פסים אירע ליוסף מה שאירע, ועתה איך לא חשש שיתקנאו בו אחיו, עוד מפני שלא צווה אותם גם הם, לזה אמר שהשעה מסורה לו, רוצה לומר שהוא מלך, והם כבר כפופים תחת ידו, ואוכלים ושותים מתחת ידו, ואין מקום לקנאה.

ומה שאמר בשבילך ירדתי למצרים, ואמרתי אמותה הפעם, זה יצא לו מן הכפל שאמר "לכנו ליוסף" רוצה לומר שבשעה ששמע שיוסף חי אמר "עוד יוסף בני חי" ^[מסח, כח] דקדק לומר "בני", רוצה לומר כאילו היה בנו יחידו, שהוא היה לו עיקר, כמו שכתוב "אלה תולדות יעקב יוסף", וירד למצרים בשבילו דכתיב "אלכה ואראנו בטרם אמות" ^[שם], וכיון שראה אותו אמר "אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך".

ומה שאמר "ויהי ימי יעקב" ידוע מה שאמר בעל הטורים "ויחי יעקב" שלא היו ליעקב שנות חיים כי אם שבע עשרה שנה משנולד יוסף עד שנמכר, ושבע עשרה שנה משירד למצרים עד שמת, הם ל"ד שנה כמנין "ויחי" והשאר נקראו "ימי יעקב" שהם ימי צער.

ולעניות דעתי למה כפל פעם אחרת "שני חייו" למה ל"ז שהכל הולך אחר הרוב, ואף שנות האדם אם רובם בטוב יקראו כולם טובים. והנה יעקב חי קמ"ז שנה, והיו בהם ימים טובים ל"ד שנה, כמו שפרשנו לעיל, ישאר קי"ג שנה. יש בהם מ"ח שבתות בכל שנה, וימים טובים שהם פסח, וסוכות, ושמיני עצרת, ושבעות, וראש השנה, ויום כפור, כי האבות קיימו כל התורה כולה, כמו שאמרו חז"ל על פסוק "ומצות אפה" ^[בראשית יט, ג וראה שם ברש"י], גם כן אמר שני גדיי עזים ^[שם כז, ט וראה שם ברש"י], אחד לקרבן פסח, ואחד לחגיגה, כמו שפירש רש"י ז"ל, אם כן אפילו שהיו ימיו בצער, מאחר שהיה שמח בימים טובים ושבתות השנה אם כן נמצא שרוב ימיו בטוב, לזה חזר ואמר "שני חייו" כלומר כולם שוים לטובה, וכולם נקראים חיים טובים.

ומה שאמר שיוסף הוא שטנו של עשו ^[בראשית רבה עג, ז], הטעם הוא שיעקב היה מתירא מעשו משום הברכה שברכו אביו ואמר לו ^[בראשית ב, כב] כש"הקול קול יעקב", אין הידים ידי עשו, ויעקב שהיה עם לבן היה מתירא שמא נתלכלך בחטא,

אחר כך "ויהי ימי יעקב", בכל ימי יעקב לא היו לו ימים שיקרא בהם "חי" אלא שני חייו, רוצה לומר כמניין "חייו" שהם ל"ד, והשאר חי כולם בצער, כמו שאמרו ז"ל ^[בראשית רבה פד, ג] על פסוק ^[איוב ג, כז] "לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רגז" "לא שקטתי" מלבן, "ולא נחתי" מדינה, "ויבא רגז" של יוסף".

ומה שאמר "ויקרב ימי ישראל" ולא אמר "ויקרב ישראל למות" הוא על דרך מה שאמרנו משם הזוהר שהימים הם תלויים כצל, ועל ידי זה ידע שקרבו ימיו למות, ומה שאמר "אל נא תקברני" "ונשאתני" "וקברתני" שלשה לשונות במילות שונות, רוצה לומר כנגד שעתידה מצרים להיות עפרה כנים אמר לו "אל נא תקברני במצרים", ואם תאמר יקבור אותו רחוק מארץ מצרים, אמר לו "ונשאתני ממצרים" דשמא יעשוני עבודה זרה, ואם תאמר יקבור אותו בעיר אחרת, ואין צריך להעלותו לארץ ישראל, אמר לו "וקברתני בקבורתם" רוצה לומר קברות אבותי, שהם בארץ ישראל, מפני שמתו חוצה לארץ צריכים "גלגול מחילות" ומה שאמר "חסד ואמת" רוצה לומר אם תרצה לעשות לי בתורת חסד, ואם לאו צריך לעשות אותו מצד האמת, שאתה גרמת לי לירד למצרים, אם כן "ונשאתני ממצרים" לתקן מה שעשית.

ומה שאמר "ויקרא לבנו ליוסף", קשה, א' למה לא קרא כי אם ליוסף ולא לאחיו. ב' הכפל היינו "בנו" היינו "יוסף"!

יובן על פי מה שאמרו במדרש "ויקרא לבנו ליוסף", למה לא קרא לא לראובן שהוא הבכור ולא ליהודה שהוא מלך באחיו והניחן וקרא ליוסף, למה כן? שהיה בידו ספק לעשות ^[ראה רש"י], לפיכך "ויקרא לבנו ליוסף" לפי שהשעה מסורה לו, "אל נא תקברני במצרים" בשבילך ירדתי למצרים, ובשבילך אמרתי "אמותה הפעם". עד כאן לשונו.

א' שקשה לו כפל "לבנו ליוסף". ב' אומרו "ועשית עמדי חסד ואמת" דבר והפכו! לזה אמר "ולמה לא קרא לראובן ויהודה" וכו' והשיב שיש ספק בידו, שהרי לא נפרד יעקב מלבן אלא עד שנולד לו יוסף, שהוא שטנו של עשו, על כן בחר בו מכל אחיו, לכך אמר בעל המאמר לפיכך "ויקרא לבנו ליוסף".

עצמותיו שבאו מפאת אביו בארץ ישראל, משה שלא נקברו בארץ ישראל לא אביו ולא אמו, לא נקבר בארץ ישראל, לא בשר ולא עצמות.

לזה אמר יוסף "אנכי אעשה כדברך", רוצה לומר, לצוות את ישראל להעלות את עצמותי כמו שצויתני, ובשביל זה איני יכול להתרשל, כי כאשר אעשה כן יעשה לי, ולא יתשלו גם הם, ומה שאמר [מס, לא] "וישתחו ישראל על ראש המטה" רוצה לומר מאחר שנשבע לו שיקבור אותו עם אבותיו, ראה שנשלמה המטה, רוצה לומר המטה של הקבורה, שידוע הוא שחברון נקראת "קרית ארבע" על שם ארבע זוגות שנקברו שם, אדם וחווה, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה [שיובוין ג, א]. ועל זה השתחוה לשכיבה שהיא על ראש המטה של האבות, וכתבנו לעיל משם הזוהר שיעקב ידע מן הצל שקרבו ימיו למות.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, וזה לשונו "ויקברו ימי ישראל" כתיב "כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי" "כי גרים אנחנו לפניך" וגו', קשה, א' מה הוקשה לו בפסוק "ויקברו ימי ישראל" שהוצרך להביא שני פסוקים אלו? ב' "כי גר אנכי" וגו' לא פירש בו דבר, אם כן למה הביאו? ג' מה שאמר "אלא כצלו של עוף" מנין לומר כן? שהרי אמר סתם שהם "כצל ימינו על ארץ"? ד' למה לא הביא פסוק "בעבור תברכך נפשי"? ה' למה ביעקב נאמר "אף יעקב" מה שלא אמר באברהם ויצחק? ו' גם כן למה נאמר ביעקב "בשעה שנטה למות" ולא אמר כן באלו?

אלה דבעל המאמר הוקשה לו בפסוק "ויקברו ימי" וגו' למה נאמרה קריבה בימים? ולמה לא קרא כי אם ליוסף? לכן הביא פסוק "כי גר אנכי עמך" רוצה לומר למה קרא ליוסף? שכוונתו לומר לו "כי גר אנכי עמך", רוצה לומר שבשבילך ירדתי למצרים ונעשיתי "גר" דכתיב "לגור בארץ באנו" ועתה אני מבקש ממך להיות "תושב ככל אבותי", רוצה לומר "ונשאתני ממצרים" וגו', ולזה איני קורא כי אם "לך" שאתה הבאתני למצרים, ואתה תעלני לארץ כנען.

ומה שאמר "אלא כצלו של עוף" יצא לו זה ממה שנאמר "כצל ימינו" ולא אמר "ימינו כצל" בפת"ח שמורה על הידיעה

כמו שפירש רש"י ז"ל על פסוק "קטונתי מכל החסדים" [בראשית לב, יא], עיין שם.

לזה כשנולד יוסף שהיה בר חכים, לא נשאר לו יראה מן עשו, ולזה אותם עשרים שנה שהיה בבית לבן נענש עליהם, שנגע המלאך בכף ירכו בהאבקו עמו, וזה מה שרמז יעקב ליוסף "שים נא ירך תחת ירכי" ירך בגימטריא ל"ד, כנגד ל"ד שנה שחי יעקב עם יוסף, שבע עשרה משנולד עד שנפרד ממנו, ושבע עשרה אחר שירד למצרים שהיה עוסק בהם בתורה עם יוסף.

ובזה תיקן עוזן הירך שנגע בו המלאך על ידי כך שנח כשהיה בבית לבן ולא עסק בתורה, וזהו אומרו "שים נא ירך" שהם ל"ד שנה שעסקתי עמך בתורה "תחת" עוזן "ירכי" שנענשתי בירכי על בטול תורה, ועל זה לא צווה כי אם ליוסף שיש ספק בידו, רוצה לומר על ידי עסק התורה שעסק עמו יכול הוא לעמוד כנגד עשו, ולזה אמר "ויקרא לבנו ליוסף" לבדו.

ולזה אמר בעל המאמר "אמר לו בשבילך אמרתי אמותה הפעם" רוצה לומר אל תהיה כפוי טובה, ושכבתי עם אבותי, רוצה לומר שרצוני לשכב עם אבותי, ואל תאמר שתשלח אותי על ידי אחרים, אלא ונשאתני "אתה" ממצרים ולא על ידי שליח, ואל תאמר שתעשה לי לוייה ותחזור לביתך, אלא וקברתני "אתה בדרך" בקבורת אבותי.

אי נמי "ושכבתי עם אבותי" קאי על חבור הנשמות, "וקברתני בקבורתם", קאי על חבור הגופות, גם כן "ויאמר אנכי אעשה כדברך" לחבר הגופות כמו שנתחברו הנשמות, וזה קרוב למה שאמר בנו של הרב "שני לוחות הברית" וזה לשונו "שלשה נתאוו ליקבר בארץ ישראל, יעקב, ויוסף, ומשה, למה יעקב זכה ליקבר "בשר ועצם", ויוסף "עצם לבד", ומשה "לא בשר ולא עצם"?

והשיב על פי מה שאמרו שלשה שותפין באדם הקב"ה נתן בו הנפש, ואביו העצמות, ואמו הבשר. יעקב שנקברו בארץ ישראל אביו ואמו, זכה גם הוא ליקבר בארץ ישראל בשר ועצמות, יוסף שלא נקבר בארץ ישראל כי אם אביו, נקברו

אלא ודאי שהיא לשון "כלה הנכנסת לחופה" והביא ראיה לפירושו ממילת "את המשכן" שמילת "את" יתירה, אבל כשתפרש מילת "כלת" מלשון כלה הנכנסת לחופה, אין מילת "את" יתירה, ופירושה עם, רוצה לומר שהקים העולם עם המשכן, מפני שהיה העולם רותח, ועל ידי הקמת המשכן נתבסם העולם. והי"ת יאיר עינינו בתורתו, ויהי רצון שתהיה זכות אבותינו מגן וצנה עלינו, ויביא משיח צדקנו במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון.

שהוא כצל הכותל או האילן שיש לו קיום מעט, וממה שכתב "כצל ימינו" משמע כצל שאין בו ממש, והוא צל "העוף" כן הוא חיי האדם בעולם הזה, אבל העיקר הוא חיי העולם הבא על ידי קיום התורה ומצוותיה, וזו היא השמחה האמתית, כמו שאמרו חז"ל על פסוק [במדבר י, א] "ביום כלות משה להקים את המשכן" והביאו רש"י ז"ל, וזה לשונו "כלת כתיב, יום הקמת המשכן היו ישראל כ"כלה" הנכנסת לחופה".

דקשה מה שאמר "כלת כתיב" הרי בכל הספרים כתיב כלות מלאה! ולעניות דעתי שכוונת רש"י ז"ל אינה על החסר והמלא, אלא כוונתו היא שהוקשה לו אם היא לשון גמר והשלמה היה לו לומר כלות בכ"ף שב"א, ולמ"ד רפה, ומדכתיב כלות בדגש הלמ"ד דרש אותה כ"כלה הנכנסת לחופה".

ושלחתי למוריניו הרב כמה"ר בבימין דוראן והשיב לי שתודה לאל נתכוונתי לדעת "שפתי חכמים", והרב כמה"ר בנימין ז"ל פירש אבל מה שאמרו חז"ל על "ולבני הפלגשים" [בראשית כה, ו] "כלת משה", "ואשימם בראשיכם" [דברים א, ט], שהם חסרים כתיב לבעלי המדרש כתובים חסרים, ואין מביאים ראיה מן המדרש, רק מן המסרה מגיהין ספר תורה עכ"ל.

ולחוסר דעתי שכוונת רש"י ז"ל כאן היה כמו שפירש, והראיה שאם כוונתו משום שהיא חסרה, היה לו לומר ביום "כלת" חסר כתיב, כמו שאמר בפסוק "ולבני הפלגשים" גם בפסוק "ואשמם" שכתב שם חסר כתיב, אבל כאן לא אמר כי אם "כלת כתיב" שכוונתו על הנקודה והדגש.

ובזה נבין מה שאמר במדרש להקים המשכן אין כתיב כאן, אלא להקים את המשכן. מה הוקם עמו? עולם הוקם עמו! עד שלא הוקם המשכן היה העולם רותח, משהוקם המשכן נתבסם העולם, לכך כתיב "ויהי ביום כלות משה" כיומא דעאלת כלה לגנונא [ראה במדבר ובה יב, יב] עד כאן לשונו.

וקשה בתחלה הקשה על מילת "את" שהיא יתירה, והשיב על מילת "כלת" שהיא מלשון כלה הנכנסת לחופה, אלא הכוונה שבעל המאמר הוקשה לו אם פירוש "כלות משה" מלשון גמר והשלמה, למה היה בפת"ח ודגש?

פרשת שמות

בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, מה לילוד אשה בינינו? אמר להם, לקבל תורה הוא בא. אמרו לו, חמדה גנוזה תתקע"ד דורות אתה מבקש ליתנה לבשר ודם? אמר לו, הקב"ה, משה החזר להם תשובה, אמר לו, מתירא אני שמא ישרפוני בהבל פיהם, אמר לו, אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה, אמר לפניו תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה וכו' [שבת פח, ב] ע"כ.

דבר ידוע הוא שהענווה ונמיכות רוח היא שורש משורשי העבודה, שאין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש, ולזה צריך האדם להכנע, ואפילו אם ידבר עם בני אדם ידבר בדברי תחנונים ולא בעזות מצח, וכל שכן עם ה' יתברך בתפלתו יתפלל בתחנונים בקול נמוך, על דרך מה שאמר הכתוב, "שמע ה' וחנוני" [תהלים ל"א] "שמע ה' קולי אקרא וחנוני וענני" [שם כ"ג, ט] דקשה כפל "קולי אקרא" וגם כן כפל "חנוני וענני" אלא הכוונה ה"קול" הוא בלא דיבורים, כי אם אנחה ונמיכות רוח, וה"קריאה" על ידי דיבור, לזה אמר, "שמע ה' קולי" הקול בלא דיבורים, המורה על התחנונים, וגם כן עם הקול "אקרא" שהוא בדיבור ובתחנונים. וכנגד הקול המורה על התחנונים בלא דיבור אמר "חנוני", וכנגד הקריאה השייכא בדיבור אמר "וענני".

ובזה נבין מה שאמר דוד המלך, "אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני" [שם קס"ג] אין כוונתו על "דיבורים" של התחנונים, אלא על הקול שהוא קול נמוך שאין בו דיבורים.

ומאחר שבא לידנו נבין מה שאמר ברישא "לא לנו ה'" [תהלים קס"ג] א' שתי פעמים. ב' מהו כוונתו באומרו "על חסדך על אמתך?" ג' אומרו "איה נא אלהיהם?" [שם ב] היה לו לומר "איה אלהיהם?" ד' אומרו "כל אשר חפץ עשה" [שם] מיותרים, שהם לא אמרו כי אם "איה נא אלהיהם". והתשובה היא "ואלהינו בשמים", ולמה הוצרך לומר עוד "כל אשר חפץ עשה?" ה' אומרו "עצביהם כסף וזהב" [שם ד] וכי אינם עובדים כי אם לכסף ולזהב, והלא גם כן עובדים לכוכבים ומזלות? ו' למה לא אמר "ידיים להם" "רגלים להם" כמו שכתוב "עינים להם"

"אזנים להם" "פה להם" [שם ה-ו]. ז' אומרו "ישראל" ו"אהרן" ו"יראי השם" [שם ט-יא] מה כוונתו בזה? ח' אומרו "זכרנו" כלשון עבד, היה לו לומר "זכרנו". ט' אומרו "יראי ה' הקטנים עם הגדולים" [שם יג] למה הוצרך לפרש זה? י' אומרו "יוסף ה' עליכם" [שם יד] למה אמר עליכם שתי פעמים? יא' אומרו "השמים שמים לה" [שם טז] מה שייכות לזה עם האמור? יב' הכפל "לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה" [שם יז] במילות שונות. יג' אומרו "ואנחנו נברך יה" מה היא זאת הברכה. יד' אומרו "מעתה ועד עולם" [שם יח]. טו' אומרו "הללויה" אם כוונתו עליהם שאמרו "ואנחנו נברך יה" היה לו לומר "נהללו יה" ואומרו "הללויה" משמע שאומרים לאחרים "הללו יה". טז' ומה כוונתו באומרו "אהבתי" [שם יט] היה לו לומר, שמע ה' קול תחנוני על דרך "שמע ה' קול תחנוני". יז' אומרו "את קולי תחנוני" היה לו לומר "את קול תחנוני". יח' היה לו לומר "כי יטה אזנו לי" ועוד מהו פירוש דבריו ומהו אומרו "ובימי אקרא?" יט' "אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני" [שם ג] למה כפל במילות שונות? כ' אומרו "מלטה נפשי" [שם ד] מה כוונתו בזה? כא' אומרו "חנון ה' וצדיק ואלהינו מרחם" [שם ה] היה לו לומר "חנון ה' וצדיק ומרחם", וקאי על שם הוי"ה הנזכר. כב' מה כוונתו באומרו "שומר פתאים ה'" [שם ו]. כג' אומרו "שוכי נפשי למנוחייכי כי ה' גמל עלייכי" [שם ז] אין לו שחר!

אלא הכוונה היא על דרך מה שאמרו חז"ל "כי יד על כס יה" נשבע הקב"ה שאין השם שלם, שם הוי"ה ושם אדנו"ת וכו' [שמות י"ז]. וראה שם ברש"י בשם המדרש] זה שאמר הכתוב "לא לנו ה' לא לנו" שתי פעמים, "כי לשמך תן כבוד" ואי זה שם "על חסדך" שהוא שם הוי"ה ב"ה "ועל אמתך" דהיינו שם אדנו"ת כדי שיהיו שלמים, ולזאת הכוונה אמר "לא לנו" שתי פעמים אחד כנגד שם הוי"ה, ואחד כנגד שם אדנו"ת.

אי נמי על דרך מה שאמרו חז"ל, בשעה שבא הקב"ה לברוא את האדם נמלך במלאכי השרת וכו' אמר לו אתה מה שמך, אמר לו "אדם" שנבראתי מן האדמה, אמר לו ואני מה שמי? אמר לו אדנ"י, שאתה ארון הכל.

וקשה למה לא נתן טעם כי אם לקריאת שמו ולקריאת שם "אדנ"י", ופירשתי במקום אחר הטעם שלא נתן טעם כי אם לקריאת שמו.

השנית לומר לא תעשה לנו עשה "למען חסוך" כת החסד "ועל אמתך" כת האמת, שכת החסד הסכימה בבריאתו, וכת האמת לא הסכימה בבריאתו, ואתה ה' יתברך מטה כלפי חסד ובראת אותו, אם כן מחול וסלח לנו, וזה אומרו "לא לנו לא לנו" תמחול ותסלח ותעשה עמנו לפני משורת הדין, עשה למען שמך, דהיינו קריאת שמך המורה שאתה ארון הכל, וגם כן מחול וסלח לנו בשביל חסוך ואמתך, שהם הכתות הנזכרות של מלאכי השרת, כדי שלא יהיה שום פקפוק כלל ועיקר.

למה יאמרו

פירוש שם אדוני"ת שלא נשאר ממנו בעוונות בזה הגלות המר כי אם י"ד, ולזאת הכוונה אמר איה אותיות נ"א משם "אדני" דהיינו משם אלהיהם של ישראל דידוע הוא שה' יתברך הוא אלהים ושר לישראל, אבל אומות העולם יש להם ע' שרים בשמים, ועל פיהם הם חיים [ראה זוהר ח"ב ולבג], וכוונת שאלתם בזה "איה נא אלהיכם" כביכול חס ושלוש מאחר שהלך אותיות נ"א ממנו יתברך לא נשאר כי אם השבעים שרים שלהם, ואתם חס וחלילה אין מי יחוס וירחם עליכם?

לזה השיבו

ואמרו להם "ואלהינו בשמים" אתם חושבים שלא נשאר כי אם השבעים שרים? "ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה" פירוש בשמים, בשבעים שרים ובכוכבים ובמזלות שאתם עובדים. "ובארץ" פירוש מה שנשאר לכם בארץ, העשבים שעושים בארץ, שהם מעשה אדם "פה להם ולא ידברו עינים להם" וכו', ומה שאמר ידיהם ורגליהם ולא אמר "ידיהם להם ורגליהם להם" מפני שהאף והפה והעינים והאזנים יכולים לעשות כדמותם, אבל הידים והרגלים אינם יכולים לעשות כדמותם, שהידיים והרגלים יש בהם כמה איברים קטנים וגידים ולפעמים האדם ימשוך ידיו ורגליו ולפעמים יכפול אותם, והגרונן גם כן על ידי הקנה והושט ואינם יכולים לעשות כדמותם רק קצת דימוי ואינו דימוי גמור, לזה אמר ידיהם ורגליהם, לדידהו הם ידים ורגלים וכפי האמת אינם דומים לידים ורגלים "כמוהם יהיו עושיהם".

ישראל בטח בה'

ואמרו "ישראל" על אומה ישראלית בכללה ואינו אומר על "הטובים שבישראל" והראיה שאמר "יראי ה'" אחר כך, ולזאת הכוונה

ידוע הוא שם "אדם" מורה על גדלותו ורוממותו, על דרך מה שאמרו חז"ל "והנה טוב מאד, אדם" [ב"ד ט"ז] ולזאת הכוונה נתן טעם לשמו דאינו לטיבותא לשם מעלה והתרוממות, אלא הטעם שקרייתי שמי "אדם" שנבראתי מן "האדמה" וזה לפי נמיכות רוח וההכנעה שיש בו.

ומה שנתן טעם

לקריאת שמו של ה' יתברך לומר "שאתה ארון הכל", מפני שכת אחרת גם כן קטרגו על בריאתו ואמרו "אדם זה מה טיבו?" דהיינו חומר עכור ואין ראוי לבראו כלל, אמר להם ה' יתברך, עתיד אני ליתן לו את התורה, ועל ידה יזדכך, וזהו כוונתו במה שהשיבם, חכמתו מרובה משלכם, רוצה לומר אינו כבהמות וחיות החומריים.

ובמה זכה לזאת

החכמה "משלכם" פירוש ב"תורה" שהיא עמכם ו"שלכם" היא כפי דיני בר מצרא, ולזה נתן לו טעם לקריאת שמו של ה' יתברך שהוא ארון הכל. וכל אשר יחפוץ יעשה. ואין מי שיעכב על ידו, לא בשמים ולא בארץ, ולזאת הכוונה לא נתן טעם כי אם לקריאת שמו ולקריאת שמו של ה' יתברך.

כפי כל האמור

לא נברא האדם כי אם בשביל התורה, ובאיזה כח נתנה להם התורה אפילו שכפי האמת היא של מלאכי השרת מדיני מצרנות? "שה' יתברך ארון הכל וכל אשר יחפוץ יעשה" ולזה אמר דוד המלך, "יהי כבוד ה' לעולם" [תהלים קד, לא] דהיינו לכבודו לעשות רצונו לקיים תורתו ומצוותיו, "ישמח ה' במעשיו" דהיינו במה שברא את האדם ועשה אותו, דמאחר שקיים תורתו ומצוותיו לא ישאר שום פקפוק על בריאתו, ואם יהיה למלאכי השרת קטרוג על בריאתו באמרם "אדם זה מה טיבו?" כמו שאמרו רז"ל "חסד ואמת נפגשו" [תהלים פה, יא], חסד אומר "יברא שכולו חסדים". ואמת אומרת "אל יברא שכולו שקרים" [ילקוט שמעוני בראשית יג], לזאת הכוונה אמר דוד המלך, "לא לנו ה' לא לנו כי לשמך" רוצה לומר "בשביל שמך".

דהיינו

שמלאכי השרת קטרגו על בריאת האדם ואדם קרא שמך "אדני" לומר שאתה ארון הכל. וכל אשר תחפוץ תעשה, ואין מי יכול להרהר, וזה אומרו "לא לנו", רוצה לומר לא תעשה לנו, עשה למען שמך כאמור "לא לנו"

ואמרו לו, משה אתה נותן קצבה לברכותינו! כבר הבטיחנו האל "אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ" [בראשית יג, טז], אמר להם זו מ"שלי" אבל הוא "יברך אתכם כאשר דבר לכם" לזה אמר "יוסף ה' עליכם" אינו "עליכם" דווקא "עליכם ועל בניכם".

ולזאת הכוונה שם בעל הטעמים על תיבת "עליכם" השנית "רביע", כמרים קול. "עליכם" שאמר משה "עליכם ועל בניכם" אינו "עליכם" דווקא, ואמרו לו, אתה נותן קצבה לברכותינו, אמר להם "ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ" [תהלים קסו, טז] כוונתו בזה שה' יתברך בירכם ככוכבי השמים וכעפר הארץ, לזה אמר להם זו מ"שלי", אבל הוא יתברך יברך אתכם כאשר דבר לכם, וזהו כוונתו באומרו "עושה שמים וארץ" רוצה לומר זאת הברכה של כוכבי השמים ושל עפר הארץ שייכא בה' יתברך ש"הוא" עושה שמים וארץ.

ומה שאמר "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" [שם טז] כוונתו לומר שההלל אנו קוראים אותו בחגים ובראשי חודשים, וכל אחד מהם יש לו זמן קצוב בתחילה בראיה, ובזה הזמן בחשבון המולדות, היעלה על הדעת שאפשר נהיה שוגגין שנטעה בחשבון, ונמצאת אומר שזאת מצווה הבאה בעבירה?

לזה אמר אל תחשוב זאת המחשבה "השמים שמים לה'" אפילו שה' יתברך עושה שמים וארץ "הארץ נתן לבני אדם" רוצה לומר החגים וראשי חודשים הם נקבעים בארץ, על דרך מה שאמר הכתוב [ויקרא כג, ד] "אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם" ["אותם" חסר כתיב ואפשר לקרוא "אתם"] "אתם" אפילו מוטעים [ראש השנה כה, א] ואין זו מצווה הבאה בעבירה.

לא המתים יהללו יה' ידוע מה שאמרו חז"ל [נדרים טו, ב], ארבעה חשובים כמתים, עני, וחשוך בנים, וסומא, ומצורע, אפילו בחייהם, אבל המתים כפי הטבע נקראים "יורדי דומה", שנכנסים "ליד דומה" וה"מתים בחייהם" הנזכרים צריכים ל"הלל" דהיינו לקבל עליהם את הדין על דרך "ברוך ה' על הטוב, ברוך ה' על הרע".

ויורדי דומה צריכים גם הם להלל את ה' לומר יפה דנת, יפה חייבת,

אמר "עזרם ומגנם הוא" רוצה לומר שה' יתברך עזרם ומגנם ומושיע אותם אפילו שאינם ראויים, כגאולת מצרים על דרך שאמרו רז"ל [ראה שמות רבה נא] "מה אלו אף אלו" ואף על פי כן ברוב רחמיו שמע צעקתם והוציאם מכור הברזל כדכתיב "ויושע ה' ביום ההוא את ישראל" [שמות יח, ל]. "בית אהרן בטחו בה" על בני אהרן שמדת הדין פגעה בו שימותו כל בניו, והשם ברחמיו ריחם עליו, והוא אומרו, "עזרם ומגנם הוא", שמתו שנים ונשאר שנים, "יראי ה' בטחו בה" על דרך מה שאמרו ביראי השם, "גבור בארץ יהיה זרעו" [תהלים קיב, ב].

ולזאת הכוונה אמר השלשה הפסוקים. "ישראל" נעשה להם זה הבטחון והושיעם על ידי שם הוי"ה ב"ה, שהוא שם הרחמים, ו"בית אהרן" על ידי שם אדנו"ת שפגעה באהרן מדת הדין שימותו כל בניו והשי"ת חס עליהם כנזכר, ו"יראי השם" כנגד ה"כסא", ואפילו שה' יתברך יושב על "כסא דין" ודן אותם, מאחר שהם "יראי השם" "עזרם ומגנם הוא". ולזה אמר אלו השלשה פסוקים על דרך "כי יד על כס יה", כמו שדרשו רז"ל. ומה שאמר "ה' זכרנו יברך" ולא אמר "יזכרנו" לשון עתיד על דרך "שוכו אלי ואשובה אליכם" [מלאכי ג, ז], שאנו צריכים להקדים, לזאת הכוונה אמר "זכרנו" רוצה לומר מסיבתנו ששבנו אליך אנו קודם.

יברך יראי ה' הקטנים עם הגדולים" רצה לפרש מה שאמר הכתוב, "אשרי איש ירא את ה'" [תהלים קיב, א] אינו אמור דווקא על שנכנס לכלל "איש" אלא אפילו קטן אם יהיה "ירא ה'" וזה מכח מה שדרשו רז"ל [ע"ז יט, א], "אשרי איש" ולא אשה?

אלא אשרי איש בעודו "איש" ולא בא למעוטי אשה אלא למעוטי זקן שאם ימנע עצמו מלעשות עבירה הוא מפני שאין בו כח, ולזה אמר "אשרי איש", בעודו "איש" אם ימנע עצמו מלעשות עבירה יקרא "ירא השם" ומכל שכן הקטנים אם מונעים עצמם מהעבירה, שדמם גובר והרגיזו ליצרם, שיקראו "יראי השם". לזאת הכוונה אמר "יראי ה'" גדולים "עם" קטנים.

יוסף ה' עליכם ועל בניכם" זה הכתוב אמרו משה [דברים א, יא], "יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים יברך אתכם כאשר דבר לכם", פירש רש"י ז"ל,

אפפוני חבלי מות^[1] [תהלים קסז, ג] דהיינו על

הארבעה הנזכרים, דהיינו חבילות של מות, "ומצרי שאול מצאוני" בחיים קודם ירידת שאול, דהיינו המיתה הטבעית, ועל ידי זה "צרה ויגון אמצא" תמיד ביגון ואנחה, ומה אומר בשעת הצרה? "בשם ה' אקרא", ומה היא הקריאה? "אנה ה' מלטה נפשי" אין אני מתפלל על הגוף אלא על הנפש שיפקוד אותי בבנים של קיימא, כדי שתמלט נפשי ותחיה לעולם הבא, וה' יתברך "חנן ורחום" דהיינו ישמע קול תחנוני, "ואלהים מרחם" ששם "אלהים" הוא תמיד זוכר ופוקד ומרחם למען שמו הגדול, והטעם "שומר פתאים ה'" [שם ח] שה' יתברך אוהב את הפתאים ואני פתי שה' יתברך ברא אותי לפרות ולרבות, וכש"אפפוני חבלי מות" אחר שקיימתי מצוות פריה, היה לי לבקש ממנו יתברך כמו שאמרה חנה לפני הש"י [ברכות לא, ב] "מאחר שאני עקרה למה עשית לי שדיים?" וכו', וגם כן אמרה "ראה תראה" וכו' כמו שאמרו רז"ל, ואני חס ושלוש איני כדאי והגון לדבר זה, ואיני מדבר כי אם "כפי ערכי" בתחנונים ובדלות, וזה אומרו "דלותי", ובמה ש"דלותי" אני מובטח בחסדי האל "לי יהושיע" שיפקוד ויושיע אותי משתי מיתות שאמות בזה ובבא, דהיינו יזכרני ויפקדני, ובאותה שעה כשיזכור ויפקוד אותי אני אומר, "שובי נפשי למנוחיכי" [תהלים קסז, ז] כבתחלה, קודם חבילות המות, אחר שגזר על נפשי שתמות השתי מיתות כנזכר, כי "ה' גמל עלייכי", וה' יתברך ברוב רחמי וחסדיו קבל תחנוני אף על פי שאיני ראוי והגונה לכך. ואומר "אורך ה' כי חלצת נפשי ממות", של עולם הבא, "ואת עיני מן דמעה" שהייתי בכל יום בוכה בדמעות שלישי, והיוצא מזה עכשיו שזכרתי ופקדתי "אתהלך לפני ה' בארצות החיים" [שם ט].

ולשכלי הקל^[2] אומר, "יפיית מבני אדם"

[תהלים מה, ג] אימתי יפיית יופי אחר יופי בזה ובבא "מבני אדם", מ"סיבת" בני אדם שהם ה"בנים" ובעוונות אם הלכו וחלפו להם "הוצק חן בשפתותיך" הרבה בתפלות ובתחנונים, על כן בשביל התפלות והתחנונים "ברכך אלהים" שם "אלהים" הפוקד והזוכר את העקריות, וזאת הברכה "לעולם" שכולו טוב.

כפי כל האמור השפלות והנמיכות רוח

היא שורש מעקרי הדת, ולזאת הכוונה לא נשתבח משה כי אם ב"ענווה".

יפה זכית, החייב והזכאי צריך להלל כנזכר, לזה כפל "לא המתים יהללו יה" הארבעה הנזכרים "ולא כל יורדי דומה", המתים כפי הטבע יהללו "יה" דווקא, ואנחנו שאין אנחנו משני סוגים אלו "נברך יה" פירוש אין אנו צריכים ל"הלל" אבל אנו צריכים ל"ברך" "יה שיהיה שם י"ה ברוך הוא מבורך, דהיינו שיהיה שלם, אבל אותם המתים מ"עתה" דהיינו מחיים שהם הארבעה הנזכרים, "ועד עולם" דהיינו המתים ב"טבע העולם" הללו יה כאמור, ולזאת הכוונה אמר "הללו" ולא אמר "נהללו יה". אבל "אנחנו" שלא עבר עלינו כוס התרעלה של הארבעה הנזכרים, וגם כן לא עבר עלינו מיתה טבעית, אין אנו צריכים ל"הלל" כי אם ל"ברך" כאמור.

אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני

[תהלים קסז, א] אינו אומר על "דברי" תחנוני, אלא על "הקול" בלא דבורים, שהוא קול נמוך ואנחה, והאנחה אינה דבורים כי אם קול המורה על התחנונים. ולזאת הכוונה אמר "אהבתי כי ישמע ה'" פירוש שתעשה עמי זה החסד לפני משורת הדין, ששורת הדין ישמע ה"דבורים" של תחנונים, אבל בקשתי ממנו יתברך שישמע את "קולי" שהוא קול בלא דבורים, דהיינו קול של תחנונים, ואני מלומד בזה.

כי הטא אזנו לי לשון עבר, [שם ב] פירוש "עבר" במצרים, על

דרך מה שאמר הכתוב "ויאנחו בני ישראל" וכו' [שמות ב, כג], דקשה הוה ליה לומר "ותעל זעקתם אל האלהים" כמו שכתב "ויזעקו"? אלא הכוונה "ויאנחו בני ישראל" אנחה בלא דבורים ואחר כך "ויזעקו" דהיינו זעקה בדבורים, "ותעל שועתם" דהיינו האנחה בלא דבורים כאמור.

כפי זה במצרים קול בעלמא של אנחה עלה לפני האלהים,

לזה אמר "אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני" קול בלא דבורים, "כי הטא אזנו לי" במצרים כדפרשית, ונפקא מינה "ובימי אקרא" רוצה לומר לגאלני, כמו שגאלני במצרים ויצאתי מחשך הזה הדומה ללילה, לאור הדומה ליום, כך גם כן בזה הזמן. "בימי אקרא" כשתגאלני יקראו ימים ולא לילות, כמו שאמרו רז"ל [פסחים סח, א] שעתיד שיהיה אור החמה שבעתים ואור הלבנה כאור היום של עולם הזה.

והנה ה' נצב עליו" כוונתו לומר שאמר לו הקב"ה אחוז בכסא כבודי, דכשאחוז בכסא הכבוד, הי"ת יושב על כסא רם ונשא, כפי זה הי"ת כביכול נצב על משה האחוז בכסא הכבוד, ואומרו "אחוז" נדרשת לפניה ולאחריה, נדרשת לפניה על מה שאמר "הנה ה' נצב עליו" כוונתו לומר, אמר לו ה' יתברך אחוז בכסא כבודי, וכשאחוז בכסא הכבוד "והנה ה' נצב עליו" כדאמרן, ונדרשת לאחריה על מה שאמר "אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק" לזכור לו גזרת בין הבתרים של "גר יהיה זרעך בארץ לא להם" [בדאשית טו, יג] דהיינו גלות מצרים, וכשרמזו לו גלות מצרים אמר להם, תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" כלום למצרים ירדתם וכו', וגם כן "ואלהי יצחק" לרמוז לו שאפר יצחק מונח תחת כסא הכבוד.

ומה שאמר "אלהי אברהם אביך" דתיבת "אביך" מיותרת, דדבר ידוע הוא. ועוד למה לא אמר "אביך" כי אם על "אברהם" ולא אמר "אביך" עם "יצחק"?

אלא לרמוז לו גזרת בין הבתרים שאמר לו "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" דהיינו גלות מצרים, לא גזר כי אם "עליך" דווקא, ולזאת הכוונה אמר לו אברהם "אביך" דווקא, על דרך מה שאמר רז"ל "כי ביצחק יקרא לך זרע" [בדאשית נא, יב] ודרשו רז"ל, ביצחק ולא "כל" יצחק [נדרים לא, א].

או נאמר מה שאמר "אביך" קאי ל"משה" על דרך מה שאמר רז"ל, "לקחת מתנות באדם" [תהלים טו, יט] שצד הקב"ה קלסתר פניו של משה דומה לאברהם [שמות רבה נה, א]. ולזאת הכוונה אמר לו "אנכי אלהי אברהם אביך".

ומה שאמר לו "הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך" על דרך מה שאמר משה לה' יתברך "תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה?" כוונתו לומר, שתי תורות הם, "פשט" ו"סוד". הפשט דומה לארץ, דהיינו מה שתוכל ה"ארץ" דהיינו "בני אדם" לפי השגתם ללמוד. והסוד דומה ל"שמים" דהיינו מה שהשמים [דהיינו המלאכים] יוכל להשיג לפי רוחניותו, לזאת הכוונה אמר משה לה' יתברך, תורה שאתה נותן לי, דהיינו אין אני רוצה לקבל לבני האדם כי אם ה"פשט" לפי השגתם. מה כתיב בפשט "אשר הוצאתיך מארץ מצרים"

ובזה נביך המאמר שהתחלתי בו, "בשעה שעלה משה למרום" וכו'. קשה, א' מהו כוונתו באומרו "בשעה שעלה" היה לו לומר "כשעלה משה למרום". ב' אמרם "מה לילוד אשה" היה להם לומר "מה למשה בינינו". ג' מהו כוונתם באמרם "בינינו"? ד' אומרו "לקבל תורה הוא בא" מיותרים. ה' אמרם "אתה מבקש ליתנה לבשר ודם" היה להם לומר "אתה נותנה לבשר ודם"? ו' למה בקטרוג ראשון אמרו "מה לילוד אשה" וכשאמר להם לקבל תורה, אמרו "אתה מבקש ליתנה לבשר ודם"? ז' למה בקטרוג ראשון השיבם ה' יתברך, ובקטרוג שני אמר למשה "החזר להם תשובה". ח' מהו כוונתו של ה' יתברך באומרו "אחוז בכסא כבודי". ט' מנין לרבותינו ז"ל כל זה שקטרוגו שתי פעמים, ובקטרוג ראשון אמרו "ילוד אשה" ובקטרוג שני אמרו "בשר ודם" ואמרו לו "חמדה גנוזה" ומנין להם לומר שהשיבם משה, "כלום למצרים ירדתם לפרעה נשתעבדתם?".

אלא הכוונה היא על דרך מה שאמר רז"ל "משה קבל תורה מסיני" [אבות א, א] מסיבת סיני, סיני לא זכה שתנתן עליו התורה כי אם מענוותנותו [במדבר רבה יג, ד], כך משה לא זכה לעלות למרום ולהוריד תורה על אפם ועל חמתם של מלאכי השרת אלא מענוותנותו, וזהו הרמז במראה של יעקב אבינו עליו השלום שנאמר, "ויחלם והנה סולם מצב ארצה" [בראשית כח, יב], "סלם" הוא "משה" שסלם עולה "סיני" ומשה וסיני שניהם נשתבחו בענווה כאמור, וגם כן סלם בחשבון קטן י"ג, משה בחשבון קטן עם הכולל עולה י"ג, וגם כן סלם במלואה סמ"ך תוכה מ"ם, למ"ד תוכה מ"ם, מ"ם תוכה מ"ם, מאה ועשרים, משה שנותנו מאה ועשרים.

כפי כל האמור "סלם" הוא "משה" וידוע הוא מה שאמר רז"ל, בשעה שעלה משה למרום עלה עד השמים העליון שכסא הכבוד בו, שכך אמרו כשקטרוגו ואמרו, חמדה גנוזה אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, אמר לו ה' יתברך אחוז בכסא כבודי.

וזהו אומרו "והנה סלם" דהיינו "משה" כאמור, "מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה" השמים העליון, שהוא "ערבות" שכסא הכבוד בו, "והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו", "בו" נוטריקון ב"ש ו"דם, רוצה לומר קטרוג ואמרו, חמדה גנוזה אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, כוונתם לומר אין בשר ודם ראוי שתנתן לו התורה.

אמרו לו חמדה גנוזה תתקע"ד דורות אתה מבקש ליתנה לבשר ודם? רוצה לומר אתה אדון הכל ובעל היכולת ואין מי יכול להרהר אחריו, האמת שמענו שעל מנת קבלת התורה בראת אותו, וכך הסכמת, והסכמת גם כן הסכמה אחרת שתהיה גנוזה אצלך תתקע"ד דורות, ואתה מבקש לבטל אותה ההסכמה של תתקע"ד דורות בשביל בשר ודם? כוונתם לומר אתה אדון הכל ואם תרצה לבטל אותה ההסכמה של תתקע"ד דורות בטל אותה ההסכמה הכי שהסכמת ליתן אותה לבשר ודם, ואם אינך מבטל שום הסכמה אין אנו יכולים לומר לך לבטל ההסכמה שהסכמת ליתן אותה לבשר ודם, אבל מאחר שראינו שאתה מבקש צדדים לבטל אותה ההסכמה של תתקע"ד דורות, בטל גם כן ההסכמה השנית של נתינתה לבשר ודם, ותן אותה לנו שאנו קדושים, ולא תתן אותה לבשר ודם חומר עכור, אמר לו למה, החזר להם תשובה, מה שלא השיבם ה' יתברך כבתחילה מפני שקטרוג של עליית משה למרום אינו קטרוג כל כך, דברבר נקל השיבם "לקבל תורה הוא בא".

אבל הקטרוג שני של "נתינת התורה לארץ" הוא קטרוג חזק כעין קטרוג הבריאה, שקידם הבריאה על ידי התורה, דאם לא תנתן התורה לארץ תחזור העולם לתהו ובהו, לזה אמר לו, החזר להם תשובה, כמו שהחזיר להם אדם הראשון על קטרוג הבריאה ונצחם, דהסכימו בבריאתה. אמר לו "מתירא אני שמא ישרפוני בהבל פיהם" כוונתו לומר אדם הראשון יציר כפיך אינו חומר עכור, ואני חומר עכור, והם קדושים וישרפוני בהבל, רוצה לומר יבטלו טענותי באותו ההבל שיוצא מפיהם, אמר לו "אחוז בכסא כבודי" לרמוז לו שאתה קדוש יותר מהם, שנשמתך חצובה מתחת כסא הכבוד, וכסא הכבוד למעלה ממלאכי השרת.

באותה שעה אמר לו, "תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה" וכו' דקשייא ליה הכפל "מארץ מצרים מבית עבדים" אלא הכוונה היא על דרך מה שפירש שליחא קדישא החכם כמה"ר חייא דיין היה לו לומר "אשר הוצאתיך ממצרים" מהו כוונתו באומרו "אשר הוצאתיך מארץ מצרים?"

אלא על דרך מה שאמרו רז"ל [סוטה יא, ב] שהיו נשותיהם יוצאות לשדות וילדות תחת התפוח, והיו באים

כלום למצרים ירדתם? וכו'. ולזה נתכון ה' יתברך באומרו "הארץ אשר אתה שוכב עליה" דהיינו ה"פשוט" השייך לארץ אשר אתה שוכב בשמים על דרך מה שאמר הכתוב [שמות לד, כח] "ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה", "עליה" רוצה לומר בשבילי "לך אתננה ולזרעך" דהיינו תוריד אותה לארץ.

כפי כל האמור משה זכה לעלות למרום, ובשעה אחת מפני ענוותנותו, וזה כוונתו של בעל המאמר, ב"שעה" שעלה משה למרום. מהארץ לשמים ת"ק שנה, ועובי השמים ת"ק שנה, ומשמים לשמים ת"ק שנה עד השמים השביעי שהוא "ערבות" עלה אותם בשעה אחת!

כשעלה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, מה לילוד אשה בינינו, רצונם לומר לא הסכמנו בבריאתו אלא לישב בארץ, ומה לו לעלות בינינו, אמר להם, לקבל תורה הוא בא, רוצה לומר לא בא לעולם "כי אם" לקבל תורה, וביאתו על ידו, בחכמתו, שקרא שמות לבהמות כנזכר לעיל, וכוונתו באומרו "הוא בא" כוונתו לומר הוא שגרם ביאתו, ועל ידי תורה הוא בא, ואתם שומעים כשנתן הטעם שביאתו לעולם בשביל התורה והסכמתם בבריאתו על מנת לקבל תורה, ומוכרח לעלות בינינו כדי לקבל התורה, מאחר שהיא בינינו בשמים.

ומה שאמר "ילוד אשה" כוונתם לומר אנחנו לא הסכמנו בבריאתו אלא מן האדמה ולא מן האשה, להיותו חומר עכור מלוכלך בדמים, אמר להם "לקבל תורה הוא בא" על דרך מה שאמרו רז"ל בילקוט, כשקרא האדם שמות הבהמות שעל ידם נברא כדאמרן, והסכימו בבריאתו מלאכי השרת, באותה שעה העביר אותם הבהמות זוגות, אמר אדם הראשון, לכל נתת זוג ולי אין זוג, באותה שעה "ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן ויקח אחת מצלעותיו" [בראשית ב, כא] כדפירש רש"י ז"ל [שם על פסוק כ] והסכמתם בבריאתה לפרות ולרבות.

וזהו כוונתו באומרו, "לקבל תורה בא" דהיינו על ידי חכמתו בקריאת שם הבהמות והבהמות שבאו זוגות, ובאותה שעה אמר אדם הראשון, לכולם נתת להם זוג, ואתם הייתם שומעים והסכמתם בבריאתה, ובריאתה לפרות ולרבות.

וזהו מה שאמר בעל המאמר "מה לילוד אשה בינינו" זה יצא לו מאומו "מה אנוש כי תזכרנו" וחזרו וקטרגו פעם שניה, "ובן אדם כי תפקדנו" נקרא אדם מפני שהוא בשר ודם, "תפקדנו" רוצה לומר תתן לו התורה ותפקדהו רוצה לומר תצוהו מצוות התורה.

ומוכרח לא קטרגו הקטרוג השני עד שהשיבם על הקטרוג הראשון, דאילו לא השיבם והשתיקם מהקטרוג הראשון איך להם לקטרג קטרוג שני? ומוכרח לומר לא השיבם כי אם לקבל תורה, דזהו התשובה השייכא להשיב ואין צריך לאמרה, דזאת התשובה ידועה אפילו בלא כתיבה, וכשהשיבם שעלה לקבל תורה קטרגו קטרוג שני, ובקטרוג השני אמרו "חמדה גנוזה" זה יצא להם ממה שאמר "ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו", רוצה לומר כשהשיב להם שבא לקבל תורה כדאמרן שקיום העולם תלוי בתורה והוא בא לקבלה ל"קיום העולם". וכפי זה יש לו מעלה יותר מהבהמות, שאתם מעריכים אותו לבהמות, כאשר פירשנו במקום אחר למה לא הודיע חכמתו כי אם משמות הבהמות.

לזאת הכוונה אמרו לו, האמת, יש לו מעלה יותר מהבהמות אבל כפי האמת "ותחסרהו מעט מאלהים" רוצה לומר ממלאכי השרת הנקראים אלהים, "וכבוד והדר תעטרהו" אתה מבקש "תעטרהו" וליתן לו התורה שהיא כבודה וחמודה.

ומה שאמר "גנוזה" זה רמוז בתיבת "הדר" [ויקרא כג, טז] כמו שאמרו רז"ל בתיבת "הדר" הכתובה גבי "פרי עץ הדר", "הדר" שגנוז ודר באילן משנה לשנה [דש"י על הפסוק], לזאת הכוונה אמרו לו "חמדה" דהיינו כבודה, מה שאמרו כבודה וגנוזה ודוה בבית גנזיך תתקע"ד דורות?

זה יצא לו ממה שאמר "הדר" כדפרשית, אתה מבקש "תעטרהו" לבשר ודם, רוצה לומר תתן התורה שהיא חמודה וגנוזה לבשר ודם, ואם אתה רוצה לגדלו ולרוממו על הבהמות "תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו" שהם הצמחים, ו"צדה לאלפים כולם", שהם גשמיים כמוהו שהוא גשמי, ועל ידי שזכה בנפש ימשול בגשמי כמוהו, ויהיה לו התרוממות

וחורשים על גביהם, ונעשה נס והיו נבלעים בקרקע, וכשיצאו ממצרים אלו שיצאו מתחת לארץ היו יותר מאלו שיצאו מעל הארץ, ולזאת הכוונה אמר "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" על שיצאו מתחת הארץ, ומה שאמר "מבית עבדים" על שיצאו מעל הארץ שיצאו מעבודת פרך, וכל זה קבלו אותו על קדושת שמו, לזאת הכוונה אמר להם כלום עבר עליכם מה שעבר עלינו, כלום למצרים ירדתם, רוצה לומר תחת הארץ כמונו, כלום לפרעה נשתעבדתם ובנו אתכם בכותל כמונו, וכל זה על קדושת שמו, מה יש לכם לומר, על קצת ממנו שהיו "מה אלו אף אלו"? שוב מה כתיב בה "לא יהיה לך אלהים אחרים" כלום יצר הרע יש ביניכם, אילו היה לכם יצר הרע הייתם עושים יותר מאותו ה"קצת" מיד הודו ואמרו "ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ" והסכימו בנתינתה לארץ.

וכל זה דרשו אותו מהמזמור [תהלים ת, ב], "ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ" דקשה, א' למה כפל במילות שונות "ומה אנוש כי תזכרנו" "ובן אדם כי תפקדנו" [שם ה] ולמה עם "אנוש" אמר "תזכרנו" ועם "בן אדם" אמר "תפקדנו". ב' למה ברישא אמר "ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים" ובסוף אמר "ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ" [שם י] ולא אמר "אשר תנה הודך על השמים". ג' מהו פירוש "מפי עוללים ויונקים" שהערבות אינה תלויה בפה ואם לא יקיימו התורה יגזול בניהם מהם, שנאמר [הושע ד, ו] "ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך", כך כתוב על פסוק [משלי י, א] "בני אם ערכת לרעך", וכפי זה אמרו "מפי עוללים ויונקים" אין לו שחר! ד' כפל "למעך צורריך להשבית אויב ומתנקם".

מכל זה הקושיות דרשו כל זה. ברישא קטרגו "מה אנוש כי תזכרנו" כשעלה משה למרום, היינו לרקיע שביעי הנקרא "ערבות" ולא הגיע אליו עד שראה כל השבעה רקיעים, זהו כוונתו באומרו "כי אראה שמיר" לשוך רבים "כל הרקיעים" שנקרא כל אחד מהם "שמים" רוצה לומר אמר משה כשעליתי למרום וראיתי כל שמיר "מעשה אצבעותיך" אצבעות כביכול, ו"ירח וכוכבים אשר כוננת" לבני אדם לראיה, קטרגו מלאכי השרת ואמרו "מה אנוש כי תזכרנו" מפני שהוא ילוד אשה נקרא "אנוש" ואמרם "כי תזכרנו" כוונתם לומר אילו לא קרית זכרת אותו אינו יכול לעלות בינינו.

בבקשה ממנו יתברך שנזכה ויהיה חלקי במדה הזאת שהיא שורש מעיקרי שורשי הדת, ויקים סכת דוד הנופלת במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון.

ומעלה על הגשמי כמוהו, אבל אי אפשר שנעשה לו מעלה יותר ממנו, כי התורה כתובה בינינו ותננה לבשר ודם, זה אי אפשר להיות!

וזהו כוונתם באמרם ברישא "ה' אדונינו" וגו' סרס המקרא ודרשהו "מה אדיר שמך" דהיינו התורה שהיא שמך שמותיך הקדושים מצורפים בה "תנה הודך על השמים" כדפירש רש"י ז"ל, לא היו התחתונים כדאי שתשרה שכינתך ביניהם אשר "תנה הודך על השמים" ראוי שתתנהו על השמים. אמר לו למשה, החזר להם תשובה, אמר לו תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" כלום למצרים ירדתם, על הילדים שיצאו מתחת הארץ, דהיינו שנבלעו בקרקע על דרך [תהלים קכט, ג] "על גבי חרשו חורשים" ו"לפרעה השתעבדתם" קאי על השעבוד ועל שבנו אותם בכותל.

זה יצא להם לרז"ל ממה שאמר הכתוב "מפי עוללים ויונקים", "מפי עוללים" מטעם שטעמו העוללים שנבנו בבנין אותו הטעם המר, ומפי ה"יונקים" שטעמו בקרקע כדרשו רז"ל, דמלקט להו שני עיגולין אחד של שמן ואחד של דבש, כדכתיב "ויביאהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור" [זברים לב, ג] וכל זה קבלנו אותו לקדושת שמו, ובזה הסכימו בנתינת התורה לארץ, וזהו אומרו "יסדת עוז" התורה הנקראת "עוז" וזה "למען צורריך" קאי לשבעים אומות, להודיעם על ידי נתינת התורה לעמך ישראל שנבחנו עמך ואתה "אלהינו". שוב מה כתיב בה "לא יהיה לך" כלום עבודה זרה ביניכם, וכי יצר הרע ביניכם? ומוכרח ליתן לנו התורה שאנו יש לנו יצר הרע והתורה היא תבלין ליצר הרע [קידושין ל, ב].

וזהו כוונתו באומרו "להשבית אויב ומתנקם" רוצה לומר התורה היא מבטלת כח האויב והמתנקם בנו, ואתם מאחר שאין ביניכם יצר הרע אין אתם צריכים לה, מיד הסכימו והודו בנתינתה לארץ, שלזאת הכוונה אמר בסוף המזמור "ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ" גרידא ולא אמר "אשר תנה הודך על השמים" כאשר אמר ברישא, דרישא הוא הקטרוג של מלאכי השרת, שמגמת פניהם תנתן להם התורה, אמרו אשר "תנה הודך על השמים" דהיינו תנתן התורה לשמים, אבל בסוף המזמור שהודו והסכימו בנתינתה לארץ לא אמרו כי אם "מה אדיר שמך בכל הארץ" וכל זה זכה לו משה על ידי "הענווה" ו"השפלות".

פרשת וארא

אלא הכוונה היא משה היה רעה את צאן יתרו חותנו, ובהסכמת

הבורא ברוך הוא הרחיק נדוד ונהג את הצאן אחר המדבר להר האלהים, לרמוז לו שבזכות התורה שעתידין לקבל על ההר הזה יגאלו ממצרים, אף על פי שאינם ראויים והגונים לכך, שבעוונות "מה אלו אף אלו" אמר לו הי"ת אני "אלהי אביך" עמרם, וכוונתו לרמוז לו אביך חפץ בגאולתן של ישראל יותר מכל ישראל, דכששמע גזרת "כל הבן הילוד היארה תשליכהו" וגו' [שם א, כב] אותה הגזרה היתה בשביל משה על ידי אסטגניני פרעה, ועמרם היה יודע שמשה יוצא ממנו, וגירש יוכבד כדי שלא ידעו מצרים יום לידתו, וגירשה כשהיתה מעוברת בו, וכל זה ששמח בגאולת ישראל, ובפרט על ידי משה בנו, לזאת הכוונה אמר לו הי"ת "אנכי אלהי אביך" לרמוז לו שאביו שמח בגאולת ישראל, ובפרט על ידך שאתה בנו, דברא כרעא דאבוה.

ואם תאמר גזרת בין הבתרים ארבע מאות, ועדיין לא נשלמו

הארבע מאות, "אלהי אברהם", אותה הגזרה היתה על ידי "אברהם" והארבע מאות מ"לידת יצחק" וזהו מה שאמר "אלהי יצחק", הפשט ידוע, והרמז מה שאמרנו, ולזאת הכוונה לא אמר "ואלהי יצחק" באות ו"ו כנהוג, ששניהם אחד ומגמת פניו מאחר שאותה הגזרה מ"לידת יצחק" כבר נשלמו הארבע מאות.

ואם תאמר שאין הארבע מאות כי אם מ"ירידת יעקב למצרים",

"ואלהי יעקב" שהי"ת כשירד יעקב למצרים והיה השעבוד היה להם חמשה עבודות על ידי שם "אלהים" היה להם שעבוד גדול, עד שבנו בניהם בכותל, וזהו אומרו "אלהי יעקב" שנעשה להם דין גמור, וחמשה פעמים שמונים יעלו ארבע מאות, ולזאת הכוונה לא שעבדום כי אם אחר פטירת כל שבטי יה, כדכתיב "וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא" [שמות א, ח], כדי שלא ישתעבדו כי אם שמונים מפטירת שבטי יה עד יציאתם ממצרים, אפשר שמונים שנה בדקדוק, וכל זה רצה הי"ת לזכותם בקבלת התורה, שאחר "טרחא" "אתנח".

ולמה לא הכביד עליהם כי אם בחמשה עבודות בדקדוק, בזכות

יעקב שהיה יושב אהלים וזכה לסימן פרד"ס לבד מהשטחיות, כפי זה חמשה הם, סימן פרד"ס ושטחיות התורה, וזה ב"זכות יעקב" ולזה אמר

חביבין ישראל שנקראו "בנים" למקום, חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום, שנאמר [דברים יד, א], "בנים אתם לה' אלהיכם" [אבות ג, יח] ע"כ.

דבר ידוע הוא מה שאמרו רז"ל, כל מאי דעבדי מן שמיא לטב,

ופירשו האחרונים אפילו אתה רואה אותו שאינו טוב, אף על פי כן התכלית הוא לטב, ולזה אפילו שהי"ת בגזרת בין הבתרים גזר עבודה אחת דווקא, כדכתיב "ועבדום ועינו אותם" [בדאשית סו, ג], ומצרים שעבדום חמשה עבודות, ובנו בעוונות בניהם בכותל, התכלית הוא לטב.

דיש מאן דאמר דלא נשתעבדו כי אם שמונים שנה, שהי"ת

גזר ארבע מאות בעבודה אחת, והם הפריזו על המידה והעמיסו עליהם חמשה עבודות, חמשה פעמים שמונים יעלו ארבע מאות.

ובזה נבין מה שנאמר בפרשת שמות [שמות ג, ז] "ויאמר ה' ראה ראיתי

את עני עמי אשר במצרים" וגו', קשה, א' כפל "ראה ראיתי". ב' אומרו "את צעקתם שמעתי מפני נוגשיו" אומרו "מפני נוגשיו" מיותרים, דפשיטא מה ששמע הוא מפני נוגשיו. ג' כפל "כי ידעתי את מכאביו". ד' "וארד להצילו מיד מצרים" [שם ח] למה הי"ת בעצמו ולא על ידי מלאך, ולא על ידי שליח? ה' כפל "ולהעלתו מן הארץ ההיא". ו' "אל ארץ טובה ורחבה" וגו' למה לו כל זה הסימנים. ז' למה אמר "ארץ" שתי פעמים? ח' אומרו [שם ט] "ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי" הפסוק כולו מיותר, שהרי כתיב לעיל "ואת צעקתם שמעתי מפני וכו'", וגם כן מהו כוונתו באומרו "ועתה". ט' אומרו "וגם ראיתי את הלחץ", כל זה מיותר, דכבר נאמר "ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי" ומהו כוונתו באומרו "אשר מצרים לוחצים אותם" דפשיטא הלחץ הוא של מצרים? י' אומרו "לכה ואשלחך" [שם י] למה תיבת "לכה" כתובה באות ה"א? יא' אומרו "והוצא את עמי בני ישראל ממצרים" תיבת ממצרים מיותרת, דפשיטא על יציאתם ממצרים שלחו! יב' הכפל [שם יא] "כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל".

מצרים שמו "מצרים", והוא צועק על מנין ק"ץ שנים שקודם ירידתם למצרים, ואי אפשר להיות זאת ההצלה על ידי שליח, וזה כולו דרך רמוז, וחזר לבאר "ועתה", הגאולה צריכה להיות "עתה" שכבר עברו הארבע מאות, כפי שתי הדעות הנזכרות ואפילו שאינם הגונים, והטעם "הנה צעקת בני ישראל" [שם ט] שהם תחת הארץ "באה אלי" שהיה להם צער גדול באותה המחרישה שהיו חורשים על גבם, וגם אותם היושבים על הארץ "ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם" יותר מהנגזר עליהם, שאני לא גזרתי כי אם עבודה אחת, והם מרוב השנאה הכבידו והעמיסו עליהם חמשה עבודות, ונשלמה גזרת בין הבתרים, ולזה "עתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל" [שם י] היושבים על הארץ.

ומה שאמר "ממצרים" שהיא מיותרת, דפשיטא שיוציאם ממצרים, קאי על היושבים תחת הארץ, וחרשו על גבם, ומה שאמר לכה באות ה"א, רמוז לו שאות ה"א היא ה"מלכות" שקדמה עם יוסף למצרים "תהיה עמך לסייעך" וגם כן "אל פרעה" שאתה מלומד עמו בנסיים, כדכתיב "ויצלני מחרב פרעה" [שמות יח, ד], וכוונתו לומר אל תפחד ממנו, "ויאמר משה אל האלהים" [שמות ג, יג] להסביר לו פנים שהוא מידת הדין "מי אנכי כי אלך אל פרעה" [שם יא], אתה אמרת "וארד להצילו" אני בעצמי, וכוונתו לומר מי אנכי שיש לי יכולת שאלך לדבר עם פרעה, ותמיהתי היא על "ההליכה והדיבור" לפרעה כדי להוציא את העם היושבים על הארץ.

ומכל שכן שיש לי תמיהה גדולה על היוציאים מתחת לארץ, וזהו כוונתו באומרו "וכי אוציא את בני ישראל ממצרים", דהיינו שהיו כלואים בארץ, זה אי אפשר להיות על ידי, ואמר לו הי"ת "כי אהיה עמך" [שם יב], ופירש רש"י ז"ל, לא שלך היא כי אם משלי, ושלוחו של אדם כמותו, וכל זה זכו לו ברוב רחמיו וברוב חסדיו, שכפי הדין לא היו ראויים ליגאל.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב [שמותו, ג-ב] "וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' וארא אל אברהם" וגו', קשה א' מהו כוונתו באומרו "אני ה'" ורש"י ז"ל פירש, נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפניו. ב' אומרו "ושמי ה'" לא נודעתי להם", והרי ראינו כמה פעמים נגלה עליהם בשם הוי"ה ואיך אמר "ושמי ה'" לא נודעתי

"ואלהי יעקב", רוצה לומר אם תרצו שלא נשלם הארבע מאות "ואלהי יעקב" שעבדום חמש עבודות שיעלו חמשה פעמים שמונים "בזכות יעקב" שזכה לסימן פרד"ס לבר משטיחיות התורה, וכפי שתי הדעות נשלמה גזרת בין הבתרים של הארבע מאות ואתה הוא הגואל.

ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים" [ג'י], שמתחלה "וירא מלאך הוי"ה" [שם ב] שהוא שם הרחמים, ואחר כך "ויקרא אליו אלהים" שהיה לו מדת הדין, ולזה "ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים", הסתיר פניו מפני שם "אלהים" שהוא מדת הדין, "פחד ממת הדין" שישראל אינם ראויים ליגאל כפי הדין, ולזה כשהסתיר משם פניו, דפחד משם "אלהים" "ויאמר הוי"ה", דבר עמו בשם הוי"ה ב"ה, שהוא שם הרחמים.

ראה ראיתי שתי ראיות, אחת "את עוני עמי אשר במצרים", תיבת במצרים, סובלת היושבים עליה, וגם כן אשר הם תחת הארץ, על דרך "על גבי חרשו חורשים", וחזר לבאר מהו העוני "ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו" שהכבידו עליהם השעבוד כאמור, קאי על היושבים על הארץ, וגם כן "כי ידעתי את מכאוביו" קאי לאותם שהיו בארץ והיו חורשים על גביהם, לזאת הכוונה אמר "ראה ראיתי" שתי ראיות, ולזה "וארד להצילו מיד מצרים" קאי על היושבים על הארץ ומשתעבדים בה, וגם כן "ולהעלתו מן הארץ" על אותם היושבים תחת הארץ.

ולזאת ההצלה מוכרח תהיה "על ידי" ולא על ידי שליח, דאילו לא יצאו כי אם מה שעל הארץ, השליח יכול לעשות זה להוציאם מעל הארץ, ומאחר שיצאו גם כן מה שתחת לארץ, אין השליח יכול לעשות זה, ולזאת הכוונה אמר "ארץ" שתי פעמים, כנגד אותם היושבים על הארץ בחמשה עבודות והם בדוחק ובצער גדול אעלה אותם אל ארץ טובה ורחבה, וכנגד אותם היושבים תחת הארץ, צמאים ורעבים, עד שהוכרחתי להוציא להם כמין שתי שדיים ויונקים מהם דבש וחלב, אעלה אותם אל ארץ זבת חלב ודבש.

או נאמר הטעם הוא שלא תהיה זאת ההצלה כי אם "על ידי" "וארד להצילו מיד מצרים" [שמותו, ג, ח] השר של

ולחוסר ידיעתי לזאת הכוונה שם בעל הטעמים תחת "באל שדי"

"אתנח", וב"שמי הוי"ה" זקף קטון, לומר בשניהם נגלה עליהם, אבל בשם "שדי" נגלה עליהם בו, וידעו ה"סיבה" על מה נקרא שדי, וזהו "אתנח" יש להם בשם "שדי" נחת רוח שנגלה עליהם בו, וידעו ה"סיבה" על מה נקרא "שדי" כאמור, אבל שם הוי"ה ב"ה שנגלה עליהם בו ולא ידעו על מה נקרא הוי"ה, יש להם זקיפה קטנה, דאילו לא נגלה עליהם בשם הוי"ה כלל ועיקר, לא היה לו לבעל הטעמים ליתן זקף קטון על "שמי ה'", ותהיה תיבת "שמי ה'" רבוקה עם "לא נודעתי", ויהיה מובן לא נודע להם בשם ה' כלל ועיקר, ומדשמו זקף קטון על "שמי ה'", להורות שכוונת הכתוב כך היא, וארא אל אברהם וכו' בשם ה' וגם כן "ושמי ה'" דהיינו דנראה להם גם כן בשם הוי"ה אבל אינו דומה, כדפרישית.

ולזאת הכוונה נתכוון רש"י ז"ל באומרו, לא נכרתי להם

במידת אמיתות שלי, שעליה נקרא שמי הוי"ה, דאילו כוונת הכתוב לא נגלה עליהם בשם הוי"ה, היה לו לומר ושמי ה' לא "הודעתי להם" ומדשני בלשונו ואמר "לא נודעתי להם" מוכרח לומר לכוונה הנזכרת.

וגם הקמתי את בריתי אתם" כוונתו לומר עם אברהם יצחק ויעקב,

דקיים כבר, דכך כתיב באותו הברית "ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריו" [בדאשית י"ח] ואותה ההבטחה של ה"גרות" נתקיימה עם אבותינו הקדושים, שאותה הברית שתי הבטחות הם, עם האבות "גרות" ולזרעם ליתן להם להיות בה "תושבים".

ולזאת הכוונה אמר "וגם הקמתי" לרבות ולומר מה שהקמותי עם

האבות להיותם גרים שם גם כן "לתת" לזרעם "את ארץ כנען", וחזר לבאר איך אמר "הקמתי" והוא עדיין לא קיים, אמר מה שאמרת הקמתי היא "ארץ מגריהם אשר גרו בה" כבר, וכך היתה ההבטחה, האבות יגורו בה מקודם, ואחר כך לתת אותה לזרעם, ולזאת הכוונה אמר "אשר גרו בה" זו היא הבטחת האבות.

וגם כן אני שמעתי את נאקת בני ישראל ואזכור

את בריתי" הנאמרת על זרעם לתת להם את

להם". ג' אומרו [סס ד] "וגם הקמתי את בריתי אתם", הברית הזו ליתן את ארץ כנען לישראל, ועדיין לא נתקיים אותו הברית, שלא נתנה להם כי אם אחרי יציאתם ממצרים, ואיך אמר "וגם הקמתי" לשון עבר, דמשמע שקיים אותו הברית ונתנה לישראל. ד' כפל "ארץ מגוריהם אשר גרו בה". ה' היה לו לומר "וארא אל אברהם ואל יצחק" באות וא'.ו.

אלא הכוונה היא סוף הפרשה הקודמת כתיב [שמות ג, א] "ויאמר

ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה" דהיינו אותות ומופתים, כפי זה הוא "דין" ואיך אמר זה על ידי שם הוי"ה המורה על הרחמים, לזה אמר "וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'", אל תתמה במה שדברתי עמך בשם הוי"ה ב"ה, והוא ענין המורה על הדין, אותו שם הוי"ה הוא שם אלהים.

או נאמר שהי"ת גזר בבין הבתרים ארבע מאות שנה, ונשלמו הארבע מאות,

ומפני שאינם הגונים ד"מה אלו אף אלו" ואינם ראויים ליגאל, בזה היה משה מתחבט, ואמר לו הקב"ה "וידבר אלהים אל משה" "דיבור" לשון "קושי" שכפי האמת אינם ראויים ליגאל, אף על פי כן "ויאמר אליו אני ה'" אני גואלם בשם הוי"ה במידת הרחמים, ולזאת הכוונה אמר עם שם הוי"ה ב"ה שהוא שם הרחמים "ויאמר" דהיינו בלשון "רך".

ומה שכתב "אל אברהם אל יצחק" בלא

אות ו'ו, מפני שאברהם ויצחק אחד, שהברית נאמר עם אברהם, וליצחק נאמר לו "הקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך" [בדאשית כג, ג], כפי זה לשניהם "ברית אחד" אבל ל"יעקב" כרת ברית "לו לבדו".

ולזאת הכוונה אמר "אל אברהם אל יצחק" בלא ו'ו, דחד הם, ואל יעקב

באות ו'ו לומר שכרת עם יעקב ברית לבדו, ומה שאמר "ושמי ה' לא נודעתי להם", והרי ראינו שכמה פעמים נגלה עליהם בשם הוי"ה ב"ה, כוונתו לומר "וארא אל אברהם באל שדי" והודעתי להם למה נקרא "שדי" לשדד המערכה, כמו נצחון המלכים, וכאלה רבות, כפי זה ידעו ה"סיבה" שנקרא שמו עליהם "שדי", אבל שם הוי"ה נגלה עליהם בו אבל לא ידעו ה"סיבה" שבשבילה נקרא הוי"ה ב"ה, וזו כוונתו באומרו "ושמי ה' לא נודעתי להם".

בזרוע נטויה" קאי על ה"יציאה מסבלות מצרים" ו"בשפטים גדולים" קאי על "הצלת עבודה זרה" שרובם עובדים עבודה זרה והחזיקו בה נעשה בהם שפטים גדולים ומתו בשלשת ימי אפלה, וכשמתו ונעשה בהם שפטים גדולים הוציא ה"ת אותם הנשארים.

ולזה אמר "ולקחתי אתכם לי לעם" [שם ז] בתורת "מקח" כאילו לקחתי אתכם ב"דמים". "והייתי לכם לאלהים" תחת אשר הייתם עובדים עבדה זרה והטעם "כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים", שבנימוסם "אין העבד יוצא לחירות" ואתם הייתם להם "עבדים" ואני הוצאתי אתכם "בעל כרחם" ומפני זה "אני ה' אלהיכם".

וכפי כל האמור כל מאי דעבדי מן שמיא לטב, דהש"ת רחום וחנון, ואין יוצא ממנו כי אם הטוב.

ובזה נבין מה שאמר הנביא [מ"כ ז, יח-כ] "מי אל כמוך נושא עוון ועובר על פשע", קשה, א' אומרו "נושא" היה לו לומר "מוחל עוון". ב' מהו כוונתו באומרו "עובר"? ג' לערבבנהו וליתננהו "נושא עוון ופשע". ד' מהו כוונתו באומרו "לא החזיק לעד אפוי"? ה' "תתן אמת ליעקב" מהו כוונתו בנתינת האמת ליעקב והחסד לאברהם, ויצחק לא זכר אותו כלל ועיקר?

אלא הכוונה היא על דרך מה שאמרו רז"ל "גדולה תשובה

שזדונות נעשות לו כזכיות" [יומא 9, ב], וזה מרוב הרחמנות של ה"ת, לזאת הכוונה אמר הכתוב "מי אל כמוך נושא עוון" מלבד שאתה מוחל אותו אתה נושא אותו ומרים אותו, הוא בשפל המדרגה, ומרוב רחמיו יתברך נחשב ל"זכות" וזהו כוונתו באומרו "מי אל כמוך נושא עוון" לשון נשיאות ומעלה, אבל הפשע "עובר" עליו כלל ועיקר לומר לא היה הפשע כלל ועיקר.

והטעם שנפש בר ישראל "חלק" אלוה ממעל, והפשע הוא "מרד" ואי אפשר ל"חלק" למרוד ב"כל" וכפי זה לא שייך בו "מחילה" דהמחילה שייכא לטובה, וישראל אי אפשר להם לעשות הפשע כלל ועיקר, ולזאת הכוונה אמר "לשארית נחלתו", לומר זה שאמרנו שהי"ת עובר על הפשע דווקא ל"שארית נחלתו" שהם "חלק" ממנו יתברך אבל לעובדי כוכבים

ארץ כנען. או נאמר מה שאמר "וגם הקמתי את בריתי אתם" וארץ לא נתנה להם, מאחר שנתנה לזרעם כאלו נתנה להם, דברא כרעא דאבוהי [כתובות צב, א ברש"י ד"ה כבעל חוב], ואפילו שעדיין לא נתנה לזרעם, אמירה לגבוה כמסירה להדיוט [קידושין כח, ב במשנה], וכאילו הקים הברית ונתנה להם.

ואם תאמר והלא עיקר דירתם בה, וכפי זה "נתנה להם" אמר "ארץ מגריהם" לומר אפילו שהיא עיקר דירתם, שאני הכא, דבאותה שעה נקראת "ארץ כנען" ולדידהו "ארץ מגריהם" ואפילו שנקברו בה. ולזה אמר "אשר גרו בה", "בה" דייקא, דהיינו "ארץ קבורתם". גם כן נקראת "גרות" שלקחו המערה בדמים.

וכפי כל האמור שתי הבטחות הם, ומה שאמר "הקמתי" לשון עבר, על הבטחת ה"גרות" שנתקיימה באבותינו, ולא קשיא מידי ש"וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אותם" יותר מגזרת בין הבתרים, שגזרת בין הבתרים עבודה אחת, והם העמיסו עליהם חמישה עבודות.

ואזכור את בריתי הנאמר אחר גזרת בין הבתרים, והם בעזונות אינם ראויים ליגאל, לכן מפאת כל אלו הסיבות הנזכרות, אמר לבני ישראל "אני הוי"ה" שם הרחמים אפילו למי שאינם הגונים.

לזה הכוונה אמר "לכן אמור לבני ישראל אני ה'", רצונו לומר מקודם "וארא בשם שדי" והודעתי ה"סיבה" שבשבילה נקראתי "שדי" ו"שמי ה' לא נודעתי" הסיבה שנקראתי בשבילה הוי"ה. ועכשיו אני מודיע לכם על מה נקראתי הוי"ה, שאני מרחם אפילו למי שאינו הגון.

לכן אמר לבני ישראל" אפילו שאינם הגונים "אני הוי"ה" שם הרחמים. ובזה [שמות ג, ה] "והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים", קאי על ה"חמשה עבודות" כאמור, "והצלתי אתכם מעבודתם" קאי על "עבודה זרה" שהיו עובדים, והיו "מה אלו אף אלו".

ולזאת הכוונה בסבלות מצרים אמר "והוצאתי", ובעבודתם שהיא עבודה זרה אמר "והצלתי", ו"גאלתי אתכם

בתורתך הקדושה, "ועושה חסד לאלפים" [דברים ה, ט], לזה אמר הנביא אפילו שאתם מעונים ומדוכים, אל תאמרו שהיית עשה לכם זה מרוב חרון אפו, ויהיה מחזיק באותו חרון אף, "לא החזיק לעד אפו" והטעם שאינו מחזיק "כי חפץ חסד הוא" כדאמרן ל"אלף דור" ואפילו שאנו מעונים ומדוכים "ישוב ירחמנו", ועל ידי שאנו מעונים ומדוכים "יכבש עוונותינו" לחשוב אותו חטא, ואפילו שאין לנו קרבן לכפר החטא "תשליך במצלות ים כל חטאתם", דהיינו התורה, שהתורה נקראת "ים" על דרך "ורחבה מני ים" [איוב יא, ט] כדאמרן רז"ל "זאת התורה לעולה למנחה" [ויקרא ג, לז], לא עולה ולא מנחה [מנחות קי, א].

ואם תאמר הרי אנו בעוונות מרוב הגלות אין אנו עוסקים בתורה, וחזרה הקושיא לדוכתא, לזה אמר "תתן אמת ליעקב" דהיינו ה"תורה" על דרך "יעקב איש תם", ו"חסד" לאברהם, שעל ידי ה"חסד" העולם קיים, וברא כרעא דאבוהי, כאילו אנו עוסקים בתורה, וב"חסד" כתבת בתורתך "עושה חסד לאלפים".

אבל יצחק דיין וכפי הדין אין אנו ראויים ליגאל, לזאת הכוונה אמר "אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם" לכלול יצחק עמהם, שבשבעה אמר ליצחק [בראשית ב, ג] "והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך" מימי קדם" כימים הקדמונים, שני גאולות הנקראים "ימים" שהם אחר החושך גלות מצרים וגלות בבל שגאלנו על ידי "זכות אבותינו" כן יגאל אותנו במהרה אכ"ר.

יצא לנו מכל זה דכל מאי דעבדי משמיא לטב, וזה דווקא לאומה ישראלית שאנו "חלק" ממנו יתברך ואנו נקראים בניו.

ובזה נבין המשנה שהתחלתי בה, חביבין ישראל שנקראו בנים למקום וכו'. קשה, א' היה לו לומר חביבין ישראל שקראם הקב"ה בנים ולהביא ראיה מפסוק "בני בכורי ישראל". ב' כפל "חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום", מה בא לחדש בזה? ג' מהו כוונתו באומר "נודעת להם"?

אלא הכוונה היא כדאמרן שאנו "חלק" ממנו יתברך ועל ידי שאנו "חלק" ממנו אנו נקראים "בנים" ונקרא

ומזלות שאינם "חלק" אלוה ממעל, חושבים על הי"ת לעשות הפשע, ומורדים בו.

ואם תאמר והלא עובדי עבודה זרה שקטים ושאננים ואנחנו עמו ישראל מדוכים ומעונים, וזה בעוונות מרוב חרון אפו של השי"ת בנו, לזה אמר "לא החזיק לעד אפו", אחר "צרה" רווחה, והטעם "כי חפץ חסד הוא" שהעוון פוקד אותו לשלש דורות, והחסד לאלף דור, על דרך מה שאמר הכתוב [תהלים ד, ט] "ודעו כי הפלא ה' חסיד לו ה' ישמע בקראי אליו" הכוונה כדאמרן שהחסד לאלף דור, וידוע הוא שאין השם שלם עד שיכרית זרעו של עמלק, ואם אין אנו כדאים יזכור לנו זכות האבות.

זה שאמר הכתוב "ודעו כי הפלה ה' חסיד לו" אל יקשה בעיניכם זה הפלא של "אלף דור" ולומר, האמת השי"ת רחום וחנון ומטה כלפי חסד, אבל זה הענין הוא הפלא ופלא, שבעוון האבות ג' דורות, ובזכות האבות אלף דור אפילו שהקב"ה מטה כלפי חסד אם יהיה פוקד בעוון אבות ג' דורות בחסד כפלים או יותר, אבל אלף דור הוא לדבר פלא מהקצה אל הקצה, מג' דורות עד אלף דור!

לזה אמר דוד המלך ע"ה, אל יקשה בעיניכם, "ודעו כי הפלה ה' חסיד לו" מידת החסידות ביותר "לו" הדבר נוגע "לו" להי"ת כדאמרן, שאין השם שלם עד שיכרית זרעו של עמלק, והדבר תלוי בנו אם נהיה זכאים, ואנו בעוונות אין אנו זכאים, ומוכרח לזכור לנו זכות האבות לגאול אותנו, ויהיה השם שלם.

ולזאת הכוונה הגדיל והפליא במידת החסד, דאם יהיה עשרים דור או ארבעים וכדומה, לזה אי אפשר לגאול אותנו, דאין אנו כדאים ליגאל, והזמן של הגלות ארוך, ואם לא יהיה זכות האבות אין אנו נגאלים, ולא יהיה השם, על ידי עוונותינו, שלם!

ובזה בזכות האבות "ה' ישמע בקראי אליו" כשאתפלל לפניו, אפילו שאין אני הגון. "בקראי אליו", "אליו" דייקא, שהתפלה והקריאה "אליו" כאמור, זה שאמר הכתוב "יהי נא חסדך לנחמני" [תהלים קיט, טו] כוונת דוד לומר בבקשה ממך, יהי נא חסדך לנחמני, דהיינו נחמת ציון, שאין נחמה כמותה, יהי נא, רוצה לומר "עתה" שאין אני כדאי והגון, יהי נא חסדך "כאמרתך לעבדך"

פרשת בא

"כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" [מיכה ז, טו] אראה לבנים מה שלא הראיתי לאבות, כתיב [שמות טו, יא] "נורא תהלות עושה פלא" ונסים ונפלאות שאני עתיד לעשות עם הבנים כתיב "אראנו נפלאות" וכן הוא אומר "לעושה נפלאות גדולות לבדו" [תהלים קלו, ז], ואומר [תהלים עב, יח] "ברוך ה' אלהים אלהי ישראל עושה נפלאות לבדו" [דאָה מכילתא טו, יא] ע"כ.

ידוע הוא מה שאמרו רז"ל, שבעולם הזה אין אנו מושפעים כי אם על ידי "שבע ספירות" ובמהרה בימינו בגאולה העתידה להיות נזכו להשפע מ"עשר ספירות" ולזה, הבריאה בששת ימים כנגד שש ספירות, ויום שביעי שבת כנגד ה"מלכות" שהיא ספירה שביעית, ולזה יום השבת מנוחה לכל בר ישראל.

ובזה נבין מה שאמר שלמה המלך "השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות" [שיר השירים ב, ז] וגו' קשה, א' למה קרא לאומה ישראלית "בנות ירושלים"? ב' כפל "אם תעירו ואם תעוררו" [שם], והחכם הכולל בוצינא קדישה בעל הפרדס כתב בשם רשב"י, זכות שניהם יעמוד עם בני יחידי, "נשמתן של צדיקים" נקראים "בנות ירושלים" מפני שהם נשפעים מ"ירושלים העליונה".

או נאמר על דרך מה שאמרו רז"ל, אין בן דוד בא אלא או בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב [סנהדרין צח, א], כשהם זכאים נקראים "בנים" וכשאינם זכאים נקראים "בנות" וכשהם זכאים יתקיים בהם "אחישה" וכשאינם זכאים "בעתה".

וידוע הוא שבעולם הזה אין אנו מושפעים כי אם על ידי שבע ספירות כדאמרן, וכתב החכם הכולל הנזכר "צבאות" הם ה"אבות". כשהם "גדולה" "גבורה" "תפארת" נקראו "צבאות" וגם כן "נצח" ו"הוד" נקראו "צבא" וה"יסוד" נקרא "אות" כפי זה השש ספירות נקראו "צבאות". "אילות השדה" היא ה"מלכות" ולמה נקראת "אילות" לשון רבים? מפני שלפעמים נקראת "אילת אהבים" ולפעמים נקראת "אילת השחר", והטעם שנקראת באלו השמות כמו

"אלהינו" על דרך מה שאמר בוצינא קדישא מוריננו כמה"ר משה אלשיך, זכותו יעמוד עם בני יחידי אבי"ר בספרו הקדוש בפרשת יתרו בפסוק "כי אנכי ה' אלהיך אל קנא" דעל ידי שאנו בניו נקרא "אלהינו" עיין בספרו הקדוש.

ולזאת הכוונה אמר התנא "חביבין ישראל שנקראו בנים במקום" והתנא בעצמו אומר מה שאמר חביבין ש"נקראו" ולא אמר חביבין ישראל ש"קראם המקום" בנים ולהביא ראיה מ"בני בכורי ישראל", להורות להם "חיבה יתירה" וההוראה היא "נודעת להם" רוצה לומר במה שנודע להם שהם "בנים" מהראיה שהביא.

וזהו אומר "בנים אתם לה" כוונתו לומר חביבין ישראל שנקראו "בנים" והחיבה היא ממה ש"נודע" להם שהם בנים, שנקרא "אלהיהם". וזהו כוונת הכתוב "בנים אתם לה" וההוכחה שאתם בנים, "אלהיכם" שנקרא "אלהיכם" ד"מפני" שאתם "בניו" נקרא "אלהיכם" ואילו אמרתי "חביבין ישראל שקראם הקב"ה בנים" מוכרח להביא הראיה מפסוק "בני בכורי ישראל", ואותו הפסוק אינו "מודיע" שאנו בניו, מילתא בלא טעמא, ואין ממנו ראיה שאנו בניו.

לזה אמר ש"נקראו בנים" וכשאמר "נקראו" שייך להביא הראיה מפסוק "בנים אתם לה" אלהיכם, ש"נודע" ממנו שאנו בניו, מילתא בטעמא, דהיינו ממה שנקרא "אלהינו" ולא אלהי מיכאל, גבריאל, ושאר המלאכים, מזה מוכח שאנו בניו.

יצא לנו מכל זה כל מאי דעבדי מן שמיא לטב, וכפי זה הגלות המר שאנו מלוכלכים בו, התכלית הוא לטב, ואחר צרה, רווחה, ואחר טרחא, אתנח, במהרה בימינו. אמן.

אחר כתלנו" [שם] כדאמרו רז"ל, לא זזה שכינה מכותל מערבי [מדרש תהלים חמור יא], ו"מציץ ומשגיח מן החלונות" שהם אבותינו הקדושים, כדפירש החכם הכולל הנזכר בספרו הקדוש, ש"חלון" הוא "תפארת" שהוא "יעקב" דהיינו זכות אבות לא תמה, וכשנהיה זכאים והגאולה בזכותנו, והי"ת מדלג על הקץ מה אומר לנו?

ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך" [שיר השירים ב, י], ואמרו "לך" היינו לתועלתך, ומהו התועלת "כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לך", [שם יא] קשה, הכפל "הסתו והגשם"?

אלא הכוונה היא הסתו הוא רמז ל"ימי הגלות" התועלת הוא "הסתו" שהוא ה"גלות" עבר, וגם כן "הגשם" הגשמיות שהיה בכך שעל ידי הגשמיות והחומר העכור אדם חוטא, גם כן "חלף הלך לך". "הנצנים" שהם רוח ונפש ונשמה "נראו בארץ" הידועה, שהיא ארץ הקדושה, "עת הזמיר הגיע" היינו הלויים לשורר כנהוג, "וקול התור" ה"תייר הגדול" נשמע בארצנו" קאי להי"ת, נשמע ממנו כל התורה, אינו כמעמד הר סיני, שלא היתה בנו הבנה גדולה לשמוע כל הדברות מפי הי"ת, עד שאמרו למשה "דבר אתה עמנו ונשמעה", [שמות כ, יט] וזה על ידי גשמיות והחומר שבהם, אבל במהרה בימינו שה"גשם" שהוא הגשמיות "חלף הלך לך" "קול התור נשמע" ב"ה ממנו "בארצנו", שהיא ארץ הקדושה.

על דרך מה שפירש החכם בעל מסורת הברית, "שיר השירים אשר לשלמה" [שיר השירים א, א] שהיא קודש קדשים הרמוזה לעתיד לבא, "ישקני מנשיקות פיהו" [שם] ולא מפי מליץ כמעמד הר סיני מפי משה כאמור.

יצא לנו מכל זה שבזה העולם אנו מושפעים על ידי שבע ספירות, ובזה נבין מה שאמר הכתוב "ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה" וגו', [שמות י, א] קשה, א' לא ראינו שאמר לו כלום, כמו האמירות שאמר לו בהם "בא אל פרעה" [שמות ט, א]. ב' מה כוונתו באומרו "למען שתי אותותי אלה בקרבך"? ג' אומרו [שם ב] "ולמען תספר באזני בנך" וכו' היה לו לומר "למען תספר לבנך ובן בנך" מהו כוונתו באומרו "באזני"? ד' כפל "אשר התעללת" ואת אתתי אשר שמתו בם" במילות שונות.

שכתב החכם הנזכר בספרו הקדוש, ולזה תראה "אילות" לשון רבים, ומפני שאין "בנות ירושלים" שהם "כנסת ישראל" מושפעים כי אם מ"שבע" ועל ידם נשיג להיות נשפעים מ"שלוש ראשונות" על ידי ביאת משיחנו, לזה לא השביעם כי אם ב"שבע" צבאות הם "שש" ו"אילות השדה" היא ה"מלכות" כאמור.

ולזאת הכוונה כפל "אם תעירו ואם תעוררו", "אם תעירו" על ה"מלכות", "ואם תעוררו" על ה"שש", "את האהבה עד שתחפץ" דהיינו ב"עתה" מאחר שאין אתם זכאים.

קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים" [שיר השירים ב, ח] על דרך מה שדרשו רז"ל בפסוק [ישעיה ס, כב] "אני ה' בעתה אחישנה", שדרשו רז"ל, זכו אחישנה לא זכו בעתה. [סנהדרין שם] כוונתם היא על דרך מה שדרשו רז"ל, ארבעה ראשי שנים הם [ראש השנה ב, א], אם גזר הי"ת שנשב בגלות, דרך משל ארבע מאות, אם נזכה, הארבע מאות הם מאת שנה [שנהארבע ראשי שנים מחישים את הזמן], וזה אומרו "אני הוי"ה" שם הרחמים, אם זכו "אחישנה בעתה" שייך "אחישנה" ו"בעתה" כאמור, ואם לא זכו ב"עתה" בלא אחישנה, דהיינו השנה מתשרי לתשרי, ויהיה בעוונות השנה מתשרי לתשרי.

כפי זה אם נהיה צדיקים יש כח ביד השכינה שהיא אמנו להליץ בעדנו ולדלג ולחשוב ולקפוץ בכל שנה ארבעה שנים, וזהו אומרו "קול דודי הנה זה בא" במהירות ומדלג על הקץ לחשוב ארבעה שנים בשנה.

על ההרים שכתב החכם הכולל הנזכר ש"הר" סתם הוא ה"יסוד" והיסוד הוא "צדיק יסוד עולם" דהיינו מדלג על הקץ בשביל "הצדיק" שנקרא "יסוד", "ומקפץ על הגבעות" "בינה" ו"מלכות" כל אחת מהם נקראת "גבעה" שהם מליצים עלינו כדי לדלג ולקפץ הקצים כאמור.

דומה דודי לצבי או לעופר האילים" [שיר השירים ב, ט] כדפירש רש"י ז"ל בקלות מרוצתו, שימהר לבא ולגאלנו, ואם תאמר והרי כבר חרבה עירינו ושמים מקדשנו ועלה כביכול למרום, אמר "הנה זה עומד

"חמש עבודות" ויאנחו בני ישראל מן העבודה" [שמות ב, בג], דהיינו עבודה זרה הרמוזה במילת "עבודתם" כאמור, כוונתו לומר שחזרו בתשובה, וגם כן "ויזעקו" מהסבלות, "ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה" דהיינו שאנחו מן עבודה זרה שחזרו בתשובה כדאמרן, ולזה "וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו" של גאולת מצרים.

וכל זה על ידי שבע ספירות, ולזה ימי שנותנו בהם שבעים שנה [תהלים צ, י] כנגד שבע ספירות, שכל אחת כלולה מעשר.

ולזה יש בני אדם בצער ויש מהם במנוחה, שכל ספירה כלולה מעשר, אחד לפי מעשיו "גדולה" גוברת שהיא "חסד" ואחד מהם לפי מעשיו מדת ה"גבורה" גוברת שהיא "דין" ואחר ממוצע, וכל זה כשהיו "מה אלו אף אלו" לא זכו לשפע אלא מהשבע על ידי ירידתם בשבעים נפש, ועל ידי שקדם יוסף להיות מרכבה לשכינה כאמור.

אבל אחר שחזרו בתשובה כדכתיב ויאנחו בני ישראל מן העבודה כדפרישית, לקו בשבילם מצרים עשר מכות, על ידי עשר ספירות, וישראל הושפעו גם כן משלש ראשונות להוציאם ממצרים לזכות בתורה שהיא עץ חיים.

ולזאת הכוונה אמר "ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה" אינו כשאר "בא אל פרעה" הנאמר למעלה, כוונתו בזה "ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה" שנעשה במצרים שבע מכות כנגד שבע ספירות, אמר הקב"ה למשה נשאר להם עוד שלש מכות כנגד שלש ראשונות כמנין "בא" וזהו כוונת ה"ת שאמר למשה "בא" אל פרעה, עדיין צריך להיות "בא" מכות אל פרעה, וזהו האמירה שאמר לו, ואמר ה"ת למשה אם תאמר למה כל זה? בידך לעשות מה שתרצה ואינך צריך לא לעשר מכות ולא לשבע מכות שעשית כבר וישלח אותם פרעה בעל כרחם, ולמה לך כל זה ההרעה מתחלה שבע ועכשיו גם כן שלש?

לזה אמר "כי אני הכבדתי את לבו" [שמות י, א] שישראל יש להם שתי לבבות אחת כנגד יצר הטוב, ואחת כנגד יצר הרע, ופרעה אין

ה' "וידעתם כי אני ה'" וכי לא ידעו שהוא ה' בשבעה מכות ראשונות? ו' למה אחר זה נכנסו משה ואהרן, מה שאין כן בשאר? ז' מה כוונתו באומרו "לענת מפני"?

אלא הכוונה היא למה לא ירדו למצרים כי אם שבעים נפש? כנגד שבע ספירות, שכל אחת כלולה מעשר ובסך הכל "שבעים" ולזאת הכוונה ירדו שבעים, וקדם להם יוסף שהוא מרכבה לשכינה, להוריד להם חיים נצחיים משלש ראשונות, ולזה "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו" וגו' [שמות א, ז] שבעה רבויים כנגד שבע ספירות.

ולזאת הכוונה כתיב "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף", [שם, ח] חד אמר חדש ממש, וחד אמר שנתחדשו גזרותיו [רש"י שם], מה בא להודיענו בזה?

אלא כדאמרן שירדו שבעים נפש כנגד שבע ספירות שכל אחת כלולה מעשר, ויוסף קדם להיות מרכבה לשכינה להוריד להם חיים נצחיים משלש ראשונות, ופרעה היה יודע בזה שיוסף קדם להיות מרכבה לשכינה. "אשר לא ידע", עשה עצמו כאילו לא ידעו לזה הענין, ולזה כשראה אותם פרו וישרצו ששה רבויים כנגד ששה ספירות ויאמר אל עמו "הנה עם ישראל רב ועצום ממנו" [שם ט] כנגד שבע ספירות כנרמז ברבויים הנזכרים.

הבה נתחכמה לו פן ירבה ויושפע גם כן משלש ראשונות יותר משבעה רבויים הנזכרים, ויתחזק עלינו. "והיה כי תקראנה מלחמה וגו' ועלה מן הארץ", קאי על המצריים [רש"י שם], דהיינו יוציאנו מן הארץ וידורו הם בה, וזה צריך יהיה בהתחכמות כדי שלא ישיגו השפע משלש ראשונות, ולא ישיגו השפעת שלש ראשונות כי אם על ידי עסק התורה, ולזה "וישימו עליו שרי מסים למען ענתו בסבלתם" כדי שלא לעסוק בתורה, ולא ישיגו לשפע משלש ראשונות.

ואף על פי כן בחסדי האל "כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ", ולזה "וימררו את חייהם" עשו אותם מרים בעבודה קשה כדפירש רש"י ז"ל, בעבודה קשה המפרכת את הגוף, וגם כן "את כל עבודתם" עבודה זרה, ד"מה אלו אף אלו" השייך לנפש, ובזה לא יזכו לשפע שלש ראשונות, ועשו בהם כרצונם

שבועות, ולזה אנו מונים ימי הספירה שבעה שבועות להוציאם מ"מ"ט יום" ו"חמשים" היא "עדת קדושים".

אבל קשה מאחר שהספירה היא כדי להוציאם מ"מ"ט שערי טומאה, למה צריך לצרפם שבעה שבעה, ולא יזה ענין זאת הספירה של "מ"ט יום" נקראת "עומר"?

אלא ידוע הוא שכל צדיק וצדיק יש לו ש"י עולמות [נסו מסכת עוקצין], ונקראו "אהובים" להי"ת, על דרך "להנחיל אהבי יש" [משלי ה, כא], וישראל כשהיו במצרים היו "מה אלו אף אלו" היו "שנואים" להי"ת, וכשחזרו בתשובה וגאלם ברוב רחמיו נקראו "אהובים" ולזה הגאולה היתה על ידו יתברך בעצמו, ונאמר בה "והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי" [שמות ה, ו] ואמרו רז"ל הגאולה אחרונה כנגד "ולקחתי" שיקחנו הי"ת לו לעצמו תמיד, שאין אחריה שום גלות כלל ועיקר.

כפי זה על ידי יציאת מצרים אנו אהובים להי"ת, ויש לכל אחד מישראל י"ש עולמות על דרך "להנחיל אהבי יש", וזכו כל ישראל להשפעת השבע קודם קבלת התורה, ולזה חג הפסח שבעת ימים בדקדוק נגד השבע, ולזה כל יום מהשבעה ימים של פסח נקרא "שבת" שכל "יום" נגד "ספירה אחת" שכל אחת כלולה משבע לבד משלש ראשונות, לפי שעדיין לא זכו להשפעת השלש ראשונות.

ולזאת הכוונה אמר הכתוב "וספרתם לכם ממחרת השבת" [ויקרא ב, טו] כמו שאמר רש"י דאי לא תימא הכי שכל יום מהשבעה ימים נקרא "שבת" ששבעת ימים כנגד שבעה ספירות, וכל אחת כלולה משבע כפי העת, דהיינו "שבת", היה לו לומר "עד ממחרת יום טוב" אלא מוכרח לומר כדאמרן, ולזה זאת הספירה נקראת "עמר" חשבון י"ש, לרמוז כשהיינו במצרים היינו "שנואים" להי"ת, וביציאתנו אנו "אהובים" להי"ת, ואילו נכנסנו בר מינן בשער חמישים לא היינו יוצאים ממצרים, והיינו ב"שנאה" עם הי"ת, ולזה אנו מונים לצאת מ"מ"ט שערי טומאה וליכנס במ"ט שערי טהרה.

ולזאת הסיבה הספירה נקראת "עמר" חשבון י"ש להורות שאנו "אהובים" להי"ת על דרך "להנחיל אהבי יש", וזכינו לזה על ידי התורה, כדכתיב "בהוציאך את

לו כי אם לב אחת כנגד יצר הרע, הוא ועבדיו, הוא מאליו כבר ואני עוד הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו, והכוונה "למען שתי אתי אלה בקרב", סימן אל"ה, אל"ף "ארבה", למ"ד "חושך", הנאמר בו "לא ראו איש את אחיו שלשת ימים" [שמות י, ב], ה"א "הכאת בכורות", הנאמר בה "זה הכה כל בכור", [שמות יב, ב] וזהו כוונתו באומרו "בקרב" בקרב פרעה, פ"ה במלואה בקרבה ה', רי"ש בקרבה י', עיי"ן בקרבה שני יודי"ן, ה"א בקרבה א', ששה ושלשים חשבון "אלה" אמור "למען שתי אותותי" רוצה לומר "אותיות" סימן "אלה" השלשה מכות כאמור, שהם "בקרב" של שם "פרעה" כאמור, בקרב המילוי של אותיות "פרעה".

וכל זה "למען ספר באזני בנך ובן בנך" דין האזן, שידוע הוא שעבד בן ישראל שמכרוהו בית דין בגנבתו יוצא אחר "שש" כנגד "שש" ספירות, ובשביעית יוצא לחירות כנגד ספירה שביעית שהיא ה"מלכות" שמורה על ה"חירות" ולזה אמר "אם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני" [שמות כא, ה] שאינו רוצה ב"מלכות" שהיא מורה על ה"חירות", "ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם" האזן ששמעה "כי לי בני ישראל עבדים" וגו', [ויש"י שס] למה במרצע?

אלא הכוונה היא בשביעי יצא ל"חירות" כנגד ספירה שביעית, שהיא ה"מלכות" המורה על ה"חירות" "והוא אהב את אדוניו" "ורצע אדוניו את אזנו" ורצע אותיות "וצער" ולמה "במרצע"?

כל זה להורות שישראל היו במצרים וצערו לישראל ב"חמשה עבודות", והי"ת עשה "צער" לפרעה ועבדיו ב"עשר מכות", והיו עבדים למצרים ונעשו עבדים להי"ת על דרך "כי לי בני ישראל עבדים" [ויקרא כה, נה] והוא קנה אדון לעצמו ולא רצה לצאת מעבדות, אדוניו ירצע אותו ב"מרצע" "מרצע" אותיות "צערם" לזכור לו שפרעה "צערם" לישראל והי"ת צערם לפרעה ועבדיו ונעשו עבדים להי"ת, והוא עדיין רצה בעבדות אדוניו, לזה דווקא "מרצע" ולא דבר אחר, לכוונה הנזכרת.

ולזאת הכוונה אמרו רז"ל, אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין אנו וכו' [מתוך ההגדה של פסח] ויתקיים בנו דין "ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם", שישראל נכנסו במ"ט שערי טומאה שהם שבעה

אם להורות על ידי הספירה לצאת מ"מט" שערי טומאה ולהכנס בשערי טהרה היינו מונים עד "מט" ולא כל שבעה "שהם שבוע אחד וכו'".

אלא הכוונה היא כדאמרן, ספירת המ"ט כדי לצאת ממ"ט שערי

דמסאבותא ולהכנס בשערי דטהרה היו מונים עד מ"ט ולכלול כל שבעה לשבוע א' להורות שכל זה על ידי שבע ספירות אנו חיינן, לזה אמר "שבע שבתות תמימות" [ויקרא כג, טו] שתיבת "תהיינה" מיותרת, לומר, אמר לנו ה"ית יהיה לכם הוי"ה על ידי ספירת שבע ספירות שהם שבע שבתות, על ידי השפעת השבע כאמור, וכל זה קודם קבלת התורה אין אנו חיינן כי אם על ידי ה"שבע" דווקא, אבל ב"יום חמשים" נזכה לקבל שפע מכל ה"עשר" שזכינו על ידי קדושת היום לספירה "שמינית" מלמטה למעלה, שמ"ט יום הם כנגד השבע, שבעה שבעות כנגד שערי טומאה, ויום חמישים, נכנסנו לספירה שמינית שהיא ה"בינה" הנקראת "יובל" והשם יצילנו משגיאות.

מה שמקריבין שתי הלחם כנגד שתי ספירות ראשונות להשפעת

כל ה"עשר" ולזה אמר "והקרבתם מנחה חדשה לה'" [ויקרא כג, טז] עיין מה שאמר רש"י, ולפי כוונתנו קודם "יום החמשים" לא היינו מושפעים כי אם מ"שבע" אבל ב"יום חמשים" באמצעות "היום" שהוא כנגד ספירה "שמינית", ו"שתי הלחם" שכנגד השתי ספירות הראשונות אנו זוכים לקבל השפעת ה"עשר" וזה "חדש".

וזהו כוונת רש"י ז"ל "היא המנחה שהובאה

מן החדש" ולשכלי הקל הקרבנות "עשר" שבעה כבשים ופר בן בקר ואילים שנים, כנגד ה"עשר" וזה ענין "חדש" שזכינו לו ב"יום חמשים".

ולזאת הכוונה אמר רש"י ז"ל "לחם

תנופה, לחם תרומה המורם לשם גבוה". קאי לאין סוף הנאצלים ממנו ה"עשר ספירות" ולזה הוסיף רש"י ז"ל זהו "מנחה חדשה" האמורה למעלה, דקאי על ענין "חדש" שזכינו להשפעת ה"עשר" כדפירשית, ולזה אנו קורים על ספירת העומר מזמור "אלהים יחננו" וגו', [תהלים טו] שיש בו מ"ט תיבות כנגד מ"ט מונים שיוצאים ממ"ט שערי טומאה ונכנסים במ"ט שערי קדושה, ושבעה פסוקים כנגד שבע ספירות, ועל ידי זה זכו ל"יום חמשים" כאמור, וכשהיו במצרים

העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה" [שמות ג, יב] שהם תורה שבכתב ותורה שבעל פה, וזה רמז, כתיבת "עמר" ב"נעלם של מלוי" של תיבת "עמר" הנעלם של אות עי"ן י"ן ששים, דהיינו ששים מסכתות, והנעלם של אות מ"ם מ"מ תורה שבכתב הנקראת "מים". והנעלם של אות רי"ש "יש", לומר על ידי "תורה שבעל פה" הרמוזה בנעלם של אות עי"ן של "עמר" ו"תורה שבכתב" הרמוזה בנעלם של אות מ"ם של "עמר", נזכה לנעלם של אות רי"ש שהם "יש" ל"ש עולמות, ונהיה אהובים להי"ת על דרך "להנחיל אהבי יש".

ולזאת הכוונה אמרה התורה במצוות העמר "דבר אל בני ישראל

ואמרת אלהם [ויקרא כג, יג] מהו כוונתו באומרו "ואמרת אלהם"? אלא הכוונה היא כדאמרן שספירת ה"עמר" לתועלתנו מכמה פנים כאמור, לזה אמר "ואמרת" אמור להם זאת האמירה לתועלתם, ומה היא התועלת "והניף את העמר" [שם יא], ופירש רש"י ז"ל, מוליך ומביא לעצור רוחות רעות, מעלה ומוריד לעצור טללים רעים, כוונתו לומר מוליך ומביא, מוליך לעצור רוחות רעות שערי דמסאבותא ומביא שערי דטהרה, ומעלה ומוריד לעצור טללים רעים, דהיינו כשהיינו במצרים והיינו "מה אלו אף אלו" היינו חשובים כ"מתים" ובשעת קבלת התורה יצאה נשמתנו, והי"ת ברוב רחמיו הוריד "טל חיים" עלינו והחיה אותנו, שה"טל" יש בו "טל חיים" ו"טל רע" ולזה אנו מברכין, אנא הורידהו לברכה ולא לקללה, ועל ידי הספירה הנקראת "עמר" אנו נכנסים למ"ט שערי טהרה ויום חמשים נזכה לתורה ולטל חיים.

ולזאת הכוונה אנו מניפין את העמר

לעצור טללים רעים, כוונתו לומר מעלה ומרבה על עובדי כוכבים ומזלות טללים רעים, מלבד שהם חשובים כ"מתים" לפי טומאתם מעלה עליהם עוד "טללים רעים" להוסיף "טומאה על טומאתם" ו"מביא" דהיינו כשמעלה ומרבה הטללים רעים על עובדי עבודה זרה, היא "סיבה" לעצור טללים רעים מ"ישראל" ומביא עליהם "טל חיים" דהיינו מוריד טל עליהם, וכל זה על ידי השפעת שבע ספירות כפי העת.

ולזאת הכוונה בברכת העמר אנו מונים

וכוללים אותם, לומר שהם שבוע א', וכן שבוע ב', עד שבעה שבועות, להורות שכל זה על ידי שבע ספירות, דאילו כי

יצא לנו מכל זה שהעשרה מכות שנעשו במצרים על ידי עשר ספירות, ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" אראנו מה שלא הראיתי לאבות, כתיב "נורא תהלות עושה פלא" ונסים ונפלאות שאני עתיד לעשות עם הבנים כתיב "אראנו נפלאות", וכן הוא אומר "לעושה נפלאות גדולות לבדו" ואומר "ברוך ה' אלהי ישראל עושה נפלאות לבדו" ע"כ.

קשה א' דרשתם הפך הכתוב, שהכתוב אומר "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" דהיינו דומה ברומה, והם דרשו להפך, אראנו מה שלא הראיתי לאבות. ב' הרי ראינו שבמצרים נעשו "נפלאות" עשרה מכות, ואיך אמר שלא נעשה בגאולת מצרים כי אם פלא אחד, ואפילו שהכתוב קראם "פלא" מוכרח לומר שאין פירושו "פלא אחד" מאחר שראינו שנעשה בהם עשר מכות, ואם כן מאי אולמיה דהאי קרא דכתב "אראנו נפלאות" מאחר דמוכרח לומר דמה שאמר פלא אין פירושו פלא אחד? ג' למה הוצרך להביא שתי ראיות "לעושה נפלאות גדולות לבדו" ופסוק "ברוך ה'?"

אלא הכוונה היא דקשיא ליה לבעל המאמר, אם הדימוי הוא ב"נפלאות" היה לו לומר "בנפלאות כימי צאתך אראנו" לזה אמר בעל המאמר "אראנו מה שלא הראיתי לאבות" וכוונתו לומר שכוונת הפסוק כך הוא, הדימוי ב"זמן" אינו ב"נפלאות" רוצה לומר "כימי צאתך" דהיינו בחדש ניסן כך גם כן הגאולה העתידה להיות לבנים ב"חדש ניסן" אבל ב"נפלאות" אינם דומים, דאילו הדימוי ב"נפלאות" היה לו לומר "כנפלאות ימי צאתך אראנו" ומדשינה בלישניה פסקיה בסכינא חריפא "כימי צאתך מארץ מצרים" דהיינו ב"אותם הימים" כאמור, אבל ב"נפלאות" אינם דומים, בגאולת מצרים כתיב "עושה פלא" ובגאולה העתידה לעשות עם הבנים כתיב "אראנו נפלאות", ומה שהקשינו והלא אף בגאולת מצרים נעשו כמה נפלאות דהיינו עשרה מכות, מאחר שכולם נעשו בכרך אחד אינם נקראים אלא בלשון "פלא" אבל בגאולה העתידה לעשות עם הבנים ממזרח וממערב, מצפון ומים, נקראים "נפלאות".

או נאמר מה שאמרו שעל פי עשר ספירות אנו חיים ולזה ב"עשרה" מאמרות נברא העולם, "עשרה" נסיונות נתנסה אברהם

וחזרו בתשובה, לקו פרעה ועבדיו "עשר" מכות, בראשונה שבע ואחר כך שלש, וזה שאמר הכתוב "למען תספר באזני בנך וגו', את אשר התעללתי במצרים" "שחקתי" כמו שאמר רש"י ז"ל.

ומה שאמר "במצרים" נגד שר מצרים הנקרא "מצרים", שהיה מליץ בעד מצרים שהיה צועק על הק"ץ, "ואת אותתי" דהיינו עשר מכות אשר שמתו באנשי מצרים, ולזה כפל במילות שונות אחד כנגד השר, ואחד כנגד אנשי מצרים.

ומה שהוצרכתי להוסיף השלש מכות אחר שעשיתי השבע מכות כנגד השלש ראשונות כדי "וידעתם כי אני ה'" רוצה לומר אני ה' ראשון ואני אחרון, ועשר ספירות כולם כלולים זה בזה, ולזה "ויבא משה ואהרן" כששמעו שהספירות כולם יחד שמחו ונכנסו שניהם יחדיו לפרעה, מה שאין כן בביאות ראשונות, "ויאמרו אליו כה אמר ה'" [שמות י. ג] שרצונו להיות אלהי העברים, ומוכרח להוציאם וליקרא "אלהיהם" ומה שאמר "עד מתי מאנת לענת מפני" [שם] כוונתו לומר ראשי תיבות של "מאנת לענת" שבעים, לרמוז לו עד מתי "מאנת לענת" רוצה לומר להתכנע אתו שהביא עליך שבע מכות כנגד שבע ספירות, שכל אחת כלולה מעשר שעולים שבעים, וגם כן רמוז לו כתיבת "לענת" שארבע מאות נשלמו על ידי חמשה עבודות, פירוש חמשה פעמים שמונים יעלו ארבע מאות, וזה רמוז לו באות למ"ד ואות נו"ן של תיבת "לענת", נשאר מתיבת לענת תי"ו עי"ן. תי"ו לרמוז האמור שחמישה פעמים שמונים יעלו ארבע מאות, נשאר מתיבת "לענת" אות עי"ן רמוז לו שהשבעה מכות על ידי שבע ספירות, שכל אחת כלולה מעשר שעולים שבעים.

וכל השבע מכות עשיתי לך כדי לשלח את עמי ואתה מאנת לענת ולהתכנעא "שלח עמי" יש אם למקרא דהיינו לקרותם "עמי" ויש אם למסורת "עמי" רוצה לומר "לעמוד עמי" על הר סיני.

ויעבדני רוצה לומר, לומר לי "נעשה" ונשמע" "ואם מאן אתה לשלח" על ידי שבע מכות אני מוסיף לך עוד שלש נגד שלש ראשונות, והראשונה מהם "הנני מביא מחר ארבה בגבולך".

הנפלאות", אפילו לגבי ה"עושה" שהוא הי"ת נקראים "נפלאות", אף "נפלאות" הנאמר כאן לפי ה"גדלות של הנפלאות" נקראים "לעושה נפלאות".

ואם תאמר זה הכתוב "לעושה נפלאות גדולות לבדו" אינו כתוב בגאולה העתידה וליכא ראייה ממנו כלל לכל האמור? לזה אמר "וכן הוא אומר ברוך ה' אלהי ישראל עושה נפלאות לבדו" המדבר בגאולה העתידה, לומר, נאמר כאן "נפלאות" ונאמר להלן "עושה נפלאות גדולות" מה להלן "נפלאות גדולות ולעושה" אף כאן "נפלאות גדולות ולעושה".

כפי כל האמור בעולם הזה אין אנו חיים כי אם על ידי שבע ספירות דווקא, ובמהרה בימינו נזכה להשפע מכללות העשר, השם יזכנו לכל האמור ונראה נפלאות גדולות שאפילו ל"עושה" נקראים "נפלאות" אמן כן יהי רצון.

אבינו, "עשרה" מכות (ראה אבות ה, א-ד), וידוע הוא שכל אחת כלולה מעשר, דהיינו העשר מאה, ואם נהיה זכאים נזכה לשפע מכללות העשר, ולזאת הכוונה אמר התנא "אל תפרוש מן הצבור" (שם ב, ד) רוצה לומר אל תגרום על ידי עוונותיך שתהיה פרוש מן הצבור, רוצה לומר מהשפעת כללות ה"עשר" שהם "צבור" ולזה בגאולת מצרים שלא היינו הגונים וראויים לא זכינו להשפעת כללות ה"עשר" וכל אחת מהעשר לא עשתה כי אם "פלא" אחד, ולזה "עשר" מכות דווקא, אבל בגאולה העתידה לעשות לבנים נזכה ב"שלוש" להשפעת כללות ה"עשר" דהיינו מאה "נפלאות" ולזה בגאולת מצרים אפילו שהם "עשרה" נקראו "פלא" שכל אחת לא עשתה כי אם "פלא", אבל בגאולה העתידה שכל אחת עתידה לעשות "עשרה" כאמור, נקראים "פלאות".

או נאמר בגאולת מצרים לדידן "נפלאות" אבל ל"עושה" שהוא הי"ת לפי גדלותו ורוממותו אינם נקראים כי אם "פלא" אחר" ולזאת הכוונה אמר הכתוב "נורא תהלות עושה פלא" רוצה לומר ל"עושה פלא" דווקא, אבל לדידן "נפלאות" ובגאולה העתידה אפילו ל"עושה" דהיינו להי"ת "נפלאות" דכתיב "אראנו נפלאות".

ואם תאמר מנין לך לומר דאומרו "אראנו נפלאות" קאי להי"ת, לעולם אימא לך מה שאמר "אראנו נפלאות" לדידן, והדימוי על ה"נפלאות", דבין גאולת מצרים ובין הגאולה העתידה, נקראו "נפלאות".

לזה הביא הפסוק השני וכן הוא אומר "לעושה נפלאות", כתיב כאן "נפלאות", וכתיב כאן "לעושה נפלאות", מה להלן הנפלאות ל"עושה" אף הנפלאות האמור כאן ל"עושה" ולא לדידן.

אם כן מוכרח לומר הדימוי על הי"תים" ואינו על ה"נפלאות" כאמור, שה"נפלאות" של הגאולה העתידה אפילו לגבי ה"עושה" לפי הגדלות של אותם ה"נפלאות".

ולפי זה הביא הפסוק השני אגב חדא תרתי, לומר "נאמר כאן נפלאות" ונאמר להלן "לעושה נפלאות גדולות" מה להלן "נפלאות גדולות" אף כאן "נפלאות גדולות" וגם כן מה להלן לפי ה"גדלות של

פרשת בשלה

ופעם אומר שם הוי"ה שלם כדכתיב "הוי"ה איש מלחמה". ח' מהו פירוש "ואנוהו" במקום הזה, אין לו שחר! ט' "ה' איש מלחמה" ואין לו שייכות עם האמור, ורש"י ז"ל פירש בעל מלחמות. י' "ה' שמו" אין אנו יודעים שה' שמו!

אלא הכוונה היא כדאמרן שבבעים אומות יש להם שבועים שרים, ועל פיהם הם חיים, ועל ידי השרים שבועים אומות משתעבדים בישראל, וזהו הטעם של מצרים שלא שלחו את ישראל כי אם על ידי עשר מכות מפני גזרת בין הבתרים של ארבע מאות שנה, וחשבו פרעה ועבדיו "עדיין לא נשלמו הארבע מאות" וזה על ידי שרם של מעלה שהיה צועק על "קץ" שנים, ולזה הכבידו לבם ולא ידעו שהי"ת גזר עבודה אחת והם שעבדו חמישה עבודות, שחמשה פעמים שמונים יעלו ארבע מאות, ובזה טעו המצרים ושר מצרים, ואפילו שגם כן ישראל שלא האמינו כפי האי טעמא, חשבו "האמת עם המצרים ושרם של מעלה".

לזה אמר הכתוב "ויושע ה' ביום ההוא" על כרחם אפילו כפי סברתם שלא נשלמו הארבע מאות "מיד מצרים", מיד השר ששמו "מצרים" המלמד על מצרים זכות על תשלום הארבע מאות, מת, רוצה לומר "אבדו טענותיו" כאלו מת, שלא היה לו עוד פתחון פה להליץ על אנשי מצרים ונחשב כמת, ובאיזה ענין נתבטלו טענותיו "על שפת הים" פירושה בשביל "שפת הים" נוטריקון שי"ן שעבוד, פ"ה שמונים, תי"ו ארבע מאות.

רוצה לומר הי"ת גזר עליהם שעבוד ארבע מאות עבודה אחת, והם הכבידו עליהם ה' עבודות כדכתיב "ויעבידו מצרים בעבודה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם" [שמות א, יד], חמישה פעמים שמונים עולים ארבע מאות, זהו תי"ו של "שפת" וזו כוונתו באומר "מת על שפת הים" שעבוד שמונים ת' רוצה לומר שעבוד של גזרת ארבע מאות נשלמו בשמונים שנים על ידי שהכבידו עליהם שעבוד, שהי"ת לא גזר כי אם עבודה אחת והם שעבדו חמש עבודות, חשב להם הארבע מאות שנה בשמונים שנה. ולזאת הכוונה לא ראו זה כי אם על "שפת" הים לכונה הנזכרת.

מכילתא [פרשה ה], "והיה לכם למשמרת" [שמות לב, ה], מפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ארבעה ימים, היה רבי מתיא בן חרש אומר "ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים" [יחזקאל סו, ח], הגיע שבועתו שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו שיגאל את בניו, ולא היה בידם מצוות שיתעסקו בהם כדי שיגאלו, שנאמר [שם ז] "שדים נכונו ושערך צמח ואת עירום ועריה", ערום מהמצוות, נתן להם הקב"ה שתי מצוות "דם פסח" ו"דם מילה" שיתעסקו בהם, כדי שיגאלו, שנאמר "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך ואומר לך בדמך חיי ואומר לך בדמך חיי" [שם ה], ואומר "גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו" [זכריה ט, יא], לכך הקדים לקיחתו של פסח קודם לשחיטתו ארבעה ימים, שאין נוטלין שכר אלא על המעשה. ע"כ.

דבר ידוע הוא שבבעים אומות יש להם שבועים שרים בשמים, והם המקטרגים על אומה ישראלית, ומי מציל אותנו מידם? עשיית המצוות וקבלת אלהותו יתברך עלינו, ולזה כל זמן ש"שר מצרים" מקטרג על ישראל והיה צועק על "קץ" שנים ועדיין הוא קיים, ואפילו שנעשה בפרעה ובעבדיו עשר מכות וראו כל זה בעיניהם ויצאו ממצרים על אפם ועל חמתם של פרעה ושל מצרים, לא החזיקו באמונה עד שראו "שר מצרים" מת על שפת הים, באותה שעה "האמינו בה" ואמרו שירה, שנאמר "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים" [שמות יד, ז] ודרשו רז"ל שהוא שר מצרים, כשראו אותו מת על שפת הים באותה שעה "ויאמינו בה" ובמשה עבדו".

ובזה נבין מה שנאמר "ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים" קשה, א' מהו כוונתו באומר "ביום ההוא"? ב' מהו כוונתו באומר "מיד מצרים"? ג' "על שפת הים" למה כי אם על "שפת הים"? ד' "ויאמינו בה" ובמשה עבדו" חס וחלילה לומר על האומה הקדושה שראו כל אותם הנסים שנעשו להם במצרים ולא האמינו כי אם עכשיו! ה' כפל "כי גאה גאה" [שמות טו, א], ו' "סוס ורכבו רמה בים" מהו כוונה בזה? ז' "עזי זמרת יה" פעם אומר "יה"

לי שעל ידו נהיה שאנן, "הו" דהיינו חיבור שם י"ה ברוך הוא עם ו"ה.

או נאמר "ואנו" קאי על בית אלהינו, אימתי תהיה בית אלהינו נוה שאנן? ה"ו, כשיתחברו אותיות ה"ו עם אותיות י"ה, ואימתי יהיה זה בעזרת ה' "אלהי אבי וארוממנהו" ויקרא ה' השם שלם "הוי"ה איש מלחמה", כשה"איש" שהוא הי"ת עושה מלחמה עם זרע עמלק, באותה שעה "הוי"ה שמו" השם שלם, כן יהיה בעזרת ה' במהרה בימינו, אמנן כן יהי רצון.

אבל צריך להקשות אחר שראו כל זה במצרים ובים, איך הי"ת חשב על אומה ישראלית חלילה וחס "פן ינחם העם ושבו מצרימה" [שמות יג, יז], ולהבין זה נאמר מה שחנני האל על פסוק "ויהי בשלח פרעה את העם" וצריך להקשות, א' מה שאמר "ויהי בשלח פרעה את העם", ידוע הוא בכל מקום שיאמר "ויהי", לשון צער, "ויהי" לשון שמחה [ב"ר מב, ד], ובכאן לא היה צריך לומר כי אם "ויהי" ששמחה לישראל שיצאו מגלות מצרים, ושמחה לפרעה ועבדיו שהיה להם נחת רוח מהמכות שעבר עליהם צער גדול. ב' "ולא נחם אלהים וגו' פן ינחם העם וגו' ושבו מצרימה", איך יתנחמו וישונו למצרים ולחזור לגלות המר אחר שראו כל האותות והמופתים? ג' מהו כוונתו באומרו "וחמושים עלו בני ישראל" ורבותינו דרשו כמה פירושים. ד' "ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע" [שמות יג, יט], קשה הכפל.

אלא הכוונה היא כשיאמר "עם" קאי ל"ערב רב" וכשיאמר "ישראל" קאי ל"אומה ישראלית" ולזאת הכוונה אמר "ויהי בשלח פרעה את העם" "ויהי" וצער גדול בשלח פרעה את העם שהם "ערב רב", היה לפרעה צער גדול שלא הוכה בשבילם, אבל בשלח פרעה את "ישראל" היתה לו שמחה גדולה שהוכה בשבילם, ובשלחו אותם היה לו נחת רוח, ומפני שלא היו מוחזקים באמונה ה"עם" הנזכר, לא נחם דרך פלשתים, והטעם "כי קרוב הוא" תיבת "קרוב" סובלת שני פירושים, כי קרוב הוא לחזור לסורם הראשון דקרוב הוא, דמעיקרא רחוקים הם מהדת, ועכשיו נתקרבו, אילו היו מוחזקים בדת כישראל, שאבותיהם אברהם ויצחק ויעקב, והיו אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם לא הייתי חושב עליהם זאת המחשבה ולומר עליהם "פן ינחם", והי"ת לא יודח ממנו נדח, ולזה לא נחם

או נאמר מעיקרא שר מצרים כשראה שירדו למצרים שבעים נפש בדקדוק, חשב שלא ישגיח עליהם הי"ת כי אם על פי שבע ספירות, שכל אחת כלולה מעשר שעולים שבעים ולזה הכה אותם שבע מכות כל אחת מהשבע עשתה אחת, אבל שלש ראשונות, חשבו אין לנו עסק בנסתרות, וכפי זה יש סוף בהשגחת הי"ת בנו, דהיינו דנשאר שלש ראשונות, וכשראה שהכה אותם עוד שלש מכות נגד שלש ראשונות, נהפכה מחשבתו ומתה ואבדה טענתו, וידע שאין סוף להשגחת ולהשפעת ה' יתברך בנו, וזהו כוונת הכתוב "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים" רוצה לומר מת, דהיינו אבדה טענתו שהיה אומר שאין הי"ת משגיח עלינו כי אם משבע ספירות. "על שפת הים" בשביל שראה הי"ת השגיח והביט על ישראל מ"שפת" הים, דהיינו משלש ראשונות שהם "שפת" וקצה האחרון של עשר ספירות, שראה שהכה אותם עוד שלש מכות, ולזה "ויהימינו בה" ובמשה עבדו" שגם כן הם חשבו בדעתם כשר מצרים וכאנשי מצרים ככל האמור, וכשראו שר מצרים מת על שפת הים, כדפרשית, האמינו.

או נאמר חס וחלילה לומר על אומה ישראלית לא האמינו בכל אותם הנסים שנעשו להם במצרים, ועל מי נאמר? על "ערב רב" הנקראים "עם", ולזאת הכוונה אמר "ויראו העם את ה'" קאי על "ערב רב" ובאותה שעה "ויהימינו בה" ובמשה עבדו". אבל ישראל "אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה" ויאמרו לאמר" [שמות טו, א] לערב רב שלא האמינו כי אם אחר שראו שר מצרים מת על שפת הים "אשירה לה" כי גאה" על ידי שבע מכות ראשונות שנעשו במצרים, על ידי שבע ספירות, "גאה" בשביל שלש מכות אחרונות שנעשו על ידי שלש ראשונות.

וגם כן "סוס ורכבו רמה בים" סוס הם "אנשי מצרים" ורכבו הוא על "השר" הרכב עליהם, שהוא בשמים, שניהם "רמה בים", כל זה בגאולת מצרים, אבל בגאולה העתידה "עזי וזמרת יה", והעוז והזמרה שיש לי שם י"ה, שהי"ת גזר שאין שם הוי"ה ב"ה שלם עד שיכרית זרע עמלק [ראה שמות ז, טז וכפירוש רש"י], ועל צד ההכרח בשביל שמו הקדוש "ויהי לי לישועה", וגם כן "זה אלי" ותוקפי, רוצה לומר ה"תוקף ואבירות לב" שיש לי, "ואנוהו" "ואנו" "הו", פסקיה כסכינא חריפא, "ואנו" לשון "נוה שאנן" רוצה לומר התוקף שיש

דרך מה שדרשו רז"ל, בפסוק "וסעדו לבכם" [בראשית יח, ה] "לבבכם" אין כתיב כאן, מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים, כפי זה מה שאמר הכתוב "חכם לב" ולא אמר "חכם לבב" קאי על מי שאינו פונה אחר יצר הרע, לזה אמר בעל המאמר חכם לב, זה משה, שכל ישראל פנו אחר הכסף והזהב, ומשה שאין לו כי אם "לב אחד" לא פנה לכלום כי אם אחר עצמות יוסף.

ולזאת הכוונה אמר הכתוב "ויקח משה את עצמות יוסף עמו" כוונתו

לומר אין עמו כי אם עצמות יוסף, שלא פנה לא לכסף ולא לזהב, חלילה וחס להי"ת לקפח שכרו, ובפרט שנאנס שמת בעבר הנהר, אלא כוונת הכתוב כך היא, איני צריך לומר למשה שנחשבת למצווה שלא פנה לכלום כי אם לזאת המצווה, אלא אפילו לישראל שפנו אחר הכסף והזהב, להודיע רחמי האל, מאחר שגמרו המצווה נקראת על שמם, ולזאת הכוונה אמר הכתוב "חסדי ה' כי לא תמנו" [איכה ג, כב] רוצה לומר חסדי ה' אפילו לא תמנו וגמרנו המצווה תחשב לנו למצווה אפילו לא זכינו לגומרה.

ואם תאמר והלא משה על ידי שלא גמרה וגמרה ישראל נקראת

על שם "ישראל" כדכתיב "את עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל". ותרץ הכתוב בעצמו "כי לא כלו רחמיו" [איכה ג, כב] של הי"ת, כוונתו לומר נקראת על שם "ישראל" אפילו שפנו אחר הכסף והזהב, דפנו אחר יצר הרע, ומרוב רחמיו קראה על שמם, ומכל שכן משה שלא פנה לכלום כי אם לאותה המצווה דווקא, ומה שלא גמרה, נאנס שמת בעבר הנהר, דמוכרח לומר תקרא על שמו.

ובזה נבין מה שאמרו במסכת סוטה [שלהי פ' א], קשו קראי אהדדי! כתיב "ויקח משה

את עצמות יוסף עמו" וכתוב "את עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים", אמר רבי חמא בר חנינא, כל העושה דבר ולא גמרו, ובא אחר וגמרו, מעלה עליו הכתוב על שגמרו כאילו עשאו, רבי אליעזר אומר אף מורידין אותו מגדולתו, דכתיב "ויהי בעת ההיא וירד יהודה" [בראשית לה, א] וכתב רש"י ז"ל, אף מורידין אותו מגדולתו, אלא אם כן נאנס כמשה שמת בעבר הנהר.

כוונת רבי חמא בר חנינא לומר לא מבעיא דהמתחיל במצווה נקראת על "שמו" אפילו שלא גמרה, אלא

את העם שהם "ערב רב" דרך ארץ פלשתיים, ואם כן "כי קרוב הוא" כפשוטו ולזה "ויסב אלהים את העם" שהם ערב רב "דרך מדבר" לרמוז להם שם יקבלו את התורה, "ים סוף" לרמוז להם הנסים והאותות שנעשו להם בים, ההרעשה על ערב רב, אבל אומה ישראלית "חמשים עלו בני ישראל" [שמות יג, י] מרוב השמחה עלו מזויינים, וגם כן רמזה תורתנו הקדושה בתיבת "חמשים" שלא מאומה ישראלית כי אם הטובים שבהם, שלא עלו כי אם אחד מחמשת, כמו שפירש רש"י.

ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביעי" זאת השבועה שתי פעמים היתה, אחת שהשביעי יעקב ליוסף כאשר פירשתי בפרשת ויחי בפסוק "השבעה לי וישבע לו" [בראשית מז, לא], ואחת שהשביעי יוסף לבני ישראל.

וכדי להבין זה נביא מה שאמר הכתוב "את עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם" [יהושע כד, לב], קשה, וכי עצמות יוסף העלו בני ישראל, והלא לא העלה אותם כי אם משה, כדכתיב "ויקח משה את עצמות יוסף עמו"?

ושמעתי בשם החכם השלם כמהר"ר אהרן הסבעוני זלה"ה

כוונת הכתוב כך הוא, ידוע שיוסף השביעי לא יעלו ממצרים עד שיעלו עצמותיו עמהם, ואם לא יעלו עמהם אינם יכולים לעלות, כפי זה, העצמות הם שהעלו בני ישראל ממצרים.

לזאת הכוונה אמר "את עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל" שהעצמות

הם אשר העלו בני ישראל, כי אילו לא עלו העצמות לא היו יכולים לעלות, "קברו בשכם" רוצה לומר קברו אותם בשכם.

ולעניות דעתי לא בא הכתוב לומר שאין מצווה זאת נחשבת למשה

שמאחר שהתחיל באותה המצווה ולא פנה לא לכסף ולא לזהב כי אם לעצמות יוסף כדרשו רז"ל [ראה סוטה יג, א], "ויקח משה את עצמות" וגו' "חכם לב יקח מצוות" [משלי יח, ח], זה משה, שכל ישראל פנו אל הכסף ואל הזהב ומשה לא פנה לכלום, אלא ליקח ארונו של יוסף [ראה ילקוט שמעוני על הפסוק], דהוקשה להם מה שאמר הכתוב "את עצמות יוסף עמו" דתיבת "עמו" מיותרת, דפשיטא דמאחר שלקחם לקחם עמו, לזה אמר "חכם לב יקח מצוות" על

פניו לא בא להשמיע, דאילו בא להשמיע היה לו לומר "בא הכתוב לומר דאין המצווה נקראת אלא על שם גומרה" ומדשני בלשניה מוכרח לומר כוונתו היא מעלה עליו הכתוב על שגמרו, ומכל שכן המתחיל אפילו לא נאנס מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו, כדפרשתי בכוונת רש"י.

או נאמר מגמת פניו להשמיע ד"המתחיל אינה נקראת על שמו" כל

זה דווקא "אם לא נאנס" כאשר סבר רבי אלעזר כדפירש רש"י ז"ל אף מורידין אותו מגדולתו אלא אם כן נאנס כמשה שמת בעבר הנהר כדפרשתי.

הכלל העולה מכל זה בין לפשט הכתוב שאמר "את עצמות יוסף

אשר העלו בני ישראל" ובין מה שאמר בגמרא "מעלה על מה שגמרו כאילו עשאו" כוונת הכל "מכל שכן" משה דהתחיל במצווה ולא פנה לא לכסף ולא לזהב דנקראת על שמו מאחר דנאנס, כדפירש רש"י ז"ל בדברי רבי אלעזר כאמור.

אבל מאחר שבא לדינו הכתוב הזה נאמר בו מה שחנני האל. צריך להבין א' אומרו "את עצמות יוסף עמו" תיבת "עמו" מיותרת. ב' כפל "כי השבע השביעי". ג' למה אחת חסרה והשניה מלאה?

ולהבין זה נקדים מה שאמר הכתוב "ויאמר יוסף אל אחיו

אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם" וגו' [בראשית נ, כד]. קשה, א' למה לו ליוסף כל זה האריכות לשון, היה לו לומר "וישבע יוסף פקד יפקד אלהים אתכם" מהו כוונתו באומרו "אנכי מת"? ב' למה בציווי יוסף בשבועתו אמר להם "והעליתם את עצמותי מזה" [בראשית נ, כה] ולא אמר "אתכם" וכשהעלה משה את העצמות אמר "ויקח משה את עצמות יוסף וגו' והעליתם את עצמותי מזה אתכם", אמר "אתכם".

אלא הכוונה היא כדפירשתי במקום אחר, כשאמר יעקב ליוסף "שים נא

ידך תחת ירכי" [בראשית מו, כט] פירש רש"י ז"ל, והשבע, אמר לו אנכי אעשה כדברך לצוות על עצמותי, אמר לו השבעה לי, וישבע לו, רוצה לומר השבעה לי גם כן שאתה גם כן תצוה על זה, וישבע לו, דהיינו לצוות על עצמותי, שהעצמות מזרע האב והבשר מזרע האם, ונקבר בארץ ישראל העצמות של יוסף שבאו מזרע יעקב מוכרח לזכות ליקבר בארץ ישראל, והבשר שבא מרחל ורחל נקברה

בא הכתוב לומר אפילו למי שגמרה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה מתחלה ועד סוף. דאילו כוונת רבי חמא להשמיע דהמתחיל אם לא גמרה אינה נקראת על "שמו" היה לו לומר אמר רבי חמא בר חנינא בא הכתוב לומר דאין המצווה נקראת אלא על שם "גומרה" ומדשני בלשניה ואמר "מעלה עליו הכתוב" על שגמרו כאילו עשאו, כוונתו לומר כדאמרן, לא מבעיא למתחיל שנקרא על שמו, אף לגומר מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו.

וראיה לזה רבי אלעזר לא בא לחלוק על רבי חמא בר חנינא, אלא בא

להוסיף ואמר אף מורידין אותו מגדולתו, ופירש רש"י ז"ל, אלא אם כן נאנס כמשה, כוונתו לומר ולפרש דברי רבי חמא בר חנינא "מעלה עליו הכתוב" על מי שגמרו כאילו עשאו, אם נאנס המתחיל כמשה אפילו לגומר מכל שכן דנקראת על "שמו" ואם לא נאנס ולא גמר אינה נקראת על "שמו" ובא רבי אלעזר להוסיף, אותו שהתחיל ולא גמר בלי שום אונס אינה נקראת על "שמו" ואף מורידין אותו מגדולתו, דכתיב "ויהי בעת ההיא וירד יהודה" שהתחיל במצווה כדפירש רש"י ז"ל בפסוק "ויהי בעת ההיא" אתה אמרת למכרו, כדכתיב "ויאמר יהודה מה בצע כי נהרג את אחינו לכו ונמכרנו" [בראשית לו, כו-כז] אילו אמרת להשיבו אל אביו היינו שומעים לך, ולזה הורידוהו מגדולתו, ולזאת הכוונה אמר רש"י ז"ל אלא אם כן נאנס כדפרשתי.

ורש"י ז"ל שפירש אלא אם כן נאנס כמשה רבינו, דמשמע מדבריו אם נאנס

המתחיל כאילו עשאו, ולא פירש זה בדברי רבי חמא בר חנינא, רש"י ז"ל סבר דרבי חמא בר חנינא דאמר מעלה על שגמרו כאילו עשאו, אלא בא להשמיע המתחיל ולא גמר, אלא מכל שכן המתחיל "אפילו שלא גמר" מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו, ואפילו ש"לא נאנס" ולזה לא פירש זה בדברי רבי חמא בר חנינא, אבל רבי אלעזר שבא להוסיף על רבי חמא בר חנינא, ולא בא לחלוק, סבר דרבי חמא בר חנינא דאמר מעלה על שגמרה כאילו עשאה, פירוש להשמיע דהמתחיל ולא גמר אין מעלה עליו שעשאו, ואם נאנס מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו, ולזה כשאמר רבי אלעזר אף מורידין אותו מגדולתו, דהיינו מלבד שאין מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו, אף מורידין אותו מגדולתו, פירש רש"י ז"ל, כל זה אם לא נאנס, אבל אם נאנס לא שייך בו כל האמור, ודברי רבי חמא סובל השני דרכים אם נאמרו מגמת

בילקוט, "רב לך" [נבריס ג. ס] אמר הקב"ה למשה שם רע אתה נותן בדור המדבר, יאמרו כשר אחר היה ביניהם נכנס לארץ והם אין נכנסין, וגם כן אמרו במדרש רבה פרשת פינחס, "כאשר נאסף אהרן אחיך" [במדבר כ. יג] אין אתה טוב מאחיק, כך גם כן הטעם שלא זכו בני לאה ליקבר בארץ, כדי שלא להוציא לעז על יוסף ועל בני בלהה ובני זלפה שלא הוזכר שנקברו בארץ, ולזה "העצמות" של כל שבטי יה שבאו מיעקב זכו ליקבר בארץ, מה שאין כן ה"בשר" ולזאת הכוונה אמר להם "פקד יפקד אלהים אתכם".

ואם תאמר והלא לא זכו לזאת הפקידה? לזה חזר לבאר, מה שאמרתי "פקד יפקד אלהים אתכם" פירשוהו "והעלה אתכם", דהיינו עצמותיכם יעלו, דתיבת אתכם קאי ל"עצמותיכם" ולזה לא אמר "והעליתם את עצמותי מזה אתכם" דהא אמר "והעלה אתכם" דפירוש "אתכם" עצמותיכם כדפרשית.

ולזה כשהשביעם לא אמר להם "והעליתם את עצמותי מזה אתכם" דסמך על "אתכם" שאמר קודם השבועה, וכבר מובן זה ממה שאמר ו"העלה אתכם", אבל בפסוק "ויקח משה את עצמות יוסף עמו" מוכרח לומר והעליתם את עצמותי מזה אתכם, לומר דתיבת "אתכם" עצמותיכם כדפירש רש"י ז"ל, דלא נרמז "עצמותיכם" בפסוק אחר בציווי יוסף לאחיו, דקודם שהשביעם אמר "פקד יפקד אתכם והעלה אתכם", ותיבת "אתכם" מורה על ה"עצמות" כדפרשית, ולזה מאחר שהעצמות רמוזה בתיבת "אתכם" דקודם השבועה, לזה כשהשביעם לא אמר "אתכם".

ולזאת הכוונה אמר "וישבע יוסף את בני ישראל" כוונתו לומר, שאמר להם "והעלה אתכם" ואמרו "אתכם" עצמותיכם, מנין ידע זה שעצמותיהם יעלו? לזה אמר "וישבע יוסף את בני ישראל" שתיבת "ישראל" קאי ליעקב, ויעקב אביהם נקבר בארץ ישראל, ומוכרח שהעצמות מצד אביהם יקברו בארץ, ולזאת הכוונה אמר "וישבע יוסף את בני ישראל" ולא אמר "וישבע יוסף את אחיו" כאשר אמר "ויאמר יוסף אל אחיו", לרמוז זה.

כפי כל האמור יעקב השביע ליוסף שישביע לישראל להעלות עצמותיו והשביעם, לזה אמר "ויקח משה את

בחוצה לארץ יקבר ויתעכל בחוצה לארץ, לזה אמר להם יוסף "אנכי מת" כוונתו בזה האריכות לשון, שיוסף רצה להשביעם כי אם על העצמות, ולמה לא צוה אותם גם כן שיעלו אותו בשר ועצמות כיעקב, לזה אמר להם "אנכי מת" אנכי בהפך מיעקב אבי, שיעקב, אביו ואמו נקברו בארץ, ולזה צוה אותם גם כן שיעלו ויקברו אותו בשר ועצמות בארץ ישראל, הבשר שהוא מצד האם יזכה עם אמו ליקבר בארץ, והעצמות שבאו מצד אביו יקברו בארץ ישראל, אבל אני, מאחר שאמי לא זכתה ליקבר בארץ, מוכרח הבשר ליקבר בחוצה לארץ.

וידוע הוא שהנקבר בחוצה לארץ יש לו שתי מיתות אחת הנהוגה, ואחת נוספת על ידי קבורת חוצה לארץ, כדרשו רז"ל בפסוק "אמותה הפעם" [נבראשית מו. ל], לזאת הכוונה אמר להם "אנכי מת" יש לי מיתה נוספת מלבד המיתה הטבעית, מאחר שאמי נקברת בחוצה לארץ מוכרח הבשר שבא מצדה ליקבר בחוצה לארץ, ולזה אל תתמהו על מה שלא צויתי אתכם כי אם על העצמות, שהבשר אי אפשר לו ליקבר בארץ ישראל.

ואלהים פקד יפקד אתכם" דהיינו בניכם, דברא כרעא דאבוהי, וכאילו פקד אתכם, וגם כן על צד ההכרח, "והעלה אתכם" בדקדוק שיעקב אביכם נקבר בארץ, ומוכרח עצמותיכם שבאו מצדו ליקבר בארץ, ואמרו "והעלה אתכם" קאי על העצמות וזה לשונו, "והעלה אתכם מן הארץ" דהיינו מתחת לארץ, דהיינו אחר הקבורה, ואם תאמר והלא לאה זכתה ליקבר בארץ, וכפי זה צריכין שבטי יה שנולדו ממנה ליקבר בארץ ישראל בשר ועצמות, ולמה לא זכו ליקבר כי אם העצמות שבאו מצד אביהם הנקבר בארץ, כדכתיב "ויקח משה את עצמות יוסף עמו וגו' והעליתם את עצמותי מזה אתכם" ופירש רש"י ז"ל, לאחיו השביע כן, למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם, כפי זה לא עלה מהשבטים כי אם העצמות, ולמה לא זכה הבשר ליקבר בארץ מאחר שלא הנה הבשר מצדה נקברה בארץ!

ואפשר לחוסר דעתי על דרך מה שאמרו רז"ל, למה משה לא זכה ליקבר בארץ, ותרצו, ראוי היה ליקבר בארץ, והטעם שלא נקבר בארץ כדי שלא להוציא לעז על דור המדבר, כאשר נאמר

מוכרח לומר שאי אפשר לקיים זאת השבועה כי אם על ידי "משה" ששקול כנגד "כל ישראל" והשבועה נתקיימה מאליה כדפרשית.

ובזה נבין המאמר שהתחלנו בו "והיה לכם למשמרת" וגו'

[שמות יב, ח]. וכדי להבין צריך להקשות, א' מה הוקשה לבעל המאמר בפסוק "והיה לכם למשמרת"? ב' מהו כוונתו באומרו "מפני מה" היה לו לומר "למה" ומדאמר "מפני מה" נראה שיש שתי טעמים ללקיחתו קודם שחיתתו, לזה שאל "מפני מה" מאיזה טעם מהשני טעמים? ג' אומרו "היה רבי מתיא בן חרש" מהו כוונתו באומרו "היה"? היה לו לומר "רבי מתיא בן חרש אומר" כדרך לשון התלמוד והמדרש. ד' למה רבי מתיא בן חרש הפך סדר המקראות, שסדר המקראות "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך" ראשון, והשני "את עירום ועריה" והשלישי "והנה עתך עת דודים". ה' מאחר שהגיעה השבועה למה לו לבקש על המצוות? ו' מהו כוונתו באומרו, לא היה "בירם" מצוות, היה לו לומר "לא היה להם מצוות"? ז' "כדי שיתעסקו בהם" "כדי שיגאלו" מיותרים. ח' למה לא נתן להם כי אם אלו השני מצוות. ט' "ואומר גם את, בדם בריתך" למה לו להביא ראייה אחרת? י' "לכך הקדים לקיחתו של פסח" וכו' לא ראינו מכל האמור טעם לקדימה כלל ועיקר?

אלא הכוונה היא בעל המאמר הוקשה לו בפסוק "והיה לכם" תיבת "לכם" מיותרת, דהיה לו לומר "והיה למשמרת עד ארבעה עשר" דפשיטא "לכם"!

ולתריך זה הקשה קושיא אחרת, מפני מה הקדים לקיחתו של פסח, ובתירוץ זאת הקושיא יתורץ קושיית הפסוק שכתב "לכם למשמרת" מפני מה? מפני שהפסח יש לו שתי טעמים, חד שייך לישראל שפסח על בתי בני ישראל, וחד שייך להי"ת, על דרך מה שאמר מהר"ם אלשיך ז"ל, הם חללו שם בן ארבע בעבדם עבודה זרה, יהיו מערים למות נפשם ארבעה ימים כנגד ארבע אותיות השם. עיין בספרו הקדוש בפרשת בא.

לזאת הכוונה שאל מפני מה מהשתי טעמים הנזכרים הקדים וכו', היה רבי מתיא בן חרש, כוונתו בזה היה רבי מתיא בן חרש אומר באלו הפסוקים הבנה

עצמות יוסף עמו" והטעם "כי השבע השביע", ראשונה חסרה לומר כי נשבע יוסף לאביו שישיב לישראל. "השביע" השני מלאה יו"ד לרמוז יוסף השביע לישראל לאמר "והעליתם את עצמותי מזה".

ואם תאמר ומאחר שהשביעם למה נתרשלו ופנו אל הכסף ואל הזהב? אלא הכוונה היא, חלילה לבני ישראל להתרשל משבועה זאת, אלא כשראו משה נתעסק בזה נתרשלו הם, שהשבועה נתקיימה על ידי משה שהוא שקול כנגד כל ישראל, וכי משה אינו מבני ישראל? אלא מאחר שנתעסק בו משה כאילו נתעסקו בו כל ישראל.

ולחוסר ידיעתי לזאת הכוונה אמרה תורתנו הקדושה "ויקח משה את עצמות יוסף עמו" דתיבת "עמו" מיותרת, דמאחר שלקחם, לקחם עמו, ומה בא להודיענו באומרו "עמו"?

אלא כוונתו לומר דמוכרח ליקח אותם אדם אחד דווקא, ויוסף השביע לכל ישראל ולא השביע לאדם אחד, ואי אפשר להתעסק בו כל ישראל, ואם יתעסק בו אדם אחד בטלה השבועה מאליה, שהוא השביע לכל ישראל, ולזה כשראו שנתעסק בו משה שהוא שקול כנגד כל ישראל" כאילו נתעסקו בו כולם, ולזה נתרשלו.

ולזאת הכוונה "ויקח משה את עצמות יוסף עמו" אין שייך לקיים "עמו" עם אדם אחד כי אם עם משה, שהוא שקול כנגד כל ישראל, אפילו שדווקא יוסף עמו לבדו אין השבועה בטלה, ואם נתעסק בו אדם אחר תתבטל השבועה, אבל משה אפילו שהוא "עמו" דווקא, לא נתבטלה השבועה.

ולחוסר ידיעתי מה שאמר הכתוב "את עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל" קאי למשה, שהוא שקול כבני ישראל, ולא קשה מידי.

הכלל חלילה וחס לאומה ישראלית לבטל השבועה, ובפרט באותו העת ש"שר" מצרים מקטרג עליהם, והי"ת מחפש בחורין ובסדקין למצוא להם תרופה כדי שיגאלו מהמצריים ומ"שר" שלהם ששמו "מצרים" אלא

ומהר"ם אלשיך ז"ל דיקק זה באומרו שיתעסקו בהם כדי שיגאלו, דהיינו עסק המצוות, מצוות עשה, ולסברתי שאני אומר זה מאומרו "ולא היה בידם מצוות" כדפרשית, קשה אומרו "שיתעסקו בהם כדי שיגאלו" מיותרים, דפשיטא!

ולחוסר ידיעתי כדאמרן, ששבעים אומות יש להם שבעים שרים, והם המליצים עליהם ועל פיהם הם חיים, ולזה פרעה ועבדיו כבד לבם על ידי שרם הנקרא "מצרים" ולזאת הכוונה אמר הגיעה השבועה, ולא היה בידם מצוות כדפרשית שיתעסקו בהם כדי שיגאלו מפרעה ומעבדיו ומה"שר" של מעלה המקטרג עליהם.

ולחוסר ידיעתי לזה כוין בעל המאמר באומרו שתי פעמים נתן להם הקב"ה שתי מצוות שיתעסקו בהם כדי שיגאלו, אחת כנגד המצריים, ואחת כנגד המקטרגים שיקטרו עליהם בשמים, נתן להם הקב"ה שתי מצוות דם פסח ודם מילה שנאמר "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי" וכו', כפי זה הב' דמים הם דם פסח ודם מילה, הפך מה שנראה ממשמעות הכתוב כאמור, וזה יצא לרבי מתיא מיתורא דקרא "עתך עת דודים" הכפל, אלא כוונתו כך היא, רוצה לומר "ואעבור עליך ואראך והנה עתך" השבועה דהיינו "עתך" השייך לך, ואני רואה שאתה "ערום ועריה" מכל המצוות, ואני רוצה שיהיה העת "עת דודים" על ידי עשיית המצוות, דמאחר שאתה ערום ועריה אינו עת דודים, דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכלא באפיה, מה עשה הקב"ה? נתן להם שתי מצוות, דם פסח ודם מילה.

ולחוסר ידיעתי מה שנתן להם כי אם אלו השתי מצוות, דם פסח שייך לישראל שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים, ודם מילה שייך להי"ת לקבל אלהותו עלינו בחותם אות ברית, וזה יצא לרבי מתיא בן חרש מאומרו "עת דודים" אפילו שהוא "עתך" על ידי השבועה, אני רוצה שיהא אותו העת "עת דודים" בדם פסח ודם מילה, כנגד דם פסח, שפסח על בתי בני ישראל, פרש כנפיו עלינו. על ידי שפסח אמר הכתוב "עת דודים" ובאיזה ענין נקרא "עת דודים"? בדם פסח, שפרש כנפיו עלינו.

אחרת, ועל ידי אותה ההבנה יתורץ למה הקדים לקיחתו לשחיטתו, שפשט הפסוקים ומשמעותם כך היא, שקודם אמר "ומולדתך ביום הולדת אותך" [יחזקאל טו, ד] כדפירש רש"י ז"ל, כשבחרתי בך במצרים בלא שום תיקון, וכך גם כן פירשו רז"ל בספר הילקוט "ותבואי בעדי עדיים", אל תקרי בעדי עדיים, אלא בעדרי עדרים, שהיו הולכות תחת התפוח וילדות, והי"ת שולח משמי מרום ומשפר אותם כחיה שמשפרת את הולד וכו'.

וממילא משמע כל אלו הפסוקים מוכרחים קודם דם פסח ודם מילה, וממילא משמע מה שכתוב לפני זה "ואומר לך בדמיך חיי" וכו' קאי על דם הילדים שנולדו תחת התפוח ונבלעו בקרקע וחרשו על גבם. "ואומר לך בדמיך חיי" השני קאי לדם הבנים שבנו בכותל להשלים הסכום, כשראה כל זה הגלות אמר לנבלעים בקרקע "רבבה כצמח השרה ותרבי ותגדלי" וחסתי עליכם שבאו להרגכם ונעשה לכם נס ונבלעתם בקרקע, ועל כת האחרת שבנו בכותל נאמר "זאת ערום ועריה" מכל המצוות, אבל מה אעשה "ואעבור עליך ואראה והנה עתך עת דודים" הגיעה השבועה.

כפי זה הגאולה לא היתה כי אם על ידי "השבועה" ולא היתה על ידי דם פסח ודם מילה, לזה אמר בעל המאמר, היה רבי מתיא בן חרש אומר ענין מחודש בפסוקים, ומקדים פסוק "והנה עתך עת דודים" לפסוק "ואומר לך בדמיך חיי", ורצונו לומר "ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים" הגיעה שבועתו שנשבע הקב"ה לאברהם שיגאל את בניו, מהו כוונתו באומרו "שבועתו", רוצה לומר זאת השבועה שייכא כביכול להי"ת ש"עמו אנכי בצרה" שבמצרים כביכול היה עמנו בגלות, כדכתיב "אנכי ארד עמך מצרימה" [בראשית מו, ט], וגאולתנו שיבוא גם כן להי"ת, והשבועה שייכא להי"ת ולאומה ישראלית.

לזאת הכוונה דקדק בלשונו ואמר "הגיעה שבועתו" בכינוי, שיגאל את בניו, ותיבת בניו קאי להי"ת, שאומה ישראלית נקראים "בניו" וקאי גם כן לאברהם שאנו "בניו" ולא היה בידם דבר השייך ליד האדם, דהיינו מצוות עשה, אף על פי שהיה להם מצוות לא תעשה, לא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם וכו', כולם בשב ולא תעשה.

פרשת יתרו

ולזאת הכוונה אמר הכתוב "עת דודים", ובמה "ואפרש כנפי עליך"? בדם פסח, כאמור, ועל ידי דם מילה השייכא לקבל אלהותו עלינו אמר הכתוב "ואכסה ערותך" ערוה ממש, שהיו ערלים, והטעם, הגיעה השבועה, וזהו אומרו "ואשבע לך" לגאלך וכרתי אתך ברית על הגאולה, ואבוא גם כן אני בברית באותה השבועה אתך ש"עמו אנכי בצרה" [תהלים צא, טו] ואותה "לך" שייכא גם כן "לי".

כאן נמצא חסר. וחבל על דאבדין.

"ומשה עלה אל האלהים" [שמות יט, ג], **הדא הוא דכתיב, "עלית למרום שבית שבי"** [תהילים סח, יט] מהו "עלית", נתגששת עם המלאכים של מעלה. בנוהג שבעולם הנכנס למדינה נוטל דבר שאין עין בני המדינה עליו, ומשה עלה למרום ונטל את התורה שהיו הכל נושאים עיניהם עליה, הוי "עלית למרום שבית שבי". יכול מפני ששבה אותה נטלה חנם, תלמוד לומר "לקחת מתנות באדם", בלקיחה נתנה לו, יכול יהא חייב ליתן לו דמים, תלמוד לומר "מתנות", במתנה נתנה לו וכו' [שמות רבה כח, א] ע"כ.

וידבר אלהים את כל הדברים האלה" [שמות כ, א], עשרת הדברות שהם עיקרי הדת, כפי הדין בהלכות עבדים [יורה דעה סימן רס"ז סעיף ג'], הלוקח עבד מהכותי מודיעין לו עיקרי הדת, ומקצת קלות וחמורות וענשן ושכרן.

וזהו אומרו "וידבר אלהים את כל הדברים האלה" שהם עיקרי הדת, "לאמר" לדורות אם אחד מישראל לקח עבד מהכותי ילמוד מבוראו, שהרי כשלקח ישראל שהיו עבדים למצרים אמר להם כל הדברים האלה שהם "וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר", רוצה לומר באמירה אחת אמר כל הדברים האלה.

אנכי ה' אלהיך כפי הדין בהלכות עבדים [שם סעיף ט"ז], עבד שנשבה אם נתייאש ממנו רבו וכו' ואם לא נתייאש הפודה אותו מחזיר אותו לרבו, אם פדה אותו לשם עבד רבו ראשון מחזיר לו מעותיו, ואם פדה אותו לשם בן חורין אין צריך להחזיר לו מעותיו, שהרי זה לא נתן מעותיו על דעת שיחזירם לו, או ישתעבד בו בעבורם, לזה אמר להם הי"ת "אנכי ה' אלהיך" מקודם, ולא נתייאשתי ממך, שאפילו אתה במצרים אני עמך, וכפי הדין אפילו שפדאך אדם אחר תחזור לי, ומכל שכן אני פדיתך, וזהו אומרו "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" בידי, לא על ידי מלאך, ולא על ידי שליח, ולזה מוכרח אתה לקבל אלהותי עליך.

או נאמר כפי הדין [שם סעיף כ"ה], העבד נקנה בחליפין, ונקנה במשיכה,

שהיא דרך כבוד "ולא תעבדם" עבודה שהיא בביזוי, כמו עבודת פעור שאמר רש"י ז"ל, שפורעין לפניו וכו' זה עבודתו, "כי אנכי ה' אלהיך אל קנא" ומקנא בהם, על דרך "כי קנאתי בהוללים" [תהלים עג, ג] והוא מתנקם בהם ואין אתה יכול להחליפו באלו שאין בהם כח ולא יכולת לעשות נקמה בנוגע בכם.

ומה שהקשינו והכתיב "לא יומתו אבות על בנים" [דברים כד, טז] ואיך אמר כאן "פוקד עוון אבות על בנים" [שמות כ, ד], הכתוב בעצמו תירץ זה "על שלשים ועל רבעים" כוונתו לומר מה שאמר "פוקד עוון אבות" וגו' "על שלשים" וגו' למי שעושים העוון ג' וד' פעמים, על דרך שאמרו רז"ל, האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה [יומא פח, ב], "עליהם" אמרתי שיפקוד עוונם על פניהם, והטעם שפוקד עוונם על בניהם "לשונאי" זה הכתוב נקראים "שונאי" ולזאת הכוונה אמר הכתוב "על שלשים ועל רבעים", דאי לא תימא הכי היה לו לומר "פוקד עוון אבות על בנים לשלשים ולרבעים" כל שכן "לעשה חסד לאלפים" [שמות כ, ט].

ומזה מוכח מה שאמר "לא יומתו אבות על בנים" במי שלא החזיק בעוון ג' או ד' פעמים. "ועושה חסד" דהיינו תמיד עושה, דתיבת עושה "הוזה" דמחזיק תמיד, בהפך מה שאמר בעוון דרווקא על שלשים ועל רבעים דהיינו שעושים העוון ג' או ד' פעמים "פוקד עוון אבות על בנים" ולא נתן קצבה לפקידת העוון עד כמה דורות, באמרו "על שלשים ועל רבעים" קאי לעשיית העוון כדפרשית, אבל "לעושה חסד" תמיד כל ימי חייו לאלפים דור, והטעם שהגזמתי לאלפים דור מפני שהם "אהובי" שהחזיקו בחסד שהעולם נברא ונתקיים בחסד, מי שעושה זה תמיד שעל ידי קיום יזכור זה לאלפים, ואנו בעוונות, בזה הזמן המר, אין אנו כדאים ליגאל שאין אנו יכולים לעשות שום חסד.

ולשומרי מצוותי אמר הי"ת נזכור לכם זכות האבות השומרים מצוותי בלי שום ציווי, על דרך שאמרו רז"ל [יומא כה, ב] אברהם אבינו קיים אפילו עירובי תבשילין קודם קבלת התורה.

או נאמר מה שאמר הכתוב "כי אנכי ה' אלהיך אל קנא" כוונתו לומר "אל קנא" אני אל ואין אחר עמי, וכפי האמת לא שייך

כיצד? כגון שתקפו הארון ומשכו אליו, אבל אמר קראו הארון והוא בא אליו, לא קנאו, לזה אמר "אנכי ה' אלהיך" ואתה קנוי לי, והטעם "אשר הוצאתיך" שמשכתי אותך בחזקה על אפם ועל חמתם, שכפי הדין העבד נקנה במשיכה כאמור.

או נאמר שכתוב בנימוס מצרים "העבד אל יצא עולמית" לזה אמר "אנכי ה'" מוכרח עליך להיות "אלהיך", דהרי "הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" דהיינו העבדים נקראת להם מצרים "בית תמיד" שאין העבד יוצא ממנה תמיד כאמור.

או נאמר כשהיו במצרים היו יולדות תחת התפוח ונבלעים בקרקע, ובאין שוורים וחורשין על גביהן שנאמר "על גבי חרשו חורשים" [תהלים קכט, ג] ובשעה שיצאו, יצאו הנבלעים בקרקע, לזאת הכוונה אמר "מארץ מצרים" קאי על אותם שהם תחת הארץ, "מבית עבדים", קאי על אותם שהם על הארץ, עבדים.

לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" [שמות כ, ג]. ידוע הוא יש פשע ויש עוון, ה"פשע" אין לו שום תועלת ותיקון בו, אלא עושה ומהווה אותו להכעיס את בוראו, אבל ה"עוון" יש תועלת ותיקון לעושה אותו להנאת גופו, לזה אמר "לא יהיה לך" רוצה לומר לא תהווה אותו לך, "אלהים אחרים על פני" בלי שום הווייה ותועלת לך, כי אם תעשה אותו "על פני", רוצה לומר על אפי ועל חמתי דמילת "פני" כמו "ונתתי את פני" [ויקרא כ, י] וגו' שהוא לשון "אף וחימה" וגם כן "לא תעשה" דבר שהוא "לך" [שמות כ, ד] רוצה לומר ה"עוון" שיש בו תועלת לגופך.

הכלל מה שאמר "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" כנגד ה"פשע" ומה שאמר "לא תעשה לך" כנגד ה"עוון". ומהו שכפל "פסל" ו"כל תמונה" [שם] יש שני מיני "עבודה זרה" אחת נקראת "פסל" שעושים אותה "לשם אלהות", ואחת "לדוגמא" כמו ציור. אנוש וערב רב שעשו את העגל "דוגמא" למשה שהעלם ממצרים, כדכתיב "עשת לנו אלהים אשר ילכו לפנינו" [שמות לב, א] אינו "לשם אלהות" "כי זה משה האיש אשר העלנו" וגו' לזאת הכוונה אמר "לא תעשה לך פסל" דהיינו שעובדים אותו "לשם אלהות".

וכל תמונה שעושים אותו "לדוגמא" "לא תשתחוה להם" [שמות כ, ה] העבודה

או נאמר מה שכפל, ותחלת הפסוק לנכח, וסופו שלא לנכח, כוונתו כך הוא, "לא תשא את שם ה' אלהיך" [שמות כ, ז], קאי לאומה ישראלית, שנקרא הי"ת "אלהיהם" צוה אותם "לא תשא את שם ה' אלהיך", מאחר שאהב אותך וכינה שמו עליך, מוכרח אתה לכבדו, והטעם "כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא", קאי לעובדי כוכבים ומזלות, שלא כינה אלהותו עליהם.

ולזאת הכוונה תחלת הכתוב המדבר על ישראל, שכינה שמו עליהם, אמר "לנכח" וסופו המדבר על עובדי כוכבים שאינו אוהב אותם והראיה שלא כינה שמו עליהם, אמר "שלא לנכח".

זכור את יום השבת לקדשו" [שמות כ, ח] הכוונה היא על דרך מה שאמרו רז"ל [שמות רבה א, כח], ישראל כשהיו במצרים קיימו מצוות שבת על ידי משה רבנו, לזאת הכוונה אמר הכתוב "זכור את יום השבת לקדשו", והטעם כשהייתם במצרים גזרו עליכם "ששת ימים תעבדו דווקא, וכך היה, "ועשית כל מלאכתך" לשון עבר, "ויום השביעי" כשהייתם במצרים "שבת לה' אלהיך", ולזה אני מצווה אותך אחר יציאתך ממצרים "לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך" וגו' [שמות כ, י] מידה כנגד מידה, שהי"ת חס עליכם אפילו במצרים.

ואומר "ויום השביעי שבת לה' אלהיך" נדרשת לפניה ואחריה, נדרשת לפניה כמו שפירשנו, דאמרו "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך" קאי על היותם במצרים, שעבדו במצרים ששת ימים, "ויום השביעי שבת לה' אלהיך" דהיינו כשהיו במצרים קיימו מצוות שבת, וסובל גם כן לעתיד "ויום השבת לה' אלהיך" דהיינו "לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך" וגו'.

וגם כן מטעם אחר צריך "יום השבת לקדשו" "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וינח ביום השביעי" [שמות כ, יא]. ומה שכפל "לקדשו ששת ימים תעבדו" וגם כן "ועשית כל מלאכתך", ועשית לשון "עבר" שהי"ת צוה ששת ימים ועשית כל מלאכתך ויום השבת לא תעשה כל מלאכה, לכאורה נראה שצוה על הנאת הגוף שישב ביום השבת שלוו ושאנן, לזה קודם כל הצוויים אמר "מה שאני

בי שום קנאה אפילו ש"אנכי ה' אלהיך" "אל" ואין אחר עמי, אף על פי כן "קנא" ראוי לי לקנאות, והטעם "פוקד עוון אבות על בנים" למי אני פוקד "לשונאי" דווקא, לעובדי כוכבים שהם "שנואים" לי, "ועושה חסד לאלפים" למי דווקא, ל"בני" שהם ישראל.

ולזאת הכוונה אמר "פוקד עוון אבות" "אבת" חסרה, לדרוש בה יש אם למקרא כמשמעה, לומר פקד עוון האבות על הבנים, ויש אם למסורת "אבת" לומר איזה אבות "אבת" כמו "ולא אביתם לעלות" [דברים א, כו] ש"אבו לשמוע דברי" שהם העובדי כוכבים, אני פוקד עוונם על בניהם, אבל אומה ישראלית שקבלו את התורה והקדימו נעשה לנשמע "לא יומתו אבות על בנים", ולזה אני מפרזי על המדה הזאת שאני פוקד עוון האבות על הבנים דווקא "לשונאי" שהם העובדי כוכבים, ו"עושה חסד" דווקא לישראל שהם "אוהבי" ולזה היה להם ללכת אחרי ולא להחליף אותי בדבר שאין בו ממש. לזה אפילו שאני "אל" ואין אחר עמי ואין ראוי לי לקנאות, אף על פי כן, כפי מה שאני עושה עם ישראל ראוי לי לקנאות. ואם תאמר הי"ת "ישר" ולמה עושה כל זה לישראל ולא לעובדי כוכבים, אמר "ולשומרי מצוותי" מפני שהם שומרי מצוותי אני עושה עמהם לפנים משורת הדין.

לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא" וכו' [שמות כ, ח], מה שהקשינו למה כפל, כפי הדין [יורה דעה סי' רל"ט סי' ד] שבועה אינה חלה על דבר מצווה, בין הוציאה בלשון נדר וכו' כגון שאמר שבועה שלא אשב בסוכה וכו', לזה אמר "לא תשא את שם ה'" בדבר שנקרא "אלהיך", כגון ישיבת סוכה, שזאת השבועה לשוא, שאינה חלה כלל, "כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא" בדבר שאינו של "אלהיך" דהיינו שבועה שאינה לדבר מצווה, ולזה לא כתיב כי אם לא ינקה את שמו, ולא הזכיר שם "אלהים".

או נאמר כפי הדין [סי' רל"ז סי' ה], מי שנשבע בשמים ובארץ וכו' אף על פי שכוונתו למי שבראם, אינו לשון שבועה, לזה אמר "לא תשא את שם ה' אלהיך", וחזר לבאר לומר איני מצווה אותך כי אם תשבע בשם ה', והוה אמינא "כי לא ינקה ה'" דווקא "את אשר ישא את שמו" אבל הנשבע בשמים אפילו כוונתו למי שבראם אינה שבועה.

השביעי" דהיינו באלף שביעי, ולזאת הכוונה כפל "על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו" כנגד ה"פשט" שידוע שהם ששת ימים של הבריאה, וביום השביעי נח ובירכו אמר "על כן ברך ה' את יום השבת" דהיינו ביום השבת נח ובירכו, וכנגד הרמז שאמרנו "ששת ימים הם שית אלפי שנין" שיומו של הי"ת אלף שנה, שהעולם הם שית אלפי שנין ויום השביעי כנגד עולם הבא, שהוא אלף שביעי, שהוא קדוש וטהור אמר "ויקדשהו".

כבד את אביך ואת אמך" וגו' [שמות כ, יב] קשה, א' למה לא אמר השכר כי אם בכיבוד אב ואם? ב' מהו כוונתו באומרו "על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך"?

אלא הכוונה היא כל העשרת הדברות שייכי להי"ת, ואינו צריך לומר להם שכר, אחר שראו כל האותות והמופתים, מוכרחים הם לכבדו, ולקבל עליהם עול מלכותו בלא שום שכר, אבל בכיבוד אב ואם, מוכרח לומר להם השכר, שעל ידיהם מוכרחים לכבדו.

לזה אמר להם "כבד את אביך וגו' למען יאריכון ימיך", ובלא האי חייבים אתם בכבודם "על האדמה", רוצה לומר בשביל האדמה דהיינו הגוף "אשר ה' אלהיך נתן לך" מדם, דהיינו הגוף הרמזו לאדמה נתן לך ה' אלהיך מהם מאביך ואמך.

או נאמר ידוע הוא שישראל לא נשתעבדו במצרים כל ימי מלוך יוסף [מאז ירדו למצרים] דהיינו שבעים שנה, וכשתדקדק בארבע מאות שנה של גזרת בין הבתרים מלידת יצחק עד פטירת יוסף נשאר מהם קמ"א שנים, ומכיון שהי"ת לא גזר עליהם כי אם "עבודת היום" והם שעבדום "ביום ובלילה", חישוב להם הי"ת גם כן הלילות, כפי זה לא נשתעבדו כי אם חציו דהיינו שבעים שנה. דל מהם עשר שנים של שבתות [שהרי יש עשר שנים של שבתות בתוך שבעים שנה] שהרי לא נשתעבדו בשבת כאמור, נמצא לא נשתעבדו במצרים כי אם ששים שנה דהיינו שש עשרות כנגד ימי השבוע, לזאת הכוונה אמר "ששת ימים" כנגד שש עשרות שנשתעבדתם במצרים.

יום השביעי לה' אלהיך" כנגד שהוציאך מארץ מצרים מאנחה למנוחה, והוא דומה לשבת שהוא מנוחה לישראל,

מצווה אתכם אינו להנאת הגוף "לקדשו" דהיינו בכל דבר שיש בו קדושה, ומה שכפל "תעבד ועשית כל מלאכתך" ואומרו "תעבד" קאי על התפלה, ואחר התפלה שהיא העבודה [תענית ב' א'] "ועשית כל מלאכתך".

ולזה אמר "ועשית" לשון "עבר" דהיינו אחר עשיית המלאכה יתפלל מנחה וערבית, ד"לעבדו" קאי על התפלה, תעבד קודם עשיית המלאכה, שחרית, ואחר עשיית המלאכה, מנחה וערבית, ולזה בעבודה דהיינו התפלה אמר "תעבד" ובמלאכה אמר "ועשית" לשון "עבר".

או נאמר אומרו "תעבד" קאי על התפלה, אם התפללת וקיימת מצוות בוראך "ועשית" הי"ת מסייעך כאילו "עשית" ומה שאמר ב"לא תעשה אתה ובנך ובתך" וכו' וב"ששת ימים תעבד" לא אמר "אתה ובנך ובתך", כי ב"ששת ימים תעבד" אינו צריך לומר "אתה ובנך ובתך" דאם יעשה הוא מכל שכן הם, אבל ב"לא תעשה" צריך לצוות עליהם שלא יעשו, דאם לא צוה הייתי אומר דאינו עובר בלאו כי אם על עצמו, אבל אם יעשו הם, אינו עובר עליהם בלאו אם הניחם לעשות ולא מיחה בידם.

ובעל הטעמים שם אחר תיבת "אתה" פסק, "ובנך ובתך" תלשא, ועל "ובהמתך" זקף קטן, לרמזו בעונות אם אין לו בנים כי אם תורה, פסק, כאילו הוא מת ונפסק מן העולם, וזהו אומרו "יום השביעי שבת לה' אלהיך", "אתה" דהיינו שזה המצווה כי אם "לך לבנך" ואם אין לך בן ובת שנצווה אותך עליהם כי אם "אתה" דווקא, פסק בנך ובתך, דהיינו יש לך בן ובת וקיימת מצוות פריה ורביה, תלשא, שהיא סמך הרומזת לסוד שהוא "כתר" שאין לך כתר גדול מזה, אבל מי שאין לו בנים ויש לו עושר ולקח בו עבד ואמה ובהמה "זקף קטון", אין לו בזה שום "כתר" כי אם זקיפה קטנה.

ומה שכפל "על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו" לחוסר ידיעתי והשם יצילנו משגיאות, ידוע הוא מה שאמרו רז"ל [טנחודין צ, א'] שהעולם שית אלפי שנין, וידוע הוא שיומו של הי"ת אלף שנה, וזהו אומרו "כי ששת ימים עשה", רוצה לומר "עשה" ותקן את השמים ואת הארץ, דהיינו ששת ימים שהם שית אלפי שנין של ימי העולם, ואחר כך "את הים" רמז לעולם הבא, ואחר שית אלף שנין "וינח ביום

יעקב ליוסף, לזה צוה אותם על החמדה והתאוה "מכל מקום", בין חמדת ממון, בין חמדת בית, בין חמדת אשת איש. הרי ראינו מה הגיע לנו מחמדת דבר מועט ככתונת פסים.

כפי זה כל אלו החמישה דברות הם טעם התיקון של מכירת יוסף, דהיינו אל תעשו כמו שעשו שבטי יה. ומה שהקשינו למה אמר "עד שקר" ולא אמר "עדות שקר"? כפי הדין בהלכות גיטין צריכין עדי הגט לחתום זה לפני זה, ובשעת נתינתו יאמר הרב לכל אחד מהעדים "זה חתימתך, וזה החתימה השניה של העד רעך? דהיינו לפניך כתב חתימתו, וכשיאמר "זאת החתימה שלי וזאת החתימה השניה של חברי שחתם עמי" הגט גט ותתגרש בו, ואם יוציא לעז ויאמר "אין זה חתימת חברי" אינו גט, וזה עוון גדול.

וגם כן בשטר אם יעיד על חתימתו ויאמר "אין זה חתימת העד החותם" ויוציא לעז כגון שאין העד השני באותו הזמן באותה העיר, ומגמת פניו לפסול הגט או השטר, והוא עוון גדול, לזה אמר "לא תענה ברעך" שהוא עד שקר כדי לפסול הגט או לפסול השטר על ידי עדות שקר.

לא תחמוד בית רעך" שהקב"ה הוציאם ממצרים כדי ליתן להם ארץ כנען, וכל אחד יקח חלקו בה, לזה צוה אותם כשיחלקו ארץ ישראל "לא תחמוד בית רעך" שעלתה לו בחלקו, "לא תחמוד אשת רעך" שהי"ת התיר להם אשת יפת תואר, לזה צוה אותם "לא תחמד אשת רעך" שלא התרתי לכם כי אם אשת שבעה עממים, כדכתיב "וראית בשביה" [דברים כא, יא] אבל "אשת רעך" דהיינו של ישראל, לא התרתי לך לחמוד, ואגב זה צוה שלא לחמוד שום דבר של ישראל.

ומה שהוצרך לצוות על כיבוד אב ואם אחר "לא יהיה לך" ו"לא תשא את שם ה' אלהיך". שלשה שותפין באדם [קידושין ג, ב], מהי"ת נשמה ורוח ונפש, כנגדם צוה, "אנכי ו"לא יהיה לך" ו"לא תשא" וכנגד הגוף שבא מאביו ומאמו צוה גם כן על "כיבוד אב ואם", ומה שאמר "זכור את יום השבת לקדשו" שהוא שייך להי"ת קודם "כבוד את אביך ואת אמך", כי יש מי שיזכה יותר מהשלש שהם נשמה ורוח ונפש, ולזה כתב "אנכי ולא יהיה לך ולא תשא" כנגד השלש

ולזאת הכוונה אמר "יום השביעי שבת". למה נקראת יציאת מצרים "לה' אלהיך"? ששמעתם בסיני "אנכי ה' אלהיך".

כבד את אביך ואת אמך". כפי הדין [ש"ע יורה דעה סי' ר"ט ס"ט], חייב לכבדו אפילו אחר מותו וכו', לזה אמר "כבד את אביך", "את" לרבות אפילו אחר מיתתו חייב לכבדו, והטעם "למען יאריכון ימיך על האדמה" דהיינו ארץ ישראל דלא ניתנה להם כי אם בזכות האבות, וזכו לה אחר פטירתם, ולזה אמר "כבד את אביך ואת אמך" "את" לרבות אפילו אחר פטירתו, והטעם "על האדמה" רוצה לומר "בשביל" האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך אחר פטירתו, שזכותם עמדה לך אפילו אחר פטירתם וניתנה לך, ולזה גם כן אתה חייב בכבודם אפילו אחר פטירתו.

לא תרצה לא תנאף" וכו' [שמות כ, יג] כל זה על המאורעות שאירעו ליוסף "לא תרצה" מפני שהשבטים מכרו את יוסף כאילו רצחו והרגו את יוסף והרגו אביהם על דרך "כי ארד אל בני אבל שאולה" [בראשית לג, לה] דהיינו שילך לגהינם, כידוע מדברי רז"ל [ראוה תנחומא ויגש ט], וגם כן כשאמרו לו "הכר נא הכתונת בנך" [בראשית לג, לב] דאזיל סומקא ואתי חוורא כדפרישית בפסוק "שופך דם האדם באדם" [בראשית ט, ו] ולזה צוה אותם "לא תרצה" מכל מקום, כל דבר הנקרא רציחה, בין רציחה ממש, בין רציחה דאזיל סומקא ואתי חוורא כאמור ביעקב.

וגם כן "לא תנאף", יוסף שהוא מרכבה לשכינה, ובזכותו לא נטמעו בזנות, והתורה העירה עליהם "שבטי יה עדות לישראל" [תהלים קכב, ז] שלא נשטפו בזימה כלל ועיקר, וזה זכו לו בזכות יוסף הנקרא "יסוד עולם" שלא נגע באשת אדוניו, ובזה הזכות נגאלו, ולזה צוה אותם "לא תנאף".

לא תגנוב מפני שגנבו את אחיהם צרח "לא תגנוב", לא תלמדו ממעשיהם.

לא תענה ברעך עד שקר" מפני שטבלו הכתנת בדם, ואמרו "הכר נא הכתונת בנך" והעידו עדות שקר, לזה צוה אותם "לא תענה ברעך עד שקר", ומה שצוה אותם "לא תחמוד" [שמות כ, יד] לומר כל זה המאורעות שאירעו להם תולדות ה"חמדה" של כתונת פסים שעשה

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו "ומשה עלה אל האלהים"

האי הוא דכתיב "עלית למרום שבית שבי", בנוהג שבעולם הנכנס למדינה נוטל דבר שאין עיני בני המדינה עליו, ומשה עלה למרום ונטל את התורה וכו', יכול מפני ששבה אותה נטלה בחנם, תלמוד לומר "לקחת", יכול יהא חייב ליתן דמים, תלמוד לומר "מתנות" וכו'.

וכדי להבין צריך להקשות א' מה הוקשה לו בשני פסוקים עד

שהוצרך לדרוש פירוש "עלית", נתגששת. ב' מנין להם לדרוש מהפסוק "בנוהג שבעולם הנכנס למדינה נוטל דבר שאין עיני בני המדינה עליו" אפילו שזה הענין בכח הסברא, שהאמת מלאכי השרת עיניהם על התורה, ובא משה ונטלה. צריך להבין היכן רמוז זה בפסוק? ג' אומרו "יכול מפני ששבה אותה נטלה בחנם" יכול נתן דמים? וכו' זה הענין אין לו שחר, שפעם אומר לקחה ואינה מתנה, וחזר ואמר מתנה, ואם היא מתנה איך שייך בה מה שאמר בתחלה יכול נטלה בחנם תלמוד לומר "לקחת"? ד' אומרו "יכול יהא חייב ליתן דמים? תלמוד לומר מתנות", משה כבר ניתנה לו ולקחה, והיה לו לומר "יכול נתן דמים? תלמוד לומר "מתנות". ה' אומרו "באותה שעה באו מלאכי השרת לפגוע במשה" "אותה שעה" מיותרים, דפשיטא ב"אותה שעה"! ו' איך יצויר שיכולים לפגוע בו, והתורה של הי"ת היא, ולמי שיחפוץ יתננה! ז' מנין להם לדרוש מזה הפסוק שרצו לפגוע בו? ח' אומרו "אמר הקב"ה למשה לא נתתי לך את התורה אלא בזכות אברהם" היכן רמוז זה בפסוק שכך אמר הקב"ה לאברהם? ואני אומר שהפסוק בא להודיענו שניתנה לו בזכות "אברהם" ולא אמר שאמר את זה לאברהם.

ולהבין זה נקדים מה שאמרה תורתנו הקדושה מה שענה

אברהם אבינו למלאכי השרת "כי על כן עברתם על עבדכם" [בדאשית ית, ה] מהו כוונתו בפירוטו מלי?

אלא הכוונה היא אברהם נתנבא שעתיד משה רבינו יעלה למרום לקבל את

התורה העתידה לינתן בשבעים לשון, ומלאכי השרת ירצו לפגוע בו, והי"ת צר קלסתר פניו של משה דומה לאברהם, ואומר להם, אין אתם מתביישים, לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בביתו? לזאת הכוונה אברהם אפילו שהיה ביום שלישי למילתו נתחזק וקבל אותם בסבר פנים יפות, וחלה פניהם לאכול.

הנזכרים, ו"זכור" למי שיזכה ליותר מהשלש, כמו שאמרו רז"ל, ואחר כך אמר "כבד את אביך ואת אמך" כנגד הגוף השייך לאב ולאם.

אבל צריך להקשות מן הראוי צריך להקדים "זכור

את יום השבת" קודם "לא תשא" שהוא מורה על בריאת העולם ועל חידוש העולם, ועל עולם הבא כדפרשית.

אלא הכוונה היא "עשרת הדברות", השם יצילנו משגיאות,

כנגד "עשר ספירות", כנגד הספירה הראשונה הנקראת "כתר" אמר "אנכי ה' אלהיך", שייחד שמו הקדוש עלינו שאין לנו "כתר" יותר מזה, "לא יהיה לך" כנגד הספירה השנייה הנקראת "חכמה" ולזה צוה "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" שהיא "חכמה חיצונית" מאחר שאתם מושפעים מהספירה הנקראת "חכמה" ו"לא תשא את שם ה' אלהיך" כנגד הספירה השלישית הנקראת "בינה" שהשבעה יש בה דינים הרבה וצריכה להיות בהבנה גדולה שבמקום מצווה, מצווה ליסב ליקיים המצוות, ואם נשבע לדבר מצווה יש מצוות שאין חלין בהם השבועות, ויש מצוות שחלין בהם, כאשר מבואר ביורה דעה בהלכות נדרים.

זכור את יום השבת" כנגד ספירה רביעית הנקראת "גדולה" או "חסד", שהשבת מורה על גודל יכולתו ועל חידוש העולם.

כבד את אביך ואת אמך" כנגד ספירה חמישית הנקראת "גבורה"

שהיא מידת יצחק, שלעתיד לבוא אומר הקב"ה לאברהם, בניך חטאו וכו', וכשהליץ עליהם יצחק אמרו לו "כי אתה אבינו" [ישעיה סג, טז]. ולזאת הכוונה הקדימה תורתנו הקדושה "אנכי" ו"לא יהיה לך" ו"לא תשא" קודם "זכור את יום השבת" ואחר "זכור את יום השבת" דבור "כבד את אביך ואת אמך".

יצא לנו מכל האמור שהי"ת כינה שמו עלינו לפי רוב קדושתנו, מה שאין

כך עובדי כוכבים, על ידי קבלת התורה, והיו מלאכי השרת מקטרגים על בריאת האדם ולא הסכימו בבריאתו כי אם בקריאת השמות המורים על שלשה דברים שהעולם קיים עליהם, שהם תורה ועבודה וגמילות חסדים [אבות א, ב], כדפרשית במקום אחר.

אלא מוכרח לומר מפני ש"עינים עליו" נראה להם שהוא "שבי" וכפי זה מה שאמר "עלית למרום" מוכרח לומר "נתגששת" עם מלאכי מרום, מאחר שנטל דבר "שעינים עליו" כאמור. "יכול מפני ששביית אותה לקחת בחנם, תלמוד לומר לקחת", כלומר אינו כ"שבי". "יכול יהא חייב ליה דמים?" מה שאמר בלשון עתיד והוא כבר לקחה, כוונתו כך היא, רוצה לומר יכול מלאכי השרת מה ששתקו אפילו שעינים עליו חשבו בשבילם שיהא חייב ליתן דמים הלוקחה, והם אין שייך בהם דמים ליתן בה, ומפני זה שתקו והעלימו עיניהם עליה, תלמוד לומר "מתנות" יודעים שאין ליתן בה דמים ואף על פי כן מתחלה שתקו, ומה שאמר "לקחת" ואחר כך אמר "מתנות" שהוא דבר והיפוכו, שניהם שייכי בנתינת התורה.

בערך שאין נותנין בה מעות תקרא "מתנה", ותקרא "מקח" שצריך לקיים מצוותיה לקיים רצון הבורא, כאשר פירש הרב אהבת עולם בפסוק "כי לקח טוב". באותה שעה שהבינו שהי"ת נותן להם התורה בתורת "מקח" בהקפה, דהיינו לקיים רצון הבורא, רצו לפגוע במשה, רוצה לומר מלאכי השרת אש, ואיך יצויר משה שהוא ילוד אשה בשר ודם לישב באש ולא יכווה, אלא שעל ידי התורה שעלה בשבילה הלך ממנו חומר העכור ונעשה גם כן הוא "אש" כמותם, רצו לפגוע בו במה שיקבלו הם התורה ולא תינתן לו, וכשלא תינתן לו יחזור חומר העכור ואינו יכול לישב עמהם שהם "אש" ויכווה, וזהו הנגע והפגע שיהיה לו, וזה נולד להם באותה שעה שהבינו שאין נותנין בה דמים כי אם בהקפה, דהיינו לעשות רצון הי"ת, אמרו שגם כן יקבלוה הם ויהיו עושים רצון הי"ת במצוות הנהוגות להם, כל רקיע ורקיע מה הוא עושה לקיים מצוות בוראו.

מה עשה הי"ת? צר קלסתר פניו של משה דומה לאברהם, אמר להם אין אתם מתביישיני? לא זהו שאכלתם בביתו, כוונתו בזה, התורה אי אפשר שתינתן לכם, שהתורה מורה על מצוות ה"אדם", כאברהם, שאכלתם בביתו, לרמוז האכילה שיש בה כמה ברכות דווקא אינה נוהגת כי אם בביתו של אברהם וכדומה לה, ואינה נוהגת בשמים.

אמר הקב"ה למשה לא נתנה לך התורה כי אם בזכות אברהם, שנאמר "לקחת", מדבר לנוכח, דאילו בא הכתוב להודיענו שנתנו לו בזכות אברהם היה לו לומר "לקח

וזהו כוונתו באומר "כי על כן", "על כן" בשביל "כן" חשבון שבעים, דהיינו התורה שעתידה לינתן בשבעים לשון, בשבילה עברתם על עבדכם, שעתיד משה יעלה למרום לקבל את התורה שתינתן בשבעים לשון, ואתם תרצו לפגוע בו, והי"ת יאמר לכם אין אתם מתביישיני וכו' ואתם על צד ההכרח חייבים לאכול אצלי, והם הבינו דברים כפשוטן כאשר פירשתי במקום אחר.

ולזאת הכוונה אמר "והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו" [שם, ח], מה בא להודיענו שהוא עומד עליהם? וגם כן שזה היה תחת העץ?

אלא כדאמרן מגמת פניו של אברהם לכוונה הנזכרת, ולזה לא נתקררה דעתו עד שעמד עליהם, "ויאכלו" נראין כאוכלין, וזה שאמר "תחת העץ" בשביל התורה הנקראת עץ, על דרך "עץ חיים היא" [משלי ג, יח].

ובזה נבין המאמר הנזכר, שבעל המאמר הוקשה לו בפסוק "משה עלה אל האלהים", אם פירושו שעלה למרום, היה לו לומר "ומשה עלה למרום" ואומר "עלה אל האלהים" אין לו שחר! ובפסוק "עלית למרום שבית שבי" קשה, א' כפל "שבית שבי". ב' דפליג דידיה אדיריה, פעם אומר "לקחת", ופעם אומר "מתנות". ג' אומר "לקחת מתנות באדם" אדרבא סיבת ה"אדם" היא המונעת קבלת התורה, כמו שאמרו מלאכי השרת, "חמדה גנוזה אתה מבקש ליתנה לבשר ודם", לזה אמר "ומשה עלה אל האלהים", האי הוא דכתיב "עלית למרום" פירוש "עלית" נתגששת עם המלאכים.

כפי זה מה שאמר הכתוב "ומשה עלה אל האלהים" פירושו משה נתגשש עם האלהים, שהם מלאכי השרת הנקראים "אלהים".

דבר אחר בא לתרץ כפל "שבית שבי". דהיינו בנוהג שבעולם הנכנס למדינה נוטל דבר שאין עיני בני המדינה עליו, ומשה נוטל את התורה. זה יצא מכפל "שבית שבי" רוצה לומר "שבית", הדבר ששבית, עיני בני המדינה עליו, ולגבי דידהו נראה להם שהוא "שבי" דנתקשה הענין בעיניהם, דאילו לא היה עינים עליו ולא נתקשה בעיניהם, מה איכפת להו אם שבית אותה?

פרשת משפטים

"ואלה המשפטים" זה שאמר הכתוב, "ועוז מלך משפט אהב" [תהלים צט, ה] כל העוז והגבורה והשבח להקב"ה, אמר דוד, "לך ה' הגדולה והגבורה" [דברי הימים א' כט, יא], את מוצא מי שהוא בעל זרוע מעביר על המשפט, אבל הקב"ה בעל זרוע ואוהב משפט, [תנחומא. ומובא בילקוט ריש פרשת משפטים] ע"כ.

ידוע הוא שהמשפט הוא אחד משלשה עמודים שהעולם קיים עליהם [אבות א, ב], על דרך מה שפירשתי בפרשת נח שלא הסכימו מלאכי השרת בכריאת האדם כי אם על ידי שלשה דברים שנברא העולם בשבילם, תורה, ועבודה, וגמילות חסדים [שם משנה ב'] וג' דברים שקיום העולם על ידם שהם, דין, אמת, ושלוש [שם א, יח], וכן כתב גם כן בעל הלבוש בריש הלכות דיינים שהעולם קיים על הדין, ועל האמת, ועל השלוש בתיבת "תדשא הארץ דשא" [בראשית א, יב] סימן "דשא" [ראשי תיבות של דין שלום אמת] יעויין שם בספרו הקדוש.

ולזה אפילו ש"ש"ר מצרים מקטרג על אומה ישראלית על הק"ץ שנים, גאלם כפי הדין שהי"ת אוהב משפט, דמלך במשפט יעמיד.

וכזה נבין מה שאמר "ויהי בימים הרבים ההם וימת" וגו' [שמות ב, כג] קשה, א' אם היתה להם זעקה ואנחה מן העבודה היה לו לומר "ויאנחו ויזעקו בני ישראל מן העבודה" אלא מוכרח שיש להם צער אחר מלבד העבודה, ועליו זעקו, ולזה הוכרח לפרש מה שעלתה שועתם הוא מן העבודה, ולא מצער האחר, ואפילו צריך לתת טעם למה לא עלתה כי אם מהעבודה ולא מצער האחר. ב' "וישמע אלהים את נאקתם" [שם ד] דהיינו הזעקה הנזכרת שהיה לו לומר הצער האחר, ולמה אמר "ויזכר אלהים את בריתו" [שם] ולא ב"אנחה" שהיא מצרת השעבוד?

אלא הכוונה כמו שפירש רש"י ז"ל "וימת מלך מצרים" נצטרע והיה שוחט תינוקות של ישראל ורוחץ בדמיהם, ולזה ויזעקו, אבל בעבודה לא היתה כי אם אנחה בלא זעקה, דמה להם לעשות שזאת גזרת האל בבין הבתרים, ומוכרח לקבל גזרתו יתברך, ומרוב

מתנות באדם" כל שכן משה עלה אל האלהים, ומדקאמר "לקחת מתנות באדם" דמדבר לנוכח, מכאן מוכח שהי"ת אמר לו למשה "לא ניתנה לך התורה כי אם בזכות אברהם".

וגם כן מה שאמר "ויקרא אליו ה' מן ההר" [שמות יט, ג] לאמר אין "ההר" אלא אבות, דקשיא ליה כתיב "ומשה עלה אל האלהים" דפירושו עלה למרום ונתגשש עם מלאכי השרת, ואיך יאמר אחר כך באותו הפסוק "ויקרא אליו ה' מן ההר", אלא כך הוא פירושו, שקרא לו הי"ת ואמר לו כשעלה אל האלהים ורצו לפגוע בו מלאכי השרת כדפרשית צר קלסתר פניו של משה דומה לאברהם, קראו הי"ת ואמר לו הסיבה שזכית לקבל את התורה מן ההר מסיבת "ההר" שהוא אברהם, ולזה אמר הכתוב 'לקחת מתנות באדם', בשביל "האדם" אברהם, שנאמר "האדם הגדול בענקים".

ולפי חוסר ידיעתי לפרש הפסוק מה שאמר "לקחת מתנות באדם" קאי ל"אדם הראשון", שבשעת יצירת האדם נמלך במלאכי השרת, והטעם, שקיום העולם תלוי בקבלת התורה. והתורה נתונה אצלם בשמים והם בעלי מצווה, והי"ת "ישר", לזה נמלך עמהם על בריאת האדם כדי שיסכימו בכריאתו, ועל ידי בריאתו מוכרחים להורות גם כן על התורה שתינתן לו, ולזה הביא לפניו הבהמות להודיע משמותם שקיום העולם על ידי התורה, והתורה קיומה על ידי האדם, כפי זה אמר הקב"ה למשה הטעם שעלית למרום ורצו לפגוע בך ואתה שבת שבי ולקחת מתנות, כדפרשית ב"אדם" בשביל טענת האדם שהוא "אדם הראשון", בהודיעו למלאכי השרת מקריאת שמות הבהמות שמוכרח לברוא האדם, ובכריאתו מוכרח לקבל התורה.

כפי כל האמור חייבים אנחנו לקבל אלהותו עלינו ולעסוק בתורתו הקדושה שהרי ראינו מלאכי השרת קיטרגו על בריאת האדם ולא הסכימו בכריאתו כי אם על ידי התורה, וגם כן קיטרגו בקבלת התורה למשה ולא הסכימו בנתינתה כי אם על ידי מצוות התורה, שאינן נוהגות כי אם באדם, ובבקשה ממנו יתברך יתן בלבנו אהבתו ויראתו לקבל אלהותו ולעסוק בתורתו, אמן כן יהי רצון.

המשפטים" למה בכל המצוות אומרים "וידבר ה' אל משה" ובמשפטים אמר "ואלה המשפטים". ב' "אשר תשים לפניהם" היה לו לומר "אשר תלמדם"? ג' "כי תקנה עבד עברי שש שנים" למה כי אם שש שנים? ד' אומרו "יצא לחפשי חנם" תיבת "חנם" מיותרת. ה' אומרו "אם בגפו יבא" מהו כוונתו באומרו "בגפו"? ו' "ואם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו" מי הכניסה שתצא? ועיין מה שאמר רש"י. ז' "אם אדניו יתן לו אשה וכו' האשה וילדיה תהיה לאדניה" טעמא מאי? ח' למה צריך דלת ומזוזה לרציעה?

אלא הכוונה היא שכל העולם אינו מושפע כי אם על ידי

שבע ספירות, בין כלל בין פרט, ולזאת הכוונה העולם נברא בששה ימים, כל יום בספירה, והיינו יום ראשון ב"חסד" שבספירה ראשונה שבשבע ספירות, יום שני "חסד" שבספירה שניה וכן על זה הדרך עד יום שישי על דרך "אמרתי עולם חסד יבנה" [תהלים פט, ג]. והיינו כל מה שנברא בששה ימי הבנין נברא על ידי "חסד" כל ספירה וספירה, ולזה יום השבת לא נשתעבדו במצרים על ידי החסד שבספירה שביעית שהיא ה"מלכות" דאילו לא היו חסדי האל, היינו משועבדים לפרעה אפילו בשבת, ואיך נתבטל מהשעבוד של גלות מצרים הנגזר בבין הבתרים ביום השבת?

אלא מוכרח על ידי החסד שבספירה שביעית, ד"לב מלך ביד ה'"

[משלי כא, א] והשם יצילנו משגיאות. ולחוסר ידיעתי לזה כיון רש"י באומרו "ברא אלהים" [בראשית א, א] ולא אמר "ברא הוי"ה". בתחלה "עלה במחשבה" לבראו במדת הדין וכו', הקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין, והיינו דכתיב "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים" [בראשית ב, ד], והיינו בתחלה עלה במחשבה לברוא בכל יום ב"גבורה" שבכל ספירה וספירה, שתף "חסד" שבכל ספירה וספירה והקדימה ל"גבורה" שבאותה ספירה, ולזה ראינו מרוב חסדי האל ק"ך שנה היה נח נוטע ארזים וקוצצן, ואמרין ליה למה כרין? אומר להם, כך אמר לי מארי עלמא מייתי מבולה לעלמא וכו', כמו שכתב בילקוט ריש פרשת נח, וכן פירש"י ז"ל [בראשית ז, ד]. "כי לימים עוד", מהו "עוד" זמן אחר זמן, זה נוסף על ק"ך שנה, ולמה כי אם שבעת ימים? רש"י ז"ל פירש אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח.

העבודה היו נאנחים, אבל גזרת הבנים שישחטו ורוחץ בדמם אינה גזרת האל ולזה "ויזעקו" והי"ת מרוב רחמיו וחסדיו "ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה" והיינו אנחתם מן העבודה, אפילו שהעבודה היתה גזרתו יתברך הם הכבירו יותר מדאי, אבל הזעקה משחיטת בניהם זכר להם דין תורה שהוא נקרא ברית, הבו להם ברית אבות, שדין תורה עבד כנעני יוצא בשן ועין.

ואנו בעוונות חושבים עצמנו כשהיינו במצרים כעבד כנעני, על דרך

מה שפירשו האחרונים "הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם" [תהלים קכג, ב] ליצא בהם לחירות, ו"כעיני שפחה אל יד גברתה" ליצא בה לחירות, "כן עינינו אל הוי"ה" שהוא שם הרחמים יחזור לנו "אלהינו" דין, והיינו לייסר אותנו וייסורין ממרקין, על דרך מה שאמרו רז"ל [ברכות ה, א], "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו" [תהלים צד, יד] קל וחומר משן ועין, ולזה כתיב "וישמע אלהים את נאקתם" ששוחטים בניהם, "ואזכור את בריתי" [שמות ו, ה], אומרו "בריתי" סובלת שניהם, ברית אבות, ודין תורה הנקראת ברית, שהייסורין ממרקין קל וחומר משן ועין, ולזה אפילו ש"שר מצרים" צועק על ה"קץ" אף על פי כן, כפי הדין ייסורין ממרקין ומכל שכן נשמות בני ישראל.

או נאמר על דרך מה שאמרו רז"ל [סנהדרין קא ב וע"ש ברש"י] כשלא היו

יכולים להשלים הסכום הקצוב היו משלימים הסכום בבניהם ועושים אותם בעבודה בעצמה, והיו הבנים צועקים מן העבודה, והיינו מהטיט שבבנין ולזאת הכוונה אמר "ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה" שהם הבנים תוך העבודה שהוא הטיט, והיו צועקים ממנה, ולזה "ואזכור את בריתי" כאמור.

ולזאת הכוונה כפל "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים"

[שמות ג, ו] היא עבודת פרך, "והצלתי אתכם מעבודתם" [שם] הם הבנים שהשלימו לסכום הקצוב ועשו אותם בעבודתם והציל אותם מתוך עבודתם שנפל הבנין ונצולו מתוך הבנין, כפי כל האמור מרוב אהבתו יתברך במשפט לא הציל ישראל ממצרים כי אם במשפט.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב [שמות כא, א] "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" קשה, א' מהו כוונתו באומרו "ואלה

ולחוסר ידיעתו לזה נתכוון יעקב להשתחוות שבעה פעמים לעשו, סמך על החסדים שבשבע ספירות שיעמדו לימינו, ועמדו לו שעשו בא לקראתו, והי"ת שיכל עצתו "וירץ עשו לקראתו ויחבקו ויפל על צוארו" [בראשית לג, ד]. בהפך מה שהיה בלבו שהחסדים שבשבע ספירות עמדו לו. וגם כן חלום פרעה שבעה פרות טובות ושבעה פרות רעות, טובות כנגד שבעה חסדים שבשבע ספירות "רעות" כנגד שבעה גבורות שבשבע ספירות.

ולזאת הכוונה נתמנה יוסף על ידי זה החלום שהוא מרכבה לשכינה הנקראת "מלכות" ולזה ירדו שבעים נפש בדקדוק נגד שבע ספירות, שכל אחת כלולה מעשר, ולזאת הכוונה לא נשתעבדו במצרים כי אם ששים שנה, שלא נשתעבדו במצרים עבודת פרך כי אם אחר פטירת יוסף, ולא נשאר מהארבע מאות שנת מלידת יצחק עד פטירת יוסף כי אם ק"מ שנים, אם תמנה זה בדקדוק, ולא גזר עליהם כי אם עבודת היום, והם שעבדום ביום ובלילה, חשב להם האל הלילה ליום, כפי זה שבעים שנה דל עשר שנים שיעלו בשבתות, שלא נשתעבדו בשבת, נשאר ששים, כפי זה לא נשתעבדו כי אם ששים שנה, דהיינו שש עשיריות, ונגאלו נגד ספירה שביעית הנקראת "מלכות" שהוא רמז למנוחה ולחירות.

ולזאת הכוונה אמר "ואלה המשפטים" רוצה לומר אלה המשפטים הנזכרים שנעשו במצרים, דהיינו שנשתעבדו במצרים שש עשיריות ויצאו לחירות הם בעצמם "אשר תשים לפניהם" אינך צריך ללמדם כמו שאר מצוות שכתוב בהם אמור ואמרת פעם ושתים על דרך "ולמדו את בני ישראל" [דברים לא, יט] כי אם תשים לפניהם, דהיינו שום ותן לפניהם והם יודעים אותם, שזה הענין עבר עליהם.

כי תקנה עבד עברי שפירושו עבד שהוא עברי, וגם כן כי תקנה עבד שהוא עברי, מיד בית דין שמכרוהו בגנבתו, וזה דומה לישראל שנמכרו על ידי בית דין שלמעלה על ידי שגנבו יוסף ומכרו אותו ונשתעבדו שש עשיריות כאמור, כך גם כן "כי תקנה עבד עברי" דהיינו עבד שהוא עברי, שנמכר בגנבתו, "שש שנים יעבד ובשביעי יצא לחפשי" כמו שאירע לך במצרים.

אבל לפי דרכנו שהי"ת עיכב הפורענות ק"ך שנה כנגד ששה ספירות, שש עשיריות שכל אחת כלולה מעשר, שתי פעמים עולים ק"ך, כנגד שם הרחמים ושם החסד, אולי יחזרו בתשובה ויזכו לספירה שביעית שהיא "מלכות" המורה על המנוחה. חלף ויגוע כל בשר על ידי המבול, כשראה שרמז להם זה על ידי ק"ך שנה שהיה נח עושה בתבה ואומר להם למה הוא עושה אותה ולא חזרו, עיכב עוד "זמן קטן אחר זמן גדול" כאשר כתוב בילקוט בזה הלשון. שבעת ימים כנגד שבע ספירות ואולי יחזרו בתשובה, וכשראה שלא חזרו השלים גזרתו, ולזאת התרופה של "ויזכור אלהים את נח" וכו' [בראשית ט, א] היתה להם על ידי ה"חסד" שבספירה שביעית שהיא ה"מלכות" ולזה כתיב "ותנח התיבה" שהיא מנוחה לאשר בתיבה "בחדש השביעי" על ידי ה"מלכות" המורה על המנוחה שהיא "שביעית", ולזה אמר "ותנח" לשון מנוחה, וגם כן הגיעה להם זאת המנוחה והחסד מ"שלוש ראשונות" ולזה "המים היו הלוך וחסור ער החדש העשירי", דמה בא ללמדנו בזה?

אלא לרמוז האמור לומר זאת המנוחה והחסד משלש ראשונות ולזה כשראה נח שכל המאורע שאירע ברמז הנזכר על ידי "הדין" שבשבע ספירות וההצלה על ידי ה"חסד" שבשבע ספירות לזה "וייחל עוד שבעה ימים אחרים" כנגד ה"חסד" שבשבע ספירות, ולזאת הכוונה גזר הקב"ה ששה זמנים לקיום העולם כנגד ששה ספירות, אם נזכה יהיו לטובתנו על ידי ה"חסד" שבכל ספירה וספירה, ואם לאו, בר מינן, על ידי הדין שבכל ספירה וספירה, ועל ידי השש נזכה לספירה השביעית, היינו אם נזכה ל"חסד" שבשש ספירות נזכה ל"חסד" שבספירה שביעית, ואם לאו בר מינן להפך.

ולזאת הכוונה אברהם זכה להוליד יצחק למאה שנה, על ידי עשר ספירות שכל אחת כלולה מעשר שהוא "עולה תמימה" שאין בו שום פסול כלל ועיקר, אבל יצחק על ידי ששה ספירות ולא עשר, שיצא ממנו עשו, יעקב על ידי "חסד" שבשש ספירות, ועשו על ידי "דין" שבשש ספירות, ולזה נולדו ממנו שנים הנאמר בהם "ולאם מלאם יאמץ" [בראשית כה, כג]. וה' יצילנו משגיאות. לזה כוין רש"י באומרו אין "לאם" אלא "מלכות", דהיינו הספירה השביעית הנקראת "מלכות".

"בני הם אשר חנן לי אלהים בזה", [סס ט] רוצה לומר לא יקראו על שם אמם, והטעם שנקראים "בני" ואינם על שם אמם, "אשר נתן לי אלהים בזה" הראה לו שטר כתובה, ובזה שלו הם, מכאן מוכח אילו לא כתב לה כתובה היו נקראים בשמה ולא היו נגאלים, דבנך הבא וכו'.

לזה אמר הכתוב "אם אדניו יתן לו אשה וגו' האשה וילדיה תהיה

לאדניה" וגו' וזה נלמוד אותה מיוסף כאמור. "ואם אמור יאמר העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני וגו' ועבדו לעולם", [שמות כא, ה-ו] פירש"י ז"ל, לעולמו של יובל, זה דומה ליוצאי מצרים שנכנסו במ"ט שערים נגד שבע ספירות, הדינים שבהם, כפי דעת האחרת שכל אחת כלולה משבע שעולים מ"ט, ונכנסו בספירה שמינית מלמטה למעלה הנקראת "בינה" ונקראת גם כן "יובל" המורה על החירות כשיצאו ממ"ט שערים דמסאבותא, ונכנסו לשער הקדושה ביום חמישים ונקראו "עדת קדושים", דהיינו יום שבועות זכו לספירה שמינית מלמטה למעלה הנקראת "יובל".

ולזה כמו שישראל כשהיו במצרים אמרו "אהבתי את

אשתי", שהיא עבודה זרה, שהיא כאשה כנענית "אשה הרה", "ואת בני", הרוחות היוצאים מעבודה זרה, ואמרו "אהבתי את אדני" השר של עבודה זרה, ואף על פי כן יצאו אחר מ"ט שערים בעולמו של יובל דאומרו "ועבדו לעולם" עולמו של "יובל", וזהו מה שאמר דוד המלך ע"ה "לעולם ה' דברך נצב בשמים", [תהלים קיט, טפ] כוונתו לומר מילת עולם שייך בה עולם ממש, ושייך בה עולמו של "יובל", ולפי רוב רחמיו אמרו עולם ועבדו לעולם, עולמו של יובל לעולם היינו היובל הנקרא עולם על ידי שם ההוי"ה שם הרחמים, דהיינו "דברך" שגזרת, כאומר "אהבתי את אשתי ואת בני ועבדו לעולם" ופירושו "ועבדו לעולם" לפי רוב רחמיו עולמו של "יובל", "נצב בשמים" דהיינו ז' שבועות כנגד ז' ספירות, שכל אחת כלולה משבע לפי הדעה השניה ונכנסו לשער נו"ן שהיא ספירה שמינית מלמטה למעלה, הנקראת "בינה", על שם החירות.

וזה הענין "נצב בשמים" עם "שר מצרים" היושב בשמים, "לדור ודור

אמונתך" [תהלים קיט, צ] כל הדורות לא היה להם זה החירות כעולמו של "יובל" דמה שאמר הכתוב "ועבדו לעולם" הוא עולמו של יובל, אלא בזאת האמונה שפירוש "ועבדו לעולם" עולמו של

ומה שאמר "חנם" לשון חן וחנינה, כמו אומה ישראלית כשיצאו, נתן

הקב"ה את "חן העם" בעיני מצרים וכו' כך אתה "חנם" לשון חנינה, דהיינו "העניק תעניק לו" [דברים טו יז] כפי זה מה שאמר "שש שנים" דווקא לעבד, "ובשביעית יצא לחפשי" דהיינו כאשר נעשה להם במצרים, "אם בגפו יבא" וגו' לרמוז לישראל אם יתחזק עליהם הגלות לטובתכם שהרי ראינו בגפו יצא, על דרך מה שאמרו רז"ל, הארבע מאות מירידתם למצרים, והי"ת גזר עליהם "עבודה אחת" והם הכבידו עליהם "חמישה עבודות" חמישה פעמים שמונים, ארבע מאות.

וזהו הרמוז בתיבת "בגפו" בי"ת גימ"ל של תיבת "בגפו" חמש, פעמים פ"ה

שמונים הם הארבע מאות של גזרת בין הבתרים נשאר מתיבת "בגפו" וי"ז לרמוז שהיו במצרים עוסקים בתורה הרמוזה באות וי"ז של "הקול קול יעקב" [בראשית כו, כג] שדרשו רז"ל, אם הקול קול יעקב באות ו', אין הידים ידי עשו וכו' [בראשית רבה סה] וזהו אומרו "בגפו יצא" לרמוז לאומה ישראלית שהם בעוונות בעול הגלות, אם הכבידו עליהם הגלות הוא סימן לגאולה, אחר טרחא אתנח, ואחר צרה רווחה, דהרי ראינו מפני שהכבידו עליהם הגלות כדפרש"י במילת "בגפו" יצאו מגלות מצרים דאחר טרחא אתנח.

ואם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו,

שהרי ראינו השבעים נפש שירדו למצרים להיות בעוונות עבדים לפרעה ירדו עמהם נשותיהם ופרעה אחר שבעה מכות אמר להם "לכו נא הגברים" [שמות י, יא] דווקא, ולא רצה השי"ת בזה, והכה אותם עוד שלש מכות, עד ששלח נשותיהם עמהם, כך גם כן "אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו" כיוצאי מצרים, "אם אדוניו יתן לו אשה" רש"י ז"ל פירש, שפחה כנענית, "האשה וילדיה תהיה לאדניה" וכו', והטעם דבנך הבא מן השפחה אינו קרוי בנך אלא בנה, ומנין לנו לומר זה? מיוסף שנתן לו אדניו אסנת והוכרח לכתוב לה כתובה להוציאה מתורת שפחה.

ולזאת הכוונה כשהביא יוסף ליעקב אביו בניו לברכם ונסתלקה ממנו

רוח הקודש, שחשב בדעתו שלקח אמם בלא כתובה, ואינם נקראים בניו כאמור, א"ל "מי אלה לך" [בראשית סח, ח], רוצה לומר "לך" נקראים בשמך, דהיינו בכתובה, שעל ידה נקראו בניך, והשיב לו

ולחוסר ידיעתו לזה נתכוון רש"י באומרו, מה ראתה אוזן לירצע מכל האברים? כוונתו לומר כל הדינים שנאמרו הם דומים למה שנעשה במצרים ואיני צריך לשאול בכל אחד מהם טעמא מאי, אבל ברציעת האוזן שאין במצרים דומה לה, צריך לשאול מה ראתה אוזן לירצע, וגם כן הוצרך ליתן טעם לדלת ולמזווה מפני שאין דומה לזה במצרים.

כפי כל האמור מה שאמר "ועבדו לעולם", עולמו של "יובל" וגם כן "ועבדו לעולם" בחשבון קטן עם הכולל מ"ט, יובל עם הכולל מ"ט.

וכי ימכר איש זה הי"ת [שמות כא, ט], "את בתו", אלו ישראל, "לא תצא כצאת העבדים" בשן ועין כאשר פירש רש"י ז"ל, תצא בשש כדאמרינן, מכאן נלמוד גם כן למוכר בתו. הכלל, עבד ישראל אינו יוצא בשן ועין.

וקשה על מה שאמרו רז"ל [בבבב ח א] "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה" [תהלים צד יב], קל וחומר משן ועין, בשלמא אם דין שן ועין שייך בישראל הקל וחומר יבא על מתכונתו, אבל מאחר דאינו שייך בישראל אית ליה פירכא, דאינו שייך בישראל! אלא הכוונה היא כאשר אמר הכתוב [שם קט צא] "למשפטיך עמדו היום" שר מצרים עם הסניגור של ישראל, ומה שאמר "כי הכל עבדיך" אין ישראל נקראים בנים, ד"מה אלו אף אלו". "לולי תורתך שעשועי" [שם שס צב] שאמרו, עבד כנעני יוצא בשן ועין, וקל וחומר ישראל שהשלימו הסכום של הבנין בבניהם.

וכפי זה אפילו שהיו דומים לעבד כנעני שהיו "מה אלו אף אלו" מאחר שהיה להם זה הייסורין המרים ראויין ליגאל, ולזה אמר דוד המלך ע"ה "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה" אפילו שהוא רשע לגמרי, הייסורין ממרקין קל וחומר משן ועין, זה שאמר הכתוב "לולי תורתך שעשועי" שאמרת עבד כנעני יוצא בשן ועין וקל וחומר לישראל שבנו בניהם בעבודה, "אז אבדתי בעניי" לשון עינוי ועבודה, דהיינו לא היינו ראויין ליגאל, והיינו עדיין בעבודה הנקראת עינוי, דהיינו בתוך הכותל, אלא הי"ת ברוב רחמיו וחסדיו חישב לנו אותם הייסורין כדין שן ועין, וגאל אותנו אחר צרה רווחה, ואחר חשכה אורה.

יובל, ועל פי ז' ספירות כאמור דאילו לא היה זה הפירוש לא היו נגאלים ועדיין היינו משועבדים אנו ובנינו ובני בנינו, והעולם היה מתמוטט, ובזה שפירשנו דאמרו "ועבדו לעולם", עולמו של יובל "כוונת ארץ ותעמוד" [תהלים קיט, סז] בקבלת התורה.

למשפטיך עמדו היום [שם צא], שר מצרים עם הסניגור של ישראל, "למשפטיך עמדו היום" באותו היום שנגאלו בו ישראל אמר "שר מצרים" להי"ת, אתה גזרת בגזרת בין הבתרים ארבע מאות שנה להיות עבדים במצרים. ומאחר שעבדו עבודת אלילים זה דומה לאומר "אהבתי את אשתי ואת בני שכתוב בו "ועבדו לעולם", וסבירא ליה ל"שר מצרים" מה שאמר "ועבדו לעולם" כפשוטה, ואינם יוצאים ממצרים לעולם.

לולי תורתך שעשועי [תהלים קיט, צב] המפורש בה דמה שאמר "ועבדו לעולם", עולמו של יובל, כאשר פירש רש"י ז"ל אחר שקלא וטריא, "אז אבדתי בעניי" [שם] לשון עינוי ועבודה, שלא נצא מגלות מצרים כלל ועיקר.

או נאמר "למשפטיך עמדו היום" על תשלום הארבע מאות "לולי תורתך" שאמרת גזרת בין הבתרים מלידת יצחק, ונשלמו הארבע מאות, ואפילו למאן דאמר גזרת בין הבתרים מירידתם למצרים, השי"ת גזר "עבודה אחת" והם שעבדו "ה' עבודות" וחמישה פעמים שמונים, ארבע מאות, ונשלמו הארבע מאות "אז אבדתי בעניי".

כפי כל האמור כל אלו המשפטים עברו עליכם במצרים ואיני צריך ללמדכם ולזה אמר "ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם" ולא אמר "אשר תלמדם" דמאחר שעבר עליהם כל אלו הדינים, ולא אמר "וידבר ה' אל משה" כאשר כתוב בכל התורה.

ומה שאמר "והגישו אדניו אל האלהים" וזה דומה לגלות מצרים. אדניו שהיה במצרים הוא "שר מצרים", "אל האלהים" למידת הדין שמכרה את ישראל בגזרת בין הבתרים של ארבע מאות, כך גם כן זה שאומר "אהבתי את אשתי ואת בני והגישו אדוניו אל האלהים" "לבית דין" צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו, אבל מה שרצע אדניו את אזנו במרצע לא היה דומה לו בגלות מצרים.

בעל המדרש באומרו, מי שהוא בעל הזרוע מעביר על המשפט, אבל הי"ת בעל זרוע שהוא גדול וגבור ואוהב משפט. זה יצא לבעל המאמר מאות וי"ו של תיבת "ועוז" שעל ידה אנו אומרים פסוק "ועוז" מוסב על דלעיל מיניה כדפרשית.

כפי כל האמור הי"ת אוהב משפט, לפי זה מה שאמר הכתוב "ואלה המשפטים" באות וי"ו לומר שהי"ת אוהב משפט, אות וי"ו מוסיף על הראשונים שהם עשרת הדברות, והי"ת אוהבם, ובאהבתו אותנו נתן לנו המשפטים לקיום העולם, וכמו שהוציאנו ברוב רחמיו מאותו השעבוד, אפילו שלא היינו כדאים וראויים ליגאל, על ידי המשפט של עבד כנעני היוצא בשן ועין כדפרשית, כך גם כן יוציאנו מזה הגלות המר, ויתקיים בנו "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו" [תהלים צד, יב] קל וחומר משן ועין, אמנ כן יהי רצון.

יצא לנו מכל האמור שהי"ת אוהב משפט, ומרוב אהבתו בנו רמז לנו כל מה שנעשה במצרים, וכתב לנו בתורתנו הקדושה המשפטים הרמוזים במה שנעשה במצרים, והוציא אותנו כפי הדין להורות שהי"ת אוהב משפט.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו וז"ל, ואלה המשפטים, זה שאמר הכתוב "ועוז מלך משפט אהב" כל העוז והגבורה והשבח להקב"ה הם, אמר דוד "לך ה' הגדולה והגבורה" את מוצא מי שהוא בעל זרוע מעביר על המשפט, אבל הקב"ה בעל זרוע ואוהב משפט. ע"כ.

וכדי להבין צריך להקשות, א' מה הוקשה באלו שתי פסוקים? ב' אומרו "כל העוז והגבורה והשבח להקב"ה" מה בא להודיענו בזה? ג' למה לא אמר כי אם אלו השלשה "עוז וגבורה ושבח"? ד' אמר דוד "לך ה' הגדולה והגבורה" למה לו להביא ראיה מדברי דוד, אינו צריך ראיה לזה, דזה ידוע הוא?

אלא הכוונה בעל המדרש הוקשה לו בפסוק "ואלה המשפטים" אות וי"ו של ואלה המשפטים מיותרת, וגם כן בפסוק "ועוז מלך" אות וי"ו של "ועוז" מיותרת, לזה אמר בעל המדרש "ואלה המשפטים" "ועוז מלך" אות וי"ו בשניהם מיותרים? ותירץ, כל העוז והגבורה והשבח להי"ת, כוונתו לומר קודם אומרו "ועוז מלך" אמר "יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא" ואחריו אמר "ועוז מלך" כוונתו לומר באות וי"ו יודו וישבחו שמך גדול וקדוש הוא, וגם כן יודו וישבחו את עוז מלך משפט, מלך האוהב משפט, וזה פירש אותן רש"י ז"ל ואמר גם כן רש"י ז"ל, "ועוז מלך" מוסב על מקרא העליון, כוונתו לתרץ אות וי"ו הנאמרה בתיבת "ועוז".

לזאת הכוונה אמר בעל המדרש כל העוז והגבורה והשבח להקב"ה הם, דלעיל מיניה נאמר "יודו שמך" דהיינו יודו וישבחו לשמך, שהוא גדול, ומפני שלא נאמר כי אם גדולה ושבח, ובעל המדרש מגמת פניו לומר אפילו לא אמר הכתוב כי אם הגדולה שייך עמה הגבורה, שכך ראינו דוד אמר "לך ה' הגדולה והגבורה", וכאילו אמר, יודו וישבחו לשמך גדול וגבור ויודו וישבחו את עוז מלך האוהב משפט, אפילו שהוא גדול וגבור, אף על פי כן אוהב משפט, ולזה נתכוון

פרשת תרומה

"אלהיכם" שנקרא אלהיכם והלא ראינו אמרו רז"ל, כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה [נכתובות קי, ב], כפי זה כשהיינו בארץ הקדושה שנקרא "אלהינו" אנו נקראים "בנים" ואחר הגירושין מארצנו איך שייך שאנו נקראים בנים מאחר שאין נקרא "אלהינו" בחוצה לארץ?

לזה אמר "כי עם קדוש אתה לה" בזמן שאתה בארץ הקודש ועל ידה אתה קדוש, והי"ת נקרא "אלהיך" "ובך" אחר הגירושין מארץ הקודש בחר להיות לו לעם סגולה מכל העמים שהם אומות העולם אשר על פני האדמה, כי היא ארץ הקודש, ואתה חוץ ממנה.

ולזאת הכוונה שם בעל הטעמים על תיבת "ובך" שני גרישין, לומר "ובך" אפילו אחר שני הגירושין בחר ה' להיות לו לעם סגולה. כפי זה אנו נקראים בנים להי"ת על ידי שנתן לנו חלק ממנו יתברך.

וכזה נבין מה שאמר בפרקי אבות, [ג, יז] חביבין ישראל שנקראו בנים למקום וכו' שנאמר [שמות ד, כב] "בני בכורי ישראל" למה פסוק זה? אלא הכוונה היא על דרך מה שאמר הכתוב "כי לי בני ישראל עבדים" [ויקרא כה, נח], והקשו רז"ל דפליג דיריה אדיריה [ראה בבא בתרא, י א; וכן קידושין לו, א] ותירצו בזמן שעושים רצונו "בנים" ובזמן שאין עושים רצונו, "עבדים".

ולחוסר ידיעתי לגבי הי"ת אנו נקראים "בנים" אבל לדידינו מעריכים עצמנו לעבדים.

ולזאת הכוונה אמר הכתוב "כי לי בני ישראל" היה לו לומר "כי בני ישראל לי עבדים" ומדהקדים תיבת "לי" בני ישראל לומר "כי לי בני ישראל" כוונתו יתברך כך היא, לי בני ישראל, רוצה לומר "לי לבדי" נקראים "בנים" ולדידיהו "עבדים" ותיבת "ישראל" נדרשת לפנייה ולאחריה, לפנייה דהיינו עם תיבת "לי" ונדרשת לאחריה עם תיבת "עבדים" דהיינו ישראל עבדים לדידיהו, והטעם דלדידיהו מעריכים עצמנו לעבדים "אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" וחשבו בדעתם היו עבדים "למצרים" ומאחר שהוצאתי אותם מידם חזרו להיות "לי" עבדים.

ולזאת הכוונה כפל התנא, דידוע הוא שנפשות ישראל חלק

אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו, אלהכון כהנא הוא, דכתיב "ויקחו לי תרומה" [שמות כה, ב], כי קבריה למשה במאי טביל? וכי תימא במיא, והכתיב, "מי מדר בשעלו מים" [ישעיה מ, יב], אמר ליה בנורא, דכתיב "כי הנה ה' באש יבוא" וגו' [ישעיה סו, סח], ומי סלקא טבילותא בנורא? אמר ליה, עיקר טבילותא בנורא, דכתיב, "כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש" [במדבר לא, כג] ע"כ [סנהדרין לט, א].

ידוע הוא שכל אחד ואחד מישראל יש לו "חלק" ממנו יתברך, דהיינו, נפש, רוח, ונשמה, ועל ידו נקרא "אלהינו" ומפני שנקרא "אלהינו" היא הוראה שאנו "בניו" כמו שאמרו רז"ל בכמה דוכתי, ולזאת הכוונה אמר הכתוב [דברים יד, א] "בנים אתם לה' אלהיכם", כוונת הכתוב כך היא, בנים אתם לה' בודאי, ולא בדרך גוזמא לומר, מפני שאוהב אותנו קרא אותנו "בניו" שהרי ראינו שנקרא "אלהינו" דווקא ולא "אלהי מלאכי השרת" ולא אלהי שום נברא בעולם.

מכאן מוכח שאתם בנים לה' ולזה "לא תתגודדו" וכו', והטעם "למת" לשון של "למת" נקודה קמץ, על דרך מה שאמר הכתוב "זאת התורה לעולה" [ויקרא י, לז] ודרשו רז"ל "לא עולה" מפני שהלמ"ד נקודה בקמץ, גם כן בכאן למת מאחר שהיא נקודה בקמץ פירושה "לא מת" כוונתו לומר מפני שאתם בנים להי"ת לא שייכא בכס מיתה, והחלק יתדבק בכל, והי"ת חי וקיים, מה יש לך לומר הגדידה והקרחה על הגוף "כי עם קדוש אתה" [דברים שס ב] קאי לגוף הנקרא "עם" שיש בו רמ"ח אברים ושס"ה גידים.

וזהו אומר "כי עם קדוש אתה" קאי לגוף שהוא נקרא "עם קדוש אתה" מפני שאתה מקום ומדור לשכינה, רוצה לומר לחלק שבא מה' שעל ידו נקרא "אלהיך" ולזה "לא תשימו קרחה" מאחר דלא שייך בכס מיתה, כדאמרין ולזאת הכוונה שם בעל הטעמים תחת "לא תשימו" דרגא, ותחת "קרחה" תביר, לומר אם לא תשימו יהיה לכם דרגא שמעלה גדולה לפני המקום ואם "תשימו קרחה" תביר.

אי נמי "כי עם קדוש אתה" הכתוב אמר "בנים אתם לה", והטעם שאתם בנים לה'

ולא "עבדי מצרים" אבל כפי האמת אתם "בנים" והראיה שנקראתי "אלהיכם" דה"סיבה" שנקראתי "אלהיכם" מפני שאתם "בני" וזהו כוונתו באומרו "אני ה' אלהיכם", ולזאת הכוונה אמר הכתוב כי "עבדי הם", רוצה לומר "ושב אל משפחתו" [ויקרא כה, מא] ו"לא תעבד בו עבדת עבד", והטעם כי "עבדי הם" לומר שאינם עבדים כי אם "לעבודתי" ולא לשום אומה בעולם ולא ימכרו ממכרת עבד, דהיינו כמו שהיו עבדים במצרים, ונימוס מצרים העבד לא יוצא ממצרים, ואני הוצאתי אותם, גם כן מכאן והלאה לא ימכרו ממכרת עבד.

כפי כל האמור אנו קרויים "בנים" מפני שאנו חלק ממנו יתברך ולזאת הכוונה נקרא "אלהינו" ובזה נבין מה שאמרו רז"ל במסכת שבת [נפח, ב], בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, מה לילוד אשה בינינו, אמר להם, לקבל תורה בא וכו'.

וכדי להבין צריך להקשות, א' מה כוונתם באמרם "מה לילוד אשה בינינו" היה להם לומר מה "למשה בינינו" ומה כוונתם באמרם "בינינו"? ב' היה לו לומר, ליתן לו תורה בא, למה תלה הענין במקבל ולא בנותן? ג' למה בקטרוג הראשון אמרו, מה לילוד אשה, ובקטרוג שני אמרו "בשר ודם" ולא אמרו אתה מבקש ליתנה לילוד אשה. ד' אמרם "אתה מבקש ליתנה" היה להם לומר "אתה נתנה לבשר ודם" מהו כוונתם באמרם "אתה מבקש"? ה' למה בקטרוג שלישי הי"ת השיבם, אבל בקטרוג שני אמר למשה "החזר להם תשובה"? ו' מהו כוונתו באומרו "שמא ישרפוני בהבל פיהם" ומהו כוונת הי"ת באחיזת כסא הכבוד?

אלא הכוונה היא ידוע הוא שג' שותפין באדם, הי"ת, ואביו, ואמו [קידושין ג, ב]. החלק הבא לאדם מהי"ת ישיג בו מעלה והתרוממות, והחלקים שבאו מאמו ומאביו לא ישיג מהם כי אם שפלות ודלות, ומשה רבינו לא השיג זאת המעלה וההתרוממות לעלות עד שמים לכסא הכבוד כאשר אמר הי"ת "אחוז בכסא כבודי" כי אם מהחלק הבא לו מהי"ת מתחת כסא כבודו, לזה אמר בשעה שעלה משה לאותה המעלה והתרוממות שנטה ה"חלק" אחר "הכל" מהי"ת, ולזה אמר "למרום" ולא אמר "בשעה שעלה משה לשמים" תיבת מרום סובלת שניהם, לשון שמים ולשון מעלה והתרוממות. "אמרו

אלוה ממעל, ולזה נקרא אלהינו, לזה אמר התנא "חביבין ישראל שנקראו בנים למקום" דהיינו להי"ת, כדאמרן, ולדידיה אנו נקראים בנים, חיבה יתירה נודעת להם, רוצה לומר ידיעה חדשה להם. שמתחלה היו מעריכים עצמם ל"עבדים" עכשיו נתחדש להם חיבה יתירה, רוצה לומר לא מבעיא להי"ת ולדידיה קרויים בנים אפילו לדידיהו נקראנו "בנים" שנאמר "בנים אתם" אפילו אתם דהיינו לדידכו נקראים בנים שנאמר "בנים אתם".

והטעם שנתחדש לכם זה "ה' אלהיכם", רוצה לומר שנקרא ה' "אלהיכם" והטעם שנקרא אלהיכם, מפני שאתם חלק אלוה ממעל, מאחר שאתם חלק ממנו אתם קרויים "בנים" ולזאת הכוונה כפל "חיבה יתירה", ואמר "נודעת להם" לכוונה הנזכרת.

ולזה אילו הביא הראיה מ"בני בכורי ישראל" הייתי אומר נקראו בנים להי"ת לדידיה ולא לדידינו, כאשר פירשתי בפסוק "כי לי בני ישראל עבדים" אבל מפסוק "בנים אתם לה' אלהיכם" מוכח אפילו לדידינו אנו נקראים "בנים" ואין שום פקפוק כלל ועיקר, מאחר שנקרא "אלהינו" והטעם שנקרא אלהינו מפני שאנו חלק ממנו.

אי נמי "חביבין ישראל שנקראו בנים" ולמי? "למקום", רוצה לומר להי"ת נקראו בנים, ולא לדידיהו. אימתי יודע לנו לדידיהו שאנו קרויים "בנים" בשעת המיתה שבשעת המיתה אין הנפש רוצה לצאת עד שקוראה השכינה וידבק החלק בכל, באותה שעה יודע שאנו בנים להי"ת, זה שאמר "חיבה יתירה נודעת להם" רוצה לומר כשנודע "להם" בשעה שיוודע "להם" שאנו בנים להי"ת, ואימתי? בשעת המיתה. שנאמר "בנים אתם" אימתי "אתם" גם כן, דהיינו לדידהו אתם קרויים "בנים לה' אלהיכם" בשעה שתדבקו "לה' אלהיכם" ולזה לא הביא ראיה מפסוק "בני בכורי ישראל".

אי נמי מה שאמר הכתוב "כי לי בני ישראל עבדים" כוונתו כך היא, "כי לי בני ישראל" רוצה לומר ישראל "בנים" לי, ואם ראית שקריתי אותם "עבדי", כוונתי היא עבדי הם שאינם עבדים לשום אומה בעולם כי אם "עבדי" דווקא, ומה שהוכרתי לקרותם "עבדי" הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" [ויקרא שם] מפני זה קראתם "עבדי" לומר "עבדי" הם דווקא

היתה להם אותה הסברה שאתה הולך אחר החלק, ואינך יכול להשיב אותם, דאם תאמר להם שאתה הולך אחר החלק שבא ממני מכחישים אותך, ואחר שהחזרתי להם אני התשובה ואמרתי להם שאתה הולך אחר החלק שבא לך ממני, ואינם יכולים להכחיש אותי, עתה החזר להם אתה תשובה.

או נאמר כוונתו לומר "החזר להם תשובה" לרמוז לו, הם קטרגו עליך שאתה בשר ודם, ועלול ליצר הרע, החזר להם תשובה כפשוטה, דהיינו אפילו שיש לכם יצר הרע וישלוט בכם לעבור על דברי תורה אמור להם, נעשה תשובה, ונהיה מתקנים מעשינו על ידי התשובה.

וכפי זה לא קשיא מידי למה בקטרוג ראשון השיב הי"ת, ובקטרוג שני אמר לו "מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל פיהם" כוונתו לומר "יבטלו טענותי" אם נאמר להם נעשה תשובה והי"ת יקבל תשובתנו, ומי אמר שהתשובה מועלת? ואין לו פה להשיב!

ומה שאמר "וישרפוני" פירוש "יבטלו דברי" באותו ההבל היוצא מפיהם, ומאחר שאיני יודע מה להשיבם "וישרפוני" ויבטלו טענותי, לזה אמר לו, אחוז בכסא כבודי, ואחיות כסא הכבוד היא הוכחה שהתשובה מועלת, על דרך שאמרו רז"ל [יומא פג, א], גדולת תשובה שמגעת עד כסא הכבוד. אמר להם, תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה "אנכי ה' אלהיך" [שמות כ, ב] וכו'. כוונתו לומר שהתורה ראויה לנו שמדברת בנו, דהיינו שלא למצרים יררתם ולא לפרעה נשתעבדתם, ולרמוז גם כן להם שהתשובה מועלת, כמו שאמר לו האל, אחוז בכסא כבודי, רוצה לומר שגדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר "שובה ישראל עד ה' אלהיך" [הושע יד, ב], וכתוב בתורה "אנכי ה' אלהיך", לרמוז שאנו ראויים לתורה על ידי התשובה הנאמר בה "ה' אלהיך". יצא לנו מכל האמור שאנו חלק ממנו יתברך במה שנתן לנו נפש ורוח ונשמה.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "ויקחו לי תרומה" וכו' קשה א' "ויקחו לי" היה לו לומר "ויתנו לי" ב' מה כוונתו באומרו "תרומה", היה לו לומר "ויתנו לי צדקה או נדבה". ג' מהו כוונתו באומרו "תקחו את תרומתי" ולא יזה כוונה שלשה פעמים תרומה?

מלאכי השרת לפני הקב"ה מה לילוד אשה", כוונתם באמרם ילוד אשה, שמה שאמרו טעו ורצו לומר לפני אדם הראשון שירה [נבדאשית רבה ח, ט], ואף על פי כן השיאה אותו האשה ועבר על דברי האלו!

לזאת הכוונה אמרו "מה לילוד אשה בינינו" שמא ישיא ויטעה אותנו מדרך הישרה, כאשר השיאה האשה לאדם הראשון, ולזה אמרו "ילוד אשה" ולא אמרו "מה למשה בינינו" שפחדו שמא ילך אחר החלק הבא מאמו ויטעהו גם מדרך הישרה, כאשר השיאה אשתו לאדם הראשון, ולזאת הכוונה אמרו "בינינו" אין אנו רוצים שיהיה "בינינו".

אמר להם "לקבל תורה בא" כוונת הי"ת בזה אל תפחדו ממנו לומר שהוא הולך אחר החלק שבא לו מאמו, ואמו השיאה לאדם הראשון, זה בא לקבל תורה לישראל להדריכם במצוותיה, ואדרבא הולך אחר החלק שבא ממני, ולזאת הכוונה אמר "לקבל תורה" ולא אמר ליתן לו תורה.

ומה שאמר "לקבל תורה בא" ולא אמר "בא לקבל תורה" כוונתו להסיר מהם אותה הסברה שהיה להם, שמשה הלך אחר החלק הבא מאמו. אמרו לו "חמדה גנוזה" וכו' רוצה לומר דרך העולם אין חומדים כי אם דבר הגלוי ומפורסם, כשרואין אותו חומדין אותו, והתורה אינה כדרך העולם, שאפילו גנוזה ואינה גלויה אף על פי כן חומדים אותה, ו"אתה מבקש ליתנה לבשר ודם!" שאתה הוא המבקש זאת, אמרו "אתה מבקש" דאילו היה זה בגבולו היינו אומרים שמשה הוא שביקש זאת, ומאחר שהתורה בגבולנו אתה הוא המבקש ולא משה המבקש, ואין זה דרך העולם שדבר כזה שהוא חמדה גנוזה תהיה אתה מבקש ליתנה, ולמי לבשר ודם.

ומה שאמרו בתחלה "ילוד אשה", ובקטרוג השני "בשר ודם", מפני שלקטרוג "ילוד אשה" הי"ת השיבם באומרו "לקבל תורה" כדפרשית, לזה קטרגו בלשון אחר דהיינו בטענה אחרת, לומר שהוא "בשר ודם" רוצה לומר "טפה סרוחה".

אמר לו למשה "החזר להם תשובה", כוונתו לומר בתחלה

ולחוסר ידיעתי אפשר לתרץ, הכהן נטמא למת מצווה, ומשה מאחר שלא ידע איש את קבורתו, אין לך מת מצווה יותר ממנו, ולזה לא הקשה לו היאך נטמא, אבל התוספות כתבו, ובמאי טביל, הא דלא קשה היאך נטמא, דישראל נקראו בניו למקום, קשה דלא שייך טבילה אלא למי שמת על ידי מלאך המות, אבל משה לא שייך בו שום טומאה, דמותו בנשיקה. וקשה למה רבי אבהו לא השיב לו זאת התשובה?

אלא הכוונה היא דמה שאמרו התוספות דקשה ליה במאי טביל, ולא קשה ליה היאך נטמא, דישראל נקראו בניו למקום, זה יצא להם מאמרו, אלהכון כהנא הוא, דידוע הוא שהי"ת נקרא אלהינו מפני שאנו חלק אלוה ממעל, ועל ידי זה אנו קרויים בניו, וזה אומרו "אלהכון", מפני שנקרא אלהכון, איני מקשה לכם היאך נטמא, שנקרא אלהכון ואתם חלק ממנו, ואתם בניו, והכהנים מטמאים לבניהם אבל אני מקשה לך, במאי טביל, דכתיב "ויקחו לי תרומה".

אומרו "דכתיב" להביא ראייה שהוא כהן, וגם כן אנו חלק ממנו יתברך ואנו בניו, דקשיא ליה כפל "תקחו את תרומתי", ומדכפל, כוונתו כך היא, כדפירש רש"י ז"ל, "תרומה" הפרשה יפרישו לי ממונם נדבה, דהי"ת כביכול הפריש ממנו חלק ונתן לכל אחד ואחד מישראל, ואם תפרישו ממונכם נדבה תקחו גם כן אתם "תרומתי", רוצה לומר "ההפרשה שהפרשתי" שהיא הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל, ואם לא תפרישו ממונכם נדבה, אני נוטל מכם אותה ההפרשה שנתתי לכם.

ואומרו "במאי טביל?" דידוע משה זכה לשת מעלות התורה שהם ה"פשט" וה"סוד" שזכו לו מלאכי השרת, על דרך שאמרו רז"ל, "זנוות בית תחלק שלל" [תהלים סח, יג], ואמרו רז"ל [שמות רבה כח, א], הלוחות ארכן ששה טפחים, שתי טפחים ביד הי"ת, ושתי טפחים ביד ושתי טפחים ביניהם. כוונתם לומר ששתי טפחים ביד הי"ת, ה"פשט" ו"הסוד", ואמרו טפחים לשון "גדולה ומעלה", כדפירש רש"י ז"ל בפסוק "אשר טפחתי" [איכה ב, כב] "הילדים אשר טפחתי וגדלתי".

ולזאת הכוונה אמר שתי טפחים רוצה לומר "שני גדולות ומעלות", דהיינו ה"פשט" וה"סוד" ביד הקב"ה, ושתי טפחים

אלא הכוונה היא שהי"ת נתן לישראל חלק ממנו, נפש, ורוח, ונשמה, וכל אחד מהם ישאר ממנו שורש למעלה, והוא הנותן חיים לאדם, וזה על ידי הצדקה שעושה האדם, כמו שאמרו רז"ל, בשכר הצדקה המתים חיים, מאלישע שהחיה בן השונמית, והרשעים אפילו בחייהם קרויים מתים, שלא הלכו אחר החלק הבא להם מאתו יתברך ונשאר ממנו למעלה, שעל ידי אותו השאר יחיה האדם, והצדקה נותנת להם חיים על ידי מה שנשאר ביד הי"ת מן הנפש שנתן לו, לזה אמר "ויקחו לי" רוצה לומר מה שנשאר לי אצלי מהנפש שלוקחים אותו להחיותו בו, והוא על ידי התרומה שאתם עושים.

אי נמי "ויקחו לי" רוצה לומר לוקחים אותי במה שאתם עושים המצוות אתם לוקחים אותי, וכשיקחו לי תרומה, תרום ה', היא ה"מלכות" היא "השכינה" שהיא עמנו בגלות בעוונות, ועל ידי שיקחו "לי" דהיינו "לקיים מצוותי תרום ה', על דרך "להקים סוכת דוד הנופלת" שהיא ה"שכינה" שהיא גם כן נקראת "דוד".

אי נמי "ויקחו לי" אמר לו אני דירתי בשמים, ויקחו "לי" לדור עמהם בארץ, על ידי התרומה, על דרך "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" [שמות כה, ט]. "וזאת התרומה אשר תקחו מאתם" מהו "מאתם"? אלא הי"ת נתן בנו נשמה, ורוח, ונפש, וסימנם רנ"ן, ולזה אמר דוד "רננו צדיקי' בה" [תהלים לג, א] שנתתי לכם סימן רנ"ן, רננו בה' ולא לדבר אחר, כי לא נתן לכם אלו השלשה סימנים רנ"ן כי אם לרנן בתורה ובתפלה, ומה שאמר "מאתם" רוצה לומר כנגד שיש לו אתם שלשה כנגד שלשה, זהב וכסף ונחשת, כנגד נשמה זהב, וכנגד הרוח כסף, וכנגד הנפש נחושת, ולזה כשיסתלק האדם מן העולם לא יעלו למעלה בבת אחת, כי הנשמה שאיכותה וקדושתה גדולה תעלה בפקידת השבוע, ורמוזה לזהב שהוא יקר, והרוח שאיכותה וקדושתה למטה ממנה רמוזה לכסף, תעלה בפקידת החדש, והנפש שאיכותה וקדושתה למטה מהם תעלה בתשלום השנה, ורמוזה לנחושת שאינו יקר ככסף.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו, אלהכון כהנא הוא, כי קבריה למשה במאי טביל וכו'. קשה, למה הוקשה לו על הטבילה, ולא הוקשה לו היאך נטמא?

לפי זאת הסברא התורה נקראת "אמה"

ולזה הארון אמתים וחצי ארכו, דיש בהם ט"ו טפחים כנגד שם י"ה, שהם שני עולמות, עולם הבא הנברא באות י' ועולם הזה הנברא באות ה' רמז לסוד הלומדים אותו בעולם הבא, והפשט הלומדים אותו בעולם הזה, ולזאת הכוונה רחבו אמה וחצי, וקומתו אמה וחצי, שלש אמות, שכל אמה יש בה כ"ד אצבעות, עולים ע"ב אצבעות, לרמזו ב' פעמים שבעים [ע"ב דרש ב' כפול ע'], דהיינו סו"ד עולה ע', פשט ע' פנים לתורה, ולזאת הכוונה רחבו רמז לדרש, שהוא רחב ויש בו רמז ופשט ודרש, מהכתובים ומהמשנה ומהתלמוד, לזה נקרא "רוחב" והסוד נקרא "קומה" שהוא החלק הניתן למעלה, כפי זה הסוד ניתן לשמיא.

לזאת הכוונה אמרו רז"ל, מ"ם וסמ"ך

שבלוחות בנס היו עומדים [שבת קד. א], ולמה נקרא שמים, אש ומים, דהיינו הסוד שהוא אש, והתורה נקראת מים, והלוחות נתנו לישראל לארץ, ומהראוי לא היו ראויים ליכתב בלוחות מ"ם וסמ"ך, מאחר שהם רמוזים בשמים על ידי הסוד הניתן בשמים, אלא מעשה ניסים, רוצה לומר אולי יזכה איזה אחד מישראל לסוד ולפשט, ואם יזכה, מעשה ניסים. והי"ת יזכנו לתורה תמימה פשט וסוד על ידי ביאת משיחנו במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון.

ביד משה שזכה משה לשניהם, כדאמרו רז"ל בכמה דוכתי, ושתי טפחים ביניהם, רוצה לומר בין משה ובין הי"ת, ישראל לקחו ה"פשט" ומלאכי השרת ה"סוד".

ולזאת הכוונה אמר הלוחות ארכן ששה

טפחים, דהיה לו לומר הלוחות ארכן אמה, דסתם אמה בת ו' טפחים ומדשני בלישניה מוכרח לומר לכוונה הנזכרת דהלוחות ניתנו ל"ישראל" וידוע דלא ניתן לישראל כי אם ה"פשט" והתורה נקראת "כלה" וידוע הוא דכ"ד קישוטי כלה, ולזאת הסברא נקראת התורה "ארבעה ועשרים", וכ"ד קשוטי של ה"פשט" וכ"ד של ה"סוד" הם גמטריא "מדד", והשנים היו ביד הי"ת, לזאת הכוונה אמר הכתוב, "מי מדד בשעלו מים" רוצה לומר הי"ת הנקרא "מי מדד בשעלו" סימן "מדד" דהיינו כ"ד קישוטי כלה של הפשט, וכ"ד קישוטי כלה של הסוד, על דרך מה שאמרו רז"ל [אבות ג. ה] התורה, במ"ח מעלות, כ"ד כנגד הפשט, וכ"ד כנגד הסוד.

כפי זה התורה נקראת "אמה" לישראל,

שניתן להם כי אם הפשט "אמה" בת ששה טפחים, שיש בהם כ"ד אצבעות, רמז לכ"ד קישוטי כלה, ולמלאכי השרת גם כן אמה בת ששה טפחים, כנגד קישוטי כלה, ולהי"ת ולמשה ה"אמה" בת י"ב טפחים. כפי זה מלאכי השרת לקחו זרת מהאמה של הי"ת ושל משה שהוא הסוד, וזהו אומרו "ושמים בזרת תכן" [ישעיה מ. יב] רוצה לומר נתן לשמים שהוא "אש ומים" שהם מלאכי השרת, ה"סוד" שהוא "אש" מהתורה הנקראת "מים" וזהו אומרו "תכן" רוצה לומר תכן ותקן אותו, ולזה תמיד מתוקנים ולא טעמו טעם חטא על ידי ה"סוד" הניתן להם, "וכל בשליש עפר הארץ" [שם] דהיינו נתן לארץ ה"פשט" דיש בו שלשה, דרש, פשט, רמז.

וזה רמזו בתיבת עפ"ר, אות ע' "עיון"

דהיינו הדרש שיבא על ידי העיון, פ' פשט, ר' רמז, ותיבת "שליש" פי' רש"י ז"ל בשלישית כפי דרכו, וכפי דרכו, בשלישיות, שליש פשט, ושליש דרש, ושליש רמז, "ושקל בפלס הרים" [שם] בזכות האבות, הנקראים הרים "וגבעות במאזניים", זכות האמהות, על דרך "וזכרתי את בריתי יעקוב" וגו' [ויקרא כג. מב].

פרשת תצוה

ישב בתוך בני חת" [שם ט] חסר כתיב. ט' אומרו "לא
אדני שמעני" [שם יא] מהו כוונתו בזה, ומה שאמר
רש"י ז"ל ידוע הוא.

אלא הכוונה היא עיקר ההספד הוא על
מי ש"אין לו בוכים"
ושרה עקרה היתה, ועל ידי שינוי שמה משרי
לשרה זכתה לבן, ובעת פטירתה היה עם אביו
ו"אין לה בוכים" לזאת הכוונה אמר הכתוב "ויבא
אברהם לספוד לשרה" [שם ב] על שינוי שמה משרי
לשרה להיות לה בן וזכתה לבן, ובעת פטירתה לא
היה שם, ואין מי יבכה עליה כי אם "בכיה קטנה"
דעיקר הבכיה היא של ה"בנים".

ולזאת הכוונה גם כן אמר הכתוב "ויקם
אברהם מעל פני מתו" [שם ג]
"מתו" דווקא ולא "יש אדם אחר לבכות עליה"
להקרא "מתו".

וידבר אל בני חת לאמר. מה שכפל
"דיבור" ו"אמירה"
כנגד אומרו "גר ותושב", כמו שאמרו רז"ל,
אם תרצו הריני "גר" ואם לאו הריני "תושב"
[רש"י שם], ה"אמירה" כנגד מה שאמר "גר" בלשון
רכה וה"דיבור" שהוא קשה כנגד מה שאמר אני
תושב.

ויענו בני חת את אברהם" רוצה לומר
אתה אמרת שתי לשונות
"דיבור" ו"אמירה" ה"אמירה" כדי לומר לנו
שאתה "גר" השיבוהו "לאמר לו" בתמיהה! שלא
לנכח דרך כבוד, כוונתם לומר אתה תאמר זאת
האמירה שאתה "גר" ואתה "נשיא אלהים אתה
בתוכנו", אם כן אתה "תושב" ולא גר.

ומה שאמר "במבחר קברינו קבר" רוצה
לומר מת "זה" ואם בר מינן
מת לך מת "אחר" "איש ממנו את קברו לא יכלה"
וגו', ולזאת הכוונה כפלו דבריהם, אבל זה המת
"במבחר קברינו קבר" ואין מונע, בין אנו בין בנינו,
אבל מת אחר "איש ממנו" אין מונע, אבל בנינו
מונעים, וכוונתם לומר לקבור זה ולבקש תרופה
למת אחר, דהיינו לקנות אחוזת קבר.

ומה שאמר "אם יש את נפשכם" דהיינו
פיכם ונפשכם שזה "לקבור
את מת" זה, וליקח אחוזת קבר, "פגעו לי בעפרון
בן צוחר" ואמרו לו שיתן לי את מערת המכפלה

"ואתה תצוה" [שמות כז, כ] האי הוא דכתיב,
"נר ה' נשמת אדם" [משלי כ, כ], אמר הי"ת, נרי
בידך ונרך בידי, ואיזהו נרו של הקב"ה,
זו תורה, שנאמר "כי נר מצווה ותורה
אור" [משלי ג, כג], מהו "נר מצווה"? אלא
כל מי שעושה מצווה, כאלו מדליק נר
לפני הקב"ה ומחיה נפשו שנקראת "נר"
שנאמר "נר ה' נשמת אדם". ומהו "תורה
אור"? אלא הרבה פעמים שאדם מחשב
בלבו לעשות מצווה, ויצר הרע שבתוכו
אומר לו, מה לך לעשות מצווה ומחסר את
נכסיך, עד שאתה נותן לאחרים תן לבניך,
ויצר הטוב אומר לו תן למצווה, ראה מה
כתיב, "כי נר מצווה ותורה אור", מה הנר
הזה כשהוא דולק אפילו אלף אלפים
קרויינין וסיבקיין מדליקיין אורו במקומו,
כך כל מי שיתן למצווה אינו מחסר את
נכסיו, לכך נאמר "כי נר מצווה ותורה
אור" [שמות רבה פרשה לז, ג] ע"כ.

ידוע הוא שהאדם בעל בחירה וברוך שרוצה
מוליכין אותו [מכות י, ב], ולזה צדיק
ורשע לא קאמר, וזה מוכח מהדורות שמאדם
ועד אברהם, עד שבא אברהם וקבל שכר כולם
[אבות ה, ב], דמשלש שנים הכיר אברהם את בוראו
[נדרים לב, א], ולפי רוב חסידותו אפילו ביום שלישי
למילתו, שקשה לנימול, העמיס וסבל אותו הצער
לקיים מצוות בוראו, ורץ לקראת השלשה אנשים,
כדכתיב "וירא וירץ לקראתם" [בראשית יח, ב] ואמרו
רז"ל, ובן הבקר אשר עשה, זימן שלשה שוורים,
וברח אחד מהם למערת המכפלה וכו' ונתאוה
ליקבר שם [זהו ח"א קכז, א], והי"ת אינו מקפח שכר כל
בריה, וכשנפטרה שרה לקח המערה וקברה שם,
ונקבר גם כן הוא שם.

ומאחר שבא לידינו זה הענין, נאמר בהם
מה שחנני האל, וכדי להבינם
צריך להקשות, א' למה נכתבה כ"ף "ולבכותה"
[בראשית כג, ב] קטנה. ב' "ויקם אברהם מעל פני מתו"
[שם ג] היה לו לומר "וילך אברהם לדבר אל בני חת".
ג' כפל "וידבר אל בני חת לאמר" [שם]. ד' "ויענו
בני חת" [שם ה] מהו כוונתו באומרו "לאמר לו"? ה'
כפל "במבחר קברינו וגו' קבר מתך" [שם ו]. ו' "וידבר
אתם לאמר" [שם ז] "לאמר" מיותרת. ז' מהו כוונתו
באומרו "פגעו לי בעפרון בן צוחר" [שם ח]. ח' "ועפרון

שמעני", כמו שאמרו בני חת, ולזאת הכוונה בזאת הפעם לא אמר "ויען עפרון החתי את אברהם" באזני בני חת, כאשר אמר בתחלה, לומר דבר זה לא אמרו אלא עם אברהם, וכוונתו לקיים המכר כאמור "וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר" [שם טז] בינו לבינו דווקא, ומה שאמר "באזני בני חת" לקיים המכר, וזהו אומרו "ויקם שדה... והמערה... לאברהם למקנה לעיני בני חת" [שם יז-יח] מאחר ששקל הכסף לפניו.

יצא לנו מכל זה שהאדם בעל בחירה, וצדיק ורשע לא קאמר,

ובדרך שרוצה לילך מוליכין אותו, ולא ישיג האדם טוב או רע אלא לפי מעשיו, ולא מבעיא בהנהגת הגוף, אלא אפילו בחיי הנפש שהיא התורה והחכמה, על דרך מה שאמר הכתוב, "ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו" [תהלים סב, ט], קשה, אם משלם לאיש כמעשהו לא יקרא חסד אלא על דרך מה שאמר בפרקי אבות "כל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת, וכל שמעשיו מרובים מחכמתו, חכמתו מתקיימת" [אבות ג, ט].

כפי זה החכמה לפי המעשה. וידוע מה שאמר הרב בעל ספר

הפרדס שהחכמה נקראת "אתה" לזה אמר "לך אדני חסד כי אתה" רוצה לומר הספירה שהיא ה"חכמה" שנקראת "אתה" "תשלם לאיש" [שם] הגמול לו דהיינו להשפיע לו "כמעשהו" [שם], ואשריו למי שמעשיו מרובים ויזכה לספירה הנזכרת בשפע, וישליך הבל העולם שהם הכסף והזהב, כמו שאמרו בפרקי אבות [פרק ו' משנה ט], אמר רבי יוסי בן קסמא, פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד, ונתן לי שלום וכו'.

וכדי להבין צריך להקשות, א' מהו כוונתו באומרו "פעם אחת". ב' אומרו

"הייתי מהלך בדרך" היה לו לומר "הייתי הולך בדרך". ג' אומרו "פגע בי אדם אחד ונתן לי שלום" למה לו כל פיטומי מלי. ד' מנין ידע בו שהוא חכם עד שקראו "רבי מאיזה מקום אתה?" ה' אומרו "מעיר של חכמים ושל סופרים" הוא לא שאל כי אם מאיזה עיר, ואין זה תשובה לשאלתו. ו' אומרו "אני" מיותרת, שלא שאל כי אם עליו. ז' "רצונך שתדור עמנו במקומנו" הכפל במילות שונות. ח' אומרו "לפי שבעת פטירתו של אדם אין מלוין אותו לא כסף ולא זהב וכו' אלא תורה ומעשים טובים", והראיה שהביא לו בעולם הזה,

בכסף מלא. כששמע שיקחה ממנו בכסף מלא, בא "וישב בתוך בני חת" כדי למכרה לו יותר מכדי שווייה, וכתוב "עפרון ישב" [שם י] חסרה, לומר שבאותה שעה ישב, "ויען עפרון החתי וכו' לכל באי שער עירו לאמר" [שם], כוונתו לומר, אברהם אמר "דיבור" ו"אמירה" הדיבור כנגד "תושב" והאמירה כנגד מה שאמר "גר" ובני חת אמרו לו אתה "תושב" ואין אתה "גר", אמר לו עכשיו עפרון אני אומר לך בהפך מהם, "ויען עפרון וגו' לאמר", רוצה לומר העיקר הוא מה שאמרת לאמר, שרוצה לומר שאתה "גר" והם אמרו לך "שמענו אדני" [שם י] אני אומר לך להפך "לא אדני" אין אתה "אדני" אבל "שמעני" לשון הבנה, הט אונך ושמע שכוונתי לאמר בהפך מפני בני חת דווקא! ולכאורה יראו דברי לריעותא, והאמת שכל דברי לטיבותא.

השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה לעיני בני עמי

נתתיה לך" [שם יא], רוצה לומר "השדה נתתי לך" וגו' ואם באמור לך שאתה "אדון" לא יתקיים לא המכר ולא הנתנה, שיש לבעל דין שהם בני חת לחלוק ולומר מאחר שהוא "אדון" לקחה מעפרון בעל כרחו, ואם לא יקחו אותה עכשיו מחר לא יניחו בניך לקבור שם מת אחר לפיכך אמר לו "לא אדני", אין אתה "אדון עלי" ואני נותנה לך מרצוני הטוב, בלי שום אונס כלל ועיקר, והראיה שמגמת פני לטיבותא ולא לריעותא, אתה אמרת "ויתן לי את מערת המכפלה" [שם ט] דווקא, ואני "השדה נתתי לך והמערה אשר בו" כדי שלא ישאר לך עם בני חת שום פקפוק מעיני "בעל מצרא" וכל זה "לעיני בני עמי קבר מתך" ולא מתנה טמירתא, ולזאת הסיבה אמר לו קבר מתך מהר תכף ומיד כדי שתחזיק בה.

וישתחו אברהם לפני עם הארץ" [שם יב] לומר שעפרון "אדון" והמתנה או המכר מרצונו הטוב ולא שייך בו שום אונס כלל ועיקר.

וידבר אל עפרון אך אם אתה לו שמעני נתתי" [שם ט] וגו', רוצה

לומר נראה מדברין שאין אתה רוצה למכור לי, אלא אתה רוצה ליתנה לי ב"תורת מתנה" גם כן אני, איני לוקחה ממך בהדיא בתורת "מקח וממכר" אתה נתתה לי השדה והמערה, וגם כן אני נתתי לך כסף השדה ב"תורת מתנה" אבל בינו לבינו "ויען עפרון את אברהם לאמר לו" [שם יז] בתמיהה כדפרשית בדברי בני חת, וגם כן אמר לו "אדני

אותך" בעולם הזה, תלמוד לומר "בהתהלכך" ולא אמר "בלכתך", כאשר פירש הרב בעל אהבת עולם על שעת הפטירה רוצה לומר מוליכין אותך אחרים לקבר.

וזה אומר "בהתהלכך" שפירושו אותה ההליכה על ידי אחרים "אין מלוין אותו לא כסף ולא זהב" שנאמר "בהתהלכך" בעולם הזה כדפרשית, "תנחה אותך" דהיינו תלוה אותך "בשכבך תשמר עליך" בקבר וכו'. מה שהקשינו למה לא אמר לו כי אם תועלת התורה של שעת הפטירה, ולא אמר לו גם כן "תועלת הקבר" ו"תועלת עולם הבא" על ידי התורה כאמור, מפני שאמרו "בשכבך תשמר עליך" הנאמר על הקבר, ה"שמירה" מורה על ה"מצוות" וה"תורה", על דרך "שמר ושמעת" ורבי יוסי מגמת פניו לומר לו "תועלת התורה" יותר מ"תועלת המצוות" וגם כן "תועלת התורה לעולם הבא". נאמר בה "והקיצות היא תשיחך" היינו התורה בעצמה תדבר עם האדם, על דרך "ישקני מנשיקות פיהו" [שיר השירים א, ב] שהתורה מדברת עמו ונושקתו בפיו, כידוע ליודעי חן, והשואל בער אינו יודע טעם זה התועלת, לזה לא אמר לו כי אם תועלת התורה של "שעת הפטירה".

ואם תאמר מי אמר לך ש"תועלת התורה" יותר מ"תועלת" הצדקה והמעשים טובים והמחזיק ידי לומדי התורה, ואני אומר לך שניהם שוים על דרך "יששכר בתורתו וזבולון בסחורתו" ונאמר "עץ חיים היא למחזיקים בה" [משלי ג, יח], וכפי זה היה לך לילך לעירנו עמי ואני נותן לך ממון רב, ועל ידי אותו הממון יהיה לך תועלת גדולה ללמד ולעשות צדקה וגמילות חסדים? אמר לו כן כתוב בספר תהלים, "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף" [קייט, עב], ואותו הכסף והזהב שהיה דוד עושה הנאמר בו "ויהי דוד עושה משפט וצדקה" [שמואל ב, ת, טו] ואין לך גדול יותר מזאת הצדקה, שהיא צדקה והבאת שלום בין איש לרעהו, ואף על פי כן אמר הכתוב "טוב לי תורת פיך", ואומר, "לי הכסף" וגו' כוונתו לומר ועוד צריך אתה לידע אותו הכסף והזהב אינו "שלך" אלא של ה"ת", ואם הוא ה"ת" חפץ בי לעשות צדקה וגמילות חסדים כדברך "יותר מהתורה" הוא יתן לי הכסף והזהב מאתו.

יצא לנו מכל זה שהאדם בעל בחירה ובדרך שרוצה לילך מוליכין אותו, ובזה נבין מה שאמר הכתוב "לך ה' חסד"

"בשכבך", בקבר, "והקיצות", בעולם הבא. ט' למה לא אמר בתועלת התורה כי אם על שעת הפטירה ולא אמר תועלת השלשה זמנים, עולם הזה, והקבר, ועולם הבא כדרך הכתוב. י' למה לו להביא עוד פסוק "טוב לי תורת פיך" [תהלים קיט, עב]. יא' אומרו "כתוב על ידי דוד מלך ישראל" מהו כוונתו בזה? יב' ואומר "לי הכסף ולי הזהב" [תגי ב, ח] מאי "ואומר"?

אלא הכוונה היא "אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך" כוונתו באמרו "מהלך" סובלת שתי עניינים, "מהלך" כפשוטו, וגם כן "מהלך" היה עמו אדם אחר, והיה "מהלך" ומנהיג ומלמד אותו התורה הנקראת "דרך". "ופגע בי אדם אחד" רוצה לומר רצה לפגוע בי ולהזיקני, והראיה שנתן לי השלום לי לבדי, ולא אמר לי "שלום עליכם" המורה שיש מלאכים מימיני ומשמאלי, שנאמר "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך" וגו' [תהלים צא, יא], ולכך תקנו חז"ל לומר "שלום עליכם" בלשון רבים. "אמר לי רבי מאיזה מקום אתה" הבין מדבריו ששאלתו מאיזה עיר, אם היא עיר חכמים או עיר טפשים, דאם כוונתו לשאול מאיזה עיר כפשוטו, היה לו לומר "מהיכן אתה" "אמר לו מעיר של חכמים ושל סופרים אני", ואמרו "אני" כמרים קול, דהיינו עיקר העיר אני, והיא כולה של חכמים ושל סופרים, ואני הוא העיקר שלהם, ואמרו "פעם אחת" כוונתו לומר לא קרה לי זה המקרה הרע כי אם פעם אחת כל ימי חיי.

אמר לי רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו" וכו' כוונתו לומר רצונך להורות לו שהוא אדם חסיד שאינו מבקש ממנו זה כי אם מרצונו, ולזה אמר לו "במקומנו" רוצה לומר כל מה שאנו רוצים לעשות במקומנו אין מוחה בידינו, וכוונתו במה שיתן לו כסף וזהב וכו' כדי לעשות מצוות ומעשים טובים וצדקות, וכשיהיה לו הממון יהא לבו בטוח גם כן בהספקת ביתו וילמד אותם בלי שום יגון.

אמר לו אם אתה נותן לי כל כסף וכל זהב איני דר אלא במקום תורה, לפי שבשעת פטירתו של אדם, רוצה לומר אילו היה זה בקטנותו, זאת העצה טובה היא, שמצווה רבה היא ללמד אתכם ולהדריך אתכם בדרך ישרה, אבל זה בזקנותי וקרוב יום פטירתי, ושמה תהיה פטירתי קרובה קודם לימודכם, "ואין מלוין לאדם לא כסף ולא זהב שנאמר "בהתהלכך תנחה

הבא, ולזה אמר "ויקחו אליך" ולא אמר ויתנו אליך, וגם כן אמר "להעלת" ולא אמר להדליק, שהוא לשון מעלה.

ולזאת הכוונה אמר "למאור" ולא אמר להאיר, לרמוז

לסוד שהוא אור, והיינו פירוש מאור, ולזה אמר הכתוב "באהל מועד" זו המעלה הנזכרת שתזכה לה הנשמה תמיד בעולם הזה ובעולם הבא על ידי אהל מועד שהוא ה"סוד" הרמוז ל"אהל מועד" כדכתיב [שמות לג, ז] "ומשה יקח את האהל", ואמרו רז"ל זה ה"סוד".

אבל מי שזכה כי אם ל"פשט" הוא מחוץ לפרכת, שהוא המשכן,

שהוא מעצי שטים, אינו "אהל", שהאהל רומז ל"סוד" כאמור הניתן ל"ישראל" דהיינו אשר על העדת והחקים והמשפטים שכולם "פשט", זה רמז לאהרן ובניו שלא זכו ל"סוד" העורכים הנר של המנורה שלא זכו ל"סוד". ומה שאמר "מערב עד בקר" דהיינו הנר אינו דולק כי אם בלילה, שהיא רמז לעולם הזה הדומה ללילה, ובוה לא קשיא מה שאמר בתחלה "להעלת נר תמיד" דמשמע בלילה וביום, ולבסוף אמר "מערב עד בקר" דווקא, בתחלה קאי לצווי משה ולרמוז להם הנזכר שאם יזכה לשמן משחת קודש על ראשו ויהיה "זך" וגם כן "כתית" לכתת כל הקליפות, יזכה ל"סוד" שהוא מאור שמאיר פשטי התורה ועל ידי הסוד להעלת נר תמיד, יהיה לו מעלה וחיים לנר, דהיינו נשמת ישראל הנקראת נר תמיד יום ולילה דהיינו עולם הזה הדומה ללילה ועולם הבא הדומה ליום, אבל בהדלקה שאינה על ידי משה כי אם על ידי אהרן ובניו, שלא זכו ל"סוד" יהיה "מערב עד בקר" יהיו דולקין, לרמוז לנשמות ישראל הנקראות נרות שלא זכו כי אם ל"פשט" אינם דולקים כי אם בעולם הזה הדומה ללילה, אבל בביאת משיחנו נזכה ל"סוד" ויהיו נשמותינו מאירים בעולם הבא הדומה ליום.

יצא לנו מכל האמור שעל ידי התורה ומצוותיה יהיה מעלה וחיים

לנשמות ישראל הנקראים נר, ובוה נבין המאמר שהתחלנו בו, "ואתה תצוה" האי הוא דכתיב, "נר ה' נשמת אדם", אמר ה"ת, נרי וכו' וכדי להבין צריך להקשות, א' מה הוקשה לו בשני פסוקים. ב' מהו כוונתו באמרו נרי בידך ונרך בידי, מהי תועלת בזאת ההודעה שזה דבר ידוע, ואם כוונתו לומר אם תשמרו נרו דהיינו התורה ישמור נרנו

וגו' יש לומר על משה רבנו ע"ה שנצטווה ליכנס לארץ, ומגמת פניו לקיים המצוות התלויות בארץ [סוטה יד, א], ואחר כמה תפלות אמר לו ה"ת "עלה ראש הפסגה" [דברים ג, כז] וגו', וכשראה אותה חישוב לו כאילו עשה כל המצוות התלויות בארץ, ואין לך חסד יותר מזה, לזה אמר הכתוב "לך ה' חסד" ואיזה חסד? "כי אתה תשלם לאיש" שהוא משה הנקרא "איש" כדכתיב "והאיש משה ענו מאד" [במדבר יב, ג], "כמעשהו", כאילו עשה כל אותם המצוות התלויות בארץ.

אי נמי לא זכה ל"סוד" כי אם "משה" כדכתיב "ומשה יקח את

האהל" [שמות לג, ז] שהי"ת אינו מקפח שכר כל בריה, עלה למרום ונתגשש עם מלאכי השרת, ואחז בכסא כבודו וניצחם, והי"ת נתן לו כפי חסדיו, ה"פשט" וה"סוד" וזה זכה לו על ידי הספירה הנקראת "חכמה" והספירה הנזכרת נקראת "אתה", ולזאת הכוונה אמר הכתוב "לך ה' חסד כי אתה" דהיינו הספירה הנקראת "אתה" שהיא ה"חכמה" "תשלם לאיש" דהיינו משה הנקרא איש כאמור, "כמעשהו", רוצה לומר כפי מעשהו שטרח על התורה. כפי כל האמור משה רבינו זכה ל"סוד".

ובוה נבין מה שאמר הכתוב "ואתה תצוה את בני ישראל" וכדי להבין

צריך להקשות, א' מהו כוונתו באמרו "ואתה תצוה" במצוות המנורה מכל שאר תרי"ג מצוות? ב' "ויקחו אליך" היה לו לומר "ויתנו אליך"? ג' "אליך" מיותרת. ד' "למאור" היה לו לומר "להאיר". ה' "להעלות נר תמיד" היה לו לומר "להדליק נר תמיד"?

אלא הכוונה היא אין מי שזכה ל"סוד" כי אם משה כאמור, לזה

אמר ה"ת למשה, "ואתה תצוה את בני ישראל" על המנורה שאינה רמוזה אלא "אליך" וזהו כוונתו באמרו "ויקחו אליך", רוצה לומר אימתי ויקחו ויזכו במה שהוא "אליך" לבדך, ומהו "שמן זית זך" והוא שיהיה האדם שמן משחת קודש על ראשו, שהוא זך, וגם כן "כתית" שכתית כל הקליפות, ומה שאמר "למאור" הוא ה"סוד" שמאיר פשטי תורה שעל ידי הסוד יהיה אור גדול ב"פשט" ואם יזכה לסוד על ידי "שמן משחת קודש" על ראשו "להעלות נר תמיד" דהיינו נשמת האדם הנקראת "נר" כדכתיב, "נר ה' נשמת אדם", רוצה לומר יהיה לה מעלה תמיד, דהיינו בעולם הזה ובעולם

נר של בשר ודם אין צורך בידיעתו שהוא ידוע שנשמת האדם שהיא הנר דומה למצווה, כדתניא הנאמר בה כל אותם הדימויים ולזה שאל מהו כי נר מצווה סתם, דאם הוא מובדל מנרו של בשר ודם לפלוג בפירוש, ומאמרו סתם מוכרח לומר שהם שוים?

לזה לעקור הפירוש הראשון אמר "אלא כל מי שעושה מצווה כאילו מדליק

נר לפני הקב"ה ומחיה נפשו הנקראת נר, שנאמר "כי נר מצווה" וכוונת הכתוב כך היא "נר ה'" אם תעשה מצווה אתה מדליק נר לפני הקב"ה, "נשמת אדם" רוצה לומר על ידי אותו נר, נשמת אדם, אתה מחייה ומקיים נשמת אדם, כפי זה מה שאמר הכתוב "נשמת אדם" היא הודעה והתראה כדפרשית.

ולזה אמר הכתוב "ואתה תצוה" במצווה הזאת מפני שהיא מצוות הנר

ואמר בה "למאור להעלת נר תמיד", לומר שעל ידי מעשה המצווה הדומה לנר למאור "להעלת נר תמיד" דהיינו להאיר נשמתך ולהחיות אותה, ולזאת הכוונה כפל "למאור להעלת נר תמיד", אומרו "למאור" כדפרשית, ואומרו "להעלת נר תמיד" צריכים לגופייהו.

כפי כל האמור נתרצו השתי פסוקים כשפירש זה הפירוש

בפסוק "כי נר מצווה" הוקשה לו ומהו "תורה אור", בשלמא אם פירוש הכתוב כדפירש רבי מנחם בברייתא שיש הפרש בין המצווה לתורה, לזה כתב עם המצווה "נר" ועם התורה "אור" אבל עכשיו שפירשתי שכל מי שעושה מצווה כאלו מדליק נר ומחיה נשמתו, אין אור גדול מזה ושניהם שוים, התורה נותנת חיים והמצווה נותנת חיים, ולמה לו לכתוב עם התורה "אור" דמשמע שאין דימוי האור שייך כי אם עם "התורה" אלא הרבה פעמים שאדם מחבב לעשות מצווה ויצר הרע וכו'.

עד שאתה נותן לאחרים תן לבניך

כוונתו לומר ידוע הוא מה שאמרו רז"ל [כתובות נא], "עשה צדקה בכל עת" זה הזן בניו ובנותיו כשהם קטנים, יצר הרע בא לו בערמה "אם כוונתך לעשות צדק למה לך לחסר ממנו, תן לבניך" ותקרא "צדקה". ויצר הטוב אומר לו, תן לאחרים גם כן, ואל יחסר ממנו, שזה דומה לנר שמדליקין ממנו וכו' ואורו

דהיינו נפשתינו, יאמר זה בהדיא. ג' אומרו, "ואיזהו נר של הקב"ה זו תורה" למה לו לשאול על זה? זיל קרי בי רב הוא! ד' למה לא שאל כי אם על נרו של הקב"ה ולא שאל על נרנו. ה' מהו כוונתו במה שאמר "מהו נר מצווה?" אם נולדה לו זאת השאלה ממה שפירש בנרו של הקב"ה או כוונתו לפירוש הכתוב. ו' בכל מקום שיאמר "אלא" עקר הפירוש הראשון, ובכאן שאמר "אלא כל מי שעושה" וכו'. ז' אומרו "ומהו תורה אור?" בתוספת רבנו חננאל אמרו, ויצר הרע אומר לו עד שאתה נותן לאחרים תן לבניך, כוונתו לומר שלא יחסר, ולמה לו לומר תן לבניך, מהו כוונתו בזה?

אלא הכוונה היא בעל המאמר הוקשה לו בפסוק "ואתה תצוה"

מהו כוונתו של השי"ת שאמר למשה במצוות המנורה "ואתה תצוה" מה שלא אמר לו בכל המצוות, ועוד כפל, "למאור להעלת נר תמיד", ובפסוק "נר ה' נשמת אדם" קשה להלמו, איך שייך שנשמת האדם היא נר ה' ב' מהו כוונתו "אלא" רוצה לומר ביאור המילה "נר ה' נשמת אדם" אמר הי"ת "נרי בידך ונרך בידך" כוונתו יתברך הודעה והתראה שאין מענישין בין על ידי בית דין של מעלה ובין על ידי בית דין של מטה אלא אם כן אמר הודעה והתראה.

ולזאת הכוונה הי"ת התרה באדם ואמר לו צריך אתה לקיים דברי

ומצוותי, דהוי יודע נרך בידי ונרי בידך, והחיים לנרך על ידי נרי, דהיינו קיום דברי, ואם לא תקיים דברי אין אני מחיה נרך, וזה כוונת בעל המאמר "הוי יודע נר ה' בידך", ו"נרך" דהיינו נשמת האדם "בידי" זה לעומת זה, אמר בעל המאמר, איזהו נרו של הקב"ה? כוונתו בזה על פי מה שאמרו רז"ל [סוטה כא, א' בשנינו לישון], תניא את זו דרש רבי מנחם ברבי יוסי, תלה הכתוב המצווה בנר, לומר מה נר אינו מאיר לעולם אלא לפי שעה, אף המצווה אינה מגינה לעולם, ומה "אור" מאיר לעולם אף התורה מגינה לעולם, דבר אחר, עבירה מכבה מצווה ואין עבירה מכבה תורה.

לזה אמר "ואיזהו נרו של הקב"ה?" כוונתו לומר אין נר של הקב"ה כנר

בשר ודם שאינו מאיר לעולם, וגם כן כל אותם הדימויים שאמרו בנר הם בנרו של בשר ודם, אבל נרו של הקב"ה הוא התורה שמגינה לעולם, הדומה לאור שמאיר לעולם, ולזה לא פירש כי אם נרו של הקב"ה שהוא מובדל מנרו של בשר ודם, אבל

פרשת כי תשא

"תורת ה' תמימה משיבת נפש" [תהלים יט, ח].
 רבי יוחנן וריש לקיש, חד אמר למה היא
 "תמימה"? לפי שהיא "משיבת נפש", וחד
 אמר למה היא "משיבת נפש"? לפי שהיא
 "תמימה". ע"כ.

ידוע הוא שלא נברא העולם אלא בשביל
 התורה, פשט, וסוד. והבריאה של
 אדם הראשון היתה לזכות בתורה, פשט וסוד. ואינו
 טועם טעם מיתה כלל ועיקר, ולזאת הכוונה אמר
 הי"ת "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" [בראשית א, כו]
 ופירש"י ז"ל, בדמותנו, להבין ולהשכיל, דהיינו
 שיזכה לסוד שהוא על ידי הבנה והשכלה, ולזאת
 הכוונה אמר הכתוב "וייצר ה' אלהים את האדם"
 [בראשית ב, ז] דהיינו בשעת היצירה קראו "אדם",
 על דרך "ה' מה אדם" [תהלים קמד, ג], להורות שיזכה
 לסוד, ולזה קראו אדם הוי"ה במלואה, ומוכרח
 לומר שלא זכה לזה השם הקדוש שם הוי"ה ב"ה
 אלא על ידי שיזכה לתורה, פשט וסוד. וזהו כוונת
 הכתוב "עפר מן האדמה" [בראשית ט, ט] ראשי תיבות
 "עפר" ע' "עיון" השייך לדבר, פ' "פשט" ר' "רמז".

ויפח באפיו נשמת חיים" [שם] שהנשמה
 ממקום החיים כנגד הסוד, ובזה
 "וייהי אדם לנפש חיה" [שם] ופירש"י ז"ל, אף בהמה
 וחיה נקראו נפש חיה, אך זו של אדם חיה שבכולן,
 שנתוסף בו "דעה ודיבור". כוונתו לומר "דעה"
 כנגד ה"סוד" שאין בו "ריבוי דיבור" "דיבור" נגד
 ה"פשט" שיש בו "ריבוי דיבור".

ולזאת הכוונה אמר הכתוב "ויטע ה'
 אלהים גן בעדן מקדם" [שם ח],
 ה"תורה" נקראת "גן" שהוא סימן "פרדס" נטעו
 בעדן, וה"גן" שהיא ה"תורה" קדמה אלפים שנה
 לבריאת העולם, "וישם שם את האדם אשר יצר"
 [שם] כוונתו היא ללמוד את כל הגן סימן "פרדס"
 לזכות בפשט ובסוד, ולרמוז זה אמר "ויצמח ה'
 אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה" [שם ט],
 וגם כן "ויצמח" מה שהוא "טוב למאכל" זה מן
 האדמה, "ועץ החיים" היינו ה"פשט" שנותן "חיים"
 לאדם, מלמעלה שם אותו בגן, "ועץ הדעת טוב
 ורע" הוא ה"סוד" מלמעלה כנגד מה שצמח מן
 האדמה.

במקומו, לכך נאמר "כי נר מצווה ותורה אור",
 רצונו לומר מוכרח לומר עם התורה "אור" דבזה
 הענין המצווה דומה לנר, דיש ליצר הרע לפתות
 אותו ולומר לו מה לך לחסר ממונך ליתן לאחרים
 תן לבניך, אבל בתורה אי אפשר לו לפתות אותו,
 אדרבא אם יאמר לאחרים ירויח, כמו שאמרו
 חז"ל [תענית ז, א], "ומתלמידי יותר מכולם" וכפי זה
 התורה אינה דומה למצווה.

ומה שאמר בתירוץ השני "כל מי שעושה
 מצווה מדליק נר ומחיה את
 נפשו" דנראה דהמצווה דומה לתורה מאחר
 שהמצווה נמי מחיה נפשו של אדם, לא קאי על
 פסוק "כי נר מצווה ותורה אור", קאי על פסוק
 "נר ה' נשמת אדם", שלא הוזכר בו התורה דומה
 לאור, אבל בזה הפסוק שדימה המצווה לנר
 והתורה לאור מוכרח לומר דימוי המצווה לנר
 כאמור מה הנר כשהוא דולק אפילו מדליק ממנו
 וכו' ובזה מוכרח לדמות התורה לאור דאי אפשר
 לדמותה לנר כדפרשית. הי"ת יתן בלבנו אהבתו
 ויראתו לקיים תורתו ומצוותיו ההחיות את נפשנו
 בעולם הזה ובעולם הבא, אמן כן יהי רצון.

לזה שאמר "ומעץ הדעת לא תאכל ממנו" קאי על ה"סוד" שאמרו רז"ל שעץ הדעת, גפן היה [בראשית רבה טו, ז], שהוא "יין" חשבון "סוד", ולזאת הכוונה לא פיתה לאשה כי אם ה"נחש" שהוא רמו ל"מלאך המות".

ולזה יצחק כשראה שבעוונות גברה יד סמא"ל, ונתבטל

ממנו ה"סוד" מעטיו של נחש, צפה ברוח הקדש שעתיד הי"ת להחזירו לנו בהר סיני ולזה בירכו ליעקב "ויתן לך האלהים מטל השמים" וגו' [בראשית כו, כח], כוונתו בזה כשראה שנכנסה עמו ריח שדה כדכתיב "ראה ריח בני כריח שדה" [שם כו] ופירש"י ז"ל שדה תפוחים דהיינו ריח גן עדן, והגן הוא כללות התורה, "פשט וסוד" בירכו "ויתן לך" ויחזור ויתן כאשר פירש"י ז"ל, דהיינו לבניך במעמד הקדוש, דברא כרעא דאבוהי, והוא הטל המחיה את המתים שהוא ה"סוד" ומכל שכן שיציל מהמוות שנגזרה מעטיו של נחש, ויתבטל המוות.

ומשמני הארץ הם פשט ודרש ורמו, דשייכי לקיום הארץ. ומה

שאמר "ורב דגן ותירוש" [שם] אין כוונתו להוסיף אלא כוונתו לומר למה ב"סוד" אמר "טל" לשון יחיד, וב"פשט" אמר "משמני הארץ" לשון רבים אמר הפשט "רב דגן" יש בו שלש, פשט ודרש ורמו, ולזה אמר בו לשון רבים "משמני הארץ", אבל ה"סוד" אין בו כי אם אחד, "תירוש" שהוא "יין", כחשבון "סוד" ועל כן אמר "טל" לשון יחיד.

ולזאת הכוונה דמשמני הארץ שבירך לעשו פירש רש"י ז"ל, זו

איטליא של יוון, כוונתו לומר "משמני הארץ" של עשו "חול", אבל משמני שבירך ליעקב "קודש", כאמור פשט ודרש ורמו, וגם כן בישרו שיזכה ללוחות הכתוב בהם "חרות על הלוחות" [שמות לב, טז] חירות ממלאך המות וחירות משעבוד מלכיות [שמות רבה מא, ט].

ולזאת הכוונה אמר לו "יעבדוך עמים וישתחו לך לאמים"

[בראשית כו, בט], לא די שאין אתם משתעבדים להם, אלא הם משתעבדים לכם, ו"אורריך" שהם הנחש וסיעתו הדומים למלאך המות וסיעתו, שעל ידי עצתו נתקללת, דהיינו שהמות בא על ידו, לא ישלוט בך כלל ועיקר.

ולזאת הכוונה מה שצמח מהאדמה שהוא כנגד ה"פשט" אמר בו "כל

עץ נחמד למראה" לשון רבים, "כל עץ" שה"פשט" "רבים" הוא, פשט דרש ורמו, ומה שצמח מהאדמה נגד ה"סוד" אמר בו "וטוב למאכל" לשון יחיד, והכוונה היא התורה על ידי הסוד אדם טועם אותה ומתיישבת על לבו, כמו שטועם האוכל.

אבל על דרך הפשט אין האדם טועם אותה ומתיישבת

על לבו, ולזאת הכוונה מה שצמח נגד הסוד אמר בו "וטוב למאכל", ה' יצילנו משגיאות. וזהו כוונת [שם י] הכתוב "ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים" סימנם "פרדס" שם הא' "פישון" נגד ה"דרש" שהוא מורה על ריבוי, כמו שאמר רש"י ז"ל, וזה דומה ל"דרש" שמרבה ומרחיב פשטי התורה.

והנהר הב' גיחון אינו מורה על האורך ועל הרוחב כמו השוחה,

שאינו יכול להלוך בקומה זקופה, בלשון הגמרא דאמר "גיחין עליה" [סנהדרין ג, ב] כך ה"פשט" אינו מתיישב בלא "דרש" ובלא "רמו" ואין הדבר מתיישב על מתכונתו כמו השוחה וגוחן, שאינו יכול לעמוד בקומה זקופה.

ושם הנהר השלישי חדקל כנגד ה"רמו" כמו שאמרו בשרש שמימיו

חדים וקלים, וכך פירש"י ז"ל, כך ה"רמו" חד וחרוף וקל אינו כמו ה"דרש". והנהר הרביעי הוא "פרת" נגד ה"סוד" שהוא פרה ורבה. ופירשתי אלו הפסוקים באורך בפרשת בראשית יעויין שם [אלא שחסרה הפרשה במהדורה זאת כיום].

וידוע הוא שאין האדם יכול ללמוד את ה"סוד" בנערותו, וזה

הרמו כולו ביום בריאת האדם ואין ראוי ללמוד ב"סוד" באותו היום, ולזה צוה אותו "מכל עץ הגן" [בראשית ב, טז] דהיינו הרמו לפשט ודרש ורמו "אכל תאכל" [שם] רוצה לומר למוד ועסוק בהם "ומעץ הדעת טוב ורע" [שם יז] שהוא ה"סוד" כאמור, "לא תאכל ממנו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות" [שם], והטעם שאינו יכול ללמוד בקטנותו, ובפרט ביום שנברא.

ולזה דקדק בלשונו "כי ביום אכלך", דהיינו ביום יצירתו,

דאי לא תאמר הכי היה לו לומר "ובאכלך ממנו מות תמות" ואומרו "ביום" לכוונה הנזכרת וראיה

וירא העם כי בשש משה [שמות לב, א] לומר בעמידתן על הר סיני זכו לתרי "שש" מלשון "שש אנכי" [נתהלים קיט, קסו], וגו' דהיינו שתי שמחות שהם ה"פשט" ו"הסוד" כדאמרו רז"ל שקשרו ששים רבוא של מלאכי השרת שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, וזכו לקבלת הלחת השמים, הרמוז בהם זה כדאמרן, ומשה עלה למרום להורידם, ונתעכבו ושהו בשש אפשר לפרש תרי שמחות, ולזאת הכוונה אמר הכתוב "כי בשש משה" רוצה לומר נתעכבו תרי שש.

ויקהל העם על אהרן [שמות טו] קשה, למה לא אמרו זה הענין המר כי אם לאהרן? וידוע הוא מה שאמר הכתוב "ויסעו מסכות ויחנו באתם בקצה המדבר" [שמות יג, כ], מה בא להודיענו ש"אתם בקצה המדבר"? אלא לרמוז לנו שב"אתם" זכו לעמוד הענין ועמוד האש, והשני עומדים נגד ה"פשט" ונגד ה"סוד".

הענין נגד הפשט, ולזאת הכוונה אמר בעמוד הענין "לנחתם הדרך" [שמות יג, כא] דהיינו להורות להם דרכי התורה, ו"עמוד האש" אמר בו "להאיר להם" שהוא כנגד הסוד להאיר להם דרכי התורה.

ולזאת הכוונה אמר "ויחנו באתם בקצה המדבר", לרמוז שזכו לזה מפני שזכו לקצה המדבר שבו הר סיני, וידוע הוא שהענין בא בזכות "אהרן" ולזה בפטירת אהרן "נסתלקו ענני כבוד" [ראש השנה ג, א], ועמוד האש בא בזכות "משה" [ראה שהש"ד ד, יג], דמעותד לעלות לשמים להוריד את התורה שהיא אש, ולזאת הכוונה כשראו משה עלה למרום ונתעכב מלרדת, הלכו לאהרן שזכו בשבילו לעמוד הענין.

אמרו לו "קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו" [שמות לב, א], כוונתם לומר עמוד הענין שבא בזכותך, מאחר שאתה עדיין בעולם תעשה לנו תיקון שלא ילך עלינו, אבל עמוד האש שבא בזכות משה, ומשה אינו בעולם מוכרח ילך מעלינו מפני שבא בזכות משה.

ועכשיו קום עשה לנו אלהים דוגמת משה הנקרא "אלהים" כדי שבאמצעותו נזכה לעמוד האש "וילכו לפנינו" עמוד הענין בזכותך, ועמוד האש מפאת ה"אלהים" אשר תעשה לנו.

ונתנבא גם כן שאחר מעמד הר סיני שנתבטלה עצת הנחש כאמור, יחטאו בעגל ותחזור החשיכה הראשונה, ולזה בירך לעשו "על חרבך תחיה, ואת אחיך תעבד" [שם ט] מאחר שחטאו הפך מה שברכתי ליעקב "יעבדוך עמים", ועליך לעבדו ולהשתחות לו, "והיה כאשר תריד" [שם] כאשר פירש"י ז"ל, לשון "צער" כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות "ופרקת" אותו העול שברכתי אותו "יעבדוך עמים".

כפי זה התורה נקראת "תמימה" על ידי הפשט והסוד, וגם כן אין האדם זוכה ליקרא "תמים" כי אם על ידי הפשט והסוד, אם זכה לשניהם, ולזה אברהם על ידי שזכה לשניהם שהיו כליותיו נובעות חכמה, דהיינו "פשט וסוד" נקרא "תמים".

ובשעת בריאת האדם הראשון קרא "אדם", לומר שיזכה לתורה "פשט וסוד" ולהיותו גם כן בן חורין ממלאך המות, ומשעבוד מלכיות. ובעוונות מעטיו של נחש הלך מהם ה"סוד" ושלט בעוונות מלאך המות וסיעתו, וכשעמדו על הר סיני פסקה הזוהמא [שבת קמו, א].

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "זיתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני" [שמות לא, יח] וגו' ואין להאריך בדקדוקים כי רבים הם, והכוונה היא כדאמרן, הי"ת כוונתו היא אדם הראשון ילמוד תורה תמימה "פשט וסוד" וכשחטא הלך לו ה"סוד" וכשעמדו על הר סיני והקדימו נעשה לנשמע, פסקה הזוהמא וזכו לקבלת הלוחות, הכתוב בהם "חרות על הלחות" [שמות לב, טז], וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרים [שבת פח, א], כתר של ה"פשט" וכתר של ה"סוד".

לזה אמר הכתוב "זיתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני" שפסקה זוהמת הנחש על ידי הר סיני שני "לחת העדות" [שמות לב, טז] כוונתו לומר "לחת העדות" כנגד ה"פשט" על דרך "אלה העדות והחקים והמשפטים" [דברים ג, טו] שהם מורים על ה"פשט" ו"לחת אבן" כנגד ה"סוד" על דרך מה שפירש רש"י ז"ל בפסוק "משם רועה אבן ישראל" [בראשית טו, כד] לשון נוטריקון אב ובן, דהיינו על ידי הסוד יוכר שהי"ת "אב" ואנו "בניו" ולזה הוצרכו שתי לחות אחת נגד ה"פשט" ואחת נגד ה"סוד".

הדדי, וכן צורת שרפים ואופנים, ומלאכי השרת, וכן צורת אדם לברו. ובאותו סימן [סעיף ו] כתוב, צורות הבהמות והחיות וכו' מותר, ואפילו היתה הצורה בולטת. לזה הם אמרו לו "קום עשה לנו אלהים" [שמות שם א] דוגמת שרפים או אופנים או דוגמת משה, וזה כפי הדין "אסור", והוא עשה ענין שכפי הדין "מותר". "ויצר" לשון צורה, ולזה כוין רש"י ז"ל באומרו "בחרט, כלי אומנות שחורצין וחורתין אותו" וכו', והצורה היא עגל, שכפי הדין צורות בהמות וחיות מותר, ואפילו שזה העגל הוא שור, והוא אחד ממה שבמדור השבעה, אינו אסור כי אם לעשות ארבעה פנים בהדי הדדי, כאשר מבואר ביורה רעה, אבל אחד לברו מותר.

והטעם שלא עשה כי אם העגל, כדאמרו רז"ל, שאילו של יצחק מכפר על העגל, ודרשו זה ממה שאמר הכתוב "בסבך בקרניו" [בדאשית כב, יג] אותיות שאחרי אותיות סבך, עג"ל, לומר שאילו של יצחק מכפר על העגל, לפיכך עשה להם צורת עגל, שאפילו יקטרגו עליו יש להם זכות של יצחק תגין עליהם בשעת התפלה.

ומה שעשה אותו מסכה, המילוי של תיבת "עגל", עולים מאה וחמשה ושמונים. אות עי"ן המילוי שלה י"ן, ששים, אות גימ"ל המילוי שלה ימ"ל, שמונים, אות למ"ד המילוי שלה מ"ד, ארבעה וארבעים, סך קפ"ד, והתיבה בעצמה מאה וחמשה ושמונים. מילוי של תיבת "מסכה" מאה וחמשה ושמונים, דהיינו אות מ"ם המילוי שלה מ', אות סמ"ך המילוי שלה מ"ך, אות כף המילוי שלה פ', אות ה"ה המילוי שלה ה' סך מאה וחמשה ושמונים, להורות שאילו של יצחק מכפר על העגל.

ולזה לא נענש על ידי עשייתו מאחר שכוונתו לטובה, ולא נתכוון לשם עבודה זרה כאמור, לזאת הכוונה כשאמר לו משה "מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה" [שמות לב, כא] אמר לו אהרן "אל יחר אף אדני" [שם כב], אם חס ושלום כוונתו לשם עבודה זרה איך יאמר לו "אל יחר אף אדני" אין לך חרון אף גדול מזה? דיהרג ואל יעבר! אלא כוונתו היא, אמר לו הם אמרו לי "קום עשה לנו אלהים" דוגמת שרפים ואופנים או דוגמת משה, ולזה נתכוונו באמרם "כי זה משה האיש", וזה כפי הדין אסור, עשיתי אני ענין שכפי הדין מותר, "זאשלכוהו באש" [שם כד] דהיינו מה שאמר הכתוב "ויצר אותו בחרט"

כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו" [שם] ואי אפשר לנו להלוך בלא עמוד האש. "ויאמר אלהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם" [שם ב] כוונתו לומר שמתחלה נתן לאדם הראשון שני נזמי הזהב, שהם פשט וסוד, ועל ידי זה היה לו ולכל העולם חירות ממלאך חמות, וחירות משעבוד מלכויות, ועל ידי חווה שהטתה און לנחש ושמעה לעצתו, פרקו אותם הנזמים ובאה מיתה לעולם ושעבוד מלכויות.

ולזה אמר "פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם" להזכיר להם מה שאירע על ידי שהטתה און חווה לנחש והלכו השני נזמים שהיינו בני חורין ממלאך המות ומשעבוד מלכויות, ועל ידי שהטתה און לנחש באו השתי המאורעות מיתה ושעבוד מלכויות, ואמר להם זה אולי יחזרו מדבורם המר, וגם כן אולי כשילכו לנשותיהם לא יתנו להם הנזמים שעבר עליהם גם כוס התרעלה של עצת הנחש על ידי חווה אמם, ואמרו רז"ל, הלכו לנשותיהם ולא רצו ליתן [תנחומא כי תשא יט], ובאותה שעה "ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם" [שמות שם ג], כוונתם על ידי מעמד הר סיני הקדוש, והקדימו נעשה לנשמע, השיגו שני נזמים פשט וסוד, אמרו די לנו בנזם אחד שהוא ה"פשט".

ולזאת הכוונה פירש"י ז"ל "את נזמי הזהב" כמו מנזמי הזהב דהיינו קצת מהנזמים דהיינו אחד, ופירש הכתוב איזה נזם פרקו, "אשר באזניהם", דהיינו לא יעשו עד שיכנס לאזניהם, וכפי זה פרקו נזם הזהב, דהיינו ה"סוד" שמלאכי השרת משתמשין בו שעושים דברו קודם, שנאמר "לשמוע בקול דברו" [תהלים קג, כ], ואפילו שאמר להם "פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנותיכם" [שמות שם ב] דאמרו "בניכם ובנותיכם" כוונתו על הנשים דווקא כשלא יתנו להם אולי יחזרו, ואמרו "בניכם ובנותיכם" להעלמת עין, שכוונתו כדאמרן, והוא רצה להעלים מהם שלא יבינו ממנו זה, שמא יהרגו אותו כאשר הרגו לחור.

ויצר אותו בחרט [שמות שם ז] חס וחלילה לאהרן לעשות להם עבודה זרה, דין יהרג ולא יעבור! ואהרן לא עשה שום איסור בזה כלל ועיקר, וכפי הדין עשה, שכפי הדין ביורה דעה [סי' קמ"א ס"ז] אמר אסור לנו לצייר צורות שבמדור שכינה, כגון ארבעה פנים בהדי

אלו אף אלו", והוצאת אותם ממצרים בכח שם הגדול, שם הרחמים, וביד חזקה, "שר מצרים" שהיה צועק ואומר "מה אלו אף אלו" ואינם ראויין ליגאל, ואם כן אל תתמה על שלא מיחו, מאחר שלא נצטוו, וכאילו עכשיו הוצאת אותם מארץ מצרים, ועדיין לא נודככו.

ומה שאמר "למה יאמרו מצרים לאמר" (שם יב) אותה האמירה שאמרו בשעת יציאתם "ראו כי רעה נגד פניכם" (שמות יג, י), וזהו אמרו "להרג אתם בהרים" אבות העולם נקראו "הרים" על דרך "אשא עיני אל ההרים" (תהלים קכא, א), ואם בר מינן תכלם יאמרו "ברעה הוציאם להרג אותם" (שמות טז) בהסכמת "ההרים" אבות העולם, ויאמר הסכימו בהריגתם מפני שעברו על דברי השם, שהמירו את כבודו בתבנית שור, "ולכלתם מעל פני האדמה" ארץ כנען שאמרת ליתן להם, ואמירה לגבוה כמסירה להדיוט (קידושין כת, ב).

שוב מחרון אפך (שמות טז) על דרך שאמרו האחרונים "לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי ישב בקרבן" (בראשית כד, ג) [הדושה פה מבוססת על מילת "חרון" עם או בלי ואן] כי אותיות אמצעיות של אותיות "יצחק" בגימטריא כ"ו שהוא הוי"ה ב"ה (דהיינו אותיות ו' ד' י' ג'), גם אמצעיות של אותיות "חרן" עולה כ"ו (דהיינו אותיות י' י' ו'), ואם היא (מילת "חרון") מלאה ו"ו מושכת ו' ששה עם כ"ו ל"ב, הוא שם "אל" עם הכולל, ואם וא"ו תוכה א' עם בשר ודם הם ז"ך, עם הכולל.

הכלל אפילו חרון אף של הי"ת בתוכו שם הרחמים, לזה אמר לו "שוב מחרון אפך", אפילו בחרון אפך שהוא דין, בתוכו שם הרחמים, ושוב מחרון שבו, וזה דווקא "לעמך".

ומה שאמר "זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך" (שמות טז יג) כ"ב אותיות התורה שבשעת גזרת בין הבתרים אמרת "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (בראשית טו, יד) שהיא התורה, ולזה "וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו" (שמות טז יד).

וזהו כוונת הכתוב "וינחם ה' על הרעה" והטעם "אשר דבר לעשות לעמו" מקודם, עם האבות, ומוכרח לקיים דבריו, דאמירה לגבוה כמסירה להדיוט, ואם בר מינן יכלם לא יתקיים גזרת בין הבתרים, שאמר הי"ת "ואחרי

דכפי הדין מותר, דאמר והחיות מותר, והעגל עשו אותו ערב רב, כמו שאמרו "אתה ידעת את העם כי ברע הוא" (שם כב) קאי ל"ערב רב" וישראל לא נענשו כי אם מפני ש"לא מיחו בידם" לזה אמר הכתוב "וידבר ה' אל משה" (שם ז) לשון קושי, "לך רד כי שחת עמך" (שם ט), ערב רב שהם "עמך" שעלו מצרים על ידך, ויאמרו ערב רב לישראל "אלה אלהיך ישראל" (שם ה), ולזאת הכוונה כפל "ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם" (שם ט) זה קאי על "עם ישראל".

ולזאת הכוונה אמר לשון "אמירה" שהיא רכה, דהם לא חטאו כלל ועיקר, אלא על שלא מיחו ביד ערב רב, והראיה שישראל לא עשו העגל ממה שכתוב "ויאמרו אלה אלהיך ישראל", דאילו ישראל עשו היה לו לומר "אלה אלהינו" וגם כן ברישא אמר "וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך" קאי ל"ערב רב" ולזה אמר דיבור לשון קושי, ולבסוף אמר "ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה" "אמירה" לשון רכה, קאי ל"ישראל" שלא עשו כלל, אבל לא מיחו.

ולזאת הכוונה אמר "ראיתי את העם הזה" על "ישראל" כמורה באצבע, כי "עם קשה ערף" (שם ט) ולא אמר שעשו או השחיתו, כי אם "עם קשה ערף", רוצה לומר על שלא מיחו "כאילו לא האמינו" דאילו האמינו היה להם למחות בערב רב, מדלא מיחו אין לך קשיות עורף יותר מזה, שראו כל הנסים ועדיין לא האמינו.

ויחל משה את פני ה' אלהיו" (שם יא) תיבת "אלהיו" מיותרת? אלא הכוונה היא על דרך מה שאמרו רז"ל, אמר משה להי"ת, לא עוית לישראל כלל ועיקר, דאילו היה ציווי לישראל היה לך לומר "אנכי ה' אלהיכם" ומה שאמר "אנכי ה' אלהיך" (שמות כ, א) הציווי היה לי, ואני לא עברתי על מצוותיך, לזה אמר הכתוב "ויחל משה את פני ה' אלהיו" אלהיו דווקא, דלא צוה ואמר "אנכי ה' אלהיך" "כי אם לו דווקא".

למה ה' יחרה אפך בעמך שלא עשו שאמרת ויחר אפי בהם ערב רב שקראתם עמי, וישראל הנקראים עמך, מאחר שלא עשו הם את העגל כאמור, וגם כן "אשר הוצאת מארץ מצרים" שלא צוית אותם כאמור, אם כן כאילו עכשיו הוצאת אותם מארץ מצרים ועדיין מלוכלכים בעבודה זרה, ד" מה

היתה אצלם בשמים, וכפי זה הם "בעלי מצרא" וזה שאמר הכתוב "אלהים בצאתך לפני עמך ארץ רעשה אף שמים נטפו" וגו' [שם ח-ט] "ונות בית" ברכה שהיא אמנו השכינה, "תחלק שלל" הסוד למלאכי השרת, והפשט לישראל, ועשה שלום בינינו ובין מלאכי השרת.

כפי זה התורה לישראל חסרה מה"סוד" שניתן למלאכי השרת,

ואחר שחלקה השכינה התורה הסוד למלאכי השרת והפשט לישראל, ויש מישראל שזוכה גם כן ל"סוד" זכו לתורה תמימה. וזהו כוונת דוד בפסוק "תורת ה' תמימה" לפי סברת רבי יוחנן שיש מישראל שזוכה לסוד, וכפי זה התורה תמימה לישראל, ולזאת הכוונה אמר "תורת ה' תמימה" לישראל כאמור, והכתוב בעצמו נתן טעם למה היא תמימה לישראל, והרי כתיב "ונות בית תחלק שלל" שהיא השכינה, סוד למלאכי השרת, וכפי זה ראוייה להיות חסרה לישראל, ותירץ לפי שהיא "משיבת נפש", ידוע הוא מה שאמרו רז"ל, כששמעו ישראל מפי הגבורה "אנכי" ו"לא יהיה לך" יצאה נשמתם ומתו. עלתה התורה ונשתטחה לפני הקב"ה, ואמרה לפניו, רבוננו של עולם וכו' ונתגלגלו רחמי האל והוריד עליהם טל חיים והחיים [שיר השירים ובה פ, שמות ובה ה].

זהו כוונת דוד המלך ע"ה למה היא "תמימה"? רוצה לומר

היתה ראוייה להיות לישראל חסרה, מפני שלא זכו לסוד, השיב התורה "משיבת נפש", כלומר שיצאה נשמתם ומתו, והתורה היא שמשיבת נפש להם, שעלתה ונשתטחה לפני ה' והוריד עליהם טל חיים והחיים. ועוד יש מישראל שזוכה לסוד, ואם נתן להם חסרה יש למלאכי השרת לקטרג ולומר שאינם ראויים לקבלת התורה, אפילו הפשט, ויאמרו הסוד, שהוא עיקר התורה ניתן לנו, ואינם ראויים להחיות, וזה לא יתכן!

כי העולם לא נברא אלא בשביל ישראל שנאמר "בראשית ברא

אלהים", בשביל ישראל שנקראו "ראשית" [רש"י בראשית א, א], ומפני זה זכו לתורה תמימה, פשט וסוד וזהו כוונת דוד המלך ע"ה "תורת ה' תמימה" רוצה לומר למה זכו לה ישראל תמימה לפי שהיא "משיבת נפש" כאמור, ורוצה לומר, אמר למה היא "משיבת נפש" לפי שהיא תמימה, לומר סרס המקרא ודרשהו, אמר דוד למה "משיבת נפש"? שסברת ריש לקיש "ישראל לא זכו לסוד" ואפילו

כן יצאו ברכוש גדול" שהיא התורה וגם כן מה שאמר "ליתן להם ארץ כנען".

ובזה נבין מה שאמר משה רבנו ע"ה "ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת" [שמות שם לא]. קשה, א' מהו כוונת משה רבנו ע"ה באומרו "מחני נא" והוא מה עשה שיאמר להי"ת "מחני נא". ב' הכפל "מספרך אשר כתבת"?

אלא הכוונה היא הי"ת אמר לו "לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ

מצרים" [שם ז] שהם ערב רב, ועל ישראל אמר לו "עם קשה ערף הוא" [שם ט] על שלא מיחו בידם, ואמר לו "עתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם" [שם י] על ערב רב הנקראים עם משה, וכך על ישראל, כפי זה בר מינן באה כליה לישראל על ידי משה שעלו על ידו ערב רב? לזה אמר "אם תשא חטאתם" שהם לא עשו אותו העוון של העגל, כי אם על שלא מיחו, ולזה נקרא "חטא" ולזאת הכוונה אמר לו, אם תשא אותו החטא שרצית על ידו להרג אותם, הנה טוב, ואם לאו, מחני נא מספרך.

והטעם אשר כתבת "עלי" שאני הגורם שהעליתי עמי

ערב רב, ולזה "ויקח את העגל ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים" [שם כ], כפי הדין "מבערה" והביעור שייך בו שריפה טחינה או מעל המים ועשה כל הבטולים השייכי לביטול עבודה זרה. אבל ב"השקאה" אינו דין, לזה רש"י ז"ל הוצרך לתת טעם ל"השקאה" לפני משורת הדין. יצא לנו מכל האמור שאין התורה נקראת "תמימה" כי אם ב"פשט ובסוד".

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, "תורת ה' תמימה משיבת

נפש" רבי יוחנן וריש לקיש, חד אמר למה היא "תמימה" וכו' דהוקשה להם מהו כוונתו באומרו "משיבת נפש"? אם כוונתו לומר שהתורה משיבת נפשו ודעתו של האדם, שדרכיה דרכי נועם, למה לו לתלות הענין הזה ב"תמימות התורה"? היה לו לתלות זה הענין ב"תורה עצמה" בלא תמימות!

מפני זה ר' יוחנן אמר כוונת הכתוב כך היא, למה היא תמימה,

מפני שהיא משיבת נפש, רז"ל אמרו, "ונות בית תחלק שלל" [תהלים סח, יג] שמלאכי השרת קראו תגר על נתינת התורה מדין ה"מצרנות" שהתורה

פרשת ויקהל

בשעה שהקדימו ישראל "נעשה" ל"נשמע" ירדו ששים רבוא של מלאכי השרת וקשרו לכל אחד ואחד מישראל שני כתרים, אחד כנגד "נעשה" ואחד כנגד "נשמע". וכשחטאו ירדו ק"ך רבוא של מלאכי חבלה ופרקום, שנאמר [שמות לג, ו] "ויתנצלו בני ישראל" וגו' וכולם זכה משה ונטלם, שנאמר [שם ז] "ומשה יקח את האהל" [שבת פח, א]. ע"כ.

ידוע הוא בשעת בריאת אדם הראשון היה ראוי להשפע מכללות העשר שכל אחת כלולה מעשר שהם מאה, והיה ראוי לזכות לתורה תמימה סימן פרד"ס, ויזכה להשפע מכללות העשר ארבעה פעמים, ארבע מאות, כנגד סימן פרד"ס, כאשר אבאר בעזרת ה' וכל ישראל היו זוכים לה אילולי זוהמת הנחש.

ומאחר שבא לירינו זה הענין נכתוב מה שחנני האל, א' למה אותיות התורה כ"ב אותיות, ב' למה מיו"ד שהיא עשרה הלכה לאות כ"ף שהיא עשרים, ולא הלכה על סדר המנין מעשרה לאחד עשר, ג' למה להם לחכמים להוסיף חמשה אותיות כפולות, ולמה לא הוסיפו כי אם חמשה?

אלא ידוע הוא שישראל מושפעים ויש להם חיים מעשר ספירות אבל הם "מדרגות" זה למעלה מזה, יש מי שמושפע מ"מלכות" שהיא הספירה האחרונה, ויש מי שהוא מושפע מ"שנים" ממטה למעלה ויש מ"שלשה" עד ה"עשרה" ויש מי שהוא מושפע מ"כללות העשרה", שכל אחת כלולה מעשר שהם מאה, ומי שזכה ל"פשט" יהיה מושפע מ"מאה" ומי שזכה ל"פשט" ו"דרש" ישיג "מאתים" ומי שזכה ל"פשט ודרש ורמז" ישיג "שלש מאות" ומי שזכה לפרדס ישיג "ארבע מאות" והם כ"ב אותיות בדקדוק כאשר נפרש בעזרת ה'.

ולזאת הכוונה הלך מאות יו"ד שהיא עשרה לאות כ"ף שהיא עשרים, דמי שזכה להיות מושפע מספירה אחת אות אל"ף, ומי שזכה להיות מושפע מב' ספירות אות ב"ת, וכן על זה הדרך עד אות יו"ד הרומזת ל"כתר" שהיא הספירה הראשונה ומאחר שזכה

אם ראית מי שידוע ה"סוד" אינו עומק ה"סוד". ועומק הסוד של התורה ניתן למלאכי השרת, ולזה אמר דוד לסברת ריש לקיש למה "משיבת נפש" רוצה לומר למה לה לתורה לבקש על ישראל כשמתו להחיות את נפשם, וזהו כוונתו "למה משיבת נפש" מאחר שהסוד שהוא עיקר התורה ניתן למלאכי השרת, ומי הכניס התורה בתגר זה להשתטח בשביל ישראל להשיב נפשם, ותירץ לפי שהיא "תמימה", ואם ימותו ישראל תהיה התורה חסרה מה"פשט" ופשטי התורה והסוד כשלהבת הקשורה בגחלת, ולזאת הכוונה עלתה ונשתטחה לפני ה"ת", והוריד טל והחיים. וה' יזכנו לתורה תמימה, פשט וסוד, אמן כן יהי רצון.

[בראשית טו, יג] דהיינו יצחק, ובתשלום ארבע מאות מלידת יצחק, וחמש מאות שנה מלידת אברהם זכו למעמד הקדוש להיות מושפעים מחמש מאות, לדעת חכמים כנזכר ועל ידי זכות "אברהם" שזכה להשפע מכל ה"חמש מאות" כדאמרו רז"ל שהיו כליותיו נובעות חכמה ואומרם "נובעות חכמה" סובלת סימן "פרדס" ו"שטחיות התורה" ממילא בזכות אברהם שזכה לכל האמור, אפילו שגזר ה"ת" על התורה תנתן לאלף דור בזכותו, זכו ישראל בניו להשפע מחמש מאות בהר סיני, ולזה כיון דוד באומרו [תהלים קג, יא] "כגבה שמים על הארץ" שהוא ת"ק שזכה אברהם להם "גבר חסדו על יריאיו" [סס] שהם יוצאי מצרים, שהרשעים מתו במכת החושך, שזכו ישראל בזכות אברהם להשפעת התורה שהיא ת"ק כאמור לתשלום ת"ק שנה ללידת אברהם, "כרחוק מזרח" [סס יא] שהוא "אברהם" על דרך "מי העיר ממזרח" [ישעיה מא, ב], ומה שאמר "ממערב" שהוא מורה על הערב שמש, שיהיה חושך, שהם הדורות שהם דומים לערב, וריחק מהם אברהם, כך הי"ת "הרחיק ממנו את פשעינו", שהיינו עושים במצרים "מה אלו אף אלו", שראינו הי"ת פנים אל פנים ופסקה הזוהמא, וריחם עלינו כרחם אב על בנים, דבחמשה דברים אב זוכה לבניו ברוב רחמיו, כך "ריחם ה' על יריאיו" [סס יג] בת"ק הנזכרים, דמלידת אברהם עד מתן תורה אחר שגזר שלא תנתן כי אם לאלף דור ברוב רחמיו "ריחם ה' על יריאיו" וגאלם ממצרים.

ומאחר שבא לידינו זה צריך להבין למה? בין הארץ והשמים ת"ק. ועובי הרקיע ת"ק. ובין הרקיע לרקיע ת"ק. והם ז' רקיעים, והרקיע הז' שהוא "ערכות" עביו יותר מת"ק, שבו החיות?

אלא הכוונה היא שית אלפי שנים הוי עלמא, ואחר שש עולם הבא, ולזה החללים שבין הארץ לשמים והחללים שבין הרקיעים כל חלל ת"ק, ששה חללים שלשת אלפים, ועובי הששה רקיעים שלשת אלפים, שעובי כל רקיע מהששה רקיעים ת"ק לרמוז אחר ששת אלפים נזכה לעולם הבא שהוא כנגד הרקיע שהוא "ערכות" שבו הטל המחיה מתים וכסא הכבוד שיהיה בה "כסא שלם". אם כן מי שיזכה לסימן "פרדס" עם שטחיות התורה יזכה להשפע מת"ק וה' יצילנו משגיאות.

ואפשר לומר "זנות בית תחלק שלל" [תהלים סח, יג] ה"פשט" לישראל,

להשפע מכל העשר, ומדה טובה מרובה, הלך מאות יו"ד לאות כ"ף, דמי שזכה לאות יו"ד שהיא הספירה הראשונה העשירית, יזכה להשפע מ"כל העשר" גם כן, להיותו מושפע מכל ספירה שתי ספירות שהם עשרים, דאי אפשר לומר אחר שזכה מכל העשר להשפע, יזכה דווקא להשפע מספירה אחת, ויהיו אחד עשר, דכיון דעלה לזאת המעלה שזכה לכל העשר, מוכרח גם כן כשיזכה לספירה שנית יזכה להשפע מ"כל העשר" וכפי זה מעשר יזכה לעשרים, וכן על זה הדרך עד "מאה" שהיא אות קו"ף לרמוז שיש מי שזכה למאה "כללות העשר" שכל אחת כלולה מעשר וזה אות קו"ף.

ומאחר שיש לנו בתורה סימן פרד"ס, קו"ף למי שזכה ל"פשט" רי"ש למי שזכה ל"פשט ודרש" שיי"ן למי שזכה ל"פשט ולדרש ולרמוז" תי"ו למי שזכה ל"פרדס" וכל זה נשפע מאות אל"ף שהוא ה' אחר.

וחז"ל הוסיפו עוד חמשה אותיות, לרמוז למי שיזכה להשפע עד "תשע מאות" ולזה הוסיפו אות כ' שהוא "חמש מאות" לומר, אתה אמרת שהתורה אין בה כי אם סימן פרדס, ולזה אין מי שיזכה להשפע יותר מ"ארבע מאות"? כי התורה יש בה חמשה, רוצה לומר קריאת הפסוק בעצמו, ופירוש "פשט הפסוק" ב"דקדוק" על דרך מה שפירש שליחא קדישא כמוה"ר חייא דיין בפסוק [שמות כ, ב] "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", "פשט הפסוק" אשר הוציא אותנו מארץ מצרים, ודקדק הוא בפסוק במילת "מארץ מצרים" מ"ארץ" דייקא, על דרך מה שאמר הכתוב [תהלים קכט, ג] "על גבי חרשו חורשים" דכשיצאו ממצרים יצאו גם כן מי שהיו בארץ, כפי זה שטחיות הכתוב "לכדו" מלבד סימן "פרדס".

וראיה לזה מלאכי השרת הניתן להם ה"סוד" מוכרח לומר הסוד על שטחיות התורה, כפי האמור חמשה הם "שטחיות התורה" ופשט ודרש ורמוז וסוד, ולזה הוסיפו אות כ' שהוא חמש מאות, לרמוז שיש מי יזכה לו חמש מאות כאמור, אם כן אות קו"ף נגד שטחיות התורה אות רי"ש נגד ה"פשט" וכו' הוסיפו אות כ' נגד ה"סוד" ומי שיזכה בו יזכה ל"חמש מאות", כאמור אברהם זכה לחמש מאות, כי נולד לו יצחק למאה שנה, וגזרת בין הבתרים של ארבע מאות שנה מלידת יצחק שנאמר "כי גר יהיה זרעך"

לתורה והוסיפו נו"ן לומר, כל מי שיקרא קריאת שמע ביום השבת וישמור את השבת כהלכתו, שהוא נגד רקיע שביעי, שיש לו שבת תמיד כהלכתו, יזכה להשפע מת"ש, ומה שרמזו הת"ש באות נו"ן, אפילו הכוונה נקראת "שבע שבתות" והיא "חמשים שערי בינה" וה' יצילנו משגיאות אכ"ר.

הוסיפו אות פה סופית פ' לומר יש מי שיזכה ל"שמונה מאות" מי שלומד תורה כהלכתה כאמור, קריאת שמע כהלכתה כאמור, ביום השבת, וישמור את יום השבת כנזכר ויעשה כל זה לשם פדות השכינה להיות הכסא שלם, ולא בשביל "עצמו" יזכה להשפע מ"שמונה מאות".

הוסיפו אות צד"י סופית פ' לומר כל מי שיזכה לתורה כאמור ולקריאת שמע ולשמירת השבת, והכל לפדות השכינה אינו בשביל "עצמו" ויקיים תרי"ג מצוות ליקרא "צדיק" ש"צדיק יסוד עולם" שהם ארבע עולמות שסימנם אבי"ע, יזכה להשפע מ"תשע" עולמות, וכל זה על ידי אות אל"ף, שהוא הי"ת, שהוא אחד. כפי כל האמור מוכרח להיות אותיות התורה כ"ב.

אי נמי לרמוז מאות אל"ף עד אות יו"ד, מנינים ^[בגמטריה] חמשה וחמשים. מאות כ"ף עד קו"ף חמש מאות וארבעים סך הכל שש מאות חסר חמשה, וחמשה חומשי תורה הרי שש מאות, נשאר מכ"ב אותיות התורה רש"ת, תשע מאות עם שש מאות, חמשה עשר מאות, והתורה שהם הארבעה חומשים שהם כנגד סימן פרדס, ארבעה פעמים חמשה עשר מאות על חשבון אותיות התורה כאמור, יעלו ששה אלפי הוי עלמא, ולזאת הכוונה כ"ב אותיות בדקדוק, ומוכרח לתורתנו הקדושה לילך מאות יו"ד לאות כ"ף לכוונה הנזכרת שאי אפשר להיות הרמז הזה במנין הידוע מ"עשר לאחד עשר".

ולחוסר ידיעתי לזה נתכונה תורתנו הקדושה בכ"ב אותיות דווקא, כ"ף במילואה "מאה" ב"ת במילואו ארבע מאות ושנים עשר, בין שניהם חמש מאות ושנים עשר, לרמוז שנים עשר חמש מאות ששה רקיעים, שכל רקיע ורקיע עביו חמש מאות וששה חללים מהארץ לשמים ומן רקיע לרקיע, שכל חלל וחלל ת"ק, שעולים הכל ששים מאות שהם שנים עשר

והסוד למלאכי השרת, לדעת חכמים שהוסיפו חמש אותיות, פשט, ודרש, ורמז ל"כל ישראל" הגוף כנגד קריאת התורה ורוח ונשמה ונפש כנגד פשטי התורה ודרשותיה ורמזיה, ומי שיזכה ל"סוד" יזכה לחמש, דהיינו נשמה לנשמה.

ולכוונה זאת הוסיפו חכמים אות כ"ף סופית פ' שהיא ת"ק, והוסיפו אות מ"ם שהיא "שש מאות" לומר שיש מי יזכה להשפע משש מאות, הת"ק כנזכר ואם יקרא קריאת שמע בכל הלכותיה שיש בה, שטחיות קריאתה ופשטיה ורמזיה ודרשותיה וסודותיה, וייחוד מלכות שמים ארבע רוחות ומעלה ומטה, יזכה להשפע מ"שש מאות" ורמז קריאת שמע באות מ"ם שקריאת שמע היא כנגד כללות כל התורה הנקראת "מים" שכתוב בה "והגית בו יומם ולילה" ^[יהושע א. ח. ו], ולזה אמרו רז"ל כל הקורא קריאת שמע כאילו קיים "והגית בו יומם ולילה".

הוסיפו גם כן נו"ן סופית פ' שהיא "שבע מאות" שיש מי שיזכה ל"שבע מאות" כנגד רקיע שביעי הנקרא "ערבות" שיש בו שבע כמאמר רז"ל במסכת חגיגה ^[חגיגה י"ז] כי צדק ומשפט שניהם אחד, המשפט בצדק, צדקה גנזי חיים, גנזי שלום, גנזי ברכה, הרי חמשה, ונשמטן של צדיקים ורוחות ונשמות שעתידין להבראות כולם אחת, הרי "שש" ועל שעתידי הקב"ה להחיות בו מתים הרי "שבע" וכולם אין להם מלאכה, להורות שיש להם שבת תמיד, אינו כשאר הרקיעים שכל אחד מהם "יש לו מה לעשות" ואפילו הרקיע הראשון הנקרא "וילון" שנכנס שחרית לתוך "תיקו" ויוצא ערבית מ"תיקו" דנראה שאינו עושה שום מלאכה, פירש"י ז"ל נכנס שחרית לתוך "תיקו" והאור נראה ויוצא ערבית מתוך "תיקו" ומתפשט למטה מן האור והרי העולם חשוך, "ומחדש בכל יום מעשה בראשית".

כפי זה אפילו שאינו עושה כאילו עושה וכל אחד משבעה רקיעים עושה המלאכה השייכת לו, כאשר מבואר בחגיגה בדף הנזכר, אבל הרקיע השביעי הנקרא "ערבות" יש בו השבעה הנזכרים, ואינם משמטין כלום, מורים על שמירת השבת ושמירת ה"שבע שבתות". ולזאת הכוונה הוסיפו חכמים אות נו"ן שהיא "שבע מאות" לרמוז שיש מי שיזכה ל"שבע מאות" הרמוזים ברקיע שביעי, שהם שבעה דברים כאמור, ויש להם שבתה תמיד, לרמוז על מי שישמור את השבת שהשבת היא בת זוג

[במדבר לא, טז] שפירושו חסרון, רוצה לומר "לא יהיה בהם נגף בשביל זה החסרון" דהיינו ה"סוד" שהלך מהם וחסרו אותו.

כפי זה "בפקד אתם" ראשון לשון "צווי" והשני לשון "חסרון" ולזאת הכוונה "בפקד אתם" ראשון אמר "לה" לומר דהיינו בשעת צווי ה', ו"בפקד" השני אמר "לא יהיה בהם נגף בפקד אתם", דהיינו הנגף יבא על ידי החטא, שעל ידו ניטל מהם ה"סוד".

זה יתנו אמרו רז"ל, הראה לו כמין מטבע של אש [ראה רש"י] לרמוז לו שחסר מהם ה"סוד" וזה החסרון ל"נפש" שהסוד "אש" והנפש "אש" הראה לו מטבע של אש לומר כאילו זה המטבע שנותנים לפני נחשב "אש" דהיינו "סוד" רוצה לומר כאילו זכו ל"סוד" ולא ניטל מהם ולא חסר מהם.

ולזאת הכוונה זה הכופר היה "מחצית השקל" שהם שמעו במעמד הר סיני עשרת הדברות, וכל דיבור יש בו פשט וסוד, הם עשרים, וכשחטאו וניטל מהם הסוד, לא נשאר בידם כי אם הפשט עשרת הדברות בפשט לבדו, לזה יתנו מחצית השקל, רוצה לומר מחצית מה ש"שקלו" וקבלו במעמד הר סיני הקדוש, שהשקל שנטלו היה עשרים גרה, וכוונתו באומרו "עשרים גרה" עשרים דבר, ו"דבר" עם ג' אותיות מאתים ותשעה, כמנין "גרה" [עם הכולל] ולזאת הכוונה כופר נפש בכאן הוא מחצית השקל שהם עשרה גרה, דהיינו יתנו עשרה כפר על עשרה דברים, דהיינו על ה"סוד" שניטל מהם, ולזאת הכוונה "העשיר לא ירבה והדל לא ימעט", מאחר שזה הכופר הוא בעד הסוד ששקלו וקבלו אותם כולם וניטל מהם, ובזה "כולם בשוה" וכפי זה מחצית השקל הוא ל"כפרה" ולא "למנוע הרעה שלא תבא" כנראה ממשמעות הפסוקים ולזה אמר "לכפר על נפשתיכם".

כפי כל האמור במעמד הקדוש זכו לשני כתרים כאמור וכשחטאו ניטלו שניהם, וכשעשו תשובה חזר להם אחד וניטל מהם אחד.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל" וגו' [שמות לה, א-ואילך], א' למה בכל תרי"ג מצוות לא הקהיל כל ישראל כי אם ב"מצוות השבת" ב' מהו

ת"ק הרמוזים בכ"ב אותיות של התורה כאמור, ולזאת הכוונה שית אלפי עלמא דוגמא לששת ימי בראשית, כנגד ששה רקיעים הרמוזים לימי החול שעושים מלאכה כזכר לעיל, ואחר ששת אלפים נזכה לרקיע השביעי הנקרא "ערבות", שיש בו גנזי חיים וכו', ונקרא "ערבות" לשון ערבות לומר אחר ששת אלפים נזכה לכמה עריבות ועדונית. ואפשר לזאת הכוונה נקרא "ערבות".

יצא לנו מכל זה שהתורה יש בה פשט וסוד, ובשביל שלא מיחו בערב רב, שירדו ק"ך רבוא מלאכי חבלה ופרקו להם השני כתרים דהיינו הפשט והסוד, ואלולי זה היו זוכים לתורה תמימה פשט וסוד, ואחר שחטאו לא נשאר בידם כי אם ה"פשט".

ובזה נבין מה שאמר הכתוב [שמות ז, יב-טז] "כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם" וגו'. קשה, א' מהו כוונתו באומרו "כי תשא" ב' מהו כוונתו באומרו "לפקדיהם" אם הוא לשון מנין הרי כבר אמר "כי תשא" כמו שאמר רש"י ז"ל. ג' כפל "בפקד אתם" ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם. ד' "זה יתנו" כמורה באצבע. ה' מהו פירוש "כל העובר על הפקדים"? ו' אם כופר נפש "מחצית השקל" והלא בערכין כתיב כופר נפש לבן עשרים "חמשים שקל" וזה הכופר הוא לבן עשרים? ז' "העשיר לא ירבה והדל לא ימעט" והכתיב [משלי לא, טד], "יש מפזר ונוסף עוד"? ח' אומרו "לכפר על נפשתיכם" והלא נתינת מחצית השקל הוא מפני שרוצה למנותם, וה"מנין" שולט בו "עין הרע" אם כן, נתינת מחצית השקל כדי למנוע הרעה שלא תבא, ואינו לכפרת נפש?

אלא הכוונה היא כדאמרן במעמד הר סיני פסקה הזוהמא, והקדימו נעשה לנשמע, וזכו לשני כתרים, פשט וסוד, ועל ידי החטא ניטל מהם הסוד שהוא "אש".

ולזאת הכוונה אמר הכתוב "כי תשא את ראש אימתי היה נשיאות ראש והתרוממות לישראל" "לפקדיהם", בשעת צווייהם, דהיינו בשעת שצוה אותם במעמד הר סיני הקדוש, ועכשיו שחטאו ונטל מהם הסוד "ונתנו איש כופר נפשו", מה שהיה להם "לה" בפקד אותם, רוצה לומר בשעה שהי"ת פקד וצוה אותם, ועל ידי מחצית השקל "לא יהיה נגף בפקד אותם", לשון חסרון, כמו "לא נפקד ממנו איש"

אבל לעתיד לבא שיהיו ישראל דומים למלאכי השרת, שבלע המות לנצח, יזכו גם הם לסוד.

ומה שאמר ששת ימים ולא אמר "בששת ימים" וגם כן תעשה ב"צירי" לרמוז להם שקדושת השבת רבה, כמו שאמרנו ששה ימים כנגד ששה רקיעים, שיש להם כל אחד מלאכתו, אבל הרקיע הז' הוא כנגד יום השבת, ולזה אין לו שום מלאכה. כפי זה הו' ימים הם מעצמם עושים המלאכה מאחר שהם מכוונים לו' רקיעים העושים המלאכה כאמור.

ולזאת הכוונה אמר "ששת ימים" ולא "בששת ימים" לומר הששת ימים בעצמם. ומה שאמר תעשה ב"צירי" רוצה לומר המלאכה תעשה מאליה, אבל ביום השבת שהוא כנגד הרקיע השביעי שאין בו שום מלאכה, "שבת שבתון לה" ולזה כל העושה בו מלאכה יומת, שמורה שהכחיש דוגמתו למעלה דהיינו הרקיע השביעי כאמור, ולזאת הכוונה אמר "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת", לרמוז כמו שאמרנו שביום השבת חזר לישראל הסוד, והסוד נקרא אש, לזה אמר "לא תבערו" לשון ביטול, רוצה לומר לא תבטלו "אש" דהיינו ה"סוד" בכל מושבותיכם ביום השבת, מאחר שמה החזיר אותו לכם ביום השבת, אם כן מוכרחים אתם להחזיק וללמוד בה.

כפי כל האמור במעמד הר סיני זכו לשני כתרים פשט וסוד, וכשחטאו ניטל מהם הסוד, ונשאר בידם הפשט.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו וזה לשונו, בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, ירדו ששים רבוא של מלאכי השרת וקשרו לכל אחד וכו' קשה, א' משמע הקדימה היא שגרמה הכתרים, ואמרו "אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע" משמע ששני הכתרים אינם על ה"קדימה" כי אם על מה שאמרו "נעשה ונשמע". ב' למה בקשירה ששים רבוא, ובפריקה ק"ך. ג' מה הם הכתרים האחרונים, ומה שאמר דהיינו חירות ממלאך המות וחירות משעבוד מלכיות, קשה ואמרו "אחר שחטאו לקחם משה" מהראוי אם הכתרים הם כדאמרינן "חירות ממלאך המות וחירות משעבוד מלכיות" למה משה מת מאחר שלקח הב' כתרים, ואחד מהם חירות ממלאך המות?

כוונתו באמרו "אלה הדברים". ג' אמרו "אשר צוה ה' לעשות" תיבת לעשות מיותרת. ד' "ששת ימים תעשה מלאכה" היה לו לומר "בששת". ה' למה תי"ז של תיבת "תעשה" ב"צירי" ולא ב"פתח". ו' מצוות שבת כבר צוה עליה בפרשת כי תשא, ולמה חזר לצוות עליה כאן, ואם הוא לצוות אותם שלא לדחות השבת מפני מלאכת המשכן, כאשר פירש"י ז"ל, הרי כשצוה אותם על השבת בפרשת כי תשא כך פירש רש"י ז"ל עיין שם. ואם כן למה חזר לצוות כאן?

אלא הכוונה היא שקודם שחטאו זכו לשני פירושים, דהיינו הפשט והסוד, ואחרי החטא לא נשאר בידם כי אם הפשט, דהיינו עשיית המצוות, לזה "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל" לרמוז להם זה שבעוונות הלך מידם הסוד, ולא שייך ביה עשיית המצוות, כי אם לידע סוד הענין, לזה אמר "אלה הדברים" כפשוטו השייך שהיא פשט, וסוד לא נשאר להם.

אשר צוה ה' לעשות אותם" שהוא "פשט" הענין, וצוה אותם על השבת פעם שניה ובהקהל, לרמוז להם מה שאמרו רז"ל, שאמרה התורה לפני הקב"ה לכל נתת בת זוג, ולי לא נתת בת זוג, אמר לה הקב"ה השבת בת זוגך, לזה לא היה זה בהקהל, שצוה אותם על עשיית המצוות, שכוונתו לא נשאר בידינו כי אם ה"פשט" שעל ידי עשיית המצוות, ולזה צוה אותנו זה ביום השבת לרמוז בת זוגה ב"פשט" דווקא.

או נאמר כמו שאמרו רז"ל "ישמח משה במתנת חלקו" על דרך שאמרו רז"ל, ירדו ק"ך רבוא של מלאכי חבלה ופרקום, וכולם זכה בהם משה ונטלם, שנאמר "ומשה יקח את האהל" כדפירשנו שמה שאמר "ומשה יקח את האהל" הוא ה"סוד" ומשבת לשבת מחזירו להם, שנאמר "ישמח משה במתנת חלקו" דהיינו חלקו ב"סוד", וכל אחד מישראל יטול חלקו ב"סוד" שקשרו להם מלאכי השרת, כפי זה משבת לשבת יחזור להם ה"סוד", לזה צוה אותם בזה הלשון "ששת ימים תעשה מלאכה" שהוא מלאכת המצוות, דהיינו ה"פשט" וביום השביעי יהיה לכם קודש דהיינו ה"סוד" מה שהוא עתיד להיות "שבת שבתון לה" דהיינו לעתיד לבא, שיהיה שם הוי"ה שלם, שישראל לעתיד לבא יזכו ל"סוד" אבל בזה העולם ישראל לקחו ה"פשט" ומלאכי השרת ה"סוד".

הסוד והפשט מעליהם, ואחר התשובה נטל מהם ה"סוד" והחזיר להם ה"פשט" וכולם זכה משה ונטלם, דהיינו זכה לסוד ולפשט.

אבל קשה מה שאמרו רז"ל, מיום השבת ליום השבת חוזרים לכל אחד ואחד מישראל, מה שייכות יש לזה עם השבת?

אלא הכוונה היא בקרבכם בהר סיני לפי רוב הבנתם השיגו הנבואה כולם כאחד, ואם היו אומרים "נשמע ונעשה" כפי טבע העולם, לא היה להם בזה שום יתרון, אבל ממה שהקדימו נעשה לנשמע, נבראו מ"הקדימה" ששים רבוא של מלאכי השרת ולקחו שכרם על אומרם "נעשה ונשמע" שהם הפריזו על המדה, שהם בני אדם בחומר ובצורה ונכנסו בגדר "מלאכי השרת" וזכו לקשור להם בשני כתרים, אחד על ה"קדימה" ואחד על ה"עשיה" אחר השמיעה, אפילו שזה טבע העולם ואינם ראויים לקבל שכר, הם גרמו לקשור הכתר השני שהפריזו על המדה.

ומה הם הכתרים שזכו לנפש יתירה, ולנשמה יתירה, וכשחטאו ובטלו שניהם, נעשה ונשמע, נבראו מביטול שניהם ק"ך רבוא ופרקום, מתחלה אילו לא היתה הקדימה כי אם נשמע ונעשה זהו טבע העולם, ולא היה נברא שום מלאך על ידי זה שהיו מוכנים, ואמרו כטבע העולם, ולא נבראו כי אם מ"הקדימה" אבל כשחטאו, ששינו טבע העולם, ושינו הבנתם וחטאו אחר השמיעה, לזה נברא משמיעה ומעשיה ק"ך רבוא של מלאכי חבלה ופרקום.

ומשה לקחם ששקול משה כנגד כל ישראל, ובשבת מחזיר לכל אחד מישראל הכתרים שלו, דהיינו נפש יתירה, כליל השבת, כדכתיב ביום השביעי "שבת וינפש", ובשחרית "נשמת כל", ולזה בתפלת שחרית של שבת אומרים בה "ישמח משה במתנת חלקו" דווקא, שהחזיר לכל אחד חלקו דהיינו נפש יתירה ונשמה יתירה. ונזכה לחזות בנועם ה' במהרה בימינו, ויאיר עינינו בתורתו, אמן כן יהי רצון.

אלא הכוונה היא בלא קדימה, אלא כיון שעושים רצונו יתברך אחר השמיעה ראויים הם לכתר אחד, ועל ידי הקדימה זכו לשנים, אחד כנגד נעשה רוצה לומר מה שאמר נעשה קודם לנשמע, ואחד לנשמע דהיינו נשמע ואחר נעשה, וזה כוונתו באמת כשהקדימו נעשה לנשמע ירדו ששים רבוא של מלאכי השרת לקשור להם הכתר של ה"קדימה" דהיינו השייך ל"נעשה" ואגב שקשרו אותו הכתר קשרו גם כן של "נשמע" הראויים לו בלא "קדימה" דהא בהא תליא.

ומה שאמר נעשה ונשמע כוונתם לומר נעשה קודם שנשמע, וגם כן נשמע נעשה, ומאחר דהא תליא דיים בששים רבוא והם "בני אדם" ועל ידי ה"קדימה" נכנסו בגדר "מלאכי השרת" הנאמר בהם "עושי דברו, לשמוע בקול דברו" [תהלים קג כ].

אבל אחר שחטאו והרגיזו יצר הרע על יצר הטוב, יצאו מגדר "מלאכי השרת" ויצאו מגדר בני אדם הטובים, אחר השמיעה שהם שמעו "אנכי" ו"לא יהיה לך" וחטאו, ולזה בפריקה ק"ך רבוא, ששים רבוא כנגד הסוג של בני אדם הטובים שזכו לכתר על ידי "השמיעה ואחר כך העשיה" וששים רבוא כנגד הכתר שזכו לו על ידי ה"קדימה" ונכנסו בגדר מלאכי השרת, שאפילו "מלאכי השרת" אינם יכולים לעשות שתי שליחיות בבת אחת. ומאחר שהפריקה של ב' סוגים כאמור, לזה הוצרכו ק"ך לפריקה.

ואם תאמר והלא בקשירה גם כן ב' סוגים, וכל אחד קשר שני כתרים, לא קשיא מידי, חדא בקשירה השני כתרים הא בהא תליא, כדאמרן, ועוד מצינו לענין הטובה המלאך יכול לעשות שתי שליחיות, דהרי ראינו השלשה מלאכים שבאו לאברהם אבינו, אחד מהם עשה שתי שליחיות, "רפואת אברהם" ו"הצלת לוט" ששניהם לטובה, אבל ברעה אין מלאך אחד עושה שתי שליחיות, ומכל שכן מלאכי חבלה.

ומה שאמר וכולן זכה משה ונטלם, הם הסוד והפשט, כשהקדימו נעשה לנשמע זכו אפילו ל"סוד השייך למלאכי השרת" מאחר שהקדימו ונכנסו בגדר "מלאכי השרת" וכשחטאו ניטלו שני הכתרים

פרשת פקודי

הכוונה אמר "כי לקח טוב נתתי לכם" ומאחר שהיא לקח טוב, בלא שום צווי אתם לומדים ועוסקים בה, והצווי שאני מצווה אתכם, "תורתי אל תעזובו" דהיינו הוו זהירים ב"ברכת התורה" ואל תעזבו ברכת התורה.

ולחוסר ידיעתי מה שלא ידעו מלאכי השרת והנביאים והחכמים כוונתם כך היא, שהעולם, שמים וארץ, בריאתם וקיומם על ידי התורה כאמור, ולזה שאלו "על מה אבדה הארץ" דווקא ולא "השמים" מאחר שקיום שניהם על ידי התורה, ולא פירשוה עד שאמר הי"ת "על עזבם את תורת" דהיינו "ונות בית תחלק שלל" [תהלים סח, יג], ה"סוד" לקחו אותו מלאכי השרת, וה"פשט" ניתן לארץ, אמר להם הקב"ה תדעו למה "הארץ" אבדה דווקא, על עזבם את תורת, ה"פשט", המורה להם את הדרך ילכו בה.

וזהו אומר "אשר נתתי לפניכם ולא שמעו בקולי ולא הלכו" [ידיה שם יב] דזה שייך ל"פשט" אבל מלאכי השרת למדו ה"סוד" ולא עזבו אותו ולזה "הארץ" דווקא אבדה.

אי נמי מה שאמר "כי לקח טוב" וגו' על דרך מה שאמרו [סנהדרין ז, א במשנה], כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, לזאת הכוונה אמר כי "לקח" אותיות "חלק" טוב, דהיינו החלק הטוב שהוא חלק העולם הבא, "נתתי לכם", רוצה לומר ל"כולכם" דהיינו "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא" ולזה אני מצווה אתכם אל תסמכו על זה ותעזבו את התורה, אלא "תורתי אל תעזבו", שאין החלקים שוים, ועוד שהחלק שיש להם הוא על ידי התורה.

אי נמי על דרך מה שאמרו רז"ל, כתיב "ולקחתם לכם ביום הראשון" וכתיב "ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים" [ויקרא כג, טז], ותרצו בגבולין "ולקחתם לכם ביום הראשון" ובמקדש "ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים", ואחר חורבן תקנו אפילו בגבולין שבעת ימים [תורת כהנים], אלא יש הפרש, במקדש נוטלין אותו אפילו ביום השבת, אבל בגבולין שנוטלין אותו אחר החרבן שבעת ימים אין נוטלין אותו בשבת.

לזאת הכוונה אמר הכתוב, "כי לקח טוב" דהיינו מצוות הלולב הנאמר בו "ולקחתם לכם" שהוא טוב, "נתתי לכם"

"יבא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים" [מנחות בג, ב; פס"ז בראשית א, א], "יבא טוב", זה משה, שנאמר "ותרא אותו כי טוב הוא" [שמות ב, ב], "ויקבל טוב", זו תורה שנאמר "כי לקח טוב נתתי לכם" [משלי ד, ב], "מטוב", זה הקב"ה, שנאמר "טוב ה' לכל" [תהלים קמה ט], "לטובים", אלו ישראל, שנאמר "הטיבה ה' לטובים" [תהלים קכה, ו]. ע"כ.

ידוע הוא שבריאת העולם וקיומה היא התורה וגם כן בריאת האדם וקיומו היא התורה ומצוותיה, ולזאת הכוונה האדם יש בו רמ"ח אברים, כנגד מצוות עשה, ושס"ה גידים כנגד מצוות לא תעשה, לומר שקיום האדם שהם האברים והגידים, היא התורה ומצוותיה.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו" [משלי ד, ב]. דקשה א' מאחר שהגוף הוא "לקח טוב", למה צריך לצוותו ולומר "תורתי אל תעזבו"? ב' דפליג רידיה אדידיה, אומר "לקח" ו"נתתי"?

אלא הכוונה על דרך מה שאמרו חז"ל שאלו למלאכי השרת, לנביאים ולחכמים "על מה אבדה הארץ" ולא פירשוה, עד שאמר הי"ת [ידיה ט, יא] "על מה אבדה הארץ? על עזבם את תורת", ואמרו בגמרא דהיינו, שלא בירכו בתורה תחלה. [בבא מציעא פה, א] שהוקשה להם, אם היו עוסקים בתורה, איך אמר הי"ת "על עזבם את תורת"? ואם אינם עוסקים למה מלאכי השרת והנביאים לא ידעו זה? לזה אמרו בגמרא מה שאמר הי"ת "על עזבם את תורת" פירוש דבריו על שלא "בירכו בתורה תחלה" דהיינו היו עוסקים בתורה אבל לא בירכו בתורה תחלה, ופירש רבי יונה הטעם הוא מאחר שלא בירכו היא הוראה ש"אין להם חפץ וחשק בתורה" דאילו היה להם חשק בה, מלב ומנפש, היה להם לברך להורות שהם משתעשעים בה, והיא הוראה שקריאתה "לשמה" ומאחר שלא בירכו, היא הוראה שאינם קוראים "לשמה" כי אם להתגדל.

כפי כל האמור לשון עזיבה הנאמרת בתורה לא קאי על "עזיבת התורה" אלא על עזיבת "ברכת התורה לזאת

לזאת הכוונה אמר "כי לקח טוב" רוצה לומר החלק שהפרשתי ונתתי לך ממני הוא "חלק" הטוב אותיות "לקח" הם אותיות "חלק" דלעיל מיניה כתיב "שמעו בנים" דהיינו ישראל, "מוסר אב" [משלי ד, א] דהיינו לשמוע את דברי האב, קאי לאב בשר ודם, אבל "הקשיבו, ושמעו, לדעת בינה" [משלי ט] ותהיה לכם בינה ודעת שאני אביכם "יותר מאביכם בשר ודם" שאתה ואביך חייבים בכבודי, "כי לקח" דהיינו חלק "טוב נתתי לכם", רוצה לומר החלק שנתתי והפרשתי לכם ממני "חלק טוב יותר" מהחלק שבא לכם מאביכם, שהחלק שנתתי לכם "בו תקשיבו ותשמעו לדעת בינה" והחלק הבא לכם מאביכם הוא חומר עכור, אין בו לא דעת ולא בינה, ומכאן מוכח כי חלק טוב נתתי לכם אותו החלק שנתתי אני לכם הוא החלק הטוב יותר מהחלק שבא לכם מבשר ודם, שעיקר ביאת האדם לעולם היא "ההקשבה והשמיעה לדעת בינה לקיים התורה ומצוותיה" ולזה אני מצווה אתכם אפילו שהזהרתי אתכם על מוסר אב ואם, יאמרו לכם עברו על תורת ומצוותי, תורת אל תעזבו.

אמר עוד "כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לפני אמי" [שם ג] על דרך שפירש"י ז"ל, רמז בזה לעם ישראל שהם "בן" להי"ת, היותו "נער ורך" כשאמר לו הי"ת אלו הדברים, והייתי אז "יחיד לפני אמי" כי אומה אחרת לא קבלה התורה זולתי, והיה זה בעת קטנותי בצאתי ממצרים וכו', יעויין שם בפירוש משלי.

כפי דרכנו שהי"ת צוה על מוסר אב בשר ודם ואמר אף שצויתך על מוסר אב, כי חלק טוב נתתי לכם תורת אל תעזבו, השיבה כנסת ישראל, מוכרח עלי לשמור דבריך ולעבור על דברי אבי, והטעם "כי בן הייתי לאבי" דהיינו הייתי במצרים ועברו עלי כמה צרות, ובן הייתי לך שהוצאתני ממצרים מכור הברזל, ו"רך ויחיד לפני אמי", כי אומה אחרת לא קבלה התורה זולתי, מכאן מוכח שאני "בנך" והחלק שנתת לי הוא "טוב מהחלק שבא מאבי ואמי" ומוכרח עלי לשמור דבריך ומצוותיך ולעבור על דברי אבי.

אי נמי על דרך מה שאמרו רז"ל, שמלאכי השרת הם "בעלי מצרא" וזנות בית תחלק שלל" [תהלים סח, יג] ה"סוד" לקחו אותו מלאכי השרת כפי דין "מצרנות" וישראל לקחו ה"פשט" ויש מישראל מי שזכה ל"סוד"

מעיקרא בזמן הבית, ולא הייתם נוטלים אותו כי אם ביום ראשון דווקא, ואחר הבית "נתתי לכם" דהיינו תהיו נוטלים אותו כל ז' הימים, ואני מצווה אתכם שאף שנתתי אותו לכם ליטול כל שבעה "תורתי אל תעזבו", דהיינו לא הותר לכם כי אם ימי החול, אבל בשבת אינכם יכולים ליטול ותורתי אל תעזבו.

אי נמי "כי לקח טוב" וכו' ידוע הוא מה שאמר הכתוב "ויבן ה' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאה אל האדם" [בראשית ב, כב], כפי זה האשה לוקחה מן האדם ונתנה אל האדם. וגם כן אמר הכתוב "לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו" [שם יח], כפי זה ה"טוב" הוא כשיהיה עזר כנגדו, שהיא האשה, והי"ת לקח האשה ונתן אותה לאדם והתירה לו, והתיר לנו את הנשואות לנו, זה שאמר הכתוב "כי לקח טוב" דהיינו ה"לקח" שלקחתי מן האדם הנקרא "טוב" כאמור, נתתי והתירתי אותה לכם, על ידי חופה וקידושין, אני מצווה "תורתי אל תעזבו", לומר אפילו שהתירתי אותה לכם אל תעזבו מה שכתבתי בתורתיה שהם "ימי לידה" ו"ימי נדה".

אי נמי על דרך מה שאמר הכתוב "איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו" [ויקרא יט, ג] פירש"י ז"ל, סמך שבת למורא אב ואם לומר, אף על פי שהזהרתיך על מורא אב ואם, אם יאמר לך חלל את השבת, אל תשמע לו, וכן בשאר המצוות. וקשה למה הדוגמה כי אם על השבת דווקא?

אלא הכוונה כתוב בעשרת הדברות דבמשנה תורה בשמור את יום השבת לקדשו "על כן צוך ה' אלהיך" [דברים ה, יב] ובכבד את אביך ואת אמך, "כאשר צוך ה' אלהיך" [שם טז] כתב רש"י ז"ל בשניהם נצטוו במרה, ואילו כתב "איש אמו ואביו תיראו" סמוך למצווה אחרת, הייתי אומר מפני שלא נאמרה אותה המצווה במרה, אבל אם שניהם נצטוו במרה יעשה מה שירצה מהם, לזה אמר "איש אמו ואביו תיראו, ואת שבתתי תשמרו" אפילו ששניהם שוים, דבמרה נצטוו עליהם, אל תאמר מאחר ששניהם שוים אם אמר לי אבא "בטל את השבת" נשמע לו ונבטל את השבת, לכך כתיב "איש אמו" וגו' שאם יאמר לך "בטל את השבת" אל תשמע לו, כל שכן מצוות שלא נצטוו עליהם ואינם שוים, אם אמר לך "בטל" אל תשמע לו.

בו" [תהלים שם טז] שיזכה להבנה הקדושה הנזכרת, ולזה אמר "יראו את ה' קדושו" כוונתו לומר מה שאמר שבזה העולם לא זכינו כי אם ל"טעימה" ולא ל"ראיה" כאמור, זה דווקא לשאר העם, אבל הקדושים יראו אפילו בזה העולם, והטעם "כי אין מחסור" כלל ועיקר "ליריאו" שיריאו יזכו בעולם הזה ל"סוד".

וזהו מה שאמר הכתוב "כגבה שמים על הארץ גבר חסדו על יריאו" [תהלים קג, יא], שגבה השמים ורוממות השמים על הארץ הוא שהשמים ניתן בו ה"סוד" והארץ לא זכתה לינתן בה הסוד, וזה גבה ורוממות, שמים על הארץ, "גבר חסדו על יריאו" שאותו החסד שעל ידו גבהו ונתעלו ונתרוממו השמים על הארץ ניתן גם כן ל"יריאו".

וכזה נבין מה שאמר דוד המלך ע"ה "הנה כי כן יברך גבר" [תהלים קכח, ז] מהו כוונתו בזה? אלא הכוונה היא ידוע הוא מה שאמרו רז"ל, שבימי דוד היו יוצאים למלחמה ומתו מהם הרבה, עד שתקן להם "מאה ברכות" נתבטלה מהם גזרת המות [מנחות מג, ב. במדבר רבה יח], ולמה לא תקן להם כי אם "מאה ברכות"? רמז להשפעת העשר, שכל אחת כלולה מעשר, ולזה כשתקן המאה ברכות הושפעו מהעשר, שהם נותנים "חיים".

וידוע כשעמדו על הר סיני פסקה מהם הוזהמא [שבת קמו, א], וזכו להשפעת העשר, וירדו ששים רבוא מלאכים וקשרו לכל אחד שני כתרים [שם פח, א], שהם הסוד והפשט, וכשחטאו וכו' ולא נשאר להם כי אם השפעת ה"שבע" אבל לעתיד לבא במהרה בימינו נזכה להשפע מכל העשר ונזכה גם כן לסוד.

זה שאמר דוד "הנה כי כן", "כי כן" בגימטריא מאה "יברך" חסרה, כוונתו לומר הנה עכשיו מנין "כי כן" יברך גבר, רוצה לומר כשיברך "מאה ברכות" יקרא "גבר" ויקרא "ירא ה'". וזה שאמר דוד המלך "מי גבר יחיה ולא יראה מות" וגו' [תהלים פט, טז] קשה, א' היה לו לומר "מי גבר לא יראה מות"? מהו כוונתו באמרו "מי גבר יחיה"? ב' היה לו לומר "וימלט נפשו מיד שאול ב'ואו"?

אלא הכוונה היא כדאמרן שדוד המלך תקן להם "מאה

בתורת "מתנה", לזאת הכוונה אמר הכתוב "כי לקח טוב" דהיינו ה"סוד" שלקחו אותו מלאכי השרת בתורת "מצרנות" נתתי אותו לכם בתורת "מתנה" ולא בתורת "מקח" כמלאכי השרת, ואני מצווה אתכם "תורתי אל תעזבו" שלא תעזבו ה"פשט" ותתעסקו ב"סוד" לבדו.

וכזה נבין מה שאמר הכתוב "טעמו וראו כי טוב ה'" [תהלים לד, ט] קשה א' למה הקדים ה"טעימה" קודם ה"ראיה"? ב' מה שייכות לפסוק הזה עם הפסוק השני "יראו את ה' קדושו" [תהלים שם י]. ג' מהו כוונתו באמרו "יראו את ה' קדושו" ורש"י ז"ל פירש לשון "צווי". ד' מהו כוונתו באמרו "כי אין מחסור ליריאו" [שם י], אם הוא נתינת טעם למה שאמר "יראו את ה' קדושו" והלא אמרו רז"ל, אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס [אבות א, ג]?

אלא הכוונה היא, מה שהקשינו והלא הראיה קודם הטעימה, זאת אינה קושיא, דזה דווקא ב"עניינים החומריים" הראיה קודם הטעימה, אבל "בדבר הרוחני" אחר הטעימה שאנו טועמים במפעליו והם יודיעוהו, ואנו רואים אותו בחוש השכל ראה שכליית, לזאת הכוונה הקדים הטעימה לראיה ואמר "טעמו וראו כי טוב ה'".

אי נמי ידוע הוא "שננות בית תחלק שלל" ה"פשט" לישראל, וה"סוד" למלאכי השרת, ועל ידי הסוד שניתן למלאכי השרת נודככו מלאכי השרת והם ב"ערבות" וכסא הכבוד ומלך אל חי רם ונשא שוכן עליהם, כמו שאמרו במסכת חגיגה דף י"ב וגם כן ישראל במעמד הר סיני הקדוש זכו לדבר עמהם ה', ושמעו ממנו "אנכי" ו"לא יהיה לך", ועל ידי שהקדימו נעשה ונשמע קשרו מלאכי השרת לכל אחד מהם שני כתרים [שבת פח, א], שהם ה"סוד" וה"פשט" ומפני זה זכו לאותה ההבנה הקדושה, ועל ידי העגל הלך כתר אחד שהוא ה"סוד" ונשאר לנו כתר אחד שהוא ה"פשט" אבל לעתיד לבא נזכה גם כן ל"סוד" ונהיה מוכנים כהכנת מעמד הקדוש הר סיני הנאמר בו "כל העם ראים את הקולות" וגו' [שמות כ, ט], כפי זה הטעימה קודם הראיה, שבזה העולם אנו טועמים חסדי האל ומפעלותיו ויודעים אלהותו ורוממותו, אבל לעתיד לבא אנו רואים "ראיה אמתית" כאשר ראינו במעמד הקדוש, ולזאת הכוונה הקדים הטעימה לראיה, ואמר "טעמו וראו", ולזה אמר "אשרי הגבר יחסה

ל"סוד" שבזה העולם לא זכינו כי אם ל"אשר פקד על פי משה" דהיינו הלוחות השניות, דאילו זכינו ללוחות הראשונות היינו זוכים אף ל"סוד" אבל עתה לא זכינו אלא "על פי משה" שהם פשטי התורה, ואמרו רז"ל, כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא [סוף נדה], והטעם, שטעם מעין העולם הבא, שבעולם הבא אנו זוכים לסוד, ואין אנו הולכים לה כי אם לזכות בסוד, ולזה אמרו שנאמר "הליכות עולם לו" [תבוקה ג, ו], אל תקרי "הליכות" לשון הליכה, דהיינו הסוד שאנו הולכים בשבילו, אלא "הלכות" דהיינו מי שיודע ההלכות, קיים מה שהוא הולך אליו לעולם הבא, זהו "הליכות עולם" שאנו הולכים לעולם הבא בשבילו, ומה שקראו לתלמוד "הלכה" לתרי אנפי. הלכה מנין ששים שהיא המשנה, שיש בה ששים מסכתות, ועוד שכל ההלכות יוצאים מהתלמוד, ולזה קראו "הלכה".

כפי כל האמור הסוד לקחו אותו מלאכי השרת בתורת "מקח" ומשה לקח הסוד והפשט, וישראל לקחו הפשט, ולזה אמר בפרשת שמות כשנולד משה "ותרא אותו כי טוב הוא" [שמות ב, ב] ורש"י ז"ל פירש נתמלאה כל הבית אורה, דהיינו ה"סוד" שיזכה לו שכולו אור.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו וז"ל, "יבא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים" וכו', וכדי להבין צריך להקשות, אומרו "יבא טוב", זה משה, מהיכן מוכח מאמרה "ותרא אותו כי טוב הוא", ש"נקרא" טוב, וגם כן אומרו "מטוב" זה הקב"ה וכו' מהיכן מוכח שכלם "נקראו" טובים? האמת הי"ת טוב הוא, ותורה גם כן טובה היא וישראל גם כן טובים, אבל מהיכן מוכח ש"נקראו" כל אחד מהם "טוב" ובפרט שקשה שישראל נקראים "טובים" אני אומר לך מה שאמר הכתוב "הטיבה ה' לטובים" פירושו לטובים שבישראל אבל "המטים עקלקלותם" מישראל "יוליכם" וכו'.

אלא הכוונה היא שהי"ת אמר "לא טוב היות האדם לבדו" [בראשית ב, יח] מהו כוונתו בזה? ולפי שכלי הקל פירוש הכתוב כך הוא, אם יהיה האדם לבדו בלא אשה, לא יכול האדם הנקרא "טוב" שהוא משה [לבוא לעולם], אם כן "אעשה לו עזר כנגדו" [שם] שהיא האשה, ותהיה פריה ורבייה, ועל ידי זה יבא לעולם האדם הנקרא "טוב" ולזה כשראתה יוכבד

ברכות" כדי להשפיע מהעשר בשביל החיים, והמקיים מאה ברכות נקרא "גבר" ונקרא "ירא ה'" וידוע הוא שירא ה' יזכה לסוד, כדאמרן בפסוק "כגבה שמים על הארץ" וגו'.

כפי כל האמור המקיים מאה ברכות טועם מעין עולם הבא, יחיה ויזכה לסוד. וקשה, והלא ראינו כמה בני אדם דקיימו מאה ברכות לא זכו ל"סוד" ומתו? לזה אמר "מי גבר" אותו הנקרא "גבר" דהיינו המקיים מאה ברכות "יחיה ולא יראה מות", ומה שאמר יחיה חשבון יחיה שלשים ושלוש, לרמוז "קודם מאה ברכות היה לו השפעת ה"שבע" דווקא, ועל ידי מאה ברכות זכה להשפעת ה"שלש" ראשונות, וכל אחת כלולה מעשר, שלשים. היינו ל"ג השלש נהיה שלשים זהו הרמזו בתיבת יחיה, שעל ידי ה"שלש" שהם שלשים שעל ידם יחיה ולא יראה מות, ואם כן מה הועיל בקיום "מאה ברכות" מאחר שלא יחיה וימות?

ותרץ התועלת שיש לו "ימלט נפשו מיד שאול סלה" [תהלים שם] על ידי קיום "מאה ברכות" ולזה לא כתיב "וימלט" באות וא"ו.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "אלה פקודי המשכן" וגו' [שמות לח, כא] קשה, א' "אלא פקודי המשכן" משמע שבא להודיענו הסכום, אם כן היה לו לומר תכף ומיד "כל הזהב העשוי למלאכה" וכו' [שם כד] ואם בא להודיענו כדפירש רש"י שאיתמר היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו, היה לו להודיענו הסכום תחלה, ואחר כך, כדי לאמת הסכום, יאמר זה, לומר הסכום הזה באמתות, שהרי איתמר היה פקיד, וגם כן "ובצאלל בן אורי בן חור" למה לו להכניסו בין הדבקים. ב' כפל "המשכן משכן" ומהו כוונתו באומרו "העדת"? ג' אומרו "אשר פקד על פי משה" היה לו לומר "על ידי משה" מהו כוונתו באומרו "על פי משה"? ד' "איתמר בן אהרן הכהן" ידוע הוא דאיתמר הוא בן אהרן?

אלא הכוונה היא כדאמרן, שבעולם הזה לא זכינו כי אם לפשט, וכביכול ממושכן בעדנו, זה שאמר הכתוב "אלה פקודי" לשון "צווי" רוצה לומר בשביל אלה המצוות המשכן ה' שהיא השכינה הנקרא "ה'" ממושכנת בעדנו, "העדת" רוצה לומר עדות שהי"ת מרחם עלינו ויגאלנו מידי אויבינו, ויביא משיחנו, ונזכה

ואומה ישראלית ומשה מוכרח לומר שנקראים טובים הן מפאת שהם חלק ממנו יתברך הן מפאת התורה דאומה ישראלית ומשה קבלו התורה מסיני, והוכנו ונזדככו ופסקה הזוהמא, ומשה עלה למרום ודבר עם מלאכי השרת ונצחם ואומה ישראלית הקדימו נעשה לנשמע לפי רוב קדושתם ואיכותם, ועל ידה מוכרח לומר שנקראים "טובים". "טובים" במספר קטן כ"ב, לומר על ידי כ"ב אותיות התורה נקראים טובים.

ולחוסר ידיעתי אמרה "הוא" לכוונה הנזכרת, "הוא" דווקא

נקרא ואין אדם אחר נקרא "טוב" לבדו, והטעם שאומה ישראלית בכללה נקראים "טובים" אבל אחד לבדו אינו נקרא "טוב" ואילו לא הביא ראייה למשה לא הייתי סובר שנקרא "טוב" מפני שאומה ישראלית בכללה נקראת בלשון יחיד, דכתיב "ויחן שם ישראל נגד ההר" (שמות יט, ב) אפילו שתיבת "ישראל" מורה על הרבים, דישראל בחשבון קטן "עשרה", לומר שישראל שרשם בעשר ספירות, כמו שאמר בעל הפרדס ז"ל, שהכהנים מצד ה"חסד" שהיא הספירה הנקראת "גדולה" ולוי מצד ה"גבורה" הספירה הנקראת "גבורה" ישראל מצד ה"תפארת" ולזה אומה ישראלית כל אחד הולך אחר הספירה שבא ממנה, וכל אחד מהם הולך אחר שרשו, והי"ת הוא כללות העשר, כפי זה אפילו שאומה ישראלית שרשם מעשר ספירות שהם רבים כאמור, אחד הם, שהם חלק אלוה ממעל, והחלק דומה לכל. ולזאת הכוונה אמר "ויחן" לשון יחיד עם תיבת "ישראל" המורה שהם רבים.

ולחוסר ידיעתי מלבד האמור שמה "לבדו" נקרא "טוב" גם

כן יש טעם אחר, ששקול משה כנגד כל ישראל, והראיה שזכה הוא לבדו לשני כתרים שזכו להם אומה ישראלית בכללה קודם החטא.

יצא לנו מכל האמור שבזה העולם לא זכינו להשפע אלא משבע,

וגם כן לא הבינו כי אם לפשט, וב"ה בביאת משיחנו נזכה להשפע מכל העשר ולסוד, הי"ת יקרב לנו קץ הגאולה לראות בבנין בית הבחירה, אמן כן יהי רצון.

כשנולד משה נתמלאה כל הבית אורה, אמרה זו האדם הנקרא "טוב" שאמר עליו הי"ת "לא טוב היות האדם לבדו" ועל ידו ברא את האשה לפרות ולרבות כאמור, ולזאת הכוונה אמרה "כי טוב הוא" תיבת "הוא" לומר "ותרא אותו כי טוב הוא" רוצה לומר הוא הנאמר בשעת הבריאה עליו "לא טוב" על האדם, ולזאת הכוונה אמר בעל המאמר "יבא טוב", זה משה, שנאמר "ותרא אותו כי טוב הוא", דמה שכתוב "כי טוב הוא" לקריאת ה' כאמור, כפי זה משה נקרא "טוב" ויקבל טוב זו תורה שנאמר "כי לקח טוב" ובודאי מה שאמר "כי לקח טוב" כוונתו לומר התורה שהיא "לקח" שלקחו אותה וחמדו אותה מלאכי השרת, והיה דין ומשפט בין מלאכי השרת ובין משה רבנו ע"ה עליה, כאשר פירשתי, מוכרח תקרא "טוב".

לזאת הכוונה אמר "ויקבל טוב", זו תורה דהיינו שלקחו אותה

מרב הטובות שבה, כפי זה מוכרח שתקרא בשם "טוב". "מטוב" זה הקב"ה, שהי"ת נקרא "טוב" שנאמר "טוב ה' לכל", וזה אין צריך ראייה, דמאחר שרחמיו על כל מעשיו, לעליונים ולתחתונים, לכל הנבראים, מוכרח ליקרא "טוב" בלי שום ראייה, "לטובים" אלו ישראל שנאמר "הטיבה ה' לטובים", דאמרו "הטיבה ה' לטובים" קאי לכלל ישראל, שכולם יקראו "טובים" דכתיב לעיל מיניה "הבוטחים בה" וגו' ירושלים הרים סביב לה והי"ת סביב לעמו" (תהלים קכה), ואמרו "לעמו" כלל, ומדאמר שהי"ת סביב לעמו מוכרח מה שאמר למטה "כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים", "שבט הרשע" קאי לעובדי כוכבים ומזלות "וגורל הצדיקים" קאי לאומה ישראלית, כמו שאמרו "זה סביב לעמו", ואמרו "לעמו" קאי לכלל אומה ישראלית, ואמר שהי"ת סביב לעמו, כמו ההרים סביב לירושלים, ומזה מוכח מה שאמר "הטיבה ה' לטובים" קאי לכלל ישראל, ומה שאמר "והמטים עקלקלותם" קאי לעובדי כוכבים ומזלות.

אי נמי אין אנו צריכים לכל זה, שמאחר שהי"ת טוב הוא, ומכל

צד נקרא טוב ואין ספק בדבר, מוכרח שאומה ישראלית ומשה נקראים טובים, מאחר שהם חלק ממנו יתברך והחלק דומה לכל, והתורה אינה צריכה ראייה דמוכרח לומר דנקראת טוב, שהיא בתו של הי"ת, ושמותיו הקדושים היא.

אי נמי שהי"ת והתורה אין ספק בדבר, שנקראים טובים כאמור,

פרשת ויקרא

אבל צריך להבין למה לא גלה הי"ת למשה בקריאה, אלא

הכוונה היא לומר אחר החטא ירדו ישראל ממה שהיו בשעת מתן תורה. שבשעה מתן תורה דיבר הי"ת עמהם כדכתיב "אנכי ה' אלהיך" וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים" (שמות כ, טו), ואחר החטא אפילו קריאה בעלמא לא היו שומעין, כדפירש"י ז"ל, הקול הולך ומגיע לאזניו, וכל ישראל לא היו שומעין.

ולחוסר ידיעתו לזה נתכוון רש"י ז"ל באומרו "אליו" למעט

אהרן, דקשיא ליה אם נאמר "אליו" למעוטי ישראל אינו צריך למימר, דאם הקריאה הראשונה שלא הוכר מי הוא הקורא, לא היו שומעין, מכל שכן הדיבור, שידעו שהי"ת הוא שדבר, לזה אמר למעט את אהרן ואין צריך לומר ישראל.

אי נמי מה שאמר ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל

מועד" אמרו "אליו" וגם כן "מאהל מועד" ולא אמר "באהל מועד", לומר שמשה רבנו זכה לסוד, כדכתיב "ומשה יקח את האהל" דהיינו הסוד, לזה אמר "וידבר ה' אליו" דווקא, ולא זכו ישראל לא לקריאה ולא לדיבור כאמור "מאהל מועד" מ"ם הסיבה, מסיבת אהל מועד, דהיינו הסוד, הנקרא "אהל מועד" שזכה לו משה יותר מכל ישראל, "לאמר" רוצה לומר זכה לשמוע אמירת האל קריאה ודיבור.

או נאמר "אמרו" מלשון "וה' האמירך היום" (דברים כג, יח) לשון חטיבה. "דבר אל

בני ישראל ואמרת אלהם אדם כי יקריב מכם" וגו' על דרך מה שפירש ר' יונה החסיד שכוונת הקרבנות לעורר את האדם בתשובה, בראותו משפט העולה, החי יתן אל לבו שהדבר הזה ראוי להעשות לו, ומתוך כך יכנע את לבו ושב ורפא לו.

זה שאמר הכתוב "ואמרת", דבר השייך אליהם, ומהו הדבר

השייך אליהם "אדם כי יקריב מכם" ראוי להיות אתם "קרבן לה" שאתם החוטאים, והצאן והבקר מה עשו שישחטו אותם ויפשיטו אותם וינתחו אותם, וכי טוביאי חטא וזיגוד מנגד? [פסחים ק"ג, ב]. ומהראוי הקרבן ראוי להיות מן הבהמה, דהיינו נפש הבהמית, שכל אדם יש בו נפש הבהמית, והיא החוטאת, ומהראוי נפש החוטאת היא תמות, והי"ת ברוב רחמיו וברוב חסדיו חס על האדם,

בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחר כנגד נשמע, וכשחטאו ירדו ק"ך רבוא של מלאכי חבלה ופרקום, שנאמר "ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב" (שמות לג, ט), וכולן זכה משה ונטלן, שנאמר "ומשה יקח את האהל" (שם טז) ע"כ (ראה שבת פח, א).

ידוע הוא שעמדה אומה ישראלית במעמד הקדוש הר סיני ובו הוכנו הכנה

גדולה ופסקה זוהמתן (שם קמו, א), וזכו לשמוע מפי האל "אנכי" ו"לא יהיה לך" (שמות כ) וזכו לשני כתרים סוד ופשט, וטעמו טעם עולם הבא, וכשחטאו חזרה הזוהמא כשהיתה, ולא זכו לשמוע אפילו קריאה בעלמא, שלא הוכר ממנה שהי"ת הוא הקורא. ובוזה נבין מה שאמר הכתוב (ויקרא א, א) "ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר" קשה א' אמרו "ויקרא אל משה וידבר ה' אליו" היה לו לומר ויקרא ה' אל משה וידבר אליו מאהל מועד לאמר. ב' "מאהל מועד" היה לו לומר באהל מועד. ג' "ואמרת אלהם" (שם ב) מיותרים מאחר שאמר "דבר אל בני ישראל" (שם) האמירה להם. ד' אמרו "אדם כי יקריב מכם" (שם) תיבת מכם מיותרת. ה' אמרו "מן הבהמה" מיותרת, מאחר שאמר "מן הבקר ומן הצאן." ו' אמרו "תקריבו את קרבנכם מיותרים.

אלא הכוונה היא שהי"ת מלא כל העולם כבודו, ואיך שייך להיות

הדיבור כי אם באהל מועד ולומר עליו שדבר עמו הי"ת מאהל מועד?

לזה כתב "ויקרא" אלף זעירא, לומר שהי"ת הנקרא "אלף" רוצה לומר "אחד"

ואין לו שני, צמצם כביכול עצמו להיות הקריאה באהל מועד דווקא, ומה שאמר "ויקרא אל משה וידבר ה'" וגו', לומר שבשעת הקריאה לא הוכר למשה שהי"ת הוא שקרא לו, בשעה שקראו בשם "משה" לא ידע שהי"ת קרא לו, שלא שמע כי אם קריאת "משה", ולא ידע מי קראו כי אם בשעת הדבור, אבל מתחלה בשעת הקריאה של שם "משה" לא ידע מי קראו. ולזה לא אמר ויקרא ה' אל משה.

מלבד הכפל. ג' למה אמר "יומם ולילה" היה לו לומר "לילה ויומם", על דרך [בראשית א, ה] "ויהי ערב ויהי בקר". ד' למה אמר "יומם" לשון רבים "ולילה" לשון יחיד?

אלא הכוונה כפי הדין, בהלכות נדרים אסור לנדור, ואם חפץ לנדור לקיום התורה והמצוות מותר לנדור כדי להרגיז יצר הטוב על יצר הרע, ואם נדר ללמוד "יום אחד" צריך ללמוד לילה ויום, דאין יום בלא לילה, ואם אמר עלי ללמוד "היום" צריך ללמוד עד הערב בלא לילה.

נמצא שלמוד היום שייך לשתי לשונות הנדר, ולמוד הלילה לנדר אחד, לזאת הכוונה אמר הכתוב "כי אם בתורת ה' חפצו" דהיינו אם נדר לקיים רצונו יתברך, דאמרו "חפץ" שייכא למי שנדר לעשות רצונו יתברך מתחלה בשעת הנדר קודם הלימוד, ומה שאמר "יהגה" כשילמוד ויהגה תקרא תורתו, ולזאת הכוונה הקדים תיבת יומם לתיבת לילה, דמאחר דמוכח לומר יומם לשון רבים, כלומר שהיום שייך לשתי לשונות הנדר, אבל הלילה לא שייכא אלא לנדר אחד, לזה הקדים יומם שהוא לשון רבים לתיבת לילה שהיא לשון יחיד, ולזה אמר [תהלים ט] "והיה כעץ שתול על פלגי מים" פלגי לשון רבים, כנגד שתי לשונות הנדר, אחד מהם על ידיו "יתן פריו בעתו" דהיינו להוליד בנים, ועל ידי הנדר השני "עלהו לא יבול" רוצה לומר לא ימותו.

אי נמי כפי דרכנו "תורת ה' הוא הסוד, "ותורתו" הוא הפשט, שהיא תורת החכם לפרש בו פשט ודרש ורמז, בין שניהם יהגה יומם ולילה, ולזה קרבן העולה הדומה לסוד ולפשט, כאמור, אנו מקריבין אותו אחד בבקר ואחד בין הערבים, כשאנו מקריבין עולת הבקר כנגד לימוד היום, ותמיד של בין הערבים כנגד לימוד הלילה.

ובזה נבין מה שכתוב [במדבר כח, ב] "צו את בני ישראל" וגו'. קשה א' "ואמרת אלהים" מיותרת. ב' מהו פירוש "את קרבני לחמי לאשי". ג' מהו כוונתו באומרו "תשמרו להקריב לי במועד". ד' פסוק "ואמרת להם זה האשה" [שם ג] וגו' כולו מיותר, דפשיטא שיקריבו לה! ה' למה "כבשים" ולמה "בני שנה". ו' למה כי אם עשירית האיפה ורביעית ההין [שם ה]. ז' "בשמן כתיב" מהו כוונתו שיהיה השמן כתיב. ח' אמרו "עלת תמיד

והקרבן יהיה מן הבקר ומן הצאן, ומעלה עליכם הי"ת כאילו "תקריבו את קרבנכם", רוצה לומר נפש הבהמית הראויה להיות קרבנכם, כאמור בראותו משפט העלה, החי יתן אל לבו כאלו כל הנעשה לאותה הבהמה נעשה לו, ושב ורפא לו.

ומה שאמר "אדם כי יקריב מכם" לומר מי שיעשה הקרבן ויתנחם על עבירות שעשה ונכנע לבו והביא קרבן יקרא "אדם" שהוא מבחר המין ונחשב "מכם", אבל אם יחטא ועדיין הוא עומד ברשעו לא יקרא "אדם", ואינו נחשב "מכם", דהיינו שאינו נכלל בכללות ישראל. אבל המביא קרבן ונכנע נקרא "אדם", על דרך "ה' מה אדם" [תהלים קמ"ג, ג], ונכלל עם כללות ישראל.

צריך להביין למה מבחר הקרבנות נקרא "עלה", ותיבת עלה חסרה ו'ו, אלא כמו שאמרנו כמה פעמים שהשכינה עמנו בגלות, ונקראת ה"א.

וידוע הוא שבזה העולם אין אנו חיים כי אם על ידי שבע ספירות, שכל אחת כלולה מעשר שעולים ע' דהיינו שבעים. ולזאת הכוונה כל הנהגתנו בשבעים, שבעים נפש ירדו למצרים, שבעים זקנים, ימי שנותינו שבעים.

אבל לעתיד לבא נעלה מעלה שנזכה להשפעת מג' ראשונות, שכל אחת כלולה מעשר, ואם הבנים שמחה תשמח בבניה שזכו להשפעת השלוש כאמור, שבזה העולם אנו מושפעים מאות ע' שהם שבעים, שכל אחת כלולה מעשר.

והטעם שלעתיד לבא נזכה להשפע מג' ראשונות, ועל ידי זה נזכה לסוד, ולזה הי"ת ברוב רחמיו וחסדיו צוה אותנו שנקריב בכל יום קרבן צבור, שני עולות, אחת בבקר ואחת בין הערבים, שהשפעת השבע הוא על ידי הפשט, והשפעת השלוש הוא על ידי הסוד, שאנו זוכים לו לעתיד לבא.

וידוע הוא שאנו חייבים להגות יומם ולילה, על דרך מה שאמר הכתוב [תהלים א, ב] "כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה". וכדי להביין צריך להקשות א' למה בתחלה קראה "תורת ה'" ולבסוף קראה "תורתו". ב' למה בתחלה אמר "חפצו" ולבסוף אמר "יהגה"

תרומה, כ"ד קישוטי כלה לפשט, וכ"ד קישוטי כלה לסוד, חשבון מד"ד, שנזכה על ידם להשפעת העשר הרמוז בקרבן עלה כדאמרן.

ולזאת הכוונה אמרו "כתית" לרמוז שהקרבנות לא זכינו להם כי אם חשבון

"כתית" של בית ראשון ובית שני, וזהו מה שכתוב "בהר סיני" כוונתו לומר ששניהם זכינו להם בהר סיני, שבהר סיני זכינו לב' כתרים שהם הפשט והסוד, ועל ידי החטא נשאר לנו הפשט בעולם הזה, ונזכה לסוד בעולם הבא, והי"ת ברוב רחמיו צוה אותנו להקריב קרבן עולה, לזאת הכוונה שתי עולות, "את הכבש אחד תעשה בבקר", דהיינו כנגד הסוד, ולזה אמר הכתוב "את הכבש אחד", דהיינו המיוחד, ולזה "בבקר" רמז שנזכה לסוד ב"בקר" שהוא עולם הבא, שהוא דומה ל"בקר" שהוא אך וצלול, "זאת הכבש השני תעשה בין הערבים", רמז לפשט שזכינו לו בעולם הזה, הדומה לערב, וגם כן שחלבים ואברים קרבים בלילה.

ובזה נבין מה שאמרו בפרשת כי תשא [שמות לא, יב] "ויאמר ה' אל משה

לאמר" וגו'. קשה א' אמרו "ויאמר ה' אל משה לאמר" תיבת "לאמר" מיותרת. ב' מה כוונתו באומרו "זאתה דבר אל בני ישראל" [שם יג]. ג' "לאמר" שנית מיותרת. ד' אמרו "שבתתי תשמרו" לשון רבים, ואמרו "כי אות היא" לשון יחיד. ה' מהו כוונתו באומרו "כי אני ה' מקדשכם"?

אלא הכוונה היא כדאמרן שישראל בכל ששה ימים לא

זכו כי אם לפשט, אבל משה אפילו בששת ימים זכה לסוד, ובשבת מחזיר לישראל חלקם בסוד. "ויאמר ה' אל משה", זה הענין והפסוק בעצמו בא לתרץ למה בכל האמירות אמר הכתוב "וידבר" ובכאן אמר "ויאמר"!

ותרץ "לאמר" לומר שבזה האמירה יש בה הטבה לישראל, כמו

"זה האמירך היום" [דברים כו, יח] שזכו גם לסוד ביום השבת יותר ממלאכי השרת, שביום השבת זכו לתורה תמימה פשט וסוד, ולזאת הכוונה אמר הי"ת למשה, ואתה שנטלת חלקם בששת ימים ובשבת אתה מחזירו להם, דבר להם זה והזהירם, ולזה אמר "שבתתי" לשון רבים, שהתורה נקראת "שבת" כדאמרן, שאמר לה הקב"ה התורה היא בת זוגך, ובשבת זכו לפשט וסוד, והשנים הם אחד, דהסוד והפשט כשלהבת הקשורה בגחלת,

העשויה בהר סיני" [שם ט] מה בא להודיענו בזה, ועיין במה שפירש רש"י ז"ל.

אלא כדאמרן שבשעת מתן תורה זכינו לתורה תמימה סוד ופשט,

ואחר החטא ניטל ממנו הסוד, והי"ת ברוב רחמיו צוה אותנו להקריב קרבן עולה לומר אם נקיים מצוות קרבן עלה כאלו זכינו לפשט ולסוד, ונזכה על ידי קרבן עולה להשפעת העשר כאמור, לזה כתיב "צו את בני ישראל" דבר השייך אליהם, לתועלתם, כדי שיזכו להשפעת העשר, ולזה "את קרבני" כשתקריבו אותו כמשפטו וכהלכתו, שיקרא קרבני כאלו זכיתם ל"לחמי", דהיינו הפשט שהתורה נקראת "לחם" כדרשו רז"ל "לכו לחמו בלחמי" [משלי ט, ה], וכאלו זכיתם "לאשי" דהיינו הסוד שהוא אש.

ולזה אמר "ריח ניחחי תשמרו" רוצה לומר זה הקרבן שהוא כנגד הפשט

והסוד אם תשמרו אותו, דהיינו שתעשו אותו כהלכתו, תזכו להקריב אותו במועדו, רוצה לומר לעתיד לבא אנו זוכים לסוד, ומה שאמר "להקריב" פירושה ללמוד הסוד במועדו, שהוא עולם הבא, ולימוד הסוד בעולם הבא הוא כמו הקרבת קרבן עולה בעולם הזה, "ואמרת להם" דבר השייך להם, ומהו "זה האשי" שהוא הסוד שהוא אש אמר "זה" כמורה באצבע.

ומה שאנו עושים כי אם כבש וגם כן בן שנה, על דרך מה

שפירשתי בפסוק [משלי ח, כא] "להנחיל אהבי יש", בדקדוק, אלא האדם יש בו נשמה רוח ונפש, ואם יזכה האדם ליקרא אוהב להי"ת יושפע לכל אחת מהשלושה, [היינו סך] מאה מכללות העשר, שכל אחת כלולה מעשר, וזה הרמוז בתיבת "יש", י של תיבת "יש", עשר, דהיינו עשר ספירות, שיין של תיבת "יש" שלוש מאות, דהיינו מאה לנשמה, ומאה לנפש, ומאה לרוח, לזה אמר "כבשים בני שנה" לרמוז [אותיות] כ"ב של תיבת "כבשים" היא התורה, כ"ב אותיות, נזכה על ידה ש"י של תיבת "כבשים", וזה על ידי מ"ם של תיבת "כבשים", מ"ם במילואה מ' מושכת מ"ם, מ"ם נגלית כנגד הפשט, מ"ם נסתרת כנגד הסוד, זה הרמוז בתיבת כבשים, ולזה צריכים להיות "בני שנה", לרמוז שהתורה יש בה שמנה וארבעים [מעלות], והתורה היא בת זוגה של שבת [דאף ב"ד יא, ט] שמנה וארבעים, שבת חשבון מד"ד, על דרך "מי מד"ד בשעלו מים" [ישעיה ט, יב] שהוא התורה כמו שפירשנו בפרשת

הפירוש השני מה שאמר "את שבתתי תשמרו" הוא על השבתות של היובל, לזה חזר לצוות על השבת בעצמו, דאם לא תאמר הכי, למה לו לצוות אחר שאמר וצוה "את שבתתי תשמרו" ושמרתם את השבת" [שם יד]?

אלא כדאמרן מתחלה אמרו "את שבתתי תשמרו" קאי לשמטה ויובל,

דהיינו שבע שבתות, ואחר כך צוה על השבת בעצמו. ומה שצוה היובל קודם השבת, היובל היא כנגד הבינה והשבת הוא נגד המלכות, והבינה היא קודם המלכות, ולזה צוה על השמטה והיובל מתחלה קודם השבת ודייק ותמצא קל.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, בשעה שהקדימו ישראל

נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת וכו'. וכדי להבין צריך להקשות א' דלשון המאמר פליג דידיה אדידיה, אומרו "בשעה שהקדימו" משמע אלו הכתרים זכו להם על ידי הקדימה, ואומרו אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, משמע שזכו לשני כתרים על ידי שאמרו "נעשה ונשמע" אם כן, לא זכו על ידי הקדימה. ב' צריך להבין מה הם אלו הכתרים. ג' למה בקשירה ששים ובפריקה ק"ך. ד' אמרו בקשירה היו מלאכי השרת, מהיכן לו לומר זה? בשלמא הפריקה מאמרו "ויתנצלו" דמשמע על ידי אחרים, אבל הקשירה מנין להם? ה' אומרו "וכולן זכה משה ונטלן שנאמר "ומשה יקח את האהל" מהיכא משמע זה מהפסוק?

אלא הכוונה היא אילו לא היתה הקדימה כי אם כדרך העולם,

העשייה אחר השמיעה, לא היו זוכים אפילו לכתר אחד שזהו דרך העולם, ואפילו שהי"ת יפריז על המדה לזכות לכתר אחד להעושה אחר שישמע יזכה לכתר אחר העשייה, ומי גרם לזכות לשני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, הם שהפריזו על המדה לעשות קודם השמיעה, שלא כדרך העולם, ולזה הפריז הי"ת על המדה ליתן להם ב' כתרים שלא היו ראויים כי אם לכתר אחד על הקדימה, ומפני שהם הפריזו על המדה שלא כדרך העולם, הפריז להם הי"ת, דעל ידי הקדימה זכו לשני כתרים.

ומלבד זה החסד שהפריז הי"ת על המדה ונתן להם שני כתרים

כאמור לא היה לזכות לשני כתרים כי אם אחר העשייה, והי"ת הפריז עוד על המדה, שבשעה

לזה אמר "את שבתתי תשמרו" לשון רבים לגבי דידיהו, שבששת ימים לא זכו כי אם לפשט, ובשבת זכו גם לסוד, אבל כפי האמת אות הו"ו לשון יחיד, כי על ידי הפשט והסוד תקרא "תמימה", אבל על ידי הפשט לבדו אינה נקראת "תמימה".

ואפשר לזה כוין דוד המלך "תורת ה' תמימה משיבת נפש"

[תהלים יט, ח]. נקראת "תמימה" בסוד שהוא משיב נפש, אבל הפשט לבדו אינו "משיב נפש", שאין לתורה שחר כי אם בסוד ערות ה' דהיינו הפשט שעל ידו התורה נקראת "נאמנה", כמו מי שמפקיד פקדון ביד אדם ליקח לו בו או למכור אותו, אינו יכול לא להוסיף ולא לגרוע, כך הפשט אינו מפרש בו כי אם פשוטו לפי הפשט או לפי המדרש או לפי הרמז, ואינו מתישב על הלב כי אם בסוד, שיכול לחדש בתורה.

אי נמי שידוע מה שאמר הרב בעל הפרדס שהבינה נקראת

"שבע שנים", ולזה נקראת "יובל" מפני שהיא כלולה משבע ספירות, לזאת הכוונה אמר הכתוב "אך את שבתתי תשמרו" דהיינו שבתות של שבע שנים שהם שבע שבתות, והיובל שהיא הנקראת שבע שנים כאמור, והטעם שכל שבע שנים נקראת שמטה דהיינו שבת רמז לששת ימי בראשית, "וביום השביעי שבת וינפש" [שמות שם יז], כפי זה כל השבע שבתות רמז לשבת, ושבת אות הוא "לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם" [שם יג] רוצה לומר האומות ידעו על ידי השבת כי אני ה' מקדשכם כאשר פירש רש"י ז"ל, ולזאת הכוונה בתחלה אמר "שבתתי" לשון רבים ואמר "אות היא" לשון יחיד.

אי נמי מה שכתוב "כי אני ה' מקדשכם" כפי הפירוש הראשון מה שאמר

"שבתתי" לשון רבים כנגד השתי פירושים, הפשט שזכו לו בימי החול, והסוד שנטלו משה כדאמרן, ובשבת מחזירו לישראל, דלדידהו שתי תורות, ולזה צוה אותם ואמר להם "את שבתתי תשמרו", נתן טעם שמוכח תשמרו השתי תורות, דהיינו הפשט והסוד, מאחר שזכיתם לסוד שזכו בו מלאכי השרת שהם קדושים וזכיתם לו בשבת, מזה נודע "כי אני ה' מקדשכם", ולזה אמר שני פעמים "לאמר" שהוא לשון חטיבה אחת לישראל שזכו בשבת לסוד, ולהורות ממנו שרצון הי"ת לקדשנו כמו מלאכי השרת, ואחת חטיבה לשבת בעצמו שאמר לו הקב"ה התורה בת זוגך, וכפי

פרשת צו

אמר רבי אבהו, אם ראית אדם מפזר מעותיו לצדקה, הוי יודע שהוא מוסיף, שנאמר [משלי יא, כד] "יש מפזר ונוסף עוד".
אמר רבי שמואל בן נחמני, אם ראית אדם שמונע ידו מן הצדקה, הוי יודע שמתחסר, שנאמר [שם] "וחשך מיושר אך למחסור" [מדרש משלי יא, כד] עכ"ל.

ידוע ומפורסם כמה גדולה מעלת הצדקה, שנאמר [דברים טו, י] "נתון תתן לו" וגו', והכפל לומר לך נתון תתן כפי הדין, הצדקה המעולה, שאינו יודע למי נותנה, והמקבל אינו יודע ממי מקבלה [ראה ספרי], דהיינו נותן אותה לגבאי, והגבאי יתן אותה למי שהוא ראוי לה, זה שאמר "נתון" על ידי אחר, ואם אין גבאי "תתן לו" מידך לידו, ואל "ירע לבבך בתתך לו" מידך, אפילו שיתבייש העני, "כי בגלל הדבר הזה" שלא העלמת עין ממנו "יברכך ה' אלהיך" [שם], שאם לא נתת לו אפשר שתבא לידי שפיכות דמים, כעובדא דנחום איש גם זו [תענית כא, א].

אי נמי על פי מה שאמרו רז"ל [נרמב"ם הלכות מתנות עניים פ"י ה"ב]. וכן בשו"ע יו"ד סימן רמ"ז סעיף ב', לעולם אין בא עניות מן הצדקה ולא דבר רע מתגלגל על ידה, שנאמר [ישעיה לב, יז] "והיה מעשה הצדקה שלום", זה שאמר הכתוב "נתון תתן" כמה פעמים, "ולא ירע לבבך", לומר שמא תהיה עני על ידי הצדקה, אדרבא על ידה "יברכך ה' אלהיך", היינו תתברך בכל מעשה ידך.

אי נמי כפי הדין מי שאינו רוצה ליתן, בית דין כופין אותו, ומכין אותו מכת מרדות, עד שיתן מה שאמרוהו, זה שאמר "נתון" שהוא מקור תמיד, ואם אינך רוצה ליתן "תתן" בהכרח, שבית דין כופין אותך עד שתתן.

כפי כל האמור הצדקה והחסד היא מדה מעולה, ויש בה עשה ולא תעשה. ובזה נבין ממה שאמר הכתוב [ויקרא ג, ב] "צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העלה" וגו', קשה א' מהו כוונתו באומר "לאמר". ב' מהו כוונתו באומר "זאת תורת" וגו'. ג' כפל "היא העלה". ד' אמרו "על מוקדה" מהו פירוש "על"?

שהקדימו, אפילו שעדיין לא עשו, זכו לשני כתרים בהפך מדרך העולם, שדרך העולם לא יזכה האדם לשכר אלא על ידי המעשה, והם זכו לשכר דהיינו לשני הכתרים קודם המעשה, ולזאת הכוונה דקדק בלשונו ואמר, "בשעה שהקדימו" לכוונה הנזכרת, והכתרים השנים הם הפשט והסוד.

(כאן נמצא חסר) וחבל על דאבדין

יהי רצון מלפניך, מקיים אמונתו לישני עפר, שנזכה לשבת בבית מדרשו של המחבר זיע"א אמן.

בעלי תורה הנאמר בהם החרש והמסגר אלף [מלכים ב, כד, סז], ולזאת הכוונה לא הקריב כי אם עולות, שהעולות הם כנגד התורה פשט וסוד, כאשר פירשתי לעיל, שעל ידי התורה שבכתב שהיא הפשט אנו מושפעים משבע, שכל אחת כלולה מעשר שהם שבעים, אות עיי"ן של תיבת "עלה", ועל ידי הסוד נהיה מושפעים מג' ראשונות, וזה אות למ"ד מתיבת "עלה", ועל ידי זה, ה"א שהיא השכינה, יהיה לה מעלה, על דרך "להקים סוכת דוד הנופלת", ולזה לא הקריב שלמה כי אם אלף, ודווקא עולות לכוונה הנזכרת.

ומה שאמר הפסוק "ולא זבח" אין פירושו שאינו חפץ בזבח כלל, אלא פירושו כי חסד חפצתי ולא זבח, שאינך צריך לזבח, וזה על דרך מה שאמרו רז"ל, "זאת התורה לעלה למנחה" ופירושו רז"ל, לא עלה ולא מנחה, רוצה לומר, אינך צריך כשתהיה התורה לא עולה ולא מנחה.

כוונתם לומר התורה היא חביבה מהזבח, כרבי יוחנן בן זכאי שהיה מהלך בירושלים, כוונתו לומר שהיה מהלך ומתעסק ומחשב בדעתו בירושלים, רוצה לומר במה שנעשה בירושלים בעוונות שנחרבה, מה פשעה ומה חטאתה עד שנעשה בה זה החרבן, על דרך מה שפירשו האחרונים "ציון במשפט תפדה" [ישעיה א, סז], רוצה לומר "ציון" דהיינו הארץ, "במשפט תפדה", מאחר שלא עשתה כלום, אבל "שביה" שהם בני אדם יפדו "בצדקה", דהיינו בתורת צדקה, שהם חטאו והם גרמו לעצמם. והיה רבי יהושע מהלך גם כן אחריו, רוצה לומר מהלך ומתעסק אחריו כפי שטתו, הארץ מה עשתה עד שנחרבה, וראה בית המקדש שהוא חרב, גדלה התמיהה, בית המקדש מושב השכינה שהוא חרב, אמר אוי לנו על מקום שמתכפרים בו עוונותינו, כוונתו בזה על דרך מה שאמרו רז"ל [שמות רבה פ' לה, ד] "ועשית את הקרשים למשכן" וגו' [שמות כ"י ס"ז], שאם יתחייבו שונאי ישראל כליה יהיה מתמשכן על ידם, אמר לו משה והלא עתידים שלא יהיה לא משכן ולא מקדש, אמר הקב"ה אני נוטל צדיק אחד וממשכנו בעדם וכו', לזה אמר, אוי לנו, כוונתו בזה עכשיו שנחרב בית המקדש מקום שמתכפרים בו עוונותינו וחוזר עונם לנו, כי עוון ישראל תלוי בצדיקים, ולזה כוין באומרו, אוי לנו, אמר לו, בני אל ירע לך, דייקא, רוצה לומר שתמשכן בעדם, שיש לנו כפרה אחת ששקולה כמותה, ואיזה? זה גמילות חסדים.

ולהבין זה נקדים מה שאמרו רז"ל על פסוק [הושע ו, ח] "כי חסד חפצתי ולא זבח" בילקוט [הושע ו, רמח תקבב] וזה לשונו, חביב עלי חסד שאתם גומלים זה לזה מכל הזבח שזבח שלמה לפני, דכתיב "אלף עלות יעלה שלמה" [מלכים א, ג, ח], וכך היו אומרים "זאת התורה לעלה למנחה" [ויקרא ו, טז], זאת התורה, לא עלה ולא מנחה.

פעם אחת היה רבי יוחנן בן זכאי מהלך בירושלים, והיה רבי יהושע מהלך אחריו, ראה בית המקדש שהוא חרב אמר, אוי לנו על הבית שחרב, מקום שמתכפרים בו עוונותינו! אמר לו, בני אל ירע לך, שיש לו כפרה אחרת שהיא כמותה, ואיזה? זה גמילות חסדים. לכך נאמר "כי חסד חפצתי ולא זבח", ואומר [תהלים ט"ט, ג] "אמרתי עולם חסד יבנה" ע"כ.

וכדי להבין צריך להקשות א' מה הוקשה לו בפסוק "כי חסד חפצתי ולא זבח" עד שדרשו זה. ב' כל המאמר בהפך מהפסוק, שהפסוק אמר "ולא זבח" שאינו חפץ בזבח כלל, ורבי יהושע אמר חביב עלי החסד וכו', משמע שחביב עליו הזבח, אבל החסד חביב עליו יותר, וסיפיה אמר, יש לנו כפרה שקולה כמותה, משמע שוים החסד והזבח. ג' אומרו וכך היו אומרים "זאת התורה לעלה" וגו' טען לו בחטים והודה לו בשעורים! בעל המאמר מפרש פסוק "כי חסד חפצתי" והתורה מאן דכר שמה. ד' אמרו, היה רבי יוחנן מהלך בדרך, היה לו לומר הולך בדרך, היה לו לומר אוי על מקום שמתכפרים בו עוונותינו.

אלא הכוונה היא שהוקשה לו בפסוק אומרו "כי חסד חפצתי ולא זבח" משמע שאינו חפץ בזבח כלל, וזה אי אפשר, שהרי צותה התורה על הקרבנות, לזה אמר, חביב עלי חסד מכל הזבח, לומר אין פירושו שאינו חפץ בזבח כלל. אמרו "כי חסד חפצתי" קאי לתורה, שהתורה נקראת "חסד", "חסד" בגימטריא ח"י, והתורה י"ז, עם הכולל ח"י, ואמרו על חסד שאתם גומלים זה לזה קאי לתורה, על דרך מה שאמר ר' חייא [כתובות קג, ב], אנא מחזירה בפלפולי ציידנא צבי, ואכילנא בשרייהו ליתמי, וכתבינא בעורייהו ששה סדרי, וקרינא לששה ינוקי, וכל אחד מהם ילמד ספריה לחבריה. כפי זה גומלים זה לזה, וזהו כוונתו שאמר, חביב עלי חסד, דהיינו התורה כאמור, שאתם גומלים זה את זה יותר מכל הזבח שזבח שלמה, וכוונת שלמה שעשה אלף עולות כנגד התורה, דהיינו

השמיט "המשפט" ואמר החסד. ד' במה שפירש רש"י ז"ל קופץ ומספיקין וממציאין לו אנשים מהוגנים, לכך קשה וכי הקב"ה נועל דלת, ולמה אינו ממציא למי שרוצה לקפוץ אנשים מהוגנים, ועוד בני אדם מהוגנים מאן דכר שמייהו!

אלא הכוונה היא שרבי אלעזר קודם זה אמר [שם], גדולה גמילות

חסדים יותר מהצדקה, והביא כמה ראיות על זה, וידוע הוא שהעולם לא נברא כי אם על ידי החסד, דהיינו על ידי כת החסד שאמרה יברא, ואפילו שכת הצדק אמרה יברא, ונתנה טעם שכולו מלא צדקות, לא נאמר שנברא העולם כי אם על ידי החסד, וגם כן אחר הבריאה אינו מתקיים, דהיינו מילוי העולם בבני אדם ובבהמות ובחיות ובכל מיני דשאים כי אם על ידי החסד, אלו לא היה החסד היתה הארץ ריקנית מכל מיני טובה.

ולזאת הכוונה אמר הכתוב [תהלים כד, א] "לה'

הארץ" ורוצה לומר בריאת הארץ, על ידי שם הוי"ה, שהוא שם המורה על החסד, ואחר שנבראת גם כן "מלאה", דהיינו קיומה גם כן על ידי שם הוי"ה ב"ה, המורה על החסד, לזה אמר רבי אלעזר אפילו שאמרתי לך שגמילות חסדים גדולה יותר מהצדקה, שכך ראינו שלא נברא ואינו מתקיים כי אם על ידי החסד, יש צדקה שהיא דומה לחסד, ומתקיים על ידה, וכפי זה העולם נברא ומתקיים גם כן על ידי הצדקה שעושה אותה במשפט, דהיינו עושה אותה עם המהוגנים וראויים, וזהו כוונתו באומרו כאילו מילא כל העולם חסד, דהיינו מקיים העולם וממלאו שנאמר "אוהב צדקה ומשפט, חסד ה' מלאה הארץ", רוצה לומר שיש צדקה שמעריכה היות, ומחשיבה לחסד, ומתקיים העולם ומתמלא על ידה, ואיזוהי? צדקה שעושה אותה במשפט, דהיינו למהוגנים, וזהו כוונתו באומרו כאילו מילא כל העולם חסד.

ובזה יתיישב הכתוב "אוהב צדקה ואוהב הצדק עושה אותה במשפט"

כאמור, ושמה תאמר כל הבא לקפוץ, לזה הוצרך רש"י ז"ל לומר שמה תאמר כל הבא לקפוץ לעשות צדקה וחסד, שלא טטעה לומר מה שכתוב "אוהב צדקה ומשפט" תיבת משפט כמשמעו, לזה תפשי חסד, שכוונתו שכעושים אותה הצדקה עם הראויים, נקראת זאת הצדקה "חסד", מאחר שעל ידה מתמלא העולם ומתקיים, לזאת הכוונה פירש"י ז"ל, שמה תאמר כל מי שבא לקפוץ

אי נמי מאחר שראה שלא נתקשה לו כי אם בשביל הנאת ישראל, ואינו מפאת הי"ת שסילק שכינתו למרום כשנחרב בית המקדש, אמר לו בני אל ירע לך בשבילך ובשביל הדומה לך, שיש לנו כפרה ששקולה כמותה, ואיזה? זה גמילות חסדים.

אם כן מה שקשה מפאתנו הרי יש לנו

תקנה אחרת, ומה שהקשינו שמתחלה אמר בעל המאמר שגמילות חסדים היא יותר חביבה, ובסוף אמר שגמילות שקולה כקרבנות, אינה קושיא, שגמילות חסדים שאמרו מתחלה שחביבה יותר מהקרבנות, על התורה, שלומדים וגומלים זה לזה, וגמילות חסדים שאמר בסוף המאמר ששקולה כקרבנות היא גמילות חסדים של ממון, ולא קשיא מידי.

וכן הוא אומר "אמרתי עולם חסד יבנה",

דהיינו אחר שנבנית על ידי החסד של התורה, גם כן יבנה על ידי החסד, אבל פשוטו של מקרא על דרך מה שאמרו רז"ל [ב"ר ת, ת], חסד אומר יברא, ושלוש אומר אל יברא, ואמת אומר אל יברא, מה עשה הקב"ה "ותשלך אמת ארצה" [דניאל ת, יב], ואומר "אמת מארץ תצמח" [תהלים פה, יב], לזה אמר הכתוב "כי חסד חפצתי" בלשון עבר, "ולא זבח", כי הזבח מטיל שלום בינינו ובין אבינו שבשמים כמאמרם "ולמה נקראו שלמים? שמתילים שלום בינינו ובין אבינו שבשמים" [ת"כ פרק טז, א].

יצא לנו מכל זה שעל ידי החסד העולם

נברא, ואינו מתקיים אלא על ידי החסד, וזה מה שאמרו בגמרא בסוכה שלהי פרק רביעי [שם, ב], ואמר רבי אלעזר, כל העושה צדקה ומשפט, כאלו מילא העולם כולו חסד, שנאמר "אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ" [תהלים לג, ת], שמה תאמר כל הבא לקפוץ קופץ, תלמוד לומר "מה יקר חסדך אלהים" [שם לו, ת], יכול אף ירא שמים כן, תלמוד לומר "וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו" [שם קג, יז] ע"כ.

וכדי להבין צריך להקשות, א' מה

הוקשה לרבי אלעזר בכל הפסוקים עד שדרש בהם כל זה. ב' מה כוונתו באומרו כאלו מילא כל העולם חסד. ג' אמרו שמה תאמר כל הבא לקפוץ קופץ, אין לו שחר, ורש"י ז"ל פירש, שמה תאמר כל הבא לקפוץ לעשות צדקה וחסד, החסד מאן דכר שמייה, ורש"י ז"ל

"זאת", או "תורת העלה" דהיינו הקרבנות, היא העלה שגורמת לנו העלייה מן העפר מזה הגלות המר, ולזה אמר "על מוקדה", חשבון מוקד"ה, קנ"ה, רוצה לומר קן ה' השכינה הנקראת ה"א תחזור לקנה, על דרך מה שאמר הכתוב [תהלים 19, טז] "ודרור קן לה".

אי נמי שבוה העולם לא זכינו כי אם לפשט, ולעתידי לבא נזכה לסוד, ועל ידי זה בעולם הזה אין אנו מושפעים כי אם על ידי שבע ספירות, שכל אחת כלולה מעשר שעולים שבעים אבל לעתיד לבא נזכה גם כן לסוד, ונהיה מושפעים מהעשר, שכל אחת כלולה מעשר שעולים מאה, על ידי קרבן עלה.

ולזה נקראת עלה "על" "ה", רוצה לומר אפילו בעולם הזה שנברא באות ה' נזכה להשפעת מאה חשבון "על", ולזה עולה כליל, ולזאת הכוונה כתב עלת בכל יום ויהיו מוקדים כל הלילה על המזבח, לרמוז על הגלות הדומה ללילה, "עד הבקר" דהיינו עולם הבא, ואפילו שאין לנו קרבן עלה היום, והטעם "אש" דהיינו התורה הנקראת "אש", "אש המזבח תוקד בו על דרך "ונשלמה פרים שפתינו" [תהלים 124, ג], כשנקרא פרשת עלה כאילו הקרבנו קרבן עלה, והיא העולה במקום "עולה".

כפי כל האמור העולם לא נברא אלא על ידי החסד, ואינו מתקיים אלא על ידי החסד, והעושה צדקה לשמה גם כן על ידו העולם מתקיים, וההוראה של עושה צדקה שהיא לשמה, אם הוא מפזר מעותיו לצדקה ומוסיף, היא הוראה שהיא לשמה.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, "יש מפזר ונוסף עוד" אמר רבי אבהו אם ראית אדם מפזר מעותיו לצדקה וכו'.

צריך להקשות א' מה הוקשה להם בפסוק עד שדרשו, אם ראית אדם וכו'. ב' אומר, אם ראית אדם, היה לו לומר המפזר מעותיו לצדקה. ג' מהו כוונתו באומר, הוי יודע שמוסיף. ד' אמרו שמונע ידו, מהו כוונתו בזה?

אלא הכוונה היא "כל ישראל יש להם חלק לעול הבא"

מספיקין וממציאין לו אנשים מהוגנים, לכך אין מילת "לכך" מיותרת, אלא כוונתו אינו חס ושלום הלכה נועל דלת, אלא כוונתו כך הוא שמא תאמר כל מה שבא לקפוץ קופץ ומספיקין וממציאין לו אנשים מהוגנים לכך, רוצה לומר שאינו מכויין לשמה כי אם לשם כך, לשם השכר שניתן לו אינו מכויין לשם מצווה כי אם לכך, ולזה הקב"ה נועל לו דלת, תלמוד לומר "מה יקר חסדך אלהים" פירש"י ז"ל, צריך לתת לב ולטרוח, צריך לתת לב לשמים, וכוונתו בזה מי שעושה זאת הצדקה דהיינו שעושה אותה עם אנשים מהוגנים, ולטרוח אחריה נקראת "חסד", וזה יצא לנו ממה שאמר הכתוב "מה יקר חסדך אלהים".

דקשיא ליה וכי אין החסד יקר, כי אם לשם אלהים, אלא הכוונה היא "מה יקר חסדך" דהיינו דבר יקר לצדקה העושה אותה עם ההגונים וראויים, שהיא על ידי המשפט, שהוא שם אלהים, כדכתיב "אוהב צדקה ומשפט", ואף ירא השם צריך ליתן לב ולטרוח, מאחר שזה יקר הערך, כמו שכתוב "וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו" דקשה הכפל, אלא כוונתו לזה האופן, אין ירא ה' דומה לשאר בני אדם, שירא ה' "חסד ה' מעולם", דהיינו ממלא ומקיים את העולם, "ועד עולם" רוצה לומר אותו המילוי והקיום עד עולם, דהיינו עד סוף כל הדורות, רוצה לומר הקב"ה ממלא ומקיים העולם בשביל יראיו, ואין הקב"ה מספיק וממציא לו אנשים מהוגנים כי אם אחר נתינת לב, דהיינו לשמה.

יצא לנו מכל זה שהעולם לא נברא כי אם על ידי החסד, ובזמן שהיה בית המקדש קיים, היו הקרבנות מכפרים עלינו, ואחר חרבן בית המקדש החסד מכפר במקום הקרבנות, וגם כן התורה מכפרת במקום הקרבנות, דמי שעוסק בתורה אינו צריך לקרבנות, כדכתיב "זאת התורה לעולה למנחה" דרשו ז"ל, לא עולה ולא מנחה, לזה אמר הכתוב "וידבר ה' אל משה לאמר וגו', זאת תורת העולה היא העלה", רוצה לומר "לאמר" אמירה אחרת מלבד פשט הכתוב, "זאת תורת העלה" אם תקראו תורת העלה "היא העלה" כאלו הקרבנות עולה.

אם כן שאנו בזה הגלות המר בשפל המדרגה ועל ידי התורה והקרבנות מכפרים עוונותינו ויגאלנו ונעלה מזה הגלות המר, ולזה אמר זאת תורה לעלה, רוצה לומר, מי שמקיים "זאת" דהיינו התורה הנקראת

עם עשר ספירות בעצמם עולים י"ש, הנותן צדקה כפי הקצוב, הדינים שבעשר ספירות יתהפכו לרחמים, ויזכה ל"ש עולמות, אבל מי שמעלים עיניו כדפרשית, אותם רבויי טובה שזכרנו בהם ל"ש עולמות יתהפכו לו הרחמים שבעשר ספירות דינים, וזה להיות לו רב מארות, היינו למעלים עיניו מכל וכל ואינו עושה שום צדקה לא בממון ולא בפה.

אבל למי ש"חושיק מיושר", דהיינו שעושה קצת ולא כפי הקצוב, "אך למחסור", מתחסר כפי דרך האמור. והי"ת יזכנו לפזר ולעשות צדקה בפה ובממון, ויזכנו אנו וכלל ישראל ל"ש עולמות, אמן כן יהי רצון.

[סנהדרין ע, א במשנה], אומר "יש" דהיינו י"ש עולמות, ידוע הוא מה שאמרו רז"ל [כתובות סו, ב], המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, לזאת הכוונה אמר אם ראית אדם, פעם אחת מפזר מעותיו יותר ממה שקצבו רז"ל, הוי יודע ש"מוסיף", ואמרו "שמוסיף" סובל שני פירושים, מוסיף מעות, או מוסיף יותר מ"ש עולמות, כרבי אבהו שהראו לו י"ג נהרי אפרסמון, ואמר [ישעיה מט, ד] "ואני אמרתי לריק יגעתי" [ירושלמי ע"ז פ"ג ה"א], ופירשו האחרונים חשבון י"ש ריק, דהיינו לו, "יש" לו כי אם י"ש עולמות, "אכן משפטי את ה" וכו'.

לזאת הכוונה אמר "הוי יודע" שזה הענין של "יש

עולמות ומוסיפין על י"ש אינו תלוי בראייה, תלוי בידיעה, וגם כן תוספת בממון, כוונתו לומר אפילו שאתה רואה מי שפזר ולא הוסיפו לו, הוי יודע באריכות זמן שהוא מוסיף, כוונתו לומר אם יש פעמים שמפזר מעותיו הפך ממנהגו, "ונוסף עוד" כדפרשית, שסובל מוסיף על י"ש עולמות ומוסיף על הממון. אמר רבי שמואל בן נחמני, ואם ראית אדם שמונע ידו מלתת צדקה, הוי יודע שמתחסר, כוונתו בזה שידוע הוא מה שאמרו רז"ל [ב"ב ט, ב] אמר רבי יצחק, הנותן צדקה לעני, מתברך בשש, והמפייסו מתברך ב"א, ולזאת הכוונה אמר, המונע ידו דווקא, אבל "צדקה בפה" דהיינו לפייסו, עשה, הוי יודע שמתחסר, שמה שאמרו "צדקה של פה יותר מצדקה של יד" היא כשאינו יכול ליתן, דהיינו עני ואין ידו משגת ליתן, אבל מי שיש לו ליתן ומונע ידו מליתן, אפילו שפייסו הוי יודע שמתחסר, וסובל גם כן שניהם מהממון, או מתחסר מ"ש עולמות, ושניהם תלויים בידיעה ולא בראיה.

כפי זה לא קשי השני פסוקים מה שדרשו "יש מפזר ונוסף עוד" על המפזר, ומה שדרשו [משלי כח, כז] "נותן לרש אין מחסור" על הנותן הקצבה שקצבו רז"ל, "אין מחסור", וגם כן אמרו "אין מחסור" סובל שניהם, אין מחסור מ"ש עולמות, ואין מחסור מהממון.

ומה שאמר "ומעלים עיניו רב מארות" [שם] שהעלים עיניו מן הצדקה, לא בפה ולא ביד, דהיינו לא בנתינת המעות ולא בפיוס, "רב מארות", אם נאמרו על הי"ש עולמות, מהיכן האדם זכה ל"ש עולמות, מעשר ספירות שכל אחת כלולה מעשר עולים מאה, שלשה פעמים מאה כנגד הפשט והדרש והרמז, ג' מאות,

פרשת שמיני

והי"ת יודע מחשבות האדם, ולזאת הכוונה מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, והוא היודע שלבו שלם ומטה כלפי חסד.

אבל מחשבה רעה שאין מי שיקטרג עליה אין הקב"ה מצרפה למעשה, וזהו כוונת הכתוב "מי הקדימני ואשלם" פירושו כי אם קדימה, דהיינו שחשב בלבו לעשות אפילו לא עשה, אף על פי כן "ואשלם".

וזהו אמרו "מי הקדימני" אפילו קדימה כל דהו במעמד הקדוש שהקדימו להי"ת במעמד הקדוש הר סיני, מה שאין כן בעובדי כוכבים ומזלות שלא רצו לקבל התורה כלל.

ובזה נבין מה שאמרו [תהלים טו. ב.] "רחש לבי דבר טוב אומר אני מעשי למלך" כוונתו לומר, שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה כדאמרן, בא דוד לומר מלבד האמור, אלא אפילו אם מחשב לדבר דהיינו להוכיח ולהיות "מעשה" אחרים, ובאותה המחשבה שחשב לדבר חשבו גם כן השומעים ממנו ילמדו "לעשות", מצרף לו הי"ת המחשבה של הדיבור ל"מעשה".

וזהו כוונת הכתוב "רחש לבי דבר" רוצה לומר רחש וחשב לבי לדבר דבר, דהיינו להוכיח אחרים ב"טוב", אומר אני מעשי למלך, מלכו של עולם, מצרף לו השני מחשבות ומחשב על הדיבור למעשה, והמחשבה שחשב שעל ידי הדיבור ילמדו לעשות דבר טוב, דהיינו לקיים את התורה ומצוותיה גם כן ל"מעשה", אבל "לשוני", אם יצא הדיבור מלשוני, ואין צריך לומר לשוני כשיצא הדבר מלשוני "עט סופר מהיר" על דרך כל מעשיך בספר נכתבים [אבות ריש פ"ב, ב.] בלי אמירת יפיפית מבני אדם [תהלים ס"ג ג.] יפיפית יפוי אחר יפוי, דהיינו מחשבת הדיבור ויפוי מחשבת שעושים, והשני יפויים באו להם "מבני אדם", דהיינו שחשבו לדבר, והדיבור הוא לתועלת בני אדם, דהיינו להוכיחם, וגם כן חשבו שבני אדם יעשו טוב, ולזה נתכוון באומרו "הוצק חן" אם נתכוון לחשוב אותו הדיבור חן, דהיינו דבר של חן שהוא טוב, אבל אם חשב לדבר דבר רע, אין הקב"ה מצרף אותה המחשבה של הדיבור ולא של המחשבה שיעשו דבר רע ל"מעשה".

"והיה אם שמוע תשמע" [דברים כה. א.] זה שאמר הכתוב "אשרי אדם שומע לי" [משלי ח. לד], אשריו לאדם ששמועותיו לי, מהו "לשקוד על דלתתי" [שם] אם הלכת להתפלל אל תעמד על הפתח החיצון, אלא הוי מתכוין להכנס דלת לפנים מדלת. "על דלתי" אין כתיב כאן אלא "על דלתותי", שתי דלתות למה כן? שהקב"ה מונה פסיעותיך ונותן לך שכר על כל פסיעה ופסיעה, ואם תעשה כן, דע שאתה מקבל פני שכינה מהו "לשמר מזוזות פתחי" [שם] וכי יש מזוזה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, אלא כשם שהמזוזה אינה זזה מהפתח, כך אל תהי זז מבתי כנסיות ובתי מדרשות. אמר הקב"ה מי הוא זה שבא לבית הכנסת ולא מצא את כבודי שם. ולא עוד אלא שאתה עומד והקב"ה עומד עליך, שנאמר [תהלים פ"ג, א.] "אלהים נצב בעדת אל", אמר הקב"ה לא דיין שאתה מקבל פני שכינה, אלא שאתה יוצא משם טעון ברכות, שנאמר [משלי ח. לה] "כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מה" הוי "והיה אם שמוע" [דברים רבה ז. ב.] ע"כ.

ידוע הוא מה שאמרו רז"ל [קידושין מ. א.], מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ומחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, וזה דווקא לישראל.

צריך להבין מאיזה טעם הקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה, על דרך מה שאמר הכתוב [איוב מא. ג.] "מי הקדימני ואשלם", פירושו "מי הקדימני", אלו ישראל שהקדימוני באמרם "נעשה" קודם ל"נשמע", שלא כדרך העולם, "ואשלם", גם כן שלא כדרך העולם, דהיינו באותה שעה שהקדימו עשיה אשלם, שירדו ששים רבוא של מלאכים וקשרו לכל אחד שני כתרים, אחד כנגד "נעשה" ואחד כנגד "נשמע" [שבת פח. א.].

לזאת הכוונה מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, שהי"ת אינו רוצה בהשחתת הרשע, על דרך מה שאמר הכתוב [יחזקאל יח. לב] "כי לא אחפוץ במות המת", ולזה אין מברכין ראש חדש תשרי בקהל, שנאמר [תהלים פ"א, ד.] "בכסה ליום חגנו" כדי שלא יקטרג השטן וסיעתו,

נתנה בשבעים לשון איך יוכר הטובות שלה למי שאינו מבין אותה, אלא מוכח לומר מדאמרו "באר היטב" מוכח לומר שנתנה בשבעים לשון.

והאחרונים אמרו "היטב" בחשבון "מרובע" ה' ה"י הי"ט הי"ט"ב עולים שבעים, זה שאמר הכתוב "לך", מהתורה שהיא שלך, דהיינו שהיא היתה אצלך כאמור שנתנה בשבעים לשון, ולימוד השבעים מתיבת מרובע כאמור, כך גם כן שם הוי"ה ב"ה בחשבון מרובע דהיינו י' י"ה יה"ו יהו"ה עולים חסד, רוצה לומר שם הוי"ה בחשבון מרובע עולה ע"ב, חס"ד עולה ע"ב, כוונתו לומר שם הוי"ה ב"ה מלבד שהוא שם הרחמים, גם כן יקרא שם החסד, וזה למד אותו מהתורה מחשבון מרובע של תיבת הי"ט"ב, ולזאת הכוונה אמר "כי אתה תשלם לאיש כמעשהו" שהעולם נידון על ידי המערכה והמזל, אבל למי שהוא "איש" על דרך "אשרי איש ירא את ה'" [תהלים קיב, א] שהוא גבר בגברין, משלם לו כמעשהו, זה שאמר הכתוב "כי אתה" בעצמך "תשלם לאיש" למי שהוא "איש" כאמור, "כמעשהו", ולא תניחיהו ביד המערכה והמזל כמו שאמרו רז"ל, בני, חיי, ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא, אלא במזלא תליא מילתא [מועד קטן כד, א]. וזה אומרו "לך ה'" שהוא שם הרחמים, גם כן "חסד" שהוא שם החסד כאמור, ולפי רחמיו וחסדיו משלם "לאיש" הוא בעצמו, ולא יניחיהו ביד המערכה והמזל.

אי נמי "לך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש" דהיינו המחשבה שמחשב "כמעשהו", כאלו עשה המעשה, דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל" [ויקרא ט, א]. קשה א' אומרו "ויהי ביום השמיני" למה לא היתה זאת הקריאה כי אם ביום השמיני, ולא יזהו יום שמיני? ב' למה קרא גם כן לזקנים. ג' למה קרבן אהרן משונה מקרבן העם, עגל ואיל. ד' מהו כוונתו באומרו "והקרב לפני ה'" [שם ב]?

אלא הכוונה היא שידוע הוא שבשעה שעמדו על הר סיני הוכנו לפשט ולסוד, והיו מושפעים מכללות העשר, וכשחטאו לא היו מושפעים כי אם על ידי שבע, כאשר פירשתי בכמה מקומות, וכולם זכה משה ונטלם, וידוע הוא כשיהיו ישראל ראויים והגונים

ולזה כוין באומרו "עלכ" בשביל שמחשבת חן דהיינו דבר טוב "ברכך אלהים" לצרף הב' מחשבות למעשה ומה שאמרו "לעולם", בשביל עולם, דהיינו עולמו של יובל, שהוא יום שבועות שהקדימו נעשה לנשמע, ונתן להם שכרם שירדו ששים רבוא של מלאכי השרת וקשרו לכל אחד ב' כתרים.

ולזה הקב"ה מצרף המחשבה למעשה דווקא לישראל שהקדימו נעשה לנשמע, אבל לעכו"ם שלא רצו "לעשות" אפילו אחר ה"שמיעה", שלא רצו לקבל התורה, אין הקב"ה מצרף מחשבתם למעשה.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב [תהלים סב, ט] "ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו", קשה וכי זה נקרא חסד שישלם לאיש כמעשהו? אלא הכוונה היא על דרך מה שאמר הכתוב "מלוה ה' חונן דל" [משלי יט, יז] וחונן לדל, ל"כביכול" הוא מלוה, וחייב עצמו "כביכול" לפרוע לו, זה שאמר הכתוב "לך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו", לא קאי שעושה להי"ת דווקא כמעשהו סתם, בין עם הי"ת, בין שעושה עם הדל שהוא חונן לדל, הי"ת משלם לו כמעשהו, בין שעושה ואותו המעשה קאי לה' יתברך, דהיינו לקיים מצוותיו, בין שעושה עם הדל, וזה נקרא חסד שהי"ת משלם על מה שעשה לדל, כדכתיב "מלוה ה' חונן דל".

אי נמי "לך ה' חסד" מה הוא החסד "כי אתה" בעצמך "תשלם לאיש כמעשהו" ולא על ידי שליח. אי נמי "לך ה' חסד", ומהו החסד? כמה בני אדם עושים המצוות שלא לשם שמים, לזאת הכוונה אמר "לך ה' חסד" ומהו החסד, "כי אתה תשלם לאיש כמעשהו" אין אתה הולך אחר הכוונה אפילו שמכוין שלא לשמים, אתה משלם לו כמעשהו, שאתה הולך אחר העשייה, ואין אתה הולך אחר הכוונה.

על פי מה שאמרו חז"ל [פסחים נד, א] שהתורה קדמה לבריאת העולם אלפים שנה, כדכתיב [משלי ת, לז] "ואהיה אצלו אמון יום יום", וגם כן כשנתנה התורה נתנה בע' לשון [סוטה לב, א וראה שבת פח, ב], כדכתיב [דברים כז, ח] "באר היטב".

ושמעתי בשם ת"ח אחד שמו הרב שלום נקאש מדאמר "באר היטב" מוכח לומר שנתנה בשבעים לשון, דאילו לא

וזהו כוונתו באומרו "ויעשה כמשפט", רוצה לומר "ויקרב את העולה ויעשה כמשפט הראוי לעשות למביא קרבן העולה, וכשיהרהר ויחשב המביא העולה שהיה ראוי הוא לאותו מעשה והקב"ה מצרף אותה מחשבה למעשה ויתכפר עונו.

ולחוסר ידיעתו וה' יצילנו משגיאות, ואל יאשימני בפיטומי מלי, לזאת הכוונה קרבן אהרן מכפר על אהרן ועל אומה ישראלית, כדכתיב "קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עלתך וכפר בעדך ובעד העם" [שם ט]. דמאחר שכוונתו ומחשבתו טובה בעשותו העגל, והי"ת מצרף מחשבה טובה למעשה, יש כח באותו הקרבן של אהרן לכפר בעדו ובעד העם.

ובזה נבין מה שאמרו רז"ל במדרש חזית, "לבבתי אחותי כלה" [שיר השירים ג, ט]. אמר הקב"ה לישראל, לב אחד היה לכם במצרים ונתתם לי שתי לבבות, "לבבתי באחת מעיניך" [שם] בדם פסח וברם מילה, "באחד ענק מצורוניך" [שם] זה משה המיוחד והגבור שבשביטך, ע"כ.

וכדי להבין צריך להקשות א' מי שיש לו אחד איך יתן שנים? ב' אמרו "לבבתי באחת מעיניך" בדם פסח וברם מילה, ואיך יהיה זה פירוש לאומרו "באחת מעיניך"?

אלא הכוונה היא ידוע הוא שישראל כשהיו במצרים לא שינו את שמם, ולא היה בהם זנות, כמו שאמרו רז"ל [דאה במדבר כו, ה ברש"י] "החנכי" "הפלאי" שם י"ה מעיד עליהם, כפי זה יש להם יצר הטוב הנקרא "לב להליץ בעדם", אבל יצר הרע מקטרג עליהם מאחר שהיו עובדים עבודה זרה, כפי זה הם שתי לבבות יצר הטוב ויצר הרע, יצר הטוב סניגור, ויצר הרע מקטרג עליהם.

וזהו כוונתו באומרו [לב א] היה לכם במצרים להליץ בעדכם, דהיינו יצר הטוב, ועל ידי מחשבתכם הטובה ואני מצרפה למעשה, נתתם לי שתי לבבות, דהיינו יצר הטוב ויצר הרע, דקטרוג יצר הרע על עבודה זרה כשלקחו השה ושחטו אותו, ומסרו עצמם למות, וחשבו בלבם מחשבה טובה למיתתה על ידי קדושת שמו, ומלו עצמם לקבל אלהותו יתברך, נתכפר עונם, שקיימו סור מרע ועשה טוב, לזה אפילו יצר הרע היה להם סניגור.

יהיה למשה הבנה גדולה בשבילם, ואם בר מינן אינם ראויים אינו יכול להשיג כל אותה ההבנה, על דרך מה שאמר הכתוב "לך רד" וגו' [שמות לב, ז].

ולזה כשראה משה ששבעה ימים ששמש לא שרתה שכינה, שהם כנגד השפעת השבע, לזה ביום השמיני קרא משה לאהרן "מארי דעובדא", וגם כן "ולזקני ישראל", שהרי ראה שאמר לו הי"ת אפילו אם שגו עדת ישראל כשיקריבו קרבנם "וסמכו זקני העדה את ידיהם" וכו' [ויקרא ד, טח], על דרך "ואשימם בראשיכם" [דברים א, ט] כל שכן כשחטאו במזיד, לזאת הכוונה קרא גם כן לזקני ישראל "ויאמר אל אהרן קח לך עגל" [ויקרא ט, ב]. לכפר על מעשה העגל, וגם כן איל, שכוונתו בעשיית העגל כפי הדין אינו חטא, שמעשה צורות בהמות וחיות ועופות אין בהם עבודה זרה, כמו שאמרנו בפרשת תשא עיין שם.

וזהו כוונת רבותינו ז"ל שאמרו בספר הילקוט [פרשת שמיני סימן תקכ"א], ויאמר משה אל אהרן "קח לך עגל" מלמד שאמר ליה משה לאהרן, אהרן אחי, אף על פי שנתרצה המקום לכפר על עוונותיך, צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן, שלח דורון לפניך עד שלא תיכנס למקדש וכו', ובמה נתרצה המקום לכפר לו, אלא הכוונה כדאמרן שמחשבתו של אהרן בעשותו העגל לטובה, שהם רצו לעשות צורת האופנים, והוא עשה צורת בהמה, שהיא מותרת מן הדין כמו שאמרנו בפרשת כי תשא עיין שם, כדי להרחיק אותם מן העבירה, והקב"ה, מחשבה טובה מצרפה למעשה, ולזה אמר לו אפילו שנתרצה המקום לכפר על עוונותיך, ואינך צריך לשום קרבן, אף על פי כן שלח דורון וכו'.

ולזאת הכוונה החוטא מביא קרבן ויתכפר עונו, שכוונת הקרבנות לעורר את האדם לתשובה בראותו משפט העולה, החי יתן אל לבו ומהרהר ומחשב אל לבו שהדבר הזה ראוי להעשות לו, ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ושב ורפא לו.

ולשכלי הקל זהו כוונת הכתוב שאמר [ויקרא ט, טח] "ויקרב את העולה ויעשה כמשפט" מהו "ויעשה כמשפט"? ולחוסר ידיעתי שכוונת הקרבנות לעורר את האדם בראותו משפט העולה, החי יתן אל לבו ומהרהר ומחשב אל לבו שזה ה"משפט" שנעשה לעולה כאלו נעשה לו וכו'.

לי" צריך להבין מה קשיא נולדה לו על אותו הפירוש. ו' אמרו, הוי "והיה אם שמוע", מה חדש בו?

אלא הכוונה היא שבעל המאמר הוקשה לו בפסוק אומרו "אם"

בלשון ספק, והרי ישראל עמדו על הרי סיני והקדימו נעשה לנשמע, ובודאי שישמעו, ולמה אמר להם בלשון ספק, וגם כן הכפל "והיה אם שמוע תשמע", וגם כן בפסוק "אשרי אדם שומע לי" יובן ממנו שאין השמיעה מוכחת לישראל, ולזה אמר אשרי אדם שמע לי, וזה ליתא דכל ישראל חייבים לשמוע, לזה אמר בעל המאמר פירוש "אשרי אדם שמע לי" אשריו לאדם ששמועותיו לי, דפירוש "שמע" לשון הבנה, ששמועותיו לי, דהיינו כל מה שהוא סבור ומבין ומחשב לי. כוונתו לומר כל ישראל צריכים לשמוע דברי האל, וכפי זה כל מצווה שעושה יש לו בה שכר ב' מצוות, המחשבה שחשב לעשות שהי"ת מחשבה טובה מצרפה למעשה, ולזאת הכוונה אמר "שמע לי" ולא אמר "ישמע לי", להורות שאומרו "שמע" פירושה לשון הבנה.

ולזה נולדה לו קשיא באומרו "לשקוד על דלתותי" לומר לשקוד

על דלתותי איך שייך זה עם זה, אמר לו לעולם פירוש "אשרי אדם שמע לי" לשון הבנה ומחשבה כדרפשיית, ומה שאמרו "לשקוד על דלתותי" אם הלכת להתפלל, קודם ההליכה הוי מתכוין ומחשב להכנס דלת לפנים מדלת, אמר בעל המאמר ולמה כן? כוונתו, ולמה צריך לחשוב קודם ההליכה שהקדוש ב"ה מונה פסיעותיך שבמחשבה, ונותן לך שכר על כל פסיעה ופסיעה, אף על פי שעדיין לא הלך אלא "חשב וכוין לילך", מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ונותן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה ש"חשב לילך".

אמר לו מהו "לשמור מזוזות"? וכי יש מזוזות בבתי כנסיות ובתי מדרשות? אלא

מוכח לומר מה שאמרו "לשמור מזוזות פתחי" פירוש, "מה המזוזה אינה זזה מהפתח, כך אל תהי זז מבתי כנסיות ובתי מדרשות", "אשרי אדם שמע לי" פירושו לשון מחשבה, ועל ידי זה אינו זז מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, כשהוא בבית הכנסת הרי הוא כ"ב"בית הכנסת, וכשיצא מבית כנסת ומבית המדרש ומחשב ומכוין ש"יהיה" בבית הכנסת ובבית המדרש, ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה. וכפי זה מעלה עליו כאלו

כפי זה במצרים היה להם לב אחד, וזהו כוונת הי"ת באומרו לב

אחד היה לכם במצרים, ונתתם לי שתי לבבות, ומפני ששניהם אחד, דם פסח הוא סבה לדם מילה, דהא בהא תליא, דצריך סור מרע ועשה טוב, דהעיקר הוא הדבקות בהי"ת, שדם פסח תיקון לעבודה זרה, והמילה היא הדבקות בהי"ת, לזה אמר "באחת מעיניך" בדם פסח וברם מילה, ששניהם אחד, ולזאת הכוונה אמר "באחד ענק מצורניך" זה משה מיוחד והגבור שבשבטיך, כוונתו לומר מה שקרא הכתוב לדם פסח ודם מילה "אחת מעיניך" והם שנים, דם פסח הוא סבה לדם מילה והעיקר הוא דם מילה, שהרי זה על ידי משה, כמו שאמרו רז"ל במדרש רבה [שמות רבה יט. ח. ז] "זאת חקת הפסח" [שמות יב. מג] אמר רבי שמעון בן חלפתא וכו' היה הקב"ה מבקש לגאלם, קרא למשה ואמר לו, לך ומול אותם, והרבה מהם לא היו מקבלין, כיון שעשה משה את הפסדו, גזר הי"ת לד' רוחות העולם, ומן הרוחות שבגן עדן נדבקו באותו הפסח וכו'.

ולזאת הכוונה אמר אל תתמה שהם שנים, דם פסח ודם

מילה, והכתוב קראם אחד "באחת מעיניך" הא בהא תליא, ושניהם אחד, והראיה במה שנעשה על ידי משה "באחד ענק מצורניך" זה משה המיוחד והגבור שבשבטיך, שעל ידי הפסח שעשה שגזר הי"ת על ד' רוחות שבגן עדן, ומן הרוחות שבגן עדן נדבקו באותו הפסח על ידי שלא רצו למול, ובאותה שעה מלו, היא הוראה שהעיקר הוא דם מילה, ודם פסח הוא סבה לדם מילה, ולזה הכתוב קראם אחד. כפי כל האמור מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו וז"ל, "והיה אם שמוע"

תשמע" זה שאמר הכתוב "אשרי אדם שומע לי" אשריו לאדם ששמועותיו לי וכו'.

וכדי להבין צריך להקשות א' מה הוקשה לו בשני

הפסוקים. ב' מהו כוונתו באומרו "ששמועותיו לי". ג' אומרו, על דלתי אין כתיב כאן אלא על דלתותי, לא יכלתי להולמו. ד' אמרו שהקב"ה מונה פסיעותיך ונותן לך שכר וכו' פשיטא ומה בא לחדש לנו בזה? ה' צריך להבין אומרו, מהו "לשקוד על דלתותי" מהו "לשמור מזוזות", קשיא על ידי אותו הפירוש שפירש ב"אשרי אדם שמע

פרשת תזריע

אינו זו מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, ואם כן אתי שפיר הפסוק כולו על המחשבה והכוונה.

במדרש [ראה מנחות מג, ב], בשעה שנכנס דוד לבית המרחץ וראה את עצמו ערום אמר, אוי לי שאני ערום בלא מצוות, כשנסתכל במילה בבשרו שמח שנאמר [תהלים קיט, קטב] "שש אנכי על אמרתך", ואמר שירה שנאמר [תהלים יב] "למנצח על השמינית", על המילה שנתנה בשמינית. ע"כ.

אשה כי תזריע וילדה זכר [ויקרא יב, ב] ודרשו רז"ל, אשה מזרעת תחלה יולדת זכר [נדה לא, א]. ונראה לי שזהו רמז במילת "לאמר" [ויקרא שם א] שהיא מיותרת, אלא לרמז מלבד מה שאמרו "וילדה זכר וטמאה" וגו' שהוא לענין הטומאה, אלא יש אמירה אחרת נעלמת והיא, אשה מזרעת תחלה יולדת זכר. וזה גם כן רמז בדברי שרה אמנו שאמרה "אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדוני זקן" [בראשית יח, יב], אלא כוונתה אפילו שיעשה ה' עמי נס ש"אחרי בלתי היתה לי עדנה", ואהיה ראויה לילד, אבל "ואדוני זקן" ואין לו תאוה וחימוד כל כך, כדי שאהיה אני מזרעת תחלה ויולדת זכר, כי אי אפשר להיות נס בתוך נס, ואפשר שאלד בת מאחר שאיני מזרעת תחלה. "ויאמר ה'" למה זה צחקה שרה" [שם יג] רוצה לומר למה הוקשה לה שלא יתכן להיות נס בתוך נס, "היפלא מה" דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן" [שם יד], כלומר שתתעבר ותהיה מזרעת תחלה, ועל ידי זה תלד בן, וזהו "ולשרה בן", והוא גם כן מה שאמר "וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר" [שם כא, א], הכפל כוונתו לומר "וה' פקד את שרה כאשר אמר", אמרו "כעת חיה" דקאי על העיבור, ואמרו "ויעשה ה' לשרה כאשר דבר" שאמר "ולשרה בן" דהיינו שיהיה לה חימוד ותאוה ומזרעת תחלה, שעל ידי זה "ולשרה בן".

ולחוסר ידיעתי זהו כוונת רש"י באומר, "וה' פקד את שרה", הריון, "כאשר דבר", בלידה, דהיינו הלידה שיהיה זכר, וזה בזכות אברהם, וזהו אומר "לזקניו" לשון רבים, שהיה זקן וזכה לתורה תמימה, פשט וסוד, שהיו כליותיו נובעות חכמה, דאין זקן אלא מי שקנה חכמה [קידושין לב, ב].

ולחוסר ידיעתי זהו כוונת הכתוב באומר [בראשית כא, ג] "ויקרא אברהם

אמר הקב"ה מי הוא זה, כמורה באצבע, שמחשב ומכוין קודם מעשה המצווה שבא לבית הכנסת, ולא מצא את כבודי שם? ולא עוד אלא לא דיך שאתה מקבל פני שכינה, אלא שאתה יוצא משם טעון ברכות, כוונתו לומר לא דיך שאתה מקבל פני שכינה ותהנה נשמתך מזיו השכינה, אף גופך אין הי"ת מקפח שכרו, שחשב והלך ועשה מעשים בפועל, ואתה יוצא משם טעון ברכות כגון "וברכך, והרבך, וברך פרי בטנך" [דברים ז, יג], ואנו בטוחים בחסדי האל שנאמר [משלי ח, לה] "כי מוצאי מצא חיים" זה קאי למה שתהנה הנשמה מזיו השכינה, "ויפק רצון מה" [שם] זהו הנאת הגוף, שהוא יוצא משם טעון ברכות.

הוי "והיה אם שמוע תשמע" הכפל כוונתו לומר עכשיו שאמרנו שמצווה על האדם לחשוב ולכוון קודם המעשה, לזה כפל והיה אם "שמוע", רוצה לומר אם תזכה ל"שמוע", דהיינו לחשוב ולכוון "קודם" המעשה, יקרא עליך שם "תשמע" לה' אלהיך, דהיינו יעידו ויגידו עליך העליונים והתחתונים "תשמע בקול ה' אלהיך", וזה אינו לכל העולם אלא ליחידי סגולה, ולזה אמר "אם שמוע תשמע" רוצה לומר אם יזכה. והי"ת יתן בלבנו אהבתו, ויזכנו להיות מאותם החושבים לעשות ומקיימים ועושים, אמן כן יהי רצון.

הזכרים בנקבה והנקבה בזכר, זהו כוונתם באמרם "מה לילוד אשה" רוצה לומר שעל ידי זרע האשה שמזרעת תחלה תלד בן, ונקרא ילוד אשה ולא ילוד איש כאמור, ואין ראוי לו, מאחר שהוא בשפל המדרגה, להיות בינינו.

אמר להם "לקבל תורה הוא בא" כוונתו לומר אדרבא היא הנותנת, ואם

האשה על ידי שהיא מקבלת מהאיש, דהאיש משפיע בה על ידי שהיא מקבלת ממנו יהיה לה חמוד ותאוה, ויהיה לה הכנה שתהא מזרעת תחלה ותזכה ותרויח שתלד בן, התורה גם כן שהם מקבלים היא משפיעת להם, דיש להם חימוד ותאוה גדולה כשמקבלים אותה, שתשפיע להם כמה טובות, וכך הי"ת שעל ידי קבלתם את התורה ירדו ששים רבוא של מלאכי שרת וקשרו לכל אחד ואחד ב' כתרים [שבת פ"ח א], על אחת כמה וכמה שיזכו להכנה גדולה וראויים לקבלת התורה, ואין קטרוגכם קטרוג.

ומה שאמרו "בשעה שעלה משה למרום" ולא אמרו "בשעה שעלה משה

לשמים", וגם כן אמרם "בשעה", לרמוז ענין אחר מלבד הנראה מפשט המאמר, דהיינו כשיצאו ישראל ממצרים באותה שעה זכו לב' עמודים, ועמוד האש בזכות משה [ראה שהש"ד ד, יג], לזאת הכוונה אמרו רז"ל בשעה שעלה משה למרום אמרו מה לילוד אשה בינינו, אמר להם הי"ת לקבל תורה, מאחר שיצאו ישראל ממצרים אדעתא לקבל תורה שאמר לו הי"ת "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה" [שמות ג, יב] ואמירה לגבוה כמסירה להדיוט [קידושין כח, ב], ואפילו שעדיין לא קבלוה כאלו קבלוה.

אמרו לו "חמדה גנוזה" וכו' כוונתם באמרם "חמדה", שאנו חומדים, ואתה גזרת

אומר להיות גנוזה, מלבד כ"ו דורות שעברו, עוד תתקע"ד דורות, שנאמר "דבר צוה לאלף דור" [תהלים קה, ז] ואתה מבקש ליתנה לבשר ודם, התורה היא אש ואנו אש, וראוייה לנו ואינה ראויה להם, שהם חומר עכור, אמר לו למשה, החזר להם תשובה, כוונתו לומר התשובה של הקטרוג האחר היא בעצמה של הקטרוג השני ואדרבא על ידי שאתם מקבלים את התורה תהיה לכם הכנה והם אינם צריכים הכנה ותיקון, ואינם צריכים לקבלת התורה. אמר לו משה, מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל פיהם ואיני יכול להשיבם, והטעם שמא ישרפוני בהבל שהם אש, והתורה נקראת אש,

את שם בנו הנולד לו, ולזאת הכוונה יצחק נולד למאת שנה, כדי שיהיה זך ונקי מן החומר, ולזה יצחק נקרא "עולה תמימה", מאחר ששרה אמו אחרי בלותה היתה לה עדנה, והוא זך ונקי מפאת אב ואם, וזה היה לה בזכות אברהם, ולזה איקונין שלו דומה לאברהם, שבא בזכותו

[תנחומא תולדות א. בבא מציעא פ"א, א].

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "מי מלל לאברהם היניקה בנים"

[פס"ז] פירש"י ז"ל, היה לו לומר מי "דיבר" לאברהם, ואמר "מלל" חשבון מאה, כוונתו לומר שאם תאמר שהוא אסופי, כמו שכתב רש"י ז"ל, ותרץ "היניקה בנים שרה" הביאו השרות בניהם והניקה אותם, והלך אותו החשד.

אבל קשה והחשד שהיו אומרים מאבימלך נתעברה שרה עדיין במקומו!

[ראה רש"י תחילת פרשת תולדות] ולחוסר ידיעתי על דרך מה ששמעתי מתלמיד חכם אחד שמו כמה"ר משה אשכנזי מה שכפל "אלה תולדות יצחק בן אברהם, אברהם הוליד את יצחק" [בראשית כה, יט] לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה, לזה כפל ואמר "אברהם הוליד את יצחק", כוונתו לומר מאחר שאמרו רז"ל אשה מזרעת תחלה יולדת זכר, איש מזריע תחלה יולדת נקבה, מוכח לומר אברהם הוליד את יצחק, דאי מאבימלך, התאוה והחימוד הוא לאבימלך יותר משרה, והוא מזריע תחלה ותלד בת, וממה שראינו ילדה בן מוכח אברהם הוליד את יצחק.

וזהו מה שכתוב כאן "מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה"

כדארמן, על ידי שהניקה בנים שרה הלך החשד שהיו אומרים אסופי. מה יש לך לומר? חשד של מאבימלך נתעברה שרה? "כי ילדתי בן לזקניו" [בראשית כא, ז] אחר שילדתי בן הלך גם כן אותו החשד.

ובזה נבין מה שאמרו רז"ל [שבת פ"ח, ב], בשעה שעלה משה למרום אמרו

מלאכי השרת לפני הקב"ה, מה לילוד אשה בינינו, אמר להם לקבל תורה בא וכו' עיין לעיל לשון המאמר ומה שהקשינו עליו ופירשנו אותו, ועתה נפרש אותו באופן אחר, והוא על פי מה שאמרו דאשה מזרעת תחלה יולדת זכר, איש מזריע תחלה יולדת נקבה, שראינו שתלה הכתוב הזכרים בנקבה והנקבה בזכר, כדכתיב [בראשית מו, טז] "אלה בני לאה ואת דינה בתו", הרי ראינו שתלה

אדוננו מה אדיר שמך בכל" [תהלים ת, ב] רוצה לומר
אנו מודים בכל הקטרוגים שאמרנו.

יצא לנו מכל האמור, אשה מזרעת תחלה
יולדת זכר, צריך להבין

טעמא מאי, אלא הכוונה היא על דרך מה שפירש
החכם הכולל כמה"ר אהרן הסבעוני מהו כוונתם
של מלאכי השרת כשעלה משה למרום אמרו
מה לילוד אשה בינינו, אלא על דרך מה שאמרו
רז"ל, כל הבא בזכות האשה אין לו חיים, והראיה
חבקוק [נוהר ח"א, ג, ב], ומשה בא בזכות אמו שנאמר
"יראת אדני היא חכמה" [איוב כח, כח], בזכות "יראת
ה'" שהיא "יוכבד" זכתה ליצא ממנה "חכמה"
שהוא "משה" [ראה שמות רבה א, יז], ולזה אמרו מה לילוד
אשה, רוצה לומר שבא מכחה של נקבה, יהיה
בינו שאנו גברים.

וידוע מה שאמרו רז"ל ישראל במטמונים,
כדומה לאשה שמונה שבעה

ימים כדי שתצא מימי טומאה לימי טוהר, כפי
זה ישראל היו דומים לאשה, ובמעמד הר סיני
באמרם נעשה קודם לנשמע הוכנו להיות כמלאכי
השרת שהם גברים, וזה דומה לאשה שהזריעה
תחלה ועל ידי כך הרויחה "יילדה זכר", כך ישראל
על ידי שהקדימו נעשה לנשמע הרויחו ב' כתרם,
והיו דומים למלאכי השרת.

צריך להבין למה התינוק נימול לשמונה,

לכאורה נראה מדראינו שאמו
תטמא שבעת ימים כדכתיב "וטמאה שבעת ימים"
[ויקרא יב, ב] וסמיך ליה "וביום השמיני ימול" [שם ג,
משמע כשם שהאם טמאה שבעה אף הבן
טמא טומאת שבעה.

ובספר הילקוט כתוב [ילקוט שמעוני ויקרא פרק י"ב]
"וטמאה", היא טמאה ואין

הולד טמא, והלא דין הוא, ומה היא שהולד גרם לה
טומאה, טמאה, ולד שגרם טומאה אינו דין שהוא
טמא? שער המשתלח יוכיח שגרם טומאה וטהור,
לא אם אמרת בשער המשתלח שאין לו טומאה
תאמר בולד שיש לו טומאה, הואיל ויש לו טומאת
יהיה טמא? תלמוד לומר "וטמאה" היא טמאה ואין
הולד טמא. משמע מזה שאין לו טומאה.

וצריך להבין למה נימול לשמונה, וכתב
שם בפרשת תזריע [שם, שם],

מפני מה אמרה תורה מילה בשמונה, שלא יהיו
כל העולם שמחים ואביו ואמו עצבים, ובפרשת

ואין לי פה להשיב, אמר לו, אחוז בכסא כבודי,
ואחזית כסא הכבוד היא התשובה, דהיינו נשמות
ישראל מתחת כסא הכבוד, והם גם כן אש יותר
ממלאכי השרת, וראויים לקבלת התורה.

אמר להם משה תורה שאתה נותן לי מה
כתיב בה, כוונתו לומר,

אני מודה לדבריהם שהתורה שייכא להם, ושייכא
לנו, אבל הם שתי תורות פשט וסוד, הפשט שייך
לנו, והסוד שייך להם, ולא באתי לקבל כי אם
הפשט, וזהו כוונתו באומר, תורה שאתה נותן לי
מה כתיב בה וכו' ואין שייך בהם חלק הפשט.

אבל עדיין קטרוג אחר על שבטל הגזרה
של תתקע"ד דורות, ולא ראינו

שהשיבם עליהם, אלא הם קטרוג שהם בשר ודם,
ואינם ראויים לקבלת התורה, והם, שהם אש
וקדושים ראויים לקבל אותה, אמר לו אדרבא היא
הנותנת שאנו ראויים לקבלתה יותר מהם, כלום
למצרים ירדתם, לפרעה נשתעבדתם, רוצה לומר
ישראל ירדו למצרים שכולה מלוכלכת בזמה
ולא למדו ממעשיה "שבטי יה עדות לישראל"

[תהלים קכב, ז] שלא היה להם זנות כלל ועיקר, ואתם
ירדתם לארץ אפילו שאתם אש ועשיתם הזנות,
מה יש לכם לומר? כשהיו במצרים היו "מה אלו
אף אלו", שוב מה כתיב בה "לא יהיה לך אלהים
אחרים" [שמות כ, ב] רוצה לומר, שזה היה קודם מתן
תורה, ועוד התורה שייכא לנו שצותה על עבודה
זרה ואינה שייכא לכם, דאתם אין לכם יצר הרע,
דלא צותה כי אם למי שיש לו יצר הרע, ואמרו
רז"ל, אמר הקב"ה בראתי לכם יצר הרע נתתי

לכם תורה תבלין [קידושין ל, ב], ואם כן התורה שייכא
לנו יותר מכם, והתשובה של קטרוג שאנו בשר
ודם ואין אנו ראויים לקבלת התורה, היא בעצמה
התשובה של ביטול הגזרה של תתקע"ד דורות, על
דרך מה שאמר מהרמ"א [רבי משה אלשיך] ז"ל שהי"ת
גזר אומר ליתן התורה לאלף דור, כשראה עשרה
דורות דמאדם ועד נח, וגם כן העשרה דורות שמנח
ועד אברהם רעים וחטאים אמר הי"ת אם לא נתן
התורה לארץ אין העולם מתקיימת, עשה כמה
תיקונים קודם ירידתם למצרים, וגם כן תקונים
אחר ירידתם למצרים שהיא כור הברזל עיין
בספרו הקדוש בספר שמות, ומה שהשיבם "כלום
למצרים ירדתם", כוונתו לומר נתבטלה הגזרה
על ידי ירידתם למצרים כאמור, ואין לכם לקטרוג
על ביטול הגזרה של תתקע"ד דורות כאמור. ואגב
חזא תרתי להשיבם על ביטול הגזרה וגם כן על
קטרוג בשר ודם כדפרשית, מיד ענו ואמרו "ה'

ומאחר שהיא בבשרו, מצווה תמידית, ולזה שמח, שנאמר "שש אנכי על אמרתך" [תהלים קיט, קטב] יותר מכל המצוות, והטעם "כמוצא שלל רב" [שם] דהמוצא שלל רב רוצה לומר, וכי אינו שמח כי אם בשעת המציאה, אלא כל זמן שהשלל עמו הוא שמח!

כך גם כן כל זמן שהמילה בבשרו הוא שמח, דמצווה תמידית היא, ואמר שירה, ומהשירה בעצמה תדע ההפרש שיש בין המילה ובין שאר המצוות, שנאמר "למנצח על השמינית" על המילה שנתנה בשמינית, למה השירה אמרה על הזמן ולא אמרה על המילה בעצמה, דכך היה לו לומר למנצח על המילה?

אלא כוונתו לומר שהמילה חמורה מכל המצוות, שכך אמרו רז"ל, גדולה מילה שדוחה את לא תעשה שבתורה [דאה נדרים לא, ב], ומהיכן למדו זה? ממה שאמרה תורתנו "ביום השמיני ימול בשר ערלתו" [ויקרא יב, ודרשו רז"ל [שבת קלב, א] "ביום השמיני" אפילו בא יום שמיני בשבת, המילה דוחה את השבת, כפי זה המילה חמורה יותר מכל המצוות, ולזה אמר שירה על הזמן ולא על המילה בעצמה, ואם כן מצווה תמידית, ולזה תלה הענין בהסתכלות. והי"ת יזכנו לכל המצוות, ויתקיים בנו מה שאמר הכתוב [במדבר טו, גט] "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", אמן כן יהי רצון.

לך לך [ילקוט שמעוני סימן צב] כתב למה התינוק נימול לשמונה ימים, שקנה הקב"ה רחמים עליו להמתין לו עד שיהא בו כח עיין שם.

ולמה אינו נימול ביום שביעי, שיום הז' הוא קדוש יותר מיום ח' שכל שביעות קדושים, שיום השביעי קדוש, והשביעית שמיטה, ו' רקיעים וחד ערבות, וכאלה רבות? ותרץ שלא יהיו כל העולם שמחים ואביו ואמו עצבים. הכלל שהמילה מצווה רבה היא וגזרת הכתוב ביום השמיני, אפילו שיום השמיני הוא יום שבת מלין בשבת.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, בשעה שנכנס דוד לבית המרחץ ראה עצמו ערום, אמר אוי לי שאני ערום וכו', וכדי להבין צריך להקשות א' אומרו "וראה עצמו שהוא ערום" מיותר, דמאחר שהוא בבית המרחץ פשיטא שהוא ערום. ב' אומרו "אמר אוי לי שאני ערום וכשנסתכל במילה שבבשרו שמח", מתחלה מאי סבר ולבסוף מאי סבר? ג' אמרו, כשנסתכל במילה מהו כוונתו באומרו "כשנסתכל", שזה אינו צריך הסתכלות, היה לו לומר "כשראה המילה שבבשרו"!

אלא הכוונה שדוד המלך תמיד המצוות עמו, תורה, ציצית, וכאלה רבות, ואפילו כשיכנס לבית הכסא מותר ליכנס בציצית קטן, ואפילו אם רוצה להחמיר על עצמו שלא ליכנס בו ויהיה ערום מהמצוות אין לו שום עוון בזה, על צד ההכרח יהיה ערום באותה שעה, אבל המרחץ אינו על ההכרח כי אם תענוג, ולזה כשנכנס לבית המרחץ וראה עצמו ערום אמר אוי לי, כוונתו לומר אפילו שבמקום אחר יהיה ערום, דהיינו בבית הכסא, שם אפילו שהוא ערום אין לו שום עוון על צד ההכרח, אבל בבית המרחץ שאינו על צד ההכרח כי אם תענוג, כשראה עצמו ערום אמר אוי לי שאני ערום, ואפילו שראה המילה בבשרו סבירא ליה שאינה מצווה תמידית, שאינה נחשבת למצווה אלא בשעת המילה.

ואחר ההסתכלות אמר אין המילה דומה לשאר מצוות, ששאר המצוות אינם ב"בשר" האדם ומחוברים עמו, אבל המילה בבשרו.

פרשת מצורע

ובזה נבין מה שאמר התנא בפרקי אבות [פ"ב מ"א], הסתכל בג' דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מה למעלה ממך, עין רואה, ואזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבים, ע"כ.

וכדי להבין צריך להקשות א' אמרו "הסתכל" וחזר ואמר "דע מה למעלה" נראה שהדבר תלוי בידיעה. ב' מהו כוונתו באומרו "ואין אתה בא לידי עבירה" היה לו לומר ואין עבירה באה לידך. ד' מניינא למה לי?

אלא הכוונה ידי העבירה שמביאים האדם לעבירה הם ג', ראשון אם יש לו עזות היא סיבה לחטוא, שאין לו בושה להתבייש לא מהי"ת ולא מבני אדם, ובזה עושה כמה עבירות, זה יד ראשונה של העבירה.

היד השני של העבירה אם יש לו כעס יבא לידי שפיכות דמים, ולשבועת שוא, וכדומה לזה.

היד השלישי של העבירה האומר כל מעשה האדם קדומים הם בידיעתו של הי"ת, וצריך האדם על אפו ועל חמתו לקיים ידיעת הי"ת, לזאת הכוונה אמר "הסתכל בג' דברים ואין אתה בא לידי עבירה", דהיינו לג' ידי העבירה הנזכרים, כנגד היד הראשון של עזות פנים אמר "דע מה למעלה ממך" שזה תלוי בידיעה, צריך שתדע מה למעלה ממך, ותכיר ערכך, וכשתדע זאת הידיעה שיש גדול ממך, הסתכל למה הוא גדול ממך, אתה בן אדם והגדול ממך בן אדם, הסיבה שהוא גדול ממך לפי מעשיו הטובים, ובזה ההסתכלות יתבטל אותה היד של העבירה של עזות פנים, שהסיבה של עזות פנים היא הגאווה, שאינך מתבייש משום אדם, ולזה תעשה העבירה, וכשתדע הסיבה שעל ידה הוא גדול ממך, יהיה לך בושת פנים, ויהיה לך ענווה ותשפיל עצמך, ואין אתה עושה שום עבירה.

כנגד יד העבירה השני, שהוא הכעס אמר "עין רואה ואזן שומעת" רוצה לומר, דיו לעבד להיות כרבו, שהי"ת מאריך אפו לעוברי רצונו, אף על פי שיכול להורגו קודם עשות העבירה, והי"ת מרוב רחמנותו מאריך אפו עד שיעשה תשובה ושב ורפא לו, וזה שאמר "עין רואה ואזן שומעת" שהי"ת רואה ושומע כביכול ואינו כועס, ואתה בן אדם שאתה

גרסינן בבבא בתרא [דף ע"ד. א], אמר רבה בר בר חנא, אמר לי ההוא טייעא, תא אחזי לך טורא דסיני וכו' שמעתי בת קול שאומרת, אוי לי שנשבעתי, ועכשיו שנשבעתי מי מכפר לי, כי אתא לקמיה דרבנן אמרו ליה, כל רבה בר בר חנא סיכסא הוא! היה לך לומר, מופר לך! והוא סבר, דילמא שבועתא דמבול הוא. ורבנן? אם כן "אוי לי" למה לי? ע"כ.

ידוע הוא שהענווה והשפלות הוא שורש משרשי העבודה, וזה ילמוד האדם מהבורא יתברך אף על פי שהוא רם ונשא אינו חפץ כי אם בדכא ושפל רוח, כדכתיב [ד"ה ישעיה נ, טו] את דכא ושפל רוח אנכי אשכון, וכתיב [תהלים נג, יט] "זבחי אלהים רוח נשברה", והגאווה היא סבה לחטוא, וזהו מה שאמר הכתוב [משלי כ, יב] "עין רואה ואזן שומעת, ה' עשה גם שניהם", מהו כוונתו בזה?

אלא על דרך מה שאמר הכתוב [מיכה ג, יח] "מי אל כמורך נושא עון" אמרו חז"ל, אין לך מלך עלוב כמו הי"ת, כביכול כשהאדם חוטא בורא משחית, ואותו המשחית אומר להי"ת פרנסני, ואלו יאמר לו לך למי בראך יפרנסך, ילך ויהרוג לאותו האדם שבראו, ומרוב רחמנותו מפרנסו.

זה שאמר הכתוב "מי אל כמורך" שאתה נושא העוון ומפרנסו, זה שאמר הכתוב, "עין רואה ואזן שומעת", רוצה לומר, אם ראית בני אדם שאינם עושים כהוגן, או שאינם מדברים כהוגן, ואין דבריך נשמעים, עשה עצמך "עין ראה ואזן שומעת", רוצה לומר ראה ושמע ולא תאמר להם שום דבר קודם שתבא אתה לידי ביזוי, והם יוסיפו סרה בעוונות ויענשו על ידיך, והטעם "ה' עשה גם שניהם", רוצה לומר ויבא בעל הכרם ויבער קוציו [בבא מציעא פג, ב], אבל יתברך שמו מאריך אפו עד שיחזור בתשובה ושב ורפא לו.

זה אומר "ה' עשה גם שניהם" שסבל המעשה הרע שעשו, וראה והעמיס והאריך אפו, גם אתה ראה ושמע, דדיו לעבד להיות כרבו.

וידוע הוא מה שאמר משה כשאמרו לו "הלהרגני

אתה אומר" [שמות ב, יד] אמר להם משה, "אכן נודע הדבר", וכתב רש"י ז"ל, נודע לי הדבר שהייתי תמיה עליו, מה חטאו מכל עכו"ם וכו' אבל אני רואה שהם ראויים לכך. כפי זה יש להם דין המצורע, ונכנסו במ"ט שערים דמסאבותא, ועשו הכנה במ"ט מונים לצאת ממ"ט שערי דמסאבותא וליכנס במ"ט שערי הטהרה, ואחר זה ההכנה שהשפילו את עצמם ועמדו במעמד הר סיני ונטהרו ונתקדשו, וזכו לקבלת התורה.

וזה מה שאמר "זאת תהיה תורת המצורע", אומרו "זאת"

רוצה לומר "זאת" ההכנה של "זאת" התורה שעל ידה זכו לקבלת התורה והיינו מ"ט מונים שהם שבעה שבועות, שביום טהרתן של אומה ישראלית בא אל הכהן, קאי להי"ת, על דרך "אלהכון כהנא הוא" [סנהדרין לט, א] היא כמו תורת המצורע שצריך יעשה הכנה להשפיל עצמו, כמו מה שעשו ישראל שהשפילו עצמם ונכנעו על ידי דם פסח ודם מילה, ואחר כך מונים מ"ט שנקראו ימי טוהר, כך גם כן המצורע יעשה אותה ההכנה של ב' צפרים וכו' והשבעה ימים של ימי טוהר, שמונה אחר שיעשה ההכנה של שתי צפרים, הם כנגד שבעה שבועות.

ולזאת הכוונה כמו ישראל אחר שבעה שבועות נכנסים ליום

שבועות, שהוא רמז לספירה שמינית הנקראת "יובל", מלמטה למעלה, ולזה ביום שבועות מקריבים עשרה קרבנות, פרים שנים, איל אחד, שבעה כבשים, ומאחר שהשפילו עצמם ונכנעו על ידי הב' דמים, הוכנו הכנה גדולה שפסקה זוהמתן והקדימו נעשה לנשמע, זכו להשפע מכל העשר, ולזה הקרבנות עשרה.

ואנו אחר החטא אין אנו מושפעים כי אם משבע, והמצורע

אחר החטא של לשון הרע, הלך ממנו השפעת השבע, ועל ידי אותה ההכנה של שתי צפרים קודם שבעה ימי טוהר, זכה להשפעת השבע, ולזה קרבנו אחר שבעת ימי טוהר, ב' כבשים, וכבשה אחת, וג' עשרונים ואיל אחד הרי שבעה לומר על ידי זה יזכה להשפע מהשבע, וכדומה לישראל שביום חמשים קרבנם עשרה, לרמוז שזכו אחר אותה ההכנה שעשו להשפעת העשר, על ידי שפסקה זוהמתן, ועל ידי העגל חזרו

טפה סרוחה לא תלמד מבוראך! ובזה ההסתכלות תתבטל יד העבירה השני.

וכנגד יד העבירה השלישי שאתה אומר הכל גלוי וצפוי

בידיעתו של הי"ת בין טוב ובין רע, ואתה מוכח במעשיך, ואין אתה בעל בחירה, אמר "כל מעשיך בספר נכתבים", כל מה שאתה עושה בין טוב ובין רע נכתב בספרו של הי"ת לפרוע לך, ואם אתה מוכח במעשיך ואין אתה בעל בחירה למה יכתבו מעשיך בספר? כפי זה לית דין ולית דיין, חס ושלום, וכשאתה מסתכל בזה הכתיבה מוכח לומר שאתה בעל בחירה ומוכח אתה לברוח מן העבירה ולידבק בכל מצווה.

יצא לנו מכל האמור שסיבת החטא היא הגאווה, והענווה והשפלות

היא שרש משרשי העבודה. ולזאת הכוונה אמר הכתוב לטהרת המצורע "שתי צפרים חיות טהורות ועץ ארו ושני תולעת ואזוב" [ויקרא יח, ז], פירש רש"י ז"ל טהורות, פרט לעוף הטמא, לפי שהנגעים באים על לשון הרע שהוא מעשה פטופטי דברים, לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטטים תמיד כצפצוף קול, ועץ ארו, שהנגעים באים על גסות הרוח, ושני תולעת ואזוב, מה תקנתו ויתרפא, ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב.

ומאחר שבא לידינו טהרת המצורע נימא בזו מה

שחנני האל, וכדי להבין צריך להקשות, א' למה בטהרת המצורע אמר "זאת תהיה תורת המצורע" [שם ב] מה שלא אמר בכל הצוויים של טהרת הטמא, כטהרת היולדת, וטהרת טמא מת, וטהרת הזב, וכדומה להם. ב' למה ימי הטומאה שבעת ימים בכל טמא, טומאת לידה שבעה, וטומאת מצורע שבעה וכן על זה הדרך. ג' למה הטהרה של המצורע משונה מכל הטהרות, שאינו מונה שבעה ימים עד שיעשה זאת ההכנה של צפרים ועץ ארו ואזוב. ד' למה קרבנו ב' כבשים וכו'?

אלא הכוונה היא ידוע הוא שהצרעת באה לאדם על

עסקי דיבה, כמו שאמרו רז"ל בפרשת שלח לך [ראה רש"י], למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים? לפי שלקתה על עסקי דיבה, שדברה באחיה, ורשעים הללו לא לקחו מוסר.

ימוש", כפי לשונו ז"ל התפיש בדבר הנדור דהיינו נדר ש"חסדו לא ימוש מאתנו" בדבר הנדור שנדר "על עבור מי נח" ואפילו אם תמצא לומר שהי"ת אמר בלשון שבועה, ואינו דומה דבר הנתפש בנדר לדבר הנתפש בשבועה, דיש חלוק, דדבר הנתפש בנדר הלא הוא כמוהו, ודבר הנתפש בשבועה אינו כלום, כאשר כתוב בהלכות נדרים [סי' רל"ט].

כתוב שם דווקא שיהא פטור ממלקות ומקרבן על דבר המותפש, אבל איסור דרבנן מיהא איכא, וכתוב שם, אבל אם אמר על השני, אני נשבע על זה כמו שנשבעתי על הראשון, אין זה מתפש אלא שבועה גמורה, ואסור ככל איסור של ראשון, ובנדון דידן הכתוב אמר בפירוש שנשבע על השני, דכתיב "אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי" וגו', ואסור על השני דהיינו על שבועת ש"לא ימוש חסדו מאתנו", כמו איסור שבועת המבול.

ואפילו לרש"י ז"ל שאמר התפשה בשבועת המבול, איסור דרבנן מיהא איכא, ולזאת הכוונה אמר רש"י ז"ל, והוא רבה בר בר חנא סברי דילמא שבועתא דמבול דכתיב "אשר נשבעתי מעבור מי נח" וגו', מה בא להודיענו בזה, זיל קרי בי רב הוא, ומה בא לחדש?

אלא כוונתו של רש"י ז"ל לתרץ מה שהקשינו, איך עלה בדעתו של רבה בר בר חנא על שבועתא דמבול, מכמה דחיות כאמור, לזה אמר רש"י ז"ל, והוא סבר רבה בר בר חנא על שבועתא דמבול, ואל תקשה אם הוא על שבועתא דמבול איך אמר "אוי לי שנשבעתי" וכו', חס ושלום הי"ת חפץ בהשחתת העולם?

לזה אמר רש"י ז"ל, והוא רבה בר בר חנא סבר על שבועתא דמבול, ומה שאמר "אוי לי", על דרך מה שאמרו בגמרא מסכת סוטה [דף י"א, א'] "הבה נתחכמה לו" [שמות א', ט], א"ר חמא בר חנינא, בא ונתחכם למושיעין של ישראל וכו', נדונם במים, כבר נשבע שלא להביא מבול לעולם שנאמר "כי מי נח" וגו', והם אינם יודעים שעל כל העולם אינו מביא, אבל על אומה אחת מביא, כפי זה השבועה דווקא על כל העולם, אבל על עכו"ם לבדם יביא, והי"ת ראה שאין ישראל עושים רצונו ואינם ראויים להגאל, וכביכול "בכל צרתם לו צר" [ישעיה סג, ט], ולזה אמר

להשפעת השבע, ולזאת הכוונה אמר הכתוב [ויקרא יד, יא] "והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואתם לפני ה'", כדומה לאומה ישראלית שעמדו אחר שבעה שבועות לפני ה'.

יצא לנו מכל האמור שהענווה והשפלות היא שרש משרשי העבודה, והאדם אינו חוטא אלא על ידי הגאווה, והי"ת ברוב רחמיו וחסדיו תקן לו זאת ההכנה הנזכרת כדי שישפיל עצמו ושב ורפא לו, שהי"ת אינו חפץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחיה [דאה יחזקאל יח, כג], ונשבע שלא יביא מבול להשחית את העולם [דאה בראשית ה, כא] והתפיס שבועת החסד לשבועת המבול, שנאמר [ישעיה נד, ט"ז] "כי מי נח וגו' וחסדי מאתך לא ימוש" וגו'.

בזוה נבין המאמר שהתחלתי בו, אמר רבה בר בר חנא, אמר לי ההוא טייעא, תא אחזי לך טורא דסיני וכו' ע"כ.

וכדי להבין צריך להקשות, א' אמרו "ועכשיו שנשבעתי מי מפר לי" למה אמר בלשון הפרה, דשייכא להקב"ה, דבעלה מפר לה, ולא אמר בלשון התרה דשייכא לזכר דהחכם מתיר, ואפילו אם נאמר דכביכול תשש כחו כנקבה כשאומה ישראלית אינם עושים רצונו, אם כן איך לא הבין רבה בר בר חנא שעל שבועת הגלות קאי מכח לשון הבת קול שאמרה לו הפרה ולא אמרה בלשון התרה?

ותו איך עלה על דעתו של רבה בר בר חנא לומר דקאי על שבועתו במבול, חדא, אם הוא על המבול שבועתו איך אמר "אוי לי שנשבעתי", וכי חפץ הי"ת בהשחתת העולם, ועוד הרי כתב הרשב"א ז"ל, נדר או שבועה לתועלת מי שנשבע או נדר לו, אינו יכול להתיר אלא מרצונו, ואם כן כיון ששבועת המבול היא לתועלת כל העולם, היאך מכרזת הבת קול "מי מפר", כאילו יוכלו להפר, והא ליתא?

ותו והלא כמה רבבות אלפי שנאן יש לו להקב"ה בעולמו, ישאל ויתירו לו, ומה זה יקוה לאיש וייחל לבני אדם? [ע"פ מיכה ה, ו] אלא הכוונה היא, הכתוב [ישעיה שם] אומר "אשר נשבעתי מעבור מי נח", רש"י ז"ל פירש "כי מי נח זאת לי" וגו' "כי ההרים ימוש", אף אם תכלה זכות אבות ואמהות, "חסדי מאתך לא

מה שאמר "אוי לי ומי מפר לי" לתועלת ישראל, והוא סבר סברא אחרת, אם יאמר לו מופר לך, תופר שבועת החסד, וזהו כוונתו באומרו, דילמא שבועתא דמבול, דכתיב "אשר נשבעתי מעבור מי נח" וגו' רוצה לומר נתיירא מהגמר דהיינו ש"נשבע על החסד שלא ימוש מאתנו", דהיינו אם יפר לו שבועת המבול תופר גם כן שבועת החסד, דשמא יגרום החטא כאמור, ואם תופר השבועה והם אינם ראויים, שמא יביא המבול על כל העולם ויחריב את העולם? ולא רצה להפר.

ורבנן אמרו "אוי לי" לא הוה צריך למימר, רוצה לומר לא תחוש מזה, דאם כך, לא היה לו לומר "אוי לי", אלא היה לו לומר "אוי שנשבעתי", ומדאמר "לי" רוצה לומר שאני בעל החסד ואיני חפץ בהשחתת אפילו עובדי כוכבים ומזלות, שמדתי מטה כלפי חסד, ואיך תחוש על זה, ומדאמר "לי" מוכח לומר שכוונתו לו על שבועת הגלות, דבכל צרתם לו צר, והיה לך לומר מופר לך.

ומה שהקשינו ומה זה יקוה לאיש ויחל לבני אדם, אפשר לזאת הכוונה אמר גם כן "מי יפר לי", דתיבת לי מיותרת, אלא על דרך מה שכתוב בהלכות נדרים [ס"י רכ"ח ט"ב] נדר על דעת חבירו אין מתירין לו, אלא אם כן הודיעו וכו', דווקא וכו'.

הכלל העולה דווקא אם נשבע על דעתו, וגם כן אם הדירו או השביעו בשביל שום טובה שעשה לו עיין שם. וזאת השבועה שנשבע הי"ת שלא יביא מבול לעולם ולא ימוש החסד, אם נאמר כביכול שנשבע על דעתם, שהרי ראינו שדבר עמהם לנכח, "אשר נשבעתי מעבור מי נח כן נשבעתי מקצוף עליך וגו' וחסדי מאתך" וגו' אין מתירין לו אלא אם כן הודיעו, ולזה אין מי יכול להפר לו כי אם למטה, ואין רבבות אלפי שנאן יכולים להתיר לו.

ואי נמי שלא נשבע על דעתם כי אם נשבע להם, ולא אמר להם על דעתכם, שיש חילוק בזה דווקא לבני אדם אבל להי"ת שהוא מטה כלפי חסד, וזו השבועה היא לטובת בני אדם שייך בו דין הנודר על דעת חבירו, שאינו יכול להתירו אלא לדעת חבירו, ולזה אמר מי יפר לי.

והתוספות כתבו [ב"ב ע"א], עכשיו שנשבעתי מי מפר לי, ותימה דאמאי אין הקב"ה

"אוי לי שנשבעתי" על המבול, דאלו לא נשבעתי הייתי מביא מבול על עכו"ם, ואומה ישראלית מתיראים ועושים תשובה, ויהיו ראויים לגאולה, ואפילו אם תמצא לומר דבלאו התרה יכול להביא מבול על עכו"ם, דהשבועה אינה כי אם שלא יביא מבול לעולם כולו, כמו שנאמר בגמרא הנזכרת, אף על פי כן, ללמד דרך ארץ שלא ינהגו קלות ראש.

על דרך מה שכתוב בהלכות שבועות [ס"י רל"ז] מי שנשבע

בשמים ובארץ וכו' מיהו בכל אלו שאמרנו בסעיף זה שאינן שבועה אף על פי כן מאיימין עליהם ומראין להם שהיא שבועה, ומצריכין אותם התרה כדי שלא ינהגו קלות ראש בשבועה, ע"כ. ולזה אמר הי"ת, "אוי לי", ואמר גם כן "מי יפר לי" דתיבת "לי" מיותרת, דבודאי ההפדה "לו" על שנשבע, אלא הכוונה היא אפילו שאין צריך הפדה כדאמרן, שהשבועה על כל העולם, ההפדה שייכא לו, דווקא, ולא לבני אדם, ש"בני אדם" נדון כמו זה, אין צריכין לו הפדה.

ומה שאמר לשון הפדה דשייכא לנקה, על דרך מה שכתוב בהלכות נדרים [ס"י רכ"ט ט"ב] שאין הפרת הבעל עוקרת הנדר מעיקרו, דמיגז גיזו, אבל בהתרת החכם הותר מקצתו הותר כולו, ככתוב בריש הסימן הנזכר. והי"ת התפיש כפי לשון רש"י ז"ל שבועת החסד שלא ימוש מאתנו בשבועת המבול, והי"ת רצה להתיר שבועת המבול ואמר בלשון הפדה, לומר אל תחוש שמא אם תופר שבועתא דמבול, תופר גם כן שבועת החסד, אין לשון הפדה עיקר! אפילו הנדר בעצמו כולו דמיגז גיזו! ומכל שכן הנתפש בו! ואם יש מי יאמר מופר לך, אין התרה לשבועת החסד, ולזאת הסברא רבה בר בר חנא קשה, אם כן דאין שום חשש על שבועת החסד, וגם כן אין המבול על כל העולם כי אם על עכו"ם, והיה לו לומר מופר לך, שזאת ההפדה לטובתן של ישראל ולתועלת העולם.

לזה בא רש"י ז"ל ואמר, והוא רבה בר בר חנא, סבר סברא אחרת, שהי"ת התפיש בדבר הנודר, כאמור על החסד שלא ימוש מאתנו, ולזה אמר איך נאמר לו מופר לך, בשלמא אם היו ישראל ראויים, ועושים רצונו של מקום, כשתפר לו שבועת המבול, לא תופר שבועת החסד, ושמא יגרום החטא, וכשיפר שבועת המבול תופר שבועת החסד, ורז"ל סברו

פרשת אחרי מות

במדרש רבה [ויקרא פרשה כ, ה], רבי אחא ורבי זעירא פתח, "וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן" [ויקרא טז, א] האי הוא דכתיב [איוב לז, א] "אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו", מהו "ויתר"? "יקפץ". אמר הקב"ה, לא יהיו בניו של אהרן דומים למטהו, נכנס יבש ויצא לח, טיטוס הרשע נכנס לבית קדשי הקדשים, וחרבו שלופה בידו גירד את הפרכת ויצאה חרבו מלאה דם, נכנס בשלום ויצא בשלום, ובניו של אהרן נכנסו להקריב ויצאו שרופים, האי הוא דכתיב "אחרי מות שני בני אהרן" ע"כ.

דבר ידוע הוא שאין קרוב להי"ת כאומה ישראלית, כדכתיב "לבני ישראל עם קרובו" [תהלים קמח, ז] מפני שהם חלק ממנו יתברך ונקראו בנים כדכתיב "בנים אתם לה' אלהיכם" [דברים יד, א] מה שאין כן השבעים אומות, ונקראים גם כן "נחלתו" כדכתיב "יעקב חבל נחלתו" [שם לב, ט].

בזה נבין מה שאמר הכתוב [מכילתא, ית] "מי אל כמוך נושא עוון ועובר על פשע" וגו'. קשה א' אומרו "נושא" היה לו לומר מוחל. ב' למה נתן האמת ליעקב וחסד לאברהם [שם כ], ולמה לא זכר יצחק?

אלא הכוונה היא שהי"ת מלבד שמוחל העוון מרוב רחמיו, העוון בעצמו יחשב "זכות", לזה אמר "מי אל כמוך נושא עון", העוון בעצמו נושא אותו ומרים אותו, דהיינו העוון הוא בשפל המדרגה, ומרוב רחמיו יחשב ל"זכות" ומרים אותו מאותו השפלות, אבל בפשע עובר עליו "כלל ועיקר", והטעם שנפש בר ישראל חלק אלוה ממעל, והפשע הוא מרד, ואי אפשר לחלק שימרוד בכל כי אם באונס, ועל יד התשובה הי"ת עובר על הפשע, וכאילו אין ישראל עושה פשע "כלל ועיקר"!

וכפי זה לא שייך בו מחילה, וזה דווקא "לשארית נחלתו", אבל לעכו"ם חושב עליהם לעשות פשע ומורדים בו, "לא החזיק לעד אפו", והטעם "כי חפץ חסד הוא" שהעון פוקד אותו לג' דורות, אבל בחסד לאלף דור, ואפילו שאנו מדוכים ומעונים, "ישוב ירחמנו", ואם יהיה

מפר בעצמו, דהא מסקינן במסכת חגיגה [ז, א] דנדרים יש להם הפרה, מדכתיב [תהלים צה, יא] "אשר נשבעתי באפי", ודרשינן באפי נשבעתי וחזרני, אלמא שהוא מפר לעצמו, ואהיה קשה דהיאך מפר לעצמו, והא אמרינן בפרק "אלו נדרים" [נדרים פא, ב] "לא יחל דברו" [במזכר ל, ג] מכאן לחכם שאין מפר לעצמו, והא דאמר בפרק ארבע נדרים גבי ההוא קצרא דשרא לנפשיה, לא שרא לנפשיה ממש, אלא כלומר דאשכח פתחא לנפשיה, אבל רבנן שרו ליה, ע"כ.

ולשונם כולו מקשה, אלא כוונתם ז"ל שמה שאמר נשבעתי באפי וחזרני, רוצה לומר חזרני על ידי רב הפרה, אלמא שהוא מפר לעצמו, והקשה דהיאך מפר לעצמו, והאמרן "לא יחל דברו" מכאן לחכם שאין מפר לעצמו, אלא מוכח לומר וחזרני פירושה אשכח פתחא לנפשיה, אבל רבנן שרו ליה.

ואם תאמר והא גבי ההוא קצרא דשרא לנפשיה, ואמר שרא לנפשיה בפירוש, לא קשי מידי, לא שרא לנפשיה ממש פירושה אשכח פתחא, ורבנן שרו ליה, ולזה הי"ת לא שרא לנפשיה, ומזה נשמר רש"י ז"ל ואמר במסכת חגיגה "נשבעתי באפי" מדקאמר באפי, משמע יכול אני לישאל עליו וכו' מתירין לו יעויין שם, כוונתו ז"ל אשכח פתחא לנפשיה ושרא ליה, ומה שאמר התוספות במסכת ברכות "לא יחל דברו" מכאן לחכם שאין מפר לעצמו, הוא תירוץ לקושייתם, ולמה אמרו התירוץ בלשון קשייא, אלא מוכח לומר שהתוספות כוונתם כמו שפירשנו, וסמכו על המעיין, ואלו לא היתה כי אם זאת השבועה היה רבה בר בר חנא להפר לו, מאחר דאשכח פתחא, אבל יש סברא אחרת שנתירא על הגמר, על שבועת החסד, ואינם ראויים, ושמה תגרום החטא ותופר אף אותה השבועה ויחריב את העולם במבול, ולפיכך לא רצה להפר. זה מה שנראה לי כפי שכלי הקל, וה' יאיר עינינו בתורתו, אמן כן יהי רצון.

ולא נשאר מהם כי אם שארית הפליטה, ואם לא יעביר על הפשע לא ישאר מהם בר מינן כלום, ולא יתקיים העולם, וגם כן "כי חפץ חסד הוא", שהעולם לא נברא אלא בחסד, ולזה "נצר חסד לאלפים", וכשראה הקב"ה שרבו עוונותינו מה עושה, "ישוב ירחמנו" יותר מהרחמים הראשונים שעבר על הפשע עוד "יכבוש עוונותינו", דהיינו על ידי הייסורין נחזור בתשובה, וזדונות נעשות כשגגות, ואחר שעשינו התשובה והזדונות נעשו שגגות, באותה שעה "תשליך במצולות ים כל חטאתם" ימחול אותם השגגות על ידי התורה שנקראת "ים", דהיינו שחזר הקב"ה על שבעים אומות כדי לקבל את התורה ולא קבלה, אלא ישראל [ספרי חזאת הברכה], ואם אין להם תורה זכור זכות אבות, זה שאמר הכתוב "תתן אמת ליעקב", דהיינו יעקב שאמר ליוסף [בראשית מז, ל] "ועשית עמדי חסד ואמת", ופירש"י, חסד שעושים עם המתים הוא חסד של אמת, ורמז לו גם כן, חסד שעושים עם המתים הם הרשעים הנקראים מתים, והקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו עובר על פשעם כדפרשית, ולזה אמר לו אם אין אנו כדאים "תתן אמת ליעקב", דהיינו אותו החסד, וגם כן "חסד לאברהם" שאברהם היה עושה חסד לרשעים ומאכילם ומשקם ומגירים, זה החסד תזכור אותו לבניו, אפילו שאינן הגונים, ואם לא תעשה בגין אברהם ויעקב עשה בגין אבותינו ששים רבוא שנשבעת לאבותינו, שאמרת עושה חסד לאלפים, ואמירה לגבוה כמסירה להדיוט [קידושין כה, ב] וכאילו נשבעת לאבותינו, וגם כן מה שאמרת שתגאלם, ובפרט שנשבעת בפירוש שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שתכרית זרע עמלק [שמות יז, סח], וזאת השבועה היתה במתן תורה, דהיינו "מימי קדם". כפי זה אם אין אנו זכאים, יש לנו זכות אבות.

ובזה נבין מה שאמר שלמה המלך [שיר השירים ב, ז] "השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה" וגו' קשה א' למה קרא לאומה ישראלית "בנות ירושלים". ב' מהו כוונתו להשביעם "בצבאות או באילות השדה", ורש"י ז"ל פירש שתהיו הפקר ומאכל כצביים ואילים. ג' כפל "אם תעירו ואם תעוררו", והרב בעל הפרדס כתב בשם הזוהר שנשמתן של צדיקים נקראים "בנות ירושלים" מפני שהם נשפעים מירושלים העליונה.

או נאמר על דרך הפשט כמו שאמרו רז"ל [סנהדרין צה, א], אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב, כשהם זכאים

לנו עוון "יכבוש עוונותינו" לחשוב אותו חטא, ואפילו שאין לנו קרבן לכפר, "תשליך במצולות ים" דהיינו התורה שנקראת ים.

או נאמר על דרך מה שאמר הכתוב [שמות לד, ז] "נצר חסד לאלפים נשא עוון ופשע", ובסיפא דקרא אמר "פקד עוון אבות על בנים", קשה היה לו לומר פקד עוון ופשע אבות על בנים, כאשר כתב ברישא "נשא עוון ופשע", אלא מוכח לומר שעבר על הפשע, ומנין לנו לומר זה? מדכתיב לעיל [שם ח] "ויעבר ה' על פניו", מהו פירושו? אלא הכוונה היא שיש הפרש בין העוון והפשע, ופשע חמור מהעון, והוא כנגד פניו של ה' ה', רוצה לומר כוונתו למרוד בהי"ת, והי"ת ברוב רחמיו וחסדיו עובר עליו ושוכחו מנגד עיניו, וזהו "ויעבור ה'", שהוא שם הרחמים, "על פניו", רוצה לומר כנגדו כדי להכעיסו, וזה מפני שאינו משתף מדת הדין כלל ועיקר, ולזאת הכוונה כפל "ויקרא ה' ה'" [שם ט] שני פעמים, הפך שיתוף מדת הדין, וזה מפאת שהוא "אל רחום וחנון ארך אפים" [שם י] כדי שיאריך אפו "על שלשים ועל רבעים", ולזה ב"חסד" אמר ברישיה דווקא "נצר חסד", דהיינו אם אחד מישראל עושה חסד, על ידי אותו החסד אינו צריך להעביר הפשע ולשוכחו, אלא לעושה החסד יזכור אותו החסד לזרעו, וגם כן "נושא עוון ופשע" אפילו שזוכר שניהם, עוון ופשע, יש כח בחסד להזכר לאלף דור, אבל בפשע, אם עושה אותו האדם פוקד לזרעו דווקא ג' דורות, דהיינו על שלשים ועל רבעים, וזה מפאת שעובר על הפשע, ולזה אמר פוקד "עון" אבות ולא אמר "פשע".

ולזה אמר "מי אל כמוך" [מיכה ג, יח] רוצה לומר מי הוא מלך כמוך רחום וחנון, שבשעה שהוא נושא העוון, דהיינו מוחל אותו, מלבד שהוא מוחל אותו, מרים אותו, שמילת "נושא" לשון הרמה, כמו שפרשנו לעיל, דהיינו שזדונות נעשות לו כזכיות, ומלבד החסד והרחמים, עובר על הפשע, כאלו לא עשה אותו כלל ועיקר, וזה דווקא "לשארית נחלתו".

ידוע הוא שלא ברא הקב"ה את העולם אלא בשביל התורה ובשביל ישראל כאשר אמרו רז"ל "בראשית", בשביל התורה הנקראת ראשית, ובשביל ישראל שנקראו ראשית [ראה רש"י בתחילת פירושו לתורה], וישראל כשיצאו ממצרים הלך רובם בשלשת ימי אפלה [ראה רש"י לשמות י, כב], וגם כן הלך רובם בשתי החרבנות של הבית בעוונות,

ואל תתיאשו מהגאולה, אפילו שאין אתם זכאים, יש לכם זכות אבות.

ובזה נבין מה שאמר רש"י ז"ל [בראשית יח, א] "והוא ישב פתח האהל" "ישב" כתיב, בקש לעמוד, אמר לו הי"ת, שב, ואני אעמוד, ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתייעץ בעדת הדיינים והם יושבים.

צריך להבין מה שייכות לעדת הדיינים עם האמור? וראיתי בספר חדש מהאחרונים ולא זכיתי לזכור שמו וזה לשונו, מפני שאמרו רז"ל "והוא ישב פתח האהל כחם היום" אמרו כחם היום רמז לגהינם, רמז לו שאברהם ישב בפתח גהינם ולא יניח אחד מבני ישראל מהול ליכנס לגהינם [ב"ר סח, ח].

כפי זה אין פחד מגהינם, ואמרו רז"ל הדיין בשעה שהוא יושב בדין, יחשוב בדעתו שגהינם למטה ממנו וחרב למעלה ממנו, ואם אברהם אינו מניח שום בן ישראל ליכנס לגהינם, הדיין אין לו פחד מגהינם, ויטה את הדין, לזה אמר אם אין לו פחד מגהינם יש לו פחד יותר מגהינם, שהוא יושב ואני עומד עליו, ויש לו פחד גדול ממני, שפתים ישק דברי פי חכם חן.

אבל קשה מהו כוונתו באומרו "אתה סימן?" ולחוסר ידיעתי אני הדל והרזה, אותה הישיבה שאמר לו "שב ואני אעמוד" היה יושב גם כן כשאמר לו הי"ת "זעקת סדום" וגו' היה יושב עדיין, והקב"ה הקריב לפניו דין סדום ועמורה, אם כן נעשה אברהם דיין, והוא היה יושב והי"ת עומד, לפיכך אמר לו "אתה סימן לבניך", רוצה לומר כמו שאתה עכשיו דיין ויושב ואני עומד, כך לעתיד לבניך, יהיו הם יושבים ואני עומד, ואף על פי שמדברי רש"י נראה הפך ממה שאמרנו, זהו דרך דרש. כפי דרכנו אם כן כל זה הכבוד זכו לו הדיינים בזכות אברהם אבינו שעמד ביום ג' למילתו והוא מצטער לכבוד האורחים לגמול חסד עמהם.

נחזור לענייננו שישראל נקראו "בנים" ונקראו "קרובים" להי"ת, ולזה הי"ת מייסר אותם כאשר ייסר איש את בנו, וכתב [ויקרא י, ג] "בקרובי אקדש", ויש לפרש מה שאמרו חז"ל [איכה רבה א, טו], קשה סלוקן של בחורים לפני ה' כחורבן בית המקדש, שנאמר [איכה א, טו] "גת

נקראים "בן", וכשאינם זכאים נקראים "בת", ולא יגאלו אלא ב"עתה", ואם יהיו זכאים יגאלו בעת שירצו ישראל, וידוע הוא שבעולם הזה אין אנו מושפעים כי אם על ידי שבע ספירות, וכתב הרב הנזכר ש"צבאות" הם גדולה וגבורה ותפארת, שהם אברהם יצחק ויעקב, וגם כן נצח והוד נקראו "צבא", והיסוד נקרא "אות", כפי זה הששה ספירות נקראים צבאות, "אילות השרה", המלכות נקראת "שרה", ונקראת "אילת", ולמה קראה "אילות" לשון רבים, מפני שלפעמים נקראת אילת אהבים ולפעמים נקראת אילת השחר והטעם כאשר מפורש בספר הנזכר, ולזה קראה אילות לשון רבים.

ומפני שאין ישראל שהם "בנות ירושלים" מושפעים כי אם משבע, לזה לא השביעם כי אם בשבע, שעל ידם נזכה להשפעת הג'. ומפני שפירשתי אלו הפסוקים בפרשת בא לא נאריך בהם, אלא כוונתי למה שאמר שלמה "מציץ ומשגיח מן החלונות" [שיר השירים ב, ט] שהם אבותינו הקדושים כדפירש הרב הנזכר ש"חלוץ" הוא "התפארת", שהוא יעקב, דהיינו זכות אבות לא תמה.

ובזה נבין מה שאמרו רז"ל [ב"ר נח, ג], רבי עקיבא היה יושב ודורש והצבור היה מתנמנם, אמר, מפני מה זכתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינה, אלא תבא אסתר שהיא בת בתה של שרה שחיתה קכ"ז שנה, ותמלוך על קכ"ז מדינה, ע"כ.

קשה מה שייכות יש שהם מתנמנמים ולא בקש לעוררם כי אם במה שזכתה אסתר למלוך וכו'? אלא הכוונה היא השינה דרכה בלילה, וביום השינה על ידי ההכנה, ואדם יושב בצבור ומתנמנם מוכח על ידי המחשבות שיש לו, ואפילו שאותם הצבור שהיה רבי עקיבא דורש עליהם, היה להם מחשבה של רוב הגלות, וכמעט חס ושלום, נתיאשו מהגאולה וקפצה עליהם תרדמת השינה, לזה בא רבי עקיבא לעוררם ולדבר על לבם, כדי שלא יתיאשו מן הגאולה, אמר להם, מפני מה זכתה אסתר למלוך על קכ"ז מדינה וכו', נראה לי המחשבות שיש לכם שעל ידם נפלה עליכם תרדמת השינה מפני שאין אתם זכאים, ונתיאשתם מן הגאולה, הרי יש לכם זכות האבות, והראיה מפני מה זכתה אסתר למלוך על קכ"ז מדינה אלא בזכות זקנתה שרה, כפי זה זכות האבות יעמוד לכם גם אתם

יהיה לישראל השפעת טובה לישראל, כמו שיש לישראל השפעת טובה על ידי ירידת השכינה לארץ, והבחורים כשימותו נשמותיהם יסתלקו לפני הי"ת, דהיינו יחזרו למקום שנחצבו ממנו, דהיינו כסא הכבוד, והיינו מה שאמר "סילוקן לפני" ולא אמר מיתתן, דהיינו סילוק הנפש מהארץ "לפני", דהיינו תחת כסא הכבוד.

וזה דומה לסילוק השכינה מהארץ למרום, שהי"ת חפצו ורצונו בירידת השכינה לתועלת ישראל, להשפעת הטובה וגם כן ירידת נפשותיהם של בחורים, לתועלת ישראל להשפעת הטובה על ידי מעשיהם הטובים, וזה קשה להי"ת כאשר קשה לו בעליית שכינתו מהארץ למרום, שאמר כביכול "אוי לי" כאמור, והסיבה היא שירידתה היא לתועלת ישראל, גם כן סילוקן של בחורים קשה לפניו כאמור.

וגם כן כוונתו לומר "סילוקן" ולא אמר "מיתתן", המיתה אינה שייכא כי אם לגוף, אבל הנפש שייך בו לשון סילוק, ולא שייך בו לשון מיתה, שנאמר "גת דרך ה' לכתולת בת יהודה" כך "קרא עלי מועד לשבור בחורי", ידוע מה שאמרו רז"ל, דבר בא לעולם על עיניו הדין, ועל עוות הדין וכו' [אבות ה. ח.], כפי זה הי"ת קרא מועד לדבר, דהיינו במועד ועת שיש עיניו הדין ועוות הדין, לזאת הכוונה אמר הכתוב "עלי" רוצה לומר בשבילי, דהיינו על ידי עוונותי הנזכרים "מועד לשבור בחורי", ומה שאמר "בחורי" ולא אמר "בחורים", לומר דהמיתה לא קאי כי אם ל"בחורי", דהיינו הגופות שהם שלי, אבל הנפש היא העולה למקום שחוצבה ממנו.

מעשה ידי יוצר כוונת המקונן כך היא, התורה היא יקרה מהפז כדכתיב [תהלים יט, יא] "הנחמדים מזהב ומפז רב", וגופות ישראל נמשלים לפז כאשר פירש"י ז"ל, המסולאים בפז המהוללים ונערכים כפז, ונעשית בהם התורה הנמשלה ליין, כפי זה הגופות הם כלי פז ונתנו בהם יין שהיא התורה, והגופות הם בערך גדול שהם כלי פז, ועל ידי העוונות יעשו העכו"ם בהם כרצונם, נחשבו אותם גופות של ישראל בערך כלי חרש שאינם נחשבים לכלום, ולזה עשו בהם כרצונם.

לזה אמר הכתוב "בני ציון היקרים המסולאים" גופותיהם בפז כדאמרן, "איכה נחשבו לנבלי חרש" ועשו

דרך ה' לכתולת" וגו' כך "קרא עלי מועד לשבור בחורי" [שם] ע"כ.

יש להקשות א' למה אמר "סילוקן" ולא אמר מיתתן. ב' מה שאמר "לפני". ג' למה הפך סדר הכתוב והקדים "קרא עלי מועד" קודם "גת דרך". ד' מה שייכות יש לסילוק הבחורים עם בית המקדש? אלא הכוונה דבעל המאמר הוקשה לו למה בכל הפסוקים אמר לשון עבר, ובסילוק הבחורים אמר לשון עתיד, כמו שכתוב "לשבור בחורי"?

אלא כוונתו היא מה שאמר "בחורים" אינו רוצה לומר "קטנים", אלא "צדיקים", כמו שנאמר "בחור מורם", והוא על דרך מה שאמרו חז"ל, שהצדיק מכפר על עוונות הדור [מועד קטן כח, א], כמו שנפרש להלן, ולזאת הכוונה אמר "לשבור בחורי" בלשון עתיד, רוצה לומר, אחר שהיה מקונן על חרבן בית המקדש, וראה שלא מלבד חרבן בית המקדש, היו ישראל בצער אחר שעתה שפך חמתו על עצים ואבנים, ואם תעלה חמתו בר מינן פעם אחר בעוונותינו, מי מכפר עלינו, ואם כן יהיו ישראל לכליה בר מינן?

לזה היה מנחם אותם, שיש להם תיקון אחר במקום בית המקדש, והוא סילוק הצדיקים. עוד קשה מה שאמר "קרא עלי" מילת "עלי", גם מילת "מועד" נראים שהם יתרים, גם מה שאמר "בחורי" ולא "בחורים"!

אלא כוונת בעל המאמר כי, מה שאמר שקשה סילוקן של בחורים לפני המקום כחרבן בית המקדש, דידוע הוא מה שאמרו רז"ל במדרש רבה [איכה ובה בפתיחה כז] "ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד" [ישעיה כב, יב], בשעה שבא הקב"ה להחריב בית המקדש וכו' כיון שנשרף אמר הקב"ה, שוב אין לי מושב בארץ, אסלק שכינתי ממנה וכו' באותה שעה כביכול היה הקב"ה בוכה ואומר, אוי לי מה עשיתי! השריתי שכינתי בארץ בשביל ישראל, ועכשיו שחטאו חזרתי למקומי הראשון, חס ושלום הייתי שחוק לגוים ולעג לבריות? כפי זה הי"ת יש לו צער על חרבן בית המקדש.

והטעם על סילוק השכינה מהארץ למרום, דידוע הוא שנפשות בני ישראל חלק אלוה ממעל, והנפשות היו תחת כסא הכבוד, והורידן לארץ לקיים התורה ומצוותיה, שעל ידה

וזהו החרון האף שיש לאליהו, בשביל "זאת" למד פירושה, בשביל "זאת" המטה נכנס יבש ויצא לח.

ובניו של אהרן נכנסו להקריב יצאו שרופים, וזה גם כן רמזו בתיבת "זאת" שכתוב בעבודת הכהנים נכנסו חיים להקריב במקום הנאמר בעבודת הקרבן "זאת" יצאו שרופים "יחרד לבי ויתר" "יקפץ ממקומו", וגם כן טיטוס הרשע נכנס לבית קודש הקדשים שכתוב בה "זאת" חרבו שלופה בידו, וכתוב (ויקרא כו, בה) בתוכחות "והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית" ופירש רש"י ז"ל, כל הכאת חרב שבמקרא היא מלחמת חיילות אויבים, ואין לך אויב כטיטוס הרשע, וגם כן גירד את הפרכת, זה יצא גם כן מאומו "זאת", שהתורה נקראת "זאת", והיתה מונחת בארון והפרכת מסך על הארן, וטיטוס גירדו ויצאה חרבו שלופה בידו.

ולזה אמר אליהו "יחרד ויתר" "יקפץ לבי ממקומו", וטיטוס הרשע נכנס לבית קדשי הקדשים הנקראת "זאת", וחרבו שלופה בידו הנקראת "זאת", וגירד את הפרכת הנקראת "זאת", ויצא חרבו מלאה דם, ונאמר בברית "זאת" דכתיב, [שם מד] "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו' להפר בריתי אתם" ונאמר בברית דם שנאמר [שמות כד, ח] "הנה דם הברית" עשה כל זה ויתר ממקומו, קפץ ממקומו של ה"ת בשלום וחיירף וגידף "שמעו שמוע ברוגז קולו" של טיטוס הרשע, "והגא מפיו יצא", ובניו של אהרן נכנסו להקריב יצאו שרופים, אף לזאת יחרד לבי חרדה גדולה, שלא נדמו לא למטה אביהם ולא לטיטוס הרשע!

אלא מה יש לי לומר השלימו שלימותם ורצה הקב"ה לעלותם השמים תחת כסא כבודו ובקרבתם לפני ה', על דרך "בקרובי אקדש" ועל ידי מיתתם "תחת כל השמים לשרהו" [איוב שס] ישכחו ויאמרו מפאת קדושתם וקרבתם לפני ה"ת מה שאמר "ואורו על כנפות הארץ" [שם], דהיינו לכפרת עוון הארץ, "ואורו" דהיינו כשנתכפר עוון הארץ אין אור לארץ כזה, ואפילו שהם שנים, והיה לו לומר ואורם קדושתם אחת, ולזאת הכוונה אמר "ואורו".

ובזה יתורצו כל הקושיות שבפסוק "אחרי מות שני בני אהרן" "וידבר ה' אל משה" בלשון דיבור המורה על הקושי, ומהו הדיבור? לא יהיו בני אהרן דומים למטה שנכנס

בהם כרצונם, והם "מעשה ידי יוצר" שהוא ה"ת שצר אותם בדמותו ובצלמו.

כפי כל האמור קשה לפני הקב"ה סילוקן של בחורים כחרבן, וכביכול כאשר בכה על חרבן בית המקדש כך גם כן קשה סילוק של בחורים, אם כן, למה בני אהרן שנכנסו להקריב יצאו שרופים?

והמאמר שהתחלתי בו הוא מתרץ זה, וזה לשונו, רבי אחא ורבי זעירא פתח "וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן" האי הוא דכתיב "אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו" וכו'.

וכדי להבין צריך להקשות, א' מה הוקשה לו בשני הפסוקים עד שדרש כל זה. ב' למה הוצרך לפרש תיבת "ויתר" "יקפץ", ולא פירש אותם לשון נפילה. ג' מהיכן דרשו משני הפסוקים שאמר אליהו "לא יהיו בניו של אהרן דומים למטהו", וגם כן מהיכן דרשו שאמר אליהו "טיטוס נכנס לבית קדשי הקדשים חרבו שלופה וגירר את הפרכת ויצאה חרבו מלאה דם", מאלו הפסוקים?

אלא הכוונה היא שבעל המאמר הוקשה לו א' מה שכתוב "וידבר ה' אל משה אחרי מות" ולא ראינו שדיבר לו שום דיבור, שהרי אחר כך כתיב "דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש" [ויקרא טו, ב] אם כן הדיבור הראשון לא דיבר לו כלום. ב' הכפל "אחרי מות שני בני אהרן" "וימתו". ג' מהו פירוש "בקרבתם לפני ה'" ולא אמר בהקריבם, ובדברי אליהו הוקשה להם מהו כוונתו באומר "אף לזאת" מהו זה האף, ומהו פירוש "לזאת"? ד' אם פירוש "ויתר" לשון נפילה, היה לו לומר אף לזאת יחרד ויתר לבי ממקומו. ה' "ממקומו" מיותרת, דפשיטא כשיפול יפול ממקומו. ו' מהו כוונתו באומר "שמעו שמוע ברוגז קולו" [איוב לו, ב]?

לזה באו רבי אחא ורבי זעירא ופירשו דברי אליהו דכוונתו כך הוא, לא יהיו בניו של אהרן דומים למטהו, זה יצא להם מתיבת לשון "זאת" שכתוב בשני האותות שנעשו לאהרן, כדי ליוודע שהוא הקדוש, "זאת עשו קחו לכם מחתות" [במדבר טו, ח], ואף שאין תיבת "זאת" כתובה במטה, מאחר שהשני האותות הם ליוודע שהוא הקדוש, הנאמר בזה נאמר בזה,

פרשת קדושים

הלל אומר, אם אין אני לי מי לי, וכשאני לעצמי מה אני, ואם לא עכשיו, אימת?

[אבות פ"א יד].

דבר ידוע הוא שישראל הם חלק אלוה ממעל, ואפילו גופותיהם קדושים על ידי רוח ונפש ונשמה שבאו מהי"ת שהוא קדוש, ונתנן בגופות בני ישראל, ולזה כשעלה משה למרום וקטרגו עליו מלאכי השרת ואמרו חמדה גנוזה תתקע"ד דורות אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, אמר לו הי"ת אחוז בכסא כבודי, לרמוז להם שהוא קדוש יותר מהם, שנשמתו חצובה מתחה כסא הכבוד, ובוה נצחם שאפילו אנו חומריים, מאחר שינתן בגופות שלנו נפש רוח נשמה מוכח אפילו הגופות שלנו יזדככו.

ובזה נבין מה שאמר דוד המלך "תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות ה' נאמנה מחכימת פתי" וכו' [תהלים יט, ח], כתב רש"י ז"ל התורה קראה שש שמות כנגד ששה סדרי משנה, ובין כל שם ושם חמשה תיבות עם השם בעצמו כנגד חמשה חומשי תורה, וחותרם בסופם אמת צדקו יחדו, כולם יחד מתוקנים בחסד ואמת.

ואני היתוש אומר לחוסר ידיעתי השכר של "תורת ה' תמימה" רוצה לומר שהיא "תמימה", "משיבת נפש" שתי תיבות, והשכר של "עדות ה'" שהיא "נאמנה", "מחכימת פתי" שתי תיבות, והשכר של "פקודי ה'" שהם "ישרים", "משמחי לב" שתי תיבות, והשכר של "מצוות ה'" שהיא "ברה", "מאירת עינים" שתי תיבות, והשכר של "יראת ה'" שהיא "טהורה", "עומדת לעד" שתי תיבות, בין הכל עשר תיבות, לרמוז כל זה השכר על ידי העשר, ולזה אמר "משפטי ה'" שהם העשר ששפטו, שנהיה מושפעים מהם על ידי החמשה תיבות של שמות התורה, "צדקו יחדו", כולם אחד, אל תאמר שהם עשר, אלא אחד הם, ה' אחד ושמו אחד.

אי נמי בין "תורת ה'" ל"עדות ה'" ג' תיבות, ובין "עדות ה'" ל"פקודי ה'" ג' תיבות, ובין "פקודי ה'" ל"מצוות ה'" ג' תיבות, ובין "מצוות ה'" ל"יראת ה'" ג' תיבות, ט"ו תיבות בין הכל לרמוז שמשפטי ה' שברא השתי עולמות בשם י"ה, כדכתיב "כי ביה ה' צור עולמים"

מת, דהיינו יבש ויצא לח, כך מהראוי "אחרי מות" אפילו אחרי מותם כשיכנסו לבית המקדש יצאו חיים ויקראו בני אהרן כדומה למטה אביהם, שנכנס מת ויצא חי, והם "וימתו" נכנסו חיים וימתו, ואם כן זה ענין קשה, ואחר זה ישיב דעתו בטעם מיתתם "בקרבכם לפני ה'" על דרך "בקרובי אקדש" ולזה "וימתו".

ואל תתמה על מיתתם לפי רוב קדושתם בחר בם הי"ת כדברי אליהו, "תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ", ובוה נתרצו כל הקושיות שבשני הפסוקים. ואחר שזכני האל אני הצעיר לכתוב זה הפירוש מצאתי שכתוב רובו בספר "כסף נבחר" ותודה לאל שזכני האל לדעת קדושים, והי"ת יתן בלבנו אהבתו ויראתו, וימהר ביאת משיחנו, ובא לציון גואל, אמן כן יהי רצון.

למה אין אנו מברכין הטוב והמטיב כי אם על היין? שאין יום טוב לישראל כט"ו באב, שניתנו לקבורה, "הטוב" שלא הסריחו, "המטיב" שניתנו לקבורה, והיו בעוונות מושלכין בגנים ובפרדסים שרובם אילנות. ולזה אין אנו מברכין הטוב והמטיב כי אם על היין, לזכור הנס של מתי ביתר.

ולזאת הכוונה אדם הראשון תקן "מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה", כוונתו לומר עץ הדעת שהוא האשכולות כדאמרן, שהוא מרירות, יש לו תיקון טוב דהיינו היין שעל ידו באה המיתה הנקרא טוב כדאמרן שנברך עליו הטוב והמטיב, גם כן תקנו להודות בו לה' דהיינו דמקדשין על היין, "להגיד בבקר חסדך" דהיינו קדושה רבה של היום, "ואמונתך" שאנו מאמינים בך ומקדשין ומיחדין את שמך, "בלילות" שתי קדושות, קדוש ליל שבת, והבדלה של מוצאי שבת, לכך נאמר בלילות לשון רבים.

אי נמי "טוב להודות לה" קשה א' אמרו "להודות לה" שלא לנכח, "ולזמר לשמך עליון" לנכח. ב' הכפל במילות שונות. ג' למה עם הבקר אמר "חסדך" ועם הלילות אמר "אמונתך". ד' "כי שמחתני בפעליך, ובמעשי ידיך" הכפל במילות שונות.

אלא הכוונה היא שאין השם שלם עד שיכרת זרעו של עמלק, כדכתיב "כי יד על כס יה" (שמות י"ז, טז), אמר "טוב להודות לה" פירוש, אין השם שלם בעולם הזה והוא דרך נסתר, אבל כשיהיה השם שלם "ולזמר לשמך" דהיינו שמך שלם לנכח, וזה חסד שגאלנו ברוב חסדיו, וזה דומה לבקר אחר החשך שהוא הלילה, בקר דומה לגאולה שיצאנו מחשך לאור, ולזה אמר "להגיד בבקר חסדך" אני מגיד אותו החסד של הגאולה שגאלתנו ברוב חסדך, וגם כן אני מגיד "אמונתך" בזה הגלות, שאתה נאמן שהבטחת אותנו על ידי אבותינו הקדושים שתגאלנו, ואנו מאמינים בזה "בלילות" שהם הגליות הדומים ללילות שהם חשך.

ולזאת הכוונה אמר "בבקר" הרמוז לגאולה "חסדך" שהגאולה על ידי רחמי וחסדיו ושייך לומר "בבקר חסדך", אבל עם הלילות הרמוזים לגליות שייך לומר בהם "אמונתך" שאנו מאמינים בחסדי האל לגאלנו, "כי שמחתני ה' בפעלך" נתן טעם לאמונה שאתה

[ישעיה כ"ז, ד], "צדקו יחדו" אי אפשר זאת בלא זאת, שיפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה, ויפה שעה אחת של תשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא [אבות פ"ד ב].

כפי זה צדקן יחדו שלא ישיג האדם השכר האמתי כי אם על ידי שניהם. ובזה נבין מה שאמר הכתוב "דבר אל כל עדת בני ישראל קדשים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם" וגו', וכדי להבין צריך לידע א' למה זאת המצווה לכל עדת בני ישראל מה שאין כן שאר מצוות. ב' מה שייכות יש עם מה שכתוב "איש אמו ואביו תיראו". ג' למה אמר "תיראו" לשון רבים, ורש"י ז"ל פירש יש שייכות בין ה"שבת" עם "מורא של אב ואם", דהיינו אף על פי שהזהרתך על כיבוד אב ואם, אם יאמרו לך חלל שבת אל תשמע להם, וכן שאר מצוות. קשה ד' למה לא זרזם זה כי אם על מצוות שבת, ועיין מה שכתבנו בפרשת פקודי.

ויש לומר באופן אחר, והכוונה היא "שלשה שותפים באדם הי"ת ואביו ואמו, הי"ת נתן בו נפש רוח ונשמה, ואביו ואמו הגוף [נדה לא א]. כפי זה על ידי שניתן בנו נפש רוח ונשמה אנחנו קדושים, ולזה זאת הפרשה נאמרה ל"כל" עדת בני ישראל לומר על צד ההכרח "קדשים תהיו", והטעם "כי קדוש אני ה'" ונקרא "אלהיכם", ומאחר שאני "קדוש" מוכרח החלק שניתן ממני יהיה "קדוש", וזה החלקים ניתנו ל"כל" עדת בני ישראל, ולזה זאת הפרשה נאמרה בהקהל.

ואחר שצוה על החלקים שבאו ממנו יתברך, צוה גם כן על החלק שהוא הגוף, שבא מאב ואם, ואמר, "איש אמו" וגו'. ומה שצוה כי אם על השבת, מפני שמצוות שבת היא המצווה הראשונה שפגעה לאדם הראשון שנברא ביום הששי ופגע בו השבת כדאמר רז"ל [בראשית רבה פרשה כ"ב יג] אדם הראשון הוא שתקן "מזמור שיר ליום השבת" [תהלים צב].

ומאחר שבא לדינו זה המזמור נאמר בו מה שחנני האל. ידוע הוא מה שאמר רז"ל [שם פרשה ט"ז ז] עץ הדעת שאמר הי"ת לאדם לא יאכל ממנו, היה גפן, כמו שנאמר "אשכולות מרירות למו" [תנ"ך ל"ב, ל"ב], רוצה לומר, אשכולות שהם הענבים הם מרירות למו, על ידי האשכולות באה מיתה למו, ואמר בתוספות

פעמים, ואתה נקראת "אל אמת", ובזה אני בוטח ומאמין בך שתעשה עמי חסד להחזיר אותה לי בבקר. כפי זה בבקר שייך לומר בו "חסד", ובלילה שייך לומר בו "אמונה".

ומה שקורים המזמור הזה בשבת, ידוע הוא מה שאמרו רז"ל, שהשבת

מורה על חידוש העולם, שבששת ימים נברא העולם, "ויום השביעי שבת לה' אלהיך", כנגד שבע ספירות, ולזה יום השבת יום מנוחה כנגד ספירה שביעית שהיא המלכות, ולזה קורין ביום השבת "מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה" נדרשת לאחריה לאמר "יום השבת" "לה" רוצה לומר דהיינו שכביכול שבת ביום השבת ואנו שובתין בו להורות שאנו עבדים להי"ת, ואפילו שעבד עברי יצא בשש, אנו עם ה' שייך בנו ועבדו לעולם, ולהורות זה שאנו דבוקים בהי"ת אחר ששת ימים הרמוזים לשש שנים, שובתים ביום השבת, כאשר שבת הוא, ויתקיים בנו אהבתי את אדוני ועבדו לעולם [שמות בא. ה-ו] "עולם" ממש אינו עולמו של יובל, דתמיד אנו עובדים הי"ת, ומוכרח לומר מאחר שאין שייך בנו דין שש שנים של עבד עברי מוכרח שנהיה מושפעים גם כן מג' ראשונות לקיים תורתו ומצוותיו ללמוד וללמד, כמו שאמרו רז"ל, אמרה השבת לפני הקב"ה לכל נתת בת זוג, ואני אין לי בת זוג, אמר לה הקב"ה התורה בת זוגך [בבראשית רבה יא. ח, מובא שכנסת ישראל היא הבת זוג של שבת וצ"ע]. וכפי זה אנו עוסקים בתורה בשבת הנקראת טוב על דרך "כי לקח טוב" [משלי ד טז] כשאנו מזמרים ומורים לה' זה מורה כמו העבד שמורה לאדוניו ואומר "אהבתי את אדוני", ששייך בו ועבדו לעולם.

יצא לנו שמצוות שבת היא שפגעה ראשונה באדם

הראשון שנברא בששי, ולזה לא צוה אחר מורא של האב והאם שבא הגוף על ידם כי אם מצוות שבת, לומר אם יאמרו חלל שבת אל תשמע להם. מלבד הטעם הנזכר, השבת מורה על חידוש העולם, וגם כן מורה שיש לנו דין ועבדו לעולם, עולם ממש כדפרשית, ולזה לא זרזם כי אם על השבת.

ורש"י שאמר "וכן שאר מצוות" פירש שלכאורה משמע ששבת

חמור אין יודעים ומכירים זה, שראינו כיבוד אב ואם הנראית שהיא חמורה, שכרה אריכות ימים, ובשלוח הקן הנראית שהיא קלה, שכרה אריכות ימים, ולזה אמר רש"י וכן שאר מצוות.

תמיד אוהב אותנו שאף בפעליך רוצה לומר בפועל, בריאת האדם נברא אחר כל הנבראים כדי להיות מעונג מכל מעדני עולם, ו"מעשה ידיך" בבריאת אדם נתת בו סימן רנ"ן "רוח נפש נשמה", וזה אומרו "ארנן" בסימן רנ"ן שנתת לי שהם חלק ממך ומוכרח החלק יתדמה אל הכל.

אי נמי על דרך מה שאמר רבי יוסי הגלילי סימן זה יהיה

בידך כל זמן שהאדם נתון בחיים נפשו ביד קונו שנאמר "אשר בידו נפש כל חי" [איוב יב י] ואומר, "בידך אפקיד רוחי" [תהלים לא ו] מת, נתונה באוצר שנאמר, "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים" [שמואל א. כה כס]. כוונתו בזה על דרך מה שאמרו רז"ל [ברכות יח ב] שהרשע אפילו בחייו נקרא מת, והטעם שכל נפש של ישראל ישאר ממנה מעט ביד הקב"ה למעלה תחת כסא כבודו, ועל ידי הנשאר למעלה ביד הקב"ה יחיה האדם, דהיינו אם יעשה האדם העיקר מהנפש לעבוד את בוראו, ואם יעשה העיקר מהגוף ואינו עובד את בוראו, אין הנשאר מהנפש ביד הקב"ה נותן לו חיים, ולזה הרשע אפילו בחייו נקרא מת, שאותם החיים אינם חיים.

לזה אמר רבי יוסי הגלילי כל זמן שהאדם נתון בחיים,

דהיינו חיים נצחיים עץ חיים, נפשו ביד קונו דהיינו תחת כסא כבודו ומשפעת עליו חיים נצחיים ונקרא חי, שנאמר "אשר בידו נפש כל חי", רוצה לומר, מי שעושה עיקר מהנפש שעל ידה יקרא חי, והביא פסוק "בידך אפקיד" רוצה לומר קצת שנתת לי הפקדתי אותו בידך להשפיע לי חיים למעלה. כפי זה כל זמן שהאדם נתון בחיים לקיים התורה ומצוותיה שהיא עץ חיים, נפשו ביד קונו כדפרשית, "מת" דהיינו ואם לא עסק בתורה ובמצוותיה שנקראת עץ חיים, רשע הוא ונקרא מת, אותו הנשאר מהנפש נתן באוצר, רוצה לומר ואינה משפעת חיים, שהאוצר אינו מקים חיים ואינו משפיע חיים.

ומה שאמרו "והיתה נפש אדני צרורה" אינה באוצר, שהאוצר אינו

צרור חיים, אבל לפי הפשט שבכל לילה ולילה הרוח עולה למעלה ביד הקב"ה בתורת פקדון, ובבקר הי"ת מחזיר אותה לאדם, זה שאמר הכתוב "בידך אפקיד רוחי" בכל לילה ולילה, ואני מאמין בך שתעשה עמי חסד ותחזיר אותה לי בבקר, ואני מאמין בך במה שראיתי שפדית אותי כמה

ו"תוכיח" מלאה. ג' מהו כוונתו באומרו "את עמיתך". ד' "את" מה באה לרבות. ה' מהו כוונתו באומרו "ולא תשא עליו חטא".

אלא הכוונה היא כדאמרן שאומה ישראלית מאחר שכולם חלק

אלוה ממעל נחשבים כאיש אחד וצריך שיהיה שלום ביניהם, לזאת הכוונה אמר "לא תשנא את אחיך" ואם יש בלבך עליו כדי לשנאתו "הוכח" רוצה לומר אתה בעצמך הוכח אותו ולא על ידי שליח, ולזה הוכח חסרה, ואם לא קבל ממך התוכחת הוכיח על ידי אחר, ולזה "תוכיח" מלאה פועל יוצא.

וזהו אומר "את עמיתך" אומר "את" כמו "עם" רוצה לומר הוכיח אותו על ידי עמיתך חבירך, ובוה "לא תשא עליו חטא" רוצה לומר אם תשנא אותו.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב כי "יגור אתך גר בארצכם

לא תונו אותו" וגו' [שם יט. לג], קשה א' נכנס בלשון יחיד "כי יגור אתך" ויצא בלשון רבים "בארצכם לא תונו אותו". ב' פליג דידיה אדידיה דמתחלה אמר "לא תונו אותו" דווקא, אבל אינו חייב לאהוב אותו, ובסוף אמר "ואהבת לו כמוך". ג' כפל "הגר הגר אתכם". ד' "הגר אתכם" לשון רבים, "ואהבת לו כמוך" לשון יחיד, וחזר גם כן לכתוב לשון רבים "כי גרים הייתם בארץ מצרים". ה' מהו נתינת הטעם של "אני ה' אלהיכם".

אלא הכוונה היא יש שני מיני גרים, גר הבא מחוץ לדת

התגייר, וגו' שהוא ישראל אבל אין לו קרובים, בתחלה צוה על הגר שבא מחוץ לדת וכשבא לדת הקדוש חשב כל ישראל אחד, וכך הוא האמת שאין לו בהם אחד קרוב ואחד רחוק, אלא בעיניו כולם כאחד, ולדעתו יהיו כולם קרובים אליו, ואם אינכם רוצים לקרב אותו לפחות אני מצווה אתכם "לא תונו אותו", ואם לא זכיתם לקרבו ולאהבו, למיעוט "לא תונו אותו", אבל מי הוא שאתם צריכים להיות אצלכם "כאזרח מכם יהיה לכם הגר" שהוא ישראל שאין לו קרובים, על זה אני מצווה אתכם צריכים תהיו לי כולכם כאיש אחד, ואני מצווה אתכם "ואהבת לו כמוך" והטעם "כי גרים הייתם בארץ מצרים" ומפני כשהיו במצרים היו מפורדים, והיו מה אלו אף אלו, קראם בלשון רבים.

אי נמי כשהיו במצרים נכנסו במ"ט שערי דמסאבותא, וליכנס במ"ט שערי דקדושה ולהשפע משבע ספירות וליכנס ביום החמישים ליקרא עדת קדושים, לזה אמר "קדושים תהיו" הכינו עצמכם לקדושה, על צד ההכרח תהיו קדושים, והטעם כי "אני ה' אלהיכם" שאתם חלק ממני. וצוה אותם על מורא אב ואם שהם ב' חלקים שיש באדם, וחזר לבאר כמה תהיו קדושים "את שבתתי תשמרו" לשון רבים.

ולזה צוה אחר זה "אל תפנו אל האלילים" כוונתו לומר אל תפנו אל

האלילים שהם מ"ט שערי דמסאבותא שנכנסו בהם במצרים, ולזה אמר "אל תפנו" ולא אמר אל תעבדו, לומר אל תחזרו לחיות פונים אל האלילים שנכנסתם במצרים, והגרמא שנכנסו במצרים במ"ט שערי דמסאבותא על ידי שהיו עובדים עבודה זרה, ולזה צוה אחר "אל תפנו אל האלילים", "ואלהי מסכה לא תעשו לכם". ואם נקיים מטמונים, שעל ידי זה תצאו ממ"ט שערי דמסאבותא וליכנס במ"ט שערי קדושה, "אני ה' אלהיכם", ליקרא אלהיכם שאתם חלק ממני ונאמן ליתן שכר טוב על פי הדין והרחמים.

ולחוסר ידיעתי לזה נתכוין שלמה באומרו, "בני שמר אמרי

ומצוותי תצפון אתך" [משלי ז א], כוונתו לומר אמר הקב"ה, בני, מפני שאתה בני ואתה חלק ממני "שמר אמרי", דהיינו קיים ושמור מצוותי ואמרי, ואם אמר לך אביך ואמר בטל מצווה מהמצוות, אל תשמע להם, "שמר אמרי ומצוותי תצפון אתך", יהיו מצוותי צפונים וטמונים אתך. והטעם שתצפון מצוותי ואל תישמע לדברי אביך ואמך, "שמר מצוותי וחייה" רוצה לומר על ידי מצוותי יהיו לך חיים, ואביך ואמך אין בידם שום חיים, ולזה "תורת" עשה אותה "כאישון עיניך" מאחר שחייך תלויים בתורתך ובמצוותי.

כפי כל האמור אומה ישראלית יש להם כולם קדושה וטהרה והם

כולם כאיש אחד, כאשר כתבה תורתנו הקדושה, "ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש" [שמות א ה], אפילו שהיו שבעים קראם הכתוב נפש.

ולזה צוה תורתנו הקדושה "לא תשנא את אחיך בלבבך

הוכח תוכיח את עמיתך" וכו' [ויקרא יט. יז] דקשה א' כפל הוכח תוכיח. ב' למה תיבת "הוכח" חסרה,

זמן שאנו בגלות אין השם שלם, וגם כן, כל זמן שאנו בגלות אין אנו קורים את השם ככתיבתו, אם כן "עזרנו והצילנו", וגם כן "זכפר על חטאתינו למען שמך" שיהיה שלם.

יצא לנו מכל זה שישראל חלק אלוה ממעל ומוכרחים להיות קדושים וטהורים ולקיים תורתו ומצוותיו.

ובזה נבין המשנה שהתחלתי בה, הלל אומר, אם אין אני לי, מי לי? וכשאני לעצמי, מה אני? ואם לא עכשיו, אימתי? וכדי להבין צריך להקשות, א' קשה דפליג דידיה אדידיה דמתחלה אמר "אם אין אני לי מי לי", רוצה לומר שצריך האדם לחפש על עצמו שאין מי יחפש עליו יותר מעצמו, וחזר ואמר "וכשאני לעצמי מה אני", מה תועלת יש אם אני מחפש על עצמי. ב' למה בתחלה אמר "לי" ובסוף אמר "עצמי"?

אלא הכוונה היא שמילת "לי" פירושה לתועלת, דהיינו תועלת הנפש, שאין לאדם שום תועלת מהגוף, ותועלת הנפש היא, לקיים את התורה ומצוותיה, ומזה מוכח מה שאמר "לעצמי" הוא לתועלת הגוף שהוא עצמות, כפי זה מה שאמרו בתחלה "לי" קאי לתועלת הנפש, ומדשינה ואמר "לעצמי" מוכרח הפך "לי" שהוא לעצם הגוף, לזאת הכוונה אמר הלל "אם אין אני לי" לחפש אחר תועלת הנפש השייך לי, "מי לי" מי יחפש עלי לתועלתי, שזה התועלת של הנפש אי אפשר על ידי אחר, כמו הלמוד והתפלה והתפלגין וציצית וכן על זה הדרך, וכשאני לעצמי שהוא הגוף, רוצה לומר איני מחפש כי אם על השייך לעצמי שהוא הגוף, כמו מאכל ומשקה ודברים חומרניים "מה אני" מה תועלת יש בזה, ולזה מוכרח כל אדם לומר, "אם לא עכשיו אימתי" קטון וגדול, אם הוא קטון מי יאמר שיאריך ימים וישיג זה התועלת השייך לנפשו?

ולזאת הכוונה יאמר "אם לא עכשיו" ולא יאמר "אם לא היום יש זמן אחר" אם לא "עכשיו" דהיינו אפילו רגע אחד, אינו מעבירו בהכלי העולם שהוא הגוף, כי היום כאן ומחר בקבר.

אי נמי ידוע הוא מה שאמרו רז"ל פעם אמר "בני בכורי ישראל"

והטעם של "כי גרים הייתם" שייך לשני גרים, לגר הבא מחוץ לדת ולזה, פירש"י ז"ל "כי גרים הייתם" מום שבך אל תאמר לחברך, פירש גם כן "אונאת דברים", לא תאמר לו אמש היית עובד עבודה זרה וכו'.

והטעם "כי גרים הייתם", מום שבך אל תאמר לחבירך, נראה לי דהיינו כשהייתם במצרים הייתם מה אלו אף אלו. וכפי זה יתיישב אמרו "אני ה' אלהיכם" שאינו נקרא אלהיכם אלא בחותם אות ברית, וגם כן הגר שבא מחוץ לדת נחתם גם כן באות ברית. ואפשר שלזה כוין רש"י באומרו "אלהיך ואלהיו אני" דהיינו בחותם אות ברית "כי גרים הייתם בארץ מצרים אני ה' אלהיכם" במצרים הנהגתי עם הטובים בשם הרחמים, ועם הרעים בשם אלהים ומתו בשלשה ימי אפלה ואיך תהיו אתם רעים זה עם זה? אם כן, מוכרח אותו הגר שאין לו לא נין ולא נכד ולא קרובים מוכרחים אתם לאוהבו, והטעם "אני ה' אלהיכם", ולמה נקרא אלהינו יותר ממלאכי השרת ומשבעים אומות? מפני שאנו חלק אלוה ממעל ונפשותינו נאצלו מתחת כסא הכבוד. אם כן, כולנו "נפש אחת" מאחר שאנו נאצלים מתחת כסא כבודו, ואנו נקראים "בניו", ולזה אותו הגר שאין לו קרובים מוכרחים אתם לאוהבו.

יצא לנו מכל האמור שאומה ישראלית כולם חלק אלוה ממעל ונקראים בניו, ובכל צרתם לו צר, ומרוב אהבתם נשבע שאין השם שלם וכו', וגם כן אין השם הקדוש נקרא ככתיבתו עד יכרית זרעו של עמלק ויגאלנו גאולה שלימה בביאת משיחנו.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב, "עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך" [תהלים עט טז]. קשה א' למה כפל במילות שונות? ב' מהו כוונתו באומרו "על דבר כבוד שמך"?

אלא הכוונה שאין השם קורים אותו ככתיבתו וגם כן אין השם שלם עד שיכרית זרעו של עמלק, זה שאמר דוד המלך "עזרנו אלהי ישענו על דבר", רוצה לומר "דבור" כבוד שמך שאין קורים אותו ככתיבתו, ובשביל זה השם המפורש שנקראו אותו ככתיבתו, "עזרנו" וגם כן "והצילנו" אם יש לנו חטא כפר אותו, והצילנו מהחטא המקטרג עלינו, "למען שמך" כוונתו לומר כדי שיהיה השם שלם, שכל

פרשת אמור

אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו אלהכון כהנא הוא, כי קבריה למשה במאי טביל? וכי תימא במיא, והכתיב [ישעיה מ, יב] "ומי מדר בשעלו מים", אמר ליה בנורא, אמר ליה וכי סלקא טבילותא בנורא? אמר ליה אין, שנאמר [במדבר לא, כג] "כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהרו" [סנהדרין לט, א] ע"כ.

דבר ידוע שאפילו המיתה מוכרחת לכל קטן וגדול, אבל לא הרי זה כהרי זה, כי הצדיקים שאפילו שימותו נקראים חיים [ברכות יח, א], ואין טומאה במיתתן, כדאמרו רז"ל [כתובות קג, ב] יום שמת רבי בטלה קדושה, ומיתתם אינה כי אם מעטיו של נחש [פס"ז בדאשית ג, יח], אבל מיתת הרשעים מיתה אמיתית, שאפילו בחייהם קרויים מתים, ומכל שכן אחר מיתתן.

וכזה נבין מה שאמרו רז"ל [שבת נה, ב] בשעה שנקנסה מיתה על אדם הראשון אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון? אמר להם מצווה קלה צויתיו ועבר עליה, אמרו לו, והלא משה ואהרן שקיימו את כל התורה כולה מתו, אמר להם "מקרה אחד לצדיק ולרשע" [קהלת ט, ב].

קשה א' היה לו לומר "למה" קנסת מיתה על אדם הראשון, באמרם "מפני מה" משמע מאיזה סבה מב' סבות, וצריך להבין מה הם הב' סבות. ב' אמרם "והלא משה ואהרן" וכו' משה ואהרן עדיין לא באו לעולם. ג' מהו כוונתו באומרו "מקרה אחד לצדיק ולרשע", חלילה לאל שיקרה לצדיק כרשע!

אלא הכוונה היא שפחדו שמא גם עליהם יעבור כוס המיתה, וזהו כוונתם במה שאמרו "מפני מה" רוצה לומר שהאדם כלול הוא רוחני וחומרי, יש בו רוח הדומה למלאכי השרת, ויש בו חומר כמו בהמות וחיות, רוצה לומר מאיזה צד מב' הצדדים, אם מפני חלק הרוחני, שמא גם עלינו יעבור כוס, ואם מפאת הגוף, אנו נקיים, אמר להם, מצווה קלה צויתיו ועבר עליה, רוצה לומר המיתה לא מפאת הרוח ולא מפאת הגוף, אלא מפאת שמצווה קלה צויתיו ועבר עליה, ואתם אינכם בני ציווי ואל תפחדו מהמיתה. אמרו לו, והלא משה ואהרן וכו',

[שמות ו כב] ופעם "כי לי בני ישראל עבדים" [ויקרא כה נה] ותרצו בזמן שעושים רצונו נקראים "בנים" רוצה לומר חלק ממנו יתברך ואם אינם עושים רצונו נקראים "עבדים", ולזאת הכוונה הי"ת נקרא "אלהי ישראל", להורות שאנו נקראים בשם "בנים", ולזה אמר הכתוב "אני ה' אלהיכם".

לזאת הכוונה אמר הלל "אם אין אני" רוצה לומר מה שאמר הכתוב "אני ה' אלהיכם, דהיינו אין אנו עושים רצונו ולא שייך בנו תיבת "אני" הכתובה עם ה' אלהיכם" המורה שאנו בניו, "מי לי" בעת צרתי, מאחר שאין "אני" המורה עלי שאני "בנו", "מי לי, "מי" יועיל לי בלעדיו, "וכשאני לעצמי" רוצה לומר אם אני עושה רצונו, שתיבת "אני ה' אלהיכם" קאי אף על הגוף, דלא מבעיא שהנפש נקראת "בנו" אלא אפילו הגוף שבא מהאב ומהאם נקרא בשם "בן" להי"ת, והראיה תרי"ג מצוות כנגד עצמיות הגוף, רמ"ח מצוות עשה כנגד רמ"ח אברים, ושס"ה לא תעשה כנגד שס"ה גידים, כפי זה אפילו הגוף יש לו תועלת גדולה אם יקיים תרי"ג מצוות, ולזאת הכוונה אמר "כשאני לעצמי" דהיינו שעשיתי רצונו.

ומה שאמר הכתוב אני ה' אלהיכם קאי גם כן "לעצמי" שהוא הגוף שהוא עצמות "מה" אני. ואמרו "מה" מלשון "מה רב טובך" [תהלים לא, ב] ולהורות כשהאדם עושה רצון בוראו לקיים את התורה ומצוותיה, לא מבעיא שיגיע לנפש תועלת גדולה, אף לגוף יגיע תועלת גדולה, והי"ת יעזרנו שנהיה מהכת העושים רצונו ויתן בלבנו דעה ובניה והשכל - אמן כן יהי רצון.

ביום הזה" רוצה לומר אינו דומה תענית של שאר ימים לתענית של יום הזה, "כי ביום הזה יכפר", מה שאין כן בשאר ימים, ולזאת הכוונה אמר "ביום הזה" ולא אמר "היום הזה", ומה שאמר "יכפר" לרמוז להם על ידי שמתכפרים בו עוונותיהם יזכו ל"ש עולמות, כחשבון "יכפר" לטהר אתכם.

ידוע הוא מה שאמרו רז"ל באפר פרה, משל לבן שפחה שטינף וכו' אמר המלך תבא אמו ותקנח וכו' ואמרו רז"ל, מה אפר פרה מכפר, ופירשו רז"ל לשון קינוח כאמרם [גיטין נו, א] בעי לכפורי ידיה, לזה אמר "כי ביום הזה יכפר" לשון קינוח לומר תענית של היום הזה דומה לאפר פרה המקנח עוון העגל, ותענית של זה היום מטהר יותר מאפר פרה, שאפר פרה אינו מטהר לגמרי, שאין לך דור שאינו נענש מעון העגל, אבל בזה היום אם תענו את נפשותיכם וכו' "לפני ה' תטהרו" לגמרי, ולזאת הכוונה כפל.

או נאמר כוונתו לומר מלבד התענית צריכים אתם טהרת הגוף וטהרת הנפש. טהרת הגוף היא הטבילה בארבעים סאה, וטהרת הנפש לחזור בתשובה ולהתודות על החטאים, ולזה אמר "כי ביום הזה יכפר" התענית, מה שאין כן בשאר ימים, ועליכם רמיא לטהר גופכם, וגם כן טהרת הנפש, וזה אומרו "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" דהיינו לשוב בתשובה ולהתודות, ולחוסר ידיעתי לזה שם בעל הטעמים אתנח תחת "לטהר אתכם", לומר שאינה דבוקה עם "מכל חטאתיכם".

אי נמי במה שפירשו רז"ל [יומא פה, ב במשנה] עבירות שבין אדם למקום, יום הכפורים מכפרן ושבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו. לזאת הכוונה אמר "כי ביום הזה יכפר עליכם" רמיא "לטהר אתכם", דהיינו טהרת עצמכם, רוצה לומר עוונות שביניכם, וגם כן עוונות שביניכם ובין אביכם שבשמים, שהם "לפני ה'", רוצה לומר תטהרו מכל, וכל דבוקה עם "מכל חטאתיכם לפני ה'".

ומה שאמרו "שבת שבתון היא" [ויקרא טו, לא] לרמוז אם יהיה מוצאי שבת אין מברכים על הבשמים, לפי שלא היה בו נשמה יתירה מפני התענית, אבל מברכים על האור וכו', לזה אמד הכתוב "שבת שבתון",

שידוע הוא שהעולם כולו תלויים באדם הראשון, וכשמת אדם הראשון כבר מתו כל העולם קודם ביאתם לעולם, אמר להם "מקרה אחד לצדיק ולרשע", רוצה לומר המיתה היא מעטיו של נחש, שכל העולם היו תלויין באדם ונהנו מהעץ, אם כן אין המיתה למשה ולאהרן ולכל הצדיקים מפאת עצמם, אלא מקרה לכל העולם, והצדיקים אין מיתתן מיתה, דאפילו אחר מיתתן חיים הם, דאסיפה תקרא להם, ואם כן אל תפחדו, שאינכם בכלל עטיו של נחש. כפי זה אין טומאה לצדיקים במיתתן.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב [ויקרא טו, ל] "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו", דקשה א' כפל "לטהר אתכם" לפני ה' תטהרו". ב' מהו כוונתו באומרו "לפני ה'?"

אלא הכוונה היא על דבר מה שפירשתי במה שאמר התנא [אבות ג, יד] חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, חבה יתירה נודעת להם וכו', שהכוונה היא "חבה יתירה נודעת להם" רוצה לומר שנודע להם זה שאנו בנים לה' יתברך, דהיינו בשעת המיתה שידבק החלק בכל, ולזה הביא הראיה מפסוק "בנים אתם" [דברים יד, א], ואימתי יודע זה "לה' אלהיכם", רוצה לומר בשעה שתדבקו לה' דהיינו בשעת המיתה ידבק החלק שהיא הנפש בכל שהוא ה' יתברך, ועל ידי זה נקרא "אלהיכם" שאנו נקראים בניו, לזאת הכוונה אמר "כי ביום הזה יכפר" דהיינו יום הכפורים "לטהר אתכם" מעון הנעשה על ידי רוח הטומאה, ויום הכפורים מכפר לטהר אתכם מרוח הטומאה ובה "לפני ה'" דהיינו ביום המיתה שידבק החלק בכל, וזה אומרו "לפני ה' תטהרו" ואין לכם טומאה במיתה.

ויש לומר בפסוק זה "זהיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם" וגו' [ויקרא טו, כס], קשה א' בתחלה אמר "תענו" ובסוף אמר "ועיניתם" [שם לא]. ב' היה לו לומר כי "היום" הזה. ג' מהו כוונתו באומרו "לטהר אתכם לפני ה' תטהרו"?

אלא הכוונה אחר שאמר עבודת היום, כל זה בזמן הבית, ואחר הבית מה נעשה? אמר הכתוב "תענו את נפשתיכם", רוצה לומר עינוי נפשכם הוא במקום העבודה, ולזה צריכים להתענות האזרח והגר הגר אתכם, "כי

אי נמי על דרך מה ששמעתי מהחכם הכולל מסעוד גנון שהמוציא צריך ליתן אותו במלח ג' פעמים ויכוין בכל פעם לשם הוי"ה ב"ה, פעם א' יכוין "היה", פעם ב' "הוה", פעם ג' "יהיה", ג' פעמים שם הוי"ה חשבון ע"ח כמנין "מלח" וחשבון "לחם" יכוין באלו הג' תחיבות במלח להמתיק הדין הרמוז למלח להחזירו רחמים שהוא לחם.

ולזאת הכוונה אמר אברהם "ואקחה פת לחם" דהיינו מלח, להמתיק הדין שהוא ה"מלח" להחזירו "לחם" שהוא רחמים, וזהו כוונתם באמרם "כי על כן עברתם על עבדכם" למתק הדין להחזירו לחסד, וכן אמרו "כן תעשה" דהיינו פת במלח "כאשר דברת" שלא עברנו עליך כי אם למתק הדין לחסד.

אי נמי על דרך שאמרנו, בדרך שרוצה האדם להלך מוליכין אותו, וזהו כוונתו באומר "ואקחה פת לחם" וגו' שידוע הוא המלאך הוא שלישי של עולם, וכשירדו אלו הג' מלאכים נתגשמו כבני אדם, וגם כן משה רבינו כשעלה למרום חזר רוחני כמלאכי השרת, ולזה ישב ארבעים יום במרום, לחם לא אכל ומים לא שתה.

וגם כן ידוע מה שאמרנו רז"ל, "לקחת מתנות באדם" [תהלים סח, יט], צר קלסתר פניו של משה דומה לאברהם, ואמר להם הקב"ה כשרצו לפגוע בו, אין אתם מתביישין שירדתם לביתו ואכלתם בביתו [ראה שמות רבה כח, א], לזה אמר להם אברהם "ואקחה פת לחם וסעדו לבכם" דהיינו תאכלו מאחר שירדתם לארץ נתגשמתם שהייתם כבני אדם, ושייך בכם האכילה, דמאן דעאייל לקרתא עביד נימוסא, אמרו לו "כן תעשה כאשר דברת" רוצה לומר גם כן אתה תעשה כמונו כשתעלה למרום תהיה רוחני כמלאכי השרת כאשר דברת לנו, ולזה ישב שם מ' יום ומ' לילה בלא אכילה ובלא שתיה דמאן דאזיל לקרתא עביד כנימוסא, דצר קלסתר פניו של משה דומה לאברהם.

כפי כל האמור בדרך שרוצה האדם להלך מוליכין אותו, דמשה רבינו הלך אחר הרוח ונעשה כמלאכי השרת, ולזה הצדיק שהוא הולך אחר הרוח שהיא מתחת כסא כבודו לא שייך בו מיתה ולא שום טומאה.

אם יהיה בשבת אין מברכים על הבשמים, וזה שאמר "היא לכם" סימן "היא" לכם דווקא, ה' הבדלה, י' יין, א' אור, אבל על הבשמים אין מברכין, והטעם "ועניתם את נפשתיכם" ומפני זה אין נשמה יתירה.

ומה שאמר שמיתת הצדיקים אינה מיתה, השכל מחייבו ואינו צריך ראייה, דהחיים על ידי הרוח, והמיתה על ידי הגוף, ובדרך שהאדם רוצה לילך מוליכין אותו [מכות י, ב], הצדיק שהולך אחר הרוח, הרוח נותנת לו חיים, אפילו אחרי מיתת הגוף, הרשע שכל מעשיו הם לגוף, הגוף מביא לו המיתה אפילו בחיים, והראיה משה רבינו שכל מחשבותיו להלוך אחר הרוח, על ידי זה זכה לעלות למרום, וארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה [שמות לד, כח].

ומאחר שבא לידינו, נימא בו מה שחנני האל. קשה א' למה "ארבעים יום". ב' כפל "ארבעים יום וארבעים לילה", כי הלילות עם הימים. ג' כשיאמר "לחם לא אכל" מוכרח מים לא שתה, אלא הכוונה היא, אות מ"ם מורה על התורה הנקראת מים, והיינו דכתיב "ויהי שם עם ה' ארבעים" דהיינו אות מ"ם, מ"ם נגלית ומ"ם נסתרת, לרמוז לשתי תורות, פשט וסוד.

לזה אמר ארבעים יום רמז למ"ם נסתרת שהוא הסוד, כיום שהוא מאיר לעולם הסוד הוא מאיר, וארבעים לילה רמז לפשט, ולזה "לחם לא אכל" ששבעה נפשו בפשטי התורה הדומה ללחם, ומים גם כן לא שתה ששבעה נפשו בסוד הדומה לשתיית מים.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "ואקחה פת לחם וסעדו לבכם" וגו' [בראשית יח, ה], דקשה מהי כוונתם באמרם "פת לחם" במילות שונות. ביאור הכוונה היא כפי הדין דתלמיד חכם אינו אוכל כי אם אחר שש, דהיינו סעודת קבע, אבל בבקר יאכל מעט פת להסיר חשבון "מחלה" (שמונים ושלוש) של מיני חלאים, זה שאמר "ואקחה" מעט פת מלחם, אינו לחם שלם, וסעדו לבכם, דהיינו להסיר חשבון "מחלה" של מיני חלאים, ואינו מעכב אתכם, "כי על כן עברתם על עבדכם" שלא תתעכבו כי אם דרך העברה, ולזה אמרו לו "כן תעשה" שלא תעכב אותנו, "כאשר דברת" דהיינו כי אם פת ולא לחם.

לישראל, שנאמר "אלה מועדי ה'" וגו' [ויקרא כג, ד] אתם אפילו מוטעים וכו' [ראש השנה כה, א].

ובזה נביין מה שאמר הכתוב [ויקרא טו, טז] "בסכת תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסכות", קשה א' הכפל "כל האזרח בישראל ישבו בסכות". ב' למה ברישיה דקרא אמר "תשבו" ובסיפיה דקרא אמר "ישבו"?

אלא הכוונה היא דרשו רז"ל [סוכה כח, ב], תשבו כעין תדורו, דהיינו לאכול ולישב ולישון, והתוספות פירשו, נאמר כאן "תשבו" ונאמר להלן [ויקרא ה, לה] "ופתח אוהל מועד תשבו יומם ולילה", מה תשבו האמור להלן ענין השייך ללילה, דהיינו שינה וסעודת הלילה, וענין השייך ליום דהיינו אכילה, אף תשבו האמור כאן השייך ליום וללילה להורות שחייבים ליישן בסוכה, וכפי הדין מצטער פטור מהסוכה, ומוכרח הפטור הוא מהשינה ולא מן האכילה, שכך דקדק בלשונו לומר מצטער וכו' שאינו יכול לישן בסוכה וכו'.

לזאת הכוונה כפל הכתוב "בסכות תשבו" כעין תדורו, כדהקשינו דהיינו חייבים לישן, אבל "כל האזרח בישראל" לרבות המצטער דווקא ישבו דהיינו אינם חייבים לישן, ולא נתחייבו בשינה אלא מההקש של מילת תשבו דרישיה דקרא, אבל האזרח בישראל לרבות המצטער אינו חייב לישן, דתיבת ישבו ישיבה דווקא ולא שינה אמר הכתוב, והטעם שהחמרתו כל כך בסוכה אפילו לישן "למען ידעו דורותיכם" [שם טז] כדי שתהיה לכם תקוה ליגאל אפילו שאין אתם ראויים ליגאל, דהרי אתם רואים "כי בסכות הושבתי את בני ישראל" שהם ענני כבוד, שהיו ענני כבוד ביום ובלילה, בהוציא אתם מארץ מצרים אפילו שלא היו כדאים, שהיו מה אלו אף אלו, ואף על פי כן חסתי עליהם ברוב חסדי, ועשיתי להם כל זה החסד, כך גם כן בזה הגלות המר אגאל אתכם כמו שגאלתי ליוצאי מצרים.

ובזה נביין מה שאמר הכתוב "ולקחתם לכם ביום הראשון" [שם טז] וגו' קשה א' אמרו "לכם" מיותרת, ורבותינו דרשו, לכם משלכם [סוכה מא, ב]. ב' מה כוונתו באומרו "הראשון" והלא ט"ו הוא, ג' אמרו רז"ל [דאח תי"ז תי"א נ"ב, ב. חוהר ח"ג דנ"ג, א] האתרוג רמו לצדיק

ובזה נביין מה שאמרה חנה [שמואל א, ב. ב.] "אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו", מהו כוונתה באמרה "כי אין בלתך" ומה באה לחדש "אין קדוש כה' ואין צור כאלהינו", פשיטא!

אלא הכוונה היא הכהן אינו מטמא למת מפני שהוא קדוש, ומצינו שה' יתברך קבר משה רבינו וכן שאר צדיקים העושים עיקר מהרוח והנפש, שיש להם חיים נצחיים כאמור, וזה שאמרה "אין קדוש כה'", לא כהן ולא שום נברא, ואם ראית שכביכול קובר מתים ונוטל נשמת הצדיקים, דווקא לישראל, וזה אומרה "כי אין בלתך", אל תאמר שהוא מטמא לשום נברא משבעים אומות, והטעם "ואין צור כאלהינו" ופירשו רז"ל, אין צייר כאלהינו [ברכות י, א].

וכוונת הכתוב כך היא, הטעם שה' יתברך שהוא קדוש יותר מהכהן והוא מטמא למתים, כמו שאמרנו, הוא מפני שאין צייר כאלהינו, רוצה לומר ג' שותפין באדם, אביו ואמו וה' יתברך [קידושין ג, ב.], ואין צור בכל אלו הג' כאלהינו, וישראל הם בניו כשהם עושים רצונו, ומצינו שהכהן שהוא קדוש מטמא לבניו שנאמר, "כי אם לשארו הקרוב אליו ולבנו ולבתו" [ויקרא נא, ב.], ולזה ה' יתברך קובר מתים של צדיקי עליון, כמו משה וכדומה.

ולשכלי הקל זהו מה שאמרו בפרקי אבות [א, ד.], פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה. שדברי המשנה כוונתה לומר "פת" דהיינו פשטי התורה "במלח תאכל", רוצה לומר כשתקרא הפסוק תקרא אותו בתרגום ורש"י, כדי שיהיה מוטעם ומיושב בפיו, כאשר המלח מטעים וממתיק הפת, אבל "מים" הרמוז לסוד "במשורה תשתה", דהיינו במופלא ממך אל תדרוש, אינך יכול להרחיב הענין.

ועל הארץ תישן עיקר הלימוד בלילה, ואם האדם יישן על כרים וכסתות תרבה עליו השינה ויתבטל מהלימוד, ולזה צוה ואמר "על" הארץ לנדר שינה מעיניך, ואל תפחד לומר שהשינה על הארץ חיי צער ושמא תמות, תחיה! והטעם שאפילו שאתה בחיי צער, "בתורה אתה עמל", והתורה נקראת עץ חיים, הנותנת לך חיים, כי התורה מתנה נתונה

ירבק בכל, באותו היום "ושמחתם" דהיינו ביום המיתה ושמחתם באותו היום שיוודע ממנו שהוא ה' אלהיכם, שמיתתכם על ידי ואינה על ידי מלאך המות ואין בה שום טומאה, אין שמחה גדולה [ממנה].

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו, אלהכון כהנא הוא, כי קבריה למשה במאי טביל וכו', וזה המאמר תודה לאל פירשתי אותו בפרשת תרומה יעויין שם, נאמר בו מה שחנני האל, והוא שה' יתברך הוא כללות עשר ספירות, ואין סוף לאלהותו יתברך, וידוע הוא שנשמותיהם של ישראל אינם מספירה אחת, כמה שאמרו בעל הפרדס ז"ל שהכהנים מצד החסד שהיא הספירה הנקראת גדולה, ולוי מצד הגבורה, ישראל מצד התפארת.

ולזה באומה ישראלית כל אחד הולך אחר שרשו שהיא הספירה שבא ממנה, ולזה יש בישראל כהנים ולוים וישראלים, ואל תתמה שאפילו כל אומה ישראלית חלק ממנו יתברך, כל אחד הולך אחר שרשו כאמור, אבל ה' יתברך הוא כללות כל העשר, ולזה נקרא כהן, ולזה להעלות מטומאה לקדושה דווקא המים, שהמים הם מצד החסד, ולזה אמר ההוא מינא, אלהכון כהנא הוא, שהוא כללות העשר כאמור, והכהן מצד החסד, כי קבריה למשה במאי טביל?

וכי תימא במיא כדאמרן שהמים מצד החסד והכהן מצד החסד וטביל במיא, והכתיב "מי מדד בשעלו מים", אמר ליה, בנורא, רוצה לומר אין כביכול משתנה חס ושלום מן החסד לרחמים אלא השינוי הוא לגבי בני אדם, לתת לאיש כפעלו, וכל אחד ילך עמו לפי מעשיו, זה בחסד, וזה בדין, וזה ברחמים ובדין.

לזאת הכוונה אמר לו בנורא, רוצה לומר, הקבורה של משה בנורא, הכוונה היא שפטירת משה בחוצה לארץ אינה מצד החסד אלא מצד הגבורה שנקראת אש, "כל דבר אשר יבא באש" וגו' [במזכר לא, כב], רוצה לומר למה בהעברת המים לא אמר וטהר, ובהעברת האש אמר "תעבירו באש וטהר"?

אלא הכוונה האש אינו כמים, העברת המים צריכה העברת כל

ובעל תורה שיש בו טעם וריח, הדס דומה לצדיק שאינו בעל תורה, שיש בו ריח ולא יש בו טעם, והערבה דומה למי שאינו בעל תורה ואינו צדיק, אין בו לא טעם ולא ריח, והלולב דומה לה' יתברך שהוא לב.

קשה אם כן צריך להקדים כפת תמרים הדומה לה' יתברך. ד"הדר" פירש"י ז"ל, הדר באילנו משנה לשנה, הרי בגמרא אמרו אל תקרי הדר אלא הדר, אל תקרי הדר אלא הידור וכו', אל תאמר הדר אלא הדיר שדר באילנו משנה לשנה [נסוכה לה, א], ולמה רש"י ז"ל לא נקט מכל מה שדרשו אלא הדר באילנו וכו'?

אלא הכוונה היא הארבעה מינים הם רמוזים כנזכר, וג' מינים צריך לאוגדם, אבל האתרוג לברו, ולזה הקדים אותו לכפת תמרים שהוא דומה לה' יתברך.

אי נמי שכך טבעו דענותותו כביכול של ה' יתברך להקדים ישראל מרוב אהבתם, על דרך "נקם נקמת בני ישראל" [במזכר לא, ב] ולזה הקדים לו פרי עץ הדר שהוא צדיק ובעל תורה, ולזאת הכוונה אמר "ולקחתם לכם" הדבר הדומה לכם, שהוא האתרוג, ומה היא התועלת ביום הראשון "פרי עץ הדר" פירש רש"י ז"ל, עץ שטעם עזו ופיריו שוים, כוונתו בזה רמז לצדיק גמור שהשליך תאות העולם ונטה אחר נפשו, ואפילו גופו שהוא דומה לעץ יבש טעמו כפריו, דהיינו דומה לנפש.

וזה אומרם עזו ופריו שוין, דהיינו גופו ונפשו שוים לעשות רצון בוראם, ובוזה "ושמחתם לפני ה' אלהיכם" [ויקרא שם ט] דהיינו שיבא משיחנו במהרה בימינו אכי"ר ותבנה בית קדשנו ותפארתנו, ונזכה לשבעת ימים היינו שבעת אלפי שנים, כימי ימות המשיח, כמו שאמרו בסנהדרין [דף צ"ט] תני אבימי בריה דרבי אבהו ימות המשיח לישראל שבעת אלפים שנה, שנאמר "כמשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך" [ישעיה סב, ה], ושמחת החתן והכלה שבעת ימים, כנגדם "ישיש עליך אלהיך".

אי נמי מה שאמרו "ושמחתם לפני ה' אלהיכם" כוונתו לומר אם יהיה האדם צדיק, ועזו ופריו שוים, דהיינו דגופו נטה אחר נפשו ביום שיוכר ממנו שה' אלהיכם שהחלק

פרשת בהר סיני

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר ^[ישעיה ט, כא] "ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר" ^[סנהדרין צ, א במשנה] ע"כ.

דבר ידוע הוא שבהר סיני זכו ישראל הם וזרעם אחריהם להכנה גדולה כדכתיב ^[דברים בט, יז] "את אשר ישנו פה" במעמד הקדוש "ואת אשר איננו פה" עד ביאת משיחנו, נשמות בני ישראל כולם שמעו "אנכי" ו"לא יהיה לך" ^[שמות כ, ו] ואמרו "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" ^[שמות כד, ז], ובאותו מעמד כל אחד ואחד קבלה נשמתו, כמו שאמרו רז"ל, כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש וכו' ^[דאה ויקרא רבה כב, א], וזהו מה שאמר הכתוב "כי לקח טוב" ^[משלי ד, ב] אותו הלקח הטוב שהם חידושי התורה, אני הוא שנתתי לכם שקבלתם אותו בסיני, ואיני צריך לצוות על אותו הלקח, אלא אני מצווה אתכם "תורת" דהיינו הפשט שהם המצוות "אל תעזבו".

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "ולך ה' חסד" ^[תהלים סב, יג] דמאחר שזה החידושים קבל אותם מסיני, מן הדין לא יקח עליהם שכר, ו"אתה תשלם לאיש כמעשהו" אשר עשה, כמו "ועשתה את צפרניה" ^[דברים כא, יב] כאלו הוא עשה אותם, וזהו מתורת חסד ורחמים.

אי נמי "ולך ה' חסד" וגו' על דרך מה שאמרו רז"ל ה"ת משלם שכר המצווה לפי ערכו שהוא בלתי תכלית, לא כן לענין הרעה שהיא העבירה משלם ענשה לפי ערך האדם שהוא בעל תכלית, וזהו מחסדי ה' יתברך שמו, זהו מה שאמר "לך ה' חסד" כי שם הוי"ה במלוי יודי"ן עולה כמנין חס"ד, וזה אומרו "לך ה' חסד" רוצה לומר המצוות שהם רוחניים תשלם שכרם בלתי תכלית, כמו שאתה בלתי תכלית, אבל בעבירות שהם מצד האיש תשלם לו כמעשהו, שהוא בעל תכלית, ועיין מה שפירשנו בפסוק זה בפרשת שמיני. כפי כל האמור ה"ת אינו מקפח שכר כל בריה.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר" וכו' ^[ויקרא בה] קשה א' מה ענין שמיטה אצל הר סיני? ב' כפל "דבר" "ואמרת". ג' השמיטה כנגד יום

הגוף, או הכלי, ואם יהיה דבר מועט מהאדם או מהכלי חוץ מן המים לא עלתה לו טבילה, אבל העברת האש לא הקפידה התורה שיהא כלו באש, דחם מקצתו חם כולו.

ולזאת הכוונה הוסיף בהעברת האש "וטהר", והמין ששאל עלה בדעתו שהם שוים המים והאש, וכשחדש לו בפסוק ממה שאמר הכתוב בהעברת האש "וטהר" ולא בהעברת המים, משמע בהעברת האש וטהר דחם מקצתו חם כלו, הפך המים שצריך טבילה בכל גופו, נתישבה דעתו ושתק.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב ^[ויקרא נא, א] "ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן" וכו' קשה א' למה שתי אמירות. ב' "בני אהרן" מיותרת. ג' מהו כוונתו באומרו "לנפש"?

אלא הכוונה היא, התוספות אמרו למה שאל על הטבילה ולא שאל על הטומאה של הקבורה, כדאמרו רז"ל יום שמת רבי בטלה קדושה, וביום פטירת משה וקבורתו מוכרח לומר לפי קדושתו בטלה קדושת הכהונה, וה' יתברך יכול לעסוק בקבורתו, ולזה לא שאל כי אם על הטבילה.

לזה אמר הכתוב "אמור אל הכהנים שתי אמירות א' פייס דעתם, "אמר אל הכהנים בני אהרן" זכרו מיתת בני אהרן שאמרו רז"ל על מיתתם "בקרבי אקדש" ^[ויקרא יג, ג], והאחרונים פירשו פסוק "בקרבתם לפני ה'" ^[שם טז, א] מזה הטעם "וימתו" ואם כן אתם צריכים לנהוג עצמכם בקדושה גדולה בכל ענין השייך לו קדושה, "ואמרת אלהם" אמירה אחרת "לנפש לא יטמא", באיזה מת לא יטמא הכהן, "לנפש", לשאר העם שאין לו כי אם נפש הבהמית, וזה אומרו "בעמיו", אבל מי שזכה לנפש החיונית ולרוח ולנשמה, ועל ידם זכה לתורה ולמצוותיה, איני מצווה אותך. וה' יתברך יזכנו להיות מן הזוכים ללמוד וללמד, אמן כן יהי רצון.

שלא נתן לנו הי"ת כי אם ארץ ישראל, ולזה אמר הכתוב הטעם שאין אתם מחוייבים בשמיטה וביובל כי אם בארץ ולא בחוצה לארץ, "אשר אני נתן לכם" שלא נתתי לכם להיות שלכם כי אם הארץ, ולזה לא תחייבו באלו ה' מצוות כי אם בארץ, ואין שמירת השבת כמו שמטה ויובל, ששביעת השבת לכם, רוצה לומר לגוף, ושביעת השמיטה גם כן לארץ שתשבות שבת לה, ולרמוז שהארץ גם כן מצווה על שביעת שנה שביעית.

ולזה כתב "ואספת את תבואתה" [שם ג] שהוציאה מרצונה הטוב, "ובשנה

השביעית שבת שבתון" [שם ד] תיבת "שבתון" מיותרת! אלא להורות שהיא רוצה להיות לה בה שבתון, ואינה מסייעת להוציא תבואה כלל ועיקר, והטעם "שבת לה" כאשר הי"ת שבת ביום השביעי כך גם כן היא רוצה שיהא לה שנה שביעית שבת לה, ולזה אחר שהארץ בעצמה מצווה לשבות, אינה חייבת בשביעתה כי אם ארץ הקדושה, לזה אמר "וספרת לך שבע שבתות שנים" [שם ח], "לך" רוצה לומר לתועלתך, שעל ידי זה תהיה מושפע מכללות השבע כאמור, ולזה אמר ל"ך, חשבון חמשים, דהיינו אחר מ"ט מונים יזכו גם כן ליובל שהיא ספירה הנקראת בינה, "והעברת שופר תרועה" [שם ט] שהבינה נקראת גם כן "שופר" [עיין בספר שערי אורה פרק ח']

ולזאת הכוונה שנת חמשים מוכרחים להיות קדושים, כמו

שבנתנית התורה שהיינו צריכים להיות קדושים אחר מ"ט מונים, ולהעביר שופר לעורר הלבבות להיות קדושים, כך בשנת החמשים, "והעברת שופר תרועה" לעורר הלבבות כדי שנהיו קדושים, ולזאת הכוונה נתנה התורה סימן בתוך סימן "בחדש השביעי בעשור לחדש" [שם ט] לרמוז שעל ידי מצוות השמיטה נזכה להשפע מז' ספירות, ועל ידי שנשמרו שבע שבתות נזכה במהרה בימינו לימות משיחנו, להשפעת העשר, וזה אומר "בעשור" לרמוז שנזכה לעשר ספירות.

ולחוסר ידיעתי לזה אמר הכתוב "יובל היא תהיה לכם"

[שם י] רוצה לומר לתועלתכם, וגם כן אמר הכתוב "בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחזתו" [שם יג], כוונתו לומר בשכר שנת היובל שאתם מקיימים ומשתדלים לשמרו, והתחלתם ליכנס לתחלת השלש מלמטה למעלה שהיא הספירה השמינית הנקראת "יובל", שהבינה נקראת "יובל"

השבת, ולמה השבת נוהג בחוץ לארץ והשמיטה אינה נוהגת כי אם בארץ בלבד. ד' מהו כוונתו באומר "ושבתה הארץ שבת לה"?

אלא הכוונה היא שבדברות ראשונות לא נצטוינו כי אם על

השבת בלבד, כרתיב "יום השביעי שבת לה" אלהיך" [דברים ה, יג], אבל על מצוות שמטה ויובל לא נצטוינו, לזה אמר "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר" כוונתו לומר "לאמר" השמטה והיובל נרמזו בהר סיני באותה אמירה של מצוות שבת שנאמר [שמות כ, ח] "זכור את יום השבת", "את" לרבווי, והוא על דרך מה שאמרו רז"ל על פסוק "שמחנו כימות עניתנו" [תהלים צ, טו] רוצה לומר יום לשנה [ראה סנהדרין צט, א], זה שאמר "שנות ראינו רעה" כלומר ימים של המרגלים שהיו יום לשנה, כל שכן שגם כן בטובה, שש ימים של ימי השבוע כנגד שש שנים של שנות השמטה, ויום השביעי שהוא שבת כנגד שנה שביעית של השמטה, וזה מריבוי מילת של "זכור את יום השבת".

רש"י פירש [על המלים "ויקדשהו" [שמות כ, י], ברכו במן

וכו', וכפי דרכנו ברכו בימים שהיא שנת היובל, ששבתין בה כנגד יום השבת, ואפילו שיש שנת השמיטה אינה קדושה כל כך כמו שנת החמשים, שאחר שבע שבתות שכל יום מימי השבוע כנגדו שבע שנים, והכוונה היא שנת השמיטה נגד ז' ספירות, שש שנים של שנות השמיטה כנגד שש ספירות מלבד הג' הראשונות מלמעלה למטה, ושנה שביעית שמיטה כנגד ספירה שביעית "מלכות" הנקראת "שמיטה", שנזכה להשפע משבע ספירות שכל אחת כלולה משבע, מלבד ג' ראשונות, ועל ידי זה נזכה להשפע מספירה שמינית מלמטה למעלה, שהיא הספירה הנקראת "בינה", ונקראת "יובל", וכתוב בה [ויקרא כה, יב] "כי יובל היא קדש תהיה לכם".

כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם" [שם ב], בא לתרץ מה שהקשינו למה

שמירת יום השבת בין בארץ בין בחוץ לארץ, אבל השמיטה והיובל בארץ דווקא, ונתן הטעם "אשר אני נתן לכם" רוצה לומר כמו שהי"ת שבת ביום השביעי, כך צריכין אנו לשבות ביום השביעי, והי"ת כל העולם שלו הוא, לזה אנו צריכין לשבות בכל העולם בין בארץ בין בחוץ לארץ, ובשמיטה וביובל חוצה לארץ אינה שלנו,

ימים, שיום השביעי שבתון אפילו שאתם רוצים לעשות המלאכה אינו מסייע למלאכה ומוכרח יהיה לכם שבתון.

ועוד טעם אחר "שבת היא לה' בכל מושבתיכם" על דרך

שאמרו רז"ל, אפילו הנדונים בגהינם נחים יום השבת מדין גהינם, ומכל שכן היושבים בגן עדן יש להם שבת ומנוחה ביום השבת [ילקוט שמעוני איוב תקל"ז], ולזאת הכוונה אמר אם תשמרו השבת, "שבת היא לה' בכל מושבותיכם" אפילו היושבים ונידונים בגהינם יהיה להם שבת בגהינם ביום השבת.

אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם במועדם" [ויקרא כג, ד].

כוונתו לומר, יש בני אדם מעוננים עושים מועדים ושבתות אחרים כדי שיתענגו, ואומרים זה אנו עושים אותו לכבוד האל בלא טעם מספיק, והי"ת שונא זה שנאמר [ישעיה א, יד] "חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי", זה שאמר "אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם" אתם כתיב, דווקא במועדים הירוע, אבל אם אתם עושים מועדים אחרים לאכול ולשתות לקראת אותם "מקראי קדש", אלה שנאה נפשי.

כפי כל האמור אין הי"ת מקפח שכר כל בריה, וישראל

שהוכנו אותה ההכנה של המעמד הקדוש של הר סיני והקדימו נעשה לנשמע שלא כדרך העולם, אותו הזכות עומדת להם לעוה"ב, דאין הי"ת מקפח שכרם.

ובזה נבין המשנה שהתחלתי בה, כל ישראל יש להם

חלק לעוה"ב, שנאמר "ועמך כולם צדיקים" וגו' וכדי להבין צריך להקשות, איך יצויר שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, ויהיה כצדיק כרשע שוים חס ושלום! ועוד הראיה שהביא "ועמך כולם צדיקים" אין לו שחר, איך אפשר להיות כולם צדיקים? ועוד ראייה לסתור שהוא אמר כל ישראל אפילו הרשעים והראיה שהביא כשהיו כולם צדיקים ירשו ארץ שהיא עולם הבא, ועוד מה הוקשה לו בפסוק עד שדרש זה?

אלא הכוונה היא ידוע הוא שהי"ת אינו חפץ במות הרשע כי

אם בשוכו מדרכו הרעה וחיה [ראה יחזקאל י"ז, כג], ומרוב

שנקראת שבע שבתות, "תשובו איש אל אחוזתו" על ידי ביאת משחינו, ונזכה להשפעת כל העשר. כפי כל האמור ששביתת השבת היא מצווה רבה ועל ידה זכו ישראל לכל האמור, והראיה בששת ימים, הימים בעצמם מסייעים למלאכה, אבל יום השבת אין היום מסייע במלאכה.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב בפרשת אמור [ויקרא כג, ד-ז] "דבר אל בני ישראל

ואמרת אלהם מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש אלה הם מועדי" וגו'. קשה א' מהו כוונתו באמרו דיבור ואמירה "דבר" "ואמרת". ב' "אלה הם מועדי" מיותרים, מאחר שקראם מועדי ה' פשיטא הם מועדי האל! ג' "ששת ימים תעשה מלאכה" היה לו לומר בששת ימים תעשה מלאכה, כל שכן "וביום השביעי שבת שבתון". ד' "שבתון" מיותרת. ה' מהו כוונתו באמרו "שבת היא לה' בכל מושבותיכם". ו' "אלה מועדי ה'" וגו'.

אלא הכוונה היא שמתחלה, בזמן הבית, היו מקדשין את החדש על

פי הראייה, כדכתיב [שמות יב, ב] "החדש הזה לכם ראש חדשים" ופירש"י, הראה לו לבנה בחידושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ראש חודש, ואחר החרבן על ידי החשבונות, אמר הכתוב אל תאמרו שעיקר המועדים הם על פי הראייה, אבל על ידי חשבון שמא יהיו בטעות, וכפי זה אוכלים חמץ בפסח, לזאת הכוונה אמר "דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם" כוונתו לומר, אני אמרתי לכם "החדש הזה לכם ראש חדשים" והוא על פי הראייה, ויש זמן שיהיו על פי החשבון.

זהו אמרו "דבר אל בני ישראל" יש זמן שקידוש החדש על ידי החשבון,

וכפי זה אינו על פי בית דין אלא לכל בני ישראל, שמתחלה כשהיה על ידי בית דין אין מקדשין אותו כל ישראל בגולה, ושמא תאמר שמא יהיו טועים בחשבון, וכפי זה אינם מועדי ה', לזה אמר "אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם" אתם כתיב, אפילו שוגגים או טועים [ראש השנה כה, א] "אלה הם מועדי" באמת.

ששת ימים תעשה מלאכה "ת" של תעשה בצירי, לומר ששת

ימים תעשה בהם מלאכה מאליה, שהימים מסייעים למלאכה, אבל ביום השביעי שבת, צריכין לעשות אותו שבת, והוא הפך מששת

כפי זה משעה שזכו כללות ישראל ליקרא ישראל, דהיינו כאיש אחד ובלב אחד, גזר הי"ת שכל ישראל יש להם חלק בעולם הבא. ולזאת הכוונה אמר התנא, כל ישראל, רוצה לומר משעה שזכו ליקרא בשם ישראל, כדכתיב "ויחן שם ישראל" יש להם חלק לעולם הבא כאמור, ומה שהביא מפסוק "ועמך כולם צדיקים" ולא הביא הראיה מפסוק "והייתם לי סגלה", ואם תאמר והא כתיב באותה שעה "ועתה אם שמוע תשמעו בקלי" [סו] אם כן לא יזכה לעולם הבא כי אם מי שישמע בקלו וישמור בריתו, ואיך יאמר התנא "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא"?

לא קשיא מידי דאלו כוונת הכתוב כן, היה לו לומר ואם שמוע תשמעו בקלי, ומדאמר "ועתה" כוונתו לומר אם עתה דווקא תשמעו בקלי, דהיינו במעמד סיני וכו' והייתם לי סגלה, שתזכו לעולם הבא, ובאותה שעה הוכנו כולם וזכו ואמרו "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" וכל ישראל באותה שעה נקראו צדיקים, ולזאת הכוונה אמר הכתוב "ועמך כולם", רוצה לומר מאותה שעה שהיא מעמד סיני ש"עמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ" דהיינו כל אחד מהם יש לו חלק לעולם הבא.

ואם תאמר מאחר שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא מה תוספת יש לעושה המצווה, אמר עוד "נצר מטעי" רוצה לומר על ידי הגלגול שאני חוזר ונוטע אותם פעמים שלש עם גבר על ידי זה הם זוכים לעולם הבא, כרבי אבהו שהראו לו י"ג נהרי אפרסמון [ירושלמי ע"ז פ"ג ה"א], וגם כן י"ש עולמות מלבד חלק עולם הבא.

לזאת הכוונה אמר הכתוב "כי לקח טוב" רוצה לומר אותו החלק שהוא עולם הבא שזכיתם לו על ידי התורה הנקראת טוב, דהיינו על ידי חנייתן בהר סיני זכו לאותו חלק, "נתתי לכם" דהיינו חלק העולם הבא כאמור, אני מצווה אתכם אל תסמכו על זה, ו"תורתי אל תעזבו", על כרחך, דאפילו שגזרתי ליתן לכם חלק בעולם הבא יש לכם התפארות אם לא תעזבו את התורה כדפרשית. והי"ת יעזרנו לעשות רצונו ויקיים בנו מקרא שכתוב [יהושע א, ח] "לא ימוש ספר התורה הזו מפריך וגו' אמן כן יהי רצון".

חסדיו גזרה חכמתו יתברך שהאדם יתגלגל כדי לקיים תרי"ג מצוות, מה שיחסר בפעם ראשונה ישלים אותו בפעם שנית ושלישית, כלל העולה, בהצטרפות כולם יקיים תרי"ג מצוות ויקרא צדיק, והתנא הוקשה לו בפסוק אמרו "ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ" מהו כוונתו באמרו "לעולם", ועוד אמרו "נצר" לשון יחיד, "ומטעי" לשון רבים, ועוד מהו כוונתו "מעשה ידי להתפאר"?

לזה אמר כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, אפילו שאתה רואה אחד צדיק ואחד רשע, ואם הוא רשע בזה הפעם בגלגול אחר יהיה צדיק, על דרך מה שאמרו ז"ל על הפסוק "לבלתי ידח ממנו נדח" [שמואל ב, יד, יז] זה שאמר "ועמך כולם צדיקים" ואימתי יהיו כולם צדיקים, "לעולם", דהיינו בעולם הבא, רוצה לומר על ידי הגלגול כאמור, ולזה "יירשו ארץ" שהיא עולם הבא, "נצר מטעי" כוונתו לומר כל הנטעים דהיינו כל הביאות שבא לעולם על ידי הגלגול בהצטרפות כולם יקרא "נצר" דהיינו צדיק, ולזה כולם יש להם חלק לעולם הבא בשביל שהם מעשה ידי ה', והי"ת מתפאר במעשה ידיו, ואינו חפץ בהשחתת הרשע אלא בשובו מדרכו וחיה.

אי נמי כפי דרכנו שאין הי"ת מקפח שכר כל בריה, ומה שאמרו, בשעה שאמרו נעשה ונשמע שלא כדרך העולם, אותו הזכות עומד להם עד עולם הבא, וכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא בזכות זה הקדימה, וכוונת התנא כן היא, ידוע הוא שלא נקראו כללות ישראל בשם ישראל כי אם בחנייתן נגד ההר דכתיב [שמות יט, ב] "ויחן שם ישראל נגד ההר", וקודם חנייתן אינם נקראים כי אם בני ישראל בית ישראל, "והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ" [שם ה], מהו כוונתו באמרו "כי לי כל הארץ"?

וכפי דרכנו "ויחן שם ישראל" דהיה לו לומר ויסעו מרפירים ויחנו במדבר נגד ההר, אלא כוונת הכתוב כדפירש"י על "ויחן שם ישראל", כאיש אחד בלב אחד, מה שלא היה קודם חנייתן נגד ההר, ולזאת הכוונה אמר הכתוב "ויחן שם ישראל" דהיינו נקראו הכלל "ישראל", וכשזכו לכך אמר להם הי"ת "והייתם לי סגולה כי לי כל הארץ" על ידי זה שאתם כאיש אחד ובלב אחד אתם לי סגלה, ו"הארץ" שהיא "עולם הבא" לי, אני נותן אותה לכלכם, דהיינו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא.

פרשת בחקתי

"אם בחקתי תלכו" [ויקרא כג, ז] זה שאמר הכתוב, **"אם חרוצים ימיו" וגו'** [איוב יד, ה], **כשברא הקב"ה את העולם חרץ ימיו של כל אחד ואחד שנאמר "והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים"** [בראשית א, יח], **ולמי נתנם? לישראל שנאמר "מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל"** [תהלים קמז, יט], **"מספר חרשיו אתך, חקיו עשית ולא יעבור"** [איוב סס], **אמר הקב"ה לישראל, אם עשיתם חקי אין השטן פוגע בכם, אבל אם אינכם עושים חקי הרי השטן נוגע בכם שנאמר "מדי עברו יקח אתכם"** [ישעיה כח, יט], **"חקיו עשית ולא יעבור"**, **אדם הראשון אלולי שמר את התורה ואת המצוות שנתתי לו, לא היה מת, לכך כתיב "אם בחקתי תלכו"**, [מדרש תנחומא תחילת פרשת בחקתי] ע"כ.

דבר ידוע הוא כי כאשר ייסר איש את בנו, ה"ת מייסר אותנו, על דרך מה שאמר הכתוב [תהלים כה, ח] **"טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך"** וכו', כאשר אמרו חז"ל ה"ת טוב, והטוב מנהגו הוא לוותר, וגם כן נקרא ישר, והישר אינו מוותר אלא הולך על קו הדין והישר, ואיך יצויר ויתהווה מאחר שה"ת נקרא טוב איך שייך עמו שנקרא גם כן ישר, שהוא הולך על קו הדין? והפסוק בעצמו תרץ "ידרך ענוים במשפט" [תהלים שם ט] דהיינו משפט דמייסר אותם, ועל ידי הייסורין ילמדו ענוים דרכו של ה"ת, ושייכי שניהם טוב וישר בה"ת, דהטוב הוא דמייסר אותם, ועל ידי הייסורין ישובו לה'.

וזה שאמר הכתוב "לך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש" [שם סב, יג] דהיינו העבירות דשייכי לאיש שהוא חומר עכור תשלם לו "כמעשהו", דהיינו כשיעשה העבירה נפרע ממנו, דמייסר אותו, וזה חסד גדול שעל ידי כך ילמד ענוים דרכו דהיינו יחזרו בתשובה.

אי נמי "לך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו" שהוא עושה, בין החסד שעושה עם ה"ת, בין מה שעושה עם בני אדם הקב"ה משלם לו גמולו, על דרך "מלוה ה' חונן דל" [משלי יט, יח], כפי כל האמור הייסורין הם סיבה לעבודת האל להחזירו בתשובה כאמור, ובזה

נבין מה שאמר הכתוב "אשרי אנוש יוכיחנו אלוה ומוסר שדי אל תמאס" וכו' [איוב ה, יח], קשה א' "אשרי אנוש" הכפל במילות שונות. ב' רישיה דקרא אינו לנכח "אשרי אנוש יוכיחנו אלוה" וסיפיה דקרא לנכח. ג' כפל "כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידו תרפינה" [שם יח] במילות שונות?

אלא הכוונה היא שם "אנוש" מורה על הרשעים, על דרך "אנושה מכתו" [ראה מיכה א, ט], לזה אמר אפילו אנוש אשריו אם יוכיחנו אלוה, שאם יוכיחנו וייסרנו מוכרח לו לפשפש במעשיו ויחזור בתשובה, ולזה לפי רשעו מדבר עמו שלא לנכח, אבל מי שהוא ירא ה' והייסורין שבאים עליו הם ייסורין של אהבה, דבר עמו לנכח רצונו לומר אפילו שאתה ירא ה' ואינך ראוי לייסורין, אם באו עליך, "מוסר שדי אל תמאס", שאותם ייסורין של אהבה, ובודאי שאין הייסורין שוים.

ולזה כנגד ירא ה' שהייסורין של אהבה אמר "כי הוא יכאיב ויחבש", אבל בייסורין של אהבה ימחץ יותר מהכאב של השם, ואף על פי כן, על ידי הייסורין "ידו תרפינה" "ידו" חסרה [אות י"ח], לומר אפילו שזה הייסורין הם מרים וקשים של אנוש ופגעה בו ידו דהיינו מידת הדין הקשה על ידי הייסורין שעל ידם, יחזור בתשובה, ודא "תרפינה".

ובזה נבין מה שאמרו רז"ל [ב"ר צב, א], אין לך אדם בלא ייסורין, אשריו לאדם שייסורין באים עליו שנאמר [תהלים צד, יב] "ומתורתך תלמדנו". וכדי להבין צריך להקשות, א' מהו כוונתו באומרו "אין לך" היה לו לומר, אין אדם בלא ייסורין. ב' לאו רישיה סיפיה, דמתחלה אמר "אין לך אדם בלא ייסורין" שכל העולם באין עליהם הייסורין, ואחר כך אמר, אשריו לאדם שייסורין באין עליו. ג' למה הביא הראיה מסיפיה דקרא "מתורתך תלמדנו" ולא הביא ראיה מרישיה דקרא שהיא ראיה ברורה דכתיב, "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה"!

אלא הכוונה היא הייסורין הם מינים ממינים שונים, אבל בני אדם אין מרגישים בזה, אבל ה"ת לפי רוב אהבתו בעמו ישראל, כל מיני ייסורין שיעברו על כל אחד מישראל יחשוב אותם ייסורין, וישלם לו גמולו ושכרו שקבל אותם הייסורין, אפילו שאין אותו הצדיק מרגיש בהם, וזה אומרו "אין לך", קאי

לא חזר בו, באים על גופו של אדם, לזה אמר, הרואה שייסורין באין עליו רוצה לומר, ועדיין לא באו עליו אבל ראה בעין שכלו שבאין עליו, כגון שהתחילו מעט בו בתחלה.

ולזה לא אמר

הרואה שבאו עליו ייסורין, ומה שאמרו יפושש איזה עוון יש בידו, ואחר שידע איזה עוון עשה, יעשה תשובה, והטעם שהוצרך להביא גם זאת החלוקה, ולהביא הראיה מפסוק "שובה ישראל" ולא מפסוק "ונשובה עד ה'" דמשם אין ראיה לזה שהתחילו הייסורין לנגוע בו, שהרי אין בעל הרחמים, שהוא שם הוי"ה ברוך הוא, נוגע בנפשו תחלה, וזה שרצה לנגוע בו תחלה לפי רשעו וזדונו אפילו שם הרחמים נהפך לו לשם אלהים.

לזה הביא הראיה

מפסוק "שובה ישראל" ולומר אפילו "עד ה' אלהיך" רוצה לומר אפילו ששם ה' כביכול נהפך להיות אלהיך, שרצה לנגוע בגוף תחלה, ועל ידי התשובה העוון יחזור להיות מכשול דהיינו שוגג, ואל תפחד, פשפש ולא מצא, יתלה בביטול תורה, שנאמר "אשרי הגבר אשר תיסרנו י"ה" אמרו "תיסרנו" בכינוי לגופו, דביטול תורה אפילו שם י"ה ברוך הוא מסכים לנגוע בגוף תחלה, ויחזור ללמודו ולא יבאו הייסורין בגופו תחלה, תלה ולא מצא, בידוע שהם ייסורין של אהבה, שגם ייסורין של אהבה כתיב [משלי ג, יב] "כי את אשר יאהב ה' יוכיח". יצא לנו מכל זה שעל ידי הייסורין יחזור האדם בתשובה ונמחל עונו.

ובזה נבין

מה שאמר הכתוב [ויקרא כו, טז] "והתודו את עונם ואת אבותם" וגו'. קשה א' מאחר שהתודו איך אמר אחר כך "אף אני אלך עמם בקרי". ב' אמרו "במעלם" במעלם מיותרת. ג' הכפל "אשר הלכו עמי בקרי" "אשר מעלו" במילות שונות, וגם כן מה שאמרו "ואת עוון אבותם", אבותם מאן דכר שמייה?

אלא הכוונה

היא על דרך מה שאמרו רז"ל שהאדם יתגלגל ג' פעמים, דכתיב [איוב לג, כט] "פעמים שלש עם גבר", והפעם הא' תקרא "אב", והב' פעמים יקראו "בנים", ולזה כשיתודה האדם מאחר שנידון בהצטרפות הג' גלגולים, צריך להתודות על ביאתו ראשונה לעולם הנקראת "אב", ועל הב' פעמים הנקראים "בנים", לזאת הכוונה אמר הכתוב "והתודו את עונם ואת עוון אבותם" שהוא הגלגול הא' הנקרא

להי"ת, שמחשב ומעריך כל מה שעבר על האדם לייסורין, אפילו אינו מרגיש בהם, אבל אשריו לאדם שירגיש בכל מיני ייסורין שבאין עליו, וזה אומרו אשריו לאדם שייסורין באין עליו, רוצה לומר שירגיש בהם, שאם ירגיש, יפושש במעשיו ויחזור בתשובה, שנאמר "מתורתך תלמדנו" לפיכך הביא ראיה מסיפיה דקרא "מתורתך תלמדנו", ומה כתוב בתורה? "עמו אנכי בצרה" [שם צא, טז], וראיה לענין שני, אשריו לאדם שירגיש בייסורין כדי לפושש במעשיו גם כן מתורתך תלמדנו כמה שאמרו [הושע יד, ב] "שובה ישראל", והטעם כל מיני ייסורין שבאו עליך אפילו אתה הולך בדרך וכשלת באבן, דע שהוא "בעונך", על כן פשפש בעונך, לזה הביא ראיה מסיפיה דקרא ולא מרישיה.

אי נמי

שכפי הדין המלמד לא יכה לתלמיד מכת אויב, לא בשוטים ולא במקל אלא ברצועה קטנה ברחמים, זה שאמר הכתוב "אשרי הגבר אשר תיסרנו י"ה" במדת הרחמים, שאם תיסרנו על ידי מדת הדין שמא מבעט בייסורין ויהיה תקנתו קלקלתו, וזה "מתורתך תלמדנו" שצויתי למלמד לא יכה לתלמיד מכת אכזרי, אלא מייסר אותו ברחמים ברצועה קטנה, שהי"ת עם ישראל כרב עם התלמיד.

ובזה נבין

מה שאמרו רז"ל במסכת ברכות פ"א [נה, א], אמר רבא ואיתימא רב חסדא, אם רואה אדם שייסורין באין עליו, יפושש במעשיו, שנאמר [איכה ג, טז] "נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה". פשפש ומצא, יעשה תשובה, שנאמר "שובה ישראל עד ה' אלהיך", פשפש ולא מצא, יתלה בביטול תורה, שנאמר "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו". תלה ולא מצא, בידוע שהם ייסורין של אהבה, שנאמר [משלי ג, יב], "כי את אשר יאהב ה' יוכיח", ע"כ.

וכדי להבין

צריך להקשות, א' היה לו לומר, מי שבאו עליו ייסורין יפושש במעשיו. ב' למה הוצרך להביא פסוק "שובה ישראל" וגו' הרי פסוק "נחפשה" וגו' מספיק שכתוב בו "ונשובה אל ה'?"

והכוונה היא

דידוע הוא מה שאמרו שאין הנגעים באים תחלה על האדם, כמה שאמרו רז"ל [ויקרא ובא י, טז], אין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחלה, אלא בתחילה באים על הבגדים, לא חזר בו, באים על הבגדים,

ונתנה הארץ יכולה", כפי מה שאמרו שהשכר של המקיים החקים והמצוות הוא שאין הבנים מתים קטנים, ואם קרה מקרה בעוונות ומתו בקוצר שנים, "ונתנה" פעם אחרת "הארץ" שהיא האשה "יכולה", "ועץ השדה" אפילו האיש הוא זקן, על דרך שאמרה שרה "ואדני זקן" [בראשית יח, יב] ולזה אמר "ועץ השדה" שהוא הזקן שהוא עץ יבש, "יתן פריו".

והוא גם כן מה שרמז רש"י כמה שאמרו "ועץ השדה", הם אילני סרק, ועתידין לעשות פרי, רוצה לומר אפילו שהוא זקן ודומה לאילני סרק שאינו מוליד, מאחר שקיים התורה ומצוותיה יתן פריו, "והשיג לכם דיש את בציר" לרמוז שהדיש הוא חטה היוצא ממנו הלחם, שהוא רמז לפשט, והבציר להוציא יין שהוא רמז לסוד, וזהו "והשיג לכם" לתועלתכם, דהיינו לתועלת נפשכם, "את בציר", רוצה לומר תהיו משיגים על ידי הדיש שהוא הפשט את בציר, שהוא הסוד, וכשתזכו לפשט ולסוד "ואכלתם לחמכם לשבע", דהיינו כשתזכו לפשט ולסוד יתיישב לכם הענין כאוכל ושבע, ועל ידי זה "וישבתם לבטח בארצכם" דהיינו כשתנתנו בארץ דהיינו להקבר תשבו לבטח.

וגם כן "ונתתי שלום בארץ" ששלושה כתות יוצאות לקראת הצדיק [ראה כתובות ק"ד, א וילקוט שמעוני על הפסוק בישיעה], אחת אומרת "יבא שלום" [ישעיה נב, ב], וזה אומרו "ונתתי שלום בארץ" יבא שלום בארץ, "ושכבתם ואין מחריר" על דרך הכת האומרת "ינוחו על משכבותם" [ישעיה שס] "והשבת חיה רעה מן הארץ", כנגד שאומרת "הולך נכוחו" [ישעיה שס], וכוננתו להשבת המקטרגים שהם חיה רעה, שהי"ת הולך נכוחו, וגם כן "חרב לא תעביר בארצכם" שהגוף נקרא ארץ, והצדיק אינו מת על ידי חרב מלאך המות, וזהו "וחרב לא תעביר בארצכם" שהפטירה תהיה לכם בנשיקה.

ובזה נבין מה שאמרו רז"ל במאמר שהתחלנו בו, "אם בחקתי תלכו" זה שאמר הכתוב "אם חרוצים ימיו" כשברא הקב"ה את העולם וכו', וכדי להבין צריך להקשות א' מה הוקשה לו בכל אלו הפסוקים. ב' אמרו, כשברא הקב"ה את העולם חרץ ימיו וכו' טען לו בחטים וכו' שהראיה שהביא לא נזכר בה זה כלל ועיקר. ג' אמרו "חקיו עשית" וכו' מה

אב, ולזה כפל "אשר מעלו בי" בגלגול א', ואף "אשר הלכו עמי בקרי" באלו הב' גלגולים, ומאחר שעדיין עומדים במעלם, אף אני אלך עמם בקרי וכו', ואם ילכו בחקות ובמצוות האל, שכרם מרובה, כדכתיב "אם בחקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אתם" וגו'.

וכדי להבין צריך להקשות א' אמרו "אם" שהוא ספק וזה חיוב הוא. ב' כפל "אם בחקתי" ו"מצוותי". ג' אמרו "ועשיתם אתם" מיותרים, ופירש"י ז"ל ידוע. ד' "ונתתי גשמיכם" בכינוי, היה לו לומר ונתתי הגשם בעתה. ה' מה טעם לכל הברכות שברך אותם, ו' מה שאמרו רש"י על "ועץ השדה" הם אילני סרק ועתידין לעשות פרי, מנין לו זה?

אלא הכוונה היא על פי מה שפירשתי כמה שאמר רבי אלעזר [פסחים סח, ב], אילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר [יחזקאל לג, כה] "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת", על דרך מה שאמרו במסכת חגיגה [יב, ב], אמר ריש לקיש ז' רקיעים הם, והרקיע החמישי יש בו כתות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה, וחשות ביום כדי שיאמרו שירה ישראל.

כפי זה חק השמים לאמר שירה בלילה, חק הארץ לאמר שירה ביום, וזה תלוי בקיום העולם, זהו שאמר ר' אלעזר, אלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר "אם לא בריתי", שהיא התורה, "יומם ולילה" שיש בהם "חקות שמים וארץ", דהיינו חוק השמים שיאמרו השירה בלילה, וחוק הארץ שיאמרו השירה ביום, "לא שמת", ותאבד העולם.

כפי זה החוקים מורים על השירה, זה שאמר הכתוב "אם בחקתי תלכו", "אם" זה כמו "אם כסף תלוה את עמי" [שמות כב, כד] שהיא חיוב, דהיינו לא תתבטלו מלומר שירה ביום, "ואת מצוותי תשמרו" כנגד מצוות לא תעשה, שצריכים שמירה, "ועשיתם אותם", הם נגד מצוות עשה, "ונתתי גשמיכם בעתם" בכינוי הפשט הוא על הגשם, ולרמוז גם כן להם שג' שותפין באדם, והגוף שהוא גשמי הוא מאב ואם, לזה אמר "ונתתי גשמיכם בעתם" לרמוז גם כן על בניכם שהם גשמיים, שבאו מכם שיאריכו ימים וימותו בעתם.

והשנים של כל אחד ואחד לישראל, מורה על המקיים החקים וכו', ולזה אמר למי נתן האותות והמועדים, כך גם כן למי חרץ הימים והשנים.

בזה נתרצו כל הקשיות, "אם בחקתי" דהיינו החקים הם השירה שאומרים מלאכי השרת בלילה, וישראל ביום, "ואת מצוותי" כאשר פירשתי, "ונתתי גשמיכם" דהיינו גופותיכם "בעתם", דהיינו בעת שחרץ לכם הקב"ה, כאמור.

ולזה כתב בסוף המאמר לכך כתיב "אם בחקתי" דלפי

זה הפירוש נתרצו כל הקשיות שבפסוק אם בחקתי, "חקיו עשית ולא יעבור", אמר הקב"ה לישראל אם עשיתם חקי אין השטן נוגע בכם, דהיינו מלאך המות, שנאמר "מדי עברו יקח אתכם" שכתוב לעיל מניה, "לכן שמעו דבר ה' אנשי לצון כי אמרתם כרתנו ברית את מות" [ישעיה כח, יד-טז] שלא יבא עלינו "שוט שוטף" שהיא המכה המהלכת בארץ, "לא יבואנו", והשיבם האל "וכפר בריתכם" [שם יח] יתבטל הברית אשר אמרתם כרתנו ברית, ומה שאמרו "מדי עברו" לאותה המכה המתהלכת, שקראו "שוט שוטף" ואמרתם "כי יעבור לא יבואנו", אמר להם "מדי עברו יקח אתכם".

בזה יתישב אמרו [איוב יד, ה] "חקיו עשית ולא יעבור", פירוש הכתוב

כך הוא, חקיו עשית, רוצה לומר אם עשיתם חקי לא יעבור השטן, דהיינו מלאך המות אינו נוגע בכם, ואינכם מתים קטנים, ואחר שפירש כל אלו הפסוקים לאמת הענין, אמר והראיה אדם הראשון, אלולי שמר את המצוות שנתתי לו, לא מת, אם כן בזה יתיישבו הפסוקים ודייק ותמצא קל. וה' יתברך יזכנו לשמור ולעשות מצוותיו וחוקיו, אמן כן יהי רצון.

שייכות לזה עם האמור. ד' שנאמר "מדי עברו יקח אתכם" מנין לו לומר זה מזה הפסוק?

אלא הכוונה היא שבעל המשנה הוקשה לו אמרו א' "אם בחקתי" נראה שהוא לשון ספק, אם תרצו, וקשה והלא אנו חייבים לשמור ולעשות. ב' הכפל היינו חוקים היינו מצוות. ג' מה שאמרו "גשמיכם בעתם" ולא אמר "הגשם בעתה", ובפסוק "אם חרוצים" הוקשה לו אם פירוש אם חרוצים, אם הימים יהיו חרוצים "מספר חדשים אתך" אין לו הבנה כלל ועיקר. ד' מהו מה שאמרו "ולא יעבור" היה לו לומר "ולא תעבור", וגם כן בפסוק [בראשית א, יז] "והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים" הוקשה לו מה שאמרו "לימים ושנים" אין לה שחר, שהוא בכלל ולמועדים, וגם כן בפסוק "מדי עברו יקח אתכם" אין לו שחר, לזה אמר "אם בחקתי תלכו" האי הוא דכתיב "אם חרוצים" כשברא הקב"ה את העולם חרץ לכל אחד ואחד ימיו ושנותיו.

כפי זה אין פירוש "אם" ספק, כך גם כן אמרו "אם בחקתי" אינו לשון ספק אלא

ודאי, כמו "אם כסף תלוה את עמי" [שמות כב, כד], ומה שאמרו "והיו לאותות ולמועדים" רוצה לומר מנין לך לומר שפירוש הפסוק באומרו "אם חרוצים" חרץ ימיו ושנותיו של כל אחד ואחד, ועל ידי זה תפרש אמרו "אם חרוצים" לשון ודאי ותאמר שגם מה שאמר הכתוב "אם בחקתי" לשון ודאי אמר, מדכתיב "והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים", לאותות ולמועדים כמשמעם, ומה שאמרו "ולימים ושנים" כמו שחרץ עתים של המועדים כך חרץ הימים של כל אחד ואחד.

ואם כן מכאן מוכח מה שאמרו "אם חרוצים

ימיו" לשון ודאי, דמאחר שדימה הימים והשנים דהיינו דחרץ ימיו ושנותיו וכו', כמי שחרץ עתים של המועדים, ובודאי שהי"ת חרץ עתים למועדים אינו ספק, אם כן "אם חרוצים" לשון ודאי כך גם כן "אם בחקתי" לשון ודאי, ולמי נתנם? לישראל, רוצה לומר האותות והמועדים למי נתנם לישראל, שהוקשה לו והלא ראינו שמתים אחד קטן ואחד גדול, ואיך תאמר שחרץ ימיו ושנותיו של כל אחד ואחד?

ותרץ למי נתנם לישראל, דהיינו האותות והמופתים לישראל,

כידוע "חקיו ומשפטיו לישראל" [תהלים קמז, יט], אם כן הימים והשנים שפירשנו, שחרץ הקב"ה הימים

פרשת במדבר

אמר רבי חמא בר חנינא, מאי דכתיב "כתפוח בעצי היער" [שיר השירים ב, ג], למה ישראל נמשלו לתפוח? לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו, אף ישראל הקדימו "נעשה" ל"נשמע" [שבת פח, א] ע"כ.

דבר ידוע הוא שהי"ת אוהב את ישראל, כמו שאמרו רז"ל [אבות ג, יח], חביבין ישראל שנקראו בניו למקום וכו', ומרוב חבתן היה מונה אותם בכל עת, כמו שאמר רש"י על "במדבר סיני" [במדבר א, א], מתוך חבתן לפניו מונה אותם בכל שעה.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "וידבר ה' אל משה במדבר סיני" וגו' [במדבר א, א]. קשה א' למה לו כל אלו הסימנים, במדבר סיני, באהל מועד, באחד לחדש השני, בשנה השנית לצאתם מארץ. ב' "לאמר" לא היה צריך. ג' היה לו לומר פקד בני ישראל כמו "פקוד את בני לוי" [במדבר ג, טו].

אלא הכוונה שהמנין הוא לרוב חבתן, והוא נשיאות ראש ומעלה. ומנין לנו שזכו לזאת המעלה ממה שאמר "שאו את ראש" וגו' [שם א, ב], "במדבר סיני" רוצה לומר הוכנו הכנה גדולה במדבר סיני, שפסקה זוהמתן [שבת קמו, א]. ואם תאמר הרי חטאו בעגל וחזרו לסורם הראשון, אמר "באהל מועד" רוצה לומר מחל להם הי"ת על ידי אהל מועד שהיה מדבר עם משה רבינו משם, מכאן מוכח שמחל לנו הי"ת על עוון העגל.

ומה שאמר "באחד לחדש לצאתם מארץ מצרים", י"ג חדש כנגד י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם, שזכו להם כנגד הצרות שהיו להם במצרים, וכנגדם זכו לי"ג מדות שבפסוק "ויעבור ה'" וגו' [שמות לה, יח] שאינם חוזרים ריקם [ד"ה יג, ב], שאם יהיה האדם באיזה צרה ויאמר אותם יענהו ה' שנאמר "יענך ה' ביום צרה" [תהלים כ, ב].

והאותיות שלפני אותיות צר"ה פק"ד, פקד בחשבון קטן עולה י"ג, והגאולה נאמרה בלשון פקד כדכתיב "פקד יפקד אלהים אתכם" [שמות מ, יט], והגאולה על ידי י"ג מדות, ומה שכפל "יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב"

מציינו ביעקב שהיה לו פחד ויראה מעשו ומלבן, והי"ת הבטיחו שלא יירא מהם ולא משום נברא, כמו שאמר "והנה אנכי עמך" [בראשית כח, טו] הבטיחו שלא יפחד מעשו ומלבן, כמו שפירש רש"י על "ושמרתך בכל אשר תלך" [שם] שלא יפחד ממה שלא עלה בדעתו.

וכל זה על ידי שם הוי"ה כדכתיב "והנה ה' נצב עליו" וגו' [שם יג], ועל זאת ההבטחה אמר יעקב "והיה ה' לי לאלהים" [שם בא], ולזה אמר דוד "יענך ה' ביום צרה", ועוד "ישגבך שם אלהי יעקב" ששמר אותו ממה שלא עלה בדעתו.

אי נמי "יענך ה' ביום צר ה'" צר"ה בחשבון קטן עולים ו"י, תוכיות של אותיות צרה, צד"י תוכה ר', רי"ש תוכה י' ה"א תוכה א' עולים י"ה, לומר אפילו שאותיות צרה עולים ו"י תוכה שם י"ה רחמים, על דרך מה ששמעתי מהחכם הכולל מורנו כבוד הרב מסעוד גנון שאמר אברהם לאליעזר "לא תקח אשה לבני" וגו' [בראשית בד, לו] כי שמי בקרבנו, אפילו שאתה רואה שיצחק דין, שמי, שהוא שם הוי"ה, בקרבנו, תוך יו"ד ו', תוך צד"י ד', תוך חי"ת י', תוך קו"ף ו', עולים כ"ז שהוא שם הוי"ה ב"ה בקרבנו של שם יצחק.

גם כן אפילו אותיות צרה מורה על הדין, תוך אותיות צרה י"ה, שהוא שם הרחמים, לזאת הכוונה אמר הכתוב "יענך ה' ביום צרה" על ידי אותיות שבתוך אותיות צרה שהם י"ה שם הרחמים ב"ה, "ישגבך שם אלהי יעקב" על דרך מה שאמר יעקב "אם יהיה אלהים עמדי ושבתי בשלום אל בית אבי" [בראשית כח, כבא] דהיינו ישגבני וישמרני מכל רע, "והיה ה' לי לאלהים" [שם], רוצה לומר שמה שאמר אלהים קאי על שם הוי"ה ב"ה.

כפי זה כשנהיה בצרה ונאמר י"ג מדות אינם חוזרים ריקם, וישראל כשהיו במצרים באותו הגלות המר מוכרח שאמרו י"ג מדות, ששבט לוי לא נשתעבדו שהיו עוסקים בתורה על דרך שאמר הכתוב "כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו" [דברים לג, ט], ומילת "אמרתך" בחשבון קטן עולה י"ג, לרמז שהיו אומרים י"ג מדות בעת צרתם.

לזאת הכוונה אמר הכתוב במה זכו לכל זה "במדבר סיני" שהוכנו בהר סיני ופסקה זוהמתן, ואפילו שחטאו בעגל מחל להם הי"ת אותו העוון, והראיה מאהל

למלאכי השרת שבאו מהלך שית אלפי שנין בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע.

ולזאת הכוונה בקטרוג ראשון השיב ה"ת, מאחר שהקושיא עליו כביכול

שהעלה אותו, אבל בקטרוג שני שייך למשה שאמר לו חמדה גנוזה וכו', אמר לו, משה, החזר להם תשובה.

אבל צריך להבין מה שאמרו רז"ל [דאח יומא ד. ב.], משה רבינו

כשעלה למרום חזר רוחני ועל כן לחם לא אכל ומים לא שתה, ומלאכי השרת כשירדו אצל אברהם אכלו כרתיב "תחת העץ ויאכלו" [בדאשית יח. ח.], וצריך לחקור על מה שאמרו רז"ל [ב"ד סח. יח] המלאך שלישי של עולם, אם כן איך עשו ג' מלאכים עד שירדו אצל אברהם אבינו?

אלא מוכרח לומר נתגשמו, ואכלו מאחר שנתגשמו, אבל צריך להבין

הרי מוכח המלאך כשירד לארץ יתגשם, ובן אדם כשיעלה למרום יחזור רוחני, אם כן ממה נפשך אם תאמר שהמלאך כשיצא מהשמים יתגשם קודם שיגיע לארץ, איך באו מהלך ת"ק מהשמים לארץ בשעה אחת, מאחר שנתגשמו כשיצאו מהשמים, ואם נאמר שלא נתגשמו כבני אדם עד שהגיעו לארץ, ולזה באו מהלך ת"ק בשעה אחת, אם כן משה רבינו מוכרח לומר שלא חזר רוחני כי אם אחר שהגיע למרום, ואם כן איך עלה מהלך ת"ק מהארץ עד המרום בשעה אחת, והוא עדיין חומרי?

אלא הכוונה היא כמה שאמרו [קידושין מ. א.], מחשבה טובה הקב"ה מצרפה

למעשה, ולזה משה רבינו מאחר שחשב בלבו לעלות למרום, מאותה שעה שחשב בלבו חזר רוחני בארץ ועלה כמו המלאך, אבל לגבי מלאכי השרת שזה המחשבה היא מחשבה רעה, דהיינו היו רוחניים יחזרו חומריים היא מחשבה רעה, ואין הקב"ה מצרפה למעשה, ולזאת הכוונה לא חזרו להיות חומר עכור כי אם כשהגיעו לארץ.

ולחוסר ידיעתו לזה נתכונו מלאכי השרת באמרם, מה לילוד אשה

בינינו, דהיינו ראו אותו עלה בשעה אחת מהלך שית אלפי שנין, אמרו לה"ת, מה לילוד אשה, רוצה לומר זה אינו ראוי להיות לילוד אשה שיעלה בשעה אחת דהיינו לא יזדכך כי אם עד שיהיה בינינו אינו מהארץ.

מועד שהיה מדבר עם משה, והטעם שמחל לנו באחר לחדש השני שהם י"ג חדשים כנגד י"ג מדות, לרמוז דכשהיו במצרים מוכרח באותה הצרה אמרו י"ג מדות, והם סבה לצאתם מארץ מצרים.

וגם כן אמרו "מארץ" דהיינו מרוב הצרה היתה האשה הולכת תחת

התפוח ויולדת וחורשות עליהם וכשיצאו ממצרים, יצאו "מארץ" מצרים, מארץ דייקא, וכל זה קבלו אותו בשביל אהבתם בה"ת, בזה הזכות מחל להם ה"ת אותו העוון, וגם כן "לאמר" זכות אותה האמירה שהקדימו נעשה לנשמע, דכתיב "ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה" [שמות יט. ח] זכו לזאת המעלה ונשיאות ראש.

ובזה נבין מה שאמר רבי סימאי [שבת פח. א.], בשעה שהקדימו ישראל נעשה

לנשמע באו שישים רבוא של מלאכי השרת וקשרו לכל אחד ב' כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, וכשחטאו ירדו מאה ועשרים רבוא של מלאכי חבלה ופרקום, שנאמר "ויתנצלו בני ישראל את עדים" [שמות לג. ו] ע"כ.

וזה פירשתי אותו בפרשת ויקרא ונאמר באופן אחר, שידוע הוא מה

שאמרו רז"ל [תגיגה יג. א.], מהארץ לשמים מהלך ת"ק [שנת], ועובי השמים ת"ק [שנת], עד ערבות הרקיע השביעית שית אלפי, לזאת הכוונה אמר, בשעה שהקדימו, באותה שעה, ובאותו רגע באו שישים רבוא מלאכי שרת, דהיינו באו מערבות מהלך שית אלפי שנין.

וגם כן לזאת הכוונה אמרו רז"ל [שבת פח. ב.], בשעה שעלה משה

למרום, דהיינו לרקיע שביעי המרומם על כל הרקיעים מהלך שית אלפי שנין, הלך אותם בשעה אחת, דהיינו שהלך ממנו החומר העכור וחזר רוחני כמלאך, שהוא שלישי של עולם.

ולזאת הכוונה אמרו מה לילוד אשה, רוצה לומר מאחר שהוא ילוד

אשה והוא חומרי איך יבא מהלך שית אלפי שנין בשעה אחת בינינו, אמר להם, לקבל תורה בא, רוצה לומר כיון שעשה בדעתו לקבלה, המחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, משעת המחשבה הלך ממנו החומר וחזר רוחני כמוכם, ולזה הלך מהלך שית אלפי שנין בשעה אחת, כדומה

ולחוסר ידיעתי הכ"ד הראשונים להיות הקנין דהיינו הפשט,

והם כמו כלי להשגת וקיום הסוד, כתבם באות ב', שאות ב' מורה על הכלי, והכלי של הסוד הוא הפשט, ומאחר שהשיג הפשט אינו צריך כי אם לקיום וישוב הפשט וכ"ד קישוטי כלה של הסוד שהם מ"ח, וזה השיגו אותו מהר חורב שהוא ראשי תיבות מ"ח ירדו מלאכי חבלה ראשי תיבות מ"ח ופרקום, ולעתיד לבא הקב"ה מחזירם לנו שנאמר [ישעיה לה, י. נא, יא] "ושמחת עולם על ראשם" וגו'.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו,

אמר רבי חמא בר חנינא מאי דכתיב "כתפוח בעצי היער" למה נמשלו ישראל לתפוח? וכו' והקשה רבינו תם שהרי אנו רואין שגדל כשאר אילנות?

ומפרש התפוח היינו אתרוג, "וריח אפך

כתפוחים" [שיר השירים ז, ט] מתרגמינן כריחא דאתרוגא, ואתרוג פריו קודם לעליו, שדר באילנו משנה לשנה ואחר שנה נושרין עליו של אשתקד ובאין עליו אחרים, הוי פריו קודם לעליו.

אך תימא שמביא קרא "כתפוח בעצי

היער" דבהאי קרא לא נמשלו ישראל לתפוח, אלא הקב"ה, כדכתיב "כן דודי בין הבנים", וקרא ד"ריח אפך כתפוחים" הוה ליה לאתווי טפי, שהוא קאי על ישראל, ולא תרצו בזה כלום.

אבל במחילת מכבודם שאיני בערך

המנעל שברגליהם אפשר לומר שישראל נמשלו לגפן [ויקרא ובא לו, ב], ונמשלו לתאנה, ונמשלו לרמון, ונמשלו גם כן לריח התפוח, שנאמר "וריח אפך כתפוחים", ואינו יכול לדרוש בו מה תפוח זה פריו קודם לעליו, אף ישראל וכו' מאחר שנמשלו לריח תפוחים בלבד, לזה הביא ראייה מפסוק "כתפוח בעצי היער".

דידוע שהקב"ה נקרא הוי"ה שהוא חסד לגבי ישראל

בזמן שעושים רצונו, ונקרא אלהים שהוא דין כשאינם עושים רצונו, מה שהמשיל הי"ת לתפוח הוא לגבי ישראל שנדמו לתפוח, ודימוי התפוח הוא לשני אופנים, טעם וריח, דכתיב "ופריו מתוק לחכי" [שיר השירים ב, ג].

וכוונתם לומר שצריך להיות כמו המלאכים שלא נתגשמו

ער הגיעם לארץ, כך משה לא יחזור רוחני כי אם בינינו, כשיגיע למרום, אמר להם הקב"ה לקבל תורה בא, רוצה לומר כשהיה בארץ חשב זאת המחשבה הטובה, והקב"ה מצרפה למעשה, וחזר רוחני בעודו בארץ.

לזאת הכוונה אמר "ואקחה פת לחם

וגו' כי על כן עברתם על עבדכם" [בראשית יח, ה], דהיינו מוכרח לכם לאכול, דהיינו נתגשמתם, אבל לא נתגשמתם כי אם על עבדכם, דהיינו כשהגעתם לארץ לפני עבדכם, ומהשמים לארץ עדיין הייתם רוחניים, אמרו לו הם "כן תעשה" [שם] גם כן אתה, דהיינו אנו רוחניים וחזרנו להיות חומרניים, אם כן גם כן אתה חומרי, וכשתעלה למרום תזדכך וילך ממך החומר העכור, ויש לך מעלה יותר ממנו שמעת המחשבה בארץ תזדכך להיות כמונו, הם אמרו "כן תעשה כאשר דברת", כוונתם לומר משעה שדברת לעלות וחשבת, מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ותחזור רוחני בארץ. וידוע שאברהם הוא משה כמו שפירשנו לעיל [בפרשת אמור] עיין שם.

והטעם שבקשירה היו מלאכי השרת,

ובפריקה מלאכי חבלה, כמו שכתבנו לעיל, הב' כתרים הם פשט וסוד, הפשט שייך לבני אדם, והסוד שייך למלאכי השרת, וכשהקדימו נעשה לנשמע נכנסו בגדר מלאכי השרת, והשיגו גם הסוד, ולזה מלאכי השרת הודו וקשרו להם הב' כתרים שהם פשט וסוד, לומר, שייך להם הפשט והסוד, וזה השיגו אותו על ידי עמדם על הר סיני, וכשחטאו ירדו מאה עשרים רבוא של מלאכי חבלה.

שידוע הוא שתורה נקנית במ"ח דברים

[אבות ג, ה], שהם כ"ד קשוטי כלה לפשט וכ"ד קשוטי כלה לסוד כמו שאמרנו לעיל, ואפשר שלזה כוין הר"ם אלמושנינו ז"ל שהקשה, למה בכ"ד ראשונים מנאם התנא באות ב' [בתלמוד, בשמייעת האזן, בעריכת שפתים] וכי' והכ"ד האחרונים מנאם באות ה' "המכיר את מקומו, השמח בחלקו" וכו', ותרץ הכ"ד הראשונים להויית הקנין, והם במדרגת כלי להשגתו, על כן הזכירם באות ב', והכ"ד האחרונים שהם סיבת שמירה וקיום הקנין אחר הוייתו כתבם באות ה'.

פרשת נשא

אמר רבי זירא ואי תימא רבי חנינא בר פפא, בא וראה, שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, בשר ודם מוכר חפץ לחבירו, המוכר עצב והלוקח שמח, אבל הקב"ה אינו כן, נתן תורה לישראל ושמח שנאמר "כי לקח טוב נתתי לכם תורת אל תעזובו

[משלי ד, ב] "ע"כ [ברכות ה, א].

דבר ידוע הוא שבריאת העולם וקיומה הוא על ידי התורה שנותנת חיים

ללומדיה אפילו אחר מיתה, דכתיב [שיר השירים ג, י] "דובב שפתי ישנים", ודרשו רז"ל [סנהדרין ז, ב], כל מי שאומרים דברי תורה משמו שפתותיו דובבות בקבר.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "נשא את ראש בני גרשון" וגו' [במדבר ד, בא], קשה א' למה מנה בני קהת קודם לבני גרשון שהוא הבכור. ב' מהו אמרו "גם הם". ג' למה בקהת ובגרשון אמר "נשא" ובמררי לא אמר.

אלא הכוונה היא כמו שאמרנו שאין נשיאות ראש כי אם על ידי התורה, לכך הקדים קהת לגרשון, מפני שהוא נושא ארון התורה, והטעם שזכה קהת לשאת ארון התורה מפני שיצא ממנו משה, לפיכך כתב בו "נשא", רוצה לומר שהיה לו נשיאות ראש על ידי התורה, ובגרשון גם כן נאמר בו "נשא" מפני שהוא הבכור, לא כן מררי שאינו בכור ולא נשא את התורה, לא נאמר בו נשא.

וגם בכללות ישראל נאמר בהם "שאו וגו' [שם א, ב] מפני שמרוב חבתן מונה אותן בכל עת, וצוה ה' עליהם למנות אותם על ידי שקלים, מפני שלא ישלוט בהם עין הרע, וזה היתה להם נשיאות ראש. ובה נבין מה שאמר הכתוב "דבר אל אהרן וגו' כה תברכו" וגו' [שם ג, כג], קשה א' מה שאמר מילת "כה" ולא ברכו. ב' מילת "לאמר" יתירה. ג' "אמור להם" מיותרים. ד' מה טעם לג' ברכות הללו לא פחות ולא יותר?

והרב בעל "אהבת עולם" פירש על פי מה שאמרנו [מועד קטן כח, א], בני, חיי, ומזוני, לאו בזכותא תליא מילתא וכו', לזה ברכם בג' אלן,

וישראל בקדימת נעשה לנשמע טעמו טעם של מלאכי

השרת כדאמר רבי אלעזר [שבת פח, א], בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה, מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו, שנאמר "עושי דברו לשמוע בקול דברו" [תהלים קג, כ], לזה הביא הראיה מפסוק "כתפוח בעצי היער" ולא מפסוק "וריח אפך כתפוחים".

אי נמי מה שאמרו ראייה מפסוק "כתפוח בעצי היער" על פי מה שאמר מהר"ם אלשיך ז"ל וזה לשונו, משל לשני בני אדם שהולכים בדרך בצהרים כחום היום, ישבו האחד תחת צל אילני סרק ואחד תחת צל התפוח שצלו מועט, אמר היושב בצל אילני סרק לחבירו, למה אתה יושב תחת צל התפוח שצלו מועט, הלא טוב לך שבת תחת אילני סרק שצלם רב?

ויענהו אתה רואה ההווה ואני רואה העתיד, "כצלו חמדתי וישבתי" [שיר השירים ט]

כדי שלמחר "פריו מתוק לחכי", מה שאין כן באילני סרק, כך "דודי" שהם ישראל "בין הבנים" שהם אומות העולם ויושבים תחת התפוח, שהחמה קופחת עליהם בצרות המתרגשות בכל יום, ואומות העולם שאננים כיושבים תחת אילני סרק שצלם רב, ואומרים להם האומות, מה לכם תדכאו בעול הגלות, הדבקו בנו ואתם ניצולים, ויענם ישראל "בצלו" שהוא צל הגלות "חמדתי וישבתי" כדי שלעתיד לבא "פריו מתוק" ויהיה לי כמה וכמה טובה כפולה.

כפי זה מה שאמרו "כתפוח בעצי היער כן דודי" הם ישראל, ולזה רבי חמא בר חנינא הביא הראיה מפסוק "כתפוח בעצי היער" ומשמע ממנו ישראל דומים לתפוח, ובעלי התוספות סוברים כדפירש"י על "כן דודי בין הבנים" בין הבחורים, והדוגמא כך הי"ת מכל האלהים, כפי זה דימוי התפוח קאי להי"ת, ולזה הקשו למה לא הביא הראיה מפסוק "וריח אפך כתפוחים" ודייק ותמצא קל. והי"ת יתן בלבנו אהבתו ויראתו, אמן כן יהי רצון.

אשר עשיתי אתכם, מוטב, ואם לאו, "תשמעו בקולי" שהיא השכינה, כמו שאמר הרב בעל הפרדס שמילת קלי חסרה היא מדת המלכות, והיא השכינה, "ושמרתם את בריתי" היא גם כן המלכות, ועל ידי זה "והייתם לי סגולה".

והטעם "כי לי כל הארץ" שאתם יושבים בה, והארץ נקראת מלכות גם כן, ואם אתם תשמעו בקולי שהיא השכינה, אם כן על ידי תהיו לי סגולה וגו'. "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" [שם ח], קשה למה אמר "ואתם תהיו לי" והוא מדבר עמהם, ועוד למה אמר ועתה בוי"ז?

אלא הכוונה היא שאחר שדבר עם כללות ישראל, הפך פניו כביכול כלפי משה ואהרן ואמר להם "ואתם תהיו לי ממלכת" וגו', רוצה לומר שיש לכם מעלה יותר מישראל, שאתם תהיו לי וגו', כלומר, אחד ממלכת כהנים שהוא אהרן, ואחד גוי קדוש שהוא משה.

כפי כל האמור קיום העולם הוא על ידי קיום התורה, קיום הארץ על הפשט, וקיום השמים על הסוד. ובזה נבין מה שאמר שלמה המלך עליו השלום [משלי ג, יט] "ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה" והוא על דרך מה שאמרו רז"ל, אמר לה הרי את מקודשת לי על מנת שאני חכם וכו' [קידושין מט, ג].

אם כן החכם הוא היודע הדין על פי הפשט, והנכון הוא המבין דבר הסוד מתוך הפשט, ודא "ה' בחכמה" שהוא הפשט "יסד ארץ", ונתקיימה, "כונן שמים בתבונה" שהוא הסוד, עליו קיימים השמים.

והוא מה שאמרו "בני אל ילזו מעיניך" [משלי ג כא] אמר יליזו לשון רבים, רוצה לומר הפשט והסוד שהם צריכים שניהם כאחד טובים, ומה שאמרו "נצור תושיה" [שם] הוא הפשט, שצריך שמירה ועיון, וכמה שאמרו ז"ל [סנהדרין כג, ב], למה נקרא שמה "תושיה", שמתשת כחו של אדם, אבל הסוד הוא קבלה ורוב למודו על ידי מחשבה, שאינו יכול להוציא מפיו שמות הקודש, וגם כן סוד שהוא עמוק.

ולזה אמר דוד המלך עליו השלום "פי דבר חכמות" [תהלים מט, ד] שהוא הפשט הם על ידי דבור, כמה שאמרו "כי חיים הם למוצאיהם" [משלי ד, כב] בפה, אבל בסוד

יברכך, בבנים, כמו שאמרו רז"ל [נראה במ"ד יא, ה], יאר, בחיים, על דרך [משלי טז, טו] "באור פני מלך חיים", ישא ה', מזוני, שעל ידי המזונות יהיה שלום, שנאמר [תהלים קמז, יד] "השם גבולך שלום" וגו'.

ולי נראה על דרך מה שאמרו הדין בקריאת שמע [סי' ס"ב סעיף ב'] ז"ל, יכול לקרותה בכל לשון, לזה אמר "כה תברכו" רוצה לומר בלשון הקדש דווקא, ולא בלשון אחר כמו קריאת שמע, ומה שאמרו "אמור להם" על דרך מה שאמרו רז"ל, שליח צבור במקום משה, והתיבה במקום הר סיני, לזה אמרו "אמור להם" לומר שהמצווה היה על הכהנים לברך, ואם אין כהן אמור להם על ידי שליח ציבור, ומה שאמרו "יברכך ה'" לחוסר דעתי היה כנגד מזוני, וכמו שכתב רש"י, וישמרך, שלא יבואו עליך שודדים ליטול ממונך. יאר ה', נגד הבנים, על דרך [בראשית לג, ה] "הילדים אשר חנן אלהים", ישא ה', נגד החיים שעל ידי החיים, יהיה שלום בין הגוף והנפש.

אי נמי "יברכך ה' וישמרך", ג' תיבות, ג' נגד ראשונות כתר חכמה בינה, שנהיו מבורכים מהם, ועל ידי שם הוי"ה שהוא חסד נזכה על ידי ברכת כהנים שהם בחסד להיות מושפעים מג' ראשונות, וראשי תיבות של פסוק זה עולה כ"ו, שהוא חסד, וברכת "יאר ה'" יש בו ה' תיבות נגד ה' חומשי תורה.

אי נמי על ידי הה' תיבות נגד ה' חומשי תורה נזכה שהי"ת "ישקני מנשיקות פיהו" [שה"ש א, ב] לדבר אלינו פנים אל פנים וזה על ידי שיכבוש כעסו ממנו, כמה שאמרו רש"י ז"ל ישא פניו, יכבוש כעסו. "וישם לך שלום" שהם סודות התורה, ולזה פירש "ישא ה'" וגו' יש בו כ"ה אותיות עם הכולל כמנין הוי"ה שהוא חסד.

ובזה נבין מה שאמרו "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי" [שמות יט, ה] קשה א' "ועתה" נראה יתירה. ב' כפל "שמוע תשמעו". ג' למה "קלי" חסרה. ד' מה שייכות יש "כי לי כל הארץ" לשמירת הברית?

אלא הכוונה היא מה שאמרו [שם ז] "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים" שהם המכות, ואתם נשאתי אתכם "על כנפי נשרים", וזה אומרו "ועתה", רוצה לומר ועתה שראיתם בעיניכם המכות שעשיתי למצרים "ואשא אתכם" וגו' "אם שמוע", בשביל זה החסד

וזה על דרך מה שאמר רבי מאיר, כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו' [אבות ג, א], שכתב בעל הפרדס תורה שבעל פה היא המלכות, וזהו אמרו כל העוסק בתורה לשמה, קאי לתורה שבכתב, ונותנת לו מלכות, קאי לתורה שבעל פה, ומגלין לו רזי תורה, קאי לסוד.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, אמר רבי זירא ואי תימא רבי חנינא בר פפא, בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם וכו'. וכדי להבין צריך להקשות א' מה הוקשה להם בפסוק "כי לקח טוב" עד שדרשו כל זה. ב' אין המשל דומה לנמשל, שהמשל אומר המוכר, ובנמשל נותן, שהנתינה שייך בה אפילו באדם לשמוח, שיפרע לו באותה המתנה יותר משווייה. ג' הראיה שהביא שהי"ת שמח מפסוק "כי לקח טוב" היאך רמוז בו ששמח?

והרב כמה"ר בנימין דוראן ז"ל פירש שדרך המוכר חפצו ורצונו הוא שהלוקחו אינו מוציא אותו לאויר העולם, לפי שכל זמן שרואה אותו לבו ידאג ונמס, והי"ת ראינו שנתן תורה לישראל וצוום שלא יעזבו אותה, דהיינו יוציאו אותם לאויר העולם וילמדו אותה, זה הוראתם ששמח במה שנתנה.

ואני הצעיר פירשתי, דרך העולם המוכר מהלל ומשבח המכר קודם המכר, אבל אחר המכר אינו יכול לזכור אותו בפיו, שלבו נוקפו, ומכל שכן להללו ולשבחו, וראינו שהי"ת אחר נתינת התורה הללה ושבחה, דכתיב "כי לקח טוב נתתי לכם".

מכאן מוכח שהי"ת שמח בנתינת התורה שלא כדרך בשר ודם. ורש"י ז"ל במתק לשונו רמז ב' הפירושים האלו, וז"ל, ושמח, שהרי הקב"ה הזהירם מלעזוב אותה, דהיינו דרך העולם המוכר חפץ רצונו הוא שלא יוציא אותו הלוקח לאויר העולם, וממה שראינו שהי"ת הזהירם מלעזוב אותה, היא הוראה ששמח, וזה כפירוש הרב הנזכר.

ומה שאמר ומשבחה לפניהם כלקח טוב אחר שנתנה להם, כפי סברתי אני היתוש, שדרך העולם המוכר מהלל ומשבח הענין קודם המכר, אבל אחר המכר אינו יכול לזכרו ומכל שכן להללו ולשבחו, וראינו

אמר "והגות לבי תבונות" [תהלים טס] שהוא על ידי מחשבה בלב, והוא מה שאמרו "ארץ יראה ושקטה" [תהלים עו, ט], ואמרו חז"ל [בילקוט על הפסוק רמז תתס"ז], אם יראה, למה שקטה? וכו'.

ותרצו יראה שמא לא יקבלו ישראל את התורה וכו' וקשה למה יראה כי אם הארץ ולא השמים, והרי קיום שניהם הוא על התורה? אלא מאחר שהשמים חלקם הוא הסוד, ואין להם יצר הרע שיהא מונע אותם, לא יראה, אבל הארץ שחלקה הפשט, ויש להם יצר הרע המונע אותם, לכך יראה.

ואף על פי שהסוד ניתן למלאכי השרת, יש מישראל שזוכה לסוד, לזה אמר התנא [אבות ג, יד], חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה, שהוא הפשט, חבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה, שהוא הסוד, ולזאת הכוונה יש גירסא שכתוב בה "שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם" שהוא הסוד.

אבל צריך להבין למה בחלוקא שניתן הוסיף "נודעת להם", אלא הכוונה היא אחר דין ומשפט בשמים עם משה ניתן הפשט לישראל, והסוד למלאכי השרת, וזה נודע להם בשעת מתן תורה, ואיך ישראל יכולים ללמוד הסוד, והרי לא נודע להם ללמוד כי אם הפשט? לזה אמר, חבה יתירה, וזה החבה יתירה נודעת גם כן להם, כדי שיוכלו ללמוד הסוד, שנאמר, "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו", דהיינו אחר דין ומשפט נתתי לכם אותו הלקח טוב שהוא הסוד, שלקחו אותו מלאכי השרת, שהוא טוב, שעל ידו תתישב התורה, נתתי אותו גם כן לכם, ואני מצווה אתכם "תורת" שהוא הפשט "אל תעזבו".

ולזה אמר חבה יתירה נודעת להם, שהודיע אותם שניתן להם כלי חמדה שהוא הסוד ללמוד בו, אבל מי הוא שיזכה ללמוד בסוד אפילו שניתן למלאכי השרת, העוסק בתורה לשמה, והוא מה שאמר הכתוב "עץ חיים" [משלי ג, יח] לומר התורה נקראת "עץ חיים", חיים לשון רבים, דהיינו הפשט והסוד, וזה "למחזיקים בה", רוצה לומר לשמה, יזכה לשני חיים, דהיינו הפשט והסוד, אבל "תומכיה" רוצה לומר שאינו לומד אותה לשמה כי אם לתמוך עליה, כדי להתכבד ולהתעשר הוא "מאושר", לא יזכה כי אם לאושר אחה דהיינו הפשט ואין מגלין לו רזי תורה.

פרשת בהעלתך

הי"ת משבחה כלקח טוב אחר שנתנה להם, היא הוראה ששמח.

"חסד ואמת נפגשו" [תהלים פה, יא] אמר רבי סימון, בשעה שבא הקב"ה לבראת אדם הראשון געשו מלאכי השרת בתים בתים, מהם אומרים, יברא, ומהם אומרים, אל יברא, חסד אומר, יברא, שהוא גומל חסדים, אמת אומר, אל יברא שכולו שקר, צדק אומר, יברא שהוא מלא צדקות, ושלוש אומר, אל יברא, דכוליה קטטה. מה עשה הי"ת נטל אמת והשליכו לארץ, אמרו מלאכי השרת רבונו של עולם מה אתה מבזה תכסיס שלך, תעלה אמת מן הארץ, הה"ד [שם לב] "אמת מארץ תצמח" [ב"ר ת, ה] ע"כ.

דבר ידוע הוא שכל מה שברא ה' בשעה ימי בראשית הוא לתועלת

האדם וקיומו, לכך האדם אחרון בבריאה, סוף המעשה ותחלת המחשבה, ולזה גזרה חכמתו יתברך במצוות התורה תרי"ג בדקדוק, שס"ה לא תעשה כנגד שס"ה גידים, ורמ"ח מצוות תעשה כנגד רמ"ח אברים, כאשר פירוש החכם בעל יד יוסף בפסוק "כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך" [תהלים לה, ט], רוצה לומר כל עצמותי כל העצמיות שבי, שהם הרמ"ח אברים והשס"ה גידים, תאמרנה מי כמוך, על צד ההכרח, שכל מצווה מחזקת אבר מרמ"ח מצוות עשה, וכל מצווה משס"ה מצוות לא תעשה מחזקת גיד, כפי זה צריך האדם לקיים תרי"ג מצוות לקיום גופו ולתועלתו, ובזה "מציל עני מחזק ממנו" [שם] שהוא יצר הרע, דהאדם מרגיז יצר הטוב על יצר הרע בזה, לומר אם לא אקיים תרי"ג מצוות אי אפשר לי להחיות כאמור.

ובזה נבין מה שאמר דוד המלך "בזאת ידעתי כי חפצת בי כי לא יריע

אויבי עלי" [תהלים מא, יב], כוונתו לומר "בזאת" רוצה לומר במצוות התורה הנקראת "זאת" שהם תרי"ג, "ידעתי כי חפצת בי" במה שעשית מנין התרי"ג כמנין גידי ואברי, כל מצווה מחזקת אבר, וכל מצווה מחזקת גיד, "כי לא יריע אויבי עלי", דהיינו יצר הרע וסיעתו, אינם יכולים להחטיאני.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "בהעלתך את הנרות" וגו' [במדבר ת, ב] קשה א' כפל "דבר", "ואמרת". ב' "ויעש כן אהרן" [שם ג] מיותרים,

אבל הכוונה בכל המאמר כך היא, שיש ב' מיני מוכרים, יש מוכר חפץ כדי שיקח יותר טוב ממנו, ויש שמוכר חפץ מפני דחקו, ומה שאמרו בעל המשנה שהמוכר עצב הוא ודאי המוכר מפני דחקו, והוא מה שאמרו רש"י באומרו, המוכר עצב שפירש ממנו דבר חשוב כזה, ומתוך דחקו מכרו, וזה הענין בנמשל שהי"ת נתן תורה לישראל, ותקרא נתינה בערך שלא קבל מעות, ותקרא מקח כביכול שקיום העולם תלוי תורה ובמצוותיה, וצריך ליתנה להם בהקפה, דהיינו בערך מכר לקיים מצוותיה.

וזה דומה למשל שהמשל הוא אינו במוכר ליקח טוב

ממנה, כי אם במוכר מפני דחקו, כך הי"ת לפי רוב חסדיו חפץ בקיום העולם, ואם אינה מתקיימת כביכול יש לו דוחק גדול, שיותר משהעגל רוצה ליינק הפרה רוצה להניק, וכפי זה המשל דומה לנמשל, שהמוכר מפני דחקו עצב, והי"ת נתן תורה לישראל והיא בערך מכר לקיים מצוותיה, וזה דומה למוכר מפני דחקו, ושמח שנאמר "כי לקח טוב נתתי לכם". והי"ת יעזרנו להיות מאותה הכת הנאמר בה "כי לקח טוב נתתי לכם" וגו', אמן כן יהי רצון.

לו מכותל מערבי, וכפי זה כל השבע נרות הם נכח כותל מערבי, ותרץ החכם הנזכר בשם הריב"ש ז"ל שיעור הכתוב הוא לנגד פי הנר האמצעי יביטו פיות הנרות הנשארים מ' הנרות שהם הו' נרות שעל הקנים.

אי נמי לחוסר ידיעתי שהמנורה היא מדת המלכות,

כמו שכתב הרב בעל הפרדס, וידוע הוא שעל פי ז' ספירות אנו חיינן, לזאת הכוונה אמר הכתוב "דבר אל אהרן" הדין השייך לדליקת הנרות, וגם כן "ואמרת אליו" יכוין בהדלקתו שדליקתה אליו, רוצה לומר לתועלתו, ומהו התועלת "בהעלתך את הנרות" שהם ז' נרות יכוין "אל מול פני המנורה", דהיינו המלכות, יאירו גם כן בה ז' הנרות, לרמוז לז' הספירות שבה, וזה לתועלתו כאשר פירוש החכם הנזכר, מנורה היא השכינה בהיותה מנהרת בסוד ז' הנרות, בהיותן ז' ספירות עליונות מוצקות לז' נרות שבה.

ולזאת הכוונה אמר "ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה

נרותיה" כפשוטו, וגם כן "כאשר צוה ה'" הרמז הנזכר ובפרט שראינו אהרן הוא החסד, והמנורה היא המלכות, וקבלתה מן החכמה על ידי החסד, תקרא מנורה, ולזה אמר הכתוב "ויעש כן אהרן" שהוא החסד, שכוין אל מול פני המנורה, דהיינו המלכות, "העלה נרותיה" וכוונתו "כאשר צוה ה'" את משה" שרמז לו באומרו "ואמרת אליו" הכפל, רוצה לומר, זה ההארה, אליו שייכא, שהוא חסד, שעל ידי החסד יקבלו הו' שבמלכות מהו' ספירות מקבלת ההארה מהחכמה על ידי החסד, שהוא אהרן כאשר כתב הרב הנזכר.

כפי כל האמור רצונו יתברך עם עמו ישראל לתועלתם. ובזה

נבין מה שאמר דוד המלך עליו השלום "לדוד אליך ה' נפשי אשא" וגו' [תהלים כה] יש לדקדק בפסוקים אלו ולא אאריך בהם, ומתוך התשובות יבא הכל על נכון, אלא הכוונה היא על דרך מה שאמר "חלקי ה' אמרתי לשמר דבריך" [שם קיט, טז], ופירשו האחרונים על פי מה שאמר התנא [אבות ג, א], דע מאין באת וכו', בענין המצוות יחשוב האדם שנפשו היא חלק אלוה ממעל, ויש לו נשיאות ראש והתרוממות, ומוכרח לו לקיים מצוות הבורא, אבל בעבירות יחשוב בדעתו שהוא מטפה סרוחה, והולך למקום עפר רמה ותולעה, ולפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון, לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, ואין יוכל להכעיס את בוראו?

מאחר שצוה אותו ה"ת מוכרח לו לעשות, ומה שכתב רש"י ז"ל הוא דחוק לחוסר דעתי.

אלא הכוונה היא הכתוב אומר "בהעלתך"

ופירש"י ז"ל, עד שתהא שלהבת עולה מאליה, כפי זה ב' צוים, אחד עד שתהא שלהבת עולה מאליה, ואחד "אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות", ולזאת הכוונה אמר "דבר" ו"אמרת", דבר כנגד עד שתהא שלהבת עולה מאליה, ואמרת כנגד הצווי הב' "אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות", כמו שכתב רש"י ז"ל, דהיינו שמעלה אחת היתה לפני המנורה, שעליה הכהן עולה ומטיב, כפי זה הפשט אמרו "בהעלתך" עד שתהא שלהבת עולה מאליה, והב' הוא מה שאמר מעלה א' וכו' שעליה הכהן עולה ומטיב.

לזאת הכוונה אמר "ויעש כן אהרן", הב'

פירושים, הפשט והדרש כאמור. ולחוסר ידיעתי זהו פירוש רש"י ז"ל שאמר, להגיד שבחו שלא שינה, מהפשט ומהדרש, רוצה לומר "ויעש כן אהרן" אפירוש שמשא לא פירש לו זה, אהרן היתה לו הבנה גדולה ועשה כוונת ה"ת בכל הצוויים השייכים למנורה, ולזאת הכוונה אמר "כאשר צוה ה'" את משה" דווקא משה נצטוה אבל אהרן לא צוו אותו, ואף על פי כן לפי רוב הבנתו עשה כל הצוויים השייכים למנורה, ודו"ק.

אבל צריך להבין אמרו "אל מול פני המנורה יאירו שבעת

הנרות" איך יהיה זה רש"י ז"ל פירוש, יאירו שבעת הנרות ו' שעל ששת הקנים, ג' המזרחיים פונים למול האמצעי, הפתילות שבהם, ובן ג' המערביים ראשי הפתילות למול האמצעי.

והרא"ם ז"ל פירש יש מפרשים שהנר האמצעי הוא פני

המנורה, ומולו הוא המקום הנכחי לו מכותל מערבי, כאלו אמר אל המקום הנכחי לנר האמצעי יאירו כל שבעת הנרות, ומה שהצריכם לזה הפירוש מפני שהוקשה להם אם הוא כפירש"י ז"ל שפירש שעל ו' הקנים, ג' המזרחיים פונים למול האמצעי, וג' המערביים פונים למול האמצעי, כפי זה פירוש מול פני המנורה הוא האמצעי, למולו יאירו הו' נרות, ואיך יאמר "יאירו שבעת הנרות"!

לזה הוצרכו יש מפרשים לפרש פני המנורה הוא נר האמצעי, ומולו הוא המקום הנכחי

שאינו מצפה לתשלום גמול, ועל ידי החסד של המתים נברא האדם.

אי נמי על דרך מה שפירשו האחרונים אמרם "ותשלך אמת ארצה" היא התורה שנתנה לארץ, שעל ידה אין האדם עושה שקר, ועל ידי זה נברא האדם, לזה אמר "הדריכני באמתך" שהיא התורה, "ולמדני" והטעם "כי אתה אלהי ישעי", רוצה לומר אילו לא למדתי האמת שהיא התורה, לא נבראתי בעולם, ואתה הוא "אלהי ישעי" שנבראתי על ירך שהשלכת האמת שהיא התורה ארצה, ו"אותך קייתי כל היום" רוצה לומר שאני בגלות, על דרך "כל היום דוה" [איכה א. יג] בזה היום של הגלות, "אותך קייתי" לגאול אותי.

זכר רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה". ידוע הוא מה שאמרו רז"ל על פסוק [בראשית א. א, וראה שם ברש"י] "בראשית ברא אלהים" עלה בדעתו לברוא את העולם במדת הדין, כשראה שאינה יכולה לעמוד שתף עמה מדת רחמים, שנאמר "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים" [שם ב. ד], וגם כן אין העולם מתקיימת אלא על ג' דברים, התורה, והעבודה, וגמילות חסדים [אבות א. ב]. ובזמן אברהם שלא היה לא תורה ולא עבודה, נתקיימה העולם על ידי החסד שהיה עושה אברהם.

וזה אומרו "זכר רחמיך" שעל ידי רחמיך בראת העולם, "וחסדיך" שעל ידי החסד בזמן אברהם קודם מתן תורה נתקיימה העולם, וזה אומרו "כי מעולם המה" היינו דבריאתה וקיומה על ידי הרחמים והחסד. "חטאות נעורי ופשעי אל תזכור כחסדך זכר לי אתה" על דרך מה שאמר הכתוב [שמות לד. ז], פוקד העוון עד ג' דורות, ובמצוות לפי רוב חסדיו "לא אלף דור" [דברים ז. ט], ואנו בטוחים וסומכים על מצוות אבותינו הקדושים שהם לאלף דור.

ומה שכתב "חטאת נעורי ופשעי" קאי לעון העגל ומכירת יוסף, על דרך מה שאמרו רז"ל בגמרא [שבת פט. ב], לעתיד לבא אומר הקב"ה לאברהם בניך חטאו, אומר לו, ימחו על קדושת שמך, אומר ליעקב בניך חטאו, אומר לו, ימחו על קדושת שמך, אמר הקב"ה לא בסבי טעמא, ולא בררדקי עצה, אומר ליצחק בניך חטאו, אומר לו, בני ולא בניך? כמה שנות האדם ע' שנה, דלך שנה דלאו בני עונשין, נשארך,

לזה אמר דוד "אליך ה'" רוצה לומר לדבר הנוגע אליך, שהם המצוות "נפשי אשא", אני מרומם נפשי, לומר שנפשי חלק אלוה ממעל, ומוכרח עלי לקיים מצוותיך, "אלהי בכ בטחתי" כוונתו לומר אם חטאתי ופשעתי אלהי, בכ בטחתי, בכ"ב אותיות התורה בטחתי, שהתורה הבטיחה לבעל תשובה שהי"ת מוחל וסולח ו"אל אבושה", ידוע הוא שזדונות לבעל תשובה לפעמים ברוב חסדיו נחשבין לו לזכויות, ולפעמים נחשבין לו לשגגות [ראה יומא פ. ב], ובזה יש לבעל תשובה בושה וכלמה זכרון העוון שעדיין נחשבו לו שגגות.

לזה אמר "בכ בטחתי" בכ"ב אותיות התורה שההבטחה לבעל תשובה מועלת, ואני מתפלל לפניך שתקבל תשובתי, וזדונות נעשו זכויות, ובזה "אל אבושה" מזכרון העוון כלל, שעל ידי התשובה נמחל לגמרי, ובזה "אל יעלצו אויבי לי" שהעבירות נבראים מהם משחיתים, והם אויבי האדם, והם שמחים במפלתו.

גם כל קויך לא יבושו יבושו הבוגדים ריקם" ידוע הוא יש עוון ויש פשע, העוון העושה אותו יש לו הנאה ממנו, והפשע אין לו שום הנאה ממנו, כי אם מרד בהי"ת ובוגד, וזה אומרו "גם כל קויך לא יבושו" הם העושים העוון שהוא לתאבון, ומקוה לה' שימחול לו על ידי התשובה, ואם היה מאהבה הזדונות נעשות לו זכויות, אבל יבושו בעלי הפשע הבוגדים בהי"ת ריקם בלי שום תועלת וכלי שום הנאה.

דרכיך ה' הודיעני קאי על התשובה, ו"ארחותיך" קאי על התורה, ולזאת הכוונה אמר עם דרכיך שהיא התשובה "הודיעני", ועם "ארחותיך" אמר "למדני".

הדריכני באמתך ולמדני", ידוע הוא מה שאמרו רז"ל בשעת בריאת האדם האמת אמר, אל יברא, שכלו מלא שקרים, מה עשה הי"ת? "ותשלך אמת ארצה" [דניאל ח. יב], ופירשו האחרונים החסד אמר יברא שכלו מלא חסדים, השיבה האמת אותו החסד שעושה, שקר הוא, שאינם עושים אותו כי אם לגמול זה לזה, "ותשלך אמת" רוצה לומר השליך טענת האמת שאמרת מה שגומלים זה לזה אינו חסד, ומה שכתב "ארצה" רוצה לומר חסד שעושים עם המתים, ונתנים ארצה, זהו חסד

לומר הרי גם כן ראינו שקראתם בניך קודם מתן תורה, רוצה לומר בשעה שהקדימו נעשה לנשמע קראתם "בני בכורי ישראל" [שמות ד, כב], ועכשיו בני ולא בניך, כמו שכתב רש"י ז"ל, קראת להם "בני בכורי ישראל" שהיה גלוי לפניך שהם עתידין לומר לפניך בסיני נעשה ונשמע לקבל עולך מאהבה כבנים.

דקשיא ליה וכי קראם בני בכורי בשעה שאמרו נעשה ונשמע, והלא זה היה קודם יציאתם ממצרים? והשיב גלוי לפניך שעתידין לומר ולהקדים נעשה לנשמע, וכפי זה עשו שתי העבירות החמורות הנזכרים אחר שקראתם בניך קודם קבלת התורה, אמר לו יצחק כמה שנות האדם ע'.

והטעם הג' ראשונות (כתר חכמה בינה) מהם יושפע החיים לז', וז' עשירות הם ע' כידוע ליודעי חן, ולזאת הכוונה ירדו למצרים ע' נפש בדקדוק, כדי שיושפע להם חיים מג' ראשונות ואל יאבדו בשעבוד מצרים.

ומה שכתב דל ר' דלאו בר עונשין, רוצה לומר על מה שאמר שחטאו במכירת יוסף, ורז"ל אמרו עבירות שבין אדם לחבירו [אין נמחלים] עד שירצה את חבירו [יומא פה, ב], אם כן כבר יוסף מחל להם, והראיה דקדם [יוסף] לירד למצרים ר' שנה קודם בואם למצרים, להיות להם למשען כדכתיב [בראשית מא, מח] "ויוסף בן ל' שנה בעמדו לפני פרעה" וז' שני השבע הרי לז', והוא ירד בן י"ז שנה, נשאר ר'.

ולזה אמר "ויוסף היה במצרים" [שמות א, ה] חשבון הי"ה ר', וכשירדו אמר להם "כי למחיה שלחני אלהים לפניכם" [בראשית מת, ה], אם כן מחל להם, כפי זה אינם בני עונשין על מכירת יוסף. מה יש לך לומר חטא העגל, נשאר מהשבעים חמישים, מלבד המובן העגל נעשה על ידי ערב רב, וישראל על ידי שלא מיחו נענשו.

וזה אומר דל כ"ה לילות, רוצה לומר חצי עוון העגל לילות שהם ערב רב, שהם דומים ללילה, וחצי עוון העגל לישראל שלא מיחו שהם כ"ה שנה, וחצי דאכילה ושתיה וכו' רוצה לומר שאי אפשר להם לבטל התפלות, וגם כן בכל אכילה נטילת ידים, והמוציא, וברכת מזון, ואפילו בכניסתם לבית הכסא צריך ליטול ידיו ולברך [בבסוף], נשאר י"ב וחצי, אם תרצה תמחול

דל כ"ה לילה, נשאר כ"ה, דל י"ב וחצי לתפלה ולאכילה ולשתיה ולבית הכסא, נשאר י"ב וחצי, אם תרצה ששה ורביע עליך, וששה ורביע עלי, ואם לא תרצה הכל עלי שנעקדתי על גבי המזבח, מיד אומרים "כי אתה אבינו" [ישעיה סג, סח], ומחוי להו יצחק הקב"ה בעינייהו, מיד ישאו עיניהם למרום ואומרים "אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך" ע"כ.

וכדי להבין צריך להקשות א' מנין להם לרז"ל לדרוש זה. ב' מהו כוונתו באומרו "בניך חטאו" היה לו לומר ישראל חטאו. ג' למה לא אמר להם כי אם חטאו, ולא אמר פשעו או עוו. ד' אמרם ימחו על קדושת שמך, איך יעלה על הדעת שאברהם ויעקב יאמרו על בניהם זה. ה' יצחק כשאמר לו בניך חטאו, אמר לו "בני ולא בניך" מהו כונתו בזה? וגם כן מהו כוונתו באומרו כמה שני חיי האדם וכו'.

אלא הכוונה היא ידוע הוא העבירות הגדולות שעשו ישראל, שמכרו אחיהם יוסף, והב' שלא מיחו בעשיית ערב רב העגל, ושניהם נקראו חטא, מכירת אחיהם כמו שכתב להם ראובן [בראשית מב, כב] "אל תחטאו בילד וגם דמו הנה נדרש", ומעשה העגל גם כן נקרא חטא כדכתיב [שמות לב, כא-לב] "מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה ועתה אם תשא חטאתם", ובאלו הב' זמנים נקראו בני אברהם יצחק ויעקב, שכל זה קודם ירידת הלוחות מן השמים, שעל ידם ישראל נקראו בנים למקום, אברהם "כי ביצחק יקרא לך זרע" [בראשית בא, לב], יעקב "ואלה שמות בני ישראל" [שמות א, א].

לזה אמר לו הי"ת, בניך חטאו, לאברהם וליעקב, אמר לאברהם, בניך חטאו בעבירות החמורות הנזכרות ובאותם הב' זמנים עדיין לא נקראו בני, שעדיין לא נתנו להם הלוחות בדדרשו רז"ל "וישבר אותם תחת ההר" [שמות לב, יט], יפה ששברת, מוטב תידון כפנויה ולא תידון כאשרת איש, אברהם ויעקב הודו להי"ת שהוא חטא, אבל כבר נענשו על שניהם בכל דור ודור, על יוסף, עשרה הרוגי מלכות, ועל העגל, אין דור ודור שאינו נענש בשבילו [איכ"ד א, כח].

ולזה אומר ימחו על קדושת שמך" רוצה לומר בכל דור ימחו העוונות על ידי העונשין שנענשין בכל דור, על העגל ועל מכירת אחיהם, ואין לעונשם עליהם עוד! אמר ליצחק, בניך חטאו, אמר לו "בני ולא בניך?" כוונתו

מאחר שאף הגופות קדושים, ולזה אמר, לא בסבי טעמא, שהוא אברהם, ולא בדררקי עצה, שהוא יעקב.

אמר ליצחק בניך חטאו, כדפרשית, אמר לו בני ולא בניך? כוונתו לומר הרוחות שבאו להם הם שגרמו להם לחטוא, שהגוף אבן דומם, ואלו לא היתה הרוח אין הגוף חוטא, ואחר כך חזר להליץ בעד הרוח, כמה שנות האדם, ע' שנה, וכו' והטעם כאשר פירשתי.

ועוד טעם אחר יעקב אפילו שחי קמ"ז שנה, עיקר חייו ע' שנה, שכל זמן שהיה עם עשו אין לו חיים, שבכל רגע מבקש להרגו, ולא היה לו חיים כי אם אחר שנפרד ממנו והלך ללבן ליקח רחל, ובאותה שעה היה בן ע"ז שנה, שכך פירש"י ז"ל בפסוק [בראשית כט, כא] "הבה את אשתי כי מלאו ימי" אני בן פ"ד שנה, ואימתי אעמיד י"ב שבטים? כפי זה בשעה שבא ללבן היה בן ע"ז שנים, וז' שנים שעבד ברחל הרי פ"ד, מע"ז עד קמ"ז ע' שנה, ולזה ימי שנותינו ע' שנה, נגד שנות חיי יעקב הטובים.

ולזה ירד למצרים בע' נפש, דל מהם י' דלאו בני עונשין, רמז לו בזה שאתה אל רחום וחנון, שאפילו שמכרו אחיהם שהוא עוון פלילי, ריחמת עליהם להקדים אותו למחיה, והוא היה מרכבה לשכינה, והראיה שלא ירדו הע' נפש כי אם אחר כ"ב שנים לרמוז להם שלא יפחדו מירידתם למצרים, שבזכות התורה שיש בה כ"ב אותיות יצאו, דכתיב "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה" [שמות ג, יב].

ועוד טעם אחר לירידתם למצרים אחר כ"ב שנה, "אלה תולדות יעקב יוסף" [בראשית לו, ב] ואמרו רז"ל היו איקונין של יוסף דומה ליעקב [בר"י פד, יח], ולזה נשבה בין האומות כ"ב שנה, למרק עוון יעקב, כדכתיב "ונפשו קשורה בנפשו" [בראשית מו, ק], ובשביל שבטל יעקב כבוד אב ואם כ"ב שנה, נשבה יוסף בנו כ"ב שנה למרק עוון אביו, כי נפש אחת להם, ורש"י ז"ל כתב שיעקב הוא דנענש, כמו שכתב על פסוק [בראשית לו, ק], "ויתאבל על בנו" ע"ש.

אי נמי מה שאמר כ"ה דלילות וכו' הוא על דרך מה שאומרים ברכת כהנים בתפלת השחר הסמוכה

חציים, ואני זכותי יעמוד להם נגד חציים, ואם לא תרצה זכותי יעמוד להם שפשטתי את צוארי על גבי המזבח.

אי נמי ג' שותפין באדם, הרוח מהי"ת, והבשר והעצם מאביו ואמו [קידושין ג, ב]. כפי זה נקראו בנים להי"ת מפאת הרוח, ונקראו בנים לאב ואם מפאת הבשר והעצם, וגם כן ידוע הוא מה שאמרו רז"ל, לא לן אדם בירושלים ובידו עון, שתמיד של שחר מכפר על עוון שעושים בלילה, ותמיד של בין הערבים מכפר על עוון שעושים ביום [במ"ד כא, כא].

וקשה והלא הקרבן אינו מכפר כי אם על החטא, ואיך אמר התמידים מכפרים על העוון? אלא על דרך מה שאמר הנביא [מיכה סוף פרק ז], "מי אל כמוך נושא עון" ואיך נושא אותה? שיכבוש העוון ויחזור חטא, כפי זה מרוב חסדי האל שאפילו עושים עון, העוון כובש אותו להיות חטא, והחטא יתכפר בתמידין.

ולזה אמר מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עון, לזה אומר הי"ת לעתיד לבא לאברהם, בניך חטאו, שאפילו יש להם עוון כבש אותו הי"ת, ולא נשאר להם כי אם החטא, ואמרו בניך, רוצה לומר החטא בא להם על ידי הגוף, שעל ידי כך נקראו בניך, אבל מצד הרוח נקראו בני, שהרוח רוחנית ולא שייך בה החטא.

אומר לו אברהם עכשיו שתלית החטא בחומר העכור, ימחו הגופות בדבר על קדושת שמך, שהם הרוחות שהם קדושים, כלומר מוטב שיתלה הסרחון בגוף שהוא חומר עכור, ואל יתלה ברוח הקדושה.

אומר ליעקב בניך חטאו, אומר לו, ימחו על קדושת שמך כדפרשית,

אמר הקב"ה לא בסבי טעמא, ולא בדררקי עצה, כוונתו בזה עם אברהם טעמא, ועם יעקב עצה, בשלמא אברהם שלא הליץ בעד הגוף שאין טעם בשמו שיובן ממנו שהגוף קדוש מפני שקראתי שמו אברהם, על שם "אב המון גוים" לזה לא הליץ בעד הגוף, אבל יעקב שניתי שמו מיעקב לישראל, על שם "כי שרית עם אלהים" [בראשית לב, כח], כפי זה גופו קדוש, דיש טעם בשמו לקדושת גופו, ומהראוי כשאמר לו הי"ת בניך חטאו, דשייך החטא לגוף, היה לו להליץ כנגד הגופות, ולא היה לו לומר, ימחו על קדושת שמך,

ויאמר הקב"ה, "בניך חטאו" לאברהם וליעקב, כשישמעו זה יאמרו ישראל להי"ת, "הבט משמים וראה", ואברהם אינו מליץ עליהם טובה, ויעקב גם כן אינו מליץ עליהם טובה, אבל יצחק מליץ עליהם טובה, וזה יצא להם מאמרו "כי אתה אבינו" דקאי ליצחק, דאלו קאי להי"ת למה חזר פעם אחרת ואמר "אתה ה' אבינו", וגם כן אילו קאי להי"ת למה לא אמר כי אתה ה' אבינו כאשר אמר בסוף?

אלא מוכרח לומר מה שאמר "כי אתה אבינו" קאי ליצחק,

ומדאמרו ליצחק "כי אתה אבינו" מוכרח לומר שהליץ עליהם טובה, ומדאמרו כי "אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו" מוכרח לומר שלא הליצו עליהם טובה, ומדחזר לומר כי "אתה ה' אבינו" מוכרח לומר כשאמרו "כי אתה אבינו" ליצחק, הראה להם שיאמרו להי"ת "אתה ה' אבינו", ומאמרו "גואלנו מעולם שמך" מוכרח שאמר לו יעשו העיקר מהרוחות הרמוזים בשמך, רוצה לומר בשביל שמך שנקרא עלינו, מכח הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל.

יצא לנו מכל האמור חטאת נעורינו ופשעינו הם מכירת יוסף

ומעשה העגל שנקרא חטא, כמו שפירשנו לעיל, לזה אמר [תהלים כה, ו] "חטאות נעורי ופשעי" שהם העגל ומכירת יוסף, שכולם נקראו חטא והם פשע, שהם עבירות חמורות, "אל תזכור" מפני שעברו כמה דורות, והכתוב אמר בעון "על שלשים ועל רבעים" דווקא, אבל במצוות אמרת "לא אלף דור", "כחסדך זכור לי אתה" וזה "למען טובך ה'" [שם ט], שאתה בעל הרחמים. יצא לנו מכל האמור שבריאית העולם היא בשביל ישראל, והי"ת רוצה להשפיע לנו, שיותר משהעגל רוצה ליינק, הפרה רוצה להניק, ולזה התורה שהיתה בשמים והם בעלי המצרה, והי"ת ברוב אהבתו בעמו ישראל נתנה לנו.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, "חסד ואמת נפגשו" אמר רבי

סימון, בשעה שבא הקב"ה לברא את העולם וכו' יש להקשות א' מה הוקשה לו בפסוק זה עד שדרש בו מה שדרש. ב' מה שאמר "גומל חסד" ולא אמר "דובר שקרים", וכן "מלא צדקות" ולא אמר "עושה". ג' למה השליך אמת ולא גם השלום?

אלא הכוונה הוקשה לו למה אמר קרא ב' לשונות, נפגשו, ונשקו, ולא די באחד מהם, על כך אמר רבי סימון שבשעת בריאת

ללילה כתוב בזה, "כה תברכו את בני ישראל" ונאמר בה "ואני אברכם" [במדבר ו, כג-כד], שאתה מסכים לברכת הכהנים, והיא הוראה שמחלת להם בעון הלילה, נשאר כ"ה, חציים י"ב וחצי בהם תפלה ואכילה וכו' כדפרשית, זה לפי הפשט.

ולפי הרמז רמז לו זכור להם זכות י"ב שבטי י"ה, נשאר להם י"ב, אם תרצה

ששה עליך וששה עלי, שהעון על ידי הרוח והגוף, ואם לא תרצה ותאמר החטא לא בא כי אם מפאת הגוף, כולם עלי, ויתכפר עונם שפשטתי צוארי על גבי המזבח.

ורמז לו גם כן "ששה עליך" יעמוד להם זכות ששה סדרי משנה,

שהם ששים מסכתות ושש עשירות, וששה עלי שהם ששה עשירות, שנולד יעקב ליצחק, כוונתו לומר שנתעכבתי בזיווג שלא כדרך העולם ארבעים שנה, כדי ליקח את רבקה שהיתה בת ג' שנים, ואחר יו"ד שנה שהגיעה לפרקה, עוד נתעכבתי יו"ד שנים ואחר כך התפללתי עליה, וכל זה בשביל שיצא ממנה יעקב, שהיתה מטתו שלימה, שנאמר [בראשית כה, כז] "ויצחק בן ששים שנה" וגו', זכות זה יעמוד להם, וכשראו ישראל שיצחק הליץ על הגוף שמפאתן נקרא אביהם, אמרו לו "כי אתה אבינו" וכו', כשראה יצחק שנראה מדבריהם שעשו עיקר מהגוף, באמרם לו "כי אתה אבינו" רמז להם שיעשו עיקר מהרוחות שבאו מה' יתברך, באותה שעה אמרו "אתה ה' אבינו גואלנו מעולם".

ומה שהקשינו מנין להם לרוז"ל לומר זה ממה שאמר למעלה "חסדי

ה' אזכיר וגו' רוח ה' תניחנו כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת הבט משמים וראה מזבול קדשך" וגו' [ישעיה סג, ז-ט]. קשה מאחר שנהגו לעשות להם שם ותפארת, איך שייך שיאמר אחר זה "הבט משמים" וגו' [שם טז] כאלו הם באיזה צרה, ועוד "כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו" [שם טז] למה לא הזכיר יצחק, ועוד אמרו כי "אתה ה' אבינו" לנוכח, למה אמר "אתה ה'" ולא כמו שכתב בתחלה "כי אתה אבינו", ומהו כוונתם באמרם "גואלנו מעולם שמך"?

לזה אמר שלעתיד לבא אומר הקב"ה לאברהם, בניך חטאו, וזה ממה

שאמר, "נהגת עמך לעשות לך שם תפארת", אימתי יהיה זה? לעתיד לבא שיש שם ותפארת לישראל,

פרשת שלח לך

"הוא היה אומר, נגד שמא אבד שמיה, ודלא מוסיף יסף, ודלא יליף קטלא חייב, ודאשתמש בתגא חלף" [אבות א, יג] עכ"ל.

דבר ידוע הוא שאין להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה [ברכות ה, א], וצריך להבין, מה היא כוונתם במה שאמרו "ד' אמות", ועוד למה אמר לשון הלכה! אלא שההלכה כלולה מהסוד שהם שמותיו יתברך והפשט הם תנ"ך, ותורה שבעל פה הוא הש"ס, וזה רמוז במה שאמרו "ד' אמות של הלכה" שכל אמה בת ו' טפחים, הם כ"ד טפחים כנגד כ"ד קשוטי כלה, וכנגד כ"ד [ספרי] תנ"ך, והלכ"ה עולה בה ששים כנגד ששים מסכתות.

וזה אומרם "אין לו בעולמו כי אם ד' אמות של הלכה" שרמוז בה תורה שבכתב שהם כ"ד טפחים, נגד כ"ד תנ"ך, וחשבון הלכ"ה ששים כנגד ס' מסכתות שהיא תורה שבעל פה, וזה גם כן רמוז בברכת כהנים, שראש תיבת הפסוק וסופו ששים, כ"ף של "כה תברכו", ומ"ם של מילת "להם", הם חשבון ס' מסכתות, וכולה שמותיו של הקב"ה. ראשי תיבות "יברכך ה' וישמרך" [במדבר ג, כד] גימטריא כ"ו, שהוא שם הוי"ה ב"ה, סופי תיבות של "יברכך ה' וישמרך" עולים מ"ה שהוא שם בן מ"ה [יוד הא ואו הא], ר"ת "יאר ה' פניו אליך ויחונך" עולה ק"ז, שם אלהים ושם אהיה, ועל ידי ד' אמות של הלכה מתקנין מה שקלקלו המרגלים.

ובזה נבין מה שכתוב "שלח לך אנשים" [במדבר יג, ב] וגו', וצריך להקשות א' למה כפל "לך" ומה שכתב רש"י ידוע. ב' מה שכתוב "ויתורו" ולא אמר לרגל וכו'. ג' מה שכתוב "לבני ישראל" ולא אמר לישראל. ד' הכפל "איש אחד איש אחד". ה' ממה שכתוב "וישלח אותם משה" [שם ג] משמע הוא ששלח אותם, וממה שכתוב אחר כך "למטה אבותיו תשלחו" בלשון רבים משמע שגם ישראל שלחום!

אלא הכוונה היא שמה נגזר עליו שלא יכנס לארץ, כמו שכתוב על פסוק "עתה תראה אשר אעשה לפרעה" [שמות ג, א] ולא תראה מלחמת ל"א מלכים [סנהדרין קיא, א], אם כן שלוח המרגלים היה לתועלת משה לחיות עוד

העולם נעשו מלאכי השרת כתות וכו', נראה לי שהרבה כתות היו מקטרגין, אבל לא היה בדבריהם טעם, אלא מחמת קנאה, כמו שכתבו רז"ל במקום אחר.

אבל אלו הד' כתות נתנו טעם לדבריהם, חסד אמר יברא וכו', ודקדק בלשונו לומר גומל ולא אמר עושה, לומר לך שאפילו שלא יעשה חסד מעצמו, אבל יגמול חסד למי שעשה עמו חסד, ומאחר שהי"ת בראו יש מאין מטפה סרוחה, ונתן בו נשמה שבה הוא מושל בכל הנבראים, שנאמר "ורדו בדגת הים" וגו' [בראשית א, כה] וכמה טובות אין חקר, ודאי שגם הוא יהיה גומל חסד עם קונו, ויקיים מאמרו יתברך, והשיבה שאר כת האמת שהוא מלא שקרים, רוצה לומר מאחר שהוא חומרי "וישמך ישורון ויבעט" [דברים לב, טז], ולא יזכור שום חסד מחסדי ה' עליו, "כי יצר לב האדם רע מנעוריו" [בראשית ח, כא], וכשיעבור על דברי ה' יעניש אותו וישכח כל החסד אשר עשה עמו ה' ואם כן שקר מה שאמרת שהוא גומל חסד.

צדק אומר יברא שכלו מלא צדקות, רוצה לומר, מאחר שיצר לב האדם הוא רע מנעוריו, אם כן כל מצווה ומצווה שיעשה, צדקה תחשב לו, וזה אומר "מלא צדקות". השיבה כת השלום שכולו מלא קטנות, רוצה לומר על ידי קנאת איש מרעהו, ועל ידי זה הוא מלא קטנות, לזה אמר "חסד ואמת נפגשו", כאדם הפוגש את חברו, אבל צדק ושלום אמר בהם "נשקו", שהוא לשון מלחמה, שעשו מלחמה על האדם שלא יברא, מה עשה הקב"ה כדי לבטל טענותם, השליך האמת שהיא התורה לארץ, כדי לקיים מצוותיה ולהרחיק עצמם מן השקר ומן הקטטה, ואפילו ש"יצר לב האדם רע" וגו' הרי התורה היא תבלין שלו [קידושין ג, ב], ולזה כשאמר לו ה' שיתן התורה לארץ, אמרו לו מלאכי השרת, אתה מבזה תכסיס שלך, רוצה לומר שהם נקראו מרכבה לשכינה, ואם יתן התורה לישראל יחזרו ישראל מרכבה לשכינה, ועוד הם בני מצרא והם ראויים לקבל התורה מתרי טעמי, וזה אומר ואתה מבזה תכסיס שלך, שהם מלאכי השרת שהם מרכבתו יתברך, ועוד אנו בני המצר, ולזה אמרו, תעלה מן הארץ, מה עשה הקב"ה, עשה שלום ביניהם ונתן הפשט לארץ, והסוד למלאכי השרת, וזה אומר "אמת מארץ תצמח" רוצה לומר שהשורש שהוא הפשט בארץ, והצמח שהוא הסוד הוא למעלה בשמים, ובוה נתבטלו טענות המקטרגים. הי"ת יבטל כל המקטרגים מעלינו ומעל כל עמו ישראל, אמן כן יהי רצון.

להם אזל ממנו אותו הגרוש שהיה לחבריו ונטל חלקו וחלק חבריו בארץ ישראל. ומה שכתוב אח"כ "כל נשיא בהם" הוא על שאר המרגלים, לזה אמר "תשלחו" לשון רבים, שהברירה היה על ידי ישראל כולם, והשליחות על ידי משה, לזה אמר "וישלח אותם משה".

ואם תאמר ואיך משה רבינו עליו השלום יעשה המעשה הזה למרגלים כדי שיוציאו דבת הארץ ויאבדו בשביל שיחיה הוא עור מ' שנה! והשיב "על פי ה'", רוצה לומר, חס ושלום משה לא עשה זה מעצמו כי אם על פי ה', ומה שכתוב שהשליחות היתה "ממדבר פארן", לומר לך שבה היה סמוך למעשה מרים שהוציאה דבה ונענשה, ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר, כמו שכתב רש"י ז"ל [במדבר יג, ב], גם ראשי תיבות "מדבר פארן" כמנין ק"ך, שהם שנותיו של משה, לרמוז זה השליחות היה ק"ך שנה כדאמרן.

והטעם שלא שלחו מרגל משבט לוי נראה לי שהם היו צדיקים ועוסקים בתורה אפילו מזמן שהיו במצרים, כמו שאמרו חז"ל על פסוק "ורו משפטיך ליעקב" [בריש לג, י] לא שלח מהם זאת התקלה על ידם.

אי נמי מפני שהלויים נתונים לעבודת משא ולשיר, ואיך יניחו מלאכתם וילכו. אי נמי מפני שהלויים לא נטלו חלק בארץ דכתיב [יהושע יג, לג] "ה' [אלהי ישראל] הוא נחלתם". ואחר מה שאמרת, שמה שכתוב "אשר אני נותן לבני ישראל" [במדבר יג, ב] שהוא לבניהם ולא להם, מצאתי שכך פירש הרב כסף נבחר ז"ל, ותודה לאל שנתכוונתי לדעת קדושים.

אבל צריך להבין יהושע מאחר שראה העונש של מרגלים ששלח משה, איך שלח גם כן הוא לתור את הארץ ולא חשש שיעבור על ישראל כוס התרעלה של המרגלים ששלח משה.

אלא הכוונה היא דמזה הסיבה לא שלח מן הנשיאים כאשר שלח משה, דהטעם של הדיבה שחשבו כשיכנסו לארץ יוציאו אותם מגדולתם, ולזה הוציאו הדיבה כדי שישבו במדבר ויהיו תמידים בגדולתם, ויהושע לא שלח כי אם ב' אנשים צדיקים, כלב מאחר שראה אותו אפילו שהיה עם המרגלים

מ' שנה, שאלו לא היה עוון המרגלים היו נכנסים לארץ, והיה מת משה, לזה אמר לו הי"ת "שלח לך", רוצה לומר לטובתך ולהנאתך, שתחיה עוד מ' שנה, לזה אמר "לבני ישראל" ולא אמר לישראל, רוצה לומר שלא יכנסו ישראל של אותו הדור כי אם בניהם אשר יקומו מאחריהם, ועל ידי זה תחיה אתה מ' שנה, ומה שכתוב "ויתורו" ולא אמר לרגל, לרמוז להם שאין ה' חפץ במות הרשע, ואולי על ידי תרי"ג מצוות וזכות ג' האבות תעמוד להם ולא יחטאו.

וזה רמוז במילת "ויתרו" שהיא גימטריא תרי"ו, שהיא בחשבון תרי"ג עם ג' אבות, וא"ו הראשונה היא שמוש ולא באה לכלל חשבון, ולא הועיל להם זה והוציאו דבת הארץ, ובר' אמות של הלכה מתקנים עוון זה, שעל ידי העיון הקשה מוציאים הניצוצות מן הקליפות, לזה תמצא בש"ס לפעמים קשיא או תיובתא, ואמרו חז"ל אפילו שכלם לשון קשיא, יש הפרש, כשאומרים "קשיא" אין לה תירוץ, וכשיאמרו "תיובתא" יש לה תירוץ.

והטעם שהקשיא מתחלת בקו"ף לומר שהוא מצד הקליפה שהיא חזקה אין לה תירוץ, ותיובתא דמתחלת בת"ו, רוצה לומר יש לה תשובה אחר העיון היטב.

והכפל של "איש אחד איש אחד" לרמוז להם ששנים מהם ישארו בצדקותם ולא יוציאו דבה, ולא ראי זה כראי זה, שאחד על ידי תפלת משה שהוא יהושע, ואחד שהוא כלב על ידי עצמו, כמו שכתב רש"י "ויבא עד חברון" [במדבר יג, כב] כלב לבדו הלך להשתטח על קברי האבות וכו' עיין שם.

וזה רמוז בטעם של "איש אחד" שהיא בתלשא הדומה לסמ"ך שהוא הסוד, שזכה לו יהושע על ידי משה, שנאמר "ונתת מהורך עליו" [במדבר כו, ט] שהוא מהוד שזכה לו משה בהר סיני על ידי הכתרים שפרקו לישראל, וזכה בהם משה כמו שפרשנו לעיל בפרשת ויקהל, וב"איש אחד" שני יש אזלא גריש, לרמוז שכלב הלך וגרש עצמו מחבריו והלך לחברון לבקש רחמים על עצמו.

אי נמי שחבריו שהם המרגלים נגרשו מארץ חיים, והוא אפילו שנמנה עמהם להתגרש עמהם, על ידי מעשיו הטובים שלא שמע

כשיכנסו לארץ יורידו אותם מגדולתם, ולזה הוציאו הדבה. ולזה יהושע לא שלח כי אם שנים ושלחם מפאת שהם אנשים דווקא יראי ה' לא מפאת שהם ראשי בני ישראל כמו משה.

אבל צריך להבין מהו כוונתו באומר "לאמר" [יהושע שס], אלא על פי מה שכתב רש"י ז"ל, עשו עצמכם כחרשים, רוצה לומר עשו עצמכם כחרשים כדי לאמר, כלומר מאחר שאתם חרשים יאמרו מה שירצו לפניכם.

אי נמי שהחרש קאי על שאינו שומע, וקאי גם כן על שאינו מדבר, כדכתיב בלבוש מלכות באורח חיים סימן נ"ו סעיף ח', חרש המדבר ואינו שומע, או שומע ואינו מדבר, הרי הן כפקחין ומצטרפין לעשרה, לזה אמר להם "חרש", עשו עצמכם כחרשים, ואיך? דווקא כחרש שאינו שומע, גם כן "לאמר" כחרש לענין האמירה, דהיינו עשו עצמכם כחרש שאינו שומע ואינו מדבר, ובזה אין מונעים דבריהם לפניכם, מאחר שאין אתם שומעים ומדברים.

אי נמי למה לא חיבב ה"ת מכל ספרי הקדש כי אם ההלכה, ומפאת חביבותא חבב אפילו המקום שלומדים בו ההלכה, כמו שאמרו [בבבבב, ח, א], אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, ואפילו שפירשו האחרונים באומרו "ד' אמות של הלכה" כל אחד כדרכו, הפשט לא יופשט, אלא ידוע הוא שאין אנו חיינן אלא על ידי ז' ספירות, כדרשו רז"ל בפסוק "שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך" [דברים כב, ט], וכשנזכה להשפע מז' נזכה על ידי אמנו שהיא "המלכות" הנקראת "עולם", שתושפע היא בעצמה מהו ספירות, ואז תשפיע היא בנו.

וידוע מה שכתב בעל הפרס בוצינא קדישא בספרו הקדוש כי ג' אבות שהם, גדולה, גבורה תפארת, הם הנקראים "אמוראים", ונצח, הוד, יסוד הם הנקראים "תנאים", והם המשפיעים למלכות הנקראת עולם, ובאותה שעה המלכות מושפעת לנו, והתנאים והאמוראים הם בהלכה דווקא, ולזה אמר אין לו להקב"ה, ה' יצילנו משגיאות, להשפיע בעולמו שהיא המלכות, כי אם ד' אמות של הלכה, שהם הו' ספירות, ג' נקראים "תנאים", וג' נקראים "אמוראים", האמורים בארבע תיבות של הלכה, "תנו רבנן", "תנן", "תניא", "תוספתא", שהם דברי

הראשונים לא הוציא דיבה, ונטל שכרו שלא מת עם המרגלים הראשונים, ובודאי לא יוציא דיבה, וגם כן פנחס קדוש מלאך ה' צבאות, בודאי לא יוציא דיבה, ולזה לבו בטוח דמוכרח כפי צדקתם לא יאמרו כי אם הטוב.

אבל מאחר שבא לידינו זה הענין צריך להקשות א' מה בא להודיענו שיהושע שלחם "מן השטים" [יהושע ב, א], ב' למה לא אמר לתור כאשר נאמר במרגלים ששלח משה. ג' מהו כוונתו באומר "חרש לאמר" [שס], אלא הכוונה היא משה חשב בדעתו שיוציאו הדיבה, והראיה שהתפלל על יהושע והוסיף לו אות בשמו לומר י"ה יושיעך מעצת מרגלים [ראה רש"י לבמדבר מ, טז].

ולזה אמר "לתור את הארץ" [במדבר יד, לד], למ"ד של תיבת לתור שלשים, ג' ראשונות שכל אחת כלולה מעשר, תי"ו של תיבת לתור, תורה הרמוזה באות תי"ו של תחיה כדפרשית, וא"ו של תיבת לתור אות וא"ו הנאמר ב"הקול קול יעקב" [בראשית כב, כב], דהיינו אם יזכו תהיה קול מלאה, אות רי"ש של לתור הם ה' קופי"ן של "הקול קול יעקב" שעולים מאתים, וכוונתו בזה, זכות כל הנזכר יעמוד להם ולא יוציאו דיבה, ואף על פי כן "שאור שבעסה מעכב" [בבבבב, יד, א].

אבל יהושע שלבו בטוח שאלו השנים אנשים צדיקים ולא יוציאו דיבה כתב "מרגלים" ולא כתב לתור כמשה, ולזה הודיע לנו מהיכן שלחם, אפילו ששלחם מן השטים שעשו שם הזנות כדכתיב "וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב" [במדבר כה, א] אף על פי כן מובטח היה יהושע לפי רוב צדקתם לא יעמוד להם אותו העוון להוציא הדיבה, אבל משה ששלחם ממדבר פארן וראו מה שנעשה למרים על ידי לשון הרע, ואף על פי כן הוציאו לשון הרע.

ואל תתמה על מה ששלח יהושע פינחס משבט לוי, ומשה לא שלח משבט לוי, משה על ידי ששלח י"ב נשיאים "איש אחד למטה" כוונתו הראויים לנחול את הארץ, ולוי אינו ראוי לנחול, אבל בשליחות יהושע שנים דווקא, ואין הוראה משליחותם כדי לנחול את הארץ, אלא מפני שהם יראי ה', ה' עמהם ולא יוציאו דיבה, ולזה אמר "שנים אנשים" [יהושע שס], אבל במרגלים ששלח משה כתיב "כלם אנשים ראשי בני ישראל" [במדבר יג, ג], והיא הסבה שהוציאו הדיבה מאחר שהם ראשי ישראל, פחדו שמא

יסף, דהיינו אם יודע ללמוד ואינו טורח להוסיף על למודו, דהיינו אינו טורח לעיין ולשקוד על למודו, אינו לומד כי אם מה שהוא יודע כבר ולא שקד על למודו כדי להוסיף, יסף, "ודלא יליף" דהיינו יודע ולא יליף כלל ועיקר, אפילו במה שהוא יודע, הפך מהחלוקה הא' שהחלוקה הא' יליף במה שהוא יודע, אבל אינו מוסיף, הי"ת ממתין לו אולי יוסיף, אבל בחלוקה הב' דיודע ללמוד ולא יליף, אפילו במה שיודע, "קטלא חייב" אין הי"ת מאריך אפו עמו וקטלא תכף ומיד. "ודאשתמש בתגא" בתלמיד חכם שאינו מכבדו כי אם בשם, ומחליף הקדש לחול.

כפי כל האמור עיקר ביאת האדם לעולם לקיים את התורה, ללמוד ולעשות העיקר משם העצם. והי"ת יעזרנו על דבר כבוד שמו ללמוד וללמד לשמור ולעשות. אמן כן יהי רצון.

התנאים והאמוראים כדפרשית בתיבת "אמות" [נראה לעניות דעתי מילת "אמות" נוסריקון אמ"וראים ותינאים] "שלח תשלח את האם", ובבקשה ממנו יתברך אל יאשימני במה שנכנסתי במופלא ממך אל תדרוש, אמן כן יהי רצון.

יצא לנו מכל האמור דעיקר ביאת האדם לעולם לקיים תורה תמימה, דהיינו מעשה המצוות ולימוד, ובפרט למי שיודע ללמוד שצריך ללמוד תמיד ולא יבטל לימודו בשביל הבלי העולם, שהיא "עץ חיים".

ולזאת הכוונה אמר הלל במשנה שהתחלתי בה, הוא היה אומר, נגד שמא אבד שמיה, ודלא מוסיף יסף, ודלא יליף קטלא חייב, ודאשתמש בתגא חלף, ע"כ. קשה א' למה שינה לשונו, מתחלה אמר "שמא" ולבסוף אמר "שמיה", היה לו לומר שניהם שמא או שניהם שמיה. ב' מהו כוונתו באומרו "יסף", אם פירושו יסוף וימות בלא זמנו, היינו מה שאמר בחלוקה הב' "ודלא יליף קטלא חייב"!

אלא הכוונה היא אמרו שמיה הוא שם העצם, שתיבת שמיה בכנוי מורה על שם העצם, ושם העצם שבאדם הוא אם ילך בשמו "אדם", "ה' מה אדם" [ותהלים קמד, ג], דהיינו אם ילך אחר יצר הטוב לקיים את התורה ללמוד וללמד, לשמור ולעשות, אבל אם ילך אחר תאות גופו שהם הבלי העולם, שיקרא עליו שם "עשיר" ו"בעל מלאכה", זה בהפך משמו.

ולזאת הכוונה אמר הלל, הוא היה אומר, נגד "שמא" שאינו שם העצם, רוצה לומר, נגד ומשך אותו השם דהיינו שם "עשיר" או "בעל מלאכה", על ידי תאות העולם ולא עסק בשם העצם שהוא קיום התורה והמצוות, אבד "שמיה" שהוא שם העצם, שעל ידו נקרא אדם "ה' מה אדם", שעשה עיקר משם המורה על דבקתו ביצר הרע, דהיינו נגד ומשך אותו השם "אבד שמיה", "ודלא מוסיף" דהיינו מי שהוא יודע ללמוד ואינו מוסיף, יסף.

מה שכתוב יסף סובלת ב' פירושים, או מלשון תוספת, וכוונתו לומר צריך להוסיף, וזה אומרו יסף, או לשון מיתה יסוף וימות בלא זמנו, "ודלא יליף" כוונתו לומר מי שהוא יודע ללמוד ולא יליף, אפילו מה שהוא יודע אינו לומד, קטלא חייב, דפירוש אם לא יוסיף

פרשת קרח

אלא הכוונה היא כדאמרן דחכם שמחל על כבודו כבודו מחול וכו',

ושמא תאמר שהיא לגריעותא וכו' דהתורה שלו והאדם ימחול בשלו, מה שאין כן המלך כדפרשית, לזאת הכוונה אמר "ויקם משה וילך אל דתן ואבירם", דחכם שמחל על כבודו כבודו מחול, דהתורה של משה היא, ויכול למחול בשלו, וזה למעליותא, ולזה אמר "ויקם", לומר מה שהלך משה אל דתן ואבירם ומחל, וכבודו מחול, אינו לגריעותא, אדרבא "ויקם", דהיינו למעליותא, דמאחר שהתורה שלו, האדם יכול למחול בשלו, ומה שאמרו עדת קרח שהוא מלך לפי סברתם, אין מביאים ראיה מן השוטים.

ומה שאמרו "ויקח קרח" [במדבר טו, א] קשה א' מה בא להודיענו שהוא

בן יצהר וכו'. ב' אמרו "ודתן ואבירם" וכו' למה קרא יחסו באבות יותר מדתן ואבירם. ג' למה לא היו בעלי המחלוקת כי אם ר"ן בדקדוק. ד' אמרו "כי כל העדה" היה לו לומר כל העדה קדושים, או יאמר כי העדה כולם קדושים, ולמה כפל כל וכולם. ה' כפל "כלם קדושים ובתוכם ה'". ו' למה נפל משה על פניו, ואין להאריך בדקדוקים יותר.

אלא הכוונה היא שקרח מחלקתו באה מפאת קהת, שקהת אבי

אביו ילד עמרם ויצהר, ובני עמרם משה ואהרן נטלו זה המלכות וזה הכהונה, כמו שכתב רש"י ז"ל עיין שם. ודתן ואבירם ואון בן פלת באו לחלוק מפאת ראובן, שהוא הבכור שגדול מלוי, לזה בקרח אמר אבי אביו, שהוא קהת, שטענתו של המחלוקת מפאת קהת כאמור, אבל בדתן ואבירם ואון בן פלת שטענו שהם ראויים לכהונה מפאת ראובן שהוא גדול מלוי, לזה לא הזכירה התורה אבי אביהם. ואחר שכתבתי זה ראיתי שכך גם כן כתב בעל כסף נבחר, ותודה לאל שזכיתי לדעת קדושים.

ויאמרו כי כל העדה כולם קדושים" מה שכפל כל העדה כולם

קדושים, אפשר לומר שידוע הוא שהיסוד נקרא "כל", והמילה רמוזה ליסוד, ואין ישראל נקראים קדושים כי אם באות ברית קדש, לזה אמרו "כי כל" שהוא ברית קדש, הרי העדה כולם זכו לו, וכפי זה כולם קדושים, וגם כן "ובתוכם ה'", דהיינו נפש, רוח, ונשמה דעל ידיהם כולם חלק אלוה ממעל, וכפי זה כל העדה ראויים לכהונה ולעמוד לשרת, ומדוע תתנשאו אתם ושאר שבט לוי על

"וישמע משה ויפל על פניו" [במדבר טו, ד], מה שמועה שמע? אמר רבי שמואל בן נחמני אמר רבי יונתן, שחשדוהו באשת איש, שנאמר "ויקנאו למשה במחנה" [תהלים קו, טז], אמר רבי שמואל בר יצחק, מלמד שכל אחד ואחד קינא את אשתו ממש! זה שנאמר "ומשה יקח את האהל" [שמות לג, ז] ע"כ

[סנהדרין ק"א].

ידוע הוא מה שאמרו רז"ל שאין מחזיקין במחלוקת, וזהו שאמרו רז"ל

במסכת סנהדרין [ק"א] "ויקם משה וילך אל דתן ואבירם" [במדבר טו, כה] אמר ריש לקיש מכאן שאין מחזיקין במחלוקת, ופירש"י ז"ל, שמחל על כבודו, והוא עצמו הלך לבטל המחלוקת.

אבל קשה מה שאמרו בגמרא [אבות ד, ג], ג' כתרים הם, כתר תורה, וכתר

כהונה, וכתר מלכות, ושמא תאמר שהיא פחותה מכולם, תלמוד לומר "בי מלכים ימלוכו" [משלי ת, טז], והקשה הרב אהבת עולם דמהיכא תיתי שהתורה פחותה מכולם, וקושייתו מהתוספות, ואחר שקלא וטריא אמר דאמרו רז"ל [כתובות י, א], מלך שמחל על כבודו, אין כבודו מחול, וחכם שמחל על כבודו, כבודו מחול.

לכאורה משמע למעליותא דמלך שמחל על כבודו אין כבודו

מחול, שהוא טפי מהתורה, וזהו כוונת התנא ג' כתרים הם, ושמא תאמר שהיא פחותה, ולזה חכם שמחל על כבודו כבודו מחול לגריעותא, אבל מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול למעליותא, תלמוד לומר "בי מלכים ימלוכו", דהטעם שחכם שמחל על כבודו כבודו מחול למעליותא, שהתורה שלו היא, והאדם יכול למחול בשלו, אבל המלך אין המלכות שלו, תורתנו היא שעשתה אותו. כפי זה המלך אין המלכות שלו, ולזה אם מחל, אין מחילתו מחילה, שאין האדם מוחל בדבר שאינו שלו, אבל החכם התורה שלו, ויכול האדם למחול בשלו.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "ויקם משה וילך אל דתן ואבירם", קשה א'

אמרו "ויקם משה" תיבת ויקם מיותרת. ב' מהו כוונתו באומרו "וילכו אחריו זקני ישראל".

הקדשים, כדכתיב [ויקרא טו, ג] "בזאת יבא אהרן אל הקדש", לזה אמר להם "זאת עשו" גם כן אתם כאשר יעשה אהרן כשיכנס לבית קדשי הקדשים, "קחו לכם מחתות וכו' אשר יבחר ה' הוא הקדוש", זהו תשובה לשבט ראובן.

ולבני לוי אמר להם "רב לכם", רוצה לומר זה הענין של הכהונה רב לכם ענין גדול עליכם, אם תבעו אותה שבט ראובן יאות להם, שהם מצד החסד, והכהן מצד החסד, אבל אתם כפי ה' דעות, שלדעת אחד לוי מצד הגבורה, ולדעת ה' לוי מצד התפארת, וזה אי אפשר לכם, שזה דבר גדול ורב לכם, מה יש לכם לערער על נשיאות אליצפן בן עזיאל, וזה כבר ערער עליו קרח מפאת אבי אביו קהת כאמור, לזה אמר "ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם" וכו' ולמה לכם לערער על הנשיאות, ולזה כפל "רב לכם בני לוי" כנגד כל המתנגדים של שבט לוי.

אי נמי הטעם שלא היו במחלוקת קרח כי אם ר"ן, ידוע הוא שמצוות עשה רמ"ח, וקרח חשב בדעתו שאין הטלית חייבת בתכלת כי אם יהיה כלו לבן, וכפי דעתו שלדעת משה שחייב הציצית בתכלת, ואפילו טלית שכולה תכלת, אמר לו זאת תחשב מצווה לבדה, כפי זה התכלת יש בו שתי מצוות, גם כן כפי דעתו של משה שחייב במזוזה אפ' בית מלאה ספרים, כפי זה המזוזה יש בה ב' מצוות, כפי זה קרח חשב לדעת משה ר"ן מצוות עשה, ולזה לא התריסו כנגדו כי אם ר"ן איש, כנגד ר"ן מצוות עשה, ורוצה לומר שלסברת משה שמחייב טלית שכולה תכלת בציצית, וגם כן בית שמלאה ספרים מחייבה במזוזה, אם כן יהיו מצוות עשה ר"ן!

אבל מה שאמרו חז"ל שהשאלה היתה על המזוזה, מנין להו [ראה תנחומא בתחלת פרשת קרח], גם רש"י שאמר שהשאלה היתה על הציצית מנין לו, ובעל הטורים כתב שרש"י אמר זאת מן הסמיכות לפרשת ציצית עיין שם, ולי נראה שרז"ל אמרו זה מיתורא דקרא, דהיה לו לומר "כי כל העדה כולם קדושים" ודי, מהו כוונתו באמרו "ובתוכם ה'?"

אלא הכוונה היא על פי מה שאמרו האחרונים, מנין למזוזה שצריך לכתוב עליה שם "שדי", ולעשות לה קנה

קהל ה' ולזה כוין רש"י באמרו "ומדוע תתנשאו", לקחת אתה מלכות, אין להרהר אחריו, שכוונתו שכך דרך העולם, אחד מלך על עם אחד, אבל לא היה לך לברר לאחיך כהונה, כפי זה לא ערערו כי אם על הכהונה, ולא על המלכות, אם כן איך יאמר לא אתכם לבדכם שמעתם בסיני "אנכי ה' אלהיך", כל העדה שמעו, דנראה דערערו גם כן על המלכות, אלא מוכרח לומר שכוונתם לערער גם על הכהונה.

וזהו כוונתו באמרו "לא אתכם לבדכם" הכהנים עם הלויים, ולזה "וישמע משה ויפל על פניו" שאמרו מילתא בטעמא, שראובן הוא הבכור, וגם כן "כולם קדושים", שכולם זכו לברית קדש, וכולם חלק אלוה ממעל, וגם כן ממה שראה לא נקהלו כי אם ר"ן איש לרמוז שהם ראויים לכהונה יותר, כמו שאמר הרב בעל הפרדס שראובן הוא מצד החסד, והכהן מצד החסד, אבל לוי שיצא ממנו אהרן, הוא מצד הגבורה, וכתב גם כן הרב הנזכר בשם הרשב"י ז"ל, ראובן בחסד, שמעון בגבורה, לוי בתפארת.

כפי ה' דעות אין ראוי להיות כהן כי אם ראובן, שהוא בחסד, והכהן בחסד, ולזאת הכוונה מאתים וחמשים דווקא על דרך "ברן יחד ככבי בקר" [איוב לח, ז], מנין ר"ן שהם כוכבי בקר, שהבקר הוא בחסד, כאשר פירש הרב הנזכר לזה "וישמע משה ויפל על פניו", שראה אותם שיודעים כל זה הסודות העמוקים, לזה "וידבר אל קרח לאמר", כוונתו באמרו לאמר רוצה לומר ממה שאמרו שהם מצד החסד והם קדושים והוא ענין נפלא, לזה אמר להם "בקר", דהיינו שהבקר הוא חסד, ואתם באתם לחלוק מצד החסד, "וידע ה' את אשר לו".

ומה שאמר ג' חלוקות הם, אמרו ג' עניינים, "כלם קדושים", וגם כן "ובתוכם ה'" וגם כן "ומדוע תתנשאו על קהל ה'" שקאי גם כן על שבט לוי כדפרשית, לזאת הכוונה אמר "וידע ה' את אשר לו" כנגד שבט לוי כאמור, "ואת הקדוש והקריב אליו" כנגד הכהונה, "ואת אשר יבחר בו יקריב אליו" להיות מלך, לדבר עם ה' על עסקי ישראל. כפי סברתכם שאני מלך "זאת עשו קחו לכם מחתות" זה תשובה לשבט ראובן, שר"ן רובם משבט ראובן, לזה אמר להם "זאת עשו" שזאת היא המלכות, שנקראת "זאת", ועל ידה הכהן נכנס לבית קדשי

האהל" לזה הביא פסוק "ויקנאו למשה במחנה" שפירושו שחשדוהו באשת איש, ובוזה משה נטה אהלו מחוץ למחנה שלא יחשדוהו עוד, אבל בדברי עדת קרח שאמרו "כי כל העדה כולם קדושים", ואמרו רז"ל אין ריבוי אחר ריבוי כי אם למעט, ומוכרח כוונתם כך היא, "כל העדה כולם קדושים", אין בהם שום חשד, אבל משה חס ושלום שאינו קדוש הוא חשוד על אשת איש, וזה החשד היה בפועל, ולזה כששמע זה "ויפל על פניו" מה שאין כן בשמועה ראשונה שהיה חשד בעלמא.

אי נמי ששמעתי בשם חכם אחד שמו רבי ידידיה זלה"ה שאמר פירוש דבריהם כך הוא, כל העדה כולם קדושים, אבל הוא אינו קדוש, אם כן נאמר וישמע לשון הבנה, כמו שאמרו [בדאשית טז, בג] "כי שומע יוסף", לזה אמר "וישמע משה", הבין מדבריהם שאמרו כל העדה כולם קדושים שהוא אינו קדוש, שחשדוהו באשת איש בפועל, ולזה "ויפל על פניו", מה שאין כן במה ששמע מקדמת דנא.

אי נמי על דרך מה שפירשו האחרונים, מה שאמרו שחשדוהו באשת איש היא התורה, כדכתיב [זברים לג, ז] "תורה צוה לנו משה מורשה" אל תקרי מורשה אלא מאורסה [בברכות ט, א], על דרך מה שאמרו רז"ל ה'ב' כתרים שהם הפשט והסוד שזכו להם על ידי הקדימה של 'נעשה ונשמע' כשחטאו ופרקום כולם, זכה משה ונטלן, שנאמר "ומשה יקח את האהל".

ולזאת הכוונה אמרו עדת קרח "כי כל העדה כולם קדושים", דהיינו עמדו בסיני והקדימו נעשה לנשמע, ושמעו מפי הגבורה "אנכי" ו"לא יהיה לך", "ובתוכם ה'" שם ישראל "ישר" "אל", אל הוא שם האל ב"ה, שם החסד, ותיבת יש"ר, יו"ד תוכה ו"ו, שי"ן תוכה יו"ד, רי"ש תוכה י', שם הוי"ה ב"ה עולה כ"ו, זהו אמרם "ובתוכם ה'", דהיינו בתוך שם ישראל שם הוי"ה ב"ה, והתורה היא אשת איש לכל אחד ואחד מישראל, ומשה לקחה.

וזהו מה שאמרו רז"ל, מלמד שחשדוהו באשת איש, שנאמר "ויקנאו למשה במחנה", שקינא כל אחד ואחד על אשתו שהיא התורה שנתנה להם במדבר, שהיו דרים במחנה ולא בבתיים, שנאמר "ומשה יקח את האהל" כאמור, וכשפרקום כולם, זכה משה

מרכתב "ועשו לי מקדש", מקד"ש נוטריקון מ"זוזה ק"נה ד"לת ש"די לומר אם תעשו לי סימן מקדש, שהיא המזוזה אפילו כשאין מקדש "ושכנתי בתוכם" [שמות כה, ח], הרי מוכח שעל ידי המזוזה הי"ת בתוכנו כביכול, ולזה אמרו "כי כל העדה כולם קדושים" לרמוז כי כל הבית כולה קדושה, שהיא מלאה ספרים ובתוכם ה', דהיינו הפרשיות של המזוזה, "ומדוע תתנשאו", מאחר שכל הבית כולה קדושה בספרים, מדוע תתנשאו בשתי פרשיות אחרים של המזוזה, ואפילו שמזה גם כן דרש רש"י ז"ל על הציצית "כי כל העדה כולם קדושים" והרמז כי כל הטלית כולם קדושים על ידי התכלת, ומדוע תתנשאו חוט אחד על קהל ה', לרמוז על כל הטלית שכולה תכלת, ודו"ק.

כפי כל האמור מה שנפל משה על פניו, על מה שאמרו מילתא בטעמא והיו יודעים בסודות התורה, ואפילו לזה נתכוונו רבותינו במאמר שהתחלנו בו, "וישמע משה ויפל על פניו", מה שמועה שמע? אמר רבי שמואל בן נחמני וכו' וכדי להבין צריך להקשות א' היכן רמוז זה בפסוק. ב' למה לו למשה ליפול על פניו במחלוקתו של קרח. ג' למה הביא ראיה מן הכתובים, מאחר שיש לו פסוק "ומשה יקח את האהל" כמו שכתב רש"י ז"ל בסוף סנהדרין.

אלא הכוונה היא דקשיא ליה אמרו "וישמע" שהיא יתירה, ממה שאמרו "ויפול" ודאי ששמע, לזה אמר מה שמועה שמע עד שנפל על פניו, רבי יוחנן אמר שחשדוהו באשת איש, שנאמר "ויקנאו למשה במחנה" רוצה לומר שחשדוהו באשת איש כבר שנאמר "ויקנאו למשה במחנה" שקינא כל אחד ואחד לאשתו, ולא היתה כי אם קנאה בעלמא, בלא פועל.

ובשמוע משה שכל אחד ואחד קנא על אשתו, לא נפל, אלא "ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה" כאשר פירש"י ז"ל בסוף סנהדרין, נטה לו מחוץ למחנה שלא יחשדוהו עוד, ולזה הוכרחו להביא פסוק מהכתובים "ויקנאו למשה במחנה", דאלו לא הביא הראיה כי אם ממה שאמר "ומשה יקח את האהל", הייתי אומר מה שאמר הכתוב "ומשה יקח את האהל" כאשר אמרו רז"ל [שבת פח, א] בשעה שהקדימו ישראל וכו' באו ששים רבוא של מלאכי השרת וכו' וכשחטאו ירדו וכו' ופרקום, וכולם זכה משה ונטלן, שנאמר "ומשה יקח את

אלילים, לזה אמר בלא אות ו'ו, איזה פסל? כל תמונה, דהיינו האמצעי, ואינו צריך לצוות על הפסל לשם אלוה, ומה שאמרו בדברות אחרונות "ועל שלשים" באות ו'ו כמו שבארנו בפרשת יתרו [שמות כ, ה] "פקד עוון אבות על בנים" איזה עוון פוקד שעושה אותו על שלשים, רוצה לומר ג' פעמים, דאומר אחטא ואשוב ג' פעמים, אותו העוון פקד אותו על הבנים, אבל מי שעושה אותו כי אם פעם אחת או ב' פעמים, אינו פקד אותו על הבנים, ועל רבעים שעושה אותו ד' פעמים, פקד אותו על ד' דורות, אבל אחר שחטאו בעגל כדי להפחידם אמר "ועל שלשים", רוצה לומר עוון מי שעושה אותו אפילו פעם א' פוקד אותו על הבנים ועל שלשים וכו', אם כן מה שאמרו "ועל שלשים" של דברות אחרונות כדי להפחידם ולהחזירם לדת האל.

ומה שאמרו בראשונות "זכור" ובאחרונות "שמור", כפי מה שפירשו רז"ל

מחד שביך לשבתך [ביצה סו, א], רוצה לומר שתמיד יזכור יום השבת, דהיינו מיום א' אם מצא דבר מאכל טוב יזמינו לשבת, וזה קודם חטאם, כפי הזיכור שנודרכו בקרבנות להר סיני, אבל אחר שחטאו בעגל, הלואי שישמרו השבת ביום השבת בעצמו, ולזה אמר באחרונות "שמור". והטעם שאמר בראשונות "כי ששת ימים עשה ה'" וגו' ובאחרונות לא אמר כך, על דרך מה שאמרו בפרשת יתרו על פסוק "זכור את יום השבת" וגו', והטעם "ששת ימים תעבוד" כנגד ו' ימים שהיית עובד עבודת פרך במצרים, "ויום השביעי לא תעשה כל מלאכה" כאשר לא עשית גם אתה עבודה במצרים. ועוד טעם אחר למנוחת השבת "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ".

כפי זה ב' טעמים למנוחת השבת, טעם א' שלא נשתעבדו במצרים בשבת

כאמור, וטעם ב' כנגד ששת ימים של בריאת העולם, וזה קודם חטא העגל, אבל אחר העגל, הלואי יזכרו הטעם הקרוב של מצרים שלא נשתעבדו במצרים ביום השבת, ועוד טעם של ששת ימים של ימי הבריאה, לא שייך בו טעם שינוחו העבד והאמה, אבל בטעם שלא נשתעבדו במצרים בשבת שייך בו טעם לשינוחו העבד והאמה, כמו אנו שהיינו עבדים במצרים, ולא נשתעבדנו בשבת, כך גם כן "ינוח עבדך ואמתך כמוך".

ונטלם, כדפירשתי זה המאמר בפרשת ויקרא, ובפרשת ויקהל עיין שם.

ומה שנפל משה על פניו שאמרו מילתא בטעמא שהתורה מאורסה ואשת איש לכל אחד ואחד מישראל, וכולם ראויים לה, שכולם קדושים ובתוכם ה' כדפרשית.

אבל צריך להבין למה נר ישראל משה רבינו עליו

השלום שינה בדברות של משנה תורה מדברות הראשונות [דברות ראשונות שמות כ' דברות אחרונות דברים ה'], ולא חש לדברי עדת קרח וכיוצא בהם, א' למה בדברות ראשונות כתב "וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר" ובאחרונות לא אמר. ב' למה בראשונות "וכל תמונה" בו'ו ובאחרונות "כל תמונה". ג' בראשונות אמר "על שלשים" ובאחרונות "ועל שלשים" בו'ו. ד' בראשונות זכור ובאחרונות שמור. ה' בראשונות אמר "כי ששת ימים עשה ה'" וגו' ובאחרונות לא אמר. ו' באחרונות אמר "למען ינוח עבדך" וגו' ובראשונות לא אמר. ז' באחרונות אמר "ולמען ייטב לך" ובראשונות לא אמר. ח' בראשונות אמר "לא תרצח לא תנאף" וכו' ובאחרונות כולם באות ו'ו. ט' בראשונות הקדים בית רעך, ובאחרונות הקדים אשת רעך.

אלא הכוונה היא על דרך מה שכתב רש"י ז"ל "וידבר

אלהים את כל הדברים האלה לאמר" מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדיבור אחד, וישראל באותה שעה יש להם הכנה גדולה וזיכור לענות על הן הן, ועל לאו לאו, כאשר פירש רש"י ז"ל בתיבת "לאמר", וזה דווקא בדברות ראשונות קודם חטא העגל, אבל בדברות אחרונות אחר חטא העגל אינם יכולים לסבול זה, ולזה לא אמר בדברות אחרונות "וידבר אלהים את כל הדברים האלה".

ומה שאמרו בדברות ראשונות "פסל וכל תמונה" באות ו'ו, כמו

שבארנו בפרשת יתרו, דמה שאמרו פסל הוא לעבדו, ותמונה הוא אמצעי בדור אנוש עיין שם, ולזה קודם חטאם בעגל צוה אותם על שניהם על שם אלוה, ועל האמצעי, אבל אחר חטאם בעגל, שעשו אותו אמצעי להלוך לפנייהם כמשה, ונראה להם דמאחר שהוא אמצעי מותר, צוה אותם על האמצעי, ומכל שכן אם עושים אותו לשם עבודת

אחר החטא. כפי כל האמור מה ששינה משה רבינו ע"ה, עשה כהוגן וכשורה, והי"ת יחיש ביאת משיחנו ונזכה לראות פניו, אמן כן יהי רצון.

ולזה בדברות

האחרונות כתב "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך", וכתוב גם כן בדברות האחרונות "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים" לזכור להם האמור, ומה שכתב בדברות האחרונות "כאשר צוך ה'" ובדברות הראשונות לא אמר, שדברות האחרונות אחר החטא, ואין להם הכנה, לזה אמר להם "כאשר צוך ה' אלהיך", במרה, לומר שזכו למן וראו יכולת האל, שביום הז' יצאו ללקוט ולא מצאו, לפי רוב קדושתו, ולפי זה מוכרחים אתם לקדשו.

ומה שאמרו

[מה שאין כן בדברות ראשונות], שדברות

אחרונות אחר החטא, ולפי רוע הכנתם אינם יכולים לסבול זה הדיבור של אריכות ימים, שהרי ראינו למי שקיים כיבוד אב ואם ועלה לסולם לקיים מצוות שלוח הקן ונפל ומת, והיכן אריכות ימים? [קידושין לט, ב], לזה כתב, "למען יאריכון ימיך", לעולם שכלו ארוך, אבל בדברות ראשונות לפי רוב הכנתם אין להרהר אחר מדותיו לומר היכן אריכות ימים.

ומה שאמרו

בדברות אחרונות "ולא תנאף"

"ולא תגנוב" וכו' באות ו"ו שכל החמישה צוויים שבעשרת הדברות הראשונות כולם כנגד מכירת יוסף, כאשר פירשתי בפרשת יתרו יעויין שם, דומים כאחת, ולזה לא כתב בראשונות אות ו', אבל בדברות האחרונות שהם אחר החטא, לא זכר להם הטעם של מכירת יוסף, שמא ילמדו משבטי יה, ולזה כתב באות ו"ו בכל אחת שהם ה' צוויים, בלי שום טעם.

ומה שהקדים

בדברות אחרונות "לא תחמוד אשת רעך" קודם

"ולא תתאוה בית רעך", בדברות ראשונות לפי רוב הכנתם לא הרהר עליהם לחטוא במדבר, כי אם כשילכו לארץ כנען ויתיר להם אשת יפת תאר, ולזה צוה אותם [בדברות ראשונות], לא תחמוד בית רעך, דהיינו כשיחלקו ארץ כנען, ואחר שצוה אותם על חמידת הבית אחר כיבוש הארץ, ובאותו הזמן התיר להם אשת יפת תאר, צוה אותם "לא תחמוד אשת רעך" שלא התרתי לך כי אם יפת תאר.

אבל בדברות

האחרונות אחר החטא צוה אותם ואמר להם "לא

תחמד אשת רעך" אפילו במדבר, לפי רוע הכנתם

פרשת חקת

דווקא במחשבה טובה, שכל הצירופים אינם כי אם במה שהוא טוב, כפי זה מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, אבל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, ועי"ז חזר משה רוחני ועלה למרום כמו שכתבנו לעיל עיין שם.

ובזה נביח מה שאמר הכתוב "וידבר ה' אל משה לאמר זאת חקת התורה"

[במדבר יט, א-ב] וגו', קשה א' אמרו "לאמר" ב' פעמים. ב' "ויקחו אליך" תיבת "אליך" מיותרת, אלא הכוונה היא מה שאמר "לאמר" ב' פעמים, הי"ת אמר "זאת חקת התורה" ופירש"י ז"ל לפי שהשטן ועכו"ם וכו' מה מצווה זאת, ומה טעם יש בה, כתב בה "חקה", לומר גזרה היא מלפני, לזה אמר "וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר", רוצה לומר אם יאמרו לכם האומות מה מצווה היא זאת, אמור להם "זאת חקת התורה" בזאת המצווה לא תהרהרו, גזרה היא מלפני, ואין לך רשות להרהר.

ומה שאמר "לאמר" שנית, כוונתו לומר "דבר אל בני ישראל ויקחו

אליך" דתיבת "אליך" מיותרת, אלא כדאמרן מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, אמר להם הי"ת זאת המצווה אפילו שאין אתה מתעסק בה, שהרי ראינו אלעזר הוא שעוסק בה, כדכתיב "ונתתם אותה אל אלעזר הכהן" [שם ג], "ויקחו אליך", תחשוב בדעתך מה שיקחו אותה אליך כאלו אתה עושה אותה ומצוותה על ירך, אפילו שעושה אותה אלעזר שמצוותה בסגן, מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה.

ואפשר שלזה נתכוון רש"י באומרו וכו' פרה שעשה משה במדבר,

והרי ראינו שלא עשה אותה כי אם אלעזר, אלא מוכרח לומר על ידי המחשבה נקראת על שמו, שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ולזאת הכוונה אמר "לאמר" שתי פעמים, א' לאמר אם יאמרו האומות כמו שפירש. ב' לאמר לישראל "ויקחו אליך", לפי שאין אתה מתעסק בה, מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, וכאלו מה שיקחו אליך ועל ירך נעשית, ואמור להם שיהיה להם תמיד מחשבה טובה, ועל ידי המחשבה הטובה הי"ת מצרפה למעשה, ממה שראינו שמשה לא נעשית על ידו, ובשביל המחשבה נקראת על שמו, כך גם כן אתם הנהיגו עצמכם במחשבה הטובה.

עקביא בן מהללאל אומר, הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת, מטפה סרוחה, ולאן אתה הולך, למקום עפר רמה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה" [אבות ג, א] ע"כ.

דבר ידוע הוא שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ומחשבה רעה

אין הקב"ה מצרפה למעשה, אבל צריך להבין מנין לנו שהי"ת מצרף מחשבה טובה למעשה, אלא כמו שכתב בעל הפרדס בשם הרשב"י ע"ה שהבינה נקראת "מעשה", והחכמה "מחשבה", ועל ידי המעשה אמר המחשבה כן, על ידי הבינה הוא גמר ההיות המתהוות על ידי החכמה, עד כאן לשונו.

וכפי זה עיקר המעשה הוא המחשבה, והספירות מורים על

הטובה, ולזה בטובה, הי"ת מצרף המחשבה למעשה, שאין מעשה בלא מחשבה, שכל השפעת הבינה הרמוזה למעשה [באה] מהחכמה הרמוזה למחשבה, ולזה אמר מצרפה למעשה, ולא אמר מעריכה למעשה, דרוצה לומר יצטרפו החכמה שהיא המחשבה, לבינה שהיא המעשה, וזהו מה שאמר הכתוב "לך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו" [תהלים טו, יג] רוצה לומר החכמה מחשבה, ונקראת "אתה", ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ודא "לך אדני חסד" ומהו החסד, "כי אתה" החכמה שנקראת "אתה", שהיא מחשבה, כאשר "תשלם לאיש כמעשהו" כאלו עשה, וזה דווקא במחשבה טובה, שהספירה הנקראת "אתה" שהיא החכמה מורה על המחשבה.

אי נמי מה טעם המחשבה מצרפה למעשה אותיות מ' ש' ה' של תיבת מעשה הם

בתיבת מחשבה, נשאר מתיבת מעשה ע', ומתיבת מחשבה ח' ב', ח' בחלוף אח"ס בט"ע סמ"ך, ב' בחלוף אי"ק ב', ב' בחלוף אבג"ד יו"ד י"ס ע', כפי זה ח"ב של מחשבה היא אות ע' של מעשה, כפי זה המחשבה היא בעצמה מעשה. ולזה אמר הקב"ה מצרפה למעשה, ולא אמר מעריכה למעשה, רוצה לומר על ידי הצירוף, ולזה אמר

ופירושו שאנו מתפללין על שם י"ה שאינו עכשוו שלם שיתגדל ויתקדש ויחזור להיות רבא, דהיינו שלם.

אי נמי כאשר פירש הרב בעל הפרדס, כל דורשי רשומות מתורתנו הקדושה, אם מבעלי הקבלה, ואם מבעלי המדרש, דהיינו הפשט, אם מחוקרי שרשי התורה תורתנו הקדושה כולם הסכימו פה אחד שם הוי"ה הוא שם העצם ולא זולתו, והטעם יעויין שם בספרו הקדוש.

ולחוסר ידיעתי לזה כוין מתקין הקדיש באומרו "יתגדל ויתקדש

שמיה" דהיינו שם העצם, שהוא שם הוי"ה ב"ה להיות רבא, דהיינו יהיה שלם, וזה בעלמא די ברא כרעותיה, שהיא עולם הבא, שרצון הי"ת בה, "וימליך מלכותיה", דהיינו גם כן הכסא יהיה שלם שאין המלך מלך כי אם בכסא, "ויצמח פורקניה", דהיי"ת כביכול "עמו אנכי בצרה" [תהלים צא, טו], דהיינו "אנכי", שהיא השכינה, עמנו בצרה בגלות, וזה על ידי שיהיה שם אדנות שהיא השכינה שלם, וזה כולו על ידי ביאת משיחנו, וזהו "ויקרב משיחיה בחייכון וביומיכון".

ואז יאמרו הקהל "אמן יהא שמיה" שהוא שם העצם "רבא",

שיהא שלם, וגם יהיה שם העצמי הנזכר "מברך לעלם", על דרך מה שפירש החכם בעל כסף נבחר "זה שמי לעלם" [שמי] נעלם, דהיינו מלבד שאינו שלם, נעלם, אינו נקרא ככתיבתו, "מברך לעלם" רוצה לומר יהיה השם הנעלם, דהיינו שם העצם מבורך נקרא ככתיבתו, ואינו נקרא בשם אדנות, וגם כן "לעלמי" ששם אדנות ב"ה נקראת "מלכות", הנקראת "עולם", יהיה מבורך, דהיינו יהיה שם אדנות שלם, וגם כן עלמי, י' שנבראת על ידה עולם הבא תהיה מבורך, וג"כ אות א' של עלמיא תהיה תשלום הכסא, תהיה מבורך, דתיבת מברך חוזרת על כל האמור, ומשלימין הקהל כ"ח תיבות מן "אמן יהא שמיה רבא מברך" עד "ואמרו אמן" ולזה אמרו רז"ל, העונה אמן בכל כחו, מובטח לו שהוא בן העולם הבא, דהיינו כ"ח תיבות, כמו שכתבנו במקום אחר.

אי נמי שבזה העולם זכינו להשפעת השבע, ובעולם הבא נזכה להשפעת העשר, וזהו כוונתו בהלולים ובשבחים של הקדיש "וישתבח, ויתפאר, ויתרומם, ויתנשא, ויתהדר, ויתעלה, ויתהלל, שמיה דקודשא בריך הוא",

ולחוסר ידיעתי לזה כוין דוד המלך באומרו "לך אדני חסד

כי אתה תשלם לאיש כמעשהו", כוונתו לומר "לך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש" קאי למשה, דכתיב ביה "איש האלהים", אפילו שלא נתעסק בפרה אדומה, נקראת על שמו, הפרה שעשה משה במדבר, וזה אומרו "כי אתה" לפי רוב חסדיך תשלם לאיש, דהיינו משה, כמעשהו, כאלו הוא שעשה אותה, כל זה לפי רוב חסדיו של הי"ת ולפי רוב רחמנותו.

ולזה הי"ת מאריך אפו אפילו עם הרשעים, כדכתיב

"אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחי" [יחזקאל לג, יא]. ובזה נבין מה שאמר משה רבינו עליו השלום להי"ת "ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר" [במדבר יז, יז] וגו'.

וכדי להבין צריך להקשות א' מהו כוונתו

באומרו "ועתה יגדל נא כח אדני" ולמה הי"ת של "יגדל נא" גדולה ב' "נא" מיותרת. ג' "כאשר דברת לאמר" תיבת "לאמר" מיותרת, רש"י ז"ל פירש "כאשר דברת" כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה כותב "ה' ארך אפים" אמר לו הקב"ה אף לרשעים, אמר לו [משה] רשעים יאבדו, אמר לו הקב"ה חייך שאתה צריך לדבר, כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים נתפלל משה לפני הקב"ה בארך אפים, אמר לו הי"ת והלא אמרת לי [דק] לצדיקים, אמר לו משה והלא אמרת לי אף לרשעים, לזה אמר לו "עתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת", אתה, [דהיינו] אפילו לרשעים, אבל כפי זה "לאמר" מיותרת. ד' אמרו "נשא עוון ופשע" [שם יח] למה לא אמר ועבר על פשע, כמו שאמר במקום אחר. ה' אמרו "ונקה לא ינקה" איך יאמר ונקה לא ינקה, והוא מתפלל שיסלח לנו. ו' אמרו "סלחתי כדברך" מהו כוונתו באומרו "כדברך".

אלא הכוונה היא ידוע הוא שהעולם הזה נבראת באות ה',

ועולם הבא נבראת באות יו"ד, כדכתיב "כי ביה ה' צור עולמים" [ישעיה כה, ז] וידוע הוא שאין השם שלם, ואין שם אדנות המורה על המלכות שלם, ואין הכסא שלם, עד שיכרית זרעו של עמלק, כדכתיב "כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדר דר" [שמות יז, טו] והוא שם ברשי"ת, לזאת הכוונה אנו אומרים בקדיש, יתגדל ויתקדש שמיה רבא, ופי' הרב בעל הלבוש, יש מפרשים דג' תיבות הם שם י"ה רבא,

"נשא עוון ופשע ונקה" דהיינו נקה אותם מהעון ומהפשע, ומה שאמר במקום אחר "לא ינקה פקד עוון אבות על בנים", דהיינו כשאוחזין עוון אבותיהם בידיהם.

ויאמר ה' סלחתי כדברך" (במדבר יז, ב) שהם הב' דברים שאמר לו להי"ת, אמרת ארך אפים אפילו לרשעים, וגם כן הדיבור הב' שאמרת "עשה חסד".

יצא לנו מכל האמור שהי"ת חפץ בעמו ישראל, ואנו חלק ממנו יתברך, ורצונו להטיב אלינו, ולזה מחשבה טובה של ישראל מצרפה למעשה, "ועשה חסד לאלפים" ואפילו דכשהיינו במצרים היינו משוקעים בטומאה אף על פי כן לפי רוב חסדיו הוציאנו משעבוד לגאולה, ועשה עמנו כמה נסים, וקרע לנו את הים, וכאלה רבות, והוציא לנו מים מהסלע, וכל זה כדי להדבק החלק בכל, לעשות רצונו כדי להשפיע בנו על ידי י' ספירות.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב (במדבר ב, ז) "וידבר ה' אל משה לאמר קח את המטה והקהל את העדה" קשה א' למה אמר לו הי"ת "הקהל את העדה" אינם צריכים להקהל, דכבר הם בהקהל, כדכתיב "ולא היה מים לעדה ויקהלו על משה ועל אהרן" (שם ב, ז) ב' מהו כוונתו באומר "לעיניהם" ג' "והוצאת להם מים מן הסלע" כל זה מיותר, דהרי כתיב "ודברתם אל הסלע ונתן מימיו" ד' היה לו לומר, ודברתם אל הסלע ויוציא מים, מהו כוונתו באומר "ונתן מימיו" ה' מה שאמר "ודברתם" הם משה ואהרן, ומה שאמר "והוצאת" משמע משה לבדו. ו' "ויקח משה את המטה מלפני ה' כאשר צוהו" כל זה הפסוק מיותר, דפשיטא שיקח כאשר צוהו ה' ז' "ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע" למה לא אמר ויקהלו משה ואהרן את העדה, כאשר נאמר בציווי הי"ת, דכתיב "והקהל את העדה" ח' הי"ת אמר לו "ודברתם" ולמה משה לא דבר כי אם בהכאה!

אלא הכוונה היא מאחר שהיו בהקהל על משה ועל אהרן, כדכתיב "ויקהלו על משה ועל אהרן" ומשה רבינו הלך מלפניהם אל פתח אהל מועד, ולזה צוה להם הי"ת קח את המטה, והקהל יהיה לפני הסלע, דהיינו כשיראו מטה האלהים לא יתרשלו מהקהל, מה שאין כן אם לא יהיה בידכם,

שבעה הלולים נגד שבע ספירות שאנו מושפעים מהם לעילא מכל הברכות, דהיינו השפעת השבע ספירות, "שירתא תושבחתא ונחמתא", שלשה הלולים נגד כת"ר חכמ"ה בינ"ה, "דאמירן בעלמא" דהיינו עולם הבא, שנזכה בה גם כן להשפעת כת"ר חכמ"ה בינ"ה.

כפי זה יש כח לשמות הנזכרים שם הוי"ה ב"ה, ושם אדנות ב"ה, וכסא הכבוד, ועולם הבא, ועל ידי זאת התפלה יהיה שם אדנות המורה על השכינה שהיא אמנו, יהיה שלם, לזה אמר משה "עתה יגדל" היו"ד גדולה, לרמזו על עולם הבא הנבראת ביו"ד, יגדל כחה ואיכותה ברצון הבורא, ויהיה שם העצם ושם אדנות והכסא שלם.

ומה שכפל "דברת לאמר" אמר משה להי"ת יש לנו ב' דברים שדברת לישראל לתועלתם, אחת שכתבת שאתה ארך אפים, ואמרת אפילו לרשעים, ואחת "עושה חסד לאלפים" הרי ב' דברים לתועלתם, וזהו כוונת משה באומר "דברת לאמר" "ועתה יגדל נא כאשר דברת" כנגד ארך אפים שאמרת שאתה ארך אפים, אפילו לרשעים, "לאמר", כנגד "רב חסד" שאמרת "ועושה חסד לאלפים", לזה כפל "דברת לאמר". ומה שאמר "נשא עוון ופשע" ולא אמר ועבר על פשע, על דרך שפירשתי במקום אחר, שאמרו עובר על פשע, שהי"ת אינו חושב על ישראל שהם קדושים והם חלק אלוה ממעל, ואי אפשר לחלק למרוד בכל, וזה אומר "ועבר על פשע" דהיינו אינו מעריכו כלל ועיקר.

אבל בכאן במרגלים ובעגל שעשו העבירה בפרהסיא, איך יאמר עובר, שפירושו אינו מעריכו כלל, והם עשו. לזה התפלל ובקש על הפשע עם העוון למחול אותה, וזהו כוונתו "נושא עוון ופשע ונקה", חתוך אותה בסכינא חריפא, דתיבת ונקה עם נושא עוון ופשע, רוצה לומר נושא עוון ופשע ונקה, דהיינו נקה אותם ומחול להם מהעון ומהפשע, "ולא ינקה" רוצה לומר מה שאמרת "לא ינקה פקד עוון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים" על דרך מה שאמרו רז"ל, כתיב "לא יומתו אבות על בנים" (דברים כד, טז) וכתיב "פקד עוון אבות על בנים" (שמות לז, ז), ותרצו רז"ל, מה שאמר הכתוב "לא יומתו אבות על בנים" אם אין אוחזין עוון אבותיהם בידיהם, ומה שאמר "פקד עוון אבות על בנים" כשאוחזין עוון אבותיהם בידיהם (ברכות מז, א), וזהו שאמר משה

היה הוצאת המים על ידי הדיבור, מוכרח שידברו שניהם, כדכתיב "ודברתם אל הסלע", והוצאת המים היתה על ידי המטה כדי ליתן הכבוד לבעל הכבוד כאמור, ובמטה לא הוזכר אהרן כלל, שלא אמר קחו את המטה לכלול אהרן, כי אם "קח את המטה" למשה דווקא. וכפי זה אין מקום לזאת הקשיא.

ומה שאמר "ויקהלו משה ואהרן את הקהל" ולא אמר "את העדה", שמשה אמר לו "שמעו נא המורים", ויש להקשות בזה ההקהל לא אמרו כלום, ולמה לו למשה לומר להם "שמעו נא המורים", לתרץ זה "ויקהלו משה ואהרן את הקהל" לומר שנקהלו עליהם על זה הענין, כדכתיב "ויקהלו על משה ועל אהרן", ולזאת הכוונה אמר "את הקהל" ולא את העדה, לרמוז האמור.

ובמדרש אמרו שנשבע משה שלא יוציא מים אלא מסלע שהוא מבקש. וקשה מנין להם לומר שמשה נשבע! והחכם בעל כסף נבחר אמר מיתור הכתוב שאמר "וירם משה את ידו" דבוראי שלהכות צריך להרים ידו, ולמה לו לומר "וירם משה", לומר שנשבע, כדכתיב "הרימותי ידי אל ה'" [בראשית יד, בג] שהוא לשון שבועה, שהיה לו לומר וירם משה את המטה, ומדאמר את ידו, היא שבועה, שנשבע שאינו מוציא מים כי אם מהסלע שרוצה בו, כדפירש"י ז"ל "המן הסלע הזה נוציא לכם מים" לפי שלא היו מכירין אותו, לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלקה מרים, ונסתלק הבאר.

ודייק החכם בעל כסף נבחר מדכתיב "ונתן מימיו" ולא כתיב ויוציא מים, לומר מימיו הנתונים בו, אלא שנעלם מן העין. ועוד מה שלא רצה משה להוציא מים כי אם מאותו סלע שיש בו באר מים, מפני שראה אותם שנקהלו ורננו אחרי ה', אחר שראו כל הנסים שנעשו להם במצרים ובים והר סיני, לזה רצו להוציא מים מהסלע שיש בו באר מרים, לשתף עמהם זכות מרים, וג"כ השכינה שהיא עמנו שהיא המלכות נקראת "באר", כמו שכתב בעל הפרס, ולזה לא רצה להוציא מים כי אם מזה הסלע שיש בו באר, לכוונה הנזכרת.

וזה רמוז בטעם אשר במילת סלע, שהוא תביר, לומר במיתת מרים שנסתלק הבאר, דהיינו הסלע שיש בו הבאר אין

יאמרו אין זה בהסכמת הבורא, שרצון הי"ת יקהלו כולם לפני הסלע לקדושת שמו יתברך, ולזה אמר לו "קח את המטה" לרמוז להם שזה ההקהל בהסכמתו יתברך, כמו שכתב "ודברתם אל הסלע" רוצה לומר שההקהל יהיה לפני הסלע.

ומה שאמר "ודברתם" וגו' רוצה לומר שההקהל יהיה לפני הסלע לעיניהם, רוצה לומר שאין הסלע מוציא המים מחמת דבורכם, אלא הסלע כשיראה המטה יוציא המים שיש בו מששת ימי בראשית, ומה שאני אומר "ודברתם אל הסלע" הוא שיראו שעל ידי דבורכם הוציא לכם הסלע מים, ויהיו מאמינים בכם, ולזה כתב בדקדוק "ונתן מימיו", ולא אמר ויוציא מים, דאין כל חרש תחת השמש, ויש לך יכולת לעשות ויהיו מאמינים בך. ולזאת הכוונה כתב "והוצאת להם מים" וכו' אלא הכוונה כדאמרן.

ומה שאמר "והוצאת להם מים מן הסלע" ולא אמר והוצאתם לשון רבים, כמו שאמר "ודברתם אל הסלע" לרמוז לו שעדת קרח חלקו על אהרן ואמרו למשה אם לקחת אתה המלכות, לא היה לך לברר לאחיך הכהונה, שלרעתם אתה קדוש יותר מאחיך, עכשיו שיראו שעל ידי דיבור שניכם יצא המים מן הסלע, יחשבו בדעתם ששניכם אחד, ודא "והוצאת את המים" לשון יחיד.

ויקח משה את המטה מלפני ה' כאשר צוהו" מה שהקשינו שהפסוק הזה כולו מיותר, הי"ת צוה אותו על המטה שיקחו אותו, וצוה אותו שהמים יצא על ידי דיבורם, והדיבור הוא להודיע גדולתם ואיכותם לעיניהם שהוציאו המים על ידי דיבורם, ומשה רבינו לא רצה לעשות זה להתגדל, נתן הכבוד לבעל הכבוד, שהוא הי"ת, לזה אמר במטה "ויקח משה את המטה מלפני ה' כאשר צוהו", אבל במה שאמר "ודברתם אל הסלע" לא עשה כאשר צוהו, הוציא מים על ידי הכאת המטה, להורות גדולתו של הי"ת.

אי נמי מה שאמר "ויקח משה את המטה כאשר צוהו" שזה הענין נצטווה משה שהוצאת המים תהיה על ידו, ועליו אהרן אחיו, ולמה לא עשה זה כי אם משה לבדו, ולא אהרן, כדכתיב "וירם משה את ידו" [שם יא] לתרץ זה הקדים "ויקח משה את המטה כאשר צוהו ה'", והמטה לא צוה הי"ת ליקח כי אם למשה לבדו, כדכתיב "קח את המטה", אלו

"אתה", וגם כן אמר ולאן אתה הולך, ולא אמר לאן תלך, לומר "ויום המות מיום הולדו", דהיינו תמיד מעותד למיתה, לזה אמר הולך לשון הווה, הסתכל בזה שאתה מעותד למיתה, ואיך תתגאה עד שתבוא לידי עבירה, וגם כן לפני מי אתה עתיד ליתן דין, הסתכל שאתה בעצמך דיין על עצמך, ותתן הדין, ואחר שתתן הדין תתן החשבון, הסתכל בזה שאתה מעותד לכלל זה הצער, ואיך תתגאה ותבא לידי עבירה!

ולזאת הכוונה אמר בתחלה "הסתכל", דהיינו הסתכל במבטא של

כל הג' דברים כאמור, וכשתסתכל אין אתה בא לידי עבירה. ואחר שאמר בנוסח ובמבטא של הג' דברים ענין הצריך הסתכלות, אמר דברים שאינם צריכים הסתכלות, כי אם ידיעה, מאין באת מטיפה סרוחה וכו', שכל זה אינם צריכים הסתכלות שדברים אלו ידועים לכל, ולזאת הכוונה תנא, והדר מפרש ההסתכלות במבטא של הג' דברים, והידיעה בג' ענינים הנזכרים אינם תלויים במבטא של הדברים, ודייק ותמצא קל.

כפי כל האמור על ידי ההסתכלות והמחשבה שאדם מחשב

ומסתכל אינו בא לידי עבירה, ואדרבא על ידי ההסתכלות והמחשבה מביאים האדם לידי מצוות התורה. והי"ת יתן בלבנו ההסתכלות ומחשבה טובה, כדי שלא נבוא לידי עבירה, ונבוא לידי התורה ומצוותיה, אמן כן יהי רצון.

שבר ותביר בזה שאין מים לעדה, וזהו כוונתו באומרו "ודברתם אל הסלע" הידוע, שהיה להם תביר מסיבת מיתת מרים, וגם כן תחת "פעמים" אתנח, לרמוז שעל ידי ב' ההכאות יצאו מים, לומר אחר תביר אתנח, דהיינו ששתו כל העדה ובעירים והשגיח עליהם בעין החמלה והחנינה.

ואפילו אהרן שלא דבר ולא עשה מעשה, נענש, מפני שלא מיחה

במשה, אם כן גם הוא היה כוונתו כמשה שלא יוציא מים כי אם מן הסלע שיש בו באר של מרים, ושייך לומר עליהם "יען לא האמנתם" וגו' [שם י"ב], ואם תאמר הציווי לשניהם ולמה לא הוציא המים כי אם משה לבדו? לא קשה מידי, שהי"ת אמר למשה "קח את המטה" מוכרח לומר שאהרן מחל למשה שיכה ויוציא, ודייק ותמצא קל.

יצא לנו מכל האמור שישראל חלק אלוה ממעל, ונקראו "בנים", ורצונו

יתברך להטיב לנו ולהשגיח עלינו בעין החמלה והחנינה, ולזה בכל מקום מחפש חפוש אחר חפוש לזכותנו, על דרך מה שאמר הכתוב "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים" [ויקרא כג, מד], וכפי רוב רחמיו, מחשבה טובה מצרפה למעשה.

ובזה נבין המשנה שהתחלתי בה, עקביא בן מהללאל אומר,

הסתכל בג' דברים, ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת וכו', קשה א' מניינא למה ליי? ב' למה בשתי חלוקות אמר "אתה" ובחלוקה א' לא אמר "אתה", היה לו לומר מאין אתה באת. ג' למה בתחלה אמר הסתכל ולבסוף אמר דע. ד' היה לו לומר ולאין אתה הולך, כאשר אמר בתחלה מאין באת. ה' היה לו לומר ולאן תלך. ו' מהו כוונתו באומרו "ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון"?

אלא הכוונה האדם עלול [לבא] לידי עבירה, לזה אמר התנא, הסתכל בג'

דברים, רוצה לומר ההסתכלות בדברים, בנוסח הדברים הג', ואין אתה, רוצה לומר אתה שבטבעך תבוא לידי עבירה, הסתכל במבטא של הג' דברים ואין אתה בא לידי עבירה, מאין באת, דהיינו באת יש מאין, ואיך תתגאה עד שתבא לידי עבירה, ולזאת הכוונה לא אמר אתה, מאחר שהוא יש מאין, ולא היה לו מציאות לומר לו אתה, אבל בב' חלוקות האחרים אחר שנוצר, דכשהלך לעפר היה [קיים כבר], וגם כן כשבא לדין היה [קיים כבר], אמר בהם

פרשת בלק

ואחר שבא לידי ענין זה נאמר בו מה שחנני ה', ויש להקשות בפסוקים אלו. והנה הדקדוקים רבו כמו רבו, ומתוך התשובה יובנו, ולהבין זה נבין מה שאמר דוד [תהלים קכג] "שיר המעלות אליך נשאתי את עיני הישבי בשמים", קשה א' היה לו לומר הישב בשמים. ב' מה שאמר "בשמים", והלא מלא כל הארץ כבודו. ג' אמרו "הנה כעיני עבדים" לשון רבים, ובשפחה לשון יחיד. ד' מהו כוונתו באומרו "אל יד" בשניהם? והאחרונים פירשו, ידוע הוא דעבר כנעני יוצא בשן ועין, דהיינו אם הכהו אדוניו לעינו וסימא אותה, יצא לחירות, ואם לאו "ועברו לעולם" [שמות כא, ט], כפי זה העבר והשפחה מתאווים ליד אדניהם לסמא עיניהם כדי לצאת לחירות, "כן עינינו אל ה' אלהינו".

לחוסר ידיעתי כפי דרכם מה שאמרו בגמרא "אשרי הגבר אשר תיסרנו יח ומתורתך תלמדנו" [תהלים צד, יב] קל וחומר משן ועין, מה שן ועין עבד יוצא בהן לחירות, ייסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה [ברכות ה, א]. קשה, כיון שאין דין שן ועין נוהג כי אם בעבד כנעני, איך תלמוד זה לבני ישראל מעבד כנעני, מה שאינו נוהג בעבד עברי, ועיין בכסף נבחר [דף פ"א].

ולחוסר ידיעתי שאפילו בכך ישראל אם הוא רשע, שייך בו גם כן דין עבד כנעני, דיתקיים בו דין "ועברו לעולם", שאם יהיה צדיק, כשיגוע שם ינחו יגיעי כח, ויתקיים בו "שש שנים יעבוד", דהיינו שש עשריות שהם ששים שנה, יעבוד לאל בתורה ובמצוותיה, ובשביעית דהיינו בעשור שביעי יצא לחפשי חנם מהמצוות, דאחר המות נעשה חפשי מהמצוות, על דרך "ימי שנותינו בהם שבעים שנה" [תהלים צ, ט].

ואם בר מינן יהיה רשע וימות בעונו מוכרח לו לחזור בגלגול לעבוד האל בתורה ובמצוותיה, וזה דומה ל"ועברו לעולם" של עבד כנעני, שיחזור לעולם כדי לעבוד ה'ת, לזה אמר "אשרי הגבר אשר תיסרנו יח", הייסורין טובים הם דאפילו לרשע שדומה קצת לעבד כנעני הייסורין ממרקין עונו, ואינו צריך לחזור בגלגול, ויתקיים בו "כי שם ינחו יגיעי כח", על ידי הייסורין שנתנו לו, וזה קל וחומר משן ועין וכו', ייסורין שבאו על הרשע הדומה קצת לעבד כנעני בכל גופו על אחת כמה וכמה.

אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה, בלעם חכם שבגוים היה, ולא יכול לעמוד בתוכחתה של אתונו, האי הוא דכתיב "ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא" [במדבר ב, לא], יוסף קטנם של שבטים היה, ולא היו יכולים אחיו לעמוד בתוכחתו, שנאמר [בראשית מה, ג] "ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו" כשיבא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא, על אחת כמה וכמה, [ב"ר פ"צ"ג, ט] ע"כ.

דבר ידוע הוא שלפי רוב אהבתו יתברך בישראל, זוכר להם חסדי האבות לאלף דור, לא כן לענין הרעה "פוקד עון אבות על שלשים ועל רבעים" [שמות לד, ז], וזה הוא פלא גדול! זה שאמר הכתוב "ודעו כי הפלא ה' חסיד לו ה' ישמע בקראי אליו" [תהלים ד, ט], הכוונה היא במה שאמר שהעון לד' דורות, והחסד לאלף דור, לזה אמר דוד, אל יקשה בעיניכם למה בעון פוקד לד' דורות, הן אמת אם היה זוכר החסד ליו"ד דור, או כ', היינו אומרים כי מלך רחום וחנן הוא, ומרבה להטיב, אבל לאלף דור הוא פלא איך אפשר להיות דבר זה?

זהו שאמר "כי הפלא ה' חסיד לו", רוצה לומר מה שאתה רואה כי הפלא ה' לנצור חסד לאלף דור, משום שהדבר נוגע לו יתברך כביכול, זה שאמר "חסיד לו", רוצה לומר על דרך "עמו אנכי בצרה" [תהלים צא, טו], ואין ה' שלם עד שיכרת זרעו של עמלק [שמות יז, טו וראה שם ברש"י], וזה הדבר תלוי בנו על ידי שיגאל אותנו ויביא משיח צדקנו, ויהיה ה' שלם. זה שאמר "ה' ישמע בקראי אליו", אליו דייקא, שהדבר נוגע אליו יתברך כמו שפרשנו, ואפילו שאין אנו כדאים, ה' יעשה למען אבותינו, ולמען שמו הגדול.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "עזרנו אלהי ישענו על דבר" [תהלים עט, טו] וגו' כמו שאמרנו לעיל עיין שם, ולזה אמרו חז"ל, הנוגע בנו, כנוגע בבת עינו כביכול, הלא תראה אפילו שאמר לבלעם קום לך אתם, אף על פי כן כשראה אותו שהוא תאב ללכת ורצונו לקללם, "ויחר אף אלהים כי הולך הוא" [במדבר כב, כב].

את כל סביבותינו", מה שאמר "את כל סביבותינו" לומר אל תפחדו מהם, אינם מלחכים כי אם סביבותינו, אבל עירנו אינם יכולים לה.

ומה שאמר "כלחך השור" לומר שזה הקהל שנקאלו עלינו ערב רב וישראל,

שתיבת קהל סובלת שניהם, ומה שאמר כי אם "שור" לומר, דומים לשור תם ושור מועד, מועד כנגד ישראל, שהם מועדים להזיק עכו"ם, ותם כנגד ערב רב הדומים לשור תם שאינם מועדים להזיק, לזה אמר "כלחוך השור" השייך בהם דין שור מועד, ודין שור תם כאמור.

וא"ת למה לו כל זה היראה והפחד, אמר "מלך למואב בעת ההיא",

כוונתו היא שמא גם עליו יעבור כוס התרעלה של סיחון, שמא גם כן תטהר ארץ מואב ויקחו אותה ישראל, שבלק מנסיכי מדין, אינו ממואב, ונעשה מלך מואב בעת ההיא, ומה שאמר "אשר על הנהר" לרמוז לבלעם שלא יפחד מלקללם, שהרי אבותיהם היו עובדי עבודה זרה בעבר הנהר, וזה הרמוז באמרו "אשר על הנהר", והיינו מה שהיה בעבר הנהר.

ואם תאמר ומנין ידע בלעם שהיו אבותיהם עובדי עבודה זרה, אמר "ארץ בני עמו" רוצה לומר שם עמו, ושם עיקר דירתו, ומשם ידע שהיו עובדים עבודה זרה, ואחר כך נתגלגל הדבר וירדו למצרים, וחזרו לסורם הראשון ונעשו "מה אלו אף אלו". "הנה כסה את עין הארץ והוא ישב ממלי" שאינו יכול ליקח ארץ האמרי, שאמר הי"ת "אל תצר את מואב" כי אם ממולי, מסבתי, שלקחתי אני ארץ מואב למלוך עליה, ורצה לעשות לי כאשר עשה לסיחון שטיהר להם חשבון וכל בנותיה ולקחזה, גם כן כוונת ישיבתם בכאן לקחת האמרי, כי אם "ממולי", מסבתי, שהראיתיך שאלהיהם שונא עובדי כוכבים ומזלות, והוציא אביהם מעבר הנהר לכוונה זאת, ואף על פי כן חזרו לסורם הראשון כשירדו למצרים.

עתה לכה נא מאותה סברה שאתה מעריכם בערך גדול,

שאלהיהם אוהבם, "ארה לי את העם הזה" מאחר שכשירדו למצרים היו "מה אלו אף אלו", ולזה אמר "לכה נא" ולא אמר "בוא ארה לי, ומה שאמרתי לך "ארה לי את העם הזה" ולא אמרתי לך ברכני, ועל ידי הברכה אינם יכולים ליגע בי,

כפי זה הייסוריין שהם על ידי שם אלהים המורה על הדין, הם

בערך שן ועין לעבד כנעני, "כן עינינו אל ה" המורה על הרחמים יתהפך לאלהינו לשם אלהים, דהיינו לייסרנו למרק עוונינו. "חננו ה' חננו" למה הכפל? אלא הכוונה היא ידוע הוא שישראל חלק אלוה ממעל, ועל ידי נפש רוח ונשמה שבא לכל אחד מישראל נשאר שרשם בשמים, ועל פיהם אנו חיים, לזה אמר דוד "אליך נשאתי את עיני", והטעם על ידי הג' שרשים שעדיין הם יושבים בשמים, שעל פיהם אנו חיים.

ולזה ברישא אמר "אליך נשאתי את עיני" קאי להי"ת,

"הישבי בשמים" קאי לג' שרשים, ומה שאמר "הנה כעיני עבדים" לשון רבים, ובשפחה לשון יחיד, העבדים הוא כינוי לנר"ן, שעל ידם אנו נקראים עבדים להי"ת לשמור תורתו ומצוותיו, מה שאין כך על ידי הגוף העכור, ולזה אמר עבדים לשון רבים, והשפחה היא כינוי לגוף, "אל יד גברתה" היא השכינה, שהיא עמנו בגלות, לחופף עלינו מכל מיני צרות המתרגשות לבוא עלינו, והצרות הם שייכי לגוף.

חננו ה' חננו מה שכפל לרמוז מה שאמרנו, שהייסוריין והבזיונות הנעשים

לנו הם ממרקין עוונותינו, לזה "חננו" מפאת שאתה "ה" שם הרחמים, ודרכך לרחמנו אפילו בלא שום ביזוי הנעשה בנו, ועוד "חננו" מפאת כי רב שבענו בוז". כפי זה הי"ת אוהב אותנו כאב את בן ירצה, ולזה לרוב רחמיו אפילו שצוה "אל תצר את מואב" [דברים ב. ט] על ידי שרצה הי"ת שישראל ישבו בערי האמורי בחשבון ובכל בנותיה, שהיא משל מואב, גלגל הי"ת ברוב רחמיו שלקחה מהם סיחון, ועל ידו טהרה לישראל, כאשר פירש רש"י.

לזה כתב "וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה" [במדבר כב. ב ואילן], "כל" לרבות

שסיחון לקח עיר האמרי, שהיא חשבון כדי לטהרה לישראל, ולזה כשראה בלק שהי"ת עשה כל זה לסיחון, חשב גם עליו יעבור זה הכוס, לזה "ויגר מואב מפני העם ויקץ מואב מפני בני ישראל", הכפל מפני העם שהם ערב רב, ופחד מרובם דווקא ולא מקדושתם, "ויקץ מואב מפני בני ישראל" מקדושתם, ולזה בעם אמר "כי רב הוא" מה שאין כן בישראל שפחד מקדושתם. "ויאמר מואב אל זקני מדין" שהיה הוא מנסיכי מדין, ולזה לא אמר זה כי אם לזקני מדין "עתה ילחכו הקהל

כן ישראל, לזה אמר לו הי"ת "לא תלך עמהם" ואפילו בערב רב אל תאר את העם, דהיינו ערב רב "כי ברוך הוא" מצדו שהניח ארצו ובא לידבק בו, ולזה אמר "ויקם בלעם בבקר" לרמוז להם שהבקר הוא בחסד, לומר ולרמוז להם שהי"ת ברוב רחמיו וחסדיו אינו חפץ לקללם, שכוונתו לברכם ולא לקללם כי ברוך הוא.

ומאחר שבא לידי זה הענין נבין הפסוקים הנמשכים
 "ויקם בלעם בבקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם" וכו'. קשה א' "אל ארצכם" מיותרת. ב' "ויקמו שרי מואב" היה לו לומר וילכו. ג' "אל נא תמנע" תיבת נא מיותרת. ד' כפל "כבד אכבדך". ה' למה בתחלה אמר "לכה נא ארה" ובפעם הב' אמר "לכה נא קבה לי". ו' מהו כוונתו באומרו "קטנה או גדולה". ז' "ועתה שבו נא בזה גם אתם הלילה" גם לריבוי. ח' מאחר שהי"ת הרשהו לילך למה "ויחר אף אלהים"?

אלא הכוונה היא שבלק לא נתיירא על ארץ האמרי של מואב, אלא מפני שהיה מלך מואב בעת ההיא, ושמה טהרה לישראל ויקחזה ממנו, ואמר לו בלעם אין בלק דומה לסיחון, סיחון הרג שרי חשבון, ונקראת על שמו, ולא על שם מואב, ולזה לקחזה ממנו, אבל אתם מאחר שעדיין נקראת על שמכם "לכו אל ארצכם", רוצה לומר שנקראת על שמכם, ומאחר שנקראת על שמכם אין לכם פחד שיקחו אותה ישראל, דכתיב "אל תצר את מואב".

ולזה אמר "ויקומו שרי מואב" נראה שיש להם קימה ומעלה מזה הבשורה, "ויוסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מאלה" מה שכפל רבים ונכבדים, ש"מאן בלעם הלך עמנו", משמע לתרי אנפי, משמע מאן הלך עמנו שאנו מתי מעט, ומשמע גם כן, מאן הלך עמנו מפני שאנו מעטי האיכות, לזה תיקן שתי המשמעות שנראה לו מדבריהם, ולזה "ויוסף שלח שרים רבים" באנשים ^[דהיינו בכמות], "ונכבדים" באיכות.

אל נא תמנע מהלך אל"י כוונתו לומר "אל נא" רוצה לומר עכשיו שאמרת שארץ האמרי נקראת על שם שרי האמרי, אפילו שבלק מלך עליהם, ואין ישראל יכולים לקחתה, כדכתיב "אל תצר את מואב". "כי כבד אכבדך" הכפל "כי כבד", בשביל זאת

אני רוצה "אולי אוכל נכה בו", ועל ידי הברכה אין תועלת אלא להרחיק את הנזק, שאינם מזיקים על ידי הברכה, ואני רוצה נכה בו "ואגרשנו מן הארץ", וזה מוכרח על ידי שתאור לי את העם.

ועוד "כי ידעתי את אשר תברך" אימתי תועיל ברכתך אם הוא "מבורך" מאליו, על ידי האל, לזה איני רוצה בברכתך, אבל ידעתי את "אשר תאור יואר" על ידך, כמו שפירש רש"י ז"ל על פסוק "באו חשבון", שלא היה חשבון יכול לכבשה, והלך ושכר את בלעם לקללו עיין שם, ובלק מעיר בלעם, ומשם ידע זה. ולזה אמר "את אשר תברך מברך", ולא אמר את אשר תברך יתברך.

וילכו זקני מואב וזקני מדין וידברו אליו דברי בלק" כוונתו לומר כל דברי בלק האמור עם הנרמז בו, "וישבו שרי מואב עם בלעם" והטעם שלא ישבו כי אם שרי מואב, לרמוז שהי"ת צוה עלינו "אל תצר את מואב", ואם תאמר שהרי לקחו חשבון שהיא של מואב, הטעם שלקחו חשבון מפני שלקחה סיחון והרג שריה, אבל אנו עדיין אנו נקראים שרי מואב, ועדיין העיר נקראת על שמנו, והי"ת צוה אותם "אל תצר את מואב", ולזאת הכוונה כשראה הי"ת על זה הכוונה ישבו שרי מואב, שעדיין הם נקראים שרי מואב.

אמר לו הי"ת לבלעם, "מי האנשים האלה עמך", לומר שזה היושבים עמך נקראים אנשים, ולא שרים, והארץ נקראת ארץ בלק, ובלק ממדין, כפי זה נקראת ארץ מדין, ואני לא צויתי כי אם על ארץ מואב, ובלעם לא הבין הרמז הנזכר. אמר לו "בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי הנה העם היוצא ממצרים" שרמז לו בלק "הנה עם יצא ממצרים" שהיו עובדים שם עבודת אלילים, אחר שהוציא אברהם אביהם חזרו לסורם הראשון לשונאו בהם כדי להניחו לקללם.

וגם רמז לו כמה שכתוב "הנה העם" לרמוז לו שלא אמר לו לקלל כי אם העם, שהם ערב רב כדי להסכים לקללו, וגם כן רמז לו על ערב רב דווקא, כמה שאמר לו "אולי אוכל להלחם בו" דקאי לערב רב, שישראל אינם צריכים להלחם, שאין כחם אלא בפיהם, כדי שישכים לו האל לקללם, וכשיסכים לקללם אגב חדא תרתי, אגב שיקלל ערב רב יקלל גם

ולזה "ויחר אף אלהים כי הולך הוא" מרצונו הטוב, ולזה כוון רש"י "כי הולך הוא", ראה שהדבר רע בעיני המקום, ונתאוה לילך, והטעם שנתאוה לילך עם שרי מואב, שנאמר "אל תצר את מואב", ולזה חשב בדעתו, אפילו שאינו מקלל ישראל ברצון הבורא, מאחר שאין לוקחים ישראל ארץ מואב, שהוא מתיירא מזה, כבד יכבדהו ויתן לו שכרו על זה, ולזה הלך בשמחה גדולה.

ואפשר לחוסר ידיעתי מה שאמר "ויחר אף אלהים" והחרון אף עשה בו רושם, "כי הולך הוא" מן העולם על זאת השמחה ששמח לקלל את ישראל, וכך היה כמו שכתוב [במדבר לא, ט] "ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב", ולזה האתון "ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר" ואפילו חכם שבגוים לא היה יכול לעמוד בתוכחה.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה וכו'. קשה א' יום הדין והתוכחה היה לו לומר. ב' היה לו להקדים יום התוכחה. ג' מה בא להודיענו שבלעם חכם של גוים. ד' "יוסף קטן של שבטים" מה בא ללמדנו אם הוא קטן או גדול?

אלא הכוונה היא שהי"ת רוצה בתשובתן של ישראל, כדי לזכותם, ולזה בכל שנה תקן לנו הי"ת יום דין שהוא יום ראש השנה, וקודם יום הדין חדש אלול לעורר הלבבות, לזה אמר בעל המאמר, אוי לנו מיום הדין, כוונתו לומר הי"ת אמר "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב" [ישעיה נה, ו], ואם בר מינן לא הרגשנו, אין אוי ואבוי כזה, שהי"ת מרוב חסדיו תקן לנו זה לעורר הלבבות.

וזהו כוונתו באומר, אוי לנו מיום הדין, רוצה לומר האוי והאבוי שיש לנו מיום הדין, דהיינו ראש השנה, אם לא נעשה בו תשובה, האוי הוא מיום התוכחה, דהיינו כשיוכיח אותנו הי"ת ויאמר לנו, נתתי לכם מצוותי, ועשיתי לכם תיקון לעורר הלבבות, שהוא יום הדין כנזכר ואתם לא השגחתם! כי מה אנו יכולים להשיב על תוכחתו?

ולזה אמר יום הדין ויום התוכחה, שני ימים, יום הדין קאי לראש השנה, ויום התוכחה הוא לאחר המיתה, לזה הביא הראיה על

הבשורה, שעדיין נקראת עיר מואב, "אכבדך", אם תבא אלי, "ולכה נא קבה לי", שמתחלה אמר "ארה" ועכשיו אמר "קבה", שקבה היא גדולה מארה, מתחלה שהיה בתוקף היראה מישראל, שארץ האמרי נקראת על שמו ופחד שמא טהרה לישראל כסיוחן אמר "ארה", שהיא ענין נקל לגבי "קבה", וכשהבטיחו בלעם ואמר להם "לכו אל ארצכם" שעדיין נקראת על שמכם, ואינם יכולים לקחתה, גבהה רוחו עליו ופער פיו לבלי חוק ואמר "קבה לי" שהיא קשה מארה, ומה שאמר "שרי מואב" ובפעם הזאת אמר "עבדי בלק", מתחלה כפי דבריו עשה להם ערך, שחשבם בערכו, כדכתיב "אולי אוכל נכה בו", ופירש"י ז"ל אני ועמי, לזה קראם הכתוב "שרי מואב", אבל בשלוחים השניים גבהה רוחו לא הזכיר כלל ועיקר, ודבריו כולם עליו לבדו, והם שלוחיו, לזה אמר לעבדי בלק "לא אוכל לעשות קטנה או גדולה", קטנה קאי למה שאמר לשון "ארה", וגדולה קאי למה שאמר בסוף "קבה", שהיא גדולה מארה.

ועתה שבו נא בזה גם אתם הלילה" כוונתו בזה מלבד הפשט הידוע שאין רוח הקודש שורה עליו כי אם בלילה, רמו להם שמתחלה רמו לו בלק באומר "אשר על הנהר" שהיו בעבר הנהר עובדים עבודה זרה, כמו שפירשתי לעיל, ואינם ראויים לטובה שהוא דומה ליום, ראויים הם לרעה בר מינן, הדומה ללילה, לזה אמר להם "עתה שבו נא בזה גם אתם הלילה" אתם חושבים בדעתכם שהם דומים ללילה, גם אתם "הלילה" דומים ללילה, ודינם יוצא לחשך הדומה ללילה.

והי"ת שאמר לו "אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם" כוונתו כביכול שלא ילך, ולא אמר לו קום לך אתם, כי אם דרך שחוק, והראיה שהליכתו היא כדי לקוב את העם, ובוזה כבד יכבדהו בלק, וליתן לו שכרו, ואם לא יקוב אדרבא להפך יהיה לו ביזוי גדול, ומאחר שאמר לו "ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה", שכוונתו לברכם, מה תועלת יש לו בהליכתו?

ומזה מובן שמה שאמר לו "קום לך אתם" אינו כי אם דרך שחוק, והוא עשה להפך, "ויקם בלעם בבקר" שלא כמנהגו לקום בבקר, מרוב אהבתו בהליכה, ונראה לו שיש באותה ההליכה קימה ומעלה, ולזה אמר "ויקם",

מהם, ולמה לו להביא משניהם, בלעם ויוסף, אלא כנגד הרשעים, וכנגד הצדיקים, הרשעים מבלעם, שהם דומים לגויים, ויוסף עם אחיו נגד הצדיקים, שלא פשעו, ואינם חייבים כפי הדין, אלא מפאת הבושה לא יכלו אחיו לענות אותו. והי"ת יתן בלבנו אהבתו ויראתו, ויקיים בנו מקרא שכתוב [דברים ד, ז] "ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום", אמן כן יהי רצון.

התוכחה מבלעם וכו' ולא על יום הדין שהאוי של יום הדין קאי על יום התוכחה כאמור.

בלעם חכם של גוים, כוונתו לומר הגוים אינם מצווים כי אם על ז' מצוות, אבל ישראל מצווים על תרי"ג מצוות, ובכללם צוה אותם על מנוחת בעלי חיים, כדכתיב "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך" [דברים ה, ט], ואפילו שזה הפסוק בשבת, הרי ראינו שחס על בעלי חיים, לזה אמר בלעם חכם של גויים היה, ואפילו שהכה האתון אינו מצווה על מנוחתה כנזכר ואין לו בזה שום עוון כלל ועיקר, ואף על פי כן לא היה יכול לעמוד בתוכחתה, שאמרה לו "ההסכן הסכנתי לעשות לך כה, ויאמר לא".

יוסף קטנן של שבטים היה, על דרך שפירשו חכמי אשכנז בפסוק "ויאמר יהודה לכו ונמכרנו לישמעאלים וידנו אל תהי בו" [בראשית לו, כו-כז] רוצה לומר, שהמוכר אחד מישראל אינו חייב עד שישתמש בו, כדכתיב "והתעמר בו ומכרו" [דברים ב, ז], וגם כן אם מכר אחד מאחיו אינו חייב עליו כדכתיב "וגונב איש ומכרו" [שמות בא, טז], דהיינו הרחוק עליו.

ולזה אמר יוסף קטנן של שבטים, רוצה לומר מאחר שהוא קטון ראוי לשמשם, וגם כן קטון של שבטים אחיהם, וכפי זה אינם חייבים עליו אם מכרו אותו, שהרי ראינו המוכר אינו חייב עד שישתמש בו כנזכר, והם, אפילו שהוא קטן וראוי לשמשם. לזאת הכוונה לא שמשם, כדי שלא יתחייבו כנזכר.

וגם כן אחיהם הוא, ואם מכרו אותו אינם חייבים עליו כנזכר ואף על פי כן לא יכלו אחיו לעמוד בתוכחתו, שנאמר "ולא יכלו אחיו" אפילו שהם אחיו ופטורים כנזכר, וגם כן "לענות אותו", היה לו לומר "לא יכלו אחיו להשיבו", מהו כוונתו באומרו "לענות אותו, אלא משתמע לתרי אנפי, לא יכלו אחיו לענותו מלשון תשובה, וגם כן מלשון הכנעה, כדכתיב "לענות מפניו".

וכוונתו לומר לא יכלו אחיו לענות אפילו שהם פטורים מסיבת שהם אחיו, וגם כן מסיבת שלא הכניעוהו לשמשם, ואף על פי כן לא השיבוהו "כי נבהלו מפניו". "הי"ת כשיוכיח לכל אחד ואחד לפי מה שהוא, על אחת כמה וכמה", והיה לו להביא הקל וחומר מאחד

פרשת פינחס

בשם אומרו מביא גאולה לעולם, ואם יאמרו דבר חידוש בשם תלמיד חכם, אפילו אחר מותו, שפתותיו דובבות בקבר, ולזה "וימאן להתנחם", והטעם, כי ארד אל בני זה וכו' שמסרתי לו כל החידושים שקבלתי משם ועבר, וגם כן מה שהוספתי משלי, ואם היה נשאר אחרי, כשהיה אומר דבר חידוש משמי היו שפתותי דובבות בקבר, ויהיו לי חיים על ידו, ועכשיו שמת, אין מי יאמר דבר חידוש משמי, וכפי זה ארד אבל שאולה, שאין מי יחיה אותי על ידי דבר חידוש, ולזה וימאן להתנחם.

אי נמי על דרך מה שאמר הכתוב

[בראשית כ, זא] "יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי" ואמרו רז"ל שעשו אמר, יעקב תמיד עוסק בתורה, ואיני יכול עליו מאחר שהוא עוסק בתורה, יקרבו ימי אבל אבי, ויתבטל מהלימוד, ובאותה שעה ואהרגה את יעקב אחי, לזה "וימאן להתנחם", והטעם "כי ארד אל בני אבל שאולה" בימי אבל אבי שאלה, שיהרג עשו אותי מפני שאין אני עוסק בתורה, וזה "בני", דהיינו בר חכים, ואלו היה חי אפילו שאין אני עוסק בתורה, הוא יעסוק בתורה לפני, והוא שטנו של עשו ואינו יכול להרגני, ובאותה שעה היה יצחק חי, כדאמר רש"י ז"ל בפסוק "ויבך אותו אביו", ולזה "וימאן להתנחם".

כפי כל האמור התורה היא חיי האדם,

בין בחייו בין במותו, ועיקר בריאת העולם וקיומה וקיום האדם, היא התורה, ולזה אמרו רז"ל [ראה ב"ד יא, ט], אמרה השבת לפני הקב"ה, לכל נתת זוג, ולי לא נתת זוג, אמר לה, התורה היא בת זוגך, והטעם שאמרו רז"ל [שבת פח, א] כשעמדו ישראל על הר סיני והקדימו "נעשה" ל"נשמע", ירדו ששים רבוא של מלאכי השרת וקשרו לכל אחד ואחד ב' כתרים, אחד כנגד "נעשה" ואחד כנגד "נשמע", והכתרים הנה הם פשט וסוד, וכשחטאו ופרקום זכה משה ונטלן, ובשבת מחזירן להם, ולא ישאר בידו כי אם חלקו, ולזה מתפללים בתפלת השבת "ישמח משה במתנת חלקו".

וידוע הוא מה שאמרו רז"ל [ע"פ משלי ח, כא]

"להנחיל אוהבי יש", דהיינו ישראל שהם אוהבי ה' מנחיל לכל אחד מהם י"ש עולמות כנגד הפשט, ובשבת שנזכה גם כן לסוד אם כן הזוכה לו יזכה לשני פעמים י"ש, אחד כנגד הפשט ואחד כנגד הסוד, לזה במוסף של יום

אמר רבי שמעון בן לקיש, פינחס הוא אליהו, אמר לו הקב"ה: אתה נתת שלום בין ישראל וביני בעולם הזה, אף לעתיד לבא אתה הוא שעתידי ליתן שלום ביני לבין בני, שנאמר [מלאכי ג, כג-כד] "הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא להשיב לב אבות על בנים" [ילקוט שמעוני בתחילת פרשת פינחס] ע"כ.

דבר ידוע הוא שבריאת העולם וקיומה על ידי התורה, ולזה כשהיו

במצרים אפילו שהיו "מה אלו אף אלו" יצאו בזכות התורה, שנאמר [שמות ג, יב] "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה", ולזה יעקב כששמע ביוסף שמת, אמר "כי ארד אל בני אבל שאלה" [בראשית לז, לה]. קשה א' וכי מי שיש לו י"ב בנים, ומת אחד מהם, אינו מתנחם? ב' אמרו "כי ארד אל בני", "בני" מיותרת. ג' אמרו "ויבך אותו אביו" [שם] ודאי שיבכה. ד' "אביו" מיותרת.

האחרונים פירשו "וימאן להתנחם"

משנאת אחיו בו, דאפילו אחר מיתתו אמרו לו "הכר נא הכתנת בנך" מרוב שנאתם בו, אפילו אחר מיתתו לא הזכירו אותו על פיהם, לזה אמר "וימאן להתנחם" והסבה "כי ארד אל בני" על מה שאמרו בני "הכר נא הכתנת בנך" ולא כתנת יוסף, ועוד אמרו שהיה מסור בידו שאם ימות אחד מ"ב שבטים בחייו ילך לגהינם, ולזה "וימאן להתנחם" מטעם שמת בחייו, "ארד שאולה", דהיינו גהינם.

אי נמי עיקר זווגו הוא בשביל יוסף, שהוא

שטנו של עשו, שנאמר [שנבדיה א, יח] "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה, ובית עשו לקש ודלקו" וגו', ועכשיו שמת יוסף שהוא שטנו של עשו, ועל ידי תורתו של יוסף שהיה אקונין שלו דומה ליוסף, וכל מה שלמד משם ועבר מסרו ליוסף, לפיכך לא היה ירא מעשו, והראיה כיון שנולד לו יוסף חזר לבית אביו, כמו שביאר רש"י על פסוק [בראשית ל, כה] "כאשר ילדה רחל את יוסף" עיין שם, לזה "וימאן להתנחם".

או נאמר על דרך מה שאמר הכתוב

[שיר השירים ז, ט] "דובב שפתי ישנים" אמרו רז"ל [אבות ג, ח], כל האומר דבר

לו את בריתי כהנת עולם" כמו שאמר אחר כך, ולא הזכיר שלום, לזה אמר בעל המאמר פינחס הוא אליהו, לכוונה זאת כתב קרא פינחס ביו"ד חמשה אותיות, ואליהו חמשה אותיות, ועל ידי הצירוף פינחס הוא אליהו א' תמורתה ל' באלב"ם, ותחת ל' ע' באטב"ח, ותחת ע' פ' באבג"ד, כפי זה פירוש של פינחס היא, א' של אליהו, ל' תמורתה ע' באטב"ח, ותחת ע' ט' באחס"בטע, ותחת ט' י' באב"גד, כפי זה י' של פינחס היא ל' של אליהו, י' של אליהו תמורתה ט' באבג"ד, ותחת ט' תמורתה נ' באתב"ש, כפי זה י' של אליהו היא נ' של פינחס, ה' של אליהו תמורתה ע' באלב"ם, ותחת ע' ט' באחס"בטע, וט' תחת ח' באב"גד, כפי זה ה' של אליהו היא ח' של פינחס, וי' של אליהו תמורתה ס' באיק"בכר, ואחר כמה זמן שנת "שפת אמת תכו"ן" ^[5476] ראיתי שכך פירש הרב המגיד ז"ל, ותהלות ה' שנתכוונתי לדעתו. כפי זה י' של אליהו היא ס' של פינחס.

אם כן פינחס הוא אליהו, ולזה אמרו בפרקי רבי אליעזר היסב הקב"ה, רוצה לומר על ידי הצירופין הנזכרים, שפינחס הוא אליהו כאמור.

ומה שאמר בעל המאמר "אתה נתת שלום בעולם הזה אף לעתיד לבא אתה נותן שלום" מדרכתיב "השיב את חמתי", וכתוב באליהו "והשיב לב אבות על בנים" ^[מלאכי ג, כז] ופירש"י ז"ל "והשיב לב אבות" להקב"ה וכו', ולזה כתב כאן "השיב את חמתי בקנאו את קנאתי בתוכם", הכתוב סובל שהשיב חמה בזמן משה שקנא קנאת ה' במעשה זמרי, ואותו הזמן היה הקב"ה בתוכם, והיה מדבר עם משה באהל מועד, וסובל גם כן לעתיד שאין הקב"ה עמנו כאשר היה בזמן משה, אבל לעתיד לבא תחזור עטרה ליושנה, ויהיה הקב"ה עמנו.

ולזאת הכוונה אמר "השיב את חמתי", דהיינו על ידי שמישב לב אבות על בנים להקב"ה כאשר פירש"י ז"ל, ומתווך שלום בינינו ובין אבינו שבשמים, יחזור ה"ת ויהיה בתוכם כאשר היה בתחלה בזמן משה, ולזאת הכוונה אמר "הנני נותן לו את בריתי שלום" לעתיד לבא, והטעם שו"ו של תיבת "שלום" קטיעא, דיש בה ב' יודי"ן, לומר שלים י', רוצה לומר שתיבת שלום היא רמז למבשר של לעתיד לבא, וידוע הוא שבזה העולם אין אנו שלמים, שלא זכינו לתורה תמימה כי אם לפשט,

השבת כתוב ^[במדבר בת, ט] "וביום השבת שני כבשים" אותיות "כבשים" י"ש בכ"ם, כוונתו לומר ביום השבת שני י"ש בכ"ם עולמות, ומה שאמר "בני שנה" לרמז מאחר שחזר להם מה שהשיגו בסיני בני שנה אתם נחשבים, ודומים לשנה הראשונה לצאתם מארץ מצרים, שבשנה ראשונה עמדו על הר סיני וזכו לבי כתרים.

וזהו כוונתו באומרו "תמימים" תיבה מחולקת, "תם" "מים", רוצה לומר בחול לא זכיתם כי אם לפשט, אבל בשבת על ידי שחזר לכם מה שהשגתם בהר סיני, פשט וסוד תמימים, זכיתם לתורה תמימה, תם מים, התורה הנקראת "מים", תם, רוצה לומר תמימה, ולזה "שני עשרנים", רוצה לומר מאחר שזכיתם לפשט ולסוד תזכו להשפעת העשר, ב' פעמים, עשר כנגד הפשט, ועשר כנגד הסוד, ולזה "סלת" על דרך מה שכתב בעל הפרדס, הרבה שמנים הם, כאשר תקבל מצד החסד נקראת שמן המשחה, וכאשר תקבל מצד התפארת נקראת שמן המאור וכו', ועיין שער ערכי הכינויים באות שי"ן בתיבת שמן, וזה הרמז באומרו "סלת מנחה בלולה בשמן" שהיא המלכות, שהיא אמנו, תהיה בלולה בשמן מעורבת מכל מיני שמן כאמור, ונסכו יין, רוצה לומר אמרו יי"ן רמז לסו"ד, שזכו לו ביום השבת, וה' יצילנו משגיאות.

כפי כל האמור אין לנו חיים כי אם על ידי התורה, בעולם הזה זכינו כי אם לפשט, ובשבת זכינו לתורה תמימה, פשט וסוד מעין עולם הבא, אבל בעולם הבא בעזרת ה' נזכה לתורה תמימה, תמיד פשט וסוד, ונזכה להשפע מכל העשר.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "פינחס בן אלעזר" וגו' ^[שם כה, יא], קשה למה הוצרך ליחסו? ולתרץ זה נפרש המאמר שהתחלתי בו, אמר רבי שמעון בן לקיש, פינחס הוא אליהו. אמר לו הקב"ה, אתה נתת שלום בין ישראל וכו', וכן אמר בפרקי רבי אליעזר, היסב הקב"ה שמו של פינחס כשמו של אליהו.

וקשה היכן רמז זה, אלא הכוונה היא שבעל המאמר הוקשה לו, א' למה כתב פינחס מלאה מה שאין כן בשאר מקומות. ב' מהו כוונתו באומרו "השיב את חמתי". ג' מהו כוונתו באומרו "את בריתי שלום" אם היא הכוונה היה לו לומר בפירוש "הנני נתן

אם אחר הגרות, ולזה לדעת משה שידע שנתגיירה בשבילו אסורה, אבל זמרי סבר דאסורה למשה שנתגיירה בשבילו, ומותרת לו, וכפי זה לא קשי מידי, אבל החכם הכולל מורינו כמה"ר בנימין דוראן ז"ל אמר שמשה הוא גלגול הבל, וזמרי גלגול קין, והתאומה שמת בשבילה הבל מצד הקדושה היא צפורה, ומצד הקליפה כזבי, ולזה זמרי תפש כזבי משער ראשה, שהשער הוא רמז לקליפה ולזה אמר לו, בת יתרו מי התירה לך, שזאת היא בעצמה צפורה כדאמרן, זהו תורף דבריו ז"ל.

ולחוסר ידיעתו נרמז זה באומרו "אל אחיו", שידוע הוא שמשה נתגלגל בשת והבל, וזה רמזו בשם מש"ה, ר"ת משה שת הבל, וזמרי הוא קין, כפי זה משה נקרא אחיו, לזה אמר "ויקרב אל אחיו" אחד מאחיו, וצפורה רמוזה בתיבת א"ת, רוצה לומר "את המדינית" היא כזבי, את לרבות צפורה, שגם היא מדינית והיא כזבי היא צפורה, אלא צפורה מצד הקדושה, וכזבי מצד הקליפה כדאמרן.

ולדעתי על דרך מה שאמרו [שמות יח, א] "וישמע יתרו כהן מדין, דקשה א' למה לו לכפול "כהן מדין חתן משה". ב' מה היא כוונת רש"י באומרו, מה שמועה שמע, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. אלא הכוונה היא, הכתוב בא להודיענו שאפילו היה חותן משה עדיין הוא כהן מדין, שלא נתגייר, ועדיין גם כן צפורה לא נתגיירה, כי אם בביאתה עם אביה, כששמע בקריעת ים סוף ובמלחמת עמלק.

ואפשר שלזאת הכוונה כפל הכתוב "ויבא יתרו חותן משה ובניו ואשתו אל משה" דמיותר זה, דמאחר דכתיב "ויקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה" [שם ב] למה לו לומר עוד "ובניו ואשתו אל משה", פשיטא! אלא מוכרח לומר כוונתו כך היא, הסיבה שבא עליה יתרו היא הסיבה שבאתה עליה אשת משה, שיתרו בא להתגייר, והיא גם כן באה להתגייר, ולזה פירש"י, מה שמועה שמע ובא, שלא תאמר "כי הוציא ה'" היא הרחקת הנזק, והייתי אומר מה שכתוב "את כל אשר עשה" הוא לריבוי הקרבת התועלת, דהיינו המן, והבאר, שהם הקרבת התועלת, והייתי אומר על ששמע בתועלת המן והמים, לזה בא להתגייר, וכפי הדין הבא להתגייר בשביל תועלת הגוף, אין הגרות גרות, ולזה כתב רש"י ז"ל, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, רוצה

ומפני זה לא זכינו להשפע מהעשר כי אם משבע, אבל לעתיד לבא נזכה לתורה תמימה פשט וסוד, ונזכה להשפע מכללות העשר, ולזאת הכוונה תיבת "שלום" הרמוזה לדברי המבשר לעתיד לבא, שנזכה להיות שלמים ולהשפע מכל העשר, ולרמוז גם כן להם שלום, נהיה עם אחד, שלא יהיה בנו שום פירוד, ותהיה אומה ישראלית שלום גם כן בתורה פשט וסוד, וגם כן לרמוז להשפע מכל העשר, וה' יצילנו משגיאות.

אבל כפי פשט הכתובים נקדים מה שאמרנו למעלה "והנה איש בא ויקרב אל אחיו את המדינית" וגו', קשה א' אמרו "אל אחיו" מיותרת. ב' מהו כוונתו באומרו "המדינית"? בסנהדרין [דף פ"ב, א] אמרו שתפשה בבלוריתה והביאה אצל משה, אמר לו, בן עמרם זו אסורה או מותרת, ואם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך? נתעלמה ממנו הלכה, וגעו כולם בבכיה, והיינו דכתיב [במדבר כה, ו] "והמה בכים" וכו'. אבל קשה מנין לרז"ל לומר זה?

אלא הכוונה היא שהוקשה לו שהיה לו לומר ויקרב את האשה וכו', מהו כוונתו באומרו "אל אחיו", ועוד הוקשה לו למה כתב "לעיני כל עדת בני ישראל" מאחר שהעיקר הוא משה, לזה אמר, הכוונה היא שאמר למשה, צפורה מי התירה לך? דחשבון "אחיו את המדינית לעיני" י"א מאות וט"ו [1115], וחשבון "צפורה מי התירה לך" עם האותיות י"א מאות וט"ו [1115], ולזה אמר "לעיני משה" שאמר לו הענין הנזכר לעיני כל ישראל, ולזה המה בכים, שהקפידו על ביזוי משה, ולזאת הכוונה אמר וירא פינחס שבכו ישראל על ביזוי משה, ולזה ויקם מתוך העדה, שאף על פי שמשה רבו, לא נמלך בו, דמקום דיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב.

אבל קשה ממה נפשך מותרת או אסורה? אם היא אסורה, וכי זמרי נשיא שבט מישראל מעיז פניו לפני כל ישראל בדבר שהוא אסור, לומר בו מותר! ואם היא מותרת, איך משה נתעלמה ממנו הלכה, וחכם אחד ושמר ר' ידידיה זלה"ה תרץ בזה שידוע הוא כפי הדין כשיבא הגר להתגייר בודקין אחריו שמא בגלל ממון, או בגלל אשה, או בגלל שררה בא להתגייר, ואם אשה בודקין אותה שמא נתנה עיניה בבחורי ישראל, ואין גרותם גרות, ואבי כזבי צוה אותה, לא תשמעי אלא לגדול שבהן, ועל צד ההכרח נתגיירה, מוכרח לא ישמע לה גדול שבישראל כי

שרוק"מאל שר של ברד, ואין גדולתו של הקב"ה בכך, אלא אני שר של אש אצנן מבפנים, ואקדיח מבחוץ, ויהיה נס בתוך נס.

קשה מהו כוונתו באומרו, אקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ? החכם

הכולל מורינו כמה"ר מסעוד גנון זכותו יעמוד עמי אמר, גבריאל דין, שהוא יצחק, ויצחק מבחוץ דין והפנימי רחמים, שתוכיות יו"ד של יצחק ו"ו תוכיות צד"י ד"ל, תוכיות חי"ת יו"ד, תוכיות קו"ף ו"ו, כ"ו שם הוי"ה ב"ה, שהוא שם של רחמים, זהו כוונת גבריאל באומרו אקרר מבפנים, האותיות הפנימיות של שם יצחק שהם כ"ו, שם כ"ו ב"ה, שם הרחמים, ואקדיח מבחוץ כנגד אותיות החיצוניות של שם יצחק.

ולחוסר ידיעתי יצחק בגבורה, וכל ספירה וספירה כלולה מעשר,

פנימיות הגבורה יש בה חסד, והיא בעצמה מבחוץ דין, לזה אמר אקרר מבפנים פנימיות הספירה, שהיא חסד, ואקדיח מבחוץ, היא הספירה בעצמה שהיא גבורה, שהיא דין, זה הענין בעצמו שייך בפניחס מפאת שהיא לוי, ומפאת שמו חשבון פינחס"ס, ר"ח, וחשבון יצחק"ק, ר"ח דין, ומפאת שנתייחס אחר אהרן הכהן חסד, שהכהן בחסד, וזה דבר הפכיי, לזה אמר הכתוב "פינחס" מפאת שהוא פינחס, ותיבת פינחס"ס מלאה חשבון יצחק"ק, וגם כן מפאת שהוא לוי, והלוי דין הוא, כפי זה פינחס דין, ומפאת שהוא בן אלעזר הכהן, והכהן בחסד, נקרא חסד, ולזה מצד החסד "השיב את חמתי מעל בני ישראל", ומצד הדין "בקנאו את קנאתי" שדקר את שניהם, את איש ישראל, ואת האשה אל קבתה, "לכן אמר הנני נותן לו את בריתי שלום" כדאמרן, ומה שכתב "שלום" קטיעא, לרמוז זה "שלום" "שלים", יש אם למקרא יש אם למסורת, המקרא "שלום" מורה על החסד, ומסורת "שלים" ישר מורה על הדין, ולזה כנגד המקרא "שלום", "והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם", וכנגד המסורת "שלים", שתיבת שלים מורה על היושר ועל הדין, אמר "תחת אשר קנא לאלהיו" שעשה דין בהם ודקרים, "ויכפר על בני ישראל".

אי נמי "לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום", אלא ידוע הוא שפינחס לא בא לכלל כהונה עד שהרגו לזמרי, וכשבא לכלל כהונה זכה למדת החסד, ועל ידי שנתקנא על ברית קדש על הזנות זכה גם כן להתייחס למדת

לומר ולא בא בשביל הקרבת התועלת של המן והבאר, ולא בא כי אם לקדושת שמו יתברך, כפי זה זמרי חשב בדעתו, כאשר נשאת את המדינית אתה שהיא צפורה, בלא גרות והותרה לך, כך גם כן זאת מותרת לי בלא גרות.

ומשה רבינו אמר לו אין הנדון דומה לראיה, אני, הותרה לי קודם מתן תורה, וכזבי אחר מתן תורה, ואסורה לך, ולזה כוין רש"י באומרו, בת יתרו מי התירה לך, משה קודם מתן תורה נשאה, כוונתו היא כדאמרן שמשה לא הותרה לו צפורה כי אם קודם מתן תורה, וכפי זה יש הפרש בין קודם מתן תורה לאחר מתן תורה, זה דעת משה.

אבל דעת זמרי להפך, דאין הפרש בין קודם מתן תורה לאחר

מתן תורה, ולזה נראה לו שהיא מותרת, דדימה אותה לצפורה. ואפשר לחוסר דעתי לזה כוין בעל הטעמים ששם למעלה מתיבת "והנה" [במדבר כה, ו] פזר גדול, על ידי זה היה פיזור גדול בישראל, שמתו כ"ד אלף מישראל, ולמה "כ"ד אלף" בדקדוק, כנגד כ"ד קישוטי כלה, והם מרדו בתורה והלכו כ"ד קישוטי כלה על ידי הזנות, ועבודת פעור, לזה מתו כ"ד אלף כנגד קישוטי כלה.

וירא פינחס וגו' [שם ז] מה שכתב שהוא "בן אהרן הכהן", הכהן הוא מצד

החסד, שהוא אברהם, ולזה "ויקח רמח בידו" חשבון אברה"ם [רמ"ח], שהוא מצד החסד, ולזה "ויקם" היתה לו קימה ומעלה גדולה, לזה שם בעל הטעמים על תיבת "וירא" תלשא, ועל "אחר איש ישראל" אזלא גריש, כוונתו לומר "ויבא" בביאתו אזלא גריש, אזל אותו הגריש שגירש האל יתברך לישראל, ופגעה בהם מדת הדין.

ותעצר המגפה ובזה נעשה להם ולו כתר, שהם, הלכה מהם המגפה,

והוא, ניתן לו כתר של הכהונה, שלא היה ראוי לה מקודם, ועל ידי זאת הביאה שקינא קנאתה צבאות, והיה לו לברית שלום כדאמרן, וזכה לכהונת עולם הוא וזרעו אחריו, שפינחס קודם קנאת ה' הלה לוי, ולוי מצד הגבורה, ומצד שהוא מיוחס אחר אהרן הכהן, הכהן הוא מצד החסד, ב' הפכים בנושא אחד, מצדו דין, ומצד זקנו חסד, וזה דומה למה שאמרו בגמרא [נ"א פסחים ק"ח, א. תנחומא בובר תצוה ח.], בשעה שהפילו לאברהם תוך כבשן האש אמר רוק"מאל [שם מלאך] אלך ואצנן, אמר לו גבריאל הכל יודעים

הוא כל היום, ועוד שאותה המלאכה שעשה הלומד שאינו תלמיד חכם בשעה אחת היה צריך התלמיד חכם לישוב בה כל היום, ולזאת הכוונה אמרו גדול שמושה שאמר "אשר יצק מים", למד לא נאמר וכו' הא למדת מה שהוצרך לומר זה לחזק הענין שמושה יותר מלמודה, שהרי ראינו לא נשתבח בלימוד כי אם בשמוש, ומה הוא השמוש "אשר יצק מים", ויציקת המים אין צריך כח בה, ואין הפרש בינו לאלישע, לומר דאותו השמוש אם ישמש אותו תלמיד חכם כפלים ממי שאינו תלמיד חכם, ששניהם שוה בזה השמוש, שזה שמוש קל ומהראוי ישתבח אלישע בלימוד יותר מיציקת המים, ואף על פי כן ראינו שאמר הכתוב "אשר יצק" ולא אמר אשר למד, מכל שכן במקום שיש ביטול לתלמיד חכם לפי כחו, יותר ממי שאינו תלמיד חכם לפי כחו. והי"ת יזכנו לידבק בה ולהאיר עינינו בתורתו להיות לנו דעה ובינה, אמן כן יהי רצון.

"צדיק", שהוא יסוד [שנאמר "צדיק יסוד עולם"], וכך נאמר בהקפה ששית "זכות פינחס המיוחס למדת צדיק יסוד עולם", והיסוד נקרא "שלום", לזה אמר "הנני נותן לו את בריתי" שהוא היסוד, הנקרא "ברית", ונקרא "שלום".

כפי כל האמור

בריאת העולם וקיומו על ידי התורה, ומה שאמר הכתוב "והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה" [איוב כה, יב], שמעתי מהחכם הכולל כמה"ר מסעוד גנון, "החכמה מאין" רוצה לומר ממשוה רבינו, דהיינו מ"א"י"ן הנעלמות מאותיות מש"ה הם אותיות מאי"ן [מ"ס ש"ן ה"א דל משה נשאר מאי"ן], דהיינו החכמה מהיכן ישיג אותה האדם, ממשוה, דהיינו מרבתי, כמשוה רבינו, אבל הבינה שהיא גדולה מהחכמה, "אי זה" ראשי תיבות א"י "אנכי ה'", ממעמד הקדוש שהוא הר סיני, ששמענו בו "אנכי ה'", זה מקום בינה, מזה המקום זכינו לבינה, כמו שאמרו רז"ל [ירושלמי פאה פ"ב הל"ן], כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש זכה לו מסיני.

אי נמי על דרך

מה שאמרו רז"ל [ברכות טו, ב] שאין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר "אדם כי ימות באהל" [במדבר יט, יד], זה שאמר הכתוב "והחכמה מאין" רוצה לומר באיזה דבר האדם זוכה לחכמה, מאין, מסבת אם עושה עצמו אין, ואינו מעריך עצמו, וממית עצמו עליה, בזה יזכה לחכמה, כפי זה עיקר בריאת האדם ללמוד וללמד.

ובזה נבין

מה שאמרו רז"ל בגמרא מסכת ברכות [דף טז, ב] אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי, גדול שמושה יותר מלמודה, שנאמר [מלכים ב' ג, יא] "פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו", למד לא נאמר אלא "יצק", מלמד שגדול שמושה יותר מלמודה, ע"כ.

וכדי להבין

צריך להקשות איך יאמר גדול שמושה וכו', והלא מצינו בכל מקום שתלמוד גדול! [מגילה כו, א. קידושין מ, ב] אלא הכוונה על פי מה שאמרו רז"ל [סנהדרין כו, ב] שהתורה מתשת כחו של העוסק בה, אם כן התלמיד חכם אם ישמש עצמו יתבטל מלמודו, ומה שיעשה אדם אחר שאינו תלמיד חכם בשעה אחת, יעשה אותו התלמיד חכם בב' שעות ויותר, ועל ידי זה יתבטל מלמודו, ולזה המשמש תלמיד חכם יותר ממה שילמוד, לפי שעל ידי מה שמשמשו בשעה אחת התלמיד חכם לומד שיעור מה שילמוד

פרשת מטות

אלא הכוונה היא ידוע הוא כפי הדין כל הנודר, אף על פי

שמקיימו נקרא רשע, ונקרא חוטא, עיין בהלכות נדרים סימן א' דהי"ת אין לו חפץ לא בנדר, ולא בהתרה, ולזה כמעלים עין אמר "וידבר משה אל ראשי המטות" כאלו זה הצווי אין הי"ת רוצה בו, ולזה מפני שלא אמרו אלא בשם הי"ת הוכרח לומר "זה הדבר אשר צוה ה'" לומר אפילו שלא אמרתי אותו בשם הי"ת כשאר הצוויים, אל תהרהרו אחרי שמא מדעתי הוא, אלא "זה הדבר אשר צוה ה'".

ולזאת הכוונה אמר "איש כי ידר" בדיעבד, ומה שאמר "אל ראשי

המטות לבני ישראל" כוונתו היא לומר זאת המצווה שייכא לראשי המטות, לעשות אותה לבני ישראל, דהיינו להתיר להם הנדר, כפי זה, הצווי דווקא לראשי המטות שיעשו זה לבני ישראל, ולזה לא אמר ולבני ישראל, מאחר שלא דבר זה כי אם לראשי המטות.

אבל לדעת רבותינו הדיבור לשניהם, לומר או יחיד

מומחה, או ג' הדיוטות, ואפשר לחוסר ידיעתי לדעתם מה שלא אמר "ולבני ישראל" מאחר שהצווי לשניהם, אילו אמר "ולבני ישראל", הייתי אומר שניהם שוים בהתרה על ידי יחיד מומחה, או ג' הדיוטות, וצוויי משה רבינו אלו אין שניהם שוים, אם יהיה יחיד מומחה אין ג' הדיוטות יכולים להתיר, לזאת הכוונה אמר "אל ראשי המטות" דהיינו יחיד מומחה, ואם אין יחיד מומחה לבני ישראל שהם ג' הדיוטות.

ומה שכתב "איש כי ידר" כפי הדין הלכות נדרים קטן בן י"ב שנה וקטנה

בת י"א שנה אם יודעים למי נדרו וכו', ומי"ג ויום א' לזכר וכו' נדריהם נדר, אף על פי שאינם יודעים לשם מי נורדים יעוין שם, לזה אמר "איש כי ידור נדר", לומר זה הצוויים אינם נוהגים כי אם אם יהיה איש. ומה שכפל "כי ידר נדר או השבע שבועה" וכל הכפל, כפי הדין בהלכות נדרים (סי' רכ"ט סי"ג) מי שאסר עליו ככר אחד ב' פעמים, או נשבע עליו ב' פעמים והתירו לו פעם אחת, עודנו באיסורו, עד שישאל עליו פעם שנית וכו' יעוין שם.

לזה כפל רוצה לומר "איש כי ידר", וזה היה גם כן עליו בשבילו נדר אחר, "או

השבע" והיתה לו עליו שבועה, "לאסור" או היה לו

לא במקום אחד ולא בשני מקומות את מוצא שהקב"ה חלק כבוד לזקנים, אלא בכל מקום! בסנהדרין "אספה לי שבעים איש מזקני ישראל" [במדבר י"א, טז], כיוצא בו "לך ואספת את זקני ישראל" [שמות ג' טז], "ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן ושבעים מזקני ישראל" [שם כד, א], "ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל" [ויקרא ט, א], רבי שמעון בן יוחאי אומר, מנין שאף לעתיד לבא כן דחולק כבוד לזקנים, שנאמר [ישעיה כד, בג] "וחפרה הלכנה" וגו' "ונגד זקניו כבוד" נגד נביאיו לא נאמר אלא נגד "זקניו", [ויקרא רבא י"א, ח. תנחומא שמיני י"א] ע"כ.

ידוע הוא מה שאמר הכתוב "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן" [ויקרא י"ט, לב]

וכתב בעל הלבוש [יר"ד סי' רמ"ד] ז"ל פירוש שיבה איש מופלג בזקנה וכו' ופירוש זקן זה שקנה חכמה אפילו הוא יניק וחכים, וכתב בסעיף ז' לפני זקן המופלג אף על פי שאינו חכם, או לפני החכם שהוא יניק וחכים, סתם בני אדם צריכין לעמוד לפניהם מלא קומתם, כפי זה צריכים לחלוק כבוד לזקנים שהם בעלי שיבה, או בעלי תורה אפילו שהוא יניק וחכים, ומצינו שאפילו הי"ת חלק להם כבוד, כמו שכתוב [במדבר ל, ג] "וידבר משה אל ראשי המטות", וכתב רש"י חלק להם כבוד לנשיאים ללמדם תחלה, ואחר כך לכל בני ישראל, ואמר גם כן רש"י ז"ל הפרת נדרים ביחיד מומחה, דהיינו יניק וחכים.

ומאחר שבא לידי זה הענין נאמר מה שחנני האל, וכרי

להבין צריך להקשות, א' למה זה הצוויים היו אל ראשי המטות. ב' מהו כוונתו באומרו "אל ראשי המטות לבני ישראל" [במדבר ל, ב ואילן], אי תימא שדיבר לשניהם, לראשי המטות ולבני ישראל, כמו שכתב רש"י ז"ל אף זו נאמרה לכולן, היה לו לומר "אל" ראשי המטות ולבני ישראל. ג' מה בא להודיענו באומרו "זה הדבר אשר צוה ה'", ורש"י ז"ל פירש דבר אחר "זה הדבר", מיעוט הוא וכו' יעוין שם. ד' כפל "כי ידר נדר". ה' מהו כוונתו באומרו "לה". ו' כפל "או השבע שבועה" וכפל "לאסר אסר".

דבר מצווה וכו' אם נדר מדברים האסורים, כגון נבלות וטרפות, חל עליהם הנדר גם כן, ואם אוכל מהם חייב שתיים, אחת משום נבלות, ואחת משום "לא יחל דברו", לזה אמר "לא יחל דברו" דהיינו עובר על לא יחל, אפילו אם נדר לאסור אסר, רוצה לומר לאכול דבר שהוא אסור, כגון נבלות וטרפות מלבד שעובר על האיסור וענשו ידוע, עובר גם כן על "לא יחל".

אי נמי אמרו "ככל היצא מפיו יעשה" כפי הדין [ס"י רכ"ט ס"א] נדר שהותר מקצתו הותר כולו וכו' יעויין שם. לזה כפל "לא יחל דברו", רוצה לומר אימתי לא יחל דברו וצריך לקיים הנדר, אם לא הותר מקצתו, דהיינו "ככל היצא מפיו", שעדיין לא הותר ממנו כלום, אלא עדיין "ככל היצא מפיו", אבל אם הותר מקצתו, הותר כולו, ואינו עובר על לאו "לא יחל", אבל בנדרי האשה, הופר מקצתו, לא הופר כולו [בס"י רל"ד ס' ל"ן].

אי נמי כפל "לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה" כפי הדין [ס"י ר"ט ס"א] אחד הנודר מעצמו, או שהדירו חבריו, ואמר אמן, או דבר שעניינו כעניית אמן, שהוא קבלה וכו', הרי זה כנודר עצמו, זה שאמר הכתוב "או השבע שבועה", הוא בעצמו "לא יחל דברו", וגם כן אם השביעו אחר וענה אותו "ככל היצא מפיו", רוצה לומר כל לשון היצא מפיו שנראה ממנו שקבל שבועתו, "יעשה", רוצה לומר יעשה ויקיים כמו שנשבע הוא בעצמו.

אי נמי "לא יחל דברו", כפי הדין אמירה לגבוה כמסירה להדיוט, אפילו דלהדיוט צריך קנין, אמירה בלא קנין לגבי הי"ת לא יחל דברו, והטעם "ככל היצא מפיו יעשה", דאמירה לגבוה כמסירה להדיוט.

אי נמי כפי הדין [ס"י רט"ו ס"א] נדרים חלין על דבר מצווה, ושבועה אינה חלה על דבר מצווה, לזאת הכוונה כפל "איש כי ידר נדר לה" דהיינו על מצוות ה' או השבע שבועה גם כן במצוות ה' בשבועה "לא יחל דברו" של הי"ת, דאין השבועה חלה על דבר מצווה, ומה שאמר "לא יחל דברו" דקאי להי"ת סמוכה למאן דסליק מניה, דהשבועה אינה חלה על דבר מצווה, כדאמרן בסימן הנזכר, אבל בנדר "ככל היצא מפיו יעשה", דנדרים חלין על דבר מצווה.

עליו אסור, "לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה", צריך לעשות לו ההתרה ככל היצא מפיו, בין פעם אחת, דהיינו שנשבע פעם אחת, או ב' פעמים, או ג', "ככל היצא מפיו" צריך לעשות לו התרה, אם פעם אחת ההתרה פעם אחת, ואם ב' פעמים ההתרה ב' פעמים, וכן על זה הדרך.

ומה שאמר "לה" כוונתו לומר כפי הדין [ס"י רט"ו ס"א] נדרים חלין אפילו על דבר מצווה, שבועה אינה חלה על דבר מצווה יעוין שם. לזאת הכוונה אמר "איש כי ידר נדר לה" אפילו בדבר מצווה, שהם שייכי לה, שהם מצוות עשה, כגון שאמר, קונם סוכה שאני יושב, לולב שאני נוטל, וכו' הנדרים חלים וצריך לשאול על נדרו אבל שבועה אינה חלה על דבר מצווה שאין שבועה חלה על שבועה והוא מושבע מהר סיני לקיים מצוות התורה לזה לא אמר "או השבע שבועה לה".

אי נמי אסור לידור ואיש כי ידר, רוצה לומר אימתי מותר לנדור "נדר לה", אם יהיה הנדר בשביל ה' על דרך מה שאמרו בהלכות נדרים [ס"י ד"ג ס"ז] שרי ליה לאינש למינדר כדי לזרוזי נפשיה וכו'.

ולשכלי הקל לזה נתכוון בעל הטעמים דשם "אזלא גריש", [נעל ייחוד נדר], ועל תיבת "לה" רביע, לומר איש, מי שהוא איש גבר בגברין הירא שמא יתקפנו יצרו ויתרשל בדבר מצווה ונדר כדי שלא יתרשל, זה נקרא איש, ושם על "כי ידר נדר", "אזלא גריש", לומר אותו הגריש שהי"ת אינו רוצה בנדר ובהתרה שלו, אף על פי שבעלמא נקרא "חוטא" כאמור, ואם יהיה הנדר לה, דהיינו לקיים תורתו, אזל אותו הגריש, ולזה שם על תיבת "לה" רביע, לומר על ידי הנודר לשם ה' "האם רבצת על האפרחים".

אי נמי על פי "הנודר וחזר בו תוך כדי דיבור וכו', לא הוי נדר, והוא שאומר כך בפיו, ואם אמר חזרתי בלבי, לא אמר כלום, לזה אמר "כי ידר נדר לא יחל דברו", ואם אמר בתוך כדי דיבור חזרתי בלבי, לא אמר כלום [ס"י ר"י סעיף ג'], "ככל היצא מפיו" אחר שנדר "יעשה", דווקא יועיל אחר הנדר אם הוציא בפיו דאמר בתוך כדי דיבור "חזרתי במה שנדרתי", אבל אם לא הוציא בפיו, לא אמר כלום, אפילו שאמר חזרתי בלבי, ומה שאמר "לאסור אסר" על פי הדין [ס"י דס"ו ס"ח], יש אומרים דקיימא לן נדרים חלין על

יחל" לרמוז בשעה שמוחלין לו ראשי המטות לא יחל, רוצה לומר לא יחליף דברו לפניהם, דהיינו צריך לפרט הענין שנדר עליו, ואם החליף דהיינו שלא פרט להם הנדר, איך היה במתכנתו, אין התרתן התרה.

ומה שאמר "ככל היצא מפיו יעשה" כפי הדין בסימן הנזכר סעיף ט"ז צריך הנודר [לבא] לפני המתירין ואינו עושה שליח לשאול על נדרו, לזה אמר "ככל היצא מפיו יעשה", "ככל" לרבות על שאלת נדרו, כששואל יעשה הוא ולא שלוחו, לומר שיאמר להם ככל היצא מפיו, דהיינו הוא ישאל ועשה על כל מה שיצא מפיו, הוא ולא שלוחו בכל ענין לקיים נדרו, או להתיר לו ראשי המטות.

ומה שאמר "אשר אסרה על נפשה" באשת איש, דדי במה שכתב "בנעריה אשר אסרה על נפשה", לא קשה מידי, דמה שכתב בנעריה צריכה לגופה. ומה שאמר באשת איש כפי הדין בהלכות נדרים [סי' רל"ד סי' נ"ה] אלו נדרים שהבעל מפר נדרים שיש בהם עינוי נפש, ודברים שבינו לבינה, אלא דברים שיש בהם עינוי נפש כשמתירם לה מותרים לעולם, ודברים שבינו לבינה כל זמן שהיא תחתיו, לזה אמר "אם ביום שמע אישה וגו' אשר אסרה על נפשה" לרמוז לנדרים עינוי נפש, "אם הניא והפר אותם אישה וה' יסלח" מכל מקום, דהיינו כשמפר לה מופרים לעולם. אי נמי מה שאמר באשת איש "אשר אסרה על נפשה" כפי הדין בסימן הנזכר [סי' ס"ג] נדרה מב' ככרות, אחת מצטערת עליה, ואחת אינה מצטערת עליה, אם לא תאכלנה והפר לשתייהם, על אותה המצטערת עליה חלה ההפרה, ולא על אותה שאינה מצטערת עליה, לזה אמר אשר אסרה על נפשה דהיינו על הככר שמצטערת עליו, דהיינו שיש לה עליו עינוי נפש אם לא תאכלנו אם הפר לה בעלה וה' יסלח לה, ומופר לה, אבל הככר שאינה מצטערת עליו, ואין עינוי לנפשה בו אם הפר לה בו, אינו מופר.

ומה שכתב "וכל שבעת אסר לענת נפש" לרמוז האמור, "כל נדר וכל שבעת אסר", אם הם לענת נפש, הככר שיש לה ענת נפש אם לא תאכלנו, "אישה יקימנו ואישה יפרנו" לאפוקי הככר שאין לה ענת נפש אין רשות לבעלה.

אי נמי הכפל "איש כי ידר נדר לה" רוצה לומר אפילו שאמרו רז"ל בהלכות נדרים דאסור לנדר, ואם נדר נקרא רשע וחוטא, הי"ת נתן לנו תרי"ג מצוות, ואיש כי ידר נדר לה' לקיים מצוות עשה או השבע שבועה לאסור אסר מצוות לא תעשה, דהיינו שמא יתקפנו יצרו ויתבטל ממצוות עשה, ויעבור על מצוות לא תעשה, ולזה נתכון "כי ידר נדר לה" לשם ה', דהיינו לעשות מצוות עשה, או לאסור אסר, דהיינו לאסור המצוות שהם אסורים לעשות, שהם מצוות לא תעשה, ומגמת פניו "לא יחל דברו", רוצה לומר כדי שלא יחל דברו קאי להי"ת שצוה לקיים תרי"ג מצוות אמר הכתוב אני מבטיחו לזה "ככל היצא מפיו יעשה".

אי נמי כפי הדין [סי' רס"ו סעיף ב'] אם נדר להתענות זמן ידוע ואירעו בו שבתות, וימים טובים, וראשי חרשים, חל הנדר עליהם וכו', ובסעיף ג' אמר במה דברים אמורים? כשקבלו בלשון נדר ממש, כגון שאמר קונם אכילת ימים כך וכך וכו' אבל אם הוציאו בלשון קבלת תענית, שאמר הריני בתענית ימים אלו, אינו דוחה לא שבת ולא יום טוב, לזאת הכוונה כפל "איש כי ידר נדר" וזה הנדר נוגע לה', שצוה לענג שבת, אינו חל עד שיהיה בלשון קונם לאסור אסר, דהיינו הימים שיש בהם איסור להתענות מהם, שאמר קונם אכילת ימים כך וכך, אבל אם אמר בלשון קבלת תענית, הריני בתענית בימים אלו, אינו חל, וזהו כוונתו "איש כי ידר נדר" והנדר הוא בלשון קונם, דהיינו נדר לאסור הענין שהוא אסור לו לעשותו, דאמר קונם אכילת ימים אלו, ואירע בהם שבת ויום טוב, בזה "לא יחל דברו", אבל אם אמר בלשון קבלה, אינו חל, ואינו צריך לא פתח ולא התרה.

אי נמי מה שאמר שלא יחל דברו, מנין להם לרז"ל שראשי המטות מתירין, פירש החכם כמה"ר אברהם גדליה המפרש על הילקוט, מאמרו "לא יחל דברו", הוא אינו מוחל ומתיר דברו, אבל ראשי המטות מוחלין ומתירין נדרו ודברו.

ולחוסר ידיעתי כפי הדין [סי' רכ"ח סי' י"ז] קודם שיתירו לו צריך שיפרט להם הנדר, והסכה שבשבילה נדר, ואם לא פרט אין התרתן התרה, לזה אמר "לא יחל דברו" כדפירש החכם הנזכר, הוא לא יחל רוצה לומר אינו מוחל, אבל ראשי המטות מוחלין, אמר "לא

הויה ועמידה בלבד, והם מאליהם ימסרו בידכם. ה' מה היא נקמת בני ישראל, ומה היא נקמת ה'?' ו' למה הי'ת אמר "נקם נקמת בני ישראל", ומשה אמר "נקמת ה'". ז' למה חלוצי צבא לא היו כי אם שנים עשר אלף. ח' "וישלח אתם משה אלף למטה" כל זה הפסוק מיותר, דפשיטא לא שלח אותם כי אם משה.

להבין זה נקדים מה שכתוב למעלה

"צרור את המדינים והכיתם אותם כי צוררים הם לכם וגו' על דבר פעור ועל דבר כזבי בת נשיא מדין", קשה והלא לא היתה כי אם כזבי ממדין, כמו שכתבנו לעיל, ולהבין זה נקדים השכר שנתן הי'ת לפינחס, שנתן לו "את בריתי שלום וברית כהנת עולם", מהו זה ברית שלום, וגם כן ברית כהנת עולם מהו, ומה שייכות לזה השכר עם הקנאה שנתקנא?

אלא הכוונה היא שפינחס תקן ב'

עניינים, א' להי'ת, וא' לישראל, להי'ת ידוע הוא שהי'ת מתקנא על עבודה זרה, כדכתיב [שמות כ. ה] "לא תשתחוהו להם וגו' כי אנכי ה' אלהיך אל קנא" לא נזכרה קנאת השם בכל המצוות כי אם בעבודה זרה, ולא נענשו במגפה כי אם על עבודה זרה, ואפילו שבידם גם כן זנות מואב, חרון אף אינו כי אם על עבודה זרה, כדכתיב [במדבר כה. ה] ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם וגו' הנצמדים לבעל פעור", משמע שלא הקפיד כי אם על עבודת פעור, ולא על הזנות, ומזה מוכח מה שאמר הכתוב [שם כה. ג] "ויחר אף ה' בישראל" לא קאי כי אם על מה דסמיך ליה, שהיא עבודת פעור, ולא קאי על "ויחל העם לזנות אל בנות מואב" [שם כה. א], והטעם שלא הקפיד על הזנות של בנות מואב סברו כסברת זמרי, שאמר למשה, בת יתרו מי היתירה לך? שבשעת נישואין אינה גיורת, והותרה לו, גם כן בנות מואב מותרים ואינם בני עונשים עליהם, שאין עונשים כי אם אחר ההתראה, ובאותה שעה לא היתה מי שהתרה בהם על זנות בנות מואב, ולזה לא נענשו כי אם על עבודת פעור, שהיו מותרים ועומדים על עבודה זרה ונענשו עליה בעגל, ולזה "ויחר אף ה' בישראל" על עבודה זרה דווקא, ולא על בנות מואב.

אבל בכזבי אפילו שהיא אחת בלבד,

מאחר שהתרו בהם עליה, שהביא אותה לפני משה ולפני כל העדה, ואמר לו משה אסורה לך, אין לך התראה גדולה

ומה שאמר אלה החקים אשר צוה ה' בין איש לאשתו בין אב לבתו, לא

קשה למה לא אמר התרה של יחיד מומחה ושל ג' הדיוטות, התרה של יחיד מומחה או ג' הדיוטות, כבר כתיב עליה "זה הדבר אשר צוה", ופירש"י ז"ל "זה" מיעוט הוא, לומר שהחכם בלשון התרה ובעל בלשון הפרה. ולזה לא כתב כאן כי אם ההפרה של בין אב לבתו, ובין איש לאשתו, אבל התרת החכם, מאחר שכתבה באומרו "זה הדבר" כאמור, למה לו לכתבה עוד?

ומה שכפל "אם הפר יפר" כפי הדין

[סימן רל"ז סי' כ"ט] הבעל מפר לשתי נשיו כאחת, לזה כתב "אם הפר יפר" קאי לשתייהם.

אי נמי מה שכתוב "כי ידר נדר לה" כוונתו

לומר, אסור לו לידור, ואם קרא מקרה ועונו גרם עד כי ידר נדר, בדיעבד, לה' אפילו נשבע בהזכרת השם מתירין לו.

כפי כל האמור הי'ת חלק כבוד לנשיאים

ולזה הי'ת חלק כבוד לישראל ואמר למשה "נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים" [במדבר לא. ב], שמחל על כבודו ואמר למשה נקם נקמת בני ישראל.

אבל משה אמר לישראל לתת נקמת

ה' במדין. מאחר שבא לידי זה הענין, נאמר בו מה שחנני האל, וכדי להבין צריך להקשות, א' עיקר הזנות היה בבנות מואב, כדכתיב "ויחל העם לזנות אל בנות מואב" [במדבר בה. א] וכזבי אחת היתה ממדין ופרסמה הכתוב, ורש"י ז"ל פירש שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה וכו', אבל מדינים נתערבו על ריב לא להם, דבר אחר מפני ב' פרדות טובות וכו'. ב' מהו כוונתו באומרו "אחר תאסף אל עמיק" [במדבר לא. ב] והחכם כמה"ר יאשיהו פינטו כתב, אמר לו הקב"ה אתה נתעצלת בהריגת זמרי, ולא רצית למסור נפשך על הריגתו, כמו שעשה פינחס, סוף סוף מיתתך תלויה במלחמת מדין, ולא עוד אלא שמתחלה היתה המיתה ספק, אבל עכשיו על ידי שנתעצלת המיתה ודאי, סמוך לנקמת מדין תאסף אל עמיק. ג' "וידבר משה אל העם לאמר" תיבת "לאמר" מיותרת. ד' "ויהיו על מדין" אמרו ויהיו אין לה שחר, והחכם הנזכר פירש אמר להם משה "החלצו מאתכם אנשים לצבא" לא להלחם, שה' ילחם לכם, אלא "ויהיו" רוצה לומר תהיה להם

שהחטיאו את ישראל בעבודת פעור, ולזה "אלף למטה" שהם י"ב אלף, וזה דומה קצת לכשהקדימו ישראל "נעשה" ל"נשמע" ס' רבוא קשרו לכל אחד ואחד ב' כתרים, וכשחטאו נכפלו לק"ך רבוא, גם כן בכאן כשחטאו ועברו על התורה שיש בה כ"ד קישוטי כלה, מתו כ"ד אלף, שיומו של הי"ת אלף שנה, וכשנתנו ומסרו נפשם לנקום נקמת ה' במדין י"ב אלף כנגד שבטי יה וכדומה לקדימה, שתוצלחו ס', ובעוונות בעונש ק"ך כפלים, לזה גם כן בעונש כ"ד אלף, ובהצלחה י"ב, על דרך ההצלחה של הקדימה ס', ובעונש כפלים, ולזאת הכוונה אמר הכתוב מי שלח אותם משה, ומשה יודע בזה כשהיו הגונים וראויים ס' רבוא, וכשחטאו כפלים המחבלים, לזה כשראה במחבלים שהשחיתו כ"ד אלף מישראל, עכשיו כשמסרו למות נפשם ועשו תשובה לקח י"ב בדקדוק.

וצריך להבין למה במלקוח אמר [שם לא כח] "והרמת מכס" וגו', למה המכס הניתן לאלעזר הכהן אחד מחמש מאות, והמכס הניתן ללוים אחד מחמשים?

אלא ידוע הוא למה בקריאת תרומה תרי ממאה, וידוע הוא שיומו של הקב"ה אלף שנה, כפי זה התרומה כשנקראת על שם הכהן שהוא בשר ואם תרי ממאה, וזה המכס אפילו שנתן לאלעזר הכהן מאחר שנקרא על שם ה' כדכתיב "והרמת מכס לה" תרי לאלף. וכדומה ליום של בני אדם הוא יום לגבי הי"ת אלף, כך גם כן התרומה כשנקראת לאדם תרי ממאה, וכשנקראת לה' יתברך, שנים לאלף. ומזה הטעם המכס שניתן ללוים אחד מחמשים.

ידוע הוא המעשר לוקח אותו הלוי ומעשר מן המעשר לכהן, ולזה כשתחשוב בדקדוק מכס של חמש אלפים לאלעזר הכהן, שלוקח אחד מחמש המאות הם עשרה, והמכס של חמשת אלפים הם מאה, אחד מחמשים לכל אלף עשרים, ולחמשת אלפים מאה.

כפי זה המכס של אלעזר הכהן הם עשר מהמכס של הלוים, ולזה מכס אלעזר הכהן אחד מחמש המאות, ומכס הלוים אחד מחמשים, מעשר מן המעשר, אלא בשאר מעשר של הכהנים מעשר מהמעשר מלגאו, וזה מעשר מלבר, והטעם שהחמירו בו ליקח אלעזר הכהן מעשר מלבר לפי רוב קדושתיהו, שנקרא על שם ה', כדכתיב "והרמת מכס לה" ודייק ותמצא קל.

מזה, ולזה נענשו עליה, ולזה אמר הי"ת [שם כה, יז יח] "צרור את המדינים והכיתם אותם על דבר פעור ועל דבר כזבי בת צור", אבל בנות מואב אין ראוי לעונשם עליהם, כדאמרן.

כפי זה פינחס השיב החמה מישראל על דבר פעור ועל דבר כזבי, וגם כן על ידי שהרג זמרי נתבטלה מאליה עבודה זרה שהיו עובדים על ידי הזנות, ולזה אמר הכתוב [שם בה יא] "פינחס בן אלעזר השיב את חמתי מעל בני ישראל", כפי זה עשה תועלת גדולה לישראל, וגם כן בטל קנאת ה' של עבודה זרה, וזהו בקנאו את קנאתי של עבודה זרה, דאילו לא הרג זמרי היו עובדים עדיין עבודה זרה, שהי"ת מתקנא עליה, ולזה כנגד קנאת ה' נתן לו את בריתי שלום הרמוז למבשר של ביאת משיחנו כאמור במקומו בפרשת פינחס, וכנגד התועלת שעשה לישראל שהשיב החמה, "ונתתי לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם", [שם כה יב] ליהנות מישראל במתנות כהונה, לזה כפל "תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל", רוצה לומר, הנני נתן לו את בריתי שלום שכר "אשר קנא לאלהיו", וברית כהנת עולם שכר "ויכפר על בני ישראל", ולזה "צרור את המדינים והכיתם אותם על דבר פעור ועל דבר כזבי בת נשיא מדין" שחרה ה' בם ומתו מישראל כ"ד אלף, ולזה אמר [שם לא ב] "אחר תאסף אל עמיך", לומר הטעם שנענשו גם כן על כזבי, שהביאה לפניך ולפני כל העדה ואמר לך, צפורה מי התירה לך, ואזיל סומקא ואתי חורא, ומאחר שנתביישת על ידי המדינים, נקם נקמת בני ישראל אתה בעצמך, ואחר תאסף, רוצה לומר לא תאסף כי אם אחר שתעשה נקמתך בהם.

וידבר משה אל העם לאמר" מה שאמר "לאמר" כפשוטו, שהקב"ה תלה מיתתו בנקמת מדין, לזה אמר "ויהיו על מדין", מה שאמר "ויהיו" לומר שיש שני מיני תשובה, אחת זדונות נעשו לו כשגגות, ואחת זדונות נעשו לו כזכיות, והם בעוונות עבדו עבודת פעור, וכפרו בהי"ת, וחייבים מיתה, וכשיעשו מלחמה עם המדינים וימסרו עצמם למיתה על ידי המלחמה, נמחל להם אותו העוון שהיו חייבים עליו מיתה, ואין לך תשובה והויא גדולה לישראל על ידי עוון פעור השייך להי"ת, ולזה אמר "ויהיו על מדין", שנעשה להם הויא גדולה בזה שמסרו עצמם למלחמה על ידי קדושת שמו, שכפרו בו בעבודת פעור, ולזה לשמחם בזה שהוא לכפרת עונם אמר להם "לתת נקמת ה'" שנקמת ה' היא

ולדורות, כפי זה לא חלק להם כי אם בד' זמנים, מצרים, ומדבר, ומצרים ולמדבר, דהרי כתוב בהם בהדיא שחלק כבוד לזקנים תנו לירושלם ולדורות, כפי זה לא חלק להם כי אם בד' זמנים, מצרים, ומדבר, וירושלים, ולדורות, אבל לעתיד לבא לא חלק להם, לזה בא רבי שמעון ואמר אף לעתיד לבא חלק להם כבוד, דמה שלא נרמז בתורה נרמז בנביא "נגד זקניו כבוד" וכו', ומה שהקדים פסוק "אספה לי" הנאמר במדבר קודם "לך ואספת" הנאמר במצרים, לומר שהי"ת חלק כבוד לזקנים הוא בעצמו כביכול, מלבד ישראל שחלקו להם כבוד, שנאמר "אספה לי" איני אומר על ישראל לחלוק להם כבוד דווקא "אספה לי", אמרו לי, אני חולק להם כבוד, ומכל שכן ישראל, וכיוצא בו זה הכתוב מוכיח גם כן על פסוק הנאמר במצרים "לך ואספת את זקני ישראל" כאלו אמר "לך ואספה לי את זקני ישראל", ולזה הקדים "אספה לי" הנאמר במדבר לפסוק "לך ואספת את זקני ישראל" הנאמר במצרים.

ואמר כיוצא בו לכוונה הנזכרת למימרא שהי"ת חלק להם כבוד הוא בעצמו, ומכל שכן ישראל, אבל שני פסוקים האחרים מובן מהם שהי"ת חלק להם כבוד בלי שום ראייה, פסוק "אל משה אמר עלה אל ה'" "אל ה'" דייקא, מובן ממנו שהי"ת הוא בעצמו חלק להם כבוד, "ויהי ביום השמיני קרא משה" על פי הדיבור מובן ממנו שהי"ת הוא בעצמו חלק להם כבוד, אבל פסוק "לך ואספת את זקני ישראל" שאין מובן ממנו שהי"ת בעצמו חלק להם כבוד, הוצרך להקדים "אספה לי" המובן ממנו שהי"ת חלק להם כבוד, מאמרו תיבת "לי" כאמור, ואמר וכיוצא בו "לך ואספת", ר שמעון בן יוחאי אומר, ואף לעתיד לבא הי"ת בעצמו חלק להם כבוד, ומכל שכן ישראל שנאמר "נגד זקניו כינוי להי"ת, ולא אמר נגד זקנים. הי"ת יאיר עינינו בתורתו, ויתן בלבנו אהבתו ויראתו, אמן כן יהי רצון.

כפי כל האמור הי"ת חלק כבוד לישראל כדכתיב "נקם נקמת בני ישראל", וחלק כבוד לנשיאים אפילו שאינם בני תורה, כדכתיב "וידבר משה אל ראשי המטות" ללמדם תחלה, ואח"כ לכל בני ישראל, וגם כן יחיד מומחה אפילו שהוא בקי וחכים מתיר הנדר, ואם אין יחיד מומחה ג' הדיוטות, שהי"ת חולק כבוד לזקנים.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, לא במקום אחד ולא בשני מקומות את מוצא שהקב"ה חולק כבוד לזקנים, אלא בכל מקום וכו', וכדי להבין צריך להקשות א' למה אמר בלשון שלילה, לא במקום אחד ולא בשני מקומות, היה לו לומר את מוצא שהקב"ה חולק כבוד לזקנים וכו'. ב' "אספה לי שבעים" כתוב כשהיו במדבר "ואספת את זקני ישראל" כתוב כשהיו במצרים ולמה הקדים פסוק "אספה לי" לפסוק "ואספת את זקני ישראל"?

אלא הכוונה היא על דרך מה שאמרו בגמרא במסכת בכורות [דף ה סוף ע"ב] למה נאמר "פטר חמר תפדה בשה" ב' פעמים, ותרצו א' צריכה לגופה, דווקא פטר חמר תפדה ולא פטרי סוסים וגמלים, שהייתי אומר פטר חמור תפדה בשה דווקא, אבל פטרי סוסים וגמלים בכסף, ובכל דבר, לכך נאמר "פטר חמר תפדה בשה", אם אינו ענין לפטרי חמר תנהו לפטרי סוסים וגמלים שאינם נפדים כלל ועיקר.

לזה אמר בעל המאמר, "לא במקום א' ולא בב' מקומות", כוונתו מצינו שהי"ת חלק כבוד לזקנים במצרים "לך ואספת את זקני ישראל" והב' פסוקים במצרים ובמדבר, אבל בירושלים ולדורות לא מצינו שהי"ת חלק כבוד לזקנים.

וג"כ אני אומר ישראל חלקו להם כבוד, אבל הי"ת מנין לנו שחלק להם כבוד, לזאת הכוונה אמר בעל המאמר בלשון שלילה "לא במקום אחד ולא בשני מקומות הקב"ה חולק כבוד לזקנים", שתאמר דווקא לא חלק להם כבוד, אלא במקום שחלק דהיינו במצרים ובמדבר, אלא בכל מקום, דהיינו בד' מקומות, במצרים, ובמדבר, ובירושלים, ולדורות, דהיינו הם ד' פסוקים, שנים למצרים ולמדבר, וב' אם אינו ענין למצרים ולמדבר, דהרי כתוב בהם בהדיא שחלק כבוד לזקנים תנו לירושלים

פרשת מסעי

"אלה מסעי בני ישראל" [במדבר לג, א] אמר הקב"ה למשה, כתוב המסעות שנסעו ישראל במדבר, כדי שידעו כמה נסים עשיתי להם בכל מסע ומסע. משל למלך שהיה בנו חולה, הוליכו למקום אחד לרפואתו, כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה המסעות, כאץ ישננו, כאן הוקרנו, כאן חששת את ראשך, כך אמר הקב"ה למשה, מנה להם את כל המקומות, לכך נאמר "אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאותם ביד משה ואהרן", ע"כ [במדבר רבה כג, ג].

דבר ידוע הוא מה שאמר התנא [אבות א, ב], על ג' דברים העולם עומד, על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות חסדים, ואמרו "עולם", סובלת העולם כמשמעה, וסובלת גם כן עולם קטן, שהוא האדם, דאין לו קיום ועמידה בעולם אלה על ידי אלו הג' דברים.

אבל צריך להבין למה התנא האחד שמעון הצדיק אמר, תורה, ועבודה, וגמילות חסדים. ורבן שמעון בן גמליאל אמר [שם משנה יח], דין, ואמת, ושלוש, והרב בית יוסף באורח חיים כתב משם הגאונים שבריאת העולם ועמידתה על ידי התורה, והעבודה וגמילות חסדים, ולזאת הכוונה אמר שמעון הצדיק, על ג' דברים העולם עומד, דהיינו כמו שאמרו רז"ל שהיה כביכול בורא עולמות ומחריבם, ולא עמדה העולם ולא נברא כי אם על ידי הג' דברים שהם תורה, ועבודה, וגמילות חסדים, ואחר בריאת העולם אין לה קיום כי אם על ידי דין, אמת ושלוש, ולזה רבן שמעון בן גמליאל אמר דין, אמת ושלוש, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי.

ולחוסר ידיעתי לזאת הכוונה התנא השני הביא ראייה מפסוק [זכריה ח, טז] "אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם", כוונתו לומר אלו הג' דברים צריכין לקיום העולם, דהיינו אחר בריאת העולם שנבראו השערים על ידי אלו הג' דברים יקראו שעריכם, אבל בנוסחא של משנה טבריינית [מן הצד כ' לא הבנתי פירוש של תיבה הזו] אין שם זה הפסוק "אמת ומשפט שלום", והטעם שלא אמרו אותו שזה הפסוק מורה שדברי רבן שמעון

בן גמליאל על קיום העולם כאמור, ולדעתם דברי שמעון הצדיק ורבן שמעון בן גמליאל אחד, תורה ועבודה וגמילות חסדים, הם דין, אמת ושלוש, ותורה היא האמת, עבודה הוא הדין, כמו שאמרו חז"ל אם יש דין למטה אין דין למעלה [תנחומא משפטים ה'].

וידוע הוא מה שאמר החסיד רבינו יונה זלה"ה שכוונת הקרבנות לעורר את האדם לתשובה, וישב מחטאתו בראותו הדין והמשפט שנעשה בבהמה, כאלו אותו הדין והמשפט נעשה בו, ומאחר דנעשה בו למטה, אין דין נעשה למעלה, כפי זה העבודה הוא הדין שאמר רבן שמעון בן גמליאל. גמילות חסדים הוא השלום, שעל ידי גמילות חסדים יהיה שלום בין הנעשה עמו החסד ובין הי"ת, דאלו לא עשה עמו זה החסד היה מתרעם עם הי"ת, ואומר לו פרנסני, מאחר שבראתני, ועל ידי גמילות חסדים נעשה שלום בינינו ובין אבינו שבשמים.

כפי זה הם הם הג', וכל אחד מהם נקט לישנא בדידה, והג' מורים על הבריאה, ועל הקיום, שראינו שבזכות אברהם נבראת העולם, כמו שאמרו רז"ל "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם" [בראשית ב, ז] אל תיקרי בהבראם אלא באברהם [תנחומא ישן בראשית על הפסוק], ואברהם היו בידו אלו מג' דברים, תורה כמו שאמרו חז"ל על פסוק [בראשית כו, ה] וראה שם ברש"י "עקב אשר שמע אברהם" וגו'.

עבודה שהעלה בנו יחידו על גבי המזבח ועקדו, כמו שאמרו רז"ל ששחט בו רוב הסימנים, והכניסוהו לגן עדן ורפאוהו. וגמילות חסדים ידוע הוא. שלום שהיה יושב בפרשת דרכים ומכניס אורחים ומאכילם, ואין לך שלום יותר מזה, שאחר שיאכלו וישתו תובעם בדין ואומר להם תנו לו מה אכלתם, דשל מי אתם אוכלים, עד שיתגיירו ויכניסם תחת כנפי השכינה [סוטה י, ב בר"ד מס, ז].

וכוונת רבן שמעון בן גמליאל שלא אמר כשמעון הצדיק, לומר ולהוסיף השכר דהעושה אלו הג' דברים, תורה, ועבודה, וגמילות חסדים. שידוע הוא שכל צדיק וצדיק יש לו י"ש עולמות, כדכתיב [משלי ח, כא] "להנחיל אהבי יש", אבל יש מי שיושפע יותר מי"ש כמו רבי אבהו כמו שאמרו במדרש רבה, כד דמך רבי אבהו אחוה ליה י"ג נהרי אפרסמון, אמר

אלא מוכרח לומר מה שקראו בשם עבד קאי לגוף, וכך היא כוונת הי"ת "ויאמר לי עבדי אתה" לגוף, שהוא עבד לנשמה לשרתה, שהנשמה היא חלק אלוה ממעל, איני מקפח שכרך, ואף אתה הגוף הנקרא בשם ישראל, ואמר לו ישעיה "ואני אמרתי לריק יגעתי", שהיגיעה שייכא לגוף, וחשבתי בלבי שהגוף כלא חשוב, והיגיעה שלו כלא חשיב, וזה הענין דומה לרבי אבהו שנראו לו הי"ג נהרי אפרסמון והבין מהם שזה שכר הגוף מלבד שכר התורה והמעשה כדפרשית.

ואם תאמר מנין להם שרבי אבהו אמר זה הפסוק הזה שאמרו ישעיה, אלא הכוונה היא שבעל המאמר הוקשה לו בפסוק למה כפל במילות שונות "לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי", וגם כן כפל "אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי", ולמה עם משפטי אמר "ה'" ועם פעולתי אמר "אלהי"?

אלא הכוונה כדפירשתי שהשי"ת אינו מקפח שכר הגוף בין אם הגוף בריא והוא יגע בתורה, בין אם הוא חולה ותשש והוא עושה כח יש מאין ויגע בתורה ה' אינו מקפח שכר הגוף, ולזה כשאמרו שהי"ג נהרי אפרסמון שכר הגוף מלבד שכר התורה ושכר המעשה, אמר "ואני אמרתי לריק יגעתי" יגיעת הגוף בתורה כשהגוף בריא, "ולתהו והבל כחי כליתי" קאי לגוף כשהוא חולה, ואין לו כח ללמוד, והוא עושה כח יש מאין ולומד, אכן "משפטי את ה'" קאי לשכר הגוף לשניהם בריא וחולה, רוצה לומר המשפט שנעשה בי דהיינו יגיעת הגוף וחולה הגוף, ואני לומד ויגע ועושה כוח יש מאין "את ה'", זה השכר של הגוף על ידי שם הרחמים, ופעולתי, דהיינו פעולת התורה והמצוות שכרם "את אלהי" בדין אני לוקח, ולזאת הכוונה כפל ואמר עם "משפטי" השייך לשכר הגוף "את ה'", ועם "ופעולתי" השייך לשכר הנפש שבדין הלומד והעושה יקח שכרו, שאין הי"ת מקפח שכר כל בריה, אמר "אלהי" כדפרשית.

ומה שהקשינו היכן רמוז שרבי אבהו אמר זה, אלא אבהו בחשבון קטן ראשי תיבות של ו'אני א'מרתי ל'ריק יגעתי ל'תהו בחשבון קטן י"ד, רמז שרבי אבהו אמר פסוק זה, וזהו כוונת רבי אבהו, זה אמרתי לריק דווקא, דחשבון רי"ק "י"ש" כמו שאמרו חז"ל, וזה שכר של י"ש שייך לנפש, ואני חשבתי בלבי שיגיעת

אלין דמאן, אמרו ליה דידך, אמר כל אלין דאבהו "ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי, אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי" [ישעיה טז, ח] ע"כ.

ומלבד כמה דקדוקים שהקשו במאמר זה, קשה איך יאמר רבי אבהו, לריק יגעתי וגו', איך עלה בדעתו שאינו שכר חס ושלום? אלא הכוונה היא שרמזו לו בתיבת "ליה" שהי"ג נהרי הם לשכר הגוף שיגע גם הוא בתורה ובמצוות, והוא לא הבין הרמז, ואמר לו אלין דמאן, רוצה לומר שכר המצוות או שכר התורה, שרבי אבהו יש לו תורה ומצוות, וכשאחוו ליה י"ג נהרי אפרסמון לא ידע אם הוא שכר התורה או שכר המצוות, לזה אמר אלין דמאן, אמרו לו דידך, רוצה לומר אינו שכר התורה, ולא שכר המצוות, אלא דידך שכר גופך, רוצה לומר שגופך מיוסר מכל מיני ייסורין, ואתה מקיים התורה והמצוות, אבל שכר התורה והמצוות עיין לא ראתה, לזה אמר לו כל אלין דאבהו, כוונתו לומר כל אלין שכר הגוף, ואני אמרתי לריק יגעתי, רוצה לומר איני לוקח כי אם שכר התורה והמצוות, ואיני לוקח שכר יגיעת הגוף.

וזהו כוונתו באומרו "ואני אמרתי לריק יגעתי, לתהו והבל כחי כליתי", אבל שכר התורה והמצוות חס ושלום איני אומר שהי"ת מקפח שכר כל בריה, והייתי אומר שיגיעת גופי אינו מעלה ואינו מוריד, "אכן" רוצה לומר, אחר שאחוו לי הי"ג נהרי אפרסמון, "משפטי", דהיינו המשפט שנעשה בגופי והייסורין, אני לוקח שכרם "את ה'" רוצה לומר שם הרחמים הוא שנתן לי השכר מפאת חסדיו ורחמיו, אבל "פעולתי", דהיינו פעולת המצווה והתורה שאני פועל ועושה "את אלהי", בדין אני נוטל שכרם.

ואם תאמר זה הפסוק אמר אותו ישעיה, ומנין להם לומר שגם רבי אבהו אמרו? אלא למעלה מזה אמר ישעיה "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר" [ישעיה טז, ג], "ואני אמרתי לריק יגעתי". קשה איך אמר ישעיה שאמר לו הי"ת "עבדי אתה", והלא אמרו רז"ל כתוב אחד [ויקרא כה, נח] אומר "בנים אתם ליה אלהיכם" [דברים יד, א], וכתוב אחד אומר "כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם"? ותרצו כשיהיו עושים רצונו קוראם בנים, ואם אינם עושים רצונו עבדים [בבא בתרא י, א], ואיך אמר ישעיה שקרא אותו עבד, ובפרט שאמר לו "ישראל אשר בך אתפאר", שם ישראל שקאי לצדקיים שמתפאר בהם כביכול הי"ת!

נהרי אפרסמון שזכה להם רבי אבהו, יותר מ"ש העולמות הקצובות לאוהבי השם, והשכל מחייב דעל התורה מתקיימת העולם, שנאמר "אם לא בריתי יומם ולילה" וכו' [ירמיה לג, כה], ואמרו רז"ל [מדרים לב, א] אלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר "אם לא בריתי", וקשה מנין לומר שפסוק "אם לא בריתי" קאי על קיום העולם, והלא משמע ממנו דקאי על הבריאה, דכתיב "לא שמת"?

אלה הכוונה היא על דרך מה שאמרו רז"ל במסכת חגיגה

[יב, ב] ז' רקיעים, ורקיע חמישי נקרא מעון, שבו כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בלילה, וחשות ביום מפני כבודם של ישראל, שנאמר [תהלים סב, ט] "יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירו עמי".

כפי זה חק השמים בלילה לאמר שירה, וחוק הארץ ביום לאמר שירה, זהו

מה שפירש רבי אלעזר בפסוק "אם לא בריתי" התורה הנקראת ברית "יומם ולילה" שהם "חקות שמים וארץ" לאמר בהם שירה "לא שמת", דאם אין קיום לעולם לא תהיה שירה, לא שיר מלאכי השרת של הלילה שבשמים, ולא שיר של ישראל היושבים בארץ שביום, הרי מכאן ראייה שקיום העולם תלוי בתורה, וגם כן קיום העולם תלוי בגמילות חסדים, כמו שדרשו רז"ל, "אמרתי עולם חסד יבנה" [תהלים פט, ג ודאה ילקוט שמעוני על הפסוק] בלשון עתיד, והעבודה גם כן קיום העולם תלוי בה, שעל ידי העבודה מתכפרים עוונותינו, אם כן מה שאמר שמעון הצדיק, על ג' דברים העולם עומד, לא על הבריאה דווקא, אלא אפילו על הקיום, והי"ת אל יאשימני שנכנסתי להכריע בין הרים גדולים, דיש מאן דאמר שהג' דברים שאמר שמעון הצדיק הם היתה על ידם בריאת ועמידת העולם, ולזה אמר על ג' דברים העולם עומד, והג' שאמר רבן שמעון בן גמליאל על ידם תתקיים העולם, ולזה אמר "על ג' דברים העולם קיים", ויש מאן דאמר הכל אחד, כולם לקיום העולם, אלא כל אחד דבר בזמנו, שמעון הצדיק דבר בזמן שהיתה העבודה ורבן שמעון בן גמליאל דבר בזמן חרבן הבית.

ואני הדל והרזה שפל שפלים חסר דעת, איך אני יכול להכריע זאת ההכרעה בין

הרים גדולים, ואני כמלעיג על עצמי, ואומר שמא האמת אתי בכוח דברי חכמים שהכרעתי מהם, ולא סמכתי על שכלי הקל, ואני מתאבק בעפר רגליהם, נשאל מהם מחילה. כפי זה חוק השמים לאמר שירה בלילה, וחוק הארץ לאמר שירה ביום.

הגוף לתהו ובהו כחי כליתי, אכן משפטי את ה' וכו', ואחוו לי מלבד י"ש עולמות הוסיף לו הקב"ה עוד י"ג נהרי אפרסמון, כידוע לבעלי חן.

ומבואר בספר הפרדס בשם הרשב"י ז"ל פעמים נהר בחכמה, ופעמים נהר בבינה, ופעמים נהר בתפארת, ופעמים נהר ביסוד.

ועתה נבא בביאור ענין זה בלי גמגום, פעמים נקרא הבינה

"נהר", ואז נקראת "נהרא דלא פסיק מימיו", לרמוז שלעולם נגיד ולעולם נפיק ולעולם אינו פוסק, ולפעמים היסוד גם כן נקרא "נהרא דנגיד ונפיק" ולפי הענין צריך לדון, אמנם "נהר" סתם נקראת לפעמים ביסוד ולפעמים גם כן בתפארת "נהר דינור" מצד יניקתו מצד הגבורה, ו"נהר פלגיו" מצד החסד הרומז אל ריבוי המים, כמו "פלגי מים" וכו', וגם כן כתב בסוף דבריו פירוש חכמה ובינה נקראים "נהרות" מפאת התפארת, ועליהם נאמר "נשאו נהרות קולם" [תהלים צג, ג].

כפי כל האמור חכמה ובינה ותפארת נקראו "נהר דנגיד ונפיק",

והיסוד לפעמים נקרא "נהר" סתם, ולזה אחוו ליה ג' נהרות נגד הג' הנזכרים "אפרסמון" היא הבינה, כאשר כתוב בספר הקדוש הפרדס, ומזה שהראו לו כי אם ג' נהרות, וראינו שהם ד', חכמה, ובינה, ותפארת, ויסוד, לא אחוו ליה כי אם ג' שהם חכמה, ובינה, ותפארת, דמשמע מהספר הקדוש הנזכר שהג' הנזכרים נגיד ונפיק, אבל לא ביסוד. כך אמר בפירוש החכם הנזכר, "לפעמים נהר סתם ביסוד" עד כאן לשונו.

וכוונתו לומר הוסיף לו הקב"ה י"ג נגד אלו הג' ספירות, שכל אחת כלולה

מעשר, רוצה לומר ג' פעמים עשרה שהם כללות הג' ספירות הנזכרות, "אפרסמון" רמוז לבינה, הרי מובן מזה מלבד הי"ש עולמות הוסיפו לו י"ג נהרי אפרסמון, ולזה בא רבן שמעון בן גמליאל לחדש בלשונו דין אמת שלום ר"ת אש"ד, כוונתו לומר כל העושה ומקיים אלו הג' דברים, יזכה לאשר הנחלים, כמו שזכה רבי אבהו דאחוו ליה י"ג נהרי אפרסמון, מלבד הי"ש עולמות, וכפי זה לא פליגי רבן שמעון בן גמליאל ושמעון הצדיק, אלא דרבן שמעון בן גמליאל בא לחדש שיזכה המקיים אלו הג' דברים לאשר הנחלים, רוצה לומר כל העושה ומקיים אלו הג' דברים יזכה לאשר הנחלים, י"ג

הארץ, כפי דבריו ז"ל מי עושה זה השמים שהוא למעלה ממנו, שעליו כתיב [ישעיה מ, ב] "הנוטה כדוק שמים וימתחם באהל לשבת" ועליו קאי השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו, שתי ידיים, שהוא רמז לעולם הבא שנברא בו המקדש, שיברא בשתי ידיו, מי מגיד זה?

הרקיע הידוע העליון שהוא ערבות שהוא עליון על הכל, שיש בו כל הטובות שבעולם הבא, גנוזי חיים, גנוזי שלום, גנוזי ברכה, טל חיים, וכאלה רבות, וכסא הכבוד, כפי זה צריך הכנה גדולה, ולזה המקדש של זה העולם ביד אחת, אבל של לעתיד לבא שתי ידיים, שהם עשר אצבעות הרמוזים לי ספירות שנזכה להשפע מכל העשר הנברא בהם המקדש של לעתיד לבא, ולזה כפל במילות שונות ואמר עם השמים שהוא למעלה ממנו "מספרים כבוד אל" במה שנכנסים לתיקם, ועליו קאי "אין אומר ואין דברים" כדפירש"י ז"ל, ועם הרקיע דקאי על הרקיע העליון כאמור אמר "מגיד הרקיע" שמגיד לנו זה על ידי הטובות שניתנו בו.

יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוזה דעת, קאי לרקיע החמישי הנקרא מעון, שבו כתות מלאכי השרת אומרות שירה בלילה, וחשות ביום מפני כבודן של ישראל, שנאמר "יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי", לזה אמר באיזה ענין יזכו ישראל לעולם הבא ולבית המקדש שיברא בשתי ידיו של הי"ת במה שמתפללים ולומדים ומשבחים להי"ת, ולזה אמר במה שביום ליום יביע אומר של התורה ושל התפלה, והכפל להורות שלא יתבטלו מזה בכל יום ויום, ויזכו להיות קדושים, וילך מהם החומר העכור ויהיו דומים למלאכי השרת, שהחוק שלהם לילה ללילה יחוזה דעת, והכפל שבכל לילה ולילה יחוזה, שכולם דעת, שאין להם נפש הבהמית, ולזה לא אמר כי אם ג' רקיעים, לרמוז לישראל האמור כדי להחזיק ביראת ה' שאלו הג' רקיעים מלמדים לאדם יראת ה'.

ואחר שפירש לנו התועלת של השמים שלמעלה ממנו באמרו "אין אומר ואין דברים" שמספרים כבוד אל במה שנכנסים לתיקם כאמור, ומתוך כך מספרים הבריות כבוד אל, ומודים ומברכים על המצוות כאשר פירש"י ז"ל, וגם כן התועלת הנמשך לישראל מהרקיע החמישי שבו כתות מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה וחשות

ובזה נבין מה שאמר דוד [תהלים יט, ב ואילן] המלך "השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע" וגו', קשה א' כפל "השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע" במילות שונות. ב' למה עם השמים אמר "מספרים כבוד אל", ועם הרקיע אמר "מעשה ידיו מגיד הרקיע". ג' "יום ליום יביע אומר", למה אמר ביום "יביע אומר" ובלילה אמר "יחוזה דעת". ד' אמרו "אין אומר ואין דברים" מהו כוונתו בזה, ורש"י ז"ל פירש אינם מדברים עם הבריות וכו', מנין להם זאת הכוונה בפסוקים.

אלא הכוונה היא ידוע הוא למה היר נקראת "יד", מפני שיש בה י"ד פרקים, ו"אדם" דכתיב בו [בראשית ט, ו] "בצלם אלהים עשה את האדם". ועשה באדם שתי ידיים שהם י' אצבעות כנגד י' ספירות, וידוע הוא שלא נהיו מושפעים מהעשר כי אם לעתיד לבא, כשיהיה ה' אחד ושמו אחד, ולזה השתי ידיים יש בהם כ"ח פרקים, לרמוז "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים" [תהלים קיא, ו], ופירש"י ז"ל כתב לישראל מעשה בראשית, להודיעם שהארץ שלו ובידו להושיב בה מי שירצה, דהיינו ישראל. [רש"י בראשית א, א].

ובזה נבין מה שכתוב "השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע" וגו'. ידוע מה שאמרו בגמרא במסכת חגיגה [יב, ב], אמר ריש לקיש ז' רקיעים הם הא' וילון, ואינו משמש כלום, נכנס שחרית ויוצא ערבית, נכנס שחרית לתוך תיקו והאור נראה, ומחדש בכל יום מעשה בראשית, שנאמר "הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת" [ישעיה מ, כב], זהו מה שכתוב "השמים מספרים" שהוא משמים הנקרא וילון, שהוא קרוב אלינו "מספרים כבוד אל", במה שנכנסים לתיקם כאמור, ועל ידי שנכנס מחדש מעשה בראשית.

ואפשר לפי חוסר ידיעתי לזה נתכוון רש"י ז"ל שאמר השמים מספרים כבוד אל, המשורר עצמו פירש הדבר, "אין אומר ואין דברים", אינם מדברים עם הבריות, אלא מתוך שבכל הארץ יצא קום ומאירים לבריות, דכוונתו מאירים לבריות במה שנכנסין לתיקם כאמור, והשלים רש"י ז"ל דבריו, ומתוך כך מספרים הבריות כבוד אל ומודים ומברכין על המאורות. "בכל הארץ יצא קום", פירש"י ז"ל קו השמים שהם נמתחים על פני כל

ועדיין צריך להבין מה בא להודיענו שהיו בארץ מצרים ויצאו, אמר משל למלך וכו', להבין זה נקדים מה שאמרו רז"ל [נברכות ס. ב.], כל מאן דעבדי מן שמיא לטב, וגם כן אמרו [תהלים צא. טו] "עמו אנכי בצרה" דתיבת צר"ה צד"י תוכה ד', רי"ש תוכה י' ה"א א', הם ט"ו, הרי בתוך תיבת צרה שם י"ה, לזה אמר הכתוב "עמו אנכי", והראיה שמי י"ה בתוך צר"ה, לומר בכל מקום שגלו, שכינה עמהם.

ובזה נבין המשל שהי"ת גזר אומר התורה תנתן לאלף דור, והי"ת כשראה שאי אפשר לקיום העולם בלי תורה הוריד אותם למצרים, דאותו השעבוד המר ואותה הצרה לכפרת עונם, ויעתקו מהמות לחיים, שהיא התורה, שהיא עץ חיים, כדכתיב "בהוציאך את העם" וגו' [שמות ג. יב] והשכינה עמהם כאמור "עמו אנכי בצרה", לזה אמר משל למלך שהיה בנו חולה, והוליכו למקום אחד לרפאותו, הוא בעצמו, כך בנמשל ישראל היו חולים, דשאינם ראויים לתורה, והוליכם הי"ת למצרים לרפואתם והי"ת עמהם, דכתיב "עמו אנכי בצרה", והוציאם מארץ מצרים כשנתכפר עונם להחזירם לארץ כנען, ובמשל אמר כיון שהיו חוזרין התחיל למנות, ובנמשל כיון שהיו חוזרים רוצה לומר לא הוכר החזרה לארץ ישראל אלא במסע האחרון, דראינו המסעות לא היו כי אם מ"ב מסעות ולמה מ"ב בדקדוק?

ידוע הוא שהי"ת יסד את העולם ביד אחת, שנאמר [ישעיה מו. ג.]

"אף ידי יסדה ארץ". והמקדש לעתיד לבא בשתי ידיים כדפרשית לעיל, ולזה הי"ת רצונו אחר י"ד מסעות יחזיר אותם לירושלים, דהיינו רצון הי"ת לומר שעולם הזה נבראת ביד אחת, והמסעות י"ד, כדי שידעו הנסים שנעשו להם בכל מסע ומסע, שעל ידי אותם הנסים יאמינו בהי"ת וידבקו בו ותתקיים העולם הנבראת ביד אחת.

ועל ידי עוון המרגלים לא זכו ליכנס לארץ אלא אחר כ"ח מסעות אחרים רמז למקדש שלעתיד לבא הנברא בשתי ידיים שהם כ"ח פרקים, שעל ידי הנסים שנעשו להם באותם המסעות יכירו וידעו גבורת הבורא וידבקו בהי"ת, ויזכו לירושלים לבית קדשנו ותפארתנו, על דרך מה שאמר הכתוב "כח מעשיו הגיד לעמו", דהיינו כ"ח פרקים, מעשיו דהיינו המעשה והנסים שנעשה לעמו על ידי אותם הנסים שהגיד לעמו

ביום, במה שביום ליום יביע אומר של התורה ושל התפלה, חזר לבאר מה שהגיד לנו הרקיע הז' שהגיד לנו כל הטובות שלעתיד לבא כאמור.

וזה אומרו "והוא כחתן יוצא מחופתו", הי"ת כביכול, ובאותה שעה נזכה לתורה תמימה פשט וסוד, שבזה העולם לא זכינו כי אם לפשט, ואינה נקראת תורה תמימה, אבל לעתיד לבא נזכה לתורה תמימה פשט וסוד, ועל ידי זה נזכה לתחיית המתים, דזכות התורה התמימה משיבת נפש, הנפש תשוב לגוף, ופקודי ה' ישרים משמחי לב.

כפי כל האמור העולם הזה נבראת ביד אחד, אבל מקדש של חיי עולם הבא בשתי ידיים.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו וזה לשונו, "אלה מסעי" אמר הקב"ה למשה, מנה כל המסעות שנסעו ישראל במדבר כדי שידעו כמה נסים עשיתי להם בכל מסע ומטע וכו', כדי להבין צריך להקשות א' מה הוקשה לו בפסוק "אלה מסעי" עד שדרשו כל זה. ב' למה הוצרך למשל. ג' המשל אינו דומה לנמשל, דבמשל אמר הוליכו למקום אחד לרפאותו ואיך יוצדק זה בנמשל. ד' אמרו התחיל אביו למנות את המסעות, ובנמשל אמר למשה למנות. ה' אמרו התחיל אביו למנות, היה לו לומר אביו מנה כל המסעות, דאמרו "התחיל" התחיל ולא מנה כל המסעות, ובנמשל אמר מנה משה את "כל" המסעות.

אלא הכוונה היא דבעל המאמר הוקשה לו "אלה מסעי" א' למה צריך עוד למנותם, הרי כבר כל המסעות נאמרו כל מסע ומסע במקומו. ב' מהו כוונת הכתוב "אלה מסעי". ג' מה באה להודיענו באמרו "אשר יצאו מארץ מצרים". ד' אמרו "ביד משה ואהרן" מהו כוונתו בזה?

לזה אמר בעל המאמר מה שהוצרך ל כ ו ת ב ם ולמנותם אמר הקב"ה למשה כתוב כל המסעות כדי שידעו כמה נסים עשיתי להם בכל מסע ומסע, וכל זה שעשיתי להם מרוב האהבה והחבה שהם נקראו בני ישראל ולא בני יעקב.

לתת להם נחלת גוים, כפי זה החזרה לא נראית ולא נתקיימה כי אם במסע האחרון.

לזה אמר כיון שהיו חוזרין, רוצה לומר כשנראה והוכר שהיו

חוזרין התחיל למנות, בכאן ישננו, בכאן הוקרנו וכו', משמע מאמרו התחיל דהיינו הוא התחיל, ומסתמא אמר לשלוחו מנה כל המסעות, ובנמשל אמר הי"ת "אלה מסעי בני ישראל" מסעי בני ראשי תיבות מ"ב, זהו כוונת הי"ת באומרו "אלה מסעי" דנראה כמתחיל, ואמר למשה כתוב כל המסעות, לכך כתיב אלה מסעי, דהתחיל למנות במשל וגם כן "מארץ מצרים", כוונתו ישראל היו חולים שלא היו ראויים לקבלת התורה, והולכים לארץ מצרים לרפואתם כאמור.

ולזאת הכוונה כתיב "מארץ מצרים, וגם כן ביד משה ואהרן", כוונתו

לומר אפילו אם נאמר שהמשל לא מנה כי אם המלך, ובנמשל אמר למשה כתוב, אל תתמה, דמשה הוא במקום המלך שבמשל, דבמשל המלך צודק בו הכתיבה, ולזה הוא כתב המסעות, אבל בנמשל המסעות על ידי משה, ולזה הכתיבה צודקת במשה יותר מהי"ת, ולזה אמר הכתוב "ביד משה ואהרן", דהיינו כל המסעות היו על ידי משה ואהרן, ואלו היה אהרן עדיין חי היתה הכתיבה על ידי שניהם, ומאחר שאהרן נסתלק ומשה עדיין חי, לזה הכתיבה על ידי משה, שעל ידו כל המסעות, וכדומה למשל שכל המסעות היו על ידי המלך בעצמו.

ובבעו ובמטו ממנו יתברך כשם שזכני האל לכתוב ארבע ספרים,

אע"פ שאיני כדאי והגון, שאני אויל חסר דעת רמה ותולעה, וחנני האל שכל ודעה ובינה לפי רוב רחמיו וחסדיו, כך יזכה ליתן לי דעה ובינה והשכל להשלים ספר דברים, אמן כן יהי רצון.

ספר דברים

כל ישראל, מהו כוונתו באמת? "אלה הדברים" היה לו לומר "ידבר משה אל כל ישראל?"

אלא כוונתו לומר בכל אלו הדברים שדבר משה אל כל ישראל שהם בערבה במדבר, שהם דברי תוכחות, המקומות שהכעיסו לפני המקום, כדפירש"י ז"ל, היו ראויים עליהם מלקות חשבון "אלה" כאמור, ולזאת הכוונה אמר הכתוב "על אלה אני בוכיה" [איכה א, טו], רוצה לומר על תיבת "אלה" שאמר משה לישראל כדי להוכיחן "אלה", שהם חייבים על כל ההכעסות כי אם מלקות דווקא.

ובעוונות בזה הזמן קרה לישראל כל אותו המקרה הרע, "עיני עיני ירדה מים" [איכה טו], כמו שאומר לאביו ולאמו אם יארע לו צער "בכו עלי על הצער שאני בו", על דרך מה שאמר הרב בעל הפרדס, כי "עין בעין" הם "התפארת והמלכות", שניהם נקראים "עין", ולזה אמרה כנסת ישראל "על אלה אני בוכיה" על תיבת "אלה" שאמר משה, על כל ההכעסות אינם חייבים כי אם מלקות, וגם כן "עיני עיני" עיני שהיא ה"תפארת", שהוא "יעקב", עיני שהיא ה"מלכות", שהיא השכינה, "יורדה מים", אינם דמעות, שיעקב אבינו אחר שעבר עליו צער גדול בנים, והשכינה "עמו אנכי בצרה" [תהלים צא, טו], צערם גדול, שראו כל הצער שעבר עלינו, ולזה "עיני" שהיא התפארת, שהיא יעקב אבינו, ו"עיני" שהיא ה"מלכות אמנו", כשיראו הצער שעבר עלינו "יורדה מים" ולא דמעות.

כי רחק ממני מנחם שהוא משה רבינו [איכה טו], שכמה תפלות היה מתפלל לה' יתברך "וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו" [שמות לב, יח], וזהו מה שאמר "משיב נפשי" [איכה טו], דהיינו אחר שיגזור האל לכלותנו, על ידי התפלות שהוא מתפלל מבטל גזרת האל, ו"משיב נפשי", ועכשיו בעוונות היו "בני שוממים" [שם], והטעם "כי גבר אויב" [שם], בזמן משה היה האויב חלש, ובזה הזמן "גבר אויב".

ובזה נבין מה שאמרו במדרש איכה, אמר רבי עקיבא כליל ט' באב נכנס אברהם לבית קדשי הקדשים אחזו הי"ת בידו והיה מטייל בו ארוכות וקצרות, אמר לו הקב"ה "מה לירידי בביתי" [ירמיה יא, טו]? אמר לו, רבוני, בני היכן הם? אמר לו, חטאו והגליתם בין האומות, אמר לו, לא

"ואדם אין לעבר את האדמה" [בראשית ב, ה] לא נברא האדם אלא לעמל, אם זכה הוא עמל בתורה, ואם לא זכה הוא עמל בארץ. [בראשית רבה י, ה] ע"כ.

דבר ידוע הוא מה שאמר הכתוב "ארבעים יכנו לא יסיף" [דברים כה, ג], דהיינו מי שעבר על לאו מלאוי התורה מכין אותו ט"ל, והטעם שמכין אותו ט"ל בדקדוק כשחטא ועבר על לאו נכנס בכלל "ארור אשר לא יקים" [דברים כו, כ], ו"לט" הוא לשון קללה, וכשחזר בתשובה אותה הארירה שהיא "לט" נהפכה להיות "טל" שהחיה ישראל כששמעו "אנכי" [שמות כ, ב] ו"לא יהיה לך" [שם ג] מפי הגבורה ומתו, וירד עליהם טל חיים וחיו.

אבל צריך להבין מנין להם לרז"ל לומר דהמלקות דווקא ט"ל, והכתוב אומר "ארבעים יכנו", ורש"י ז"ל פירש "במספר" ואינו נקוד במספר, למד שהוא דבוק, לומר, במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והם ט"ל [דברים כה, ב].

כוונתו לומר ואינו נקוד במספר בפתח תחת הבי"ת, דאלו היתה הבי"ת נקודה בפתח, הייתי אומר במספר הידוע שהם ארבעים, ומדלא נקדה בפתח כי אם בשבא, ללמד שהוא דבוק, שתיבת "במספר" דבוקה עם תיבת "ארבעים", שפירושה במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים וכו'.

אבל לחוסר ידיעתי כתוב במלקות "אלה" ב"פן יוסיף להכתו על אלה" [דברים טו, ג], וכתוב בט"ל מלאכות של שבת בפרשת ויקהל "אלה הדברים" [שמות לה, א], ודרשו בגמרא [ראה ירושלמי שבת פ"ז, ה"ו. בבלי שבת צו, ב] רבי אומר "דברים" "הדברים" "אלה הדברים" אלו ט"ל מלאכות וכו', אלה, ל"ו, דברים שתיים, אות ה' של תיבת "הדברים", אחת, הרי ט"ל, ולמדו אלה מאלה הדברים של ארבעים מלאכות חסר אחת, מה "אלה" הכתובה בארבעים מלאכות ט"ל, אף אלה הנאמר במלקות ט"ל.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב [דברים א, א] "אלה הדברים אשר דבר משה אל

כי אם בזכותך, באותה המצווה שעשית בידך של בנך יחידך שעקדו בידו ושחטו בידו, וזה יצא לו ממה שאמר הכתוב "מה לידידי" שידוע אברהם נקרא ידו, ומדקראו הי"ת בשם "הידיד", דרך הידיד עם אוהבו מרוב הקרבה והאהבה לאחוז אותו בידו, והיה מטייל בו ארוכות וקצרות, לרמוז שיעמוד לבניך זכות החסד שעשית והיית מטייל ארוכות וקצרות להביא אורחים לעשות עמהם חסד, וזה יצא לו מיתור הפסוק שאמר "בביתי", שעל ידי הטיוול ארוכות וקצרות הלך בכל הבית, לזה אמר לו "מה לידידי בביתי" כולה, רוצה לומר לטייל בכל הבית.

אי נמי בפשט הפסוק, לשכך חמת אברהם על בניו, אמר לו מה לך הידיד בזה היגון בביתי, רוצה לומר שעשיתי חמתי בביתי, ולא בבניך, אמר לו אברהם, בני היכן הם, כוונתו לומר הבטחתי ליתן לבני ארץ כנען, כדכתיב [בראשית י, ח] "ונתתי לך ולזרעך אחרריך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם", ואין נקראים בני זרעתי כי אם יש ברכתי "כי ביצחק יקרא לך זרע" [שם בא, יב] ולא כל יצחק, והיכן הם, רוצה לומר היכן היא אותה ההבטחה שהבטחת לבני?

ולזה הוכרח להשיבו, חטאו והגליתם, כוונתו לומר לא חזרתי באותה ההבטחה, הם גרמו להגלותם חטאו, ומה שאמר הגליתם בין האומות, כדכתבנו במקום אחר גלות מצרים ת' בדקדוק, כנגד אותו ת' של "תחיה", ושל "תעבד", שדרשו רז"ל אם זכו ישראל "תעבד", ואם בר מינן לא, אות ע' בחלוף אחה"ע לא יקום הדבר תאבד, ולזה גלות מצרים ד' מאות בדקדוק, וזה על ידי הסכמתך, שגלות מצרים הסכמת בו, וגלות מצרים שייך בו שבעים אומות שארץ מצרים דרים בה שבעים אומות, וזה הגלות דומה לגלות מצרים שחטאו?

אמר לו אברהם לא היה בהם צדיקים? כוונתו לומר גלות מצרים קודם מתן תורה, ואחר מתן תורה כתבת [שמות כו, טו] "ועשית את הקרשים למשכן" וגו', ודרשו רז"ל, הקב"ה נוטל צדיק אחד וממשכנו בעדם, שזכות צדיק אחד מגין על כל ישראל, ולזאת הכוונה אמר לו לא היה בהם צדיקים להגין עליהם? אמר לו הקב"ה "עשותה המזמתה", מפיק ה', דכשאינן עושים רצונו נקראים בשם נקבה, דתשש כחם כנקבה, וזהו אמרו "עשותה המזמתה", כל עשייתה המזמתה "אין בהם צדיקים", אמר לו היה

היו בהם צדיקים? אמר לו "עשותה המזמתה" [שם], אמר לו, היה לך להסתכל בטובים שבהם, אמר לו, סגיהון בישין, דכתיב "עשותה המזמתה הרבים", אמר לו, היה לך להסתכל בברית מילה שבבשרם, אמר לו, חייך כפרו בה, דכתיב "ובשר קרש יעברו מעליך", ולא עוד אלא שהיו שמחים במפלתן אלו על אלו, דכתיב "כי רעתכי אז תעלוזי" [שם], וכתיב [משלי י, ה], "שמח לאיד לא ינקה רע עכ"ל.

וכדי להבין צריך להקשות א' מהו כוונתו באומרו, אחוז הקב"ה בידו. ב' מהו זה הטיוול שטייל בו ארוכות וקצרות. ג' אמרו "בני היכן הם?" היה לו לומר "היכן הם ישראל?" ד' אמרו, חטאו והגליתם, אברהם לא שאל כי אם היכן הם, היה לו לומר הגליתם בין האומות, ומה צורך להשיב על שלא שאל. ה' מהו כוונתו באומרו "בין האומות" היה לו לומר הגליתם בלבד. ו' אמרו "חייך כפרו בה", מהו כוונתו באומרו "חייך?" ז' אמרו "כפרו" היה לו לומר "עברו" כדכתיב "ובשר קדש יעברו מעליך". ח' אמרו "היה לך להסתכל בברית מילה שבבשרם" "שבבשרם" מיותרת! דפשיטא המילה בבשרם! ט' אמרו "ולא עוד אלא שהם שמחים במפלתן אלו על אלו", מהו כוונתו באומרו "מפלתן", היה לו לומר ב"מפלת אלו על אלו"? י' מה הוקשה לו בפסוק "מה לידידי בביתי" עד שדרש כל זה? י"א מאחר שאמר לו אברהם "לא היו בהם צדיקים?" והשיבו הי"ת "עשותה המזמתה", למה לו לומר עוד, "היה לך להסתכל בטובים שבהם", והיא היא שאלתו הראשונה שאמר לעיל "לא היה בהם צדיקים?".

אלא הכוונה היא רבי עקיבא הוקשה לו בפסוק ראשון אומרו "מה לידידי בביתי", א' מהו כוונתו באומרו "בביתי", דמשמע דתימה של הי"ת שאמר לו "מה לידידי"? דווקא אינו! כי אם מפני שהוא בביתו! ב' אמרו "עשותה המזמתה", היה לו לומר "עשו מזמה"! ג' אמרו "ובשר קדש יעברו מעליך" היה לו לומר "יעברו מעליהם"! ד' אמרו "יעברו" לשון עתיד, היה לו לומר "ובשר קדש עברו"! ה' אמרו "כי רעתייכי אז תעלוזי" בכינוי, היה לו לומר כי רעתך אז תעלוזי!

לזה לתרץ כל זה בא רבי עקיבא ואמר, בליל ט' באב נכנס אברהם אבינו לבית קדשי הקדשים, אחוז הקב"ה בידו, לרמוז שאין אחיזה ואיום לאומה ישראלית

מוחל וסולח, "שמח לאיר", רוצה לומר השמח באיד של חבירו, אין הי"ת מוחלו, כוונתו, לא ינקה מלהיות לו רע, וזה הדקדוק שאמר "מפלתן" בכינוי, יצא לו ממה שאמר הכתוב "כי רעתייכי" בכינוי, רוצה לומר רעתייכי הראויה להיות לך, והציל אותך הי"ת ממנה, והלכה לכשננרך, "אז תעלוזי", ולזה אמר "רעתייכי" ולא אמר "רעתך".

אי נמי מה שהוצרך להביא פסוק "שמח לאיר" לאלומי הענין, שהוא אמר מה שאמר "רעתייכי" בכינוי המפלה שהיתה ראויה להיות על אלו חזרה להיות לאלו, וראויה לזה שכוונת הכתוב כך היא, שאמר הכתוב "שמח לאיר" וכי? שזה מיותר. דמאחר שאמר הכתוב "לועג לרש חרף עושהו" [משלי שס], שעשה אותו רש למה לו עוד לומר "שמח לאיר לא ינקה", אלא לכונה הנזכרת, רוצה לומר "לועג לרש חרף עושהו", הי"ת שעשה אותו "רש", וזה הלועג ל"רש", אפשר שיהיה נקי מאותו העוון שהי"ת מוחל וסולח? אבל "שמח לאיר" שהיה ראוי להיות לו, והלך לכשננודו, "לא ינקה" רע, דעבירות שבין אדם לחבירו "עד שירצה את חבירו".

וכזה נבין מה שאמר המקונן [איכה א. א] "איכה ישבה בדד" ורז"ל דרשו מה שדרשו יעויין במדרש רבה, וכפי שיטתינו לא נחרב בית המקדש כי אם על ידי השנאת חנם כדאמרן, שהיו שמחים במפלתן אלו על אלו, ולזה בריש איכה והתחלת הקינות רמז זה, "איכה ישבה בדד העיר", ראשי תיבות איכ"ה "רבתי עם היתה" ראשי תיבות רע"ה, לומר אפילו שיהיה בידם כמה מיני עבירות, לא נחתם גזר דינם כי אם על ה"איכה", שהיא "רעה" רבה.

היתה כאלמנה מהו כוונתו באומר כאלמנה, רש"י ז"ל פירש, כאלמנה ולא אלמנה, באשה שהלך בעלה למדינת הים וכו' [איכה שס].

ולחוסר ידיעתי כדאמרו רז"ל אפילו שכביכול עלתה שכינה למעלה, לא זזה מכותל מערבי עד היום, והיום בכלל, ולזה כאלמנה שהוגלינו בין האומות ונחרבה עירנו ושם מקדשנו, ולא אלמנה, שלא זזה שכינה מכותל מערבי, מכאן מוכח שכוונת האל לחזור לנו וישיב בנים לגבולם.

לך להסתכל בטובים שבהם, רוצה לומר הטובים לדידהו, על דרך "תמים היה בדורותיו" [בראשית ג. ט] ודרשו רז"ל [ב"ר ל. ט וב"ש"י על הפסוק], אילו היה בדורות אחרים, לא היה נחשב לכלום, וזהו אומרו בטובים שבהם, דייקא, רוצה לומר דלגבי דידהו יקראו "טובים", כמו שהגין נח על דורו? אמר לו "עשתה המזמתה הרבים", דתיבת "הרבים" מיותרת, לרמוז "הרבים" רוצה לומר רוב האיכות שבהם אינם טובים, עשותה המזמתה. אמר לו, היה לך להסתכל במילה שבבשרם, לרמוז שיצר הרע שולט בגוף והם חותכים בשרם בשביל קדושת שמך, וחתרכת הברית שבבשרם שהוא הגוף יהיה מכפר על חטא הגוף, אמר לו "חייך כפרו בה", על דרך מה שאמר הרב יאשיהו פינטו ז"ל שלעתיד לבא יושב אברהם על פתח גהינם ואינו מניח אדם מהול ליכנס לגהינם, ולזה אמר לו הסתכל בברית מילה, רוצה לומר הרי ראינו שהמילה לעתיד לבא מצלת מגהינם, כך גם כן ראוי להגין עליהם בזכותה בעולם הזה, אמר לו הקב"ה "כפרו בה ולא קדשוה, אדרבא טמאוה".

וכפי פירושו לחוסר ידיעתי שחיי אברהם, ושמחתו כשיציל בניו מגהינם, ואם בר מינן יענשו בגהינם אין חיי חיים, דאיך יראה בניו בגהינם ויוכל להחיות, לזה אמר לו, "חייך" אותם חיים שלך, דהיינו כשתטלם מגהינם יקראו לך חיים, "כפרו בה", רוצה לומר כפרו באותו הענין שתצילם אתה על ידי המילה, וזה יצא לו מדאמר "וברית קדש יעברו" לשון עתיד, דהיינו הצלת גהינם שלעתיד לבא, ולזה אמר "יעברו מעליך", רוצה לומר הדבר שהוא מוטל עליך לעשות, כדאמרן שיושב פתח גהינם ואינו מניח אדם מהול וכו'.

"ולא עוד" רוצה לומר דאילו לא חטאו כי אם בדבר הנוגע אלי, הייתי מוחל להם כפי דרכי, אלא שיש בידם עוון אחר שאין בידי למוחלו, שהיו שמחים במפלתם אלו על אלו, ועבירות שבין אדם לחבירו אינו מוחלו עד שירצה את חבירו, ומה שאמר שמחים במפלתן בכינוי, לומר, המפלה שהיתה ראויה להיות לאלו חזרה לאלו, וזהו אומרו מפלתן בכינוי, שהיה ראוי להם לשמוח במה שניצולו ממנה, והם שמחו במה שחזרה אותה המפלה של אלו, ואין בידי למוחלו עד שירצה את חבירו, וזה ביד כולם.

ולזה הוכרח להביא ראיה מפסוק "שמח לאיר", לומר אפילו שהי"ת

הוא עמל בתורה, ואם לא זכה הוא עמל "בארץ", ולא אמר הוא עמל "באדמה" כאשר אמר הכתוב, אלא בעל המאמר הוקשה לו גם כן השינוי, למה אמר ברישא "ואדם אין לעבד את האדמה" ולבסוף אמר "ואד יעלה מן הארץ" [בראשית ב, ח], ולא אמר "אד יעלה מן האדמה", לזה דרשו "זכה" הוא עמל בתורה, לא "זכה" הוא עמל בארץ.

דידוע הוא שם האדם הוא מבחר המין, והטעם שיש בשם אדם את מ' המורה על התורה לזה אמר "אדם אין לעבד" רוצה לומר אין לעבד שום עבודה בעולם, והטעם "את האדמה" שהוא עובד בתורה, שאותיות אדמה בחלוף "תורה", א' בחלוף את"בש ת', ד' באט"בח ו', מ' באל"בם ב', ב' באת"בש ש', ש' באב"גד ר', ה' במקומה הרי תיבת אדמ"ה על ידי הצירוף היא אותיות "תורה", לזה אמר הכתוב "ואדם אין לעבד" אינו עובד שום עבודה, והטעם שאינו עובד שום עבודה "את האדמה" שיש לו עבודת התורה שכל שיש לו עול התורה פורקין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ.

ו"אד" דהיינו האדם שאין בו תורה, דהיינו אות מ' המורה על התורה, דאומרו "ואד יעלה מן הארץ" קאי על האדם כדפירש"י ז"ל לענין ברייתו של אדם, העלה התהום וכו' יעויין שם, "יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה", רוצה לומר "יעלה מן הארץ" דהיינו יהיה תמיד עולה מן הארץ, דהיינו יהיה עמל בארץ והשקה את כל פני האדמה שהם תלמידי חכמים, שהם פני התורה, כדאמרו רז"ל, הני בבלאי טפשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבא [מכות כב, ב בשינוי לשון], כפי זה תלמידי חכמים הם גדולים מהתורה ולזה שינה הפסוק פעם "אדמה" ופעם "ארץ", וגם כן בעל המאמר אמר "אם לא זכה הוא עמל בארץ", ולא אמר "הוא עמל באדמה", לכונה הנזכרת.

כפי זה האדם נברא לעמל, אם זכה לעמל תורה, ואם לא זכה לעמל הארץ, שהיא עבודה קשה כאמור, ואפשר שלזה כונה תורתנו הקדושה [דברים יא, יג] "והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי וגו' ואספת דגנך" אין אתה עובד את הארץ, כי אם אחר העבודה תאסוף דווקא, ולא תעבד שום עבודה, וזהו "ואספת דגנך" דווקא, לזה אמר "גלתה יהודה מעני ומרוב עבודה", מ"עני התורה", ולזה ענשה "היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח" מאחר שלא זכתה לתורה.

רבתי בגוים דרשו רז"ל רבתי בדעות [איכה ט, א] אפשר לומר לחוסר ידיעתי אפילו ש"נוות בית תחלק שלל" [תהלים סח, ט] הסוד למלאכי השרת, והפשט לישראל, הי"ת ברוב רחמיו נתן גם כן הסוד לישראל כדפרשית בפסוק "כי לקח טוב נתתי לכם" [משלי ד, ב], דקאי על הסוד, שאף הוא ניתן לישראל, וגם כן אות מ' רומזת לפשט "מים" "הוי כל צמא לכו למים" [ישעיה נח, א], דהיינו מי שאינו יודע שום דבר שהוא דומה לצמא, "לכו למים", שהוא פשטי התורה, להורות לך את הדרך אשר תעשה בה.

כפי זה הפשט רמוז באות מ"ם והסוד רמוז באות סמ"ך, לזאת הכוונה דרשו רז"ל "רבתי בגוים" רבתי בדעות, שתי דעות שהם הפשט והסוד שהם רמוזים באות מ' ובאות ס'. נהפך בעוונות הענין אותיות מ' ואות ס' הרמוזים לפשט ולסוד נהפכו ל"מס", ולזה "בכה תבכה" [איכה ט, ב] שתי בכיות, אחת על שהלך ממנו התועלת הרמוזים בשתי האותיות הנזכרות שהם הפשט והסוד, ואחת "הקרבת הנזק" אותם האותיות בעצמם חזרו לרעתנו, דהיינו ל"מס" ליתן מס לאין חקר, דבשעה שאנו הוגים בתורת האל "חרות על הלוחות" וכו' [שמות לב, טז], חרות משעבוד מלכיות [עירובין נד, א], ועכשיו בעוונותינו שיש בידינו ביטול התורה "היתה למס" [איכה ט, א], ולזה "בכה תבכה בלילה" [שם ב] על הגלות הדומה ללילה, ולזה אמר "אין לה מנחם מכל אהביה" [שם], קשה הכפל "אין לה מנחם" ו"כל רעיה בגדו בה!"

אלא כדאמרן אין לה מנחם מכל אהביה, אהבי ישראל המבטלים מהם שעבוד מלכיות, הם הפשט והסוד כאמור, לזה אמר "אין לה מכל אהביה" לא פשט ולא סוד, "כל רעיה בגדו בה" יש אם למסורת רעיה שהם רעים עמה בגדו בה, שעבדו במ כרצונם, ולזה נתכוון המקונן "גלתה יהודה מעני ומרוב עבודה" [איכה ט, ג], מ"עני", מ"עוני התורה", שעל ידי "עוני התורה", שלא היו הוגים בה, שעבדום, וזהו מרוב העבודה.

על דרך מה שדרשו רז"ל במאמר שהתחלתי בו "ואדם אין לעבד את האדמה" לא נברא האדם אלא לעמל, אם זכה הוא עמל בתורה, ואם לא זכה, הוא עמל בארץ. דקשה א' מנין להם לדרוש זה? ב' למה שינה לשון הפסוק? שהפסוק אמר "ואדם אין לעבד את האדמה", והוא אמר, אם זכה

וגם כן כל "רדפיה השיגוה בין המצרים" שידוע הוא מה שאמר רבי יוחנן כשהיה חולה היה בוכה ואמר לחכמים, ולא עוד אלא שיש שני דרכים, שהדרכים נקראים "מצרים", ולא ידעתי באיזה דרך ומיצר מוליכים אותי, וזהו "כל רדפיה השיגוה בין המצרים" שהם המקטרגים הנבראים מהעבירות, שהם רודפים לאדם בין המצרים, בין אותם השני דרכים כאמור.

יצא לנו מכל זה אם נהיה זכאים, דהיינו בתורה ובמצוותיה, יש לנו שכר גדול, ואם בר מינן, להפך! ולזה בימי משה כשהיו זכאים ישראל, והיו עוסקים בתורה ברכם משה ואמר להם [דברים א. י.] "ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב" ופירש"י ז"ל, ככוכבי השמים היו, והלא לא היו אלא ששים רבוא, מהו "והנכם היום" הנכם משולים כ"יום", "קיימים לעולם", כחמה וכלבנה וכוכבים.

ואמר עוד "ה' אלהי אבותיכם יסף עליכם ככם אלף פעמים" [דברים א. יא.] מנין למשה לומר "יוסף עליכם אלף פעמים" בדקדוק, אלא הכוונה היא על מה שאמרו רז"ל, ו"אהיה אצלו אמון יום יום" [משלי ח. ק], שני אלפים קדמה התורה לבריאת העולם, שידוע הוא שיומו של הקב"ה אלף שנה, וידוע הוא שהתורה וישראל מצד אחד כמו שאמרו רז"ל "בראשית ברא אלהים", בשביל התורה הנקראת "ראשית", ובשביל ישראל הנקראים "ראשית" [בראשית רבה א. א. ויקרא רבה לו. ד וברש"י על בראשית א. א.],

לזה אמר להם משה "ה' אלהיכם יסף עליכם ככם" רוצה לומר יסף עליכם אלף פעמים, ומה שאמרתי אלף פעמים בדקדוק, כמו מה שהוסיף על התורה שהיא ככם, וראינו שהיום הנאמר בתורה הוא אלף, כך גם כן הששים רבוא יהיו אלף ששים רבוא.

ואפשר שלזה כונה תורתנו הקדושה בכתבת "יסף" חסרה, רוצה לומר ממה שראינו סף עבר, דהיינו כתורה שהיא ככם, וזה עבר, שהיום של התורה אלף, כך גם כן ששים רבוא יהיו אלף ששים רבוא.

ולחוסר ידיעתי לזה כוין רש"י באומר, אמרו למשה, אתה נותן קצבה לברכתנו, אמר להם זו משלי, רוצה לומר זו למדתי אותה מהתורה שהיא שלי, כדכתיב "זכרו תורת משה עבדי" [מלאכי ג. כב], וברכתי היא בשם תורת, לכל יום אלף, כך גם כן מה שאמר הי"ת הרבה אתכם שהם "ששים רבוא" כאמור, יהיה אלף ששים רבוא!

אבל במחילה מכבודו, והנני נושק עקבות רגליך, קשה! הכתוב אומר בפירוש "ככוכבי השמים לרוב" ואיך אומר הוא הדימוי שהם "קיימים לעולם" וכי?

אלא לחוסר ידיעתי כוונתו כך היא, מה שאמר "לרב" אין פירושו לשון ריבוי, אלא לשון רבנות ומעלה וקיום, וזה יצא לו ממה שראינו "לרב" כתובה חסרה, לזה פירשה לשון רב, ולזה אמר האיכות והרבנות והמעלה והקיום שיש לישראל, שהם קיימים ככוכבים.

ומשה רבינו בא לפרש דברי האל, דמה שאמר הי"ת לאברהם שברכו ואמר לו "הרבה" פירושו כמו שהנכם "היום", וזה יצא למשה מהכפל הרבה ארבה, שתיבת "הרבה" עולים כמנין "רבוא", וג' יתרים "הרבה" על ידי הצירוף ששים חסר ג', והג' היתרים עולים "ששים" רבוא, חשבון "הרבה", והרבה על ידי הצירוף "ששים" רבוא.

פרשת ואתחנן

אמר רבי אלעזר, גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו, ואף על פי כן לא נענה אלא בתפלה, שנאמר ^[דברים ג, כ] "אל תוסף דבר אלי" וסמך ליה ^[שם כ] "עלה ראש הפסגה" ^[ברכות לב, ב] ע"כ.

דבר ידוע הוא שהאומה הישראלית אין כחה אלא בפיה, על דרך מה שפירש החכם הכולל בעל "כלי חמדה", אל תיראי תולעת יעקב" ^[ישעיה מא, יד], כוונתו לומר אל תיראי במה שקריתי אותך תולעת "מתי ישראל" אתה, ומה שקריתי אותך "תולעת" "הנה שמתוך למורג חרוץ חרש בעל פיפיות תרוש הרים" וגו' ^[שם טו], כפי זה מה שקריתי אותך תולעת, לטיבותא ולא לריעותא, וזה על ידי התפלה, אבל התפלה אימתי תתקבל, כשתהיה התפלה בכונה בלי שום דברי חול.

על דרך מה שאמר דוד "תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו" ^[תהלים קב, א], כוונתו לומר תפלה לעני כי יעטוף לפני ה', רוצה לומר כשיתעטף לפני ה', דהיינו עטיפת ציצית משעת שיתעטף ישפוך שיחו, רוצה לומר ישפך וישליך שיחו של חול, אין מותר לו לדבר שום דבר של חול משעה שיתעטף בציצית, ואם יתפלל בכונה ולא ידבר דבר חול הי"ת מקבל תפלתו.

וכזה נבין מה שאמר הכתוב "ואתחנן אל ה'" ^[דברים ג, כג], כדי להבין צריך להקשות א' אם הוא לשון תפלה, היה לו לומר לשון תפלה בפירוש. ב' מה בא להודיענו שהתפלל בעת ההיא. ג' "לאמר" מיותרת. ד' אמרו "אתה החלות להראות את עבדך את גדלך" וכו', וכי לא ראה כי אם הוא לבדו, והלא כל ישראל ראו?

ואפשר לחוסר ידיעתי מזה נשמר רש"י ואמר, "את גדלך", זו מדת טובך וכו', "ידך", זו ימינך וכו', כוונתו לומר לאפוקי מה שהיינו מפרשים "את גדלך" קאי על הנסים שנעשו לישראל במצרים ועל הים, דאם נאמר פירוש הכתוב כך, קשה, וכי לא ראה אלו הנסים כי אם משה לבדו, מכח זה הקשיא פירש"י ז"ל,

כפי זה הברכה של הי"ת שברך לאברהם "הרבה ארבה" וגו', זה שאמר משה "ויברך אתכם כאשר דבר לכם", דהיינו מה שאמר "וכחול אשר על שפת הים" שלזה כוין בעל הטעמים על תיבת "בכה תבכה" אזלא גריש, לומר אפילו שישבה בדד כשבכו תבכה "אזלא גריש", דאותם הגירושין שגרשנו האל מבית קדשנו ותפארתנו ילכו אותם הגירושין ותחזור העטרה ליושנה, והטעם שהשכינה עמנו בגלות.

ולזה שם בעל הטעמים רביע על תיבת "איכה ישבה בדד", אפילו שישבה בדד "האם" שהיא ה"שכינה", רבצה על האפרחים, שהם שבטי י"ה, וגם כן שם על "דרכי ציון אבלות" ^[איכה א, ו] אזלא גריש ורביע, לומר על היגון והצער והאבלות אזלא גריש, מפני השכינה שהיא רובצת על האפרחים, וגם כן שם ב"כהניה נאנחים" ^[שם] אתנח, לומר על ידי האנחה והיגון שאנו בו, יהיה לנו "אתנח", לומר אחר האנחה והיגון "אתנח". כך, בבכו במטו ממנו יתברך אחר כל האנחה והיגון שאומה ישראלית בו, יהיה להם אתנח, אמן כן יהי רצון.

זמן לתפלה ולא יעבור זמנה, גדולים מעשים טובים יותר מהתפלה, ויקדים מעשים טובים ואחר כך התפלה, מפני שמעשים טובים לברם לא יועילו, שהרי משה אף על פי שהיו בידו מעשים טובים הוצרך לתפלה, ולא הועילו לברם.

ועוד שקשה לשון הגמרא שאמרה שאין לך וכו' ולא נענה אלא בתפלה,

משמע שבקש בעד מעשיו הטובים מתחלה ולא נענה אלא בתפלה, ולא ראינו שבקש בעד מעשיו הטובים כלל ועיקר, ולזה שינו לשון הגמרא ואמרו שהרי משה רבינו וכו' הוצרך לתפלה לומר, לא בקש בעד מעשיו הטובים כלל ועיקר, וכך הוא האמת, שלא ראינו שבקש בעד מעשיו הטובים ומה שתלה הענין בסמיכות, דאילו הכתוב אמר "ויאמר ה' אלי וגו' אל תוסף דבר אלי עוד" אין מקום לדרשה זאת לומר שגדולה תפלה וכו' ומהסמיכות דרש רבי אלעזר ז"ל, שגדולה תפלה וכו' לומר, מרסמך "אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה" "עלה ראש הפסגה", כוונתו לומר, בדבר הזה שהוא התפלה נתרציתי להראותך אותה כמו שפרש רש"י ז"ל בגמרא יעויין שם.

אם כן כוונת התוספות לפרש דברי רבי אלעזר כך, מי שיש בידו

מעשים טובים, ולא שאל בעד מעשיו, והתפלל ולא נענה, בא רבי אלעזר לומר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים, דהיינו יתפלל פעם אחרת יותר ממה שיעשה מעשים טובים פעם אחרת בלא תפלה, רוצה לומר ולא יתפלל פעם אחרת, שהרי משה רבינו אף על פי שהיו בידו קודם התפלה מעשים טובים ולא שאל בעדם והתפלל, וכיון שלא נענה הוצרך לתפלה להתפלל כמה פעמים כמנין ואתחנן עד שנענה, ולא עשה מעשים טובים אחר התפלה ושאל בעדם.

אי נמי כוונת התוספות שפירשו יותר ממעשים טובים בלא תפלה,

ולא אמרו דרישא גדולה תפלה בלא מעשים טובים, דאלו פירשו ברישא גדולה תפלה בלא מעשים טובים, היה לנו להקשות אם אין מעשים טובים, אין לתפלה שום גדולה כלל ועיקר, לזה פירשו בסיפא יותר ממעשים טובים בלא תפלה, ומדסיפא פירושה מעשים טובים בלא תפלה מוכרח לומר ולפרש גדולה תפלה בלא מעשים טובים, דמסיפא פירושה בלא תפלה, כך מוכרח לומר דרישא גם כן שאמר גדולה תפלה פירושה בלא מעשים טובים.

גדלך, זו מדת טובך וכו', וזה הראיה לא שייכא כי אם למשה, ולזה אמר "להראות את עבדך", דווקא, ולא ישראל. ה' מהו כוונתו באומרו "אשר מי אל בשמים ובארץ" וגו'. ו' אומרו "אעברה נא ואראה" [שם כה] "נא" מיותרת. ז' אומרו "ההר הטוב הזה והלבנון", "הזה" מיותרת. ח' מהו כוונתו באומרו "רב לך" [שם כח]. ט' אומרו "אל תוסף דבר אלי", "אלי" מיותרת. י' "בדבר הזה" מיותרת.

וכדי להבין נקדים המאמר שהתחלתי כי גדולה תפלה יותר ממעשים

טובים וכו' ע"כ. כדי להבין צריך להקשות א' מהו כוונתו של רבי אלעזר באומרו, גדולה תפלה יותר ממעשים טובים, אם כוונתו גדולה תפלה עם מעשים טובים יותר ממעשים טובים לברם, פשיטא! טובים השנים מן האחד, ואם כוונתו גדולה תפלה לחודא ממעשים טובים לברם, לא יליף מידי ממה, דלעולם אימא לך שקולים הם, ושאני משה מפני ששאלתו קשה, ולא הועילו המעשים טובים לברם ולזה הוצרך לתפלה, ולא מפני שהתפלה גדולה, והוא הדין אלו היתה התפלה מקודם לא היה נענה עד שיוצרך למעשים טובים, ולעולם שקולים הם, ומנין לו לומר שהתפלה גדולה ממעשים טובים? ב' למה לא הביא הראיה מפסוק "ואתחנן" שהיא ראיה ברורה, והביא הראיה מפסוק "אל תוסף דבר אלי" שנראה מאותו הפסוק שהיא הפך סברתו, והתוספות ז"ל פירשו, גדולה תפלה ממעשים טובים בלא תפלה, שהרי משה רבינו אף על פי שהיו בידו מעשים טובים הוצרך לתפלה, קשה א' למה במעשים טובים אמר בלא תפלה, אבל בגדולה תפלה לא אמר בלא מעשים טובים. ב' למה התוספות שינו לשון הגמרא, הגמרא אמרה שאין לך גדול ממעשים טובים יותר ממה רבינו ולא נענה אלא בתפלה, והתוספות אמרו שהרי משה אף על פי שיש בידו מעשים טובים הוצרך לתפלה?

אלא כוונת רבי אלעזר לומר, אם האדם פגעו בו ב' מצוות, תפלה

ומעשים טובים בבת אחת, איזה דרך ישרה שיבור לו האדם לעשות? אמר רבי אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים, כוונתו לומר יתפלל ויתבטל ממעשים טובים, שגדולה תפלה וכו'. והתוספות אמרו יותר ממעשים טובים ללא תפלה, רוצה לומר אימתי גדולה תפלה יותר ממעשים טובים, אם יעשה מעשים טובים יעבור זמן התפלה, בזה האופן גדולה תפלה יותר וכו', אבל במקום שיש

הקדימני ואשלם", לזאת הכוונה אמר "ואתחנן" התפללתי בעד מתנת חנם "בעת ההיא" באותו העת שיש בידי אותם המצוות של "מי הקדימני ואשלם", שרצתי לפניהם כסוס, "לאמר" לדורות ילמדו ממני להתפלל ולא יסמכו על המצוות של "מי הקדימני ואשלם", כמו שעשיתי אני.

ולמה שפירשתי לפשט הגמרא דהמתפלל בעד מתנת חנם יותר מהמתפלל בעד מעשיו הטובים, לזאת הכוונה אמר "ואתחנן אל ה'" שהתפללתי בעד מתנת חנם, "בעת ההיא" שיש לי מעשים טובים, ולא התפללתי בעדם כי אם בעד מתנת חנם, "לאמר" לדורות ילמדו ממני ולא יתפללו בעד מעשיהם הטובים.

אדני ה' אתה החלות להראות את עבדך" וגו' כוונתו לומר, שמת גבול למלאכי השרת, השמים, ולבני אדם הארץ, ובני אדם אוכלים ושותים ואי אפשר להם בלא אכילה ושתיה, ומה שאמר משה להי"ת "אתה החלות להראות את עבדך" ושנית סדרי בראשית, ש"משה עלה למרום ולחם לא אכל ומים לא שתה ארבעים יום וארבעים לילה".

ולזאת הכוונה אמר להי"ת "להראות את עבדך" דווקא, שלא ראה זה כי אם למשה לבדו, כמו שאמרו (שבת דף פ"ט. א), אמר רבי יהושע בן לוי, בשעה שעלה משה למרום מצאו להי"ת שהיה קושר כתרים וכו', אמר לו ה' יתברך, היה לך לעזרני, מיד אמר לו "ועתה יגדל נא כח אדני" (במדבר י"ז, י"ז) וגו' וכתוב גם כן במסכת סנהדרין (דף ק"א א-ב) כשעלה משה למרום מצאו להי"ת שיושב וכותב "ארך אפים", אמר לפניו רבונו של עולם, ארך אפים "לצדיקים?", אמר לו הי"ת "אף לרשעים!", כשחטאו ישראל אמר הקב"ה למשה לא אמרת לי, ארך אפים לצדיקים, אמר לפניו רבונו של עולם, לא כך אמרת לי אף לרשעים, והיינו דכתיב "ועתה יגדל נא כח אדני", לזה אמר לו "אתה החלות להראות את עבדך" כדפרשית, וגם כן "את גדלך" שהעליתני למרום, ועל ידי אותה העליה אמרתי לך "ועתה יגדל נא כח אדני".

ואפשר שלזה כוין רש"י באומרו "את גדלך", זו מדת טובך, פירוש דבריו "מדת טובך", שאני אמרתי ארך אפים "לצדיקים", וכמדת טובך הפרזת על המדה "אף

ולזאת הכוונה שינו לשון הגמרא, לבאר ואיך יצדיק זה שאמרו גדולה תפלה היא בלא מעשים טובים, דהרי כתוב [ישעיה א. טו] "גם כי תרבו תפלה" וכו' שהרי משה וכו', על דרך מה שאמרו רז"ל בפסוק "מי הקדימני ואשלם" [איוב ט"ז, ג] זה הדר במדינה ונותן שכר סופרים, "ואשלם" אמר הקב"ה, עלי לשלם גמולו, וליתן לו שכרו, אמר רבי ירמיה בן אלעזר, עתידה בת קול להיות מופצצת בראש הרים ואומרת, כל מי שפעל עם אל יבא ויטול שכרו [ויקרא רבה כו, ב].

כפי זה משה רבינו ראוי ליכנס לארץ שלא הוציאם מארץ מצרים אלא אדעתא להכניסם לארץ, וגם כן רץ לפניהם כסוס במדבר, מסר עצמו למיתה עליהם כדכתיב [שמות לב, לב] "ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת" ושייך בו הכתוב "מי הקדימני", הי"ת ישלם לו גמולו ליכנס לארץ, ולא היה צריך להתפלל, לזה אמרו גדולה תפלה לברא בלא מעשים טובים, אין פירושה אין לו מעשים טובים כלל, דאם אין לו מעשים טובים, אין לתפלה שום גדולה כלל ועיקר!

אלא כוונתו לומר גדולה תפלה דהיינו לשאול בעד התפלה ולא לסמוך על מעשים טובים, לו שייכי ל"מי הקדימני ואשלם" יותר ממעשים טובים, רוצה לומר יותר מלסמוך על מעשים טובים השייכי ל"מי הקדימני ואשלם" בלא תפלה, והראיה, משה רבינו, שהרי אף על פי שהיו בידו מעשים טובים השייכי ל"מי הקדימני ואשלם", שהוציא ישראל ממצרים אדעתא להכניסם לארץ, ואמר ה' יתברך מי הקדימני אשלם לו גמולו, ואף על פי כן הוצרך לתפלה, ולזה התוספות שינו לשון הגמרא, לכוונה הנזכרת.

אבל לפשט הגמרא לחוסר ידיעתי כך הוא, גדולה התפלה בלא מעשים טובים, דהיינו המתפלל בעד מתנת חנם יותר מהמתפלל בעד מעשים טובים, והראיה שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו, ולא נענה כי אם בשביל התפלה של מתנת חנם, שנאמר "אל תוסף דבר אלי", ובדבר הזה שלא התפללת בעד מעשיך הטובים אלא בשביל מתנת חנם, "עלה ראש הפסגה", לזאת הכוונה אמר הכתוב "ואתחנן אל ה' בעת ההיא" כוונתו לומר, לדעת התוספות שאמרו מי שיש לו מצוות השייכי ל"מי הקדימני ואשלם", והוא מתפלל בעד "מתנת חנם" כמשה, התפלה גדולה מאותם המצוות השייכי ל"מי

"רבה" באיכות, "לך" לברך, לא זכה שום אדם לראותה כי אם אתה. אי נמי אותו הטוב הצפון לצדיקים שכתוב בו "רב" דכתיב [נתחלים לא. כ] "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך" אותו "רב", לך.

מאחר שזכית לכל האמור, ואינך צריך ליכנס לארץ, "אל תוסף

דבר אלי", ואמר לו משה, אתה שינית סדרי בראשית, וכל האמור, ואין מי יעכב על ידך, בטל גם כן הגזרה שגזרת עלי שלא אכנס לארץ, לזה אמר לו, "אל תוסף דבר אלי", רוצה לומר בדבר הנוגע "אלי", דהיינו ששניתי סדרי בראשית, שהטעם שעלית למרום לתועלת ישראל להוריד להם התורה, ואם תכנס לארץ, לרעת ישראל, שאני רוצה שיחיו עמך מתי מדבר, והחסד שאני עושה עמך בדבר הזה שהתפללת במתנת חנם, "עלה ראש הפסגה ושא עיניך" למרום, דהיינו לראות ירושלים של מעלה, דאילו אמר לו על ירושלים של מטה היה לו לומר "עלה ראש הפסגה וראה בעיניך" ומדאמר לו "שא עיניך", למרום, לירושלים של מעלה, שנכנסת בה וראית אותה.

וראה בעיניך ימה וצפנה וכו', שהיכל מול היכל, וזה כנגד זה, ומאחר שראית זאת של מטה, ונכנסת לירושלים של מעלה, כאלו נכנסת לשניהם.

וצו את יהושע וגו' והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה

[דברים ג. כח], דמאחר שראית אותה כאלו נכנסת לתוכה, ולא חסרת דבר, ולזה גם כן אמר להם "ונשב בגיא מול בית פעור" [שם כט] כוונתו לומר אני אמרתי לכם "ויתעבר ה' בי למענכם" רוצה לומר לתועלתכם בשביל מתי מדבר כאמור, והראיה שרצון ה' לתועלתכם, "ונשב בגיא מול בית פעור" קבורתי שם, כדי לכפר על עוון הפעור.

אי נמי "ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי" על דרך מה שאמרו במסכת ברכות [דף לב, א] שבעוון העגל היה משה מתפלל עד שאחזתו "אחילו", מאי "אחילו"? אמר רבי אלעזר אש של עצמות, מאי אש של עצמות, אמר אבי אשתא דגרמי.

הרי ראינו שבשביל ישראל נעשה למשה עברה, עד שנמחל עונם, לזה אמר "ויחל משה" [שמות לב, יא] מלשון "אחילו", לזה אמר הכתוב "ויתעבר ה' בי למענכם", שנעשה במשה

לרשעים, "ואת ידך" פירש"י ז"ל, זו ימינך, שהיא פשוטה לקבל שבים, רוצה לומר "לכל באי עולם", דהיינו שעלה משה עד ערבות, כמו שאמרו רז"ל [שבת פח, ב], אמר לו הקב"ה אחוז בכסא כבודי, ובאותו הרקיע שהוא ערבות, שיש בו כסא הכבוד יש בו טל שעתיד להחיות בו המתים, כמו שאמרו חז"ל מסכת חגיגה [דף י"ב, ב] עיין שם, והרמז שהתשובה לרשעים הוא הטל "כטל לישראל" דקאי לתשובה, וזה אומרו "להראות את עבדך את גדלך" כדפרשית, וגם כן "את ידך" כדפירש"י ז"ל כאמור, "החזקה" פירש"י ז"ל, שאתה כובש ברחמים את מדת הדין בחזקה.

כוונת משה לומר הסבה שאתה מאריך אפך לרשעים,

וגם כן שאתה מחיה מתים שהם הרשעים על ידי התשובה החזקה, שאתה כובש ברחמים את הדין, כך אפילו שגזרת עלי שלא אכנס לארץ, כמו ששינית סדרי בראשית והעליתני למרום, כך גם כן בטל זאת הגזרה, ואין מי יעכב על ידך, וזה אומרו "אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך ובגבורתך", כמעשיך, שהעליתני מהלך ת"ק מהארץ לשמים בשעה אחת, וכגבורתך, שהאדם אינו יכול להחיות בלא אכילה ושתייה, ואני ישבתי בשמים ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה ובלא שתייה, כך "בדרך" לעשות מה שתרצה ואין מי יעכב על ידך, ובבעו ובמטו מינך "אעברה נא", עכשיו שדברתי לך כל זה, ושינית מעשה בראשית בשבילי כאמור, "אעברה נא ואראה" אפילו שגזרת עלי שלא אכנס לארץ, כמו שעליתי למרום כך גם כן אראה "ההר הטוב הזה והלבנון".

ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי

כוונתו בזה על דרך מה שאמרו רז"ל הטעם שלא זכה משה ליכנס לארץ, כדי שיקומו עמו מתי מדבר, לזה אמר הטעם של "ויתעבר ה' בי" ולא זכיתי ליכנס לארץ, למענכם, שבשבילכם, רוצה לומר לתועלתכם, כדי שתחיו לתחיית המתים, ולזה "לא שמע אלי", רוצה לומר בדבר הנוגע אלי לתועלתי.

ויאמר ה' אלי רב לך על דרך מה שאמרו רז"ל [דעה תנחומא פקודי א']

ירושלים של מטה כנגדה בית המקדש למעלה, ומסתמא בית המקדש של מעלה יש לה איכות ומעלה יותר מירושלים של מטה, ומשה רבינו עלה למרום ומסתמא ראה בית המקדש של מעלה, לזה אמר לו "רב לך" רוצה לומר ירושלים שהיא

שנעשית "אלהי", דהיינו שם אלהים שהוא דין, ופגעה בי בעוונות, וכשפגעה בי "שועתי אליך", דהיינו חזרתי בתשובה, "ותרפאני" [שם ל. ב] בין מחולי הגוף בין מחולי הנפש.

אי נמי "ה' אלהי" ידוע הוא מה שאמרו רז"ל שאנו חלק ממנו יתברך, ולזה נקרא אלהינו, זה שאמר הכתוב "ה'" רוצה לומר מפאת שאני חלק ממך, נקראת "אלהי" ומוכרח לך לאהוב אותי, דאי אפשר לך לשנוא אותי, דכאשר ייסר איש את בנו, ולזה "שועתי אליך ותרפאני" על צד ההכרח, שאני חלק ממך, וזהו מה שאמר דוד [תהלים קב. ב] "ה' שמעה תפלתי" מוכרח תשמע תפלתי, והטעם "ושועתי אליך תבוא", שאני חלק ממך, ועמו אנכי בצרה [שם עא. טו].

ולזאת הכוונה כפל "ה' העלית מן שאול נפשי חיתני מיורדי בור" דכוונתו מדבר בי ועל כיוצא בי, שהיה לי חולי הגוף ונטיתי למות, וחולי הנפש, דמי שאין לו בנים מת בעולם הזה ובעולם הבא, זה שאמר הכתוב "ה' העלית מן שאול" וגו', כוונתו לומר ה' אלהי כשנעשה ה', שהוא שם הרחמים, אלהי, ופגעה בי מדת הדין בחולי הגוף ובחולי הנפש, מיתת הבנים, שועתי אליך, אברח ממך אליך, שחזרתי בתשובה, ותרפאני מחולי הגוף ומחולי הנפש, שזכרתני ופקדתני בבנים של קיימא, כי מי שאין לו בנים מת בעולם הבא, שיהיה מיורדי שאול, דמיתה השייכא לנפש אמר "נפשי", ועם "יורדי בור" קאי לגוף.

ובבקשה ממנו יתברך כשם שהשקיף והביט עלי בעין החמלה והחנינה וזכר אותי, כן ישקיף ויביט עלי בעין החמלה, לזכות לי בני חמודי לתורה, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות, וליתן בלבו אהבתו ויראתו, למען תורתו הקדושה, ולמען שמותיו הקדושים המצורפים בה, אכי"ר. ואני הדל והיתוש מובטח בחסדי האל שיקבל תפלתי, שגדולה תפלה ששואל בעד מתנת חנם יותר ממעשים טובים כדפרשית.

אבל אכתי קשה רבי אלעזר שאמר גדולה תפלה, באיזה זמן, אי בזמן בית המקדש מאי דהוה הוה, ואי בזמן הזה קשה, דהוא גופיה אמר [בבבא מצ. ב] מיום שחרב בית המקדש נגעלו שערי תפלה!

עברה כאמור, עד שנתכפר עוונם, ובדבר הנוגע אלי "ולא שמע אלי", רוצה לומר ולא שמע בדבר הנוגע אלי.

ובזה נבין מה שאמר משה רבינו לישראל [דברים ז. ז], "ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום", כוונתו לומר ידוע הוא מה שאמרנו לעיל כמה פעמים שכל אחד מישראל יש בו נפש, רוח, נשמה, וישאר מכל אחד מהם שורש אחד תחת כסא כבוד, והוא הנותן חיים לאדם, ועל ידי אותם השרשים יהיה לנו דבקות עם ה"ת כביכול, ויהיה לנו חיים חיי זה העולם, וחיי עולם הבא.

לזאת הכוונה אמר משה לישראל "ואתם הדבקים בה'" רוצה לומר, מאחר שאתם דבקים בה"ת, חיים כלכם, צריך להיות כלכם חיים, אימתי? היום, בעולם הבא הנקרא "יום", ולזה נגזרה הגזרה עלי כדי להחיות עמי מתי מדבר, מאחר שהם אדוקים ודבוקים בה"ת.

ובזה נבין מה שאמר דוד [תהלים כג. ו] "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע" כוונתו לומר גם כי אלך בגיא צלמות, דהיינו יצר הרע, שעצתו היא שוחה עמוקה וצלמות, לא אירא רע, והטעם "כי אתה עמדי" רוצה לומר, הנשמה שהיא חלק ממנו יתברך, וגם כן "שבטך" שהם הייסורין ממרקינן, וגם כן "משענתך" שהיא התורה "המה ינחמוני".

אי נמי "לא אירא רע" והטעם כי "אתה" שהיא המלכות, דהיינו השכינה הנקראת "אתה" עמדי בגלות, האם רבצת על האפרכים.

ובזה נבין גם כן מה שאמר [תהלים מ. ב] "קוה קויתי" קשה כפל קוה קויתי, וכפל "ויט אלי וישמע שועתי", אלא הכוונה היא שני קוויים אנו מקוויים לשם העצם שם הויה ב"ה, אחת שהוא שם הרחמים ומטה כלפי חסד, ואחת שנשבע שלא יהיה שם הויה שלם עד שיכרית זרעו של עמלק [ראה שמות י"ז, טז וברש"י שם], ולזה "קוה קויתי" שני קוויים, כנגד שם הרחמים מטה כלפי חסד עמי, "ויט אלי" כמנהגו הטוב, "וישמע שועתי" בשביל שמו הקדוש, כוונתו לומר שהייסורין ממרקינן, שעל ידי הייסורין ישוב אל ה' וירחמהו, ועל ידי התשובה יהיה לאדם רפואת הנפש ורפואת הגוף, זה שאמר הכתוב "ה'" מפאת

פרשת עקב

אמר רמי בר אבא, מאי דכתיב "עיר קטנה ואנשים" וגו', "עיר קטנה", זה הגוף, "ואנשים בה מעט", אלו האברים, "ובא אליה מלך גדול וסבב אותה", זה יצר הרע, "ובנה עליה מצודים וחרמים", אלו עוונות, "ומצא בה איש מסכן וחכם", זה יצר הטוב, "ומלט הוא את העיר בחכמתו", זה תשובה ומעשים טובים. "ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא", דבשעת יצר הרע לית דמדבר ליה ליצר הטוב, "החכמה תעוז לחכם", זו תשובה ומעשים טובים, "מעשרה שליטים", שתי עינים, שתי אזנים, שתי ידים, שתי רגלים, וראש הגויה, ופה. [נדרים לב, ב עה"פ קהלת ט, יד-טו. שם ז, יט] ע"כ.

דבר ידוע הוא שלא נברא האדם אלא לקיים מצוות בוראו וליירא ממנו, ומרוב אהבתו בעמו ישראל ברא התשובה קודם בריאת העולם, כדכתיב, "בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל תשב אנוש עד דכא" [תהלים צ, ב-ג].

ובזה נבין מה שאמרו רז"ל, רבי אבהו ורבי חייה רבא, רבי אבהו אמר, צפה הקב"ה בתחילת בריאת העולם מעשיהם של צדיקים, ומעשיהם של רשעים, שנאמר, "כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד" [שם א, ח], "והארץ היתה תהו ובהו", אלו מעשיהם של רשעים, "ויאמר אלהים יהי אור", אלו מעשיהם של צדיקים, ועדיין איני יודע אם חפץ במעשיהם של צדיקים, אם חפץ במעשיהם של רשעים, כשהוא אומר, "וירא אלהים את האור כי טוב", הוי אומר במעשיהם של צדיקים חפץ, ע"כ.

וכדי להבין צריך להקשות, וכי יעלה על הדעת שהי"ת חפץ במעשיהם של רשעים, עד שיפול זה הספק בתחילת בריאת העולם? והרב בעל ספר "אהבת עולם" כתב בשם זקנו ז"ל פירוש על דרך המחלוקת שבין רבי אבהו ורבי חייה רבא, חד אמר בעלי תשובה עדיפי מצדיק גמור, וחד אמר צדיקים גמורים עדיפי. והיינו אומרו איני יודע אם במעשיהם של צדיקים גמורים, רוצה לומר מתחילתם ועד סופם, או במעשיהם של רשעים, דהיינו שהיו רשעים ועשו תשובה, כוונתו לומר אם חפץ בצדיקים גמורים, או בבעלי תשובה, ע"כ.

אלא הכוונה היא משה היה לו מצוות השייכי ל"מי הקדימני ואשלם, שאמר הקב"ה, עלי לשלם, שמשה לא הוציאם ממצרים אלא אדעתא להכניסם לארץ, ורץ לפנייהם כסום במדבר, ולא היה צריך להתפלל, לזה אמר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים, רוצה לומר יותר ממי שהקרים להי"ת מעשים טובים, והי"ת משלם לו בעד מעשיו הטובים, שהרי משה אף על פי שהיו בידו מעשים טובים דשייכי ליכנס בהם לארץ, הוצרך לתפלה כדפרשית.

כפי זה לא קשה מידי, דמה שאמר רבי אבהו, גדולה תפלה בזמן הזה, ואיזה תפלה? הדומה לתפלת משה, שיש בידו מעשים טובים השייכי ליכנס בהם לארץ, ואינו צריך להתפלל, והתפלל בעד מתנת חנם, אותה תפלה, גדולה אפילו בזמן הזה, אחר חרבן בית המקדש, ומה שאמר רבי אלעזר, מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה, איזה תפלה, המתפלל בעד מעשיו הטובים, וזה יצא לו מיתורא דקרא, דאמר "ואתחנן אל ה' בעת ההיא" דפשיטא בעת ההיא התפלל, וקשה לו גם כן אומרו למי?

אלא הכוונה היא כדאמרן, "ואתחנן", משה התפלל בעד מתנת חנם, בעת ההיא, בעת שאינו צריך להתפלל, דאית ליה מצוות השייכי ליכנס בהם לארץ כדאמרן, ונתקבלה תפלתו כדפרשית, במה שאמר לו הי"ת בדבר הזה שהתפללת בעד מתנת חנם "עלה ראש הפסגה", וזה הענין לאמר לדורות, אפילו שאמר רבי אלעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה, התפלה הדומה לתפלת משה בעד מתנת חנם, לא ננעלו שערי אותה התפלה.

כך הי"ת שאני מתחבט ומתפלל לפניו שיזכה בני יחידי ללמוד וללמד, לשמור ולעשות, וליתן בלבו אהבתו ויראתו, כי אם בעד מתנת חנם, שאני יודע בעצמי שאין בי לא תורה ולא מעשים טובים, אלא יעשה עמי למען תורתו הקדושה, ויעשה למען ספרי הקדש המונחים בקרן זוית, ואין לי מי ילמוד בהם, ואני מובטח בחסדי האל שיקבל תפילתי אמן כן יהי רצון.

שומר לו הי"ת למשה, החזר להם תשובה, ואמר לו מתירא אני וכו', ואמר לו הי"ת, אחוז בכסא כבודי, זהו דברי רש"י ז"ל. "מרחף על פני המים" דהיינו התורה, ואלולי אחיזת כסא הכבוד היו מלאכי השרת פוגעים בו במשה, ולא היו ישראל זוכים בתורה, כפי זה מה שאמרו, "והארץ היתה תהו ובהו" קאי לבעלי תשובה, ולזה פירש החכם הנזכר מה שאמרו, איני יודע אם במעשיהם של צדיקים, צדיקים גמורים שלא טעמו טעם חטא.

אבל לחוסר ידיעתי שמה שאמרו רבי אבהו, איני יודע

אם חפץ במעשיהם של רשעים, קאי לחטא ועון של הרשעים, על דרך מה שאמרו רז"ל, לא היו דור המדבר ראויים לאותו מעשה, ולא היה דוד ראוי לאותו מעשה, אלא, אם חטאו רבים, אומרים להם כלך אצל דור המדבר, ועשה תשובה כמו שעשו הם, ואם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל דוד, ועשה תשובה כאשר עשה דוד, על דרך מה שפירש"י ז"ל במה שאמר דוד "למען תצדק בדברך תזכה בשפטך" [תהלים נא, ו].

ובזה נבין מה שאמר דוד לנתן הנביא, "חטאתי לה",

ויאמר נתן גם ה' העביר חטאתך לא תמות" [שמואל ב' יב, ג], קשה א' מהו כוונתו באומרו "חטאתי לה", פשיטא שחטא לה'. ב' גם כן כוונתו באומרו "גם ה' העביר חטאתך". ג' אומר "לא תמות", פשיטא אם העביר חטאתו לא ימות!

אלא הכוונה היא ידוע הוא שהרשע אפילו בחייו קרוי מת,

זה שאמר דוד לנתן "חטאתי לה", כוונתו לומר מה שחטאתי לה' כדי ללמוד ממני, שאם יחטאו, יעשו תשובה לה', כפי זה, החטא שעשיתי יחושב זכות, אמר לו נתן, "גם ה' העביר" אותו החטא, כאלו לא עשית אותו כלל ועיקר, ומאחר שלא העריכו לחטא, "לא תמות", שעל ידי החטא אפילו חי קרוי מת, ואתה מאחר שהעביר אותו ולא העריכו לחטא, לא תמות.

וזהו מה שאמר רבי אבהו, אם חפץ במעשיהם של רשעים,

שכוונתם רצויה כדוד המלך, שעשה החטא כדי ללמוד ממנו אם יעשו חטא יעשו תשובה וכו' ומה שאמר רבי אבהו זה דהוקשה לו בפסוק, "כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד" [תהלים א, ו] מהו כוונתו באומרו "דרך רשעים תאבד"? לזה אמר,

אבל צריך להבין מנין לו לרב הנזכר לפרש כך? ויש לומר

מדאמר "מעשיהם" בשניהם, דאילו קאי על הצדיקים ועל הרשעים, היה לו לומר איני יודע אם חפץ בצדיקים או ברשעים, מדאמר מעשיהם של צדיקים ומעשיהם של רשעים פירש כך.

ואכתי קשה מנין לו לרבי אבהו "והארץ היתה תהו ובהו" שקאי

על מעשיהם של רשעים שעשו תשובה? ולחוסר ידיעתי רבי אבהו דרש זה מאמרו "והארץ היתה תהו ובהו ורוח אלהים מרחפת על פני המים" שפירש"י ז"ל "תהו", לשון שממון, שאדם תוהה ומשתומם על "בהו" שבה, "בהו" לשון ריקות וצדו, "ורוח אלהים מרחפת" כסא הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה, כיונה המרחפת על הקן. עכ"ל.

כוונת רבי אבהו לפרש בזה הפסוקים כפירוש רש"י ז"ל,

"בראשית ברא אלהים את השמים", "את" לרבות היושבים בשמים, "ואת הארץ" לרבות היושבים בארץ, ברא אותם להיות עושים רצונו. "והארץ היתה תהו" רוצה לומר ראה שבני אדם היושבים בארץ מרדו בהי"ת, ואחר שמרדו חזרו בתשובה, וזהו אומרו "הארץ" אחר שפשעה, היתה תהו, רוצה לומר היתה תמיהה ומשתוממת על העוון שעשתה, כמו שאמר רש"י ז"ל ריקות וצדו, שהוא העוון שעשתה, וחזר לבאר מהו ה"בהו" שמתמיהה ומשתוממת עליו, "וחשך על פני תהום", דהיינו יצר הרע הנקרא חשך, וחזר בתשובה.

וזה רמז במה שכתוב "ורוח אלהים מרחפת על פני המים",

ופירש"י ז"ל, "ורוח אלהים מרחפת" כסא הכבוד, על דרך מה שאמרו רז"ל, בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת וכו', ואמר לו הי"ת, החזר להם תשובה, אומרו תשובה, כפשוטה, רוצה לומר יעשו תשובה, אמר לו משה, מתירא אני שמא ישרפוני בהבל פיהם, אמר לו, אחוז בכסא, על דרך מה שאמרו רז"ל, גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, יעויין במקומו, ועל ידי זה ניצח משה למלאכי השרת, והודו ואמרו, "ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ" [תהלים ת, י], וזה אומרו "ורוח אלהים", שהוא כסא הכבוד, "מרחפת על פני המים" שהיא התורה, ברוח פיו של הקב"ה ובמאמרו, כיונה המרחפת על הקן, כדאמרן

בזאת החומרא, "אשר ימצא אתו", כלומר אם ימצא אתו, אמר אתו בדרך נסתר ובלשון יחיד, רוצה לומר "אתו" שהוא בנימין יהיה לי עבד הוא לבדו, "ואתם עלו לשלום". ומה שאמר רש"י ז"ל "גם עתה", אף זו מן הדין וכו' אבל אני אעשה לכם לפני משורת הדין. שהוקשה לו מילת "כך" יתירה, והיה לו לומר עתה כדבריכם אשר וגו', אלא "כך" פירוש, כן הוא הדין והאמת, כמו "כן בנות צלפחד" [במדבר כז, ז].

ומה שאמר יהודה "גם אנחנו גם" וגו' גם שני פעמים, על דרך מה שאמרו חז"ל על פסוק "האלהים מצא את עוך וגו' [בראשית מד, טז] שהוא מכירת יוסף, וידוע שראובן לא היה במכירתו, לזה אמר לו "גם אנחנו" רוצה לומר אפילו ראובן, "גם אשר נמצא הגביע", שגם הוא לא היה במכירתו, אמר לו יוסף, "חלילה לי מעשות זאת", ואם תאמר למה לא אמר כדברך כן הוא, שאמר בהפך מדברי יהודה כאשר אמר מנשה "כדבריכם", שדבריו בהפך מדבריהם, לא הרי זה כהרי זה, שיהודה אמר ליוסף "האלהים מצא את עון עבדיך" שרמז לו עון מכירת יוסף, וכשהבין יוסף דברי יהודה שבשביל מכירתו נעשה להם כל זה, אמר לו, חלילה לי מעשות זאת, רוצה לומר אין כוונתי להעניש אתכם ולהתרעם עליכם בשבילי, אלא "האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד" כדין וכהלכה, ואתם שלא גנבתם "עלו לשלום אל אביכם".

אי נמי כשנקדים הפסוקים הקודמים, "ויאמרו אליו למה ידבר אדני כדברים האלה, חלילה לעבדיך" וכו' [שם ז], קשה, א' מאחר שאמר "למה ידבר אדני" למה חזר לומר "לעבדיך". ב' ואומר, "ואיך נגב מבית אדניך", למה לו לומר מבית אדניך, פשיטא דאותה הגניבה מבית אדניו. ג' "אשר ימצא אתו מעבדיך" למה חזר לומר מעבדיך. ד' אמרם "מעבדיך ומת" אם דבריהם כפי הדין, או דבר גוזמא, והדקדוקים שיש כאן יותר כבר אמרנום לעיל. גם בפסוקים "ויגש אליו יהודה" יש דקדוקים הרבה, ומתוך התשובות יובנו הדקדוקים.

אלא הכוונה היא על דרך מה שאמר הכתוב, "גונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת" [שמות כא, טז], הוקשה לשבטים מהו אמרו "ונמצא בידו", והם פירשו כמו שאמר הכתוב "ונמצא בידו" ונמצאת בידו גנבה אחרת, כסף או כלים. וכוונתם בזה על דרך שאמר

צפה הקב"ה במעשיהם של צדיקים ובמעשיהם של רשעים, שנאמר "כי יודע ה' דרך צדיקים" וכו' כוונתו לפרש מה שאמרו "דרך רשעים" קאי לפניו "יודע ה' דרך צדיקים" ודרך רשעים" היינו אומרו, צפה הקב"ה במעשיהם של צדיקים ובמעשיהם של רשעים, ואיני יודע וכו' וקאי לאחרינו "דרך רשעים תאבד", וזהו "צפה הקב"ה" וכו' צפה בשני דרכים כנזכר "דרך רשעים תאבד", דתיבת "תאבד" חוזרת על דרך רשעים.

כפי כל האמור הי"ת לא ברא את האדם, כי אם ליראה אותו, ומרוב אהבתו בנו צפה במעשיהם של צדיקים ושל רשעים, וברא להם התשובה, והאדם על צד ההכרח חייב לקבל אלהותו עליו ולעבדו מקל וחומר, אם מלך בשר ודם רמה ותולעה אין אדם בעולם יכול למרוד בו, והראיה יוסף קטנן של שבטים כשירדו אחיו למצרים ודבר אתם קשות, היתה להם הרעשה ומורא גדולה, וכמה פעמים אמרו לו "עבדיך".

ומאחר שבא לידי אלו הפסוקים נאמר בהם מה שחנני האל, "אשר ימצא אתו מעבדיך ומת, וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים. ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא" וגו' [בראשית מד, טז]. קשה א' אומרו "מעבדיך" מיותרת. ב' אמרם "וגם אנחנו" מה בא לרבות. ג' אומרו "גם עתה" מיותרים, היה לו לומר כדבריכם כן הוא. ד' אומרו "כדבריכם כן הוא" והוא אמר בהפך מדבריהם. ה' אומרו "ואתם תהיו נקיים" מהו כוונתו באומרו "תהיו"?

אלא הכוונה היא שיוסף קרא לאחיו מרגלים, "והם היו משיבים אותו כמה פעמים, "חלילה מעבדיך", אבל בנימין שלא היה עמהם לא נקרא "עבד", לזה אמרו "אשר ימצא אתו מעבדיך", רוצה לומר ממנו אנחנו, שנקראנו "עבדים", "ומת" רוצה לומר למפרע, נראה שאנחנו מרגלים, לכך גנבנו הגביע כדי לנחש בו ולרגל בו את הארץ, וחייבים מיתה, לאפוקי בנימין שלא נקרא "עבד", וגם כן לא נחשד להיות מרגל, אם ימצא אתו יהיה עבד דווקא בדין הגנב, ועוד אנחנו מחמרים על עצמנו שלא כדין, אם ימצא אצל בנימין, גם אנחנו נהיה עבדים עמו, ומנשה השיב אותם, "גם עתה כדבריכם כן הוא" רוצה לומר שהדין כך הוא וכך אעשה לכם כדין וכשורה, אבל מה שאמרתם על עצמכם אם ימצא ביד בנימין שתהיו גם אתם עבדים, איני רוצה

לזה "ויגש אליו" יהודה ויאמר בי אדני,

כוונתו בזה אם שפוטנו כפי סברתנו שנהיה אנחנו עבדים על ידי מכירת יוסף, ומה שקנה עבד קנה רבו, ובנימין אין לו לשלם, ויתקיים בו "אם אין לו ונמכר בגנבתו" [שמות כב, ג], ניחא, אין לנו פה להשיב, אבל עכשיו שפטרנו אותנו מהעבדות, "בי אדני" הדבר תלוי בי לשלם כל מה שחייב על ידי הגנבה. "ידבר נא עבדך דבר באזני אדני". מה שאמר לו "באזני" רמז לו דין האזן, מפני שהנמכר בבית דין יוצא בשש, ואם ימכר בנימין במצרים על ידי הגניבה, ישאר במצרים ולא יצא בשש, מפני שגזרו במצרים העבד לא יהיה בן חורין לעולם, וזה דומה לעבד שנמכר בגנבתו על ידי בית דין ויאמר "אהבתי את אדני וגו' ורצע אדניו את אזנו" [שמות כא, ה-ו].

ולזה אמר לו "ידבר נא עבדך באזני אדני"

לרמוז לו דין האזן, ולזה אמר לו אי אפשר להניחו בעבדות עולם, "ואל יחר אפך בעבדך" שאמרתי לך דין זה שאם ישראל ימכר לגוי ועבדו לעולם, שאינו מצדך, כי אם מגזרת פרעה, ואתה "כמוך כפרעה", ואם תקח אותו לעבד בעד הגניבה יתקיים בו "ועבדו לעולם", ולזה איני מניח אותו בעבדות, ואביו איש זקן ואינו יכול להפרד ממנו.

כפי כל האמור יד המלכות תקיפא,

ואפילו שיוסף קטנן של שבטים והם עשרה, על ידי שהוא מלך היתה להם הרעשה גדולה ואימה ואמרו לו, "עבדך אנחנו", וקל וחומר כמה אלף פעמים שתהיה לנו יראה ואימה והרעשה ממנו יתברך על "צד החיוב" שברא אותנו יש מאין, ועשה עמנו כמה חסדים וכמה נסים לפי רוב חסדיו, והרי גם כן ראינו שיד המלכות תקיפא, דשבטי י"ה אמרו ליוסף "ויהי כי עלינו אל עבדך אבי" [בראשית מז, כד] שאמרו ליוסף שיעקב אביהם עבד ליוסף בנו.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב, "ויפטור יוסף"

את החלמות אשר חלם להם" [שם מז, ט], קשה "אשר חלם להם" מיותרים! אלא הכוונה היא כדארמן, שיוסף חלם ב' חלומות, החלום הראשון לאחיו לבדם, כדכתיב "והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחווה לאלמתי" [שם לו, ז], והחלום השני "הנה השמש והירח" [שם טו, ט], שהם אביו ואמו, דקאי לבלהה, "ואחד עשר" משתחויים וכו' וידוע הוא שהחלום דקאי להם לבדם אפילו שהוא חלום אחר אמר הכתוב עליו "וישנאו אותו על

הכתוב, "כי ימצא איש גנב נפש מאחיו" [דברים כד, ז] ופירש"י בעדים והתראה, ולזאת הכוונה פירשו "וגונב איש ומכרו" בלא עדים והתראה, והתרו בו אחר שמכרו האיש, ואחר ההתראה נמצא בידו גנבה אחרת של כסף ושל זהב, מות יומת, אף על פי שאינו חייב מיתה על גניבת הכסף והזהב, חייב מיתה על הגנבה הראשונה שגנב האיש ומכרו, נתחייב על ידי הגניבה השנייה.

וכפי סברתם הגונב איש ומכרו בלא עדים

והתראה, אפילו שאינו חייב מיתה, יהיה עבד, שאי אפשר לפוטרו בלא כלום! לזה אמרו חלילה לעבדך, שאנו עבדים מחמת שמכרנו יוסף, ואיך נגנוב מבית אדניך כסף או כלים, ונתחייב מיתה על ידי הגניבה השנייה, ולזה "אשר ימצא אתו מעבדך" שאנו עבדך מפאת מכירת יוסף, בלא עדים והתראה, הנמצא בידו הגביע ממנו ומת, וממילא בנימין שלא היה במכירת יוסף יהיה עבד דווקא, וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים על מכירת יוסף.

ויאמר כדבריהם כן הוא, רוצה לומר

אתם אמרתם אם ימצא ביד בנימין יהיה עבד מפני שלא היה במכירת יוסף, כדבריהם על בנימין כן הוא, שאם ימצא בידו יהיה לי עבד, אבל מה שדנתם על עצמכם שתהיו עבדים, תהיו נקיים, ולזה אמר יהודה ליוסף "האלהים מצא את עוון עבדך", רוצה לומר של מכירת יוסף, "הננו עבדים לאדני", גם אנחנו, במכירת יוסף, אפילו שלא נמצאת הגניבה בידינו, כפי סברתנו בפירוש פסוק "וגונב איש ומכרו", "גם אשר נמצא הגביע בידו" אפילו שלא היה במכירת יוסף.

"ויאמר חלילה לי מעשות זאת" רוצה

לומר אין פירוש הכתוב כפי סברתכם, אלא כמו שאמרו חז"ל והביאו רש"י ז"ל, וה לשוננו, "ונמצא בידו", שראוהו עדים שגנבו ומכרו, ונמצא בידו קודם המכירה, ואינו חייב מיתה אלא בעדים, ואם אין עדים והתראה, אפילו שגנב פעם אחרת כסף או כלים אחר מכירת האיש, פטור מהמיתה, וגם כן פטור אפילו מעבדות. ודא "חלילה מעשות זאת", רוצה לומר מעשות "זאת" הסברא שאתם סוברים כפירוש הכתוב, אלא "האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד" כפי הדין, "ואתם עלו לשלום אל אביכם" שהוא בעל דינכם במכירת יוסף בנו, והוא יעשה לכם מה שירצה.

"ומצא בה איש מסכן", זה יצר הטוב, והלא יצר הרע הוא הקודם שנאמר, "כי יצר לב האדם רע מנערי" [בראשית ח, בא]. אלא הכוונה היא בעל המאמר הוקשה לו בפסוק אומרו "עיר קטנה", מאחר שבא עליה מלך גדול, מה אכפת ליה למלך הגדול אם היא קטנה או גדולה, וגם כן מהו כוונתו באומרו "ואנשים בה מעט", גם כן אומרו "מעט" מיותרת, דמה צורך באומרו מעט? ד' "ואדם לא זכר את האיש המסכן" מי הוא זה האדם? ה' מהו כוונתו באומרו "והחכמה תעזו לחכם מעשרה שליטים", לזה אמר רמי בר אבא, אומרו "עיר קטנה" זה הגוף, על דרך מה שאמרו רז"ל, "עיר גבירים עלה חכם" [משלי כא, כב] "גברים" כתיב, זה משה.

קשה למה לו לדרוש המסורת אפילו למקרא, דהיינו גבורים קאי

גם כן למלאכי השרת דנקראו גבורים, על דרך מה שאמר הכתוב "גבורי כח עושי דברו" [תהלים קג, כ] ולמה הוצרך לדרוש המסורת? אלא כוונתם לומר הזוהמא של האדם אינו מפאת האיש אלא מפאת האשה, ומלאכי השרת זכים ונקיים מפאת שהם גברים ולא יש בהם סטרא דנוקבא כלל, ולואת הכוונה דרשו המסורת ואמרו גברים כתיב, רוצה לומר שהם נקיים וזכים, ומשה רבינו אפילו שבא מסטרא דנוקבא היה זך ונקי כאילו לא בא כי אם מסטרא דדוכרא.

"עלה חכם" זה משה, "ויורד עזו מבטחה" [משלי ט] היא התורה הנקראת "עזו", "מבטחה" שהיו מלאכי השרת בטוחים בה שיזכו בה, דהיא קדושה והם קדושים, שאין להם שום זוהמא כלל ועיקר, ומשה לפי רוב קדושתו עלה למרום ונצחם והורידה מביניהם.

כפי זה השמים נקרא "עיר", וגם כן הארץ נקראת "עיר" כדומה לשמים הנקרא "עיר", וגם כן האדם נקרא "עיר" וכדומה ל"עולם" שגם כן האדם נקרא "עולם קטן", ולזה אמר שלמה "עיר קטנה" מה שאמרו "קטנה" זה הגוף, וגם כן מה שאמרו "ואנשים בה מעט" רוצה לומר מעט קאי לאברים, ודא "ואנשים בה מעט", אלו האברים, ומה שהקשינו איזהו הגוף, על דרך מה שאמרו בהלכות שחיטה שתי קרומות יש לו לושט, איזהו ושט? ופירשו האחרונים, החלל שעליו השני קרומות הוא הנקרא ושט, כך גם כן החלל הנתונים עליו האברים, כל אחד במקום השייך לו הוא הנקרא גוף.

חלומותיו", אפילו שהוא חלום אחד חשב אותו לשני חלומות כדפירשתי ביתור הכתוב שאמר "והנה קמה אלומתי וגם נצבה" עיין במקומו.

זה שאמר הכתוב "ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם

להם" "להם" דייקא, ונתקיים דהשתחוּו לו, וכשהורידו בנימין והשתחוּו לו ארצה, נתקיים במה שחלם בחלום השני, "אחד עשר כוכבים משתחווים לי", נשאר אביו שאמר עליו "השמש והירח משתחווים לי", לזה שאל אותם "השלום אביכם הזקן" [שם מג, ב] וכוונתו להשלים החלום השני, אמרו לו "שלום לעבדך לאבינו", לעבדך מיותרת, אלא כוונתם כדאמרן, וגם כן עבדך הוא להשתחוּו לך ולקיים החלום.

וצריך להבין למה כפל "שלום לעבדך לאבינו עודנו חי",

אלא הכוונה היא לא נענש יעקב עם המלאך בכף ירכו אלא על ביטול התורה שבטל בבית לבן, ולזה היה לו פחד מ"עשו", ש"הקול קול יעקב והידיים ידי עשו", ולזה לא היה לו פחד משאר אומות כי אם מעשו, על ידי הברכה שברכו יצחק לעשו "הקל קול יעקב" [שם נז, ב] לזאת הכוונה אמר השלום, "התורה" שנקראת "שלום", "לאביכם הזקן", רוצה לומר "העודנו חי", רוצה לומר אם הוא עוסק בתורה יקרא "חי", ואם אינו עוסק יקרא מת, לזה השיבוהו על שניהם, מה שאמרו לקיים החלום של השמש והירח משתחווים "שלום לעבדך לאבינו", דהיינו מעותד לירד גם הוא ויקרא עבדך, ויתקיים החלום, ומה שאמרו "העודנו חי" אם הוא עוסק בתורה עודנו חי, דהיינו עוסק בתורה.

יצא לנו מכל האמור שאנו חייבים לירא ממנו יתברך ולשמור מצוותיו ולדבקה בו ולעבדו, קל וחומר ממלך בשר ודם, מכל שכן הי"ת אלף אלפי קל וחומר שאנו חייבים ביראתו ובאהבתו, ומרוב אהבתו בעמו ישראל ברא התשובה להחיות לב נדכאים, וזדונות יעשו זכויות על ידי התשובה.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, אמר רמי בר אבא,

דכתיב "עיר קטנה ואנשיה בה מעט" וגו', עיר קטנה זה הגוף וכו'. קשה א' מה הוקשה לו בפסוק עד שפירש בו האמורז' ב' אומרו "עיר קטנה" זה הגוף, "ואנשים בה מעט" זה האברים, והאברים הם הגוף! ג' "ובא אליה מלך גדול", זה יצר הרע וכו'.

אמר כי אם המשפטים ולא אמר גם כן המצוות והחקים כאשר אמר לעיל בסוף הפרשה, וכך היה לו לומר "והיה עקב תשמעון את המצוות ואת החקים ואת המשפטים. ג' אומרו האלה כמורה באצבע. ד' "ושמרתם ועשיתם אותם", לשון רבים, "ושמר ה' אלהיך לך" לשון יחיד.

אלא הכוונה היא המשפטים לפעמים לטובה, לפעמים לרעה, כשנהיה זכאים לשמור תורתו ומצוותיו, לטובה, ואם בר מינן לרעה, והמשפטים הנאמרים בכאן הם לטובה כדכתיב, "ואהבך וברכך והרבך", וגם כן הטובה לזקן יותר מהטובה לנער, שהרעה לקטן לא ירגיש בה כל כך, אבל הרעה לזקן ירגיש בה לרוב זקנתו, ולזה אמר "והיה" לשון שמחה, אימתי תהיה השמחה, עקב, דהיינו סוף שהוא ימי הזקנה, שהוא סוף לחיי האדם, תשמעון, פירוש תקבלון את המשפטים האלה הנזכרים שהם לטובה, דהיינו "ואהבך וברכך והרבך", ותזכו לכל זה אם "שמרתם ועשיתם אותם" קאי על הנאמרים למעלה, והמשפטים האלה הנאמרים כאן, ולזה אמר "האלה" כמורה באצבע.

ומה שאמרו "ושמרתם ועשיתם אותם" קאי על שלמעלה, דהיינו מצוות וחקים ומשפטים, ובשתעשו אותם אתם נקראים אדם אחד בלשון יחיד, לזה אמר "ואהבך וברכך והרבך" וכו' "ולא יהיה בך עקר ועקרה" כוונתו לומר, הגוף שייך בו העקריות, והנפש שייך בה העקריות, דמי שאינו עושה מצוות עשה, יקרא "עקר", ומי שאינו מקיים מצוות לא תעשה יקרא בשם "עקרה", ולזה באלו הייעודים אמר "לא יהיה בך" דהיינו בנפשך "עקר ועקרה", רצונו שתזכה לעשות מצוות עשה ומצוות לא תעשה שהם תולדות הנפש, וגם כן "לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך" בנפש הבהמית, שהם תולדות הגוף, "והסיר ה' ממך כל חולי וכל מדווי", קשה הכפלה!

אלא הכוונה היא יש חולי הנפש, ויש חולי הגוף, חולי הנפש, העוונות, וחולי הגוף, הייסורין, חולי הנפש נקרא "חולי" וחולי הגוף נקרא "מדוי", והטעם שנקרא חולי, שאם עבר על התורה הנקנית בשמונה וארבעים מעלות, חשבון חל"י. וחלי הגוף אמרו רז"ל, אם יהיה האדם שוכב על ערש דוי, כשיכנס אדם לבקרו נוטל מחליו אחד מששים ^(מדויים ט"ל, ב.) חשבון "מדוי" ששים, ולזה בחולי הנפש שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, אמר "והסיר", רוצה

ומה שאמרו "ובא אליה מלך גדול וסבב אותה וכו' ומצא בה איש חכם" וכו' וקשה והלא יצר הרע קודם כדכתיב "כי יצר לב האדם רע מנעריו", ידוע הוא שאין העוון נקרא עוון חמור וענשו גדול כי אם מעשרים שנה ולמעלה, שנידון מבית דין של מעלה, ואפילו מ"ג שנה ולמעלה שנידון מבית דין של מטה אין העוון כל כך חמור, ויצר הרע מגמת פניו ורצונו לחטיא את האדם ולענשו בעונש חמור, דהיינו מעשרים ולמעלה שנידון מבית דין של מעלה, והנענש מ"ג שנה ולמעלה מבית דין של מטה אינו משלם תאותו ורצונו, ולזה אפילו שבא קודם יצר הטוב לא נחשבה ביאתו ביאה אלא עד עשרים שנה למלאות תאותו בעונש חמור מבית דין של מעלה, אבל יצר הטוב בא מ"ג שנה ולמעלה להדריכו ליראת ה'.

ולזאת הכוונה אמר, "ובא עליה מלך גדול ובנה עליה מצודים וחרמים", אלו עוונות המורים על העונש החמור של בית דין של מעלה, כפי זה שייך לומר, "ומצא בא איש מסכן וחכם", זה יצר הטוב, "ומלט את העיר בחכמתו", אומרו "חכמתו" זה תשובה ומעשים טובים, דהיינו יצר הטוב. "ומלט את העיר בחכמתו" אומרו חכמתו זה תשובה ומעשים טובים, דהיינו יצר הטוב נתן עצה לאדם לחזור בתשובה, והזדונות נעשו זכיות.

ואם תאמר כפי זה יצר הטוב קדם, ולמה לו לאדם לחטוא מאחר שעמו יצר הטוב, לזה אמר, "ואדם לא זכר את האיש המסכן" שיצר הרע משבח לאדם יצר הטוב, ולזה האדם חוטא מאחר ששיבח יצר הטוב. ואם תאמר מי אמר לך דאומרו "חכמתו" היא תשובה ומעשים טובים, אמר "והחכמה תעז לזכרם" זה תשובה, מדאמר "תעז לזכרם מעשרה שליטים", ואמרו "עשרה שליטים" הם שתי עינים, שתי אזנים וכו' מוכרח לומר אומרו "החכמה" היא התשובה. כפי כל האמור הי"ת מאהבתו בעמו ישראל ברא להם התשובה קודם בריאת העולם, והי"ת שומר את הברית אשר נשבע לאבותינו הקדושים.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה" ^(דברים י"ג) וגו', קשה א' מהו כוונתו באומרו "והיה עקב תשמעון" ורש"י ז"ל פירש, את המצוות קלות שהאדם דש בעקביו, יעויין שם. ב' למה לא

פרשת ראה

לומר תזכה עד "והסיר ה' ממך כל חולי הנפש" יתחשב בערך צדיק גמור, "וכל מדוי מצרים" וכו' שהוא חלי הגוף, "לא ישימם", יתן לך האל בריאות כל ימי היותך בעולם. הי"ת יתן בלבנו אהבתו ויראתו, אמן כן יהי רצון.

אמר רבי אלעזר, גדול העושה צדקה בסתר, יותר ממשה רבינו, דאילו במשה רבינו כתוב [דברים ט, יט] "כי יגרת מפני האף והחמה", ואילו בעושה צדקה כתיב [משלי בא, יד] "מתן בסתר יכפה אף", ופליגא דרבי יצחק דאמר רבי יצחק, אף כופה, חמה אינו כופה, שנאמר "ושוחד בחיק חמה עזה" אף על פי ששוחד בחיק, חמה עזה. [בבא בתרא ט, ב] ע"כ.

דבר ידוע הוא שגדולה מצוות הצדקה, וכמה פעמים נצטוינו בה במצוות עשה וכו', וכל הזהיר בה התורה מעידה עליו "כי הוא זרע ברך ה'", דכתיב [בראשית יח, יט], "למען אשר יצוה לעשות צדקה" וכו', ואין כסא ישראל מתכוונן, ודת האמת עומדת, אלא בצדקה, דכתיב [ישעיה נד, יד] "בצרקה תכוונני", ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה, שנאמר [ישעיה א, ב] "ציון במשפט תפדה".

ובזה נבין מה שאמרו במדרש [ב"ב י, ב], שאלו לשלמה, כמה כחה של צדקה? אמר להם ראו מה פירש דוד אבא [תהלים קיב, ט], "פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד", רבי אבהו אמר "הוא מרומים ישכון" "כי נתן מלחמו לדל" [משלי כב, ט וראה, ישעיה לג, טז] ע"כ.

קשה א' למה לא שאלו כי אם לשלמה, היה להם לשאול לדוד וישיב להם מה שאמר הוא בעצמו. ב' מהי כוונתו באומרו "ראו מה פירש דוד אבא". ג' למה רבי אבהו הוצרך להביא ראיה מפסוק "הוא מרומים ישכון"? אלא הכוונה היא מה ששאלו כי אם לשלמה מפני ששלמה טעם כוס העניות, כמו שכתוב בילקוט על הפסוק [משלי טו, יז], "סוב ארחת ירק", כנגד מי אמר שלמה למקרא הזה, כנגד שני בני אדם שפגעוהו בשעה שירד ממלכותו וכו', לזה לא שאלו כי אם לשלמה, אמרו לו, כמה כחה של צדקה, אמר להם ראו מה פירש דוד אבא.

כוונתו שדוד אמר "פזר נתן לאביונים", ופירש דוד בעצמו באומרו "פזר נתן וכו' כאשר פירש האר"י ז"ל, אם אדם אחד פזר מעותיו להזמין בני אדם לאכול ולשתות ולא באו, ונתן כל מה שפזר לאביונים, סלקא

שום היזק על ידה, אדרבא למען "יברכך ה' אלהיך" תתברך בכל מעשה ידך.

או יאמר "לא ירע לבבך בתתך לו" היה לו לומר "אל ירע לבבך בתת לו", ואומרו "בתתך" על דרך שאמרו בגמרא "די מחסורן אשר יחסר לו" [דברים טו, ט], כל מה שצריך, אם דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו, והעני, קונים לו סוס ועבד לרוץ לפניו [כתובות טו, ב], ואמרו על הלל הזקן שלא מצא עבד ורץ הוא לפני העני, וזה שאמר הכתוב "ולא ירע לבבך בתתך" אתה בעצמך שלקחת לו סוס לרכוב, ולא מצאת עבד ונתת עצמך ורצת לפניו, "כי בגלל הדבר הזה" שנתת עצמך מלבד המעות, "יברכך ה' אלהיך".

אי נמי "נתון תתן", כפי הדין בית דין כופין אותו ומכין אותו מכת מרדות עד שיתן מה שאמרוהו, זה שאמר הכתוב "נתון" רוצה לומר, אם אתה רגיל ליתן מרצונך הטוב, והוה אמינא "נתון" מקור להורות שהוא "נתון", רוצה לומר רגיל תמיד ליתן, ולא הניחו יצר הרע ליתן, שאמר לו שיעני מרוב שיתן הצדקה, "תתן" בהכרח, בית דין כופה אותך עד שתתן.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, אמר רבי אלעזר, גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשא רבנו, דאילו במשה רבינו כתוב "כי יגרתני מפני האף והחמה" וגו' וכדי להבין צריך להקשות, אומרו, "גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשא רבנו" מהו כוונתו באומרו "יותר", דמשמע גם כן משה כפה, אבל הנותן צדקה כופה יותר ממשא, וזה הפך מהראיה שהביא מפסוק "כי יגרתני מפני האף" וכו', דלא משמע מניה שכפה כלל.

ובעלי התוספות ז"ל אמרו, גדול העושה יותר ממשא רבינו, פירוש יותר משכך חימה ממשא רבינו בתפלתו, מנין להם לומר זה? הדראיה שהביא רבי אלעזר מפסוק "כי יגרתני" כוונתו להביא ממנו שלא כפה משה רבנו כלל, וגם כן בעלי התוספות ז"ל אמרו במה שאמר בתלמוד ופליגא דרב יצחק וכו' חמה אינו כופה, תימא, דבנדרים [ג, א] אמרו, חמה משה הרגו, למה לא אמרו זה בדברי רבי אלעזר, דאמר גדול העושה צדקה וכו', ואלו במשה כתוב כי יגרתני מפני האף והחמה, דמשמע מדבריו דעושה צדקה בסתר כופה שניהם, דמשמע שניהם קיימים בעולם, וקשיית התוספות הקשו אותה גם

דעתך אמינא דאין זה צדקה, קא משמע לן "צדקתו עומדת לעד" וכו', כוונת שלמה לומר כחה של צדקה אפילו לא עשה בשביל העניים, אם נתן לעניים אחר כך, צדקתו עומדת לעד. רבי אבהו אמר, מי אמר שפירוש "פזר נתן לאביונים" כמו שפירש מורינו הנזכר, אני אומר לך מה שפירש דוד באומרו "פזר נתן" כאשר פירש בעל "אהבת העולם" שכוונת דוד כך היא, הצדקה המעולה אם לא יתבייש העני, דהיינו מתחלה "פזר", יעשה מעותיו הפקר, ואחר כך "נתן לאביונים", יזכה לזה העני, זאת הצדקה עומדת לעד, אבל אם פזר מעותיו להזמין בני אדם לאכול ולשתות, ואחר כך נתן לעניים, אין זה צדקה מעולה לומר בה "צדקתו עומדת לעד", לזה אמר מהכא "הוא מרומים ישכון", דהיינו ישכון במרומים במעלה רמה, שהיא עולם הבא "כי נתן מלחמו לדל", איך שיהיה, בין לא הזמין אותה הסעודה לעניים ונתנה לעניים כאשר פירש מורינו האר"י ז"ל. (כאן נמצא חסר).

ומה שכפל "נתון תתן לו" [דברים טו, י] כפי הדין הצדקה המעולה, הנותן צדקה לעני, והנותן אינו יודע למי נותן, והמקבל אינו יודע ממי קבלה, דהיינו יתן אותה לגזברים, והגזברים יתנו אותה למי שהוא ראוי, זה שאמר הכתוב "נתון תתן" על ידי אחר, ואם וראית אתה עני אחר, שהוא צריך לה באותו העת, דאם לא תתן לו יבא לידי שפיכות דמים, תתן לו מידך לידו, "ולא ירע לבבך בתתו לו" דיתבייש אותו העני, כי הדבר הזה שקפצת ונתת מידך לידו, ולא העלמת עין ממנו, "יברכך ה' אלהיך", שאם לא נתת לו אפשר ימות, כעובדא דנחום איש גם זו [תענית כא, א].

אי נמי מה שכפל "נתון תתן לו" כוונתו לומר אל תאמר לא אתן לו עוד שנתתי לו כמה פעמים, ודי במה שנתתי לו, וזה אומרו "נתון" מקור לומר שכמה פעמים נתת לו, "תתן לו" עוד, ואל ירע לבבך בתתך לו כמה פעמים, לומר שמא יארע לך עניות, או יתגלגל לך על ידה שום דבר רע, אדרבא למען "יברכך ה' אלהיך" דהיינו תתברך בכל מעשה ידך, כפי הדין שאמר בש"ע [יורה דעה סימן רמ"ז סעיף ב], לעולם אין אדם מעני מן הצדקה, ולא דבר רע ולא היזק מתגלגל על ידה, שנאמר [ישעיה לב, יז] "והיה מעשה הצדקה שלום", זה שאמר הכתוב, "נתון תתן לו".

ואל ירע לבבך שמא תהיה עני מרוב הצדקה שתתן, או יתגלגל

יצחק" הייתי מפרש דברי רבי אלעזר כך, הנותן צדקה בסתר יותר ממשה, דכתיב "כי יגרתי מפני האף והחמה" דהיינו משה לא כפה אפילו האף, ומכל שכן החימה שהיא עזה הרבה, אבל הנותן צדקה כופה האף דווקא, שנאמר "מתן בסתר יכפה אף", וראיה לזה הפירוש שהתלמוד לא הביא כי אם רישיה דקרא "מתן בסתר יכפה אף", והיה משמע מיניה דחימה עדיין היא בתוקפה, ולא הרגה משה.

והיה להם לבעלי התוספות להקשות
והלא חימה משה

הרגה בדברי רבי יצחק כדברי רבי אלעזר, עכשיו שאמר ופליגא דרבי אלעזר שפירש בפסוק אף על פי "ששוחד בחיק חמה עזה" שכוונתו לומר שהחימה עדיין היא בתוקפה ולא הרגה משה, הוכרח לפרש מה שאמר רבי אלעזר, גדול הנותן צדקה יותר ממשה רבינו, אין כוונתו כדפרשית, דהנותן צדקה אינו כופה כי אם האף, ומשמע שחימה עדיין בתוקפה ולא הרגה משה, ותקשה עליו והלא משה הרגה, רבי אלעזר סבר דהא "שוחד בחיק" ארישא קאי, ו"שוחד בחיק" יכפה חימה עזה, כוונתו לומר חימה הרגה משה, ואותה החימה עזה הרבה, וזאת השנית עזה, ואינה עזה כחימה שהרג משה, והנותן צדקה בסתר יכפה שניהם, זאת ה"חימה" השנית וה"אף".

ומה שהקשינו מהו כוונתו באומרו "יותר", דמשמע דמשה גם כן כפה,

אבל הנותן צדקה בסתר יותר ממנו, וזה הפך הראיה שהביא, שהראיה שהביא "כי יגרתי מפני האף והחמה" משמע מניה שמה לא הרג כלל, והיה לו להביא ראיה, אם כוונתו באומרו "יותר", שמה גם כן הרג, אבל הנותן צדקה יותר ממנו מפסוק "לולי משה בחירו" וגו' "להשיב חמתו" וגו' [תהלים קו, כג], ויהיה פירושו, גדול הנותן צדקה בסתר יותר ממשה רבינו, דאילו משה רבינו לא כפה כי אם החימה, אבל הנותן צדקה בסתר כופה שניהם, ולמה לו להביא הראיה מפסוק "כי יגרתי מפני האף והחימה" דמשמע מניה לא כפה כלום, וזח הפך כוונתו?

אלא כוונת רבי אלעזר לומר שמה רבנו גם כן כפה שניהם, וזה יצא לו

ממה שאמר הכתוב "כי יגרתי מפני האף והחימה" רוצה לומר "ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה" [דברים ט, יח], רוצה לומר לא נתקבלה תפלתו ביום, או בבי' ימים, או בעשרה

כן בעלי התוספות בנדריים, ותרצו שם, תרי חמה הו, ואיבעית אימא גונדא דחימה, ופירש"י ז"ל גונדא דחימה חיל שלו, אבל איהו גופיה נהרג.

ולשכלי הקל נאמר רבי אלעזר סבירא ליה חימה הרגה

משה, ופירש שהנותן צדקה בסתר כופה שניהם אף וחימה, כוונתו לומר החימה השנית, או גונדא דחימה, כאשר תרצו בנדריים בעלי התוספות. וסבירא ליה שאותה חימה ראשונה קשה הרבה יותר מהאף, ואותה חימה הרגה משה, אבל חימה שנית אינה קשה הרבה מהאף, קשה מעט, ואותו הקושי אינו נראה דקשה יותר מהאף.

ולזאת הכוונה אמר רש"י ז"ל, אף וחימה, שני לגיונות קשים

הם, ליפרע מהחוטאים, ואמרו לגיונות, דהיינו מה שתרצו שם בנדריים גונדא, ואומרו "קשים" לומר שניהם קשים, אין חימה שנית כחימה ראשונה שהרג משה, שהיא קשה הרבה יותר מהאף, אבל חימה "זאת" אף על פי שקשה מעט, אין לומר שקשה "יותר", אלא "שניהם קשים".

ורבי יצחק סבירא ליה אותה החימה הקשה עדיין היא

קיימת ולא הרגה משה, ולזאת הכוונה פירש"י ז"ל כדברי רבי יצחק אף על פי ששוחד בחיק, דהיינו עושה צדקה בסתר, חימה עזה עדיין היא בתוקפה, כוונתו לומר עדיין היא בתוקפה, אף שאינה קשה כל כך.

עושה צדקה בסתר כופה אותה, אבל חימה שקשה הרבה

אינו כופה אותה, ורבי אלעזר סבר דהא "שוחד בחיק" ארישא קאי, רצונו לומר מתן בסתר יכפה אף, ושוחד בחיק יכפה חמה עזה, רוצה לומר אף על פי שהיא עזה, אינה עזה כחימה שהרג משה, וכאשר כופה לאף כופה גם כן לחימה, מאחר שאינה עזה כחימה.

ומה שהוכרח רש"י ז"ל לפרש כוונת רבי אלעזר בפירוש הפסוק

בדברי רבי יצחק, ולא פירש אותו בדברי רבי אלעזר בעצמו, מפני שרבי יצחק אין כוונתו לומר ש"הנותן צדקה בסתר גדול ממשה", לא נגע ולא פגע בזה, אלא כוונתו הנותן צדקה בסתר "כופה האף", ולא איכפת ליה אם הוא גדול ממשה, או משה גדול ממנו. ואילו לא אמר "ופליגא דרבי

פרשת שפטים

תנו רבנן, מעשה ברבי יהושע בן חנניא שהלך לכרך גדול שברומי, אמרו לו, תינוק אחד יש בבית האסורים יפה עינים וטוב רואי, הלך ועמד על פתח בית האסורים, אמר, "מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים" [ישעיה נלב, כד] ענה אותו התינוק ואמר "הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלך ולא שמעו בתורתו", אמר מובטחני בו שמורה הוראות בישראל, העבודה שאיני זו מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו וכו' [גיטין נח, א. איכא דבתי ג, ע"כ].

דבר ידוע גודל שכר הדיינים העוסקין במשפט, שנאמר "להגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט" וגו' [מיתכה ג, ט], ואמרו חז"ל שזהו מה שרמזו הכתוב "תדשא הארץ דשא" [בראשית א, יא] תיבת "דשא" מיותרת, אלא יראה לי שרמזה לנו התורה, כשתדשא הארץ "דשא" שהוא ראשי תיבות ד"ין ש"לום א"מת, הוא העשב המזריע לנו זרע השלום וכו', ואמר ז"ל, והוא מה שסיים וחזר לכתוב פעם שנית "וירא אלהים כי טוב" [שם יב] אף על פי שכבר נאמר ביום הזה "כי טוב" וכו', ייחד לזה שנית "כי טוב" בפני עצמו, לומר כי הוא הטוב הגמול שהעולם קיים עליו, עד כאן לשונו.

וכזה נבין מה שאמר הכתוב [דברים טו, יט] "לא תטה משפט לא תכיר פנים".

קשה א' היה לו לומר, ולא תכיר פנים. ב' מאחר שאמר "לא תטה משפט" למה לו לומר עוד "לא תכיר פנים" וכו', היינו "לא תטה משפט". ג' אמרו "צדק צדק" [שם כ] הכפל. ד' אמרו "למען תחיה" מה שייכות יש לחיים עם האמור?

אלא הכוונה היא אמר "לא תטה משפט",

ואם תאמר אין צריך לצוות על זה, שהרי כתוב למעלה "ושפטו את העם משפט צדק" ! [שם יח] אלא כוונתו לומר "לא תכיר פנים ולא תקח שוחד" אפילו לשפוט צדק לא תכיר פנים, כדפירש"י ז"ל, אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה בשעת הטענות, לפי שכשוואה הדיין מדבר עם חבירו ומכבדו מסתתמין טענותיו, וכוונת הכתוב כך היא, "לא תקח שוחד", והטעם "כי השחר יעור עיני חכמים", דהיינו אם יקח שוחד גם כן בשעת הטענות, אותו שלקח ממנו השוחד

ימים, כי אם בארבעים יום, והטעם שהוצרכתי עד שאתפלל ארבעים יום וארבעים לילה, "כי יגרתי מפני האף והחימה וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא", דהיינו כפה שניהם אחר ארבעים יום וארבעים לילה. כפי זה משה רבינו שכך שניהם, אבל הנותן צדקה כופה תכף ומיד.

וזהו כוונתו באמת "גדול הנותן צדקה בסתר יותר ממשה

רבינו", דאילו משה רבינו לא כפה ולא שכך כי אם אחר ארבעים יום וארבעים לילה, דכפי זה משה רבנו שכך שניהם, אבל הנותן צדקה "גדול ממשה", דאלו משה לא כפה כי אם אחר ארבעים יום, אבל הנותן צדקה בשעה שיתן, ואפילו לא נתן כי אם פעם אחת, כופה שניהם, מה שאין כן משה שהתפלל כמה תפלות בימים הראשונים, ולא נתקבלה תפלתו כי אם אחר ארבעים יום, ודייק ותמצא קל. ואנו בטוחים בהאל יתברך, יחיד ורבים, שהי"ת מקבל תפלתו, ויביא משיחנו במהרה בימינו, אף על פי שאין אנו כדאים והגונים, יעשה למען חסדיו, על דרך מה שאמר הכתוב [תהלים יג, ו] "ואני בחסרך בטחתי יגל לבי בישועתך", אמן כן יהי רצון.

כפי זה הדן דין אמת לאמתו מרצונו ומדעתו של הדיין, על ידי כמה חקירות בהפך מדעת העדים הנראה לכאורה, וזה דומה להי"ת במעשה בראשית שברא האדם בהפך מדעת מלאכי השרת, על ידי כמה חקירות.

גם ג' דברים שהם דין אמת שלום וכולם תלויים בדין, דאם יהיה הדין יהיה האמת, ויהיה השלום, ולזה הדן דין אמת לאמתו מדעתו ורצונו, בהפך מדעת העדים, נעשה שותף להקב"ה ב"מעשה בראשית", דבריאת האדם על ידי הדין הכלולים בו "דין אמת שלום", וזה אומרו "צדק" דהיינו דן אמת, וכוונתו בזה "צדק", דהיינו "לאמתו", "תחיה וירשת את הארץ", המתקיימת על ידי הג' דברים [אבות סוף פרק א'].

ובזה נבין מה שאמרו רז"ל [ברכות ה, א], לעולם ירגיז אדם יצר הטוב על יצר הרע, אי אזיל מוטב, ואי לאו, יעסוק בתורה, אי אזיל מוטב, ואי לאו, יזכור יום המיתה. קשה א' היה לו לומר האדם לעולם ירגיז יצר הטוב על יצר הרע. ב' מהו כוונת אלו השלשה חלוקות, "יעסוק בתורה", ו"יקרא קריאת שמע", ו"יזכור יום המיתה"?

אלא הכוונה היא כדאמרן [אבות א, ב], שמעון הצדיק אמר, תורה, ועבודה, וגמילות חסדים, ורבן שמעון בן גמליאל אמר [שם סוף פרק א'] דין, אמת, שלום, ועל ידי הששה דברים נברא האדם כשקטרגו מלאכי השרת, תורה, ועבודה, וגמילות חסדים נרמזו בקריאת שמות הבהמות, ודין, שלום, אמת בקריאת שמות אדם כדפרשית במקומו, וזה אומרו, לעולם ירגיז אדם, ולא אמר, האדם ירגיז וכו', רוצה לומר משם "אדם" הרמז בו דין, אמת, שלום, ירגיז יצר הטוב על יצר הרע, דהיינו לאמר לו איך נשמע לעצתך למרוד בבוראי שברא אותי, והיו מקטרגים מלאכי השרת, ועיקר בריאתי לקיים השלשה דברים הנזכרים. "אי אזיל מוטב, ואי לאו, יעסוק בתורה", השלשה דברים האחרים שהם, תורה, ועבודה, וגמילות חסדים.

וזה אומרו "יעסוק בתורה אי אזיל מוטב ואי לאו יקרא קריאת שמע" דשייכא לעבודה עם התפלה ערב ובוקר, ומה שלא אמר תפלה, שאי אפשר לקרות התפלה בכל עת להרגיז יצר הטוב על יצר הרע, אבל קריאת שמע יכול לקראתה בכל שעה, להרגיז וכו', אי אזיל

יפתח עיניו בו וישמע טענותיו, אבל מי שלא לקח ממנו השוחר, בשעה שטוען יסתום עיניו בו ונעשה כעוור, ויסתתמו טענותיו כשרואה הדיין סותם עיניו ואינו מסביר לו פנים, וזה שאמר "לא תקח שחר" והטעם, "כי השחר יעור עיני חכמים" דהיינו יסתום עיני הדיין כאמור, "ויסלף דברי צדיקים" דהיינו בשיסתתמו טענותיו יתחייב מפיו, וכפי זה מה שאמר "לא תטה משפט" אפילו לשפוט צדק, ולזה לא אמר ולא תכיר באות ו'ו, שמה שאמר "לא תכיר פנים" הוא ביאור "לא תטה משפט".

צדק צדק תרדף מה שכפל על דרך מה שאמרו רז"ל, כל דיין הדן דין אמת לאמתו, משרה שכונה בישראל וכו', [סנהדרין ג, א. תנחומא משפטים ט], מהו כוונתו באומרו "לאמתו", אלא הכוונה היא לצוות לדיין שכל חקירות שחוקר בדין צריכים להיות לשמים, ואינו בשביל אוהביו, זה שאמר, כל דיין הדן דין אמת לאמתו של דין, הוי אומר "צדק צדק", דהיינו שצוה אותו לשפוט צדק, "ודן דין אמת", צריך להיות אותו דין "צדק", ומה שאמר "למען תחיה" על דרך מה שאמרו בגמרא [סנהדרין טס], אמר רבי שמואל בר נחמן, כל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין, הקב"ה נוטל ממנו נפשו, לזה אמר "צדק צדק תרדוף", דהיינו לא תקח ממון זה ותתן אותו לזה שלא כדין, והטעם "למען תחיה" כאמור.

אי נמי ידוע הוא מה שאמרו רז"ל [שבת י, א], כל דיין הדן דין אמת לאמתו, נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. קשה, מה שייכות יש לדין דין אמת לאמתו עם "מעשה בראשית"? אלא הכוונה היא, לכאורה נראה דין אמת הוא על ידי העדים, ויש שעדותן להפך מהדין להכרת פנים של אוהביהם, וצריך כמה חקירות לדון דין אמת מדברי העדים, ועל ידי הדיין שכוונתו לשמים יוכר האמת, ויהיה הדין דין "אמת לאמתו" הפך מה שנראה מדברי העדים, וזה הדין נעשה לאמתו מדעת הדיין ומרצונו, ונעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, דבמעשה בראשית נמלך הקב"ה במלאכי השרת על בריאת האדם [ראה, רש"י עה"פ; סנהדרין לז, ב. זח"א כג, ב], ואמרו לו, אין ראוי לבראו, ואחר כמה חקירות של הי"ת אמר להם "נעשה אדם" [בראשית א, ב] רוצה לומר מעותדים לומר ולהקדים "נעשה" ל"נשמע" כדפרשית במקומו, וזה רמז בשם אד"ם ראשי תיבות, א"מת ד"ין מ"ישור, ו"אמת מישור" קאי ל"שלום", כדפירשתי זה במקומו עיין שם.

נחמו", ראשונה לשון נחמה, שיתנחמו על מעשיהם הרעים ויעשו תשובה וכשיתנחמו "נחמו נחמו" אני מנחם אותם וקוראם "עמי", וזה האמירה מי אמרה? "אלהיכם", המדה ההולכת על קו הדין.

אי נמי ידוע הוא מה שאמרו רז"ל

[ראה זוהר ג, סו, ב ובתענית ה, א]

שנשבע הקב"ה שלא יכנס לירושלים של מעלה עד שיכנס לירושלים של מטה, ואנחנו מצטערים על ירושלים של מעלה, אפילו שאין נכנסין לה, יותר מירושלים של מטה שנכנסין לה, לזה אומר לו "נחמו נחמו" שני פעמים, אחת כנגד ירושלים של מעלה, ואחת כנגד ירושלים של מטה, שעל ידה אנו נקראים עמו, שמעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עוון [נתחומא פנחס יג], והכפל של "נחמו נחמו עמי" תיבת "עמי" נרשת כפשוטה, רוצה לומר ירושלים של מטה שעל ידה אתם נקראים "עמי", וגם כן "עמי" אל תקרי עמי אלא "עמי" על ירושלים של מעלה, שהיא עמי בשמים.

ואפשר לחוסר ידיעתי לזה כוונת רז"ל

באמרים [ילקוט שמעוני תמד],

"נחמו עליונים נחמוהו תחתונים", רוצה לומר עליונים כשיראו הי"ת נכנס לירושלים של מעלה "נחמוהו", ותחתונים כשיראו הי"ת נכנס לירושלים של מטה "נחמוהו".

ולזה כפל "דברו על לב ירושלים", ירושלים

של מעלה שהיא לגבי ירושלים של מטה נקראת "לב" כמו שהלב עיקר הגוף, כך ירושלים של מעלה לגבי ירושלים של מטה, "וקראו אליה" לירושלים של מטה ואמרו לה, ירושלים של מעלה "מלאה צבאה", דהיינו הי"ת הנקרא צבאות נכנס בה [ברכות לא, ב] שכינתו לירושלים של מעלה, "כי נרצה עונה", ובמה נרצה עונה "כי לקחה מיד ה'", שם הרחמים, העריך כל מה שעו ופשעו לחטא, ולקחה מידו כפלים, שעל ידם סלק שכינתו מירושלים של מטה, ולא נכנס לירושלים של מעלה, ולזה לקחה כפלים כנגד ירושלים של מטה, וכנגד ירושלים של מעלה, אבל הליקוי על ידי שם הרחמים, ואפילו שלקחה כפלים, אינו נערך אפילו ליקוי אחד מאחר שהעריך הפשעים והעוונות לחטא, לזה אמר "קול קורא במדבר פנו דרך ה'", דהיינו ירושלים שהיא בארץ, שהיא במדבר, להכנס בה כביכול, וגם כן "ישרו בערבה" שהוא השמים, שהשמים נקרא "ערבות", "מסלה לאלהינו" ליכנס לירושלים של מעלה.

מוטב ואי לאו, יזכור יום המיתה, דהיינו אותו הזמן השייך לגמול חסד של אמת.

ולחוסר ידיעתי לזה נתכוון התנא באומר

[אבות רפ"ג] הסתכל בשלשה

דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת וכו', קשה, א' למה תנא והדר מפרש? ב' אומר "הסתכל" ו"דע"? אלא הכוונה היא כדאמרן, האדם לא נברא כי אם על ידי שלשה דברים, תורה, ועבודה, וגמילות חסדים, ולזה אמרו רז"ל [ראה נדה ז, ב], האדם במעי אמו נר דלוק על ראשו ולומד תורה כל ימי היותו בבטן אמו, וזה הוראה מה שעשה לאדם ידים, ועינים, ורגלים הוא כדי לעבדו ולא למרוד בו.

זהו כוונתו באומר הסתכל "מאין באת"

דהיינו מבטן אמך

שהיית לומד בתורה כל ימי היותך בבטן, שהוא דומה לבית האסורים ומכל שכן שאתה חייב ללמוד כשתצא לאויר העולם, וגם כן הסתכל "לאן אתה הולך" אומר "הולך" לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, שלא נתתי לך רגלים כדי למרוד בי, וגם כן "ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" שהם השלשה דברים שהם תורה, ועבודה, וגמילות חסדים, ואחר שאמר השלשה דברים התלויים בהסתכלות, אמר השלשה דברים התלויים בידיעה.

כפי כל האמור האדם לא נברא אלא

לקיים הששה דברים

הנזכרים, ואם לא קיימו אותם יחזרו בתשובה ויתנחמו ממעשיהם הראשונים, והי"ת יגאלם ויפרקם משעבודם המר וינחמם.

ובזה נבין מה שאמר הנביא ישעיה

[ישעיה מ, א והמשך] "נחמו נחמו עמי

יאמר אלהיכם". קשה א' כפל "נחמו נחמו". ב' למה "יאמר אלהיכם" ולא ה'. ג' אומר "כי לקחה מיד ה'" מיותרים, ובפרט שם הרחמים אין מלקות והעונש בא על ידו. ד' אמרו "כפלים בכל חטאתיה" והלא הי"ת מטה כלפי חסד, ואיך יוצדק שיעניש אותה כפלים. ה' אמרו "קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסלה לאלהינו", הכפל במילות שונות!

אלא הכוונה היא שם רחמים מטה כלפי

חסד, אבל מדת הדין

שהיא שם "אלהים" על קו הדין, לזה כפל "נחמו

ובזה נבין מה שאמר יהודה לאחיו ^[בראשית לז, כח] "מה בצע כי נהרוג את אחינו" דקשה, א' אומרו לשון "בצע" ב' מה שאמר "לכו ונמכרנו וידינו אל תהי בו", ודאי כשימכרנו לא תהיה ידיו בו! ג' "אחינו בשרנו" וכי לא ידע שהוא אחיהם, ועוד אם הוא אחיהם למה ימכרו אותו? אלא הכוונה היא לפי מה שאמר להלן ^[שם לח] "ויראו אותו מרחוק ובטרם" וגו' למה הוצרך לומר "ובטרם יקרב" וגו'?

אלא רוצה לומר שראו אותו שהחלומות שחלם להם שהם רחוקים להתקיים, לזה בטרם יקרב אליהם, רוצה לומר טרם יקרב זמן מעלתו למשול עליהם ויתנכלו אותו להמיתו, באיזה מיתה שלא ירגיש בהם אביהם, מאחר שהיה יודע בהם שהם שונאים אותו, ואמרו "ועתה לכו ונהרגהו" ^[שם כ] "ועתה" דייקא, רוצה לומר "עתה" קודם שיגיע עת ממשלתו עלינו, ואמר לו ראובן "השליכו אותו אל הבור" וגו' ^[שם כב] וימות בו ואל תשפכו דם, וכוונתו להשיבו לאביו, כמו שמוכיח קרא.

אחר שהלך מאתם ראובן, אמר לו יהודה "מה בצע" וגו' רוצה לומר עכשיו שהשלתם אותו לבור כדי שימות בו, אם כן כאלו הרגתם אותו בידכם, אם כן עצת ראובן אינה טובה, אלא "לכו ונמכרנו" ^[שם כג] וגו' ובהכרח ימות על ידם, והטעם מאחר שיוסף אחינו בשרנו, רוצה לומר והוא אוחז בדתנו באיסור והיתר, ואינו יכול לאכול מאכלם, ועל ידי כך יהרגו אותו, "וידנו אל תהיה בו, כי אחינו" בדת, ויהרג ואל יעבור.

אי נמי מה שאמר "מה בצע" וגו' רוצה לומר "לכו ונמכרנו" וגו', והטעם מאחר שידע יהודה שיצא משיח בן דוד ממנו, ומשיח בן אפרים מיוסף, והוא המשיח הראשון, ואחריו משיח בן דוד שיבא במהרה בימינו, לכך נשתדל בהצלתו, ומה שאמר "מה בצע" רמז להם מה ישיבו לאבות העולם אם יהרגו משיח בן אפרים, והם רמוזים במילת בצע" ב"ת אות ב' מאברהם, צד"י אות ב' מיצחק, ע"ן אות ב' מיעקב, שהם מצפים לו, ואם תאמר שמא ימלוך וימשול עלינו, כי מכרנו לישמעאלים ויוליכו אותו למצרים, שאין עבד מולך, ולא ילבש לבוש מלכות שם, ויתבטלו החלומות מאליהם.

ואפשר לחוסר ידיעתי בירושלים של מטה נכנס במדת החסד והרחמים, ולזה אמר "פנו דרך ה'" שהוא שם הרחמים, אבל בירושלים של מעלה אמר "מסלה לאלהינו" שנכנס לה על קו הדין, שבשמים אין חוטא ומחטיא, ואפשר שלזה כוין באמרו "יאמר אלהיכם", ש"נחמו" ראשונה קאי על ירושלים של מטה, ו"נחמו" שנית קאי לירושלים של מעלה, "יאמר אלהיכם" קאי על "נחמו" השנית שקאי על ירושלים של מעלה, ומי אמר נחמו? "אלהיכם" שמקו הדין יכנס בה.

ואפשר שלזאת הכוונה שים בעל הטעמים שני גרישין על תיבת "דברו", לומר נחמו נחמו שני פעמים, דברו על השני גירושין, כביכול חטאתי לאל על שני גירושין של ירושלים של מטה וירושלים של מעלה. "כל גיא ינשא" על דרך שאמרו רז"ל ^[פסיקתא רבתי כס] עתיד ט' באב להיות מועד, ואפשר לחוסר ידיעתי שלזה קראוהו הגי מלשון "גיא" שעל ידי בכייתם של המרגלים נפלו בגיא שוחה עמוקה של חרבן בית אלהינו שני פעמים, ועל ידי ט' באב שהוא על ידי הבכיה לא זכו ליכנס לארץ, ונקברו במדבר, וגם כן משה רבינו מטעם זה לא זכה ליכנס לארץ, כדי שיחיו עמו מתי מדבר, אמר להם "כל גיא ינשא", דהיינו ט' באב יהיה לו נשיאות להיות מועד, "וכל" לרבות שאומה ישראלית שהם כמו גיא, שהיא שוחה עמוקה בשפל המדרגה "ינשא", ואומות העולם שהם כמו הר וגבעה רמים "ישפלו", והיה העקב, שהם העוונות, "למישור", שזדונות נעשו לה כזכיות, ואפשר שלזה כוין "ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו" רוצה לומר במעמד הר סיני לא היו מוכנים כל ישראל לשמוע ממנו יתברך, ואמרו למשה ^[שמות כ, כג] "דבר אתה עמנו ונשמעה, ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות", לזה אמר בגאולה העתידה להיות בעזרת ה' במהרה בימינו "ונגלה כבוד ה'" כדי להיות מוכנים, ובה "וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר" ^[ישעיה מ, ה], ולא על ידי שליח כמעמד הר סיני שהיה על ידי משה, והטעם שנזכה לכל זאת ההכנה, "קול אומר קרא ואומר מה אקרא כל הבשר" דהיינו רוחות של הבשר, שהוא יצר הרע וסיעתו "חציר" יכרתו, "וכל חסדו" דהיינו יצר הטוב וסיעתו, "כציץ השדה" ^[שם ט] כמו שהציץ והעשב הולך וגדל, כך יצר הטוב וסיעתו, כפי זה תיבת "ציץ" לשבח. כל זה נזכה לו על ידי שני משיחים, משיח בן דוד, ומשיח בן אפרים, ואפילו שאין אנו ראויים והגונים, נזכה להם בזכות אבותינו הקדושים.

"וימאן להתנחם" שאם ימות אחד מבניו בחייו נכנס לגיהנם, וזה אומרו "כי ארר אל בני אבל שאולה", וחכמי אשכנז אמרו על פי מה שאמרו חז"ל שבשעת המכירה הטילו חרם ביניהם ושתפו שכינה עמהם, ומי נכנס במקום שכינה, יעקב, וקבל עונשו, וזה אומרו "ואני אנה" וגו' רוצה לומר ואני לא הייתי עמכם בשעת החרם, שאילו אני הייתי עמכם הייתי משלים העשירי ולא הייתם צריכים לשתף שכינה עמכם, כדי ליכנס יעקב אבי ויקבל העונש, אם כן "אנה אני בא" מצערו של אבא, שיקבל צער במקום שכינה.

אי נמי "ויאמר יהודה מה בצע", ידוע הוא כשהרג קין את הבל אחיו כסה את דמו, והוא מה שנאמר [בדאשית ה' י'] "דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה", "האדמה" דייקא, לומר שכסה את דמו, וזה אומרו, "וכסינו את דמו" כמו שעשה קין, כדי שלא יודע שהוא הרגו, ולא הועיל בתקנתו, ונענש ונתגלה עונו, אם כן, "מה בצע וגו' וכסינו את דמו" והי"ת ידרוש דמו ממנו, כמו שדרש דם הבל מקין, אלא "לכו ונמכרנו" וגו'.

כפי כל האמור קיום העולם הוא שלשה דברים, תורה, ועבודה, וגמילות חסדים, שאמר שמעון הצדיק והם כלולים בשלשה דברים שאמר רבן שמעון בן גמליאל, כמו שכתבנו לעיל שהם, דין, אמת, שלום, ובכלל הדין הוא האמת והשלום, אם יהיה הדין דן רין אמת לאמתו כמו שאמרנו.

ולזה רבי יהושע בן חנניה פדה לאותו תינוק בממון רב, אפילו שאמרו חז"ל [גיטין מה, א], אין פודין את השבויין יותר מכדי דמיהן, מפני שראה בו שהוא מורה הוראות בישראל, ועל ידו יתקיים העולם, כמו שאמרנו שהעולם קיים על הדין, ואמת, ושלום, כמו שכתבנו במאמר שהתחלתי בו, תנו רבנן מעשה ברבי יהושע וכו' קשה, מה חכמה ראה באותו תינוק שהוא התחיל הפסוק "מי נתן למשיסה יעקב" והתינוק השלים אותו.

ולפום ריהטא אפשר לומר שידע זה במה שקבל עליו את הדין, והודה על עונו, שאמר הלא ה' זו חטאנו לו, והתוספות אמרו טעם שפדאו יותר מכדי דמיו, משום דאיכא סכנת נפשות פודין יותר מכדי דמיהן, אי נמי משום דמופלג בחכמה, ע"כ. וצריך לדעת מה היא החכמה שראה בו, ולעניות דעתי דרבי יהושע בן

ויביאו את יוסף מצרימה" [שם בח, מה בא להודיענו, אלא לומר לך שכך התנו עליהם אחיו, כדי שלא יהיה מלך שם, והטעם שמכרו אותו בעשרים כסף, כך הוא ערך הזכר שנאמר [ויקרא כ, ה] "מבן חמש שנים ועד בן עשרים שנה הזכר עשרים שקלים", והשקל הוא כסף, וראיה מה שאמר במקדיש שדהו "חמשים שקל כסף", ויוסף היה בן י"ז שנה, וכך הוא ערכו, לכך לא מכרו אותו יותר מעשרים.

ובזה נבין מה שאמר ראובן "לא נכנו נפש" [בדאשית שם בא], מהו כוונתו באומרו "נפש" ולא אמר "לא נהרגנו"? אלא לרמוז להם ששבעים אומות אינם שולטים בישראל, אלא בכח ע' שרים [לשון עשרים] שלהם, ולזה לא ירדו בני יעקב למצרים עד שהיו ע' נפש, כולם צדיקים, והראיה שנקראו בלשון יחיד ע' נפש, מפאת צדקותם ואחדותם, ויוסף ובניו תשלום הע' נפש, לזה אמר לו ראובן "לא נכנו נפש" רוצה לומר שאם תהרגוהו לא יהיו ע' בירידתם למצרים, וימשלו עליהם האומות, אבל על ידי יוסף ובניו יהיו ע' כנגד ע' שרים של ע' אומות, ואינם יכולים לשלוט בהם.

וישב ראובן אל הבור" [בדאשית לו, כט] רש"י פירש, לא היה במכירתו שהלך לשמש את אביו, דבר אחר, היה עסוק בשק תעניתו, טעם הדבר אחר שהוקשה לו שאם הלך לשמש את אביו לא יצדק בו מילת "וישב", אלא "וילך ראובן אל הבור", לכך פירש "וישב" מלשון תשובה, שהיה עסוק בתעניתו וכו', על שבלבל יצועי אביו, וכתב עליו הכתוב [בדאשית לה, כב] "וישכב".

לזה כשלא מצא אותו בבור "ויקרא את בגדיו" את לרבות הקריעה הראשונה שקרע על שבלבל וכו'. ולכך אמר "ואני אנה אני בא", ופירש"י, אנה אברח מצערו של אבא, רוצה לומר אם הוא, על בלבול יצועיו, היה לו צער גדול, כל שכן אם ימות יוסף, אנה אברח מצערו שבאה זאת התקלה על ידי עצתי, ואוסף על חטאתי פשע?

ולזה אמר "ואני אנה" וגו' שמילת "ואני" יתרה, אלא רוצה לומר "ואני" שיש בי כבר סרחון של בלבול יצועי אב. ועוד "אנה אני בא" פעם שנית ממיתת יוסף שבאה על ידי. אי נמי מה שאמר "ואנה אברח מצרת אבא" על דרך מה שאמרו חז"ל על פסוק [בדאשית לו, לה]

וכפי זה נתרצו לו כל הקשיות, לזה אמר, העבודה איני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו, אפילו שכפי הדין אין פודין שבויין יותר מכדי דמיהו, מאחר שהוא מופלג בחכמה. ולא זו משם עד שפדאו, ולא היו ימים מועטים עד שהורה הוראות, ומנו רבי ישמעאל בן אלישע.

וגם כן כוונת התינוק כמה שאמר השני "הלא ה' זו חטאנו לו" דקאי על שם "ישראל" כאמור, מאחר שהם נקראים בשם "ישראל" הולכים במדת הרחמים שם ה' והולכים בדרכיו, מה הוא רחום אף אתם, "אחרי ה' אלהיכם תלכו" [דברים יג, ה ראה סוטה יד, א], ומאחר שתלכו בדרכיו, אפילו העוון נחשב להם חטא לפי רוב חסדיו, וזהו כוונתו באומרו "ה" שם הרחמים חשב לנו עוננו "חטאנו לו" ואמר לנכח "חטאנו לו" מאחר שהלכנו בדרכיו, אבל על שם "יעקב" אמר "לא אבו בדרכיו" מאחר שלא אבו והלכו בדרכיו, איך יכנה שם הרחמים עליהם, ויאמר לנכח, וכל זה מרוב הפלגת החכמה, ולזה אמר, מובטחני בזה שמורה הוראות בישראל. וה' יתברך יעזרנו ללמוד וללמד, לשמור ולעשות, אמן כן יהי רצון.

חנניה הוקשה לו כפל הכתוב שאמר "למשיסה יעקב וישראל לבוזים" ועוד "למשיסה היינו לבוזים" או יאמר "מי נתן למשיסה ולבוזים? יעקב או ישראל? וכוונתו לראות אם התינוק יכול להשיב לו שאלותיו, והתינוק הבין כוונתו ממה שאמר רבי יהושע "מי נתן למשיסה יעקב וישראל" וגו' ולא אמר "מי נתן למשיסה יעקב" דווקא, והשיבו גם כן ברמז, והוא כמו שנאמר "הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך", ולא הספיק לו לומר זה ה' חטאנו "לו" דווקא.

וכיון שראה רבי יהושע בן חנניא שהתינוק השלים הפסוק כלו, ידע שמורה הוראות וכו' ורמז לו למה הכתוב התחיל לדבר לנוכח, שאמר "הלא ה' זו חטאנו לו" ואחר כך דבר דרך נסתר שאמר, "לא אבו ללכת ולא שמעו בתורתו" ולא אמר "ולא שמענו בתורתו" כמו שאמר "חטאנו לו".

אלא כוונת התינוק לפרש הפסוק על זה הדרך, ידוע הוא כשישראל עושים רצונו, נקראים בשם "ישראל", וכשאינן עושין רצונו נקראים בשם "יעקב", וכוונתו לתרץ לו למה הכפל במילות שונות, "יעקב" ו"ישראל", ואמר עם יעקב "משיסה", ועם ישראל "בוזים", המשיסה יותר מבוזים, ולזה לא רצה לערבם, וגם כן אמר משיסה קודם יעקב, דהיינו ראויים למשיסה, ואמר אחר תיבת "ישראל" לבוזים כמתמיה, וישראל שהם עושים רצונו לבוזים!

ולזה השיבו "הלא ה' זו חטאנו לו" כנגד מאי דסליק מניה, שהם ישראל, דאין להם כי אם חטא דעושים רצונו, ומדאמר דאין להם כי אם חטא השיב הכתוב "ה' זו חטאנו לו" לנכח, דמאחר שישראל עושים רצונו, וכנגד מה שאמר "מי נתן למשיסה יעקב" והקדים המשיסה לתיבת "יעקב", לומר שהם ראויים למשיסה, אמר "מפני שלא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו" שלא לנכח ישראל, שאין להם כי אם חטא גרידא, ועושים רצונו אמר לנכח "הלא ה' זו חטאנו לו", ואמר כמתמיה "ישראל לבוזים!" הקדים ישראל לבוזים, להורות שהוא כמתמיה, אבל יעקב "שלא אבו בדרכיו ולא שמעו בתורתו" הקדים משיסה לתיבת "יעקב", להורות משיסה ליעקב, רוצה לומר משיסה ראויה ליעקב.

פרשת כי תצא

"צדיק ורשע" לא קאמר, ומה שאמר רעות לשון רבים, שהעבירות והרעות יבאו על ידי יצר הרע וסיעתו ורמ"ח איברים ושס"ה גידים מסייעים בעבירות שהם חומריים, והטוב על ידי יצר הטוב לבדו, ולזה ברעות אמר לשון רבים, ובטוב אמר לשון יחיד, ולזה אמר תצא, קאי על הגזרה של שעת ההריון.

וכפי זה האדם בעל בחירה, ולזה אמר (איכה ג, לט) "מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו", לומר שיש לו תואנה לומר שזה צפוי לפני האל, מאחר שלא יצא מפיו, גבר על חטאיו, הגבר הוא הנקרא חוטא, ולזה התנא נתן לו עצה כדי שלא יחטא (ברכות ה, א) "לעולם ירגיז אדם יצר הטוב על יצר הרע, אי אזיל מוטב, ואם לאו, יעסוק בתורה, אי אזיל מוטב, ואם לאו יקרא קריאת שמע, אי אזיל מוטב, ואם לאו יזכור יום המיתה". קשה, א' מהו כוונתו באומרו "ירגיז אדם יצר הטוב", באיזה ענין ירגיז יצר הטוב על יצר הרע? ב' מהו כוונתו באומרו יעסוק בתורה ולא אמר יקרא בתורה. ג' והלא על ידי התורה אם אבן הוא נימוח, ואם ברזל מתפוצץ, כפי זה על ידי התורה לא ישאר כח ליצר הרע להחטיא את האדם, ואינו צריך לענין אחר!

אלא הכוונה היא למה האדם נקרא "אדם", אם הולך אחר החלק שבא מהי"ת ועסק בתורה ובמעשים טובים נקרא אדם "לטיבותא", על דרך "ה' מה אדם" (תהלים קמז, ג) שם הוי"ה ב"ה עולה מ"ה, חשבון אד"ם, ואם הולך אחר החלק שבא מאביו ומאמו נקרא אדם "לריעותא", שנברא מהאדמה חומר עכור, לזה אמר, "לעולם ירגיז אדם יצר הטוב על יצר הרע, מקריאת שמו "אדם" יאמר לו איך נשמע לעצתך, וקריאת שמי אדם יהיה "לריעותא"? אי אזיל מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה, מדבר בשאינו יודע ללמוד, דאלו יודע ללמוד ויקרא בתורה אין צריך תיקון אחר, על ידי התורה אם אבן הוא נימוח וכו', וראיה לזה הרי בקריאת שמע אמר יקרא קריאת שמע, ואלו ביודע ללמוד היה לו לומר "יקרא בתורה"!

וכוונתו באומרו יעסוק בתורה, בעסק התורה בנתינתה לארץ, על דרך מה שאמרו רז"ל בפרקי אבות (אבות רפ"ב ושם, דף צ"ג) "הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מה למעלה ממך", כוונתו לומר דע מה למעלה ממך, שהם מלאכי השרת, הם למעלה מהאדם, שמלאכי השרת בשמים והאדם

"כי עליך הורגנו" (תהלים מז, כג) וגו' רב יהודה אמר, זו חנה ושבעה בניה וכו', אתיוהו לקמא וכו' אמר להו כתוב בתורה "אנכי ה' אלהיך" (שמות כ, ב) וגו' אתיוהו לאידך וכו' אמר להו "לא יהיה לך" וגו' אתיוהו לאידך וכו' אמר להו "זבח לאלהים יחרם" וגו' (שמות כב, יט) אתיוהו לאידך אמר להו "לא תשתחוה לאלהיהם" וגו' (שמות כג, כד) אתיוהו לאידך, אמר להו "שמע ישראל" וגו' (דברים ו, ד) אתיוהו לאידך אמר להו (דברים ד, לט) "וידעת היום" וגו' אתיוהו לאידך אמר להו "את ה' האמרת היום" (שם כה יז) וגו'. (גיטין ט, ב) ע"כ.

דבר ידוע הוא מה שאמר הנביא "אל יתהלל חכם בחכמתו" וגו' (ירמיה ט, כב) רוצה לומר אם הוא חכם אל יתהלל, ואם הוא גבור אל יתהלל, ואם הוא עשיר אל יתהלל, שזה נגזר עליו מטפה ראשונה של ההריון, "כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי", דצדיק ורשע לא קאמר.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב" (איכה ג, לה) על דרך מה שפירשו האחרונים על פסוק "לפעולות אדם בדבר שפתיך אני" וגו' (תהלים יז, ד), רוצה לומר הי"ת יודע כל נסתרות, דהיינו כל מה שעתידי האדם לעשות בין טוב בין רע, ולזה יש לאדם לומר אני מוכרח במעשי ולית דין ולית דיין, והדבר תלוי בידיעתו יתברך, ואין שכר ואין עונש, לזה אמר דוד "לפעולות אדם בדבר שפתיך" רוצה לומר מה שתוציא משפתיך בין טוב בין רע, הדבר שיצא משפתיך חייב האדם לעשותו, אבל אם לא יצא משפתיך, האדם בעל בחירה!

לזאת הכוונה אמר "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב", שהדבר תלוי אם יצא הדבר מפי עליון, מה עושה האל, "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב", וכפי זה האדם בעל בחירה, ומה שאמר "רעות" לשון רבים, "והטוב" לשון יחיד, שלשה שותפין באדם, הי"ת, והאב והאם (קידושין ל, ב), ולזה אמר רעות לשון רבים, שהרעות והעבירות יבואו לאדם על ידי הגוף הבא על ידי האב והאם, והטוב על ידי הי"ת, ולזה אמר רעות לשון רבים, וטוב לשון יחיד, אי נמי כדאמרן מטפה ראשונה של ההריון נגזר עשיר, חכם, גבור,

אבל צריך להביין א' מהו כוונת התנא באומרו "אין אתה בא לידי עבירה" היה לו לומר ואין עבירה באה לידך! ב' אמרו "עין רואה ואוזן שמעת" של מי העין ושל מי האוזן? ג' מניינא למה לי?

אלא הכוונה היא ידי העבירה שמביאים האדם לידי העבירה הם יד א' עזות פנים שאינו מתבייש לא מבני אדם ולא מהי"ת, ובזה הוא חוטא. יד ב' הכעס, אם יש לו כעס יבא לידי שבועת שוא, ובר מינן אפילו לשפיכת דמים, יד ג' דאומר כל מעשיו בין טוב ובין רע קדומים הם בידיעתו יתברך וצריך האדם לקיים ידיעת האל.

לזה אמר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לשלשה "ידי" העבירה שזכרנו. א' דע מה למעלה ממך, כנגד היד הא' של עזות פנים, וסבת עזות פנים שאינו מתבייש מפני שאינו מעריך לשום אדם, ואומר בדעתו שאין גדול ממנו אמר "דע מה למעלה ממך" והכר ערכך שיש גדול ממך, ואחר שתדע מי הוא גדול ממך ואתה קטון ממנו, הסתכל במה הוא גדול ממך, אתה בן אדם והגדול ממך בן אדם, צורת אחת לכם, וכלכם ילודי אשה, ותבין מפני שהוא צדיק או תלמיד חכם ובזה אותה היד של עזות פנים שגרמה לך, תתבטל.

כנגד יד הב' שהיא הכעס, אמר "עין רואה ואוזן שומעת", רוצה לומר דיו לעבד להיות כרבו, כשהאדם עושה העבירה ודובר נבלות, הי"ת רואה ושומע דבריו, אפילו שעושה העבירה בחדרי חדרים מלא כל הארץ כבודו, ובאותה שעה היה ראוי להורגו קודם עשות העבירה, וגם כן כשמדבר נבלות היה הי"ת מאלמו, ומפני שהוא ארך אפים מניח לו שיעשה מה שרצה, ואינו מתכעס עליו, וזה שאמר התנא "עין רואה ואוזן שומעת" קאי להי"ת שרואה למי שעושה העבירה ושומע למי שמדבר נבלות ואינו מתכעס, אתה טפה סרוחה לא תלמד מבוראך, ובזה ההסתכלות תתבטל יד העבירה הב'.

וכנגד יד הג' שאתה אומר הכל קודם בידיעתו של הי"ת, בין טוב ובין רע, ואתה מוכרח במעשיך, ואין אתה בעל בחירה, אמר "כל מעשיך בספר נכתבין", כל מה שאתה עושה בין טוב ובין רע, נכתב בספרו של הי"ת לפרוע לך, ואם אתה מוכרח במעשיך ואין

בארץ, ואחר שתדע שהם למעלה ממך, הסתכל מאחר שהם למעלה, למה התורה נתנה לארץ, ולא נתנה לשמים, שמלאכי השרת קדושים יותר מהאדם, אלא משום שמלאכי השרת לא שייך בהם לקיים התורה ומצוותיה, אבל האדם שייך לקיים התורה ומצוותיה, ולזו נתנה לארץ, וכפי זה אתה מחוייב לילך אחר עצת יצר הטוב ולהרגיזו על יצר הרע, ולקיים התורה ומצוותיה, ובזה אין אתה בא לידי עבירה, אי אזיל מוטב, ואי לא יקרא קריאת שמע, היא החלוקה השנית שאמרו בפרקי אבות, עין רואה, ואוזן שומעת, דהיינו קריאת שמע שכתוב בה "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'" [במדבר טו. לט], וכתוב בה "והיה אם שמע תשמעו" [דברים יא. ט].

זהו כוונתם "דע", שכתוב בקריאת שמע "עין רואה", דהיינו "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'", וכתוב בה "אזן שמעת" דהיינו "והיה אם שמע תשמעו", ואחר שתדע זה הסתכל מה תועלת יש באותה הראייה ובאותה השמיעה ובזה אין אתה בא לידי עבירה. גם כן הציצית בגימטריא ת"ר, וח' חוטיין, וה' קשרים הם תרי"ג, כמו שאמר בעל הטורים ז"ל, לומר ששקולה מצוותה ככל התורה כולה.

ולחוסר ידיעתו זו היא כוונת הכתוב באומרו "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'" שהם תרי"ג, דהיינו על ידי הראייה תזכור את כל מצוות ה' "ועשיתם אותם", כאלו עשיתם אותם, וגם כן עשית ציציות לארבע כנפות כנגד ארבע יסודות סימן צדי"ק, לומר על ידי הציצית תקרא צדיק, "וצדיק יסוד עולם" [משלי י. כה], וגם כן כנגד ד' גאולות שנכתב בהם ד' לשונות של גאולה, והוצאתי, והצלת, וגאלתי, ולקחתי [שמות ג. ו-ח], וגם כן "אזן שומעת" כנגד "והיה אם שמע תשמעו".

והסתכל בכפל "והיה אם שמע תשמעו", ופירשו האחרונים בכל ענין יחשב אדם עצמו חרש ואינו שומע, "והיה אם שמע" רוצה לומר אם תרצה לשמוע תשמעו "אל מצוות ה' דווקא. אי אזיל מוטב, ואם לאו, יזכור יום המיתה, כנגד החלוקה השלישית שבפרקי אבות, שאמרו "וכל מעשיך בספר נכתבין", ויום המיתה הוא יום הדין, ולזה אמר דע והסתכל, לומר אחר ידיעת השלשה דברים הסתכל בהם, ועל ידי ההסתכלות אין אתה בא לידי עבירה, ולזה אמר דע והסתכל.

יצחק ויעקב שמסרו הבושה על פניהם, וברא כרעא דאבוה, ומוכרח לעשות מצוות שבושה מביאה לידי מצוות.

וכנגד היד הב' של אריכות אפים אמר "ולאן אתה הולך", אמרו הולך מקור, שבכל לילה כשתישן נשמתך הולכת למעלה לפני הקב"ה ואתה חוטא בכל יום, והיית מאריך אפו ומחזירה לך בכל בקר ובקר.

וכנגד היד הג' שאתה בעל בחירה ועשיית המצוות מוכרח תקבל שכרם, דהיינו לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, ובודאי בלי שום ספק יפרע לך שכר המצוות, ולזה תנא, והדר מפרש. ה"סתם" כנגד הג' דברים המביאים האדם לידי המצוות, ומה שהדר מפרש כנגד הג' המביאות לידי עבירה כדפרשית.

ובזה נבין פסוק "אוזן שמעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם" [משלי כ. יב], כוונתו לומר אם ראית בני אדם שאינם עושים כהוגן, או שאינם מדברים כהוגן, ואין דבריך נשמעים, עין רואה ואוזן שמעת, דהיינו ראה ושמע ולא תאמר להם שום דבר קודם שתבא לידי ביזוי, והם יוסיפו סרה בעוונות שלא ישמעו דבריך ויענשו על ירך, והטעם שתאריך אפך ולא תאמר להם שום דבר, "ה' עשה גם שניהם", רוצה לומר ה' שהוא שם הרחמים עשה אריכות אפים בשניהם, בראייה ובשמיעה, בראייה בשעה שעשו העגל שתק עליהם, היה לו להי"ת, כשהיו צורפים את העגל באש היתה האש שורפתם ושורפת לאותו הזהב, ולא יצא העגל, אבל במדת רחמיו סבל ולא עשה להם שום דבר, וגם כן כשידבר האדם דברי נבלות באותה שעה היה לו להי"ת לאלמו, ואינו יכול לדבר כלום, ומרוב רחמיו סבל ולא עשה לו כלום, כך גם כן אתה, למוד מבוראך באריכות אפים.

נחזור למאמר "לעולם ירגיז אדם יצר הטוב על יצר הרע וכו', ואם לאו יקרא קריאת שמע", מהו כוונתו באומרו יקרא קריאת שמע, פסוק "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", ידוע שהי"ת נקרא "אלהינו", והטעם שנקרא "אלהינו" מפני שאנו חלק ממנו יתברך ובוזה נבין מה שאמר הכתוב "ויהי כי זקן יצחק ויקרא את עשו בנו הגדול" וכו' [בראשית ב. א. ואילן]. קשה, א' אמרו "הגדול" מיותרת. ב' למה יצחק אמר לעשו "בעבור תברכך נפשי" ורבקה אמרה שאמר

אתה בעל בחירה, למה יכתבו מעשיך בספר, אלא מוכרח לומר שאתה בעל בחירה, ומוכרח אתה לברוח מן העבירה ולידבק במצוות, ולזאת הכוונה אמר "דע והסתכל" דאחד הידיעה וההסתכלות.

וזהו בעצמו מה שאמר התנא, הסתכל בג' דברים ואין אתה בא לידי עבירה, מאין באת, מטפה סרוחה, כנגד היד הא' של העבירה של עזות פנים שגורמת לו שאינו מתבייש, והיא סבה שאינו מעריך לשום אדם ויבא לעשות העבירות, אמר התנא הסתכל שבאת מטפה סרוחה, ויש בני אדם שהם מטפה סרוחה והם צדיקים קדושים וטהורים, הפך ממקום שבאו ממנו, והסתכל כמה זכו לזה, הלא בצדקותנו, ובוזה ההסתכלות תתבטל ממך יד הא' שהיא עזות פנים.

וכנגד היד הב' של העבירה שהיא הכעס אמר, הסתכל לאן אתה הולך, למקום עפר רמה ותולעה, ומי שאחריתו למקום כזה רמה ותולעה איך יתכעס, ובפרט מה שאמר שלמה המלך [משלי יד. ג.] "ורקב עצמות קנאה", מי שיש לו קנאה, עצמותיו נרקבים, ואם יהיה לו כעס, הוא סבה לקנאה, שיתכעס ויאמר אני ואפסי עוד, ופלוני עושים לו כבוד יותר ממני, ועשיר יותר ממני, ויבא על ידי זה הכעס לידי קנאה, ואילו יש לו אריכות אפים היה אומר, היום אני עני, ומחר יתן לי הי"ת, היום מבזים אותי ומחר מכבדים, ומי גרם לו הקנאה? הכעס!

לזה אמר התנא הסתכל לאן אתה הולך, למקום עפר רמה ותולעה, וכשתסתכל בזה תתבטל היד הב' של הכעס.

וכנגד היד הג' המביאה לידי עבירה, שאתה מוכרח במעשיך, שכל מעשה של אדם קדום בידיעתו של הי"ת, אמור "כל מעשיך בספר נכתבים", ואם אתה מוכרח במעשיך, למה יכתבו מעשיך בספר? הרי אין אתה בעל בחירה! וכנגד ג' ידות המביאות לידי מצווה אמר בלשון נסתר הפך מהג' המביאות לידי עבירה, והם הבושה ואריכות אפים, והאדם בעל בחירה.

כנגד היד הראשונה שמביאה האדם לידי מצוות, שהיא הבושה, אמר "מאין באת" עיקר שרשך מאברהם

שהוא רשע, ואין מעריך שום אדם לפניו, ומנהגו לדבר בעזות פנים, והטבע אל ישתנה, ואני איש חלק רוצה לומר לדבר בלשון תחנונים ובקול נמוך, וכשנלך אצלו ונדבר בלשון חלק בהפך מעשו, יכיר שאני יעקב, וכך היה כשאמר לו "קום נא שבה" [שם יט] אמר לו "הקול קול יעקב" [שם כב], ופירש"י ז"ל שמדבר בלשון תחנונים.

אי נמי עשו איש שעל דרך אותיות רש"ע, דהיינו אין השם שגור בפיו, ואנכי איש חלק, על דרך "כי חלק ה' עמו" [דברים לב, ט] שהוא חלק ממנו יתברך ולזה מאחר שאני חלק ממנו יתברך, השם תמיד שגור בפיו, וכך היה כשאמר לו "כי הקרה ה' אלהיך לפני" תכף ומיד אמר לו "גשה נא ואמשך בני", ופירש"י ז"ל, אמר בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וכו', ולזה אמר לה יעקב "אחי איש שער ואנכי איש חלק", ומזה יוכר שאיני עשו, ואולי ימשני אבי והבאתי, בר מינן, קללה ולא ברכה, אמרה לו "עלי קללתך בני", על דרך "ובן כסיל תוגת אמו" [משלי י, ר]. כוונתה לומר אם יתכעס אינו מקלל כי אם אמך.

ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו בכרך" כוונתו בזה יצחק אמר לו מי אתה בני, כוונתו בזה, אם הוא יעקב או עשו, ויעקב אמר לו בדרך רמז, אל תתמה ואל תטרד מזה, אנכי עשו בכרך, רוצה לומר מאחר שלקחתי ממנו הבכורה אני במקומו, ואני הוא הגדול, שאני הבכור ואני ראוי לברכה יותר מעשו.

כפי זה כל אחד מישראל חלק ממנו יתברך כאמור "כי חלק ה' עמו", ולזאת הכוונה אמר "לעולם ירגיז אדם יצר הטוב על יצר הרע אי אזיל מוטב וכו', ואם לאו יקרא קריאת שמע" הכתוב בה "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", והכוונה היא "שמע ישראל", שמעו כללות ישראל, ה' מפאת שנקרא אלהינו, שכינה שם אלהותו עלינו, מורה שאנו חלק ממנו.

ותיבת ישראל נדרשת לפניה ולאחריה, לפניה עם תיבת שמע, רוצה לומר תשמעו אומה ישראלית שצריך שתשמעו ותקבלו עליכם מלכות שמים, ונדרשת לאחריה לומר ישראל מאחר שה' אלהינו, והטעם שנקרא אלהינו שאנו חלק ממנו יתברך, והוא אחד, ולזה אמר בעל המאמר "אי אזיל מוטב וכו' ואם לאו יקרא קריאת שמע", האמור בה "שמע

לעשו "ואברככה לפני ה'". ג' ורבקה אמרה אל יעקב בנה "לאמר", מה כוונתה באמרה "לאמר" ב' פעמים. ד' "כאשר אהבתי" מיותרים. ה' אומרה "לך נא אל הצאן וגו' כאשר אהב", מיותרים. ו' אמרה "אשר יברכך לפני מותו" למה לא אמרה "יברכך לפני ה' לפני מותו", כמו שאכתוב להלן.

אלא הכוונה היא כוונת יצחק לברך הגדול, לזאת הכוונה אמר "ויקרא את עשו בנו הגדול" מפני שהוא גדול, רצה לברכו, כמו שפירש רש"י ז"ל, למה חרד יצחק, אמר עוון בידי שברכת קטן לפני גדול. "ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי", כוונתו בזה שאמר לו "שא נא כליך תליך" ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה, וגם כן "צודה לי ציד" מן ההפקר, כמו שפירש רש"י ז"ל, ולזאת הכוונה אמר לו "ועשה לי מטעמים" דהיינו תשחוט יפה, וגם כן מן ההפקר ולא מן הגזל "ואכלה", אבל עשו כשהלך אמר לצוד ציד להביא, אם לא ימצא יביא מן הגזל, כמו שפירש רש"י ז"ל, ורבקה אמרה אל יעקב בנה "לאמר" כוונתה באמרה לאמר שני פעמים, אמרה שמא יעקב לא יקבל דברי לומר שיצחק לא ישנה סדר היחס, ואי אפשר לו לברך הקטן ויניח הגדול.

להסיר זאת הסברא מלבו אמרה לו, יצחק לא חש לזה "לאמר", רוצה לומר "לאמר הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך", דווקא, ולא אמרה עשו הגדול כי אם אחיך ולא חשה למה שהוא גדול, וגם כן מה שאמרה "לאמר" פעם שנית רוצה לומר אמרה לו הביאה לי ציד דווקא מן ההפקר ולא מן הגזל, ועשו שהלך לצוד ציד להביא מן הגזל, ומאחר שכוונת יצחק דווקא מן ההפקר ועשו רצה לשנות, "לך נא אל הצאן וקח לי" משלי, ומה ששינתה ממה שאמר יצחק "תברכך נפשי" והיא אמרה "לפני ה'" כוונתה, די לקבל דבריה שלא יאמר לה שיצחק לא רצה לברך כי אם לעשו, ואיך אלך אני לו ולומר לו לברכני, שינתה ואמרה לו שאמר לו "ואברככה לפני ה'" ופירש"י ז"ל ברשותו, שיסכים על ידי, ומאחר שכוונת יצחק ליטול רשות מאתו יתברך להסכים על ידו, בודאי לא יסכים כי אם בברכתך.

ויאמר יעקב אל רבקה אמו הן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק" [בראשית כ, יא], רמז לה "שער" אותיות "רשע", והכוונה היא עשו מדבר בכעסו בקול רם, לפי

[בראשית מ, טז] נקבר בארצו, ומשה שלא הודח בארצו, שנאמר "איש מצרי הצילנו מיד הרעים" [שמות ב, יט] לא נקבר בארצו, [דברים רבה ב, ה] ע"כ.

ויש להקשות א' למה תנא והדר מפרש? ב' היכן מצינו שמשה לא הודח בארצו, והלא בנות יתרו שקראוהו "מצרי", אלא הכוונה היא רז"ל באו ללמדנו מי שנקבר בחוץ לארץ יש לו ב' מיתות, א' מיתה טבעית, ב' שנקבר בחוץ לארץ, ומי גרם לו המיתה השנייה? מפני שהניח ארץ ישראל ועשה עיקר מחוץ לארץ, ולא זכה ליקבר בארץ ישראל, וזה דומה למי שלא הודח בארצו, דאלו הודח בארצו היה דר בארץ ישראל, ולא חייב עצמו מיתה אחרת, כמו שאמרו רז"ל [כתובות קי, ב], הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, שחוצה לארץ תחת ע' שרים, וכאלו דר תחת ע' שרים הוא.

ולזה הנקבר בחוץ לארץ יש לו מיתה אחרת, וזה שאמר, מי שהודח בארצו, דהיינו אסור לאדם לדור בחוץ לארץ, ולפעמים מותר לדור בחוץ לארץ, כפי הדין מי שנתחייב מיתה מותר לברוח לבית האלילים להציל את עצמו, ולזה מי שהוא אנוס מותר לדור בחוץ לארץ, שהיא תחת ע' שרים, שהיא דומה לבית האלילים, אבל צריך שיודח בארצו, לומר שהוא "עברי".

ולזה אמר בעל המאמר מי שיודח בארצו נקבר בארצו, רוצה לומר יזכהו האל עד שילך לארצו ונקבר בארצו אבל מי שלא יודח בארצו, לא יזכה ליקבר בארצו, והראיה יוסף שהודח בארצו אפילו שיש לו ריעותא שכתוב בנימוסי מצרים שהעבד לא יעלה לגדולה, והוא לא חש לזה, ואמר "כי גנב גנבתי מארץ העברים" נקבר בארצו, ומשה שלא הודח בארצו, אפילו שאין לו ריעותא, לא נקבר בארצו, והכוונה היא כיון שבנות יתרו קראוהו "איש מצרי", ודאי שכך אמר להם משה, והוא דומה למי שלא הודח בארצו, ולזה לא נקבר בארצו.

אי נמי מה שאמרו רז"ל, הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, כדאמרן, דכל אחד ואחד מישראל חלק אלוה ממעל, ולזה כינה שמו על אומה ישראלית על דרך "אנכי ה' אלהיך" בנינים אתם לה' אלהיכם" [דברים י, יג], ולזה הדר בחוץ לארץ לא הלך אחר החלק שבא ממנו יתברך, שעל ידי אותו החלק נקרא בנו

ישראל" וכו' בכוונה הנזכרת, ומזה ירגיז יצר הטוב על יצר הרע, ולחוסר ידיעתי לזה נתכוון בעל המאמר.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו "כי עליך הורגנו כל היום" רבי יהודה אמר, זו חנה וז' בניה, אתיוה לקמא, אמרו ליה פלח לעבודה זרה, אמר להו כתיב בתורה "אנכי ה' אלהיך" וגו' ע"כ. השבעה כל אחד מהם אמר פסוק אחר, ואחד מהם אמר כתיב בתורה "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", כוונתו לומר איך נפלח לעבודה זרה, והרי כתיב "שמע ישראל ה' אלהינו" וגו' ואנו חלק ממנו, והחלק דבוק בכל, ואיך אפלח לעבודה זרה מעשה ידי אדם, והתוספות כתבו ז"ל, אתיוה לקמא. שיתא קראי מייתי, ומשביעי לא מייתי.

ומדרש אמר דקמא אמר "אנכי ה'" והב' "לא יהיה לך" ע"כ, לא יכלתי להלמו, ולפי שכלי הקל והרזה דגירסא דבעלי התוספות כתוב בה דקמא אמר גם כן "לא יהיה לך", וב' אמר "זובח לאלהים", והד' לא מייתי שום קרא, וישרה בעיניהם זאת הגירסא דפסוק "אנכי ה' אלהיך" לא משמע מניה ציווי על עבודה זרה, ואמרו שיתא קראי מייתי, ומשביעי לא מייתי מכח הסברא כאמור, והמדרש כמו הגירסא הכתובה עכשיו בתלמוד, ולפי גרסת המדרש שייך גם כן בפסוק "אנכי" ציווי על עבודה זרה, ובזה גם כן השביעי אתי פסוק כנזכר.

כפי כל האמור אומה ישראלית חלק אלוה ממעל, ולזה נקרא אלהינו, ולזה אמר הכתוב "כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' אלהיך בידך ושבת שביו" [דברים כג, י], כוונתו לומר דהיינו כי תצא למלחמה על אויבך, דהיינו להרגיז יצר הטוב על יצר הרע, ה' יתברך מכנה שמו עליך, "ונתנו ה' אלהיך" מפאת שאתה חלק ממנו יתברך ועל ידך שהרגזת ייצר הטוב על יצר הרע גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם, דהיינו תשובת יחיד מביאה רפואה לעולם כולו, והיינו אמרו "ונתנו ה' אלהיך בידך" קאי לייצר הרע וסיעתו, וכשנתנו בידך ושבת שביו, אומה ישראלית שהם שבויים תחת ידו של יצר הרע.

ובזה נבין מה שאמרו רז"ל, מי שהודח בארצו, נקבר בארצו, מי שלא הודח בארצו, לא נקבר בארצו, יוסף שהודח בארצו שנאמר "כי גנב גנבתי מארץ העברים"

פרשת כי תבא

של הי"ת, ומכנה שמו עליו, אבל הדר בארץ ישראל נדבק בהי"ת, והי"ת מכנה שמו עליו, ונקרא בנו. הי"ת יזכני אני ובני יחידי להיות מהכתות שהי"ת מכנה שמו עליהם, אמן כן יהי רצון.

"עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא"^[משלי טז, לא], אם ראית אדם שמתעסק בתורה ובגמילות חסדים, עתיד לזכות לעטרת שיבה, לכך נאמר "בדרך צדקה תמצא" צא ולמד מיוסף, מתוך שנתחזק בכבוד אחיו במצרים, זכה לעטרת שיבה, שנאמר, "וירא יוסף לאפרים בני שלשים"^[בראשית נ, כג], וכן למוד מאברהם מתוך שחלק כבוד למלאכי השרת זכה לעטרת שיבה, שנאמר "ואברהם זקן בא בימים"^[בראשית כד, א], כל כך למה, "בדרך צדקה תמצא", והיכן מצינו שעשו צדקה, אברהם "והאמין בה", ויחשביה לו צדקה"^[בראשית טו, ו], יוסף "ויכלכל יוסף"^[שם מז, יב] וגו'. דוד "ויהי דוד עשה משפט וצדקה"^[שמואל ב, ח, טו], הא למדת שאין הזקנה מצויה אלא בדרך צדקה, שנאמר "בארח צדקה חיים"^[משלי יב, כח]. ^[מדרש משלי פ' ט"ז] ע"כ.

ידוע הוא שהתורה היא עץ חיי עולם הזה, וחיי עולם הבא, שעל ידי התורה שפתותיו דובכות בקבר ^[יבמות צו, ב], ובזה נבין מה שאמרו במסכת ברכות ^[לא, א] בהלולא דמר בריה דרבינא, אמרו ליה רבנן ^[לרב המנונא זוטרי], לישרי לן מר, אמר להם ווי לן דמיתנן, ווי לן דמיתנן, אמרו לו, אנן מה נימא בתרך, אמר להם, הי תורה והי מצוות דמגנו עלן, ע"כ. ויש להקשות, א' אמרם "ישרי לן" מהו כוונתם בתיבת "לן". ב' מה שאמרו "ווי לן דמיתנן" והכתיב ^[קהלת ג, ז] "עת לבכות ועת לשתוק", וזה עת הלולא הוא. ג' למה כפל "ווי לן דמיתנן"?

אלא הכוונה היא רבנן אין כוונתם שיאמר להם שיר של הלולא, אלא שיר לתועלתם לעולם שכולו טוב, וזהו אומרם "ישרי לן", רוצה לומר "לן" לתועלתנו, אמרו לו "ווי לן" כוונתם לומר אילו אמרתם "ישרי מר" הייתי אומר לכם שיר של הלולא, עכשיו שאמרתם "לן" שהוא "לכם" לתועלתכם, לעולם הבא "ווי דמיתנן, ווי דמיתנן" רוצה לומר, דבר הצריך לתועלתכם, הוא שתתעסקו בתורה ובמצוות, שאחר המות הוא זמן הגמול, ולא זמן המעשה, והמיתה היא דבר מצוי, לא חי שנים אלה, זה יהיה לו חלף, וכשימות האדם יש לו ב' מיתות, מיתת הגוף שאינו אוכל ושותה, ומיתת הנפש שאינה יכולה לעשות מצוות, ואם לא יעשה

מאן נימא? רוצה לומר לומר למר אמרנו לך "ישרי לך", והבנת מדברינו שאמרנו לך, אמרת לנו התיקון השייך לתועלת נפשנו כאמור "מאן נימא", רוצה לומר למי נימא בתוך, ומי ילמדנו, ומי יגן בעדנו, אמר לו, הי תורה והי מצוות, צריכים אתם לעסוק בתורה ובמצוות, הם דאגנו עלך, ובזה האמירה תהיו מרגיזים יצר הטוב על יצר הרע, ותמנעו מהחטא.

אי נמי על דרך מה שאמרו רז"ל

[מגילה טו, א], כל האומר דבר בשם אומרו, מביא גאולה לעולם, ופירשו האחרונים, אומרו גאולה לעולם, "עולם קטן", כשאומרים דבר חידוש בשמו, שפתותיו דובבות בקבר, וזה אומרו "גאולה לעולם" דהיינו גאולה ותחיית המתים, ששפתותיו דובבות בקבר, לזה אמר לו, אנן מה נימא בתוך, כוונתו לומר כשאתה חי אתה מגיין עלינו, ומלמד אותנו ומזכה אותנו, ואין תועלת לך בזה ממנו, מה שאתה עושה עמנו, בתוך אחר פטירתך, מה נימא כדי שיהיה לך תועלת ממנו, ולא נהיה כפויי טובה, אמר להם הי תורה והי מצוות, על דרך [ראה שבת קנ"ג, א], אחים לי בחספדאי, דהתם קאמינא, ופירשו האחרונים רוצה לומר חממו ההספד שלי, לומר חידושים בשמי, אפילו התם, רוצה לומר שאני שוכב בקבר, קאמינא, יהיה לי קיום וחיים ושפתותי דובבות בקבר.

יצא לנו מזה שהתורה עץ חיים, חיי העולם הזה

וחיי אחר המות, ששפתותיו דובבות בקבר, ובזה נבין מה שאמר הכתוב "חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו" [איכה ג, כב], כוונתו לומר חסדי ה' לא מתנו, אותיות תמנו מתנו, דהיינו חסדי האל דלא מתנו כלל ועיקר, דאפילו אחר המיתה לא כלו רחמיו, דשפתותיו דובבות בקבר כאמור, וזה מרוב חסדי האל, ולא שייך באומה ישראלית המיתה כלל ועיקר.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב [תהלים ט"ז, יג] "ולך

אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו", כוונתו לומר לך ה', רוצה לומר משעת פטירתו של אדם נדבק החלק בכל, הוה אמינא "לך אדני חסד" הוא משעה ש"לך ה'" דהיינו שנדבק לך הנפש, "חסד" זהו הנפש השלם ומהו החסד? כי אתה תשלם לאיש כמעשהו", על דרך מה שאמר הכתוב [משלי ד, כב] "כי חיים הם למוצאיהם" רוצה לומר ב' חיים של עולם הזה כשהוא חי, וחיים

האדם מצוות ומעשים טובים, ואינו עוסק בתורה, יענשו שניהם גוף ונפש.

ולחוסר ידיעתי לזה נתכוון התנא [אבות ב, א]

באומרו "דע מה למעלה ממך, עין רואה, ואוזן שומעת" דכוונת התנא לומר הנפש אומרת "סיבת החטא הגוף" והיא אין ידה במעל שהיא רוחנית, והגוף אומר "סבת החטא הנפש" שבלעדה הגוף אבן דומם, לזה אמרו התנאים אלו הב' משניות.

א' כנגד הנפש לומר שהיא חייבת בחטא,

ובא התנא לתת לה תרופה להמנע מן החטא, ואמר, הסתכל בג' דברים וכו', דע מה למעלה ממך, דידוע הוא דנפש בר ישראל חלק אלוה ממעל, כאמור, וישאר ממנה חוט אחד תחת כסא הכבוד, להשפעת החיים, ואם בר מינן יחטא האדם, יפסק אותו החוט, ולזה אמרו רז"ל [בבב"א י"ח, ב] דרשעים בחייהם קרויים מתים, ולזה אמר התנא "דע מה למעלה" שהוא "ממך" מנפשך, אותו החוט נשאר תחת כסא הכבוד, ואחר זאת הידיעה הסתכל על מה נשאר שם אותו החוט, אלא הכוונה כדי להנצל מעבירה ולהדבק במצווה, ובזה ההסתכלות תנצל מן החטא.

ב' דע עין רואה ואוזן שומעת, אחר

שתדע שיש לאדם עין לראות, ואוזן לשמוע, הסתכל בהסתכלות על מה עשה הי"ת, העין והאוזן לאדם, וכי יעלה על הדעת שבראם כדי למרוד בו, לא בראם כי אם לעשות רצונו, לקיים התורה ומצוותיה, ובזה אין אתה בא לידי עבירה, וגם כן דע, כל מעשיך בספר נכתבין, הסתכל באומרו "נכתבים" ולא אמר "יכתבו", דאמרו נכתבין הווה, וה"הווה" משמש גם כן עבר ועתיד, דהיינו כל חטא שיעשה האדם יכתב בלילה, על דרך מה שאמר התנא, הפנקס פתוח והיד כותבת [אבות ג, טז], ובזה אין אתה בה לידי עבירה. וכנגד הגוף אמר התנא, הסתכל מאין באת, מטפה סרוחה וכו', כאשר פירשתי בפרשת כי תצא באומרו "דע" ו"הסתכל".

כפי זה אם אין אדם עוסק בתורה

ובמצוותיה, יענשו הנפש והגוף, ולזה אמר, "ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן", אחת מיתת הגוף, ואחת מיתת הנפש יענשו גוף ונפש, אמרו לו, אנן מה נימא בתוך? כוונתם לומר רבינו יפה למדתנו, וכל זמן שאתה בעולם אתה מלמדנו ומגיין עלינו, "בתוך" דהיינו אחר פטירתך

ממנו יתברך כפי הדין כאמור, ולזה "ויזכר אלהים את רחל" שבקשה ממנו יתברך שכפי הדין ראוייה לילד "וישמע אליה אלהים" קאי ללאה, שבקשה גם כן עליה רחמים, דהיינו, לא תהיה רחל כאחת השפחות, ולזה אמר שם "אלהים" שני פעמים, שהוא מורה על הדין, ולזה אמרה כשילדה "אסף אלהים את חרפתי" שהיא עיקר זווגו, ואינה כאחת השפחות, ועכשיו שילדה אמרה אסף אלהים את חרפתי, ומה שהקשינו שהיה לה לקרות שמו "אסף", הפסוק בעצמו נתן טעם לקריאת שמו יוסף ולא אסף, זה אומרו "לאמר" "יסף ה' לי בן אחר", ורש"י ז"ל פירש "ויזכר אלהים את רחל" זכר לה שמסרה סימניה לאחותה, וכוונתו ז"ל לומר שהי"ת אינו מקפח שכר כל בריה.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב [שמות ג, יב] "בהוציאך את העם ממצרים"

תעבדון את האלהים על ההר הזה", כוונת הי"ת לומר, איני מקפח שכרם בהוציאך את העם ממצרים, מסיבת "שעבוד מצרים" אני מזכה אתכם שתעבדון את האלהים, ומה שאמר תעבדון לנכח קאי ל"משה", ששקול משה כנגד כל ישראל, ולזה אמר תעבדון לשון רבים, דהיינו תקבלו את התורה, ואמרו [שמות כ, ב] "אנכי", ולא אמר "אני" תיבת אנכי" חשבון פ"א עם ד' אותיות והתיבה בעצמה, פ"ו, כחשבון אלהים.

כפי זה תיבת "אנכי" מורה על שם אלהים, שהוא דין, לזה אמר ה' שם

הרחמים, רוצה לומר אנכי משתף שם הרחמים עם הדין, והטעם שאני מכנה שמי עליך, שאתה חלק ממני, ומאחר שאתה חלק ממני איך נלך עמך במדת הדין לבדה? ועוד אני מוכרח לשתף שם הרחמים "אשר הוצאתיך מארץ מצרים", מארץ מתחת הארץ דייקא, כדכתיב "על גבי חרשו חורשים" [תהלים קכט, ג], ועוד "מבית עבדים" דהיינו מרוב העבדות שהיו בונין בניהם בבנין, ואיני מקפח שכרם.

אי נמי יש טעם גם כן ליציאת ישראל ממצרים, על דרך מה

שאמרו רז"ל, "הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה" [כתובות קי, ב] וה' יתברך הוציאם ממצרים כדי לכנות שמו עליהם, דהיינו להביאם אל ארץ הקדושה, ולכנות שמו הקדוש עליהם, ולזה אמר הכתוב "אנכי ה' אלהיך" [שמות כ, ב] סרס המקרא ודרשהו, אשר הוצאתיך מארץ מצרים, רוצה לומר הטעם אשר הוצאתיך מארץ כדי להיות

אחר מותו ששפתותיו דובבות בקבר, כשאומרים אותו דבר חידוש, כי אתה ברוב חסדיך תשלם לאיש, דהיינו לגוף דעל ידי הגוף האדם נקרא "איש", ואימתי שייך זה? אחר המות, שהוא גוף בלא נפש, תשלם לו גמולו, שיחיה ויהיו שפתותיו דובבות בקבר, "כמעשהו" דהיינו כאשר עשה ותקן התורה וחדש בה איזה חידוש, כשיאמרו אותו החידוש בשמו אחר המות, משלם לו הי"ת גמולו, ושפתותיו דובבות בקבר.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב [בראשית ל, כב] "ויזכר אלהים את רחל וישמע אליה

אלהים" וגו'. קשה, א' הכפל במילות שונות. ב' אומרו "ויזכר אלהים" למה לא אמר "וה' פקד את רחל" כמו שאמר בשרה [ד"א בראשית בא, א], ועוד שם נאמר ה' שהוא רחמים, וכאן אלהים. ג' "ותאמר אסף אלהים את חרפתי" [שם ל כג] מה היא החרפה. ד' אומרו "ותקרא את שמו יוסף לאמר" [שם כד] לאמר ל"מיי"? ה' מפני שאסף אלהים את חרפתה היה לה לקראת שמו "אסף". ו' למה אמר שני פעמים אלהים "ויזכר אלהים" וגו' "וישמע אליה אלהים"?

אלא הכוונה היא כל מי שאין לו בנים חשוב כמת [נדרים סד, ב], והמת נאמר

בו "נשכחתי כמת מלב" [תהלים לא, ג], כפי זה רחל מאחר שהיא עקרה דומה כמי ששכחה האל, ועכשיו שנפקדה שייך לומר בה ויזכר אלהים, ואם תאמר והלא שרה גם כן היתה עקרה, ואמר בה לשון פקידה, אלא רחל אמרה "ואם אין מתה אנכי" [בראשית ל, א], ודרשו מדבריה מי שאין לו בנים חשוב כמת [נדרים סס], אבל שרה לא אמרה זה, ואפשר שלא עלה בדעתה זה הענין, ולזה אמר בה "פקידה" ולא "זכירה", כפי סברתה, ולזה אמר "וה' פקד את שרה" [בראשית כא, א], ומה שכפל "ויזכר אלהים וגו' וישמע אליה אלהים" וגם כן אמר שם אלהים ברחל, לעיל אמר "ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה" [שם ל, כא], אמר רש"י ז"ל שדנה לאה דין בעצמה, אם זה זכר לא תהא רחל כאחת השפחות, ונתפללה עליו ונהפך לנקבה.

כפי זה לאה התפללה על רחל, וכוונתה כפי הדין ראוייה לילד שני בנים,

דעיקר זווגו ברחל, ולא תהיה כאחת השפחות, וגם כן רחל בקשה ממנו יתברך בתורת דין, כמו שאמר רש"י ז"ל דנני וזכני. כפי האמור שניהם לאה ורחל בקשו ממנו יתברך כפי הדין ראוייה לילד, לזה אמר "ויזכר אלהים את רחל" שבקשה

לא מאסתים" באותו הגלות, וגם כן "לא געלתים" באותם הקללות "לכלתם להפר בריתי אתם", אותו הברית שישובו בנים לגבולם, והטעם כי "אני ה'" שם הרחמים, ועוד "אלהיהם" על ידי שהם חלק ממני, אני נקרא אלהיהם, ומאחר שהם חלק ממני איך אמאסם, ועוד "וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ", וכוונתי היא ביציאתם ממצרים, כדי להיות להם לאלהיהם על ידי שאביאם לארץ הקודש, לזה אמר "והיה כי תבוא אל הארץ", וזה מוכרח להביאם אל הארץ אשר ה' אלהיך, שנקראתי "אלהיך" על ידי ביאתך לארץ, והטעם "כי אני ה' אלהיהם" ליקרא "אלהיהם", וזה אומרו "אשר ה' אלהיך נותן לך" מפאת עצמך, וגם כן נחלה מאבותיך הקדושים, כדכתיב (בדאשית י, ח) "ונתתי לך ולזרעך אחריו" וגו'.

אי נמי על דרך מה שאמרו במאמר שהתחלתי בו, "עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא", אם ראית אדם שמתעסק בתורה ובגמילות חסדים עתיד לזכות לעטרת שיבה וכו'.

יש להקשות א' אמרו שמתעסק בתורה ובגמילות חסדים, למה לו כל האריכות לשון, ועוד בשלמא גמילות חסדים מדקאמר קרא "בדרך צדקה תמצא", אלא תורה מנין לו? ב' למה בתחלה אמר "לכך נאמר", ובסופו אמר "שנאמר" "בארה צדקה חיים" [משלי יב, כד]. ג' למה הביא שלשה, יוסף, ואברהם, ודוד, ולמה ביוסף אמר "צא ולמד" ובאברהם אמר "בוא ולמד" אבל בדוד אמר "ויהי דוד עושה משפט וצדקה". ד' הראיה שהביא מיוסף ומאברהם ומדוד לא נזכר בהם התורה. ה' מתחלה אמר תורה וגמילות חסדים, ובסוף לא אמר כי אם צדקה, ולא אמר התורה.

אלא הכוונה היא בעל המאמר הוקשה לו כפל "עטרת תפארת", וגם כן אומרו "בדרך צדקה" שהיה לו לומר "בצדקה תמצא", ועוד אומרו "תמצא" מיותרת, לזה אמר כוונת שלמה כך היא, אם ראית אדם שמתעסק בתורה ובגמילות חסדים, אומרו "מתעסק" לא קאי על הלימוד, אלא לקיומה, וגם כן עושה גמילות חסדים, זוכה לעטרת שיבה, והכוונה היא על ידי הצדקה יזכה האדם לעטרת הבנים, כדכתיב [משלי י, ח] "עטרת זקנים בני בנים" ועל ידי עסק התורה דהיינו להחזיק בתורת ה' ומתעסק לקיימה עם הצדקה, יזכה לשתי עטרות,

ולכנות ולומר "אנכי ה' אלהיך", מה שאין כן כשהייתם במצרים שאי אפשר לכנות שמי עליכם.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך" [דברים כ, א] וגו'. צריך להקשות א' תיבת "והיה" מיותרת! ב' כפל "ה' אלהיך". ג' מה בא להודיענו באומרו "וירשתה וישבת בה" [שם]. ד' אמר, "ולקחת מראשית כל פרי האדמה" [שם ב]. ה' למה צריכים ל"שים אותם בטנא" ולמה ב"טנא" בדקדוק?

אלא הכוונה היא ידוע הוא מה שאמרו רז"ל [ראה ויקרא רבה יא, ז], כל מקום שנאמר "והיה" לשון שמחה, "ויהי" לשון צער "וי ה'" ולזה תיבת "ויהי" לשון צער, אבל תיבת "והיה" שם הויה ב"ה, אותיות שם הויה" ומורה על החסד והרחמים, וישראל עיקר יציאתם ממצרים להביאם אל ארץ הקודש, שהדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, שכביכול כבודו וממשלתו בארץ הקדש, שהיא מכוונת כנגד ירושלים של מעלה, וכנגד כסא כבודו, וידוע הוא שנשמתם של ישראל מתחת כסא כבודו, וישראל כשהיו במצרים היו תחת ממשלת ע' שרים, ולזה היו "מה אלו אף אלו" ולזאת הכוונה הוציאתם מתחת מצרים, דהיינו מתחת ע' שרים להביאם תחת ממשלתו לעיר הקדש המכוונת כנגד כסא הכבוד, לכנות שם אלהותו עליהם, אחר שעשה להם כל זה והוציאתם מעבדות לחירות, ועשה עמהם כמה נסים ונפלאות, עשו מה שעשו, וברוב רחמיו וחסדיו הביאם אל ארץ הקדש, לזה אמר "והיה כי תבוא", אמרו "והיה" לשון שמחה, אין שמחה יותר מזה שהי'ת ברוב רחמיו וחסדיו הביאם לעיר הקודש, וזה זכו לו על ידי שם הויה" ב"ה הרמוז בתיבת "והיה כי תבוא אל הארץ" שעל ידי הארץ ה' יכנה שמו עליך ליקרא אלהיך, שקודם ביאתכם לארץ אין הי'ת יקרא אלהיך, שכל הדר בחוץ לארץ וכו' כאמור.

אי נמי על דרך מה שאמר הכתוב [ויקרא כ, ח] "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים" וגו'. קשה, א' מהו "ואף גם זאת" מה "אף" בא לריבוי. ב' כפל "לא מאסתים ולא געלתים", אלא הכוונה היא הי'ת עשה חרון אף בישראל והגלם בין האומות, לזה אמר "ואף" שהוא "חרון אף" של הגלות שהגלם מארצם, "וגם זאת" הקללות הנזכרות שנעשו להם "בהיותם בארץ אויביהם,

אותה הרעה, דאם ישטמנו יתגלה הענין ותהיה התוכחה ועל ידי התוכחה תלך השנאה ותהיה מחילה בינינו.

אי נמי הלואי ישטמנו יוסף והשב לנו את כל הרעה אשר גמלנו

אותו, דאם ישטמנו יתכפר לנו העוון. "ויצו אל יוסף לאמר" רוצה לומר ח"ו יוסף חשוד בעיני יעקב לשטום אחיו, לזה אמר "לאמר", רוצה לומר הם אמרו ולא יעקב, ומה שאמר "לאמר כה תאמרו ליוסף" לאמר השנית כוונתו לומר "לאמר" כה תאמרו, "אנא שא נא", ועתה שא נא כפי הדין, [א"ה סי' תר"י], ויתן כל אדם אל לבו לפייס כל מי שפשע כנגדו וכו', וצריך לילך אצלו, ואם אינו מתפייס בראשונה יחזור וילך לו פעם ושתים ושלש, דכתיב "אנא שא נא ועתה שא נא" [בראשית כ, יז] ג' פעמים נא, לשון בקשה, לזה אמר "לאמר כה תאמרו" "אנא שא נא" "ועתה שא נא" לאמר לעלמא, זה הענין צוה אותו אביך לפני מותו, וזה הענין שייך לאמר אותו לעלמא שילמדו מאחי יוסף "אנא שא נא" רוצה לומר אילו הגיע לך צער מאותה הרעה שמכרנו אותך למצרים מוכרח אתה לשנוא אותנו ולא תסלח לנו הרעה שגמלנוך, אבל עכשיו שגרמנו לך להיות מלך, "שא נא" בשביל הכבוד של "נא".

אם כן לא עשינו עמך כי אם טובה, ואמרם "עתה שא נא"

כוונתם לומר מה יש לך להשיב לנו, שגרמנו לך לירד למצרים, ושמא תקבר בחוץ לארץ, אל תפחד מזה "עתה שא נא" רוצה לומר עתה שקברת את אבינו יעקב בארץ הקודש, על ידי השבועה שהשביעך, גם אתה השבע את בניך להעלות אותך, ולזה מאחר שיש לך תקנה להקבר בארץ, "שא נא". ומה שהקשינו פעם קארי ליה "פשע" ופעם קארי ליה "חטא" קשיא, לגבי דידיה שכוונתו לשמים במה שהביא הדיבה לאביהם, כדי להשיבם לטובה "פשע", ולגבי דידהו שלא עשו שום עבירה, שכל מה שעשו על ידי ספר יצירה כאמור, קרא לאותה הרעה "חטא" ולזה אמר "שא נא פשע אחיך" רוצה לומר פשע אחיך, דלגבי דידך פשעו, "וחטאתם" דלגבי דידהו חטא, חטאתם דייקא, שא נא פשע אחיך, אפילו כפי סברתך שפשעו מפאת שהם עבדי אביך, ויאמרו "הננו לך לעבדים" תחת הרעה אשר גמלנוך שמכרנוך לעבד, ומחול לנו.

"הבנים" ואותם הבנים יהיו "בני תורה" שהם שתי עטרות, והיינו אם ראית אחד מני אלף שעוסק בשניהם, עתיד לזכות ל"עטרת תפארת שיבה", ש"תפארת השיבה" הם הבנים, ו"עטרת התפארת" אותם הבנים יהיו בני תורה, ומה שאמר "לכך נאמר" רוצה לומר לזאת הכוונה, דהיינו להתעסק בתורה ובגמילות חסדים, ולזה אמר "בדרך צדקה" התורה נקראת "דרך", כדכתיב [משלי ג, יז] "דרכיה דרכי נועם", העוסק ב"דרך" דהיינו התורה, וגם כן עוסק בצדקה תמצא לו ה"עטרת של התפארת", ה"תפארת" הם הבנים, וה"עטרת של תפארת" אותם הבנים יהיה להם עטרת התורה. ובסוף המאמר דלא קשיא ליה בפסוק "בארח צדקה חיים", כי אם ראיה בעלמא, אמר "שנאמר צא ולמד מיוסף" על ידי שנתחזק בכבוד אחיו במצרים, זכה לעטרת שיבה, שנאמר "וירא יוסף לאפרים בני שלשים".

להבין זה נקדים מה שאמר הכתוב

[בראשית ג, טז] "ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף" וגו'. קשה, א' מהו כוונתם באמרם "לו ישטמנו יוסף", ורש"י ז"ל פירש "לו ישטמנו יוסף" שמא ישטמנו יוסף, יש מפרשין "לו ישטמנו יוסף" בלב ולא במעשה. ב' כפל "השב ישיב לנו". ג' "ויצו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר" שני פעמים מיותרים. ד' "אנא שא נא" אומרו "נא" מיותרת. ה' פעם קוראים לאותה הרעה "פשע", ופעם קוראים אותה "חטא". ו' מהו כוונתם באמרם "ויאמרו הננו לך לעבדים". ז' "התחת אלהים אנכי" מהו כוונתו באומרו "התחת אלהים אנכי". ח' מהו כוונתו באומרו "להחיות עם רב".

אלא הכוונה היא ידוע מה שאמרו רז"ל

[יומא פה, ב], עבירות שבין אדם לחבירו אין הי"ת מוחלם עד שירצה את חבירו, ועיקר השנאה של השבטים ביוסף על שהביא את דבתם רעה אל אביהם, והם לא עשו בזה שום עבירה, שהם יודעים בספר היצירה והיו בוראים ואוכלים אבר מן החי, וכן גם כן בנות הארץ, הכל על ידי ספר יצירה, כאשר אמרו רז"ל, ויוסף חשב בדעתו שלא היה זה על ידי ספר יצירה, ויוסף לא גילה להם זה, כדי שיאמרו לו הטעם, "ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם" [בראשית לו, ב], לזה אמרו "לו ישטמנו" הלואי ישטמנו יוסף, "והשב ישיב לנו", רוצה לומר ישיב אותנו מההיא הרעה, שהיה אומר לאבינו שאנחנו אוכלים אבר מן החי וכו', שבשבילה גמלו אותנו

עברה" [משלי יא, ד], וזה אומרו בא בימים בשני ימים, רוצה לומר התורה שכתוב בה "ימים", והצדקה שכתוב בה "יום".

הרי מצינו שאברהם ויוסף נתעסקו בתורה כדפרשית, דמגמת פניהם

לתורה, והיכן מצינו שעשו גם כן צדקה? יוסף "ויכלכל יוסף", וגו' ואברהם "והאמין בה' ויחשביה לו צדקה", הא למדנו שאין הזקנה מצויה אלא במי שעושה צדקה, שנאמר "בארח צדקה חיים", ולזה לא אמר "לכך נאמר", שאין שום קשיא בפסוק "בארח צדקה חיים", כי אם ראייה בעלמא, ומה שאמר בסוף המאמר צדקה לבריה, שזה הענין של הצדקה האמור בדוד, אינו דבוק עם תחלת המאמר כאמור, זה שאמר הכתוב "והיה כי תבוא אל הארץ" אם עסקת בתורה אשר כתוב בה "ה' אלהיך נתן לך", רוצה לומר הי"ת נותן לך מי יעסוק בה, וגם כן "נחלה" אם עסקת בגמילות חסדים הנעשית בהון, שכתוב בו "בית והון נחלת אבות" [משלי יט, ד], "וירשת" לארץ הקודש, וגם כן "וישבת בה" דהיינו תזכה לזקנה ותשב בה.

ולקחת מראשית כל פריי רש"י פירש מראשית ולא כל

ראשית, שאין חייבים כי אם ז' המינים, שלא יקראו פרי האדמה כי אם ז' המינים [מנחות פד, ב], ולזה לא נשתבחה ארץ ישראל כי אם בהם דווקא, שהם עיקר, ומה שאמר "ושמת בטנא" כפי הדין [בר"ד ס"י של"ג ס"ז], האומר כל גזותי ראשית, דבריו קיימים, ואף על גב דקיימא לן במקום שנאמר "ראשית" דבעינן ראשית ששיריים נכרים, היינו בדבר שיש בו קדושה, שיש בו חיוב הפרשה, משום שיש בו הסוד, שיש בו להבדיל הקודש מן החול, כי לא רצה הי"ת שיהיו הכחות של קדש וחול מעורבים וכו', אבל הכא ליכא במתנות שום קדושה, אלא משום הכהן קפיד רחמנא, והמוסיף הרי זה משובח, לזה אמר "ולקחת מראשית כל פרי האדמה" לומר אין ראשית זאת כראשית הגז, דראשית הגז, אמר כל גיזותי ראשית, דבריו קיימים, אבל בראשית זו של בכורים אם אמר כל הפרי ראשית, לא אמר כלום.

והטעם "ושמת" זה ראשית של בכורים, "בטנא", הפשט ידוע,

והרמזו חשבון טנ"א סמ"ך והסמ"ך מורה על הסוד, לומר שהראשית של הבכורים יש בו סוד כאמור, להפריש הקודש מן החול, והוצרך להביא שתי ראיות מיוסף ומאברהם, דאילו הביא ראייה

ויאמר אליהם יוסף, אל תיראו" מזה העוון, והרעה שמכרתם

אותי לעבד, "התחת אלהים אני" דידוע הוא מה שאמרו רז"ל [בר"ד פ"ט פ"ז] הטעם שקדם יוסף למצרים שקדמה עמו השכינה לירד מצרים כ"ב שנה, כאותיות התורה, עם יוסף, למען תכניע כחות מצרים תחתיה, לשמור את ישראל שלא ישתקעו בטומאה, כדי שעל ידי יוסף יהיה כל שפע מצרים, ולזה הרעב וכל תבואת מצרים נרקבת, ואשר על ידי יוסף נתקיימה כאשר האריך בזה הרב מהר"מ אלשיך, זה אומרו אל תחשבו שיש בידכם עוון שמכרתם אותי למצרים, כי "התחת אלהים אני" כביכול אני במקום במצרים כדי שתהיו מושפעים ממנו יתברך ולא תהיו מושפעים משרי מצרים, ואין לכם בזה שום חטא ופשע כלל ועיקר!

למען עשה כיום הוזה להחיות הנפש של עם רב, שתמצאו מה

תאכלו להחיות חיי הנפש, ללמוד ולקיים המצוות, וכפי זה נתעסק בתורה ובגמילות חסדים, לזה אמר צא ולמד מיוסף, על ידי שנתחזק בכבוד אחיו במצרים, שנתעסק בתורה ובגמילות חסדים עמהם, זכה לעטרת שיבה, שנאמר "וירא יוסף לאפרים בני שלשים", שזכה לשיבה וזכה לבנים, וכן למוד מאברהם על ידי שחלק כבוד למלאכי השרת זכה לעטרת שיבה.

וידוע הוא כוונת אברהם שחלק כבוד למלאכי השרת בשביל

משה, שלא יפגעו בו מלאכי השרת כשיעלה למרום לקבל את התורה, כמו שאמרו רז"ל [שמות רבה כח, א] שצר קלסתר פניו של משה דומה לאברהם, ואמר לו, אין אתם מתביישין הימנו, לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו, אמר לו הקב"ה לא נתנה לך התורה אלא בזכות אברהם, שנאמר "לקחת מתנות באדם" [תחלים סח, יט] וכו' הרי ראינו שמגמת פניו של אברהם לחלוק כבוד למלאכי השרת, כי אם בשביל התורה לזה אמר בוא ולמד מאברהם על ידי שחלק כבוד למלאכי השרת, ואותו הכבוד הוא בשביל התורה לזה אמר ביוסף "צא ולמד" ובאברהם "בוא ולמד".

ואברהם זקן בא בימים" [בראשית כד, א] "בא בימים" תיבת "בימים"

מיותרת, וגם כן מהו כוונתו באומרו "בכל", אלא הכוונה היא "ואברהם זקן בא בימים" רוצה לומר נכנס בגדר התורה שכתוב בה "אורך ימים בימינה" [משלי ג, סח], ובצדקה שכתוב בה "לא יועיל הון ביום

פרשת נצבים

רבי יוסי הגלילי אומר, סימן זה יהיה בידך, כל זמן שהאדם נתון בחיים, נפשו ביד קונו, שנאמר [איוב יב, י] "אשר בידו נפש כל חי" ואומר "בידך אפקיד רוחי" [תהלים לא, ו], מת, נתונה באוצר, שנאמר "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים" [שמואל א, כה, כס]. [ספרי פ' פנחס כ"ז פס"ז] ע"כ.

ידוע מה שאמרו האחרונים, "אריה שאג מי לא יירא" [עמוס ג, ח] ראשי תיבות ארי"ה, א"לול ר"אש השנה י"ום כפור ה'ושענא, דהיינו "אלול", על דרך מה שאמר הכתוב "אני לדודי ודודי לי" [שיר השירים ו, ג], ראשי תיבות אלול, וסופי תיבות גימטריא ארבעים, דהיינו חדש אלול ועשרת ימי תשובה "ארבעים", זה מה ששמעתי ממורי החכם כמה"ר חיים חזן, וגם אני הצעיר אענה חלקי, ראשי תיבות אלול וס"ת ארבעים נשאר מאני לדודי ודודי לי, "נדוד דוד", רוצה לומר אפילו שאנו "נדוד" מבית קדשנו ותפארתנו, "דוד" על דרך [ויקרא בו מד] "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתם לכלתם להפר בריתי אתם".

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "אתם נצבים היום כלכם" וגו' [דברים כט, ט] קשה, א' כפל "לפני ה' אלהיכם". ב' "כל איש ישראל" מיותרים! ולהבין זה נקדים מה שאמרו רז"ל בגמרא [ראש השנה סו, ב], אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן, ג' ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של צדיקים גמורים, ואחד של רשעים גמורים, ואחד של בינוניים, של צדיקים גמורים נכתבים ונחתמין לאלתר לחיים, ושל רשעים גמורים נכתבים ונחתמין לאלתר למיתה, ושל בינוניים תלויים ועומדים מראש השנה עד יום הכפורים, זכו נכתבין לחיים, לא זכו נכתבין למיתה, אמר רבי אבין מאי קרא "ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו" [תהלים סט, כס], "ימחו מספר" זה ספרים של רשעים, "חיים" זה ספרן של צדיקים, "ועם צדיקים אל יכתבו", זה ספרן של בינוניים. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא, "ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת" [שמות לב, לב], "מחני נא" זה ספרן של רשעים, "מספרך" זה ספרן של צדיקים, "אשר כתבת" זה ספרן של בינוניים, ע"כ.

מיוסף דווקא הייתי אומר אין ראייה מיוסף, לומר המתעסק בתורה ובגמילות חסדים יזכה לבנים, שיהיו בני תורה כיוסף, יוסף מלבד שנתעסק בתורה ובגמילות חסדים נתעסק במצווה אחרת, כבוד אחיו, שהוא חייב בכבודם, דדרשו רז"ל "כבוד את אביך" [שמות כ, יא; דברים ה, טו] לרבות את אחיך הגדול [כתובות קג, א], ולזה מאחר שיש ליוסף מצווה אחרת של כבוד אחיו, לזה זכה לשניהם, אבל מי שיש לו כי אם שתי מצוות, של תורה, ושל גמילות חסדים, מנין לומר שיזכה לבנים ויהיו בני תורה?

לזה הביא ראייה מאברהם כדפרשית, ואילו הביא ראייה מאברהם דווקא, שאף אברהם שנתעסק בכבוד מלאכי השרת בשביל כבוד התורה, ובשביל זה ההתעסקות שהוא שייך לכללות ישראל, זכה לבנים בני תורה. לזה הביא שניהם יוסף ואברהם, לא ראי זה כראי זה, הצד השווה שבהם ששניהם נתעסקו בתורה ובגמילות חסדים, וזכו לבנים בני תורה, כך גם כן כל המתעסק בתורה ובגמילות חסדים יזכה לעטרת שיבה כאמור. וה' יתברך יתן בלבנו כדי לעסוק בתורה, ללמוד וללמד, אמן כן יהי רצון.

פרקא דקידושין, מי שזכיותו מרובין מעוונותיו דומה וכו', וגם כן רש"י הלך כפי שיטתם, דאמר רשעים גמורים "רובם עוונות".

אלא הכוונה היא ידוע הוא מה שאמרו רז"ל "פעמים שלש

עם גבר" [איוב לג, כט] שהאדם יתגלגל בעולם שלשה פעמים, ואמרו רז"ל שביום ראש השנה פוקד כל יצורי קדם, והאדם נידון על מה שעשה בשלשה גלגלין, הן לטוב הן לרע, ולזה שאפילו יהיה צדיק בזה הגלגול בהצטרפות מעשיו של הגלגולים הראשונים יהיה לפעמים לצדיק גמור למי שזכיותו מרובים ולפעמים לרשע גמור למי שעוונותיו מרובים ולפעמים לבינוני כדפירש"י ז"ל, והתוספות צדיקים גמורים למי שרובם זכות, ורשעים גמורים למי שעוונותיהם מרובים, ולזה אמר שלמה "ושבח אני את המתים שכבר מתו" [קהלת ד, ב] וגו'.

קשה א' אומר "שכבר מתו" מיותרים. ב' אומר "אשר המה חיים

עדנה", דמאחר שאמר מן החיים, פשיטא שחיים עדנה, אלא כדאמרן שלשה גלגולים, ובעת דינם פוקד כל השלשה גלגולים, לזה אמר "ושבח אני את המתים שכבר מתו" ומיתתם אינה מסבת החטא והעון, אלא שכבר מתו מן החיים שיש להם חיי הנפש, שרובם זכות, שמי שרובם זכות דומים למי ששרף את התורה כולה ולא שייר אפילו את אחת, ולזה הצדיקים מעותדים הם למקרי הזמן לתועלתם, למרק עונם.

ולזה כוין דוד המלך "לך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש" [תהלים סב, יג]

הצדיק הנקרא "איש" בעודו נקרא "איש" דהיינו בעולם הזה הנהוג ל"אישות" כענין מאכל ומשתה וכדומה, אבל בעולם הבא לא יקרא "איש" שדומים למלאכי עליון, זהו אומר "לך ה' חסד" שם הרחמים, ו"חסד" הוא, ואיזהו חסד? אם תשלם לאיש שהוא הצדיק, בעודו נקרא איש, דהיינו בעולם הזה, תשלם לו "כמעשהו", דהיינו מעשה הרע, השייך לאיש, לעשות כדי שיתכפר עונו.

לזה אמר "ושבח אני וגו' שכבר מתו מן החיים" דנענשו מסיבת החיים,

שהם צדיקים רובם זכות, דאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא [נ"ט קהלת ד, ב], ועל ידי אותו העונש יכופר עונו, וגם כן, "ושבח אשר הם חיים

יש להקשות א' למה דווקא ג' ספרים, והלא אמרו רז"ל, ספרי

חיים וספרי מתים נפתחים לפניו, אם כן ספרים הרבה. ב' היה לו לומר ג' ספרים נפתחים, אחד לצדיקים גמורים, ואחד לרשעים גמורים. ג' אמרו צדיקים גמורים נכתבין לאלתר וכו' והלא ראינו כמה צדיקים ורע להם, והרשעים יאריכו ימים בנעימים. ד' אומר, בינוניים, לא זכו נכתבין למיתה, מהו כוונתו באומר "זכו" ו"לא זכו" והיה לו לומר אם לא הוסיפו לחטוא נכתבין לחיים ואם הוסיפו לחטוא נכתבין למיתה!

והתוספות תרצו נכתבים לחיים חיי העולם הבא, וזה לשונם,

נחתמין לחיים, מדקא חשיב בינוניים משמע דצדיקים גמורים קרי למי שזכיותו מרובים, ורשעים גמורים קרי למי שעוונותיו מרובים, ופעמים הצדיקים גמורים נכתבין למיתה, ורשעים גמורים נחתמין לחיים, דכתיב [דברים י, י] "ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו", דאמרינן בסוף פרק קמא דקידושין [לט, ב], מי שזכיותו מרובים, דומה כמי ששרף את כל התורה כולה, ולא שייר ממנה אפילו את אחת, ומי שעוונותיו מרובים דומה כמי שקיים את התורה ולא חסר את אחת ממנה, וכל זה דקרי הכא גבי רשעים מיתה, וגבי צדיקים חיים, כלומר לחיי העולם הבא, עד כאן לשונם.

אבל קשה מי הכריחם לרבותינו בעלי התוספות לפרש צדיקים גמורים

למי שרובן זכות, ולרשעים גמורים למי שרובם עוונות, ולהביא הראיה ממה שאמרו "בינוניים", משמע צדיקים גמורים רובם זכות, ורשעים גמורים רובם עוונות, וגם כן ממה שראינו דקרי גבי רשעים מיתה, וגבי צדיקים חיים כאשר אמרו בסוף דבריהם, ומזה פירשו מה שאמרו נחתמין לחיים, חיי העולם הבא, וממילא משמע מה שאמרו רשעים נחתמים למיתה היא שאל ואבדון, ולמה לו כל זה?

והיה להם לפרש מה שאמרו בכאן נכתבין לחיים, קאי

לצדיקים גמורים, שאין להם שום עון כלל, אפילו דידוע הוא ש"אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" עשו תשובה ונעשו זכות, ומה שאמרו רשעים גמורים קאי על הרשעים גמורים שאין להם שום זכות, ואפילו אם עשו שום זכות קבלו שכרם בעולם הזה, ואם ראית צדיק ורע לו, רשע וטוב לו, בצדיק שאינו גמור, כאשר כתבו בסוף

של השלשה גלגולים, בהצטרפות שלשתם, אם יהיו צדיקים גמורים נכתבים לחיים, ואם יהיו רשעים גמורים נכתבים למיתה.

וכפי זה אל תקשה שהרי ראינו צדיקים ימותו

ורשעים יאריכו ימים, אפשר שבגלגול זה היה צדיק כפי ראות עינינו, ובהצטרפות השלשה גלגולים נעשה רשע! וגם כך הרשע! ולזה צדיק, לפי ראות עינינו, רע לו, ורשע, לפי ראות עינינו, יאריך ימים, ולא קשה מיד.

ולחוסר ידיעתי זה הוא כוונת רש"י ז"ל ממה שראינו

שפירש צדיקים גמורים "רובם זכיות", ורשעים גמורים "רובם עוונות" כוונתו כדפירשנו, דאי אפשר לומר חס ושלום נעלמה ממנו קשיא גלויה כזאת, שהרי ראינו הצדיקים ימותו, והרשעים יאריכו ימים, ואיך יאמר בעל המאמר צדיקים גמורים נכתבים לחיים, ורשעים למיתה?

לזה פירש שלשה ספרים נכתבין בראש השנה,

ספרי זכרון של מעשה הבריות, כוונתו כדאמרן של שלשה גלגולים של האדם, וצדיקים גמורים רובם זכיות, ורשעים גמורים רובם עוונות.

וכפי זה ממילא פירוש המאמר לפי סברתו ז"ל כדפירשנו,

מאחר שנידון על פי השלשה גלגולים, אין המשפט על ידי ידיעתנו כאמור, ולא קשי מידי, וכפי זה הסברה, צדיקים גמורים רובם זכיות, ורשעים רובם עוונות, ונכתבין לחיים חיי העולם הזה, ורש"י ז"ל סבר כבעלי התוספות בחדא, דהיינו צדיקים גמורים רובם זכיות וכו', ופליג עליהם בחדא, דרש"י ז"ל כוונתו נחתמין לחיים "חיי העולם הזה", כדפירשית, ובעלי התוספות סברי נכתבין לחיים "חיי העולם הבא".

ומה שהוכרחו התוספות לפרש נכתבים לחיים חיי

העולם הבא, ולא סגי ליה במה שפירשנו, שהוקשה לו שפירוש שלשה ספרים קאי על שלשה גלגולים, ומוכרח של "השנה האחרונה", דאילו דכל "שנה ושנה" מוכרח להיות ספרים רבים של כל שנותיהם, ומאחר שאמר שלשה ספרים, דווקא, מוכרח של השנה האחרונה, שהי"ת יצרף שנותיהם שכל הגלגולים בשנה

עדנה", רוצה לומר אותם המתים שחזרו בגלגול, ובגלגול האחרון שהוא עידן ועת וגבול לגלגולי האדם, שהם שלשה כאמור, המה חיים, דהיינו בגלגול האחרון יהיו צדיקים וחיים.

יצא לנו מכל זה ששלשה גלגולים לאדם, ובעת דינם ביום ראש

השנה זוכר כל יצורי קדם, ומאחר שנתגלגל שלשה פעמים לא יבצר שנכתב בגלגול ראשון בספרי צדיקים, או בספרי רשעים, או בספרי בינונים, ולזה מוכרח ביום ראש השנה להיות שלשה ספרים של השלשה גלגולים ולזאת הכוונה פירש"י ז"ל שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, ספרי זכרון של מעשה הבריות, דהיינו של גלגולי מעשה הבריות, ולזה שלשה בדקדוק.

ומה שאמרו "ספרי חיים וספרי מתים נפתחין לפניו" כמו שאמר

מהר"ם אלשיך ז"ל, ספרי חיים וספרי מתים של ג' גלגולים, ורוצה לומר שהאדם בכל ראש השנה נידון אם לספרי חיים, אם לספרי מתים ובשנה האחרונה נידון על פי כל השלשה הספרים, ונכתב בספר מיוחד לצדיקים או מיוחד לרשעים או בספר מיוחד לבינוניים, ולזה שלשה ספרים נפתחים בראש השנה, אחד של צדיקים שנכתבו בו ונחתמו בו צדיקים גמורים, ואחד של רשעים גמורים שנכתבו בו ונחתמו בו רשעים גמורים ואחד שנכתבו בו מעשיהם של בינוניים, וזה בשנה האחרונה של שלשת הגלגולים. ולזה אמר "של" צדיקים גמורים ולא אמר "ל"צדיקים גמורים ו"ל"רשעים גמורים דאלו ליכתב בספרים מחדש, היה לו לומר לצדיקים גמורים וכו' ומדאמר "של" צדיקים פירוש שלשה ספרים הכתוב בהם מעשיהם של הצדיקים הגמורים וכו'.

וממה שפירש"י ז"ל שלשה ספרים נפתחין, זכרון של

מעשה הבריות, משמע שהם כתובים בזכרון מעשה הבריות, ומוכרח לומר כפי זה שלשה בדקדוק, קאי על ספרי שלשה גלגולים, וזה בשנה האחרונה, ומזה הוכרחו רבותינו בעלי התוספות ורש"י ז"ל לפרש צדיקים גמורים רובם זכיות, ורשעים גמורים רובם עוונות, דאם לא תאמר הכי למה לו להי"ת להכריע מכל השלשה ספרים של השלשה גלגולים בשנה האחרונה, אם פירוש צדיקים גמורים כמשמעו, אינו צריך להתגלגל עוד דמאחר דנכתב בספר צדיקים גמורים, ולזה שלשה ספרים נפתחים, ועל ידי השלשה ספרים

צדיקים" וגו' דמשמע תרי ספרים, והלא ספר החיים הוא בעצמו ספר צדיקים, ולא קאי תיבת חיים אלא על הצדיקים, דהרשעים אפילו בחייהם קרוים מתים, אלא כוונת הכתוב כך היא, שלשה ספרים נפתחים בראש השנה, ומסתמא של שלשה גלגלים, והתפלל דוד, אם אויבי נדונו על פי השלשה ספרים כרשעים גמורים, אני מתפלל לפניך "ימחו מספר", רוצה לומר שתכף ומיד ימותו, ואם נדונו כצדיקים גמורים ונכתבו לחיים, אני מבקש ממך "ימחו", דתיבת ימחו קאי על תיבת "מספר" המורה על ספר הרשעים, ועם תיבת "חיים" המורה על ספר צדיקים. ואם נדונו על פי השלשה ספרים כבינוניים, ומנהגך להאריך אפך עד יום הכפורים, ואם זכו יכתבו לחיים, "עם צדיקים אל יכתבו".

הרי מכאן ראייה שהם שלשה ספרים, ומוכרח להיות של שלשה גלגלים בהצטרפותם, ומוכרח לומר שזאת הידיעה אינה בידי אדם, מאחר שנידון על הצטרפות השלשה גלגלים, זה תלוי בידיעת הי"ת, ולזה הזכיר השלשה חלוקות. ורב נחמן בר יצחק הוקשה לו, וכי אחר שכתבם הי"ת בספריו הקדושים, יכול לבטל הכתיבה בתפלתו, ולמה לו להתפלל על העבר, זה תפלת שוא, וגם כן בעל הטעמים שם "שופר הולך" תחת "מספר", ושם תחת תיבת "חיים" "אתנח", לומר "מספר חיים" דבוקים זה עם זה, ואיך תאמר ותפרש מילת "ספר" על "ספר מתים", ותיבת "חיים" "ספר צדיקים"?

לזה הביא הראייה ממה שאמר הכתוב "מחני נא מספרך אשר כתבת" וזה פירושו "מחני נא" מספרן של רשעים, "מספרך" ספרן של צדיקים "אשר כתבת" ספרן של בינוניים, וכוונתו בזה כאשר פירש"י ז"ל.

ועתה אם תישא חטאתם" איני אומר לך "מחני נא". ידוע הוא שביום ראש השנה נפתחים שלשה ספרים וכו', רוצה לומר ועתה אם תישא חטאתם איני אומר לך "מחני נא" דמאחר שנשאת חטאתם בשבילי, מוכרח לומר שעל פי השלשה ספרים דנתני כצדיק גמור, ואיני אומר "מחני נא" קאי על הרשעים גמורים שנדונו על הצטרפות השלשה ספרים, אם דנתני כרשע גמור איך תשא חטאתם בשבילי, כפי זה אמרו "מחני נא" קאי על "ספר רשעים" ולזה אמר "מחני נא" זה ספרן של רשעים, "מספרך" זה

אחרונה, כדפרשית, ועל ידי אותה ההצטרפות יכתוב שלשה ספרים, ספר לצדיקים גמורים וספר לרשעים גמורים, וספר לבינוניים, ומוכרח מה שכתב צדיקים נכתבין לחיים אי אפשר לומר "חיי העולם הזה", מאחר שהחתימה של החיים היא בשנה אחרונה.

ולזה הוכרחו לומר חיי העולם הבא, וממילא משמע רשעים נכתבים למיתה לשאול ואבדון, להאשימו בראוי לו למרק עוונותיו, ורש"י ז"ל לא חש לזה, אפילו שנאמר דמוכרח לומר בשנה אחרונה, דאלו דכל שנה ושנה, מוכרח להיות ספרים רבים, ומאחר שנאמר דזוקא של שנה אחרונה, לא שייך לומר בו "חיי העולם הזה", ואמרן "חיים" מוכרח לומר חיי העולם הבא, כוונתו לומר אפילו בשנה אחרונה, אפשר להחיות עוד, דצדיק מושל ביראת אלהים, ויראת ה' תוסיף ימים, ומאחר שרבו זכיות ושורשו טהור, שכל אחד מישראל חלק אלוה ממעל, אפשר יוסיף זכות, וכשיוסיף זכות יקרא צדיק גמור כמשמעו, וצדיק מושל ביראת אלהים

[ע"פ שמואל ב כג, ג], ו"יראת ה' תוסיף ימים" [משלי י, כז].

ואפשר אפילו שזה החתימה בשנה האחרונה לא נגזר עליו להחיות, כי אם אותה שנה, כי אם במה שהיה שלא להוסיף זכות, ולא להוסיף לחטוא, אבל אם יוסיף זכות, יהיה לו חיים ארוכים יותר מאותה השנה האחרונה, שייך לומר נכתבין לחיים "חיי העולם הזה", בינוניים תלויים ועומדים עד יום הכפורים, זכו נכתבין לחיים, לא זכו נכתבין למיתה.

רוצה לומר ידוע הוא שהתשובה היא אחת מתרי"ג מצוות, לזה אמר, זכו, דהיינו שחזרו בתשובה, נכתבין לחיים, לא זכו, רוצה לומר לא חזרו בתשובה, וממילא לא הוסיפו לחטוא, ועדיין הם בינוניים מפני שלא עשו תשובה, והתשובה היא אחת ממצוות התורה, יהיו דומים כאלו הוסיפו לחטוא, ולזה נכתבין למיתה.

ומה שאמרו זכו ולא זכו, ולא אמר "שבו" נכתבין לחיים, בא לחדש לנו ענין אחר, לומר זדונות נעשו לו כזכיות לבעל תשובה, ולזה אמר זכו ולא זכו.

אמר רבי אבין "ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו", דקשיא ליה אומר "ימחו מספר חיים ועם

בגלגול שלישי שזכה לתיבת "זקניכם" כדפירשית, דהיינו דנידון על ידי השלשה גלגולים כצדיק גמור.

ולחוסר ידיעתי לזה נתכוונו רז"ל במדרש ילקוט באמרם "אתם נצבים" אימתי? כשתהיו אגודה אחת, "היום כלכם" וגו'. רוצה לומר אימתי תהיו נצבים, דתהיה לכם קימה ומעלה ויתרון, "היום כלכם", דהיינו היום שהוא ראש השנה, "ראשיכם" הרמזו לגלגול ראשון "שבטיכם" הרמזו לגלגול שני "זקניכם" הרמזו לגלגול שלישי, ותהיו אגודה אחת, דהיינו שוטריכם שהוא יצר הטוב וסיעתו, להרגיזו על יצר הרע, ובוזה תהיו נצבים ויצא דינכם לאור.

וזה אומר "לעברך בברית" ביום שנעשה אלהיך לדון אותך "למען הקים אותך לו לעם" דהיינו לכתבך ולחתמך לחיי העולם הבא, ולזה רמז השני באומרו "לא אתכם לבדכם" [ס"ט יג], דהיינו הגלגול האחרון, "כי את אשר ישנו פה" [ס"ט יד] קאי לגלגול אחרון, "זאת אשר איננו פה" השלשה הגלגולים הראשונים שחלפו והלכו.

ויהי רצון מלפניו יתברך שיזכני ליכתב וליחתם בספרן של צדיקים אכ"ר, ויתקיים בי "ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים" [קהלת ד, ב] שבעוונות מתו לי י"ד בניס ובנות בחיי, ואמרו רז"ל, הקובר בניו בחייו מוחלין לו כל עוונותיו.

ולזה אל יתמה האדם במה שרואה רשע טוב לו, צדיק ורע לו, וגם כן אני משבח אשר מתו וחזרו בגלגול שלישי אשר הם חיים עדנה בעדן, ועתה צריך שהוא הגלגול השלישי, אני משבח השתי כתות, כת הראשון שאני משבח שכבר מתו מן החיים שהיה להם מיתה, דהיינו ייסורין בחייהם, ועל ידי אותה המיתה והייסורין נמחל עונם, וגם כן אני משבח לכת שבעדן, ועתה דהיינו הגלגול השלישי חיים, דהיינו באותו העידן, בהצטרפות השלשה גלגולים נכתבו בספר חיים.

וטוב משניהם "אשר עדן" דהיינו שלא הוצרך להתגלגל בגלגול אחרון, שהוא עדן ועת זומן האחרון "לא ראה" כלל ועיקר, דבביאתו לעולם בפעם ראשונה קנה שלימותו, ולא הוצרך להתגלגל וכו' "אשר עדן לא ראה", רוצה לומר אותה הכת שזכתה בפעם ראשונה "לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה",

ספרן של צדיקים, ואמרו ספרך השייך לך, שהם הצדיקים, "אשר כתבת" זה ספרן של בינוניים.

גם הטעם מוכיח כן, ששם במילת "מחני נא" "זקף קטון", לומר שאינה דבוקה עם תיבת "מספר" ותיבת "מספר" טרחא, לומר אינה דבוקה עם "אשר כתבת" ולזה מוכרח לומר "מחני נא" זה ספרן של רשעים לבדה, ותיבת "מספרך" לבדה זה ספרן של צדיקים, "אשר כתבת" לבדה, זה ספרן של בינוניים.

וכפי זה מוכרח לומר שכוונת משה כן היא, מחני נא, זה ספרן של רשעים, רוצה לומר אפילו שעכשיו בזה הגלגול ידוע הוא שאני צדיק, מאחר שהאדם נידון על הצטרפות של שלשה גלגולים, שמא מאחר שלא נשאת את חטאתם דנתני על ידי ההצטרפות של שלשה גלגולים כרשע גמור, ולזה אני אומר לך "מחני נא", כדי שלא נאריך ימים, ואם דנתני בהצטרפות השלשה גלגולים כצדיק גמור, השייך בו לומר "ספרך" דייקא, לך שהיא ספרן של צדיקים מחני נא, ואם בהצטרפות השלשה גלגולים דנתני כבינוני, השייך בו לומר "אשר כתבת", "מחני נא".

יצא לנו מכל זה ששלשה ספרים נפתחים בראש השנה של השלשה גלגולים, ובהצטרפותם נידון האדם לצדיק גמור, ולרשע גמור, ובבינוני ליכתב בספר צדיקים או להפך ביום כפור.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "אתם נצבים היום" [דברים כ"ט, ט] דהיינו ביום ראש השנה, "כלכם לפני ה' אלהיכם", רוצה לומר "היום" שה' יהיה אלהיכם, דהיינו יום הדין, "ראשיכם" דהיינו הגלגול הראשון "שבטיכם" דהיינו הגלגול השני, שהשבט והמטה לאדם אם לא יזכה בגלגול ראשון ויצטרך לבוא בגלגול שני זהו ה"מטה" ו"השבט" של האדם, ו"השבט" פירושו "מטה". "זקניכם" גלגול שלישי, שיזכה בו האדם לתורה וליראת ה' כי "זקניכם" סובלת אין זקן אלא מי שקנה חכמה [קידושין לב, ב], דהיינו בגלגול שלישי קנה שלימות החכמה, וגם כן שקנה יראת ה' ומעשים טובים, זכה לזקנה שנשתבח בה אברהם, כדפירשתי במאמר "עטרת תפארת שיבה" בפרשת כי תבוא עיין שם. "ושטריכם" לא יבצר שיש לאדם שופט ושטר אם יזכה להיות יצר הטוב וסיעתו שופטים ושוטרים לאדם לזכותו ולהרגיזו על יצר הרע, ואם בר מינן להפך, וזה

הנפש וחיי הגוף, חיי הגוף דהיינו לאכול ולשתות, וכוונתו כדי שיהיה בריא לעשות חיי הנפש, דהיינו כדי שיהיה לו כח לטרוח בעבודתו יתברך, שהיא חיי הנפש, זה שיש לו הב' חיים כשימות מביאתו ראשונה בעולם, נפשו כשתהיה לבדה בלא גוף, דהיינו אחר הפטירה מהעולם, תהיה ביד קונו, דהיינו במקום שחוצבה ממנו, ולא תחזור בגלגול, ויזכה לאור החיים.

אבל מי שאינו נתון בשני חיים, שהם חיי הגוף וחיי הנפש, ואפילו בחייו קרוי מת, כשימות לא יזכה להיות נשמתו ביד קונו, לזכות למקום שחוצבה ממנו, אלא תהיה נפשו צרורה באוצר כדי לחזור בגלגול, שאין בן דוד בא עד שיכלו נפשות שבאוצר, שנאמר "והיתה נפש אדני צרורה" למה הכפל "צרורה בצרור החיים"?

אלא כוונתו לומר אילו אמרה "והיתה נפש אדני צרורה"

ושתקה, הייתי אומר "צרורה באוצר" וזה קללה היא, שאם תהיה צרורה באוצר יתגלגל פעם אחרת, לזה אמרה, מה שאמרתי צרורה, דהיינו "בצרור החיים" במקום שחוצבה ממנו, ולא יהיה מאותם שנפשותם צרורה באוצר כדי שיבואו בגלגול, ומה שהביא ראייה משני פסוקים אלו, שזה הפסוק הוא, כשיהיה האדם חי כשיישן תהיה נפשו ביד קונו בכל לילה כדי להחזירה לו בבקר, לזה אמר ואומר "בידך אפקיד רוחי", שדוד התפלל כבר לפני האל ואמר לו, בידך אפקיד רוחי בכל עת שנישן, אלא מוכרח לומר מה שאמר הכתוב "אשר בידו נפש כל חי" קאי על האדם אחר פטירתו מהעולם, וסימן הוא לאדם כל זמן שהוא נתון בחיים, דהיינו שני חיים, חיי הגוף וחיי הנפש, נפשו ביד קונו במקום שחוצבה ממנו, ולא יהיה צריך להתגלגל כלל ועיקר. והי"ת למען תורתו הקדושה, יזכנו להיות מאותה הכת שיש לה ב' חיים, ולא נהיה צריכים להתגלגל עוד, אמן כן יהי רצון.

דהיינו שעשו אחרים, ולזה אמר "אשר נעשה" בדקדוק על ידי אחרים, שהשני כתות שאני משבח שבאו בגלגול, ואפילו שהם קנו שלימותם על ידי מעשיהם, כשיראו המעשה הרע שנעשה על ידי אחרים.

ולזה אמר דוד "חטאתי לה' ויאמר נתן אל דוד גם ה' העביר חטאתך

לא תמות, אפס כי נאץ נאצת את אויבי ה'" וכו' [שמואל ב' יב, ט-יז]. קשה, א' מהו כוונתו באומרו "חטאתי לה'" פשיטא החטא שחוטא האדם הוא לה'. ב' גם כן מהו כוונת נתן לדוד באומרו "גם ה' העביר חטאתך". ג' מה אתית "גם" לריבוי. ד' אמרו "ולא תמות", מיתה, מאן דכר שמה? ה' מהו כוונתו באומרו "אפס כי נאץ נאצת את אויבי ה'" וכו'?

אלא הכוונה היא דוד עשה עוון של בת שבע, ועל ידי התשובה

הזדונות נעשו שגגות, לזה אמר "ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה'" על ידי התשובה העברתי העוון ונעשה חטא, אמר לו נתן, אתה העברת העוון על ידי תשובתך, ונעשה חטא, גם ה' העביר חטאתך, ואם אתה בהצטרפות השלשה גלגולים דן אותך בתורת "בינוניים" שעשו תשובה שנכתבין לחיים, אתה על ידי שעשית תשובה "לא תמות", "אפס כי נאץ נאצת את אויבי ה'" על ידי עשות אותה העבירה שהם מרננים אחריו, ונגעו בכבודך, והגיע להם עוון שרננו אחריו, ואתה גרמא בנוזיקין, דהיינו בזה העוון ה"בן הילוד לו מות ימות", אתה בעון שעשית על ידי התשובה שעשית נמחל אותו העוון לגמרי, והעביר ה' חטאתך ולא תמות.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, סימן

זה יהא בידך, כל זמן שהאדם נתון בחיים, נפשו ביד קונו וכו', יש להקשות, א' מהו כוונתו באומרו "נתון בחיים", הייה לו לומר כל זמן שהאדם חי. ב' מהו זה הסימן? ג' למה הביא שני פסוקים "אשר בידו נפש כל חי" ו"בידך אפקיד רוחי"?

אלא הכוונה היא כפי מה שאמרנו האדם

יתגלגל שלשה פעמים, כדכתיב "פעמים שלש עם גבר", ונידון בהצטרפות השלשה גלגולים כאמור. בא רבי יוסי הגלילי ואמר, סימן זה יהיה בידך, וממנו תדע מי יזכה בפעם אחד לעולם הבא, ואינו צריך להתגלגל, ומי הוא שיחזור בגלגול, כל זמן שהאדם נתון בחיים, שני חיים, דהיינו חיי

פרשת וילך

אי נמי ידוע הוא מה שאמרו רז"ל

[שבת 99, ב], בשעה שעלה

משה למרום וכו' אמרו לו וכו' אמר לו החזר להם תשובה, כוונתם לומר אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, שהוא עלול לחטא, אמר לו החזר להם תשובה, אומרו תשובה כפשוטה, אפילו שהם עלולים לחטא, יעשו תשובה, וזדונות נעשו להם זכיות, אמר לו מתיירא אני וכו', אמר לו אחוז בכסא כבודי, לרמוז לו התשובה יש לה מעלה גדולה (כאן נמצא חסר).

ומה שאמרו במסכת יומא, גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה,

שנאמר "לאמר הן ישלח איש את אשתו" וכו' [ירמיה ג, א] קאי על סיפיה דקרא, גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה, ואיזה לאו אם זנתה תחתיו אסורה עליו, אם הבעל ישראל, ואם הבעל כהן אפילו זנתה באונס אסורה עליו, ורש"י ז"ל פירש "אחרי אשר הוטמאה" [דברים כד, ז] לרבות סוטה שנסתרה, וכתב הרא"ם ז"ל כאילו אמר לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה אחרי אשר הטמאה, פירושו וכן הסוטה אחרי אשר הטמאה לא יוכל להיות לו לאשה, שאסורה לבעל ולבועל, ואף על גב דאיסור טומאה בהדיא כתיבה, דכתיב "ונסתרה והיא נטמאה" [במדבר ה, יג] ופירשו במסכת סוטה "נטמאה" שלשה פעמים, חד לבעל, וחד לבועל, וחד לתרומה, כבר תרצו בגמרא דאיצטרך קרא ד"אחרי אשר הטמאה" למיקם עליו בלאו, כפי זה הלאו "לא יוכל בעלה הראשון" [דברים כד, ז] קאי על תחלתו, דהיינו אשר שלחה על ידי גירושין [שם א], וגם כן קאי על אחרי אשר הטמאה וזנתה תחתיו.

ולזה כוין רש"י באומרו לא תעשה שבתורה לא יוכל בעלה

וגו'. כוונתו לומר לא יוכל בעלה קאי על "אחרי אשר הטמאה" כדאמרן. "ישוב אלי נאם ה'" [ירמיה שם] מוכרח לומר לאו שדוחה אותו העשה, הוא לאו ד"לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה" דקאי על ששלחם והחליפו אותו באלהי שקר, ומדכתב כל הפסוק "ואת זנית רעים רבים" והזנות לא שייך בו לומר שלא ישוב לקחתה כי אם זנתה תחת הבעל, דמי שזנתה אחר הגירושין, מותרת לחזור לבעלה.

מזה מוכח שמה שאמרו גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה

שבתורה, לא קאי כי אם על סיפיה דקרא, דאין

"אמר ריש לקיש, גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כשגגות, שנאמר "שובה ישראל וגו', כי כשלת בעונך" [הושע יד, ב]. איני והא אמר ריש לקיש, זדונות נעשו לו כזכיות, שנאמר "ובשוב רשע מרשעתו חיה יחיה" [יחזקאל יח, כ"ח], לא קשיא, כאן מאהבה כאן מיראה [יומא 19, ב].

ידוע הוא שהתשובה עלתה במחשבתו יתברך קודם בריאת העולם,

שנאמר [תהלים צ, ב-ג] "בטרם הרים יולדו וגו' תשב אנוש עד דכא", דאילו לא היתה התשובה, אין קיום לעולם, ולא היו ראויים ישראל לקבלת התורה והיו מלאכי השרת נוצחים למשה רבינו כשעלה לשמים לקבל את התורה, ולא נצחם וקבל את התורה אלא על ידי התשובה, על דרך מה שאמרו רז"ל במסכת יומא, אמר רבי לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר "שובה ישראל עד ה' אלהיך".

צריך להבין מה שייכות יש לכסא הכבוד עם התשובה? אלא ידוע הוא מה

שאמרו רז"ל שהי"ת נשבע שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שיכרית זרעו של עמלק, שנאמר "כי יד על כס יה" [שמות יז, טו], ומי מעכב זה הרשעים, לזה אמר, גדולה תשובה, שעל ידי התשובה יביא משיחנו, ויכרת זרעו של עמלק, ויהיה הכסא שלם. כפי זה על ידי התשובה יגיע תועלת גדול לכסא הכבוד, שיהיה הכסא שלם, ולזאת הכוונה אמר רבי לוי, גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, קאי על התועלת שיגיע לכסא הכבוד.

אי נמי ידוע הוא שנשמותיהם של ישראל מתחת כסא הכבוד, ונשאר

חוט אחד מנשמותיהם של ישראל תחת כסא הכבוד, ואותו החוט הוא המשפיע החיים לאדם, ואם יחטא האדם יפסק אותו החוט, ונקרא מת והוא חי, כפי מה שאמרו רז"ל [ברכות יח, ב], רשעים אפילו בחייהם קרויים מתים, ועל ידי התשובה תחזור הנפש להדבק באותו החוט, ויקרא חי, כפי זה התשובה מגעת הנשמה של בני ישראל עד כסא הכבוד, להדבק עם החוט, שהוא תחת כסא הכבוד.

"וידבר את הדברים ויאמר אלהם", כוונתו לומר וידבר את הדברים הנאמרים לעיל, שאינם מעין מיתתו והליכתו מן העולם, ואחר כך "ויאמר אלהם" ענין מיתתו והליכתו דהיינו בן ק"ך שנה וכו'.

ולזה שינה מ"דיבור" שהוא קשה, ל"אמירה" שהיא רכה, שאומרו "ויאמר

אלהם" קאי על המיתה. ומה שהקשינו מה בא להודיעם שהוא בן ק"ך שנה? לומר להם שלא יחיה עוד, מאחר שהוא תרומת העולם כאמור, ומה שאמרו "היום" כדפירש"י ז"ל "היום מלאו ימי ושנותי", לומר שלא יחיה עוד כלל ועיקר, וכפי זה לא אוכל עוד לצאת ולבוא בעולם כפשוטה, ורש"י ז"ל פירש "לצאת ולבוא בדיברי תורה" מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעיינות החכמה.

מה שכפל מסורות ומעיינות החכמה, דידוע

הוא מה שפירשו האחרונים בפסוק [שמות לג, ז] "ומשה יקח אה האהל" כשהקדימו ישראל נעשה לנשמע וכו', וכולם זכה משה ונטלן כדכתיב "ומשה יקח את האהל", כפי זה משה זכה לחכמת הפשט ולחכמת הסוד.

לזה אמר לו משה סימנא מילתא לפטירתו,

שנסתתמו ממנו מסורות, דהיינו הסוד שנמסר לו כנזכר, ומעיינות החכמה דהיינו הפשט, וסימנא אחר לפטירתו מן העולם "וה' אמר אלי לא תעבר את הירדן" [דברים לא, ב] שזה הוראה לפטירתו. "ה' אלהיך הוא עובר לפניך", אמר לו אל תיראו שתאמרו מי יעבר לפנינו, ובאיזה זכות נשמיד את הגוים? לזה אמר "ה' אלהיך", רוצה לומר מפאת שאתה חלק ממנו, ומפני זה נקרא "אלהיך", "הוא עובר לפניך הוא ישמיד את הגוים האלה וירשתם", ויש אמצעי ביניכם ובין המקום, כמו שהייתי אני שיהושע הוא עובר לפניך, כאשר דבר ה', ועשה ה' להם כאשר עשה לסיחון ולעוג מלכי האמרי על ידי ונתנם ה' לפניכם, כן יעשה ה' על ידי יהושע.

ומה שהקשינו למה בתחילה אמר לשון

יחיד "ה' אלהיך", ואחר כך אמר "ונתנם ה' לפניכם" לשון רבים, וחזר לומר "ה' אלהיך הוא ההולך עמך" לשון יחיד, כשיאמר "ה' אלהיך" שתיבת "אלהיך" מורה על שאנו חלק ממנו יתברך, והוא אחד בעולם, מדבר עמנו בלשון יחיד, שהחלק דומה לכל, וכשיאמר שם הוי"ה לבדו בלי שיתוף תיבת "אלהיך" המורה על שאנו

אתם גרושים, ואת זנית רעים רבים, וכפי הדין אי אפשר לשוב אלי, ואף על פי כן "שוב אלי נאם ה'". כפי זה גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה, ומה שהקשינו מאי אולמיה דעשה דתשובה, דהא קיימא לן בכל מקום עשה דוחה את לא תעשה, אינו דומה הי"ת לבשר ודם, דהי"ת כהן הוא, כמו שאמרו [סנהדרין לט], "אלהכון כהנא הוא" וכו', והכהן אם זנתה אשתו אפילו באונס אסורה, ואפילו שאמרו רז"ל שעשה דוחה את לא תעשה שבתורה, בכל מקום, זה בבני אדם, אבל בהי"ת שהוא כהן היינו אומרים אין עשה דתשובה דחי לא תעשה ד"לא יוכל בעלה", ואף על פי כן "את זנית רעים רבים", "שוב אלי נאם ה'", קא משמע לן גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה, כשאר עשה שדוחה את לא תעשה שבתורה.

כפי כל האמור כל אחד ואחד מעם

ישראל חלק אלוה ממעל, ועל ידי זה כינה שם אלהותו על כל אחד ואחד ממנו יתברך, לזאת הכוונה אמר "אנכי ה' אלהיך" [שמות כ, ב] ולא אמר "אנכי ה' אלהיכם" אילו אמר "אנכי ה' אלהיכם" הייתי אומר אין הי"ת מכנה שמו כי אם על "כללות ישראל" לזה אמר "אנכי ה' אלהיך" לשון יחיד, אומר שהי"ת מכנה שמו על כל אחד ואחד מישראל.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "וילך משה

וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל" [דברים לא, א ואילן] קשה, א' למה בדברו להם מתחילה כינסם, כדכתיב "אתם נצבים היום כלכם" [שם כט, ט], ופירש"י ז"ל מלמד שכינסם משה לפני הקב"ה וכו' ועכשיו הלך הוא לדבר עמהם. ב' כפל "וידבר את הדברים ויאמר אליהם". ג' מהו כוונתו בהודיעם שהוא בן ק"ך שנה. ד' "היום" מיותרת. ה' כפל "ה' אלהיך" [בפסוק ג' ובפסוק ד'] למה בתחלת דבריו אמר להם בלשון יחיד "ה' אלהיך הוא עבר לפניך", ואחר כך "ונתנם ה' לפניכם ועשיתם להם" וגו' וחזר לדבר בלשון יחיד "ה' אלהיך הוא ההולך עמך לא ירפך ולא יעזבך"?

אלא הכוונה היא על פי מה שאמרו רז"ל

שמשה הוא תרומת העולם, ולזה לא חי אם ק"ך, שהעולם ששה אלפים, תרי למאה, ק"ך שנה, ולזה בדיבור זה הלך הוא להם, לומר שזה הדיבור מדבר על הליכתו מן העולם, ומחל בכבודו, לא כן דבור "אתם נצבים" שהוא לכבוד המקום, כינסם, ומה שהקשינו כפל

דמים, וקין הרג הבל, שנאמר [בראשית ד, ח] "ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו", ועשה תשובה, והי"ת קבל תשובתו, ואמר להי"ת "גדול עוני מנשוא" [שם יג], רוצה לומר לו, וכי גדול עוני מנשוא שכתבת בתורה "נושא עון" [שמות לד, ז] שאתה מוחל וסולח, ועוני גדול מנשוא?

אי נמי על דרך מה שאמר הכתוב [שם כ, ז] "לא תשא את שם ה' אלהיך" היה לו לומר "לא תשבע", ואמרו חז"ל בשעת בריאת העולם היה העולם כולו מים, מה עשה הי"ת נתן המים במקום אחד שנאמר "יקוו המים" [בראשית א, ט] וכתב שמו הקדוש על דבר אחד, כדי שלא יצא חוץ לגבולו, ואם ישבע האדם בשקר אותו "שם המפורש" ינטל מעל המים, ויעבור על כל העולם ונחרב העולם, לזה אמר "לא תשא" קאי על שם המפורש.

וגם כן ראובן שכתבה עליו התורה ש"בלבל יצועי אביו", כשעשה תשובה קבל הי"ת תשובתו, ומחל לו עונו. וקשה, אמרו רז"ל אמר לו הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה, ואתה פתחת בתשובה, הושע שהוא מזרעך פותח בתשובה תחלה, שנאמר "שובה ישראל".

קשה איך אמר הי"ת לראובן, לא פתח בתשובה כי אם הוא? והלא קין פתח בתשובה תחלה? האחרונים אמרו עון קין "לאו", ועון ראובן "עשה", ומה שאמרו הי"ת שראובן הוא שפתח בתשובה, קאי על "עשה", ולזה אמר לו הי"ת "לא פתח אדם בתשובה" על שעבר על "עשה" כי אם אתה.

ולשכלי הקל עון קין "מזיד", ועון ראובן "חטא", ולזה אמר לו הי"ת מעולם לא "חטא", ואמרו חטא "דייקא", ופתח בתשובה על "חטא" כי אם אתה, שראובן לא עשה שום "עון" ואילו היה יודע שזה הענין שעשה "עון" ותכתוב התורה עליו ככה לא היה עושה זה כלל ועיקר. אמר לו הי"ת אתה פתחת בתשובה על החטא, הושע שהוא מזרעך, פותח בתשובה על החטא, שנאמר "שובה ישראל", שהתשובה גדולה היא, ואיני מצווה אותך על תשובת ה"עון" כי אם על המכשול וה"חטא", וזהו אמרו "כי כשלת בעונך".

ובזה נחזור למאמר שהתחלתי בו, אמר ריש לקיש, גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כשגגות, שנאמר "שובה

חלק ממנו יתברך והוא אחד יחיד בעולם, אומר לשון רבים.

כפי כל האמור אנו חלק ממנו, ונקראים "בנים" ולזה מרוב רחמיו כתיב "עמו אנכי בצרה" [תהלים צא, טו], ובזה נבין מה שאמר הכתוב [בראשית כב, ז] "ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני". קשה, למה חזר לומר "ויאמר אבי", וגם כן מה השיב לו "הנני בני"? פשיטא שהוא בנו!

אלא הכוונה היא יצחק כשראה האש והמאכלת אמר בלבו היכן הוא השה, בודאי שרצה אבי לשחוט אותי במקום השה מדעתו, לזה אמר לו "ויאמר אבי" שתי אמירות, האמירה הנזכרת שהיא "איה השה", ואמירה השניה "כדי שייכמרו רחמיו", וזהו כוונתו באומרו "ויאמר אבי" אתה אבי, ומוכרח שתרחם עלי, ואני ירא שמא תשחוט אותי במקום השה, אמר לו "הנני בני" על מאי דסליק מיניה, דהיינו תשובה על מה שאמר לו "ויאמר אבי", דהיינו אתה אבי, ומוכרח תרחם עלי, ולא תשחוט אותי במקום השה, כאילו איני בנך, אמר לו "הנני בני", רוצה לומר, לא תאמר שנסעת מסוג בני, הנני בני, וכנגד מה שאמרו לו "איה השה לעלה", אמר לו "אלהים יראה לו השה לעלה בני" [שם ח], כוונתו לומר "אשריך שזכית לזאת המדרגה", וזהו אומרו "אלהים יראה לו" כמו רואה אני דברי רבי פלוני, רוצה לומר מי יתן יראה לו במקום השה לעלה יהיה בני, וכשאמר לו אביו שהקב"ה מעריך אותו לזאת המערכה הגדולה שיהיה לעולה תמימה, אז שמח, "וילכו שניהם יחדו" לעשות רצון קונם.

כפי כל האמור דרך האב לרחם על בניו, ואנו נקראים בנים להי"ת, ונקרא "אלהינו", והאב חייב לקבל את בנו ולעשות רצונו, ולזה הי"ת ברוב רחמיו כשראה אותנו עלולים לחטוא, אמר "שובו אלי ואשובה אליכם" [מלאכי ג, ז], וגדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם, שנאמר [חושע יד, ה] "ארפא משובתם אוהבם נדבה", כוונתם לומר, גדולה תשובה דאפילו "תשובת יחיד" מוחלין לכל העולם בשביל "תשובת יחיד", ולזה "אהבם נדבה" לכל העולם, מאחר שלא שבו, ושב אחד ממנו מתשובת היחיד, ולא מהם שלא עשו הם התשובה.

כפי כל האמור התשובה גדולה היא שאין עבירה חמורה כשפיכות

אלא הכוונה היא דקשיא ליה בפסוק "שובה ישראל" וגו'

שהיה לו לומר "כי תכשל בעונך" דהיינו לשון עתיד, ובפסוק "ובשוב רשע" וגו' הוקשה לו כפל "חיה יחיה" לזה אמר ריש לקיש גדולה תשובה וכו' כוונתו לומר התשובה גדולה, והגודל וה"איכות" שלה, שזדונות קודם "עשות" התשובה, דהיינו כי אם "הרהר לעשות" תשובה, ועדיין לא "עשה" התשובה, ו"זדונות" נעשות לו "עבר" כ"שגגות", שנאמר "כי כשלת בעונך", דאם תאמר "אחר עשות" התשובה על ידי המחשבה "זדונות" נעשות "שגגות" ומה שאמרו "וגדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות" פירוש "נעשות" כדפרשית, שנאמר "ובשוב רשע וגו'.

חיה יחיה הכפל להורות זדונות נעשות לו זכיות, ולזה אמר "חיה" לשון

"עבר", דעל ידי העוון נקרא "מת", ועל ידי הזכות נקרא "חיי", וזהו כוונת הכתוב "ובשוב רשע" זדונות שעל ידם נקרא "מת", "חיה", נעשות "זכיות" שעל ידם יקרא "חיי", ואמרו "חיה" עבר, שהמקור ישמש במקום עבר, לומר "חיי" קודם עשות התשובה, דהיינו כי אם "הרהר" ועדיין לא "עשה".

ומה שאמרו "נעשות" ולא אמר "נחשבו" כשגגות, "נחשבו" כזכיות,

לומר אם יחטא ב"מזיד", עושה "קטיגור" לפי ערך המזיד, ואם יחטא בשוגג יעשה "קטיגור" כפי ערך השוגג, ואם יעשה זכות יעשה "סניגור" כפי ערך הזכות, לזה אמר "גדולה תשובה ש"זדונות" שנעשו על ידם מלאכים קטגורים, על ידי התשובה, אותם הקטגורים של המזיד, כפי ערך המזיד, יעשו קטגורים כפי ערך השוגג, שהשוגג דבר נקל, ואם התשובה מאהבה גדולה, תשובה שהמלאכים הקטגורים שנעשות על ידי המזיד "נעשות" מלאכים "סניגורים" כזכיות. ולזה אמר "נעשות" ולא אמר "נחשבו".

ולחוסר ידיעתי מה שכפל "חיה יחיה" דכפי האמור די במה

שיאמר "חיה", ומהו כוונתו באומרו "יחיה"? אלא כוונתו לומר כדפרשית, ומה שאמרו "יחיה" דהיינו "יארץ ימים" כדי לתקן מה שעוות בימים הראשונים עד שהוצרך לעשות תשובה.

ישראל" וגו'. קשה, מנין לו לריש לקיש לומר שזדונות נעשו לו כשגגות, וגם כן מנין לו לומר שזדונות נעשו לו כזכיות?

והכוונה היא שאמרו רבותינו ז"ל האוכל תרומת חמץ בפסח "בשוגג"

משלם קרן וחומש, "במזיד" פטור מתשלומין, דקים ליה ברבא מניה, דחייב מיתה בידי שמים שאכל תרומה במזיד, פטור מהתשלומין. לזה אמר גדולה תשובה שהזדונות שהוא חייב מיתה עליהם, כמו שאמרו שנעשו לו כשגגות, ונפקר מהמיתה, שנאמר "שובה ישראל", התשובה היא גדולה, שאפילו שעברת במזיד, ונעשה "הוי"ה" שהוא שם הרחמים "אלהיך" המורה על הדין, ונתחייבת מיתה, בתשובה "כשלת בעונך" העוון שהוא מזיד נעשה "מכשול" שהוא "חטא".

אמר הנביא אני נותן לך עצה וה"מזיד" נעשה לך "זכות", "קחו עמכם

דברים ושובו אל ה'" התשובה שתעשו "אל ה'" רוצה לומר "מאהבה", אינה מ"יראה" משם "אלהים" המורה על הדין, מ"פחד הדין", אלא "אל הוי"ה" שהוא שם הרחמים, דהיינו אותה התשובה מאהבת ה' לא מאהבת הדין, אם תעשו התשובה מאהבה ו"אמרו אליו" להי"ת "כל תשא עון" רוצה לומר כל העוון תשא ותמחול אותו, ומלבד שתשא ותמחול כל העוון "קח טוב" רוצה לומר העוון קח וחסוב אותו "טוב", דהיינו "זכות".

וזהו שאמר גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כזכיות. ואי תימא, בשלמא

עבירות שבין אדם לחבירו, השוגג משלם קרן וחומש כמו שאמרו, אבל עבירות שבין אדם למקום, במזיד ניחא, שחייב מיתה בידי שמים, אבל בשוגג איך יצוייר התשלומין? לזה אמר התשלומין גם כן שייך בהי"ת "ונשלמה פרים שפתינו", כשהיה בית המקדש הקרבנות הם התשלומין, ואחר חרבן הבית "ונשלמה פרים שפתינו".

ומאחר שבא לידי זה המאמר, נאמר בו מה שחנני האל, ויש

להקשות, מה הוקשה לו בפסוק "שובה ישראל" עד שדרש בו "גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות" וגם כן מה הוקשה לו בפסוק "ובשוב רשע מרשעתו" עד שדרש בו ש"זדונות נעשות לו כזכיות"?

פרשת האזינו

"מי האיש החכם ויבן את זאת" וגו', "על מה אבדה הארץ" [ירמיה ט. יא], דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו דכתיב, "ויאמר ה' על עזבם את תורת"י" [ירמיה שם יב] [נדרים פא. א] ע"כ.

דבר ידוע הוא שהי"ת אל אמונה ואין עול, ואפילו שתראה צדיק ורע לו, רשע וטוב לו, אל תהרהר אחר מדותיו, דכל מאי דעבדי מן שמיא לטב, דהיינו האדם עלול לחטוא, ו"אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" [קהלת ז. כ], וכוונת הי"ת לייסר אותו, כדי שלא יהא פתחון פה למקטרגים לקטרג עליו. ובזה נבין מה שאמר הכתוב [תהלים ל. ב] "ארוממך ה' כי דליתני ולא שימחת אויבי לי", לשון דלות ושפלות, והטעם שאני מרומם ומשבח אותך על אשר "דליתני ולא שימחת אויבי לי" שהם המקטרגים, דמאחר שאני מיוסר, מה יש למקטרגים לעשות עוד, ועוד על ידי ה"דלות והשפלות" נחזור בתשובה, ולא יהא פתחון פה למקטרגים לקטרג עלי.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "זימעטו וישוחו מעוצר רעה ויגון" [תהלים קז. לט], קשה, שזה הפסוק אין לו שחר, ורש"י ז"ל פירש לשון אסיפה, לשון עצרת, רוצה לומר "זימעטו וישוחו מעוצר" מ"רוב הרעה והיגון".

ולפי קוצר שכלי "זימעטו וישוחו מעוצר", ממניעת הרעה והיגון, דאילו היה להם רעה ויגון היה עונם מתכפר, ועל ידי שהיו שקטים ושאננים לא נתכפר עונם, שאחר צרה רוחה, שצריך האדם לקבל עליו את הדין [אורח חיים סימן רכב], ובזה יתכפר עונם. אי נמי על דרך מה שאמרו רז"ל "לא מצאתי לגוף טוב משתיקה" [אבות א. יז], דהיינו מלכנו משיחנו לא יבא כי אם על ידי השתיקה לזאת הכוונה אמר "וישמחו כי ישתוקו" [שם ז] על ביאת משיחנו, ובזה "וינחם אל מחוז חפצם", דהיינו ארץ הקדושה.

ובזה נבין מה שכתוב "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" [שם א], קשה, א' פשיטא הי"ת טוב הוא. ב' מהו כוונתו באומרו "מארצות קבצם ממזרח וממערב" [שם ג], אם הוא על גאולת מצרים, איך יצדק בגאולת מצרים

כפי כל האמור התשובה גדולה היא, ולזה אמר הנביא "שובה ישראל עד ה' אלהיך" וגו', כוונתו לומר "שובה ישראל", והתשובה שתעשה "עד ה' אלהיך", רוצה לומר עשה אותה בשביל ה' אלהיך, שהוא עמנו בגלות, לא תעשה אותה בשביל "עצמך", והטעם אתה "כשלת בעונך", דהיינו כל המכשול והייסורין שהיה לך, ב"עונך" אתה גרמא בנזקין שבאו לך, ולזה "קחו עמכם דברים" אפילו הדברים שהם הוידויים והבכיה קחו ועשו אותה, "ושובו אל ה'" כל התשובה מה שתעשו "אל ה'", בשביל ה' שיהיה שם "הוי"ה" שלם. והי"ת יעזרנו להיות מן ה"עושים" תורה ותשובה ויראת ה' ויהיה שם "הוי"ה" שלם, ושם "ארנות" שלם, וה"כסא" שלם, אמן כן יהי רצון.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי" וגו' [מיכה ג, ח], קשה, א' אומרו "אויבתי לי" תיבת לי מיותרת, דבוראי שהם שמחים לו. ב' למה בתחלה אמר "נפלתי קמתי" עבר, וסיפיה דקרא לשון עתיד?

אלא הכוונה היא על דרך מה שאמרו רז"ל [ב"ד צב, א] "אשריו לאדם שייסורין באים עליו" ופירש בעל אהבת עולם אמרו "ייסורין באין עליו" דהיינו בגופו, זהו שאמר הכתוב "אל תשמחי אויבתי", דהיינו העוונות שהם אויבי ומקטרגים עלי, אל תשמחו לי, רוצה לומר בגופי, וחזר לבאר במה הם שמחים האויבים, שהם העוונות, "כי נפלתי", דהיינו שהייסורין הפילו אותי למשכב, ואדרבא "על ידי" הייסורין קמתי, דהיינו "היתה לי קימה", ונתכפר לי העוון, דיש לי הבטחה "כי אשב בחשך", דהיינו ייסורין, "ה' אור לי", דידוע שאין השם שלם עד שיכרת זרעו של עמלק, כדכתיב [שמות יג, יד-טז] "כי מחה אמחה וגו' כי יד על כס יה'".

אבל צריך להבין מנין להם לרז"ל לומר שמה שאמר שנשבע הקב"ה דאין השם שלם וכו' עד שיכריח זרעו של עמלק דקאי על ביאת משיחנו? אלא הכוונה היא שאמר קודם "כי יד על כס יה" וגו' שדרשו רז"ל שנשבע הקב"ה "ויאמר ה' וגו' כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה" למה כפל כי מחה אמחה, ולמה הכתיבה לזכרון אם הוא על ימי יהושע!

אלא כך היא הכוונה, "כתוב זאת זכרון בספר" על ביאת משיחנו, "כי מחה" בזמן יהושע, "אמחה" בזמן אחר, שהוא זמן ביאת משיחנו. ולזה "ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי" וחזר הי"ת הוא בעצמו לבאר מה שאמרתי פעם שניה "אמחה כי יד על כס יה" דאין הכסא שלם ואין השם שלם וכו' עד שאמחה זרע עמלק, וזה אינו על ימי יהושע עד "מדור דור", דהיינו בדור האחרון שיבא משיחנו, לזה אמר "כי אשב בחשך" יש לי הבטחה, ה', רוצה לומר שם ה' שהי"ת נשבע שאינו שלם עד שיכריח זרעו של עמלק, ובזה "אור לי", ושאר שבעה שהוא יצר הרע, הוא המעכב, ובזה החשך דהיינו על ידי הייסורין נחזור בתשובה, ועל ידי התשובה יביא משיחנו, ויהיה השם שלם, וזהו אומרו "ה' אור לי". הכלל צריך האדם להצדיק עליו את הדין.

"ממזרח וממערב" וכו' ואם הוא על הגאולה העתידה, היה לו לומר "מארצות יקבצם" לשון עתיד!

אלא הכוונה היא על דרך מה שאמרו רז"ל [ברכות ט, ב] "כל מאי דעבדי משמיא לטב" רוצה לומר אפילו הנראה לנו שהוא "רע", ה"תכלית הוא לטב" לזה אמר "הודו לה' כי טוב" מכל מקום, ואפילו שנראה לך ענין "רע", ה"תכלית הוא לטוב" וזה אומרו "כי לעולם" רוצה לומר לעולם הבא יראה לך מה שנעשה לך "רע" בעולם הזה מ"חסדו" של הי"ת, דהיינו ל"כפרת עון" כדי שתזכה לעולם שכולו טוב, וזהו מה שאמר הכתוב "יאמרו גאולי ה'" [תהלים שס, ב] דהיינו יוצאי מצרים שנשתעבדו בכל מיני עבדות, ועל ידי זה נתכפר עונם, אפילו שהוא רע ומר, ה"תכלית הוא לטב" שגאלם ממצרים, ולזה אמר "יאמרו גאולי ה'" דהיינו כל שתעבור עליו צרה ויגאלהו ויפרקהו הי"ת כולם יאמרו "הודו לה'" גאולי ה' קודם שגאלם ופרקם יאמרו "הודו לה'" ויקבלו עליהם את הדין, מאחר שהתכלית הוא לטב, והראיה "אשר גאלם מיד צר" שהוא שר מצרים, דעל ידי אותו השעבוד המר נתכפר עונם וגאלם הי"ת, וגם כן "ומארצות יקבצם" על דרך מה שאמרו רז"ל [שמות ובה א, יב] בפסוק "תחת התפוח עוררתך" [שיר השירים ת, ה] שהיו בנות ישראל הולכות תחת התפוח ויולדות וכו', ונעשה להם נס והיו עולים ומבצבצים ונגאלו, ולזה אמר "ומארצות יקבצם", קאי על יוצאי מצרים, שיצאו מתחת הארץ, וכל זה על ידי שנשתעבדו בכל מיני עבודות, ונתכפר עונם, גם כן בזה הגלות המר אנו מובטחים שיקבצנו ויגאלנו ממזרח וממערב מצפון ומים, דאחר טרחא אתנח, הכלל כל מאי דעבדי משמיא לטב, דהיינו התכלית לטב.

ובזה נבין מה שאמר הנביא "ותאמר ציון עזבני ה' ואדני שכחני"

[ישעיה מט, יח], כוונתו לומר "ותאמר ציון" קח זה הסימן בידך, אימתי "עזבני הוי"ה" שהוא שם הרחמים, אם "אדני" שהוא שם "אדנות" המורה על ה"דין" שכחני, ולא עשה בי שום ייסורין כלל ועיקר, אלא הניח אותי שלו ושאנן, היא הוראה שהי"ת עזבני ולא ריחם עלי, והניח אותי ביד האומות, לעשות בי כרצונם, מפני ש"וישמן ישורון ויבעט" [דברים לב, טז] ואינם משגיחין בהי"ת, ולזאת הכוונה כתב שתי שמות, הוי"ה ואדנות.

הפשט מחזיקים ומגדלים את העולם, וכרביבים עלי עשב" נגד הסוד, והרמז כמו הרביבים שהם טפי מטר נותנים שפע הרבה לעשב, כך גם כן "כרביבים" דהיינו שפע הרבה הדומה לטפי מטר יבא לעולם "עלי עשב" רוצה לומר על ידי עשב שהוא ה"סוד" הרמזו בתיבת "עשב" כמו שאמר הרב בעל הפרדס בשם הרשב"י ז"ל, שפירש עשב נוטריקון ע"ב ש"מות, כפי זה תיבת "עשב" רמוזה ל"סוד", שה"סוד" מורה על שמותיו של ה"ת", שהם ע"ב ש"מות יותר מאשר ה"פשט", והוא מה שאמר רש"י.

אי נמי מה שאמר עם המטר "יערף"
כוונתו לומר שצריך

תלמיד חכם ללמוד וללמד, זהו שאמר הכתוב "יערף כמטר לקחי" אם תהיה התורה "לקחי", שאיני מלמדה לאחרים, אינה משפעת כלל ועיקר כמו המטר אם תתן עורף ואינה יורדת על הארץ, לא יהיה שפע לעולם, כך אם תהיה התורה לקחי, ואיני מלמדה לאחרים, אין בר מינן שפע בעולם, אבל אימתי תהיה "תזל כטל" כשם שהטל מחיה מתים, דאין לך שפע גדול מזה, "אמרת" רוצה לומר אם נאמר ונלמד אותה לאחרים.

כי שם ה' אקרא הכו גידל לאלהינו, על דרך מה שאמר במאמר הנצב פתח השער, אמר רב יהודה אמר רב, מאי דכתיב "מי האיש החכם ויבן את זאת", דבר זה נשאל לחכמים וכו'. קשה, א' מהיכן ליה לרב שדבר זה נשאל לחכמים וכו' ב' ממה נפשך, אם יש להם בטול תורה, למה לא ידעו שבטובל ביטול תורה אבדה הארץ, ואם אין להם ביטול תורה איך אמר הקב"ה "על עזבם את תורת"?

אלא הכוונה היא שהוקשה לו אומרו "מי האיש", היה לו לומר "מי החכם ויבן את זאת", ובודאי שהוא איש. מהו "ויבן את זאת" היה לו לומר "מי האיש החכם ואשר דבר פי ה' אליו, ויבן את זאת ויגדה", לזה אמר דבר זה וכו' שידוע מה שאמרו רז"ל "ונוות בית תחלק שלל" [תהלים סח, יג] שחלקה ה"סוד" למלאכי השרת, וה"פשט" לישראל, וכשנחבר בית המקדש, דבר זה נשאל לחכמים שהם מבינים דבר מתוך דבר, שניתן להם הפשט, ולמלאכי השרת שהם בעלי הסוד, ויודעים על כל קוץ וקוץ מן התורה כמה סודות, והתורה נקראת "זאת" שנאמר "וזאת התורה" [דברים ד, טז] פשט וסוד, לזה אמר הנביא "מי האיש החכם ויבן, קאי לחכמים

ובזה נבין מה שאמר הכתוב "האזינו השמים ואדברה ותשמעו"

הארץ" וגו' [דברים לב, א], קשה, א' אומרו "האזינו השמים" לשון רבים, ובארץ אמר "ותשמעו". ב' למה ישעיה [א, ב] אמר לשמים "שמעו" ולארץ "האזינו", ומשה רבינו אמר לשמים "והאזינו" ולארץ אמר "ותשמעו". ג' למה עם המטר אמר "לקחי" ועם הטל אמר "אמרת". ד' מהו כוונתו באומרו "כשערים עלי דשא וכרביבים עלי עשב" [שם ב]. ה' אומרו "כי שם ה' אקרא" אין לו שחר. ו' אומרו "הצור תמים פעלו" אין לו שום שייכות עם האמור. ז' כפל "הצור תמים פעלו" כי כל דרכיו משפט" במילות שונות.

אלא הכוונה היא שהשמים הם רחוקים לגבי ישעיה, אבל לגבי

משה השמים קרובים, דעלה עד השמים השביעי שהוא "ערבות" בשעה אחת, כדאמרו רז"ל בשעה שעלה משה למרום, ולזה אמר לשמים "האזינו השמים" שהוא קרוב לגבי משה, ומה שאמר "האזינו" לשון רבים, ולארץ "ותשמעו" לשון יחיד, השמים שבע רקיעים, והארץ אחת, ואפילו שהארץ גם כן שבע ארצות, לא ראה כי אם ארץ אחת, אבל השמים ראה כל השבע רקיעים, ומה שאמר "ותשמעו" ולא אמר "שמע הארץ" כוונתו לומר ותשמע "מאליה", בלי שום צווי, ומה שאמר עם המטר "לקחי" ועם הטל "אמרת" ה"סוד" נקרא "לקח" על דרך מה שפירשו בפסוק [משלי ד, ב] "כי לקח טוב" עיין שם, והמטר יש בו טפות גדולות יותר מהטל, וגם כן ה"סוד" אין מדברים בו הרבה, וה"פשט" על ידי אמירה ודיבור.

לזאת הכוונה אמר עם המטר שיש בו טפות גדולות הרמוזים

לשפע שיבא על ידי הסוד, שהשפע הבא על ידו בשופע אמר "לקחי" כוונתו הסוד הנקרא לקח, שאין מדברים בו הרבה, ועם הטל שאין בו טפות גדולות, הרמוזים לשפע שיבא על ידי הפשט, שאינו בשפע גדול אמר "אמרת", שהפשט יש בו אמירה ודיבור, ולזאת הכוונה אמר "כשערים עלי דשא, וכרביבים עלי עשב", "כשערים עלי דשא" נגד הפשט, דידוע הוא שהוא קיום העולם, דהיינו סימן "דשא" ד"ין ש"לום א"מת, על דרך מה שאמר התנא [אבות א, יח], "על שלשה דברים העולם קיים, על הדין ועל האמת ועל השלום" ולזה אמר "כשעירים עלי דשא", לרמזו כמו השעירים שהם רוחי מטרא מחזיקין ומגדלין אותם שהם קיום העולם, כמו שאמר רש"י ז"ל, כך סימן "דשא" הבא על ידי

"על עזבם את תורתי", על שלא "בירכו בתורה בתחלה", רוצה לומר לא היה להם ביטול תורה, על מה אבדה הארץ, על שלא "בירכו בתורה תחלה", וכתבו בעלי התוספות, ומצאתי במגלת סתרים של הרב רבינו יונה ז"ל דקרא הכי דייק, דעל שלא בירכו בתורה תחלה אבדה הארץ, דאם היתה על עזבם את תורת כפשיטה, שלא היו עוסקין בתורה, למה לא פירשוהו החכמים ומלאכי השרת והנביאים, עד שפירשו הי"ת, אלא ודאי היו עוסקין בתורה, ולזה היו תמהין הנשאל להם, עד שפירשו הקב"ה, שהוא יודע מעמקי הלב, "שלא היו מברכין בתורה תחלה", כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם לברך עליה, ואפילו שהיו עוסקים בה "אבדה".

ולחוסר ידיעתו מה שאמר על שלא בירכו בתורה תחלה, על דרך

מה שאמרו רז"ל, במערבא כשעורכין השלחן אומרים [תהלים כד, א] "לה' הארץ ומלאה", ואחר שבירכו אומרים "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" [שם קסו, טז], שעל ידי הברכה לוקחים הארץ, דקודם הברכה אפילו שהם יושבים בארץ, אין הארץ שלהם, והתורה היתה נתונה בשמים, והי"ת בחר בנו ונתן לנו את תורתו, ולזה אנו מברכין קודם קריאתה, שעל ידי הברכה תקרא "שלנו", דאם לא ברכנו, נראה שלא רצינו בה, וכדומה לארץ שאינה נקראת "שלנו" אלא על ידי הברכה" כאמור, ולזה אבדה הארץ, על שלא בירכו בתורה תחלה, דקיום הארץ על ידי התורה שנתנה לנו, והארץ אין לה קיום כי אם בנתינתה לנו, ומאחר שלא בירכו אינה שלהם, ואם אין תורה בארץ, הארץ מוכרח ליאבד.

ובזה נבין מה שאמר הכתוב [תהלים א, ב] "כי

אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה", קשה, למה הקדים היום ללילה, והכתיב "ויהי ערב ויהי בקר" [בראשית א, ה]? אלא הכוונה היא כדאמרן קודם הברכה תקרא "תורת ה'" ולזה אמר "כי אם בתורת ה'" דהיינו שחפצו של הי"ת בנתינתה לארץ, וגם כן חפצו קאי על ברכת התורה, שלשון ברכת התורה מורה על שחפץ "אשר בחר בנו ונתן לנו את תורתו" וכו' זה שאמר הכתוב "כי אם בתורת ה' חפצו", דהיינו בירך בתורה תחלה בלשון ברכת התורה, שעל ידי הברכה היא הוראה שחפץ בתורה ותקרא תורתו, ולזה אמר בתחלה "תורת ה'" קודם הברכה, וכשיברך תחלה בתורה תקרא תורתו, כמו שאמר "ובתורתו יהגה יומם ולילה", ומה שהקדים היום

שמבינים דבר מתוך דבר, "את זאת" לרבות מלאכי השרת שהם יודעים על כל קוץ וקוץ מן התורה לדרוש כמה סודות, ולזה אמר "מי האיש החכם ויבן את זאת", הם החכמים שהם "איש", ומבינים דבר מתוך דבר, "את זאת" לרבות מלאכי השרת המפרשים ב"זאת" שהיא התורה, על כל קוץ וקוץ כמה סודות, "ואשר דבר פי ה' אליו ויגדה", אלו הנביאים, שאינם מבינים ויודעים מהתורה אלא "מפי ה'", דהיינו שה' מדבר להם ומגיד להם, לכך אמר "ויגדה", וכך היה לו לומר "מי האיש החכם ואשר דבר פי ה' אליו ויבן את זאת ויגדה" ומדפליגניהו, רצונו לכונה הנזכרת, וזהו כוונת שאלתם אמרו להם, ידוע הוא מה שאמר הכתוב [יחזקאל לג, כה] "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת", אם פירוש הכתוב קאי על בריאת העולם, דהיינו שלא נברא העולם אלא בזכות התורה, אבל אחר הבריאה אין העולם צריכה לתורה, ואפילו אם יש ביטול תורה העולם מתקיים, על מה אבדה הארץ?

ואם פירוש הכתוב שאמר "אם לא

בריתי" וגו' אחר הבריאה, ואחר קבלת התורה, דהיינו אם יש ביטול התורה העולם אינו מתקיים, על מה אבדה הארץ דווקא ולא השמים? הכתוב אומר על שניהם "השמים והארץ"? עד שפירשה הי"ת בעצמו על מה אבדה הארץ, לברכה, על עזבם את תורתו, על דרך מה שאמרנו ה"פשט" הנקרא "תורת ה'" לארץ, וה"סוד" למלאכי השרת, רוצה לומר מה שאמר הכתוב "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים" קאי על אחר הבריאה, דאפילו אחר הבריאה העולם צריך לתורה, ויש להם ביטול תורה, ומה שאבדה הארץ דווקא ולא השמים, "על עזבם את תורתו" דייקא, שהיא ה"פשט" אבל השמים לא עזבו ה"סוד" הניתן להם.

ואם תאמר מנין לך לומר מה שאמר

הכתוב "על עזבם את תורתו" קאי ל"פשט" והלא גם כן אמרו על מה שאמר הכתוב [תהלים א, ב] "כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה" ופירוש "תורת ה'" היא על ה"סוד"?

לזה אמר הכתוב "ויאמר ה' על עזבם

את תורתו אשר נתתי לפניהם" שבטלו אותה, ומה שאמר הכתוב "לא שמעו בקולי ולא הלכו בה" דהיינו לא "למדו" בה, אמר רב יהודה אמר רב "עד שפירשה הי"ת

אי נמי על דרך שאמר הכתוב [סמות כ. ב.] "אנכי ה' אלהיך" שפירושו "אנכי ה' אלהיך", דידוע הטעם שנקרא "אלהינו" על ידי שאנו חלק ממנו יתברך ומאחר שאנו חלק ממנו אנו מובטחים שיגאלנו להדבק החלק בכל, וכשיבא משיחנו נקרא שם הוי"ה ככתיבתו, וזה שאמר הכתוב "כי שם" על צד ההכרח מאחר שאנו חלק ממנו יתברך, "כי שם ה' אקרא" דהיינו יגאלנו השם ויבא משיחנו ושם הוי"ה אקרא, דהיינו יהיה שלם ונקרא ככתיבתו, ולזה "הבו גודל לאלהינו" בזה העולם לעבדו ולפארו ולרוממו, שעל ידי זה נקרא "אלהינו".

וזה שאמר הכתוב "כי חלק ה' עמו" [דברים לב. ט.] רוצה לומר, שעמו כלו נשמותיהם חלק אלוה ממעל, ואינו חלק בלבד "יעקב חבל נחלתו" [סס] כדפירש"י ז"ל, חבל נחלתו הוא השלש באבות המשולש בשלש זכויות, כחבל הזה שהוא עשוי בשלש גדילים, כפי זה החבל מורה על שלש, זה אומרו "יעקב חבל" רוצה לומר יעקב שהם ישראל יש להם שלש, נשמה, רוח, ונפש, וכולם חלק ממנו, דהיינו כל אחד מהשלש חלק ממנו יתברך, ולזה נקראו "נחלתו" ועל צד ההכרח יגאלנו, וצריך להצדיק עליו את הדין, ולומר "כל מאי דעבדי מן שמיא לטב" ולומר "הצור תמים פעלו אל אמונה צדיק וישר הוא". "אל אמונה", דהיינו נאמן הוא לגאלנו ויפרקנו ויביא משיחנו.

אי נמי "הצור תמים פעלו", ואם תאמר הרי אני רואה צדיק ורע לו, ורשע וטוב לו, אמר "אל אמונה" נגד "צדיק ורע לו" נאמן ליתן לו שכרו, "ואין עול" במה שראית "רשע וטוב לו", שהצדיק אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, כוונתו לומר סיבת החטא בארץ על ידי הגוף הבא מהארץ, ולזה רע לו, ורשע וטוב לו אי אפשר שלא עשה איזה מצווה, וטוב לו, שכר אותה המצווה. ואם תאמר צדיק וישר הוא קאי על אותו הצדיק שרע לו, רוצה לומר שאם ראית צדיק שרע לו וזהו אומרו "שחת לו" רוצה לומר שהצדיק אני רואה אותו מושחת בייסורין, זה אינו מצדו אלא "בניו מומם", רוצה לומר אל תהרהר אחר מדותיו "בניו מומם" אותו הדור הנקראים בניו, יש להם מום, עונם רב, והוא לוקה ומתייסר בעונם, אפילו שאינו ראוי לשום רעה, "הלה" תגמלו זאת עם נבל ולא חכם" קאי על עם מצרים, זאת אומרת "הלה" תגמלו זאת" שהייתם ביד "עם נבל ולא חכם" שהם אנשי מצרים, שאי אפשר לומר שמשה יאמר לכל

קודם הלילה, כפי הדין הברכה בסוף הלילה קודם לימוד התורה, מספקת ליום וללילה שלאחריו, ולזה הקדים היום ללילה, דהיינו יהגה על ידי אותה הברכה יומם ולילו ולא יצטרך לברך פעם אחרת קודם הקריאה כל אותו היום והלילה שאחריו.

כפי זה מה שאמר הכתוב, "אם לא בריתי יומם ולילה" קאי גם כן על עזיבת ברכת התורה, ולזה הקדים גם כן באותו הפסוק אומרו "יומם" קודם "ולילה", לזה אמר "כי שם ה' אקרא" [דברים לב. ג.] רוצה לומר אם תרצה לקרות וללמוד קודם קריאתך, "הבו גודל לאלהינו", רוצה לומר בירכו בתורה תחלה, שצריך האדם קודם למודו יברך בתורה, ומאחר שצריך לברך בתורה תחלה כפי הדין, אל תהרהר אחר מדותיו של הי"ת לאמר "על מה אבדה הארץ", מאחר שהיו עוסקים בתורה, אלא שלא בירכו עליה תחלה, וצריך להצדיק את הדין ולומר, "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה" ליתן להם שכר הלימוד שלמדו, דהיינו שהיו עוסקים בלימוד "ואין עול" במה שאבדה הארץ כמו שאמר.

אי נמי "כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו" כמו שאמרתי "כרביבים עלי עשב" קאי ל"סוד", על שם שיריה כחץ, נקרא "רביב", שמי שיודע לכוון סודות התורה והמצוות והשמות היוצאים ממנה הוא כחץ לסטרא דשמאלא, ולזה אמר "כי שם ה' אקרא" דהיינו ה"סוד", שמי שיודע ה"סוד" יודע לקרות השם בכוונתו, ויודע גודל אלהותו של הי"ת, וזהו אומרו "כי שם ה' אקרא" דקאי ל"סוד", ועל ידי "הבו גודל לאלהינו" דהיינו לידע גדולתו של אלהינו על מתכונתו, ולידע גם כן "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט", מה שאין כך על ידי ה"פשט" אינו יודע גדולת אלהינו על מתכונתו, וכשאינו יודע גדולת אלהינו אינו מצדיק עליו את הדין.

אי נמי רמז ליום כפור, שכורעין ומשתחוין כשיזכור כהן גדול את השם.

אי נמי שעל ידי עונותינו הרבים אין השם הקדוש נקרא ככתיבתו, ולעתיד לבא במהרה בימינו, קורין את השם ככתיבתו, ובאותו הזמן יש "גודל לאלהינו" השם שלם ובכתיבתו, ושם ארנות יהיה שלם והכסא שלם.

זה שאמר הכתוב "ואני ה' אלהיכם", ועל ידי זה שהם עמי שלא יבושו לעולם, ומוכרח שיגאלם גאולת עולם. יהי רצון שיהיה אחר טרחא אתנח, ואחר אפלה אורה, אמן כן יהי רצון.

ישראל "עם נבל ולא חכם" שהרי נענש על מה שאמר [במדבר כ, י] "שמעו נא המורים", ואיך יאמר "עם נבל" על ישראל, אלא מוכרח לומר שקאי לאנשי מצרים, וכוונת משה לומר "הלה" תגמלו זאת" שהייתם ביד "עם נבל ולא חכם" שהם אנשי מצרים, והוא "עשך ויכוונך" אחר שנכנסת במ"ט שערי דמסאבותא, והוא אביך קנך, קנאך בתורת מקח, והוא "עשך ויכוונך" שיצאת ממ"ט שערי דמסאבותא, ועשך עשיה אחרת, וכוונך בחמישים שערי קדושה במ"ט מונים.

בזזה נבין מה שאמר הכתוב [דברים ד, טז] "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא

האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד" על דרך מה שאמרו רז"ל, כשיאמרו מלאכי השרת "מלכותך מלכות כל עולמים" [תחלים קמח, ט] נרתעים פמליא של מעלה, הכוונה היא שכל אומה ואומה יש לה "שר" בשמים, ואין האומה נופלת עד שיפול "שרה של מעלה", כמו שאמר הכתוב "וירא ישראל את מצרים" [שמות יד, ל] דהיינו "שר מצרים", ששמו "מצרים", "מת על שפת הים", באותה שעה האמינו ואמרו "שירה", ושירי אומות העולם חשבו בדעתם הקצרה שאין הי"ת מושל כי אם בשמים ויעשו מה שירצו בארץ, כשמעו מלאכי השרת אמרו, "מלכותך מלכות כל עולמים", דהיינו שהי"ת מלך בשמים ובארץ ובשני עולמים, נרתעו לאחוריהם, וכשהיו ישראל במצרים "מה אלו אף אלו", והיו גם הם חושבים בדעתם שאין הקב"ה מלך בארץ, כשעמדו על הים וראו גבורת הי"ת, האמינו שהקב"ה מלך גם כן בארץ.

וזה שאמר הכתוב "וידעת היום" באותו

יום שכתוב בו [שמות שם]

"ויושע ה' ביום ההוא", באותה שעה "והשבות אל לבבך" שחזרת מכוונתך הרעה שאין הקב"ה מלך בארץ, וידעת שה' הוא האלהים בשמים ממעל, וגם כן "על הארץ מתחת אין עוד" מלבדו, הפך מהמחשבה הראשונה, ובזה נבין מאמר הכתוב "וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני ה' אלהיכם ואין עוד ולא יבושו עמי לעולם" [יואל ב, ב], כוונתו לומר שהי"ת כביכול עמנו בגלות, כמו שאמר "עמו אנכי בצרה" [תחלים צא, טז] "וידעתם" זהו נחמת ישראל בזה הגלות המר "כי בקרב ישראל אני" בתוך גלותם, ועוד "ואני ה' אלהיכם" שאין אני מכנה שמי על שום אומה, ואפילו על משרתי עליון לומר "אלהי מיכאל" "אלהי גבריאל" אין אני מכנה שמי כי אם על "ישראל" כדכתיב "ברוך ה' אלהי ישראל" [תהלים מא, יד ועוד], ואין אני מכנה על שום אחד בעולם,

פרשת וזאת הברכה

גדולה תורה שנותנת חיים לעושיה, בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר [משלי ד, כב] "כי חיים הם למוצאייהם ולכל בשרו מרפא" ואומר "רפאות תהי לשרך" [שם ג, ח] [אבות ג, ז] ע"כ.

דבר ידוע הוא שהתורה קדמה לעולם אלפיים שנה, כדכתיב [משלי ח, ל] "ואהיה אצלו אמן יום יום", והעולם לא נברא ואין לו קיום אחר הבריאה כי אם על ידי התורה, כדכתיב "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתיו" [ירמיה לג, כה], וכתב רש"י ז"ל "ויהי ערב ויהי בקר יום הששי" [בראשית א, לא] ה"א יתירה, מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם יקבלו ישראל את התורה וכו'.

וקשה דמאחר שהתנאי הוא שישראל יקבלו את התורה למה לו להי"ת לילך לבני ישמעאל, ולבני עשו לקבל את התורה, ולא רצו לקבלה, כדכתיב רש"י ז"ל "וזרח משעיר למו" [דברים לג, ב] עיין שם, ורבותינו ז"ל אמרו כדי שלא יהיה להם פתחון פה.

ולשכלי הקל מרוב אהבתו בעמו ישראל כדי לחבבם יותר, הי"ת יודע הנסתרות, וידע שאינם רוצים לקבלה, וישראל מרוב אהבתם בהי"ת מקבלים את התורה בסבר פנים יפות, ומקדימין נעשה לנשמע, ולזה להודיע חבה של ישראל בו, הלך לעשו ולישמעאל, וכשאומות העולם רוצים לקבל את התורה בשנאתם הי"ת, וישראל כשיקבלו אותה יוסיפו אהבה על אהבה, ולזאת הכוונה כתב רש"י ז"ל "מסיני בא" [דברים שס] כחתן היוצא לקבל פני כלה.

ומאחר שבאו לידי אלו הפסוקים נאמר בהם מה שחנני האל, "וזאת הברכה אשר ברך משה" [דברים לג, א ואילן] וכו' קשה, א' מהו כוונתו באומר "וזאת". ב' מהו כוונתו באומר "לפני מותו". ג' פירש"י ז"ל "מסיני בא" יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר וכו' "וזרח משעיר למו" שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה והמצוות, "מהר פארן" פתח לבני ישמעאל שיקבלו את התורה.

הרי אני מתאבק בעפר רגליו, כפי דבריו היה לו להקדים "זרח

משעיר והופיע מהר פארן" קודם אומר "ה' מסיני בא", ד' מה שאמר "וזאת מרכבות קדש", גם אומר "אש דת למו" מהו כוונתו? ה' אומר "אף חיבב עמים כל קדשיו בידך" מי הם הנקראים "עמים" ומי הם הנקראים "קדושים". ו' אומר "הם תכו לרגלך ישא מדברותיך", אין בזה הלשון שחר! ז' "תורה צוה לנו משה מורשה" מה בא להודיענו שהיא "מורשה" וגם כן מהו כוונתו באומר "יעקב" ולא אמר "ישראל" וגם כן מהו כוונתו באומר "קהלת" היה לו לומר "תורה צוה משה ליעקב", וגם כן מהו כוונתו במה שאמר "ויהי בישראל מלך"? ח' הכפל "יחי ראובן ואל ימות", ועוד למה הוצרך משה לבקש עליו רחמים, הרי אחז"ל על פסוק "וישב ראובן אל הבור" [לז, בט. וראה רש"י שם] עסוק היה בשק תעניתו על שבלבל יצועי אביו, אם כן עשה תשובה! ועוד יש דקדוקים הרבה, ואין צריך להאריך בהם, ומה שפירש רש"י ז"ל ידוע הוא.

ולפי דרכנו מה שאמר "וזאת הברכה" רוצה לומר התורה שנקראת "זאת" [ראה דברים ד, מד] גם היא הסכימה בברכת משה לישראל, והמברך, ראוי ברך, שמרוב גדולתו נקרא "איש האלהים" לבני ישראל, שהם ראויים לזה, נקראו "ישראל" לשון שררה, שהם חלק אלוה ממעל, שנאמר [דברים לב, ט] "כי חלק ה' עמו", ומה שאמר "ה' מסיני בא" מ"ם מסיני, היא מ"ם הסיבה, רוצה לומר מסיבת סיני, שהיה ענוו, כמו שאמרו חז"ל על פסוק [תהלים סח, יז] "למה תרצדן הרים גבנונים", שהם בעלי מומים, שהם בעלי גאווה, לרמוז לישראל שגם הם מצד שהם ענויים זכו לקבל את התורה, כמו שאמרו [ראה חולין פט, א] על פסוק [דברים ז, ז] "כי אתם המעט מכל העמים" פירוש שאתם ממעטים נפשכם מכל העמים, אברהם אמר [בראשית יח, כז] "ואנכי עפר ואפר", משה ואהרן אמרו "ונחננו מה" [שמות סח, ח].

אי נמי על דרך מה שפירשתי לעיל בפרשת ויצא על פסוק "והנה סולם" וגו' הראה ה' ליעקב שעתידין בניו לעמוד על הר סיני לקבל את התורה, כי "סולם" בגימטריא "סיני" עיין שם, ומה שאמר "וזרח משעיר" וגו' רוצה לומר יש לנו "זריחה" משעיר, ו"הופעה" מהר פארן. זריחה משעיר הוא מה שרמזה לו רבקה ליעקב בשני גדיי עזים, שהם שעירים, כנגד עשו שנקרא איש שעיר, ועל ידם ברכו אביו, וכמו שרמזו חז"ל על פסוק [בראשית כז, כח] "ויתן לך האלהים מטל השמים", זו מקרא, "ומשמני הארץ", זו משנה, "ורוב דגן", זו

קהלת יעקב", רוצה לומר אפילו בזמן שנקראים בשם "יעקב" הם ראויים לתורה מאחר שהיא ירושה, ואל תהיה אעבורי אחסנתא וכו' ומכאן אחז"ל, אל יאמר אדם לחבירו אני ראוי לתורה יותר ממך, שאני אבותי תלמידי חכמים ואתה בן עם הארץ, שהתורה היא "מאורשה" לכל ישראל, אפילו בזמן שנקראים בשם "יעקב".

ומה שאמר "צוה לנו" ולא אמר "לימד לנו", שאילו אמר "לימד לנו" זה אינו שייך אלא לדור המדבר, שלמדו ממנו, אבל הצווי לכל הדורות, וכן אחז"ל במסכת סנהדרין [צ"א. א. ב] אמר רבי יהודה אמר רב, כל המונע הלכה מפי תלמיד כאלו גוזלו מנחלת אבותיו, שנאמר "תורה צוה לנו משה מורשה" וגו' ופירש"י ז"ל מורשה מששת ימי בראשית, דכתיב "בראשית" בשביל ישראל שנקראו ראשית, ובשביל התורה שנקראת ראשית, ברא את העולם, ומה שאמר "ויהי בישרון מלך", רוצה לומר על דרך מה שאמרו [שמואל ב, כג. ג] "צדיק מושל יראת אלהים", רוצה לומר שהצדיק גוזר והי"ת מקיים [ראה שבת נט, ב], והצדיק נקרא "מלך" כמו שאמרו, מאן מלכיה? רבנן [גיטין סב, א], והוא מברך את ישראל והקב"ה מקיים.

ומה שאמר "וזאת ליהודה ויאמר" רוצה לומר יש ליהודה מה יאמר למה לא הביא בנימין ליעקב, כמו שאמר לו [בראשית מג, ט] "אם לא הביאותיו אליך וגו' וחטאתי לך כל הימים" כמו שפירש רש"י עיין שם, ויש לו טעם למה לא השיבו, מפני שהטעם שחייב עצמו להשיבו אל אביו הוא מפני שלא יתירשלו ויניחו אותו במקום אחר, ולא ישוב עוד לביתו, ועל ידי זה עשה כל מה שעשה, והרים קולו כנגד יוסף, ונתווכח עמו עד שנתודע להם שהוא יוסף אחיהם, וזהו אמרו "שמע ה' קול יהודה" [דברים לג, ז ואילן] שתרים קול עם יוסף, עד שנעשית כוונת יעקב אביו שראה יוסף בנו בעודנו חי, ומגלגלין זכות על ידי זכאי, אם כן למה יענש להיות עצמותיו מגולגלין בארון?

אלא "ואל עמו תביאנו" ואל יצא ממחיצתו "ידיו רב לו" שהביא אביו ובני ביתו למצרים כדי שיכלכל אותם יוסף, ואם כן "ועזר מצריו תהיה", שהם המקטרגים עליו, ומה שאמר "יחי ראובן" וגו' [שם ה] ובקש עליו רחמים, אפילו שראובן עשה תשובה, כמו שפרשנו לעיל, הוצרך משה להתפלל עליו מפני שעוון ראובן היה למקום וגם לבריות, שעשה צער לאביו, וידוע הוא שעבירות שבין אדם לחברו אין הי"ת מכפרם

תלמוד, "ותירוש", זו אגדה [בראשית רבה טז], ומאותו זמן נדחה עשו שבא משעיר וזכה בה יעקב, וגם כן "הופיע מהר פארן", דהיינו כשגרש אברהם את הגר וישמעאל [בראשית ב"א, טו-י"ט] "ויכלו המים מן החמת וגו' ויפקח אלהים את עיניה ותרם באר מים ותשק את הנער", ושמע אליה ה' ועשה עמהם טובה, ואחר כך "ויהי אלהים את הנער" [שם כ], והוא השיב רעה תחת טובה, לא תסור רעה מביתו "וישב במדבר פארן ויהי רובה קשת" והיה מלסטם את הבריות ומאותה שעה נדחה מקבלת התורה, וזכה בה יצחק אחיו ובוזה "אש דת למו", דהיינו התורה שהיא דת "אש" שנאמר הלא דברי כאש, למו, שהם ישראל, והוא מה שאמר אחר כך "תורה צוה לנו" רוצה לומר שאנחנו "הם" הראויים לה, ועוד שהיא מורשה לנו מזמן האבות, כמו שאמרנו.

ומה שאמר "אף חובב עמים" רוצה לומר שהי"ת חבב את האומות והלך אצלם כדי לקבל את התורה, והם לא רצו, ואם תאמר, ואם רצו שאר האומות לקבל אם כן לא יקבלוה ישראל? והשיב "כל קדושו בידך" רוצה לומר, הי"ת צופה עתידות ויודע תעלומות לב, וידע שלא ירצו לקבל ולא יקבלוה כי אם ישראל, שהם קדושים, וזכות אבותם מסייעתם, אלא הלך לאומות שלא יהיה להם פתחון פה לומר, אילו נתת לנו את התורה היינו מקבלים אותה, זהו אמרו, "כל קדושו" שהם ישראל "בידך" רוצה לומר היו בידו יתברך, כלומר שהיה יודע שהם יקבלוה, "וזהם תכו לרגלך", רוצה לומר ולא דווקא האומות שלא יקבלוה אלא אפילו מלאכי השרת אינם יכולים לקבלה, אפילו שהם "מצרנים" והתורה היתה אצלם בשמים, וכמו שכתבנו לעיל על מה שאמרו מלאכי השרת "תנה הוודך" שהיא התורה "על השמים" [תהלים ת, ב], אמר להם, תורה מה כתיב בה "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" כלום למצרים ירדתם, לפרעה השתעבדתם וכו' [שבת פ"ח, ב] כאשר הארכנו במאמר זה לעיל עיין שם.

ומה שאמר "קהלת יעקב" ולא "קהלת ישראל" על דרך מה שאמרו חז"ל: כשישראל עושין רצונו של מקום נקראים בשם "ישראל" שהוא לשון "שררה ומעלה" וכשישראל אין עושין רצונו של מקום נקראו בשם "יעקב" שהוא לשון "עוקבה ומרמה" שנאמר "ולא אותי קראת יעקב" [ישעיה מג, כב], ואחז"ל, אל תהיה מאעבורי אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא [כתובות נג, א], לזה אמר "תורה צוה לנו משה מורשה

ידי העגל "וחשך על פני תהום", וראשי תיבות "וחשך" ו"ישר ח"ילך ש"שברת כ"פנויה, רוצה לומר שעל ידי ששברת נדונו כ"פנויה" "ורוח אלהים" רמז למשה, שנקרא "איש אלהים", "מרחפת" רוצה לומר שהיה מרחף בתפלתו על ישראל, עד שנתרצה להם ה', ועשה לוחות שניות, וזהו ממה שאמר "ויאמר אלהים יהי אור" שהיא התורה שנקראת "אור" שנאמר [משלי ג, כג] "כי נר מצווה ותורה אור", והם לוחות שניות, דכתיב [שמות לד, א, זברים י, א] "פסל לך שני לוחות וגו', לתקן את אשר עוותו בעונם, ואנשי כנסת הגדולה תקנו לנו תפלת שמנה עשרה, שהיא כלולה מכל דברים הצריכים לבני אדם, גם אם יעברו על דברי התורה וישוכו אל ה' ויתפללו לפניו, וע"י התפלה ה' מוחל להם עוונותיהם.

והואיל ובא לידי ענין התפלה אשר סדרו
לנו אנשי כנסת הגדולה, זכותם יעמוד עם בני יוסף ובנימין יצ"ו, והתחיל בפסוק "ה' שפתי תפתח" וגו'. ומה שאמרו, אלהי אברהם, יצחק, ויעקב דווקא, הוא לפי מה שאמר רש"י ז"ל על פסוק [באשית יב, ב] "ואעשך לגוי גדול", זהו שאמר אלהי אברהם, "ואברכך" זהו שאמר אלהי יצחק, "ואגדלה שמך", זהו שאמר אלהי יעקב, וכנגד שלשה האבות אמר שלש תוארים, האל הגדול, הגבור, והנורא.

האל הגדול הוא "חסד" לאברהם, הגבור הוא יצחק מדת ה"גבורה" והנורא היא ה"תפארת" היא מדת יעקב, כידוע ליודעי חן. ומה שאמר "חסדים טובים" על דרך מה שאמרו חז"ל [מנחות ט, ב] יבא טוב וכו' לטובים, אלו ישראל שנאמר "היטיבה ה' לטובים" [תהלים קכה, ד], וכבר כתבתי על זה שמה שאמרו "טובים" הם ישראל בכלל טובים וריעים, כמו שאמר הכתוב [שם ב] "וה' סביב לעמו", ואמר התנא [אבות ג, יא], חמישה קנינים קנה הי"ת, ומהם ישראל, שנאמר "עם זו קנית" [שמות טו, טז], זהו מה שאמרו "קונה הכל וזוכר חסדי אבות", ואימתי זוכר זכות אבות, הוי אומר בזמן שאין ישראל טובים, שאם יהיו טובים אינם צריכים זכות אבות, וכמה שאמר הרב [שמואל] אוזידה בפרקי אבות, במה שאמר "עם זו קנית", ועוד הביא ראייה אחרת שהיא "לקדושים אשר בארץ המה" [תהלים סו, ג], שכוונתו שאם לא יהיו ישראל צדיקים, אף על פי כן נקראים "קנין ה'" והי"ת רואה בזכות אבותיהם שהם קדושים "אשר בארץ", וגם בזכות אבותינו "מביא גואל לבני בניהם", וגם יביא הגואל "למען שמו", רוצה לומר

עד שירצה את חברו, והתשובה שעשה הועילה לו לגבי עבירות שבינו לבין המקום, ותפלת משה הועילה לעבירות שבינו לבין הבריות, ואפילו תאמר שאביו מחל לו, מאחר שלא נזכר בתורה המחילה, הוצרך משה להתפלל כדי שנדע שאביו מחל לו.

יצא לנו מכל זה שהעולם נברא בשביל ישראל ובשביל התורה שנקראת גם כן ראשית [ראה רש"י על בראשית א, א], וזהו רמוז במילת בראשית, גימטריא תקי"ג, דל מהם תרי"ג שהם מצוות התורה, ישאר שלש מאות כחשבון הו"יה בחלוף את"בש, מצפ"צ, לומר שע"י מצוות התורה ושם הו"יה ב"ה נברא העולם, והוא על דרך מה שאמר רש"י ז"ל "ברא אלהים" לא אמר "ברא הו"יה", בתחלה עלה במחשבה לברוא אותו במדת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, שתף מדת הרחמים, שנאמר [באשית ב, ז] "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים", הרי שם הו"יה ב"ה רמוז במילת בראשית, כמו שאמרנו בחלוף את"בש.

אי נמי על דרך מה שאמר רש"י ז"ל על פסוק "ולכל היד החזקה" [זברים לד, יב] שקבל את לוחות התורה בידו, "ולכל המורא הגדול" [שם] נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא, "לעיני כל ישראל" [שם] שנשאו לבו לשבור את הלוחות לעיניהם, והסכימה דעת ה' לדעתו, שנאמר [שמות לד, א] "אשר שברת", ישר חילך ששברת [שבת פז, א], והוקשה לו לרש"י דאם תאמר שחוזר על הנסים שנעשו במצרים, וכי ביד החזקה של משה היו, והרי ביד ה' היו, וגם כן הוקשה לו הכפל "היד החזקה" ו"המורא" וכו', לזה פירש יד משה החזקה, שקבל את הלוחות שהם של סמפרינון ו"המורא הגדול" הם נסים שהיו במדבר, ומה שאמר "לעיני כל ישראל" הוא שבירת הלוחות, שאם תאמר על הנסים, פשיטא שהיו לעיניהם! והטעם ששבר את הלוחות, מפני מוטב שתדון כ"פנויה" שזנתה שהיא ב"לאו" ד"לא תהיה קדשה" ולא תדון כ"אשת איש" שהיא ב"חנק", ויתחייבו מיתה, שהלוחות הם בקדושים.

גם במילת בראשית רמוז "משה" יקבל את התורה, כי בראשית ראשי תיבות, ב"ראשונה ר"אה א"להים ש"משה י"קבל ת"ורה, וכיון שהוריד את הלוחות מצא ערב רב שעשו את העגל, וזה רמוז במה שאמר "והארץ היתה תהו" וגו', ועל

התורה מברך "אשר נתן לנו את תורתו" שהיא תורת ה' ואחריה מברך "אשר נתן לנו תורת אמת" היא תורת האדם, שהם החידושים שמחדש האדם בתורה, שגם הם נתן אותם לנו ה' בסיני, כי כל מה שמחדש, הוא מה שקבלה נשמתו מסיני, והוא אומרו "זחיי עולם נטע בתוכנו", רוצה לומר שהיא הנשמה, שהיא נטע נאמן, שעל ידה אנחנו מחדשים בתורת ה', ובתחלה אנחנו מברכים "אשר בחר בנו" ולא בשאר האומות.

וזה היא כוונת רבי יוחנן שאמר, למה היא "תמימה", לפי שהיא "משיבת נפש", רוצה לומר למה אסור לקרות בספר תורה עד שתהיה "תמימה" דהיינו שלמה, ואין הספר תורה חסר אפילו אות אחת, לפי שהיא משיבת נפש, רוצה לומר על דרך שאחז"ל [זוהר חדש שיר השירים דף ע"ד] שהתורה יש בה ששים רבוא אותיות, כנגד ששים רבוא של ישראל, ועל ידי אותה "הארה" האדם מחדש בתורה חידושים, ועל ידי זה משיב נפשו מקומה, וחד אמר, למה היא משיבת נפש מפני שהיא תמימה, רוצה לומר למה התורה דווקא משיבת נפש ולא שאר המצוות? והשיב מפני שהיא תמימת, רוצה לומר שתרי"ג מצוות הם כנגד רמ"ח אברים, ושס"ה גידים, ועל ידי כל מצווה שעושה האדם מתקן אבר אחד, אבל התורה היא תמימה, רוצה לומר שעל ידי עסק התורה הוא מקיים כל התרי"ג מצוות, על דרך מה שאמרו חז"ל על פסוק "זאת התורה לעולה" [ויקרא ג, לז. וראה מנחות קי, א], כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה וכו', וכן לכל המצוות, לזה היא "משיבת נפש".

ואם תאמר ומנין לנו לחדש בתורה, ודילמא כל המוסיף גורע, זה אינה

קושיא, שהרי ראינו [רבי טוביה הלוי, דרשות וביאורים עה"ת] שנמשלה התורה לעץ, שנאמר [משלי ג, יח] "עץ חיים היא", וכמו שהעץ צריך לעשות פירות כך התורה, וכמו שהפירות העץ הם מן העץ, כך גם כן החידושים האמתיים הם מה שקבלה נשמתו מהר סיני, שהוא פירוש התורה בעצמו, ועל ידי התורה הצדיק אפילו לאחר מותו נקרא חי, כמו שאמרנו.

ובזה בנין למה האיטור בהיתר בטל בששים על דרך מה שאמר מהר"ם אלשיך

ז"ל על פסוק [שמות כא, ב] "כי תקנה עבד עברי שש שנים" וגו' שידוע הוא "ימי שנותינו בהם ע' שנה" [תהלים צ, י] אם כן שש שנים הם שש עשרות, שהם ששים שבה, ובשביעית שהיא שנה שהעבד יצא

שאינן השם שלם עד שיבא הגואל, וימחה שמו של עמלק, וחותרמין באברהם לבד, כמה שאמר רש"י [בראשית יב, ב] "והיה ברכה", כך חותרמין וכו', מפני שהוא העיקר, שהכיר את בוראו תחלה, הוא אברהם, ולזה בברכת המוציא אומרים "המוציא לחם" ולא "בורא לחם" כמו שאר ברכות הנהנין, בורא פרי האדמה ובורא פרי העץ וכדומה, אלא הכוונה היא כמו שהארץ עושה צמחים, דכתיב "וצמח האדמה" [בראשית יט, כה] כך התורה מוציאה צמחים שהם התרי"ג מצוות, והתורה נקראת לחם, שנאמר [משלי ט, ה] "לכו לחמו בלחמי", וקיום התורה הוא על ידי הלחם, כמו שאמר התנא [אבות ג, יח], אם אין קמח, אין תורה, שהלחם הוא הכנה לתורה, לזה אומרים "המוציא לחם", ולא "הבורא" לחם, דתיבת המוציא לשון הוצאה, ולשון מציאה, לשון הוצאה לענין הלחם, ולשון מציאה לענין התורה, שנקראת לחם, וכתיב בה [משלי ד, כב] "כי חיים הם למוצאיהם", ומאחר שקיום התורה הוא על ידי הלחם, לזה מברכין על הלחם תחלה, כמו שמברכים על התורה קודם קריאה, והנפש אפילו שהיא רוחנית צריכה לחיות על ידי האכילה, כמו שאמר האר"י ז"ל, דאי אפשר לנפש להיות לה חיים בלא גוף, דהנפש לגוף כפתילה לנר, ולזה אפילו שאין לנפש הנאה באכילה, אם אין קיום לגוף, אין קיום לנפש.

והרב בעל חן טוב כתב שידוע הוא שאין עשב שאין לו מלאך

הממונה עליו ואומר לו "גדל" ומאותה אמירה של המלאך נהנה הנפש, ועל ידי העשב נהנה הגוף, וזהו מה שאמר הכתוב [דברים ת, ג] "כי לא על הלחם לברו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ה'" דהיינו האמירה, יחיה נפש האדם.

ולפי דרכנו על ידי הברכה שמברך האדם על האכילה תחיה הנפש,

ועל ידי האכילה יחיה האדם, ולזה תקנו בברכת התורה קודם הקריאה "אשר נתן לנו את תורתו", ואחרים תקנו לומר "אשר נתן לנו תורת אמת", והוא על דרך מה שאמר הרב בעל ספר אהבת עולם ז"ל על פסוק [תהלים א, ב] "כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו" וגו', תורת ה' היא תורה שבכתב, ותורת האדם היא מה שמחדש הוא בתורת ה', וידוע כל מה שמחדש האדם בתורה, קבלה אותו נשמתו מהר סיני, ועוד אחז"ל ש"שליח ציבור" הוא במקום משה, והתיבה שעושה בה הספר תורה היא במקום הר סיני, וקריאת התורה היא כאילו מקבלה מהר סיני, ולזה קודם קריאת

שאמר בראשית, בשביל ישראל שנקראו ראשית, נברא העולם, שנאמר [ידיעה ב. ג.] "ראשית תבואתה", לזה נקרא יעקב ישראל, שהוא למעלותא.

ואם תאמר אם כן למה אמר קרא "וזכרתי

את בריתי יעקוב" [ויקרא כו. טז]

ולא בריתי ישראל, שהוא למעלותה, ויש לומר שבזמן שישראל עושין רצונו יתברך, אין צריך לזכור להם ברית האבות, אלא בזמן שאין עושים רצונו יתברך צריך לזכור זכות האבות, לזה אמר "וזכרתי את בריתי יעקוב" שהוא לשון "עוקבה ומרמה" ורוצה לומר ואפילו שבזמן שהם אינם טובים, אני זוכר זכות אבותם, ולא געלתים לכלותם, בזכות אבותם הקדושים.

ובזה נבין המאמר שהתחלתי בו, וזה

לשוננו גדולה תורה

שנותנת חיים וכו', קשה, א' מה שאמר "גדולה תורה" ולא אמר התורה נותנת חיים וכו'. ב' מה שאמר נותנת חיים, והרי חיי האדם הם קצובים לו, בין זכה ובין לא זכה, כמו שאמרו חז"ל, בני חיי, ומזוני, לא בזכותא וכו' [מועד קטן כח. א.]. ג' מה שאמר "לעושיה" "ללומדיה" היה לו לומר! ד' למה הוצרך להביא ראיה משני פסוקים, והלא די באחד מהם?

אלא הכוונה היא על פי מה שאמרו חז"ל

על פסוק [משלי י. כז] "יראת

ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה", מפני שהשנה יש בה ארבע שנים כידוע, ואם האדם צדיק חושבים שנה תמימה י"ב חדש, בכל שנותיו הקצובים לו, ואם בר מינן יהיה רשע, חושבים לו ארבע שנים בכל שנה, וישאר בידו רביע משנותיו הקצובות, זה מה שאמר "יראת ה' תוסיף ימים", רוצה לומר שהימים שלו יהיו שלמים, על דרך "ימים תהיה גאולתו" [ויקרא כח. כט] שהיא שנה תמימה, "ושנות רשעים תקצורנה", רוצה לומר שכל שנה חושבים אותה כארבע שנים, תשרי ראש השנה למלכים, ניסן ראש השנה לחדשים, ט"ו בשבט ראש השנה לאילנות וכו' [ראש השנה פ"א מ"ה], זהו שאמרו גדולה תורה, רוצה לומר "יותר מיראת ה'" שהם המצוות, כי יראת ה' תוסיף ימים, דווקא בעולם הזה, אבל התורה נותנת חיים בעולם הזה ובעולם הבא, דהיינו בעולם הזה שנותיו שלמים מ"ב חדש, כמו שאמרנו, ובעולם הבא שפתותיו דובבות בקבר, כמו שאמרו חז"ל [יבמות צ. ב. סנהדרין ז. א.] על פסוק "דובב שפתי ישנים" [שיר השירים ג. ז.] לזה לא אמר ללומדיה, ולומדיה משמע שלומד דווקא,

לחפשי, רוצה לומר כשימות יצא לחפשי מן המצוות, שעולם הזה למעשה, ועולם הבא לגמול, אם כן כשימות הצדיק אחר ששים שנה, אפילו "מת" בטלה ממנו "שם המיתה" ונקרא "חי".

לזה האיסור שנפל לתוך ההיתר הוא בטל

בששים אבל "בריה" אפילו

באלף אינה בטלה, שהיא רמז לעגל, שהיא בריה כדכתיב "שור אוכל עשב" ואינו בטל עוון העגל לעולם, כמו שאמרו חז"ל על פסוק "וביום פקדי" [שמות לב. לד. סנהדרין קב. א.] שאין צרה שתהיה שלא נפקד בה עוון העגל, גם הבריה אם נפלה לתוך ההיתר אינה בטלה, וגיד הנשה גם הוא באלף לא בטיל, והטעם שאיסורו הוא מחמת שנגע המלאך בכף ירך יעקב, והוא שרו של עשו, והיה לו זה על שבטל תלמוד תורה עשרים שנה, שהיה בבית לבן, לכן החמירו בו חז"ל כדי לזכור כמה גדול עונש בטול התורה, וחמץ בפסח שהוא כנגד סמא"ל כמו שאמר האר"י ז"ל, החמירו בו יותר היינו במשהו, אבל בריה וגיד הנשה, דאינם בטלים אפילו באלף, דווקא "שלמים" אבל אם נחלקו לשנים, הם בטלים בששים כשאר איסורים, כמו שכתב בהלכות תערובות [יורה דעה ס"ק ע"ג] עיין שם.

יצא לנו מכל זה שסיבת איסור גיד הנשה

על ידי שנגע בו המלאך,

על ידי ביטול תורה של יעקב עשרים שנה שהיה בבית לבן, ומכאן יראה האדם כמה גדול עונש ביטול תורה, ואשריו לעוסק בה, כי היא עץ חיים למחזיקים בה, והיא קיום העולם, ובתחילה עלה במחשבתו יתברך לברוא את העולם במדת הדין, ועל ידי התורה שתף מדת הרחמים עם מדת הדין וברא את העולם, שנאמר "ביום עשות הוי"ה אלהים ארץ ושמים", וכיון שראה שהאדם אינו יכול להתקיים בעולם על ידי עוונותיו, ברא לו התשובה כדי כשיטא ישוב אל ה' וירחמהו, ומסר למשה רבנו ע"ה י"ג מדות שאינם חוזרות ריקם, שהם "ויעבור ה' על פניו" וגו' [שמות לד. ו-ו וראה ראש השנה י. ב.].

ואם יהיה צדיק בארץ, גדולה זכותו,

שבשבילו יתקיים העולם

שנאמר [משלי י. כח] "וצדיק יסוד עולם", גם כן ראשי תיבות "צדיק" צ"פון ד"רום י"ם ק"דם, גם צדי"ק במספר קטן י"ה, לרמזו שהוא קיום עולם הזה ועולם הבא, שנבראו בי"ה, שנאמר [ישעיה כו. ז.] "כי ביה ה' צור עולמים", ושם "ישראל" במלואו יו"ד שי"ן רי"ש אל"ף למ"ד מנין האותיות י"ה, לרמזו שבשבילם נברא העולם, שנברא בי"ה, והוא מה

אנכי היתוש הדל והרזה, היום כמה שנים שהלך לי תולדות הגוף, ואמרתני מתי אעשה גם אנכי לביתי, ואכין צידה לדרכי, ועסקתי בזה הספר לחקור ולדרוש בתורה, שעיקר תולדות הנפש הם התורה והמצוות, וקראתי את שמו "זרע אמת", והאל ברחמיו נתן לי אחר כך גם כן תולדות הגוף, וזכיתי תודה לאל לעת זקנתי לתולדות הגוף והנפש, ואומר, "אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני!" [ישעיה י"ב, א], לך ה' חסד על כל הטובה אשר גמלתני בתורתך הטהורה תחזקני, והשלמתי זה הספר בחדש אדר שנת "עתה" ידעתי לפ"ק.

מה אשיב לה' כל תגמלוהי עלי שהצילני ממה שעבר עלי בשנה זו, שנתנו אותי בבית האסורים והכוני ארבע מאות עצים והפסדתי מאה גרוש בעיין, מלבד הריבית, והיה לנס שסבלתי ארבע מאות עצים, ואני זקן ובטלו הטוחנות, ואפסו הכחות וחשכו הרואות. ולא היה מאמין שום אדם שאחיה אחרי נפלי מאותם מכות, והי"ת נתן לי כח ועמדה במישור רגלי, ומכל צרה הצילני, על דרך מה שאמרנו "עמו אנכי בצרה" [תהלים צ"א, ט"ח], כי התוך של אותיות "צרה" צד"י תוכה דל"ת, רי"ש תוכה יו"ד, ה"א תוכה אל"ף, גימטריא ט"ו, לומר שם י"ה עם ישראל בעת צרתם, והוא שהיה עמי בצרתי, ותודה לאל שמחתי בגמר הספר הזה כיום ששמחו ישראל בהקמת המשכן, כמו שאמרו חז"ל על פסוק "ויהי ביום כלת משה" [במדבר ז, א], "כלת" כתיב, שהיו שמחין כשמחת חתן וכלה, כמו שפרשנו סוף פרשת ויחי עיין שם.

ואינו מחדש בה דבר, אבל אמר לעושיה, רוצה לומר המחדש בה חידושים ומפרש בה פירושים אמתיים, כדאי שיאמרו אותם משמו אחר מותו, ועל ידי כך שפתותיו דובבות בקבר, וזאת היא חיי עולם הבא, וזהו אומרו "ולכל בשרו מרפא", דהיינו על ידי החיים האדם מתנועע בעולם, וכשמת בטלו חושיו, אבל המחדש חידושים בתורה, ומניח ברכה אחריו, כשיאמרו אותם החידושים משמו, תחזור הנפש לבשר ושפתותיו דובבות בקבר, וזהו "ולכל בשרו מרפא", רוצה לומר התורה נותנת לו חיים בקבר, ומפסוק זה נראה דאינה נותנת לו חיים כי אם דווקא כל זמן שהבשר קיים, במה שאמר "ולכל בשרו מרפא", לזה הוצרך להביא פסוק "רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך", כלומר אפילו שלא נשאר בקבר כי אם העצמות, התורה תהי שקוי לעצמותיך, ויחיו העצמות בקבר, כל זמן שלומדים בתורה שחיבר הצדיק, לכך אמרו גדולה תורה שנותנה חיים לעושיה בעולם הזה, ובעולם הבא, על ידי המחדש בה ומבין דבר מתוך דבר. יהי רצון מלפניו יתברך שנוכה ללמוד וללמד, לשמור ולעשות פירושים אמתיים, אמן כן יהי רצון.

תם ונשלם.
שבח לאל בורא עולם.

